

Univerzitet u Nišu
PRAVNI FAKULTET

HUMANITARNA INTERVENCIJA
U MEĐUNARODNOM JAVNOM PRAVU

(doktorska disertacija)

MENTOR

Prof. dr Zoran Radivojević

KANDIDAT

Mr Nebojša Raičević

Niš, 2008. godine

SADRŽAJ

Skraćenice1

UVOD 3

Deo I

POJAM HUMANITARNE INTERVENCIJE I RAZLIKOVANJE OD SLIČNIH USTANOVA

Glava Prva

POJAM HUMANITARNE INTERVENCIJE11

I Prethodne terminološke napomene 13

1. Značenje termina "humanitarna"13

2. Značenje termina "intervencija"15

II Definicija i elementi humanitarne intervencije18

1. Definicija18

2. Bitni elementi21

2.1. Način sprovođenja21

2.2. Subjekti24

2.2.1. Aktivni subjekti24

2.2.1.1. Države25

2.2.1.2. Međunarodne organizacije26

2.2.2 Pasivni subjekti28

2.3. Razlozi za preduzimanje30

2.3.1. Opšte napomene30

2.3.2. "Ozbiljna" i "masovna" kršenja ljudskih prava34

2.3.3. Kompleksnost interesa kod humanitarne intervencije.....40

2.4. Beneficijari43

2.5. Odsustvo saglasnosti države protiv koje se interveniše48

3. Nebitni elementi48

3.1. Odobrenja OUN49

3.2. Postojanje oružanog sukoba52

III Naknadna terminološka razjašnjenja53

1. Drugačiji predlozi termina53

2. Značenje ostalih termina56

Glava Druga	
USTANOVE SLIČNE HUMANITARNOJ INTERVENCIJI	61
I Intervencija radi zaštite sopstvenih državljana u inostranstvu	61
1. <i>Pojam i potreba razlikovanja od humanitarne intervencije</i>	62
2. <i>Slučajevi intervencija</i>	66
3. <i>Legalnost intervencije</i>	69
3.1. Pravo na samoodbranu	70
3.2. Običajno pravo	74
3.3. Primat zaštite ljudskih prava	76
3.4. Izuzetak od zabrane upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje UN	78
3.5. Pravo na samopomoć	80
3.6. Ostali osnovi	81
II Intervencija radi zaštite ljudskih prava uz saglasnost države u kojoj se intervenise	82
1. <i>Pojam i slučajevi</i>	82
2. <i>Saglasnost za intervenciju</i>	85
2.1. Nadležnost organa	85
2.2. Način davanja	86
2.3. Vreme davanja.....	87
3. <i>Legalnost intervencije</i>	88
III Međunarodna humanitarna pomoć	89
1. <i>Pojam i razlikovanje od humanitarne intervencije</i>	89
2. <i>Humanitarna pomoć u miru</i>	91
3. <i>Humanitarnu pomoć tokom oružanih sukoba</i>	96
3.1. Međunarodni oružani sukobi	97
3.2. Nemeđunarodni oružani sukobi	100
IV Mirovne operacije UN	104
1. <i>Pojam</i>	104
2. <i>Razlikovanje od humanitarne intervencije</i>	106

Deo II
UNILATERALNA HUMANITARNA INTERVENCIJA

Glava Prva

HUMANITARNA INTERVENCIJA U KLASIČNOM MEĐUNARODNOM PRAVU	111
---	-----

I Međunarodnopravni okvir	111
1. Državna suverenost	111
2. Legalnost upotrebe sile	115
2.1. Period pre Prvog svetskog rata	115
2.2. Period nakon Prvog svetskog rata	120
3. Zaštita ljudskih prava	122
II Slučajevi intervencija	124
1. Intervencija u Grčkoj (1827)	126
2. Intervencija u Siriji (1860-1861)	127
3. Intervencija na Kubi (1898)	129
III Legalnost humanitarne intervencije	130
1. Period do XIX veka	131
2. Period XIX i početkom XX veka	132
2.1. Običajno pravo	132
2.2. Ugovorno pravo	139

Glava Druga

HUMANITARNA INTERVENCIJA NAKON USVAJANJA POVELJE UN	143
---	-----

I Novi međunarodnopravni okvir	143
1. Državna suverenost	143
2. Zabrana upotrebe sile	148
2.1. Član 2(4) Povelje UN	149
2.1.1. Formulacija zabrane i njen značaj	149
2.1.2. Domašaj zabrane	153
2.1.2.1. Jezičko tumačenje, kontekst Povelje i naknadna praksa	155
2.1.2.2. Istorijsko tumačenje	161
2.1.2.3. Dominantan ishod tumačenja	164
2.2. Rezolucije Generalne skupštine UN	167

2.3. Dozvoljeni izuzeci	170
2.3.1. <i>Pravo na samoodbranu</i>	172
2.3.2. <i>Prinudne mere Saveta bezbednosti</i>	176
2.3.2.1. Pojam, vrste i način sprovođenja	176
2.3.2.2. Regionalne organizacije i prinudne mere	182
2.3.2.3. Supsidijarna nadležnost Generalne skupštine	186
3. Internacionalizacija ljudskih prava	188
3.1. Povelja UN i ljudska prava	189
3.2. Posebni međunarodni ugovori	192
3.3. Posledice internacionalizacije	195
II Slučajevi intervencija	201
1. Intervencija Indije u Istočnom Pakistanu (1971)	201
1.1. Pozadina i tok intervencije	201
1.2. Stav aktera intervencije	203
1.3. Međunarodna reakcija	204
1.4. Stav doktrine	207
2. Intervencija Vijetnama u Kambodži (1978)	208
2.1. Pozadina i tok intervencije	209
2.2. Stav aktera intervencije	211
2.3. Međunarodna reakcija	212
2.4. Stav doktrine	215
3. Intervencija Tanzanije u Ugandi (1979)	216
3.1. Pozadina i tok intervencije	216
3.2. Stav aktera intervencije	218
3.3. Međunarodna reakcija	221
3.4. Stav doktrine	223
4. Intervencija koalicijskih snaga u Iraku (1991/92)	225
4.1. Pozadina i tok intervencije	226
4.2. Stav aktera intervencije	232
4.3. Međunarodna reakcija	235
4.4. Stav doktrine	238
5. Intervencija NATO-a u SR Jugoslaviji (1999)	240
5.1. Pozadina i tok intervencije	241
5.2. Stav aktera intervencije	248
5.3. Međunarodna reakcija	255
5.3.1. <i>Značaj rezolucija Saveta bezbednosti</i>	260
5.3.1.1. Rezolucije usvojene pre intervencije	260
5.3.1.2. Rezolucija 1244	263
5.3.2. <i>Međunarodni sud pravde i intervencija u SR Jugoslaviji</i>	265
5.4. Stav doktrine	266

III Legalnost humanitarne intervencije	277
1. Ugovorno pravo	277
1.1. Povelja UN i humanitarna intervencija	277
1.1.1. (In)kompatibilnost humanitarne intervencije sa čl. 2(4) Povelje.....	278
1.1.1.1. Afirmativna shvatanja	278
1.1.1.2. Negatorska shvatanja	281
i) Humanitarna intervencija kao povreda teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti	281
ii) Nespojivost humanitarne intervencije sa ciljevima UN	285
1.1.1.3. Značaj Rezolucija Generalne skupštine	288
1.1.2. Neefikasnost sistema kolektivne bezbednosti i humanitarna intervencija	290
1.2. Ugovorne odredbe o ljudskim pravima i humanitarna intervencija	301
2. Međunarodno običajno pravo	310
2.1. Uvodne napomene	310
2.2. Humanitarna intervencija kao tradicionalna običajna norma	312
2.3. Humanitarna intervencija kao novonastala običajna norma	317
2.3.1. <i>Praksa država</i>	318
2.3.1.1. Vremenske karakteristike	319
2.3.1.2. Opštost	320
2.3.1.3. Jednoobraznost	323
2.3.2. <i>Svest o pravnoj obaveznosti</i>	330
2.3.2.1. Stav država	332
i) Stav država koje su intervenisale.....	332
ii) Stav trećih država	338
2.3.2.2. Stav OUN-a	344
2.3.3. <i>Sudska praksa i doktrina</i>	349
2.3.3.1. Sudska praksa	349
2.3.3.2. Doktrina	353
i) <i>Pristalice humanitarne intervencije</i>	354
ii) <i>Protivnici humanitarne intervencije</i>	356
2.4. Zaključne napomene	366
3. Humanitarna intervencija kao "nužni izlaz"	369
3.1. Moralni razlozi	370
3.2. Stanje nužde	374

Deo III
HUMANITARNA INTERVENCIJA PO ODOBRENJU OUN-a

Glava Prva

HUMANITARNA INTERVENCIJA <i>DE LEGE LATA</i>	381
I Međunarodnopravni okvir	381
1. Načelo nemešanja UN u unutrašnju nadležnost država članica	381
1.1. Pojam i domašaj	382
1.2. Sadržina	385
1.3. Nadležnost za utvrđivanje sadržine.....	390
2. Ovlašćenje Saveta bezbednosti da odobrava upotrebu sile	392
2.1. Pojam i pravni osnov	392
2.2. Postojanje "pretnje miru, narušavanja mira ili agresije"	393
3. Rezolucija ujedinjeni za mir	398
II Humanitarna intervencija po odobrenju Saveta bezbednosti	400
1. Kršenje ljudskih prava kao pretnja međunarodnom miru i bezbednosti	400
1.1. Veza između poštovanja ljudskih prava i međunarodnog mira i bezbednosti	400
1.2. Član 39 Povelje UN i kršenje ljudskih prava	402
1.3. Značaj prekograničnih posledica kršenja ljudskih prava	410
1.4. Praksa Saveta bezbednosti	413
1.4.1. Period hladnog rata	413
1.4.2. Period nakon okončanja hladnog rata	416
1.4.3. Osnovne tendencije	417
2. Slučajevi intervencija	419
2.1. Intervencija u Somaliji (1992-1994)	420
2.1.1. Pozadina intervencije	420
2.1.2. Odobrenje intervencije i njeno sprovođenje	423
2.1.3. Ocena intervencije	428
2.2. Intervencija u Bosni i Hercegovini (1992-1995)	431
2.2.1. Pozadina intervencije	431
2.2.2. Odobrenje intervencije i njeno sprovođenje	432
2.2.3. Ocena intervencije	437
2.3. Intervencija u Ruandi (1994)	438
2.3.1. Pozadina intervencije	439
2.3.2. Odobrenje intervencije i njeno sprovođenje	442
2.3.3. Ocena intervencije	444
III Generalna skupština i humanitarna intervencija	445

Glava Druga	
REGULISANJE HUMANITARNE INTERVENCIJE <i>DE LEGE FERENDA</i>	451
I Forma regulisanja	451
1. <i>Formalna izmena Povelje UN</i>	452
2. <i>Faktička revizija Povelje UN</i>	454
II Materijalna pravila	456
ZAKLJUČAK	463
<i>Dokumentacija</i>	475
<i>Literatura</i>	481

SKRAĆENICE

ASEAN – Association of South East Asian Nations
DP I – Dopunski protokol I o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba
DP II – Dopunski protokol II zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba
DSK – Demokratski savez Kosova
ECOWAS – Economic Community of West African States
ECOMOG – Economic Community of West African States Monitoring Group
EU – Evropska unija
ILA – International Law Association
KFOR – Kosovo Force
MKCK – Međunarodni komitet Crvenog krsta
NATO – North Atlantic Treaty Organization
OAJ – Organizacija afričkog jedinstva
OEBS – Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
OUN- Organizacija ujedinjenih nacija
OVK – Oslobodilačka vojska Kosova
PCIJ – Permanent Court of International Justice
RPF – Rwandan Patriotic Front
SAD – Sjedinjene američke države
SFRJ – Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SRJ – Savezna Republika Jugoslavija
SSSR – Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
UCLA – University of California, Los Angeles
UN – Ujedinjene nacije
UNAMIR – United Nations Assistance Mission for Rwanda
UNHCR – United Nations High Commissioner for Refugees
UNITAF – Unified Task Force
UNLF – Uganda National Liberation Front
UNMIK – United Nations Mission in Kosovo
UNPROFOR – United Nations Protection Force
UNSOM – United Nations Operation in Somalia
ŽK III – (Treća Ženevska) Konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima
ŽK IV – (Četvrta Ženevska) Konvencija o zaštiti civilnih lica za vreme rata

UVOD

Humanitarna intervencija, kao oblik upotrebe oružane sile radi zaštite ljudskih prava, izazivala je i još uvek izaziva brojne pravne dileme među državama i internacionalistima. Strana vojna intervencija radi zaštite ljudskih prava je kontraverzna kako u slučaju kada se preduzme - Somalija ili Kosovo – tako i onda kada izostane - stradanja Jermena ili Kurda u Turskoj.

Ponovna upotreba unilateralne humanitarne intervencije krajem XX veka i najave nekih međunarodnih organizacija da će u svoju strategiju uvrstiti i pravo na upotrebu sile radi zaštite ljudskih prava bez odobrenja Saveta bezbednosti, kao i izostanak adekvatnih akcija Saveta bezbednosti u situacijama masovnih kršenja ljudskih prava, presudno su uticale na autora da se opredeli za proučavanje ovog problema. Pored toga, nedovoljna zastupljenost humanitarne intervencije u istraživanjima domaćih autora značajno je doprinela izboru teme ove disertacije.

Humanitarna intervencija predstavlja predmet intenzivne i dugotrajne debate u pravnoj, političkoj i filozofskoj literaturi. Prilikom proučavanja humanitarne intervencije, u skladu sa temom ove disertacije, glavni akcenat je stavljen na pravnu analizu, dok njeni ostali aspekti predstavljaju uzgredne probleme koji se uzimaju u razmatranje samo kada je to neophodno za potrebe pravne analize.

Humanitarna intervencija spada u domen međunarodnog prava koji se označava kao *ius ad bellum*, odnosno u deo međunarodnog prava koji reguliše upotrebu sile u međunarodnim odnosima.

Humanitarna intervencija izaziva u međunarodnom pravnom poretku tenzije između suverenosti i zabrane upotrebe sile, na jednoj strani, i zaštite ljudskih prava i pravde, na drugoj strani. Kod humanitarne intervencije se suprotstavljaju načelo neintervencije i zahtev za sprečavanjem ili zaustavljanjem ozbiljnog i masovnog kršenja ljudskih prava. Sve ove vrednosti su postulati na kojima se bazira današnje međunarodno pravo. Suverenost je najstarija među njima i države, naročito one koje nisu moćne, ljubomorno čuvaju ovu tekovinu koju su teškom mukom stekle. Zabrana upotrebe sile je našla svoje mesto u međunarodnom pravu tek nakon stradanja koja su donela dva svetska rata i postala je temelj savremenih međudržavnih odnosa. Poštovanje ljudskih prava je vrednost koja je najkasnije izgradila sebi mesto u međunarodnom pravu, ali je svojim intezivnim razvojem dostigla takav značaj da je neki smatraju važnijom od suverenosti i zabrane upotrebe sile.

Cilj ove disertacije je da otkloni postojeće dileme i razjasni što veći broj spornih pitanja koja prate humanitarnu intervenciju. Glavni akcenat u ovom istraživanju biće stavljen na problem legalnosti ove ustanove. Humanitarna intervencija se u disertaciji razmatra u različitim istorijskim periodima, ali glavna pažnja je usmerena na njen status u važećem međunarodnom pravu.

U skladu sa predmetom i ciljem istraživanja, disertacija, pored uvoda, sadrži još tri dela i zaključak, uz navođenje korišćene dokumentacije i literature.

S obzirom na značajna razmimoilaženja koja postoje čak i u pogledu pojma humanitarne intervencije, u prvom delu disertacije biće data njena definicija i napravljena jasna razlika u odnosu na slične ustanove. Na samom početku se daju neka terminološka razjašnjenja u cilju lakšeg definisanja humanitarne intervencije, da bi potom usledilo i definisanje ove ustanove. Radi što boljeg razumevanja definicije izvršena je analiza svakog njenog elementa (način sprovođenja, subjekti, razlozi za preduzimanje, beneficijari, odsustvo saglasnosti države protiv koje se interveniše, odobrenje OUN-a, postojanje oružanog sukoba), uz istovremeno navođenje drugačijih stavova tamo gde oni postoje. Na kraju ove glave su iznete dodatne napomene čija je svrha otklanjanje

terminoloških neujednačenosti koje se sreću kod humanitarne intervencije. Na tom mestu se pojašnjava zašto baš treba koristiti termin "humanitarna intervencija", kao i značenje termina "unilateralna humanitarna intervencija", "odobrena humanitarna intervencija", "individualna humanitarna intervencija", i "kolektivna humanitarna intervencija".

Pošto postoji više ustanova koje imaju sličnosti sa humanitarnom intervencijom, pa čak dolazi i do njihovog poistovećivanja, u drugoj glavi ovog dela pažnja se poklanja tim sličnim ustanovama. Tom prilikom se analiziraju sledeće ustanove: intervencija radi zaštite sopstvenih državljana u inostranstvu, intervencija radi zaštite ljudskih prava uz saglasnost države u kojoj se interveniše, međunarodna humanitarna pomoć i mirovne operacije UN. Naravno, ove ustanove nisu mogle biti proučene do detalja, ali svakako je to učinjeno u onoj meri koja je potrebna za njihovo razumevanje i distinkciju od humanitarne intervencije.

Polazeći od stanovišta da humanitarna intervencija obuhvata upotrebu sile radi zaštite ljudskih prava bez obzira da li je preduzeta unilateralno ili po odobrenju Ujedinjenih nacija, preostala istraživanja u ovoj disertaciji su podeljena u još dva dela. Drugi deo disertacije se bavi unilateralnom humanitarnom intervencijom, dok je treći deo posvećen humanitarnoj intervenciji po odobrenju UN.

S obzirom da unilateralna humanitarna intervencija izaziva najveće nedoumice i dileme, to je drugi deo disertacije najobimniji. U prvoj glavi se proučava status ove ustanove u klasičnom međunarodnom pravu, tj. pravu koje je važilo do Drugog svetskog rata. Kako bi se bolje razumeo položaj humanitarne intervencije u tadašnjem međunarodnom pravu glava započinje predstavljanjem relevantnog pravnog okvira. Državna suverenost, regulisanje upotrebe sile i tretman ljudskih prava predstavljaju glavne faktore koji se moraju uzeti u obzir kod analize humanitarne intervencije u datom periodu. Da bi se stekao uvid i u tadašnju praksu opisane su sve tri humanitarne intervencije preduzete u tom periodu. Na kraju glave je izvršena analiza legalnosti ove intervencije, kako sa

stanovišta ugovornog tako i međunarodnog običajnog prava. Tadašnji status unilateralne humanitarne intervencije nije bez značaja i za njen položaj u današnjem međunarodnom pravu, naročito ako se ima u vidu da postoje mišljenja da je ova vrsta intervencije postala običajno pravilo u klasičnom međunarodnom pravu i da je taj status, bez obzira na usvajanje Povelje UN, očuvala do dana današnjeg.

Druga glava ovog dela posvećena je analizi unilateralne humanitarne intervencije u svetlu savremenog međunarodnog prava, tj. onog prava koje je nastalo i razvijalo se nakon usvajanja Povelje UN. Isto kao i u prethodnom slučaju, izlaganje započinje predstavljanjem pravnog okvira koji je od značaja za ocenu legalnosti ove intervencije. I u ovom periodu u obzir se uzimaju isti činioci (državna suverenost, zabrana upotrebe sile i zaštita ljudskih prava), ali s obzirom na razvijeniji korpus međunarodnog prava oni su mnogo detaljnije i podrobnije analizirani. Državna suverenost koja egzistira vekovima u međunarodnim odnosima još uvek nema svoje precizno značenje u međunarodnom pravu. Postoje pokušaji da se u današnjim okolnostima relativizira značaj ove ustanove i da joj se domašaj suzi zarad poštovanja nekih drugih vrednosti. Ni zabrana upotrebe sile koja je izričito stipulisana u čl. 2(4) Povelje nije pošteđena različitog poimanja od strane država i doktrine. Te razlike su toliko velike da se dešava da neki smatraju nešto dopuštenim za šta drugi tvrde da je zabranjeno. Što se tiče ljudskih prava svi se slažu da su ona danas internacionalizovana, tj. da su postala predmet međunarodnopravne regulative, ali ne postoji saglasnost koje su praktične posledice tog procesa. Iako postoje posebna međunarodna pravila o suverenosti, zabrani upotrebe sile i ljudskim pravima, u ovim oblastima i dalje postoje značajne nedoumice.

Nakon Drugog svetskog rata je preduzeto nekoliko unilateralnih humanitarnih intervencija (u Istočnom Pakistanu, Kambodži, Ugandi, Iraku i SR Jugoslaviji). Svaka od ovih intervencija je imala svoju specifičnu pozadinu i tok. Države koje su intervenisale iznosile su različita opravdanja za svoju akciju, dok su zemlje protiv kojih je intervencija preduzeta oštro protestovale i tvrdile da je

međunarodno pravo prekršeno. Te intervencije su izazvale i burne međunarodne reakcije. Dok su ih pojedine države oštro kritikovale, druge su prema njima bile blagonaklone. Međutim, čak i one države koje su podržavale upotrebu oružane sile radi zaštite ljudskih prava nisu za to uvek iznosile ista opravdanja. Pored reakcije država, pomenute humanitarne intervencije su izazivale i veliku pažnju doktrine, koja je poput država, bila podeljena po pitanju njihove dopuštenosti. Svi ti aspekti posleratnih humanitarnih intervencija predstavljaju predmet analize posebne celine u drugoj glavi.

Treća celina u ovoj glavi je posvećen najvažnijem problemu kod unilateralne humanitarne intervencije – njenoj legalnosti. Upravo to pitanje predstavlja najveći kamen spoticanja kako kod država, tako i u doktrini međunarodnog prava. Razlog za to svakako treba tražiti u činjenici da unilateralna humanitarna intervencija nijednom međunarodnom normom nije izričito ni dopuštena ni zabranjena. U takvoj pravnoj situaciji za ocenu legalnosti ove intervencije u obzir su moraju uzeti relevantna ugovorna pravila i ispitati kakav je stav međunarodnog običajnog prava po tom pitanju. Od međunarodnih ugovora Povelja UN je svakako najznačajnija za ocenu legalnosti unilateralne humanitarne intervencije. Zato se najpre razmatra da li je unilateralna humanitarna intervencija kompatibilna sa čl. 2(4) Povelje koji sadrži opštu zabranu upotrebe sile. Pri tome se posebno razmatra značaj izraza "protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti, ili na bilo koji drugi način koji je u suprotnosti sa ciljevima Ujedinjenih nacija" koji je sadržan u pomenutom članu Povelje. Potom se analizira da li eventualno neefikasnost sistema kolektivne bezbednosti može biti osnov dopuštenosti ove intervencije. I međunarodni ugovori koji regulišu ljudska prava imaju svakako određeni značaj za pitanje legalnosti unilateralne humanitarne intervencije te su i njihove odredbe uzete u obzir kod razmatranja ovog problema. Nakon toga sledi ispitivanje da li u međunarodnom običajnom pravu možda postoji pravilo koje dopušta ovu vrstu oružane intervencije. Tom prilikom se, najpre, vrlo detaljno analizira dosadašnja praksa država i istovremeno ispituje da li ona zadovoljava potrebne uslove za

kreiranje pomenutog običajnog pravila. Pošto za nastanak običajnog pravila nije dovoljna samo praksa već i postojanje svesti o pravnoj obaveznosti određenog ponašanja (*opinio iuris sive necessitatis*), sledi analiza ovog drugog elementa. Utvrđivanje nastanka i postojanja nekog običajnog pravila nije nimalo lak zadatak, a on je još teži ako se radi nekom osetljivom pitanju, kakvo je upotreba oružane sile. S obzirom da prakse, a još više *opinio iuris*, pokazuje veliku nedoslednost i podeljenost po pitanju humanitarne intervencije, neophodno je konsultovati i pomoćne izvore međunarodnog prava – sudsku praksu i doktrinu. Tek uzimanjem u obzir svih ovih faktora može se doneti konačan zaključak o statusu humanitarne intervencije u međunarodnom običajnom pravu.

Treći deo disertacije posvećen je humanitarnoj intervenciji po odobrenju Ujedinjenih nacija, pri čemu se u prvoj glavi ova intervencija analizira sa stanovišta postojećeg prava (*de lege lata*), a u drugoj glavi se analiziraju predlozi za njeno buduće uređenje (*de lege ferenda*).

Kao i kod prethodnog oblika humanitarne intervencije u najpre se predstavlja relevantni pravni okvir. S obzirom da se kod ove humanitarne intervencije radi o najekstremnijem obliku uplitanja OUN-a u unutrašnje poslove država osnovni segment pravnog okvira predstavlja načelo nemešanja UN u unutrašnju nadležnost država članica. Ovo načelo je sadržano u čl. 2(7) Povelje, ali, kao i svako drugo načelo, karakterišu ga brojne nejasnoće i nedorečenosti. Lapidarna formulacija data u čl. 2(7) Povelje ostavlja sadržinu ovog načela nedovoljno jasnom. Drugim rečima, ne može se sa sigurnošću tvrditi koja materija ostaje u isključivoj nadležnosti država članica, a u koju se to materiju UN mogu mešati. Pri tome dodatni problem predstavlja i činjenica da Povelja nje predvidela ko je nadležan za razgraničenje jurisdikcije država članica i UN. Drugi značajni segment pravnog okvira predstavlja ovlašćenje Saveta bezbednosti da odobrava upotrebu sile shodno glavi VII Povelje. Pri tome je naročito važno razjasniti kada su ispunjeni uslovi iz čl. 39 za primenu prinudnih mera, odnosno kada postoji pretnja miru, narušavanje mira ili agresija. Kao treći važan element koji se analizira u okviru pravnog okvira jeste Rezolucija

ujedinjeni za mir iz 1950. godine jer i ona sadrži određena ovlašćenja za upotrebu oružane sile.

Kod humanitarne intervencije po odobrenju Saveta bezbednosti pitanje legalnosti se postavlja u znatno blažem obliku. Tu nije sporno da li Savet bezbednosti ima ovlašćenje da odobri upotrebu sile protiv neke države već je samo sporno da li masovno kršenje ljudskih prava predstavlja dovoljan razlog da on to učini. Stoga se najpre analizira da li se mogu dovesti u vezu poštovanje ljudskih prava i očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti, da bi se potom prešlo na konkretno ispitivanje da li se masovno kršenje ljudskih prava u nekoj državi može podvesti pod neki od razloga iz čl. 39 Povelja koji Savetu bezbednosti daju mogućnost da pribegne prinudnoj akciji. Pri tome se postavlja i dodatno pitanje da li kršenja ljudskih prava moraju imati i štetne prekogranične efekte da bi potpala pod domašaj čl. 39 Povelje ili su za to dovoljne samo pogubne posledice unutar države u kojima se kršenja dešavaju. Nakon opštih razmatranja prelazi se na analizu dosadašnjih humanitarnih intervencija koje su preduzete po odobrenju Saveta bezbednosti (intervencija u Somaliji, Bosni i Hercegovini i Ruandi). U poslednjem delu ove glave ispituje se mogućnost da li Generalna skupština UN može odobriti humanitarnu intervenciju shodno ovlašćenjima iz Rezolucije ujedinjni za mir.

U drugoj glavi ovog dela se iznose postojeći predlozi za buduće uređenje humanitarne intervencije po odobrenju UN. Najpre se razmatraju moguće forme dogradnje postojeće regulative, pri čemu se ispituje mogućnost formalne i faktičke revizije Povelje UN i njihove prednosti i mane. Potom sledi pregled predloženih materijalnih pravila za dopunu i unapređenje sadašnjeg režima odobrene humanitarne intervencije.

Zaključak sadrži osnovne rezultate istraživanja. Pri tome, glavna pažnja je usmerena na problem legalnosti oba oblika humanitarne intervencije, uz dodatak nekih predloga za buduće uređenje odobrene humanitarne intervencije.

Na samom kraju je dat popis dokumentacije i spisak domaće i strane literature koja je korišćena prilikom pisanja ove disertacije.

D e o I

POJAM HUMANITARNE INTERVENCIJE I RAZLIKOVANJE OD SLIČNIH USTANOVA

G l a v a P r v a

POJAM HUMANITARNE INTERVENCIJE

Iako humanitarna intervencija egzistira već nekoliko vekova još uvek postoji dosta neslaganja, ne samo oko njene legalnosti, već i oko samog pojma ove ustanove. Često se pod pojam humanitarne intervencije podvode različite ustanove koje, iako poseduju određene sličnosti, imaju i suštinske razlike. Stoga je, na samom početku, neophodno otkloniti terminološke nedoumice i napraviti jasnu distinkciju između humanitarne intervencije i sličnih ustanova.

I Prethodne terminološke napomene

Kovanica "humanitarna intervencija" se sastoji od dve reči čije pojedinačno značenje uopšte nije lako odrediti na precizan način. Reč "humanitarna" se koristi u brojnim oblastima gde njeno značenje nije uvek identično. Isto tako, imenica "intervencija" se upotrebljava za označavanje vrlo različitih aktivnosti, pa su razmimoilaženja u pogledu njenog značenja možda još i veća. Čak i kada se intervencija specificira rečju humanitarna, i dalje ostaju prilična neslaganja oko značenja tako dobijenog pojma.

1. Značenje termina "humanitarna"

Pridev „humanitarna“¹ ima vrlo široko značenje i upotrebljava za opis brojnih aktivnosti koje preduzimaju državni i nedržavni akteri u cilju poboljšanja

¹ Reč "humanitaran" vodi poreklo od latinske reči "*humanus*" koja u prevodu na srpski znači čovečanski, plemenit, čovekoljubiv, uljudan; Vujaklija M: Leksikon stranih reči izraza, Beograd, 1961, str. 1073.

položaja i dobrobiti ugroženih osoba. O neodređenosti ovog pojma mogu posvedočiti i Marfijeve (*Murphy*) reči da čak i ako se termin "humanitaran" upotrebi samo za označavanje onih aktivnosti koje se odnose na zaštitu ljudskih prava, on i dalje ostaje dosta širok, jer se odnosi na čitav niz političkih, socijalnih i ekonomskih prava, o čijoj sadržini u okviru međunarodne zajednice često ne postoji potpuna saglasnost.²

Značenje reči humanitaran je slično značenju reči human, s tim što se ova prva upotrebljava u određenim vanrednim situacijama, kao što su prirodne katastrofe, ratovi, i sl. Tako su, na primer, uobičajeni izrazi humanitarna pomoć, humanitarna akcija, humanitarno pravo. Upotrebom termina humanitarna intervencija, a ne humana intervencija, želelo se istaći da se intervencija preduzima radi otklanjanja neke vanredne situacije.

Nesporno je da se pomenuti atribut može pripisati onim aktivnostima u kojima je prisutna komponenta solidarnosti i altruizma. Reč "humanitaran" uvek se upotrebljava u pozitivnom značenju, pokazujući nameru da se pomogne nekome u nevolji. Onaj ko preduzima humanitarnu aktivnost podnosi određenu žrtvu kako bi pružio pomoć unesrećenim osobama. Nekada postoji dužnost pojedinih subjekata da preduzimaju određene humanitarne delatnosti, kao što je to slučaj sa Međunarodnim komitetom Crvenog krsta, nacionalnim društvima Crvenog krsta, ili sa medicinskim osobljem. Međutim, veoma često se humanitarne aktivnosti preduzimaju i od strane onih koji nemaju nikakvu pravnu obavezu, već ih na to pokreće osećaj čovečnosti.

Kada je u pitanju humanitarna intervencije atribut "humanitarna" se ne odnosi na opis mera i sredstava koje se preduzimaju. S obzirom da se radi o upotrebi oružane sile, te mere i sredstva su po svojoj prirodi svakako nehumani. Upotreba ovog atributa ima pokreće u motivima koji pokreću intervenciju, a to je sprečavanje ili zaustavljanje ozbiljnih ili masovnih povreda ljudskih prava.

² Više o tome videti: Murphy S.D: *Humanitarian Intervention: the United Nations in an Evolving World Order*, Philadelphia, 1996. pp. 8-9.

Ukoliko se intervencija preduzima isključivo radi zaštite ljudskih prava, onda joj se nesporno može pridodati atribut humanitarna. Međutim, problem se javlja ukoliko onaj ko interveniše ima mešovite motive i interese prilikom intervencije. U takvoj situaciji onaj ko sprovodi humanitarnu intervenciju ima humanitarne motive, ali pored njih rukovodi se i nekim sebičnim interesima, kao što su politički, ekonomski, vojni i drugi interesi. S obzirom da je na ovom mestu cilj terminološko razmatranje pojma "humanitaran", problem mešovitosti motiva i razmatranje humanitarizma sa sadržinske strane biće kasnije predmet šire analize.

2. Značenje termina "intervencija"

Termin intervencija vodi poreklo od latinske reči *intervenire* ("doći između") i strogo leksički posmatrano on bi trebalo da ima neutralno značenje. Međutim, intervencija je u potpunosti izgubila takvo neutralno značenje, i osim malog broja pisaca koji joj pridaju benignu konotaciju, većina, gde spadaju i međunarodni pravници, ovim terminom označava nelegitimnu aktivnost.³ Međutim, intervencije je i dalje sačuvala jednu od svojih izvornih karakteristika - temporarni karakter, odnosno vremensku ograničenost.⁴

Termin „intervencija“, kao i pridev „humanitarna“, u doktrini se različito definiše i tumači. Ote (*Otte*) daje jednu apstraktnu definiciju intervencije pod kojom podrazumeva "instrument spoljne politike koja se primenjuje od strane nadmoćnije države kada njena moć ne uspeva da pomeri određenu državu u željenom pravcu".⁵ Međutim, ta definicija je suviše široka i iz nje se ne može videti koji su akti obuhvaćeni pojmom intervencije. Danas države, i ostali subjekti međunarodnog prava, imaju svakodnevne interaktivne odnose. Postavlja se pitanje

³ Damrosch L.F: Changing Conceptions of Intervention in International Law; in Reed L.-Kaysen C. (ed.): Emerging Norms of Justified Intervention, Cambridge, 1993. p. 91.

⁴ Otte T.G: On Intervention: Some Introductory Remarks, in Dorman A.M.-Otte T.G. (ed.): Military Intervention: From Gunboat Diplomacy to Humanitarian Intervention, Aldershot-Singapore-Sydney, 1995, p. 5.

⁵ Ovaj pisac moć u međunarodnoj politici određuje kao takav odnos u kojem "država (ili grupa država) može ostvariti svoju volju i dostići svoje ciljeve protiv volje ili čak uz protivljenje druge države (ili grupe država)"; Ibid., p. 7.

koje od tih aktivnosti predstavljaju intervenciju, a koje ne prelaze potreban prag da bi se mogle tako okarakterisati. Na primer, kada neka država ili međunarodna organizacija javno osudi ponašanje države, prekine diplomatske odnose ili nametne ekonomske sankcije - postavlja se pitanje da li to predstavlja intervenciju u poslove druge države.

Postoje teoretičari koji vrlo široko shvataju značenje pojma intervencija tako da, po njihovom shvatanju, ona obuhvata širok spektar aktivnosti. Prema jednom od takvih shvatanja „u odnosima dve države svaki opoziv diplomate, svaki trgovinski pregovori, svako obećanje ili povlačenje ekonomske pomoći ili komercijalnih kredita predstavlja oblik intervencije“.⁶ Čak se i nedelovanje odnosno uzdržavanje podvodi pod intervenciju, što se potkrpljuje primerom britanske i francuske uzdržanosti u Španskom građanskom ratu.⁷

Međutim, ovo su suviše ekstremna shvatanja i njih zastupa mali broj pisaca. Da bi intervencija postojala neophodno je dublje zadiranje u suverenost države. Tako Danski institut za međunarodne odnose (*u daljem tekstu "Danski institut"*) ističe da se mnoge forme mešanja jedne države u poslove druge ne smatraju intervencijom. U skladu sa tim, na primer, kritika usmerena protiv druge države ne predstavlja intervenciju, mada kritikovana država često tvrdi da je to oblik intervencije. Čak se, uobičajeno ni diplomatske ili ekonomske sankcije ne smatraju intervencijom, jer one nemaju prisilne efekte.⁸

Većina pisaca je na stanovištu da treba prihvatiti uži koncept intervencije koji obuhvata samo oblike "nepoželjnog" ili „zapovedničkog“ mešanja (*eng. "objectionable" or „dictatorial“ interference*) u poslove države. Prema Openhajmu (*Oppenheim*), "intervencija je zapovedničko mešanje od strane države u poslove druge države u cilju održavanja ili promene postojećeg stanja stvari ... Ona se tiče, na prvom mestu, spoljne nezavisnosti, i na drugom mestu, teritorijalne ili per-

⁶ Friedmann W: Intervention and International Law, in L. Jaquet (ed.): Intervention in International Politics, The Hague, 1971, p. 52.

⁷ Hoffmann S: The Problem of Intervention, in Bull H. (ed): Intervention in World Politics, Oxford, 1984, p. 8.

⁸ Danish Institute of International Affairs: Humanitarian Intervention: Legal and Political Aspects, Copenhagen, 1999, p. 47.

sonalne supremacije. Intervencija nikako ne obuhvata obično mešanje u poslove drugih država".⁹ I Brajerli (*Brierly*) slično definiše intervenciju, ističući da ona označava "zapovedničko mešanje u unutrašnje ili spoljne poslove druge države koje narušava njenu nezavisnost".¹⁰ Oni naglašavaju da je "suština intervencije sila ili pretnja silom u slučaju kada zapovesti države koja interveniše nisu uzete u obzir... ne može biti intervencije bez prisustva sile, gole ili prikrivene..."¹¹. U našoj literaturi takvo stanovište zastupa Novaković koji smatra da "nije intervencija svako mešanje jedne države u poslove druge" već se o intervenciji radi kada ona "biva protiv volje države u čije se poslove interveniše, i kojoj je cilj da se nametne jedna odluka, jedno rešenje u interesu države koja interveniše".¹²

Imajući u vidu da se reč "intervencija" koristi za označavanje vrlo različitih stvari, postoje pokušaji da se pronađe kompromis tako da se uz ovu reč uvek upotrebljava i atribut koji je bliže pojašnjava. U skladu s tim, pravi se razlika između tri značenja termina "intervencija" u zavisnosti od stepena nasilja koji se upotrebljava da bi se uticalo na ponašanje drugih država. U prvom značenju intervencijom se prosto označava diskusija, ispitivanje i preporuke povodom određene situacije i ona se označava kao "meka" (*eng. soft*) intervencija. Drugo značenje se odnosi na usvajanje mera koje su (za razliku od meke intervencije) prinudne, ali ne uključuju upotrebu oružane sile, i tu spadaju ekonomske i druge vrste sankcija, nazivaju se čvrstom (*eng. hard*) intervencijom. Na kraju, intervencija se upotrebljava i da označi upotrebu oružane sile, i uz nju se koristi izraz nasilna (*ing. forcible*) intervencija.¹³

⁹ Oppenheim L: *International Law*, (8th ed., H. Lauterpacht ed.) London, 1955, p. 305.

¹⁰ Brierly J.L: *The Law of Nations*, 6th ed., Oxford, 1963, p. 402.

¹¹ Lawrence T: op. cit., p. 124. Slično tome, Džojner i Arend (*Joyner, Arend*) pod intervencijom podrazumevaju pretnju ili upotrebu sile od strane vlade radi iznuđivanja ili sprečavanja neke akcije, ili radi promene uslova u nekoj drugoj državi; Joyner C.C.-Arend A.C: *Anticipatory Humanitarian Intervention: An Emerging Legal Norm?*, USAFA Journal of Legal Studies, vol. 10, 1999-2000, no. 1, p. 33.

¹² Novaković M: *Osnovi Međunarodnoga javnoga prava*, knjiga I, Beograd, 1936, str. 96-97.

¹³ Teson (*Tesón*) napominje da se kod humanitarne intervencije reč intervencija upotrebljava u trećem značenju; Tesón F.R: *Collective Humanitarian Intervention*, Michigan Journal of International Law, vol. 17, Winter 1996, p. 326.

Važno je istaći da intervenciju ne treba shvatati samo kao aktivnost koja je protivna međunarodnom pravu. Drugim rečima, pojam intervencije ne treba mešati sa njenom legalnošću. Intervencija može biti i legalna i nelegalna, što zavisi od situacije u kojoj je preduzeta, razloga koji su do nje doveli, načina na koji je sprovedena i sredstava koja su tom prilikom upotrebljena.¹⁴ Postojanje intervencije zavisi od faktičkih okolnosti, a problem njene legalnosti zavisi od stanja pravnih normi u datom momentu.

II Definicija i elementi humanitarne intervencije

Ne samo da postoje neslaganja oko statusa humanitarne intervencije u međunarodnom pravu, već postoje neslaganja i oko samog pojma ove ustanove. Često se ovaj izraz upotrebljava za označavanje različitih aktivnosti koje preduzimaju države ili međunarodne organizacije. Zbog toga je vrlo važno definisati humanitarnu intervenciju i time je razgraničiti od srodnih ustanova. Ovo je utoliko važnije zato što sve aktivnosti koje se nekada uključuju u pojam humanitarne intervencije nemaju isti tretman u međunarodnom pravu.

1. Definicija

Ima onih koji humanitarnu intervenciju shvataju vrlo usko, podrazumevajući pod njom samo upotrebu oružane sile radi zaštite državljana države protiv koje se interveniše, i to samo kada se intervencija preduzima bez odobrenja OUN-a.¹⁵ Nešto su šira ona shvatanja koja pod humanitarnom intervencijom pod-

¹⁴ Na primer, intervencija združenih snaga protiv Iraka 1991. godine zbog njegove invazije Kuvajta bila je legalna jer je izvršena u skladu sa odredbama Povelje UN. Takođe, i nemačka akcija radi oslobađanja talaca u Mogadišu (1977) koja je izvršena uz pristanak i pomoć somalijske vlade predstavlja vid intervencije kojoj se sa stanovišta međunarodnog prava ne može osporiti legalnost.

¹⁵ Kao primer se može navesti definicija koja pod humanitarnom intervencijom podrazumeva "pretnju ili upotrebu sile od strane država u inostranstvu, individualno ili kolektivno, sa jednim ciljem da se spreče ili zaustave ozbiljne povrede osnovnih ljudskih prava, naročito prava na život, u situacijama koje spadaju ili liče na genocid, bez obzira na državljanstvo lica u nevolji, i kada se takva akcija preduzima bez ovlašćenja nadležnih organa Ujedinjenih nacija i bez dozvole dobijene od legitimne vlade države protiv koje se akcija preduzima"; Verwey W.D: Humanitarian Intervention in the 1990s and Beyond:

razumevaju upotrebu prinudnim mera, bilo oružanih ili ostalih, radi zaštite lica bez obzira na njihovo državljanstvo, i nezavisno od toga da li za to postoji odobrenje OUN-a.¹⁶ Prema najširim shvatanjima, pod humanitarnom intervencijom se podrazumeva i akcija pružanja humanitarne pomoći osobama čiji opstanak zavisi od te pomoći.¹⁷ Tu neujednačenost lepo opisuje Demroš (*Damrosch*) ističući da internacionalisti obično upotrebljavaju ovaj termin da bi označili primenu sile radi zaustavljanja genocida i sličnih svireposti, ali ga koriste i za označavanje dostave hrane i lekova siromašnom stanovništvu.¹⁸

Humanitarna intervencija je svakako jedna podvrsta intervencije. Imajući u vidu da je prihvaćeno stanovište da samo zapovedničko mešanje u poslove druge države predstavlja intervenciju, to automatski iz pojma humanitarne intervencije odstranjuje one aktivnost koje nemaju takav karakter. Na taj način se akcija pružanja humanitarne pomoći nesumnjivo isključuju iz domena humanitarne intervencije.

Pošto se ostale prinudne mere (političke, ekonomske, saobraćajne i druge sankcije) u pogledu njihovih uticaja na suverenost države ne mogu izjednačiti sa upotrebom oružane sile, a još više s obzirom na različit međunarodnopravni tretman tih prinudnih mera, to samo oružanu intervenciju treba obuhvatiti pojmom humanitarne intervencije. Te ostale blaže oblike prinude koji se preduzimaju prema državi radi sprečavanja kršenja ljudskih prava treba tretirati kao međunarodne sankcije, a ne kao humanitarnu intervenciju.

An International Law Perspective, in: Pieterse J.N: World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond, The Hague, 1998, p. 190.

¹⁶ Leopard (*Leopard*) pod humanitarnom intervencijom podrazumeva "upotrebu vojne sile radi zaštite žrtava kršenja ljudskih prava", i to kako u slučaju unilateralne akcije, tako i u slučaju akcije po odobrenju Saveta bezbednosti; Leopard B.D: Rethinking Humanitarian Intervention, Pennsylvania, 2002, p. xi.

¹⁷ Šefer (*Scheffer*), pored ostalih aktivnosti, u pojam humanitarne intervencije uključuje i "zaustavljanje masovne migracije ljudi, povratak velikog broja raseljenih lica u njihove zakonite domove, repatrijacija velikog broja izbeglica i drugih migranata ili zaštita izbeglica i migranata od okolnosti opasnih po život"; Scheffer D: Toward a Modern Doctrine of Humanitarian Intervention, University of Toledo Law Review, vol. 23, 1992, no. 2, p. 267.

¹⁸ Damrosch L.F: Changing Conceptions of Intervention in International Law; in Reed L.-Kaysen C. (ed.): Emerging Norms of Justified Intervention, Cambridge, 1993. p. 91.

Da bi humanitarna intervencija postojala nužno je da se ona preduzima u cilju zaštite ljudskih prava koja su ugrožena ozbiljnim kršenjima. Pri tome, nije bitno da li se ta kršenja dešavaju u oružanom sukobu ili u miru. Istina, oružani sukob predstavlja stanje koje je pogodno za ugrožavanje ljudskih prava, ali je moguće da razmere kršenja ljudskih prava u miru ne budu ništa manje od onih u oružanom sukobu.

Pošto je humanitarizam neizostavna komponenta humanitarne intervencije, upotreba sile od strane neke države radi zaštite sopstvenih državljana u inostranstvu ne može se uključiti u definiciju ove ustanove. Kod takve intervencije država koja interveniše često to čini ne samo iz humanitarnih razloga, već i radi zaštite svog ugleda, odnosno u cilju samoodbrane, kako to neki pisci ističu.¹⁹ Kada se preduzima istinska intervencija radi zaštite državljana države protiv koje se interveniše, onda ovi razlozi izostaju, te samo nju treba smatrati humanitarnom intervencijom.

Velika neslaganja postoje i oko toga da li se upotreba oružane sile radi zaštite ljudskih prava koju je odobrila OUN može smatrati humanitarnom intervencijom, ili se, pak, tu radi samo o jednoj vrsti kolektivnih mera iz glave VII Povelje UN. Ipak, čini se, ako se pođe od toga da je opredeljujući činilac kod humanitarne intervencije cilj, a to je zaštita ljudskih prava, onda nema razloga da se i tako odobrena intervencija ne uključi u pojam humanitarne intervencije.

Imajući u vidu napred izneto, humanitarnu intervenciju treba definisati kao *upotrebu oružane sile od strane države (država) ili međunarodne organizacije protiv neke države bez njene saglasnosti, radi sprečavanja ili zaustavljanja ozbiljnog i masovnog kršenja ljudskih prava kojem su izloženi građani države protiv koje se interveniše bilo da se ona događaju u miru ili oružanom sukobu, i bez obzira na to da li je ta intervencija odobrena od strane OUN-a.*

Iz ove definicije mogu se izvući određeni elementi koji humanitarnu intervenciju razlikuju od sličnih ustanova. Neki od tih elementa neizostavno moraju

¹⁹ Bowett D. W: Self-Defence in International Law, 1958, pp. 91-94; citirano prema: M: Akehurst: Humanitarian Intervention, in: Bull H. (ed): Intervention in World Politics, Oxford, 1984, p. 107.

biti prisutni da bi se radilo o humanitarnoj intervenciji, dok ostali nemaju takav značaj. Imajući to u vidu, elementi humanitarne intervencije se mogu podeliti na bitne i nebitne. U bitne elemente spadaju: a) način sprovođenja; b) subjekti; c) razlozi za preduzimanje; d) beneficijari; i e) nepostojanje saglasnosti države protiv koje se interveniše, dok su nebitni elementi: a) odobrenje OUN-a; i, b) postojanje oružanog sukoba.

2. Bitni elementi

Postoje određeni elementi bez čijeg postojanja ne možemo govoriti o humanitarnoj intervenciji. Oni razlikuju humanitarnu intervenciju od nekih sličnih ustanova. Ukoliko neki od ovih elemenata izostane više ne možemo govoriti o humanitarnoj intervenciji.

2.1. Način sprovođenja

Na kršenje ljudskih prava u nekoj državi se može reagovati na različite načine. Države ili međunarodne organizacije mogu izdati različita saopštenja, izraziti protest, nametnuti ograničenja u odnosima sa tom državom i, na kraju, upotrebiti oružanu silu protiv nje. Neki u pojam humanitarne intervencije uključuju vrlo širok spektar aktivnosti, a upotrebu oružane sile vide samo jednu varijantu tako široko shvaćenog koncepta humanitarne intervencije.²⁰

²⁰ Arnison (*Arnison*) smatra da humanitarna intervencija obuhvata i nenasilnu i nasilnu akciju radi zaštite osoba kada se njihova vlada tome protivi; Arnison N.D: *International Law and Non-Intervention: When do Humanitarian Concerns Supersede Sovereignty?*, Fletcher Forum of World Affairs, Summer 1993, p. 200. Henkin (*Henkin*) je mišljenja da se humanitarna intervencija odnosi na "prinudnu intervenciju od strane država, pojedinačno ili kolektivno, kroz ekonomske sankcije ili putem upotrebe vojne sile, kao odgovor na teške povrede ljudskih prava"; Henkin L: *Humanitarian Intervention*, in Henkin L: *Human Rights: An Agenda for the Next Century*, 1993, p. 383. Neki su mišljenja da je upotreba oružane sile karakteristika samo klasične definicije, dok je pojam moderne humanitarne intervencije mnogo širi. Tako Šefer smatra da po modernom shvatanju humanitarna intervencija obuhvata nekoliko tipova nenasilne i nasilne intervencije uz upotrebu sile sa ciljem onemogućavanja ili ublažavanja masovnih patnji ljudi za koje ne postoji druga realistična alternativa. Prema ovom piscu postoji šest vrsta intervencija koje potpadaju pod humanitarnu intervenciju, i to: (a) spašavanje ili zaštita državljana u inostranstvu i drugih stranaca čiji su životi u opasnosti; (b) zaštita verskih i etničkih manjina od genocida ili nasilnog ugnjetavanja; (c) zaustavljanje interne agresije ili svirepih kršenja ljudskih prava; (d) zaustavljanje masovne migracije ljudi, povratak velikog broja raseljenih lica u njihove zakonite domove,

Međutim tako široko definisanje humanitarne intervencije nije prihvatljivo. Sužavanje pojma humanitarne intervencije je nužno iz dva razloga. Najpre, upotreba oružane sile nesumnjivo zadire u suverenost država i dovodi do neposrednih štetnih posledica po stanovništvo i državu u kojoj se sila primenjuje. Za razliku od toga, ekonomske i druge sankcije mnogo manje pogađaju državnu suverenost, a njihove posledice su mnogo sporije i neizvesnije. Drugo, za razliku od upotrebe oružane sile koja je nesumnjivo zabranjena međunarodnim pravom, u pogledu drugih zidova prinude u međunarodnim odnosima ne postoji tako jasna zabrana.

Pretežni deo doktrine međunarodnog prava humanitarnu intervenciju shvata samo kao upotrebu oružane sile. Primera radi, navešćemo neke definicije koje u pojam humanitarne intervencije uključuju samo intervencije koje se odvijaju putem upotrebe oružane sile.

Tako, Čilstrom (*Chilstrom*) definiše humanitarnu intervenciju kao "upotrebu vojnih instrumenata od strane jedne ili više država na teritoriji druge države u cilju obezbeđenja poštovanja minimalnih međunarodnih standarda ljudskih prava".²¹ Jabvala (*Jhabvala*), pak, humanitarnu intervenciju određuje kao "jednostranu pretnju ili upotrebu oružane sile od strane jedne države protiv druge u cilju zaštite državljana ove poslednje od akata ili propuštanja njihove vlade koja pogađaju savest čovečanstva".²² Slično tome, Garet (*Garrett*) pod humanitarnom inter-

repatrijacija velikog broja izbeglica i drugih migranata ili zaštita izbeglica i migranata od okolnosti opasnih po život; (e) reagovanje na masovne ljudske patnje prouzrokovane ljudskim ili prirodnim katastrofama; i (f) podrška antitotalitarnim ustancima i drugim pokretima za samoopredeljenje koji se bore za nezavisnost od ugnjetačkih režima koji krše ljudska prava u velikom obimu; Scheffer D: *Toward a Modern Doctrine of Humanitarian Intervention*, University of Toledo Law Review, vol. 23, 1992, no. 2, p. 267. Slično njemu i Ramsbotham i Vudhaus (*Ramsbotham, Woodhouse*) smatraju da humanitarna intervencija označava prekograničnu akciju od strane međunarodne zajednice kao reagovanje na ljudske patnje, i čine je: (a) "nasilna humanitarna intervencija" - proširena verzija klasičnog koncepta tako da obuhvata samopomoć i kolektivnu akciju, i (b) "nenasilna humanitarna intervencija"; Ramsbotham O.-Woodhouse T: *Humanitarian Intervention in Contemporary Conflict - a Reconceptualization*, Cambridge, 1996, p. 113. Takođe i Saruši (*Sarooshi*) je shvatanja da se humanitarna intervencija može javiti u obliku nasilne i nenasilne intervencije; Sarooshi D. (ed.): *Humanitarian Intervention and International Humanitarian Assistance: Law and Practice - (Conference Report)*, London, 1993, p. 2.

²¹ Chilstrom R.M: *Humanitarian Intervention Under Contemporary International Law: A Policy-Oriented Approach*, Yale Studies in World Public Order, vol. 1, 1974, no. 1, p. 95.

²² Jhabvala F: *Unilateral Humanitarian Intervention and International Law*, Indian Journal of International Law, vol. 21, 1981, p. 212; Jhabvala F: *Unilateral Humanitarian Intervention Some Conceptual*

vencijom podrazumeva "primenu vojne sile - ili pretnju takvom akcijom - od strane jedne ili više država u poslove druge države, koja za cilj (ili barem kao jedan od glavnih ciljeva) ima oslobađanje od teških ljudskih patnji".²³ Pored navedenih, još neki autori smatraju da se humanitarna intervencija može izvršiti samo upotrebom oružane sile.²⁴

Postavlja se pitanje da li se i pretnja upotrebom oružane sile u slučaju kršenja ljudskih prava može uključiti u pojam humanitarne intervencije. Iz navedenih definicija se može videti da ima i takvih shvatanja. No, ipak, čini se, da takav pristup nije ispravan. Ne može se sama pretnja upotrebom oružane sile tretirati kao humanitarna intervencija. Sve dok postoji samo pretnja upotrebom oružane sile radi zaštite ljudskih prava u nekoj državi može se govoriti jedino o pretnji humanitarnom intervencijom. Dakle, tu još uvek nemamo čin humanitarne intervencije, već samo pretnju da će ona biti preduzeta ukoliko se nastavi sa kršenjem ljudskih prava. Može se zaključiti da humanitarna intervencija postoji tek kada je oružana sila na terenu zaista i upotrebljena, a sve dok se takva upotreba sile stavlja u izgled može se govoriti jedino o pretnji humanitarnom intervencijom.

Ovo razlikovanje je značajno sa pojmovne strane, dok u pogledu pravnog tretmana ono nema veliki značaj. Naime, i upotreba oružane sile i pretnja njenom upotrebom u današnjem međunarodnom pravu imaju isti tretman. To najbolje odslikava stav Međunarodnog suda pravde koji ističe da

"... ukoliko je sama upotreba sile u datom slučaju nezakonita - iz bilo kog razloga - pretnja da će se takva sila upotrebiti biće takođe nezakonita. Ukratko,

Problems, in Gutiérrez R. and others (eds): *New Directions in International Law (Essays in Honour of Wolfgang Abendroth)*, Frankfurt- New York, 1982, p. 463.

²³ Garrett S.A: *Doing Good and Doing Well: an Examination of Humanitarian Intervention*, London, 1999, p. 3.

²⁴ Heinze E.A: *Humanitarian Intervention: Morality and International Law on Intolerable Violations of Human Rights*, *International Journal of Human Rights*, vol. 8, 2004, no. 4, p. 473; Holzgreffe J.L: *The Humanitarian Intervention Debate*, in Holzgreffe J.L.-Keohane R.O: *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge, 2003, p. 18; Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 11; Brenfors M.-Petersen M.M: *The Legality of Unilateral Humanitarian Intervention - A Defence*, *Nordic Journal of International Law*, vol. 69, 2000, no. 4, p. 450; Grimstad K: *Humanitarian Intervention: Historical, Legal and Moral Perspectives*, (LLM Thesis), Cape Town, 2001, p. 2; Kardaş Ş: *Humanitarian Intervention: The Evolution of the Idea and Practice, Perceptions* - *Journal of International Affairs*, vol. 6, 2001, no. 2, <<http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/VI-2/kardas.09.htm>>, p. 2.

da bi najavljena pripravnost države da upotrebi silu bila zakonita, mora se raditi o upotrebi sile koja je u saglasnosti sa Poveljom".²⁵

Humanitarna intervencija se ostvaruje samo upotrebom oružane sile protiv države koja krši ljudska prava. Upotreba oružane sile je esencijalni element humanitarne intervencije. Druge mere koje se primenjuju protiv države koja krši ljudska prava koje sadrže manji stepen prinude ne smatraju se humanitarnom intervencijom. Takve mere predstavljaju ekonomske, političke ili druge vrste međunarodnih sankcija, ali ne i humanitarnu intervenciju.

2.2. Subjekti

Kod humanitarne intervencije pojavljuju se dve vrste subjekata. Prva vrsta su oni subjekti koji donose odluku i upotrebljavaju oružanu silu, dok drugu vrstu predstavljaju subjekti protiv kojih se oružana sila upotrebljava. Imajući u vidu ulogu koju oni imaju prilikom humanitarne intervencije, prva vrsta bi se mogla nazivati aktivnim, a druga pasivnim subjektima.²⁶

Važno je istaći da se kod humanitarne intervencije kao subjekti - bilo aktivni ili pasivni - mogu pojaviti samo javni subjekti (države ili međunarodne organizacije), a ne i privatnopravni subjekti. Doduše, kada se humanitarna intervencija odredi tako da obuhvata samo upotrebu oružane sile, teško je izvodljivo da ona bude sprovedena od nedržavnih aktera.

2.2.1. Aktivni subjekti

Za razliku od pasivnih subjekata u čijoj ulozi se uvek pojavljuje jedna država, u ulozi aktivnog subjekata moguće je postojanje različitih situacija. Donošenje odluke o preduzimanju humanitarne intervencije i njeno kasnije sprovođe-

²⁵ International Court of Justice, Legality of the Threat of Use of Nuclear Weapons, (Advisory Opinion), 8 July 1996, General List No. 95, para. 47.

²⁶ Ove termine za subjekte humanitarne intervencije upotrebljava i S. Milenković. O tome videti: Milenković S: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, Beograd, 1974, str. 32.

nje može biti izvršeno od strane jedne države, više država ili međunarodne organizacije. Međunarodne organizacije, bilo regionalne ili OUN, dugo su bile uzdržane i nisu se pojavljivale u ulozi aktivnih subjekata. One takvu ulogu preuzimaju tek u poslednjoj deceniji XX veka.

Kada su u pitanju aktivni subjekti humanitarne intervencije, po pravilu, isti subjekt donosi odluku da se intervencija preduzme i kasnije on tu intervenciju i sprovodi. Međutim, moguće je da dođe do razilaženja tih subjekta. U toj situaciji jedan subjekt donosi odluku, a drugi subjekt humanitarnu intervenciju sprovodi u praksi.²⁷

2.2.1.1. Države

Istorijski posmatrano, države su najstariji, i dugo vremena i jedini, aktivni subjekti humanitarne intervencije. Kada odlučuju o preduzimanju humanitarne intervencije i kada je sprovode, države mogu nastupati pojedinačno ili više njih zajedno.

Moguće je da odluku o sprovođenju humanitarne intervencije donese jedna država i da ona tu odluku samostalno izvrši. U toj situaciji jedna država je potpuni gospodar situacije, kako prilikom odlučivanja tako i prilikom delovanja. Primeri za to su intervencija SAD na Kubi (1898), Indije u Pakistanu (1971), Vijetnama u Kambodži (1978), Tanzanije u Ugandi (1979). U takvim slučajevima postoji najveća opasnost od zloupotrebe ove ustanove, jer se kontrola intervencije svodi na samoograničavanje države koja interveniše. U ovim situacijama gde se u ulozi aktivnog subjekta pojavljuje samo jedna država može se govoriti o individualnoj humanitarnoj intervenciji.

²⁷ Takva je situacija, recimo, postojala 1860-61. godine kada su odluku o preduzimanju humanitarne intervencije u Siriji zajednički donele Austrija, Velika Britanija, Francuska, Pruska i Rusija, dok je, po odobrenju preostale četiri sile, samu intervenciju na terenu sprovela Francuska. I u novijem periodu, usled nesprovođenja u život odredbi o vojnim snagama UN, dešavalo se da odluku o sprovođenju humanitarne intervencije donesu UN, a sprovođenje same odluke se poveravalo nekoj državi ili većem broju njih (na primer, humanitarna intervencija u Somaliji i Ruandi).

Pored individualne humanitarne intervencije, moguća je i kolektivna intervencija koja se preduzima od strane većeg broja država koje nastupaju u *ad hoc* koaliciji.

Najpre, moguće je da veći broj država, koje nisu institucionalno povezane, donese odluku i preduzme humanitarnu intervenciju. Takvu situacija je postojala prilikom intervencije Velike Britanije, Francuske i Rusije u Grčkoj (1827), intervencija SAD, Velike Britanije i Francuske u Iraku (1991). Druga mogućnost je da veći broj država donese odluku o preduzimanju intervencije, a kasnije samo jedna od njih intervenciju sprovede, kao u već pomenutom primeru intervencije u Siriji 1860-61. godine. U ovom drugom slučaju ispravnije je humanitarnu intervenciju smatrati kolektivnom, nego individualnom, jer je važnije ko odluku donosi, nego ko je sprovodi.

Može se videti da su se u ulozi država koje intervenišu uglavnom pojavljuju velike sile (SAD, Velika Britanija, Francuska, Rusija), a ponekada su to bile i susedne države (Indija, Vijetnam, Tanzanija). Do sada se nije desilo da srednja ili mala država preduzme humanitarnu intervenciju izvan svog susedstva, a teško je očekivati da i u budućnosti do toga dođe.

2.2.1.2. Međunarodne organizacije

Osim od strane više država, kolektivna intervencija može biti izvršena i od strane međunarodne organizacije - regionalne ili univerzalne.

Danas u svetu postoje neke politički značajne i vojno moćne regionalne organizacije, koje su u stanju da preduzmu vojnu intervenciju, ne samo u svom regionu već i u drugim delovima sveta. Neke od njih imaju vrlo razvijenu vojnu komponentu što im omogućava da preduzmu vojnu intervenciju u vrlo kratkom vremenskom periodu. NATO, kao jedna takva regionalna organizacija, je iskoristio svoje političke i vojne kapacitete i u proleće 1999. godine preduzeo humanitarnu intervenciju protiv SR Jugoslavije. U budućnosti treba očekivati sve veću ulogu regionalnih organizacija u rešavanju kriza u svojim regionima, uključujući i sprečavanje kršenja ljudskih prava putem oružane sile, usled čega se moraju

uložiti dodatni naponi da njihove akcije budu saglasne postojećem međunarodnom pravu.

Pošto Organizacija ujedinjenih nacija raspolaže mehanizmima za upotrebu oružane sile, to se i ova univerzalna organizacija može pojaviti u ulozi aktivnog subjekta humanitarne intervencije. Oružana intervencija, kao jedna vrsta prinudnih mera, može biti preduzeta u cilju zaštite ljudskih prava koja su ozbiljno i u širokim razmerama ugrožena u nekoj državi. Nema razloga takvu akciju UN ne smatrati humanitarnom intervencijom. U cilju potkrepljenja takvog stanovišta može se napraviti paralela sa humanitarnom intervencijom kod koje se kao aktivni subjekti pojavljuju države. Tu država ili više njih vode oružani sukob čiji je cilj zaštita ljudskih prava. Ustvari, to je jedna posebna vrsta oružanog sukoba koji se od drugih sukoba razlikuje po cilju i upravo zbog svog specifičnog cilja se naziva humanitarna intervencija. Nema razloga da se posebna vrsta prinudnih oružanih mera koju u cilju zaštite ljudskih prava preduzima OUN ne svrsta u humanitarnu intervenciju.

Međutim, postoje neki autori, čiji broj nije zanemarljiv, koji smatraju da oružane akcije u cilju zaštite ljudskih prava koje sprovode UN ili koje se sprovode na osnovu njihovog odobrenja, ne spadaju u kategoriju humanitarne intervencije. Po njima ovde se zapravo radi samo o specifičnim prinudnim merama iz glave VII Povelje, čija zakonitost, za razliku od humanitarne intervencije koju preduzimaju države, nije sporna.

Ipak, imajući u vidu polazni stav da postojanje humanitarne intervencije, tj. faktičkog stanja, ne treba vezivati za njenu zakonitost, nema razloga za odbacivanje mogućnosti da i OUN ima ulogu aktivnog subjekta humanitarne intervencije.

OUN se mogu pojaviti na dva načina u ulozi aktivnog subjekta. Najpre, Organizacija može samo doneti odluku da se preduzme humanitarna intervencija, a da za njeno sprovođenje ovlastiti neku državu (države) ili regionalnu međunarodnu organizaciju. U drugom slučaju, OUN može doneti odluku o preduzimanju humanitarne intervencije i starati se o njenom sprovođenju na terenu.

2.2.2. Pasivni subjekti

Pored aktivnog, kod humanitarne intervencije nužno mora postojati i pasivni subjekt protiv koga se intervencija preduzima, odnosno na čijoj se teritoriji ona ostvaruje. Pasivni subjekt je država i, po prirodi stvari, tu se radi uvek o nekoj politički, vojno i ekonomski slabijoj državi.

Država protiv koje se interveniše radi zaštite ljudskih prava naziva se "objektom intervencije", uz napomenu da se uvek mora raditi o suverenom subjektu, jer intervencija predstavlja povredu državne autonomije, i pretpostavlja da država u pitanju mora uživati pravo autonomije. Ne postoji intervencija ukoliko se država meša u poslove dela svoje populacije koja je jednostrano proglasila nezavisnost od te države.²⁸

Većina definicija identifikuje "stranu državu" ili "stranu vladu" kao metu humanitarne intervencije. Međutim postavlja se pitanje da li treba prihvatiti jezičko tumačenje te formulacije, tako da humanitarna intervencija postoji samo kada je ona preduzeta zarad sprečavanja ili zaustavljanja kršenja ljudskih prava koja je aktivno počinila strana vlada. Po njemu, to je teško prihvatljivo, i nema razloga ne podvesti neku akciju pod humanitarnu intervenciju, kada su zločini koji su je prouzrokovali izvršeni od nevladinih frakcija koje vlada nije u stanju ili ne želi da zaustavi.²⁹ Tome se još dodaje da humanitarna intervencija može biti preduzeta i u područjima izvan nacionalne, tj. isključive teritorijalne jurisdikcije. Primeri za to su intervenciju radi sprečavanja svireposti koje mogu naneti odmetnici, pirati, teroristi i ostali koji ne postupaju u ime države na otvorenom moru, u kosmosu, na Antarktiku ili na područjima sa sličnim režimom.³⁰

²⁸ Parekh B: Rethinking Humanitarian Intervention, in Pieterse J.N: World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond, The Hague, 1998, p. 144.

²⁹ Verwey W.D: Humanitarian Intervention Under International Law, Netherlands International Law Review, vol. 32, 1985, p. 373.

³⁰ U tim situacijama zakonitost humanitarne intervencije je daleko manje sporna, jer ona predstavlja "deus in rebus"; Brownlie I: Humanitarian Intervention, in Moore J.N. (ed): Law and Civil War in the Modern World, Baltimore-London, 1974, p. 227.

U državi protiv koje se preduzima humanitarna intervencija može postojati vlada, ali može se desiti da usled građanskog rata, ili drugih razloga, ne postoji efektivna vlada. Tipičan primer za nepostojanje centralne vlade u momentu preduzimanja humanitarne intervencije predstavlja Somalija 1992. godine.

Kroz istoriju pasivni subjekti humanitarne intervencije su bile manje države, ili velike države na izmaku moći. Uvek se radilo o državama koje u tom momentu nisu imale veliku političku, vojnu ili ekonomsku moć i nisu imale značajnije saveznike spremne da se istinski usprotive intervenciji. Tako, istorija humanitarne intervencije započinje u XIX veku intervencijama evropskih sila protiv oslabljenje Turske ("bolesnika na Bosforu"). I Španija je bila pasivni subjekt humanitarne intervencije tek kada je od nje ostala samo bleđa slika nekadašnje svetske imperije. To se desilo 1898. godine kada su SAD intervenisale na kubanskom ostrvu, koje je u to vreme bilo pod upravom Španije. Nakon Drugog svetskog rata humanitarne intervencije su preduzimate na teritoriji azijskih i afričkih država, osim intervencije u SR Jugoslaviji. Tako je 1971. godine intervenciji Indije bio izložen Pakistan koji je bio razjeden unutrašnjom nestabilnošću, nezavidnom ekonomskom situacijom, i bez čvrste veze sa bilo kojom velikom silom. Kambodža je bila napadnuta od Vijetnama 1978. godine, a samo godinu dana kasnije istu sudbinu je doživela Uganda od strane svog suseda - Tanzanije. Nakon višegodišnjeg rata protiv Irana i pretrpljene vojne intervencije zbog okupacije Kuvajta, Irak je bio izložen i humanitarnoj intervenciji od strane SAD i njegovih evropskih saveznika. Tokom 90-tih godina prošlog veka još dve afričke države su bile pasivni subjekti humanitarne intervencije (Somalija, Ruanda), doduše ovaj put po odobrenju OUN-a. Na samom kraju XX veka, SR Jugoslavija, iznurena prethodnim dešavanjima na prostoru bivše SFRJ, teškom unutrašnjom ekonomskom situacijom i nejasnim položajem u međunarodnoj zajednici, bila je izložena humanitarnoj intervenciji od strane NATO-a zbog dešavanja na Kosovu.

Razlog nepreduzimanja humanitarnih intervencija protiv moćnih država nije bio nepostojanje kršenja ljudskih prava u takvim državama, već nepostojanje volje da se uđe u konflikt sa tim državama. Kao primer za to može se navesti to-

lerisanje ponašanja nacističke Nemačke u kojoj su postojala gruba i masovna kršenja ljudskih prava pre Drugog svetskog rata, a da tom prilikom nije postojala čak ni pretnja humanitarnom intervencijom. Čistke širom Sovjetskog saveza i represivne mere protiv ukrajinskih seljaka koje su u Staljinovo vreme donele smrt milionima ljudi, zbog snage ove države, nisu bile dovoljan razlog za humanitarnu intervenciju. Posleratni primeri takvog očiglednog uzdržavanja su Južnoafrička Republika u kojoj je nekoliko decenija postojao sistem aparthejda i Turska gde postoji višegodišnje narušavanje osnovnih ljudskih prava pripadnika kurdske manjine.³¹

2.3. Razlozi za preduzimanje

Humanitarna intervencija predstavlja duboko zadiranje u suverenost države protiv koje se interveniše, usled čega ona ne može biti preduzeta iz bilo kog razloga. Moraju postojati ozbiljni razlozi koji pokreću oružanu intervenciju na teritoriji neke države. U dosadašnjoj praksi, subjekti koji su donosili odluku o preduzimanju humanitarne intervencije uvek su tvrdili da su u državi gde se interveniše postojali validni razlozi za intervenciju. Postoji saglasnost da razlog za preduzimanje humanitarne intervencije predstavlja kršenje ljudskih prava, ali postoje razlike oko kvaliteta i kvantiteta kršenja koja su nužna da bi bila preduzeta humanitarna intervencija. Takođe, ne postoji saglasnost ni oko toga da li se humanitarna intervencija može preduzeti samo ako su povrede ljudskih prava već nastupile, ili se ona može preduzeti i u situaciji kada postoji opasnost od takvih povreda.

2.3.1. Opšte napomene

Razlog za preduzimanje je vrlo bitan element humanitarne intervencije, ustvari on predstavlja *conditio sine qua non* ove ustanove. Ukoliko ne postoji

³¹ Ozbiljnost tih povreda potvrđuje i veliki broj presuda Evropskog suda za ljudska prava u kojima su potvrđena kršenja prava Kurda.

stvarni razlog, onda upotreba oružane sile u stranoj državi predstavlja neku drugu vrstu intervencije, a ne humanitarnu intervenciju. Dakle, nužno je da postoje određene okolnosti u državi u kojoj se interveniše da bi se moglo govoriti o humanitarnoj intervenciji. Te okolnosti neki nazivaju "situacijama za intervenisanje" (eng. "*intervention situations*"),³² i one zapravo predstavljaju faktičko stanje koje pokreće humanitarnu intervenciju.

Osim što je postojanje valjanog razloga bitno za procenu legalnosti humanitarne intervencije, on je vrlo važan vladama koje intervenišu za ubeđivanje domaće i svetske javnosti u neophodnost svoje intervencije.

Još je 1910. godine Ružje (*Rougier*) pisao da bi neko ponašanje države moglo izazvati humanitarnu intervenciju neophodno je da vreda ne samo nacionalno pravo, već i zakone čovečnosti.³³ Pošto je humanitarna intervencija "vanredno sredstvo" i kršenje ljudskih prava koje predstavlja razlog njenog preduzimanja mora takođe biti vanredno (eng. *extraordinary*).³⁴ *Openhajm* odobrava humanitarnu intervenciju u slučajevima "kada postoji krivica države za proganjanje i svireposti protiv sopstvenih državljana u toj meri da ih lišava osnovnih ljudskih prava i da to pogađa savest čovečanstva".³⁵ Interesantan je predlog da se za okolnosti koje pokreću humanitarnu intervenciju koristi izraz "vrhovna humanitarna nužda" (eng. "*supreme humanitarian emergency*"), za koju tvorca ovog predloga smatra da postoji "kada jedina nada za spašavanje života zavisi od dolaska nekog sa strane radi tog spašavanja".³⁶

Svi internacionalisti se generalno slažu da povrede ljudskih prava predstavljaju razlog za preduzimanje humanitarne intervencije. Pri tome većina govori

³² Brownlie I: Humanitarian Intervention, in Moore J.N. (ed): Law and Civil War in the Modern World, Baltimore-London, 1974, p. 225.

³³ Rougier A: La théorie de l'intervention d'humanité, *Revue générale de droit international public*, vol. 17, 1910, p. 468; navedeno prema: Behuniak T: The Law of Unilateral Humanitarian Intervention by Armed Force: a Legal Survey, *Military Law Review*, vol. 79, Winter 1978, pp. 168-169.

³⁴ Chilstrom R.M: op. cit., p. 136.

³⁵ Oppenheim L: op. cit., pp. 312-313.

³⁶ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 35; Wheeler N.J: Legitimizing Humanitarian Intervention: Principles and Procedures, *Melbourne Journal of International Law*, vol. 2, 2001, p. 555.

uopšteno o kršenju ljudskih prava bilo u miru bilo u oružanom sukobu, ne praveći razliku da li su ona zaštićena ugovorima o ljudskim pravima ili pravilima međunarodnog humanitarnog prava. Za razliku od njih, druga grupa uz kršenje pravila o ljudskim pravima, posebno navodi kršenje međunarodnog humanitarnog prava kao razlog za preduzimanje humanitarne intervencije.³⁷

Međutim, ovde se radi o jednoj formalnoj, a ne suštinskoj razlici u pogledu shvatanja razloga za preduzimanje humanitarne intervencije. Izostanak njihovog posebnog navođenja nikako ne znači da se povrede međunarodnog humanitarnog prava isključuju iz razloga koji mogu dovesti do preduzimanje humanitarne intervencije.

Verovatan razlog njihovog izostavljanja leži u činjenici da se kršenjem međunarodnog humanitarnog prava, u krajnjoj liniji, krše ljudska prava. Određenim normama međunarodnog humanitarnog prava štite se život i ljudsko dostojanstvo, kao i fizički i moralni integritet ljudskih bića u oružanom sukobu, što se poklapa sa vrednostima koje štite međunarodni ugovori o ljudskim pravima. Dakle, bitno je koje su vrednosti ugrožene, a ne kojim ugovorima su one zaštićene. Drugim rečima, nije važno koja pravila države krše, već koja se zaštićena dobra takvim postupanjem ugrožavaju.

Zato se čini se da nema potrebe, naročito kod definicije, navoditi kršenje međunarodnog humanitarnog prava kao poseban razlog za preduzimanje humanitarne intervencije. Dovoljno je reći da razlog za preduzimanje humanitarne intervencije predstavlja kršenje ljudskih prava, a kasnije prilikom objašnjenja prirode i karakteristike tih kršenja dužnu pažnju posvetiti i kršenju međunarodnog humanitarnog prava kao mogućem razlogu za preduzimanje humanitarne intervencije.

Kršenje ljudskih prava u nekoj državi može biti posledica namere vlade da primeni određene nehumane mere prema delu svog stanovništva, kao što je, reci-

³⁷ Tako, recimo, *Riter (Rytter)* ističe da je razlog za preduzimanje humanitarne intervencije "ozbiljno i masovno kršenje ljudskih prava ili međunarodnog humanitarnog prava"; Rytter J.E: Humanitarian Intervention without the Security Council: From San Francisco to Kosovo - and Beyond, *Nordic Journal of International Law*, vol. 70, 2001, no. 1-2, p. 122. I Danski institut ističe da razlog za preduzimanje humanitarne intervencije predstavljaju ozbiljna ljudska stradanja koja nastaju kao posledica teškog i masovnog kršenja ljudskih prava ili međunarodnog humanitarnog prava; Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 106

mo, to bio slučaj u Kambodži ili Ugandi. Pored toga, i propuštanje državnih organa da spreče neke pojave, iako su u stanju da to učine, može dovesti do povrede ljudskih prava. U Raundi je, jednim delom, postojala takva situacija jer zvanična vlast, pored toga što je i sama imala genocidnu nameru, nije preduzimala ništa da spreči takvo ponašanje Hutua protiv Tutsija. Na kraju, može se desiti da dođe do raspada centralnog sistema vlasti, usled čega država više nije u stanju da kontroliše naoružane grupe na svojoj teritoriji koje krše ljudskih prava ("*propala država*" - eng. "*failed state*"), kao što je to bio slučaj u Somaliji.³⁸ Ko potvrdu ovoga možemo navesti stanovište Međunarodne komisije za intervenciju i suverenost država koja smatra da je vojna intervencija u cilju zaštite ljudskih prava opravdana u situacijama kada su ta kršenja rezultat bilo smišljene državne akcije, nebrige države ili usled njene nesposobnosti da deluje u konkretnom slučaju, ili, pak, usled njene potpune propasti.³⁹

Postavlja se pitanje da li i kršenje ljudskih prava koje je počinjeno od strane nedržavnih faktora može biti razlog za humanitarnu intervenciju. Još je *Ružje* pisao da je za preduzimanje humanitarne intervencije neophodno da vređanje zakona čovečnosti dolazi od javnih vlasti, a ne samo od privatnih subjekata. U objašnjenju ovog drugog uslova, on navodi da se "pogrešno ponašanje vlade može sastojati u pozitivnoj akciji ili u nečinjenju. U prvom slučaju, tiranske mere su izvršene ili naređene od strane državnih agencija, na koje se suveren oslanja, ili od strane agenata javnih službi ... U drugom slučaju, zloupotrebe su izvršene od strane privatnih subjekata, ali su one tolerisane od strane vlade iako je ona imala obavezu i sposobnost da ih spreči".⁴⁰ Izveštaj holandskog Savetodavnog veća za međunarodne poslove i Savetodavnog komiteta za međunarodno pravo (*u*

³⁸ Nezavisna međunarodna komisija za Kosovo smatra da je nesporno da i izlaganje civilnog stanovništva velikim patnjama i rizicima usled "bankrotstva" države, odnosno nestanka vladavine na nivou države, predstavlja razlog za humanitarnu intervenciju; Independent International Commission on Kosovo: The Kosovo Report - Conflict, International Response and Lessons Learned, Oxford, 2000, p. 193

³⁹ International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to Protect (Report), Ottawa, 2001, p. 32.

⁴⁰ Rougier A: La théorie de l'intervention d'humanité, Revue générale de droit international public, vol. 17, 1910, p. 468; navedeno prema: Behuniak T: The Law of Unilateral Humanitarian Intervention by Armed Force: a Legal Survey, Military Law Review, vol. 79, Winter 1978, pp. 168-169.

daljem tekstu "Holandski izveštaj") ističe da i kršenje ljudskih prava izvršeno od nedržavnih faktora može biti razlog za humanitarnu intervenciju.⁴¹ Međutim, iako se u tom izveštaju izričito ne navodi uslov da su ta kršenja posledica propuštanja državnih organa, to proizilazi iz same prirode tih kršenja. Masovna ili ozbiljna kršenja ljudskih prava se nikako ne mogu desiti ukoliko država valjano vrši svoje funkcije, tj. ona su uvek posledica lošeg funkcionisanja državnih organa.

2.3.2. "Ozbiljna" i "masovna" kršenja ljudskih prava

U državama se dešavaju različita kršenja ljudskih prava, koja nemaju isti stepen društvene opasnosti. Kršenja manjeg značaja ne izazivaju toliku pažnju svetske, a ni domaće javnosti, i kao takva ona nisu u stanju da pokrenu humanitarnu intervenciju. Da bi došlo do humanitarne intervencije neophodno je da kršenje ljudskih prava dovede do velikog broja žrtava koje trpe ozbiljne posledice. Drugim rečima, nisu sva kršenja ljudskih prava podobna da budu razlog za humanitarnu intervenciju, već to mogu biti samo ona kršenja koja imaju određene kvalitativne i kvantitativne karakteristike. Čak, i kada ona imaju takve karakteristike to još ne znači da drugi subjekti mogu pribеći humanitarnoj intervenciji. Pored postojanja samih kršenja ljudskih prava, neophodno je da država na čijoj teritoriji se dešavaju nije voljna ili nije u stanju da kršenja spreči. Ukoliko kod te države postoji spremnost i sposobnost da se pravovremeno suprotstavi kršenjima ljudskih prava, onda ostali subjekti ne mogu vojno intervenisati u cilju zaštite ljudskih prava.

Iako se internacionalisti slažu da se mora raditi o kršenjima naročito značajnih ljudskih prava, ne postoji i saglasnost oko toga kada takva kršenja postoje.

⁴¹ Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p. 29. Savetodavno veće za međunarodne poslove (*eng. Advisory Council on International Affairs*) je opšte savetodavno telo za međunarodne odnose pri Ministarstvu spoljnih poslova Holandije, a Savetodavni komitet za pitanja međunarodnog javnog prava (*eng. Advisory Committee on Issues of Public International Law*) je stalno savetodavno telo Vlade Holandije.

U doktrini se upotrebljavaju različiti atributi kojima se opisuju takva kršenja ljudskih prava. Tako se, između ostalih, upotrebljavaju termini "gruba" (eng. "gross"), "ozbiljna" (eng. "serious"), "masovna" (eng. "mass"), "uporna" (eng. "persistent"), "rasprostranjena" (eng. "widespread"), "preterana" (eng. "egregious"), "prekomerna" (eng. "excessive"), "sistematska" (eng. "systematic"). I pored različitosti upotrebljenih termina, smatra se, gotovo bez izuzetka, da ta kršenja moraju pogađati neka posebno značajna ljudska prava i da njima mora biti zahvaćen veliki broj žrtava. Za opis tih karakteristika mogu se upotrebiti izrazi "ozbiljna" i "masovna" kršenja ljudskih prava, od kojih se prvi odnosi na kvalitativnu, a drugi kvantitativnu osobinu.

Termin "ozbiljna kršenja ljudskih prava" označava da se radi o povredi onih prava koja imaju poseban značaj, odnosno kojima se štite najosnovnije ljudske vrednosti. Takva prava se često nazivaju osnovnim ljudskim pravima. Međutim, nije lako odrediti koja prava ulaze u krug osnovnih ljudskih prava. Postavlja se pitanje koja su to prava koja su važnija od drugih, tako da njihovo kršenje može inicirati humanitarnu intervenciju, dok kršenje ostalih prava ne bi imalo takav značaj.

Postoje nastojanja da se na opšti način odredi koja to prava imaju poseban značaj te se mogu smatrati osnovnim pravima. Jedno je mišljenje da se najosnovnijim ili bazičnim ljudskim pravima smatraju ona prava čijim se gubitkom ili derogacijom, onemogućava uživanje nekih drugih prava.⁴² Po drugima, princip univerzalne jurisdikcije obezbeđuje pravni standard koji ukazuje da su neka kršenja ljudskih prava moralno nepodnošljivija od kršenja drugih prava, te stoga samo kršenje ljudskih prava za koje je ustanovljena univerzalna jurisdikcija mogu inicirati humanitarnu intervenciju.⁴³

U drugu grupu spadaju autori koji navode povrede konkretnih prava, ili makar vrednosti, čije se ugrožavanje može smatrati ozbiljnim kršenjem ljudskih prava.

⁴² H. Shue, *Basic Rights: Subsistence, Affluence, and US Foreign Policy*, 1996, p. 19; navdeno prema: Heinze E.A: op. cit., p. 475.

⁴³ Heinze E.A: op. cit., p. 472.

Neki od njih se ograničavaju samo na kršenja prava na život. Tako Perez-Vera (*Perez-Vera*) smatra da jedino kršenja ovog prava mogu biti razlog za oslobađanje države od obaveze uzdržavanja od upotrebe sile, odnosno razlog za preduzimanje humanitarne intervencije.⁴⁴ Do preduzimanja humanitarne intervencije može doći samo u slučaju postojanja ozbiljnog kršenja ljudskih prava, što uključuje blisku pretnju ili rasprostranjeni gubitak ljudskih života koji se manifestuje kroz masovna ubijanja, gladovanje ili druge aktivnosti.⁴⁵ Baziler (*Bazylar*) smatra da humanitarna intervencija može biti preduzeta ukoliko vlada neke države ubija ili preti da će ubiti veliki broj svojih građana, ili je angažovana u aktivnostima - kao što su uskraćivanje hrane ili smeštaja (*eng. shelter*), ili rasprostranjeno presegljavanje stanovništva - koje rezultira masovnim gubitkom ljudskih života.⁴⁶

Ostali pisci iz ove grupe, pored lišavanja prava na život, još neka kršenja ljudskih prava smatraju dovoljno ozbiljnim da iniciraju humanitarnu intervenciju. Tom prilikom se nekada daje širok krug kršenja ljudskih prava koja mogu biti razlog za humanitarnu intervenciju, poput tvrdnje da to mogu biti "nedela kao što su genocid, masovna ubistva, zločini protiv čovečnosti, ozbiljni ratni zločini, rasprostranjena tortura, i prirodno stanje po shvatanju Hobsa (rat svih protiv svih)⁴⁷ ili formulacije da tu nisu "uključena samo ubijanja ili namerni vojni i policijski napadi na civilne objekte, već takođe i mučenje, uzimanje talaca, silovanje i ozbiljno narušavanje ljudskog dostojanstva kao što je ponižavajuće ponašanje.⁴⁸

⁴⁴ Perez-Vera: La Protection d'Humanité en Droit International, Revue belge de droit international, 1969, p. 418; navedeno prema: Fonteyne J.P.L.: The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity under the UN Charter, California Western International Law Journal, vol. 4, 1975, no. 2, p. 258.

⁴⁵ Abiew F.K.: The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention, The Hague-London-Boston, 1999, p. 271.

⁴⁶ Bazylar M.J.: Reexamining the Doctrine of Humanitarian Intervention in Light of the Atrocities in Kampuchea and Ethiopia, Stanford Journal of International Law, vol. 23, Spring 1987, pp. 598-599.

⁴⁷ Tesón F.: The Liberal Case for Humanitarian Intervention, in Holzgrefe J.L.-Keohane R.O.: Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas, Cambridge, 2003, p. 95.

⁴⁸ Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p. 29. I Švajcfsfurt (*Schweisfurth*) bi se mogao svrstati u ovu kategoriju, s tim što se istovremeno i razlikuje jer on daje opšti standard za utvrđivanje značaja pojedinih ljudskih prava. Polazeći od Pakta o građanskim i političkim pravima, on fundamentalnim smatra ona prava od kojih nije moguće odstupanje čak ni u slučaju vanrednog stanja (čl. 4). Po njemu tu spadaju pravo na život (čl. 6), zabrana torture i surovih, nehumanih i ponižavajućih postupaka i kazni (čl. 7), zabrana ropstva i prinudnog rada (čl. 8), i pravo na priznavanje pravnog su-

Ima i onih koji smatraju da se humanitarnom intervencijom mogu štititi najosnovnija fizička prava ljudi - pravo na život, uključujući zabranu genocida, pravo na slobodu od torture i fizičke zloupotrebe⁴⁹ a neki tu još dodaju i sistematsko uskraćivanje hrane, i ometanje humanitarne pomoći.⁵⁰ Istovremeno oni konstatuju da se teško može opravdati vojna akcija radi zaštite prava na brak, slobodu štampe ili pravo organizovanja u sindikate⁵¹ odnosno da razlog za humanitarnu intervenciju ne mogu biti prava koja se vezuju za određenu nacionalnu ili kulturnu tradiciju ili posebnu političko ili ekonomsko uređenje.⁵²

Međunarodna komisija za intervenciju i suverenost država ima specifičan pristup jer pored rasprostranjenog gubitka ljudskih života, izričito navodi i rasprostranjeno "etničko čišćenje" kao razlog za vojne intervenciju radi zaštite ljudskih prava.⁵³ S druge, strane Komisija se protivi vojnoj intervenciji u slučaju kada ne postoji ubijanje ili etničko čišćenje. Ona, primera radi, navodi da sistematska rasna diskriminacija ili sistematsko pritvaranje ili drugi oblici represije protiv političkih neistomišljenika ne mogu biti razlog za vojnu intervenciju. Takva kršenja ljudskih prava mogu biti samo razlog za političke, ekonomske ili vojne sankcije koje ne uključuju upotrebu oružane sile.⁵⁴

Što se tiče masovnosti kršenja ljudskih prava, taj kriterijum se odnosi na broj žrtava koji treba da bude pogođen nepoštovanjem ljudskih prava. Čak i kada se radi kršenju najosnovnijih ljudskih prava, ako ona imaju sporadičan i izolovan

bjektiviteta (čl. 16); Schweisfurth T: Operations to Rescue Nationals in Third States Involving the Use of Force in Relation to the Protection Human Rights, German Yearbook of International Law, vol. 23, 1980, p. 177.

⁴⁹ Merriam J.J: Kosovo and the Law of Humanitarian Intervention, Case Western Reserve Journal of International Law, vol. 33, 2001, no. 1, pp. 129-130; Fonteyne J.P.L: The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity under the UN Charter, California Western International Law Journal, vol. 4, 1975, no. 2, p. 259.

⁵⁰ Johansen R.C: Limits and Opportunities in Humanitarian Intervention, in Hoffmann S. (ed.): The Ethics and Politics of Humanitarian Intervention, Notre Dame, 1996, p. 71.

⁵¹ Merriam J.J: op. cit., pp. 129-130.

⁵² Johansen R.C: op. cit., p. 71.

⁵³ International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to Protect (Report), Ottawa, 2001, p. 32.

⁵⁴ Ibid., p. 34.

karakter onda to nije dovoljno da pokrene humanitarnu intervenciju. Dakle, to kršenje mora biti rasprostranjeno i obuhvatati veliki broj ljudi.

Postavlja se pitanje koliko osoba mora biti pogođeno kršenjima ljudskih prava da bi postojao opravdan razlog da se pokrene humanitarna intervencija. Pogrešno bi bilo numerički izraziti broj žrtava (ubijenih, raseljenih, mučenih ili gladnih) koji je neophodan da bi se prekoračio prag koji zahteva humanitarnu intervenciju. Umesto toga daju se određeni apstraktni kriterijumi koji zahtevaju konkretizaciju u svakom pojedinačnom slučaju.

Najveći broj internacionalista jednostavno ističe da se treba raditi o masovnom, odnosno rasprostranjenom kršenju ljudskih prava bez posebnih pojašnjenja upotrebljenih izraza.⁵⁵ Međutim, ima i onih koji pokušavaju da koliko toliko preciziraju ovaj uslov. Tako, *Baziler*, ističući da se ne može odrediti precizan broj žrtava koji je nužan za pokretanje humanitarne intervencije, dodaje da ukoliko broj stradalih dostiže desetine ili stotine hiljada (kao što je bio slučaj u Bangladešu i Ugandi) uslov za humanitarnu intervenciju je najverovatnije ispunjen. Kada se govori o milionima ubijenih stanovnika (slučaj Kambodže), ne postoji nikakva sumnja da je intervencija opravdana. Čak i bez obzira na broj ubijenih ili ugroženih osoba, humanitarna intervencija je opravdana ukoliko je ugrožen značajni deo rasne, nacionalne, verske ili etničke grupe.⁵⁶ I Mirijam (*Merriam*) smatra da se u pogledu rasprostranjenosti kršenja ljudskih prava ne može dati precizan broj žrtava, ali ističe da to nikako ne može biti jedna osoba, makar to bio i važan politički zatvorenik, niti pak treba čekati da broj žrtava naraste na 100000 da bi se intervenisalo. Taj potrebni kriterijum ne može biti striktno određen i mora se procenjivati u svakom konkretnom slučaju.⁵⁷ Slično prethodnim shvatanjima, *Džojner* i *Arend* ističu da razmere ljudskih stradanja koje mogu pokrenuti humanitarnu intervenciju treba procenjivati u svakoj konkretnoj situaciji. Sigurno

⁵⁵ Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p. 29; Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 11; Murphy S.D: Humanitarian Intervention: the United Nations in an Evolving World Order, Philadelphia, 1996. pp. 11-12; Rytter J.E: op. cit., p. 122.

⁵⁶ Bazylar M.J: op. cit., pp. 598-599.

⁵⁷ Merriam J.J: op. cit., pp. 129-130.

je da stradanje jedne osobe ne može biti uzrok humanitarnoj intervenciji, ali s druge strane ne treba čekati da nekoliko stotina hiljada ljudi strada da bi se takva akcija preduzela.⁵⁸

Imajući u vidu različite okolnosti u kojima se kršenja ljudskih prava dešavaju, teško je unapred egzaktno odrediti koliko osoba treba biti zahvaćeno tim kršenjima da bi se preduzela humanitarna intervencija. Svakako da se ne može raditi o pojedinačnim kršenjima, već o kršenjima koja pogađaju značajan deo populacije.

Ukoliko postoji ozbiljno i masovno kršenje ljudskih prava onda je ispunjen uslov za preduzimanje humanitarne intervencije. Međutim, postavlja se pitanje da li se oružana sila može upotrebiti i pre nego što su se masovna kršenja ljudskih prava desila, ukoliko postoji očigledna opasnost da će do njih doći, kraće rečeno, da li je dopuštena preventivna humanitarna intervencija.

Imajući u vidu dosadašnje humanitarne intervencije moglo bi se reći da su sve one, uglavnom, preduzimate suviše kasno. Najbolji primer za to je intervencija u Ruandi. Usled toga, značajan broj pisaca je mišljenja da ne treba čekati da dođe do masovnog kršenja ljudskih prava da bi se humanitarna intervencija preduzela, već smatraju da ona može biti preduzeta i u slučaju postojanja opasnosti od masovnih kršenja ljudskih prava.

U Holandskom izveštaju stoji da se humanitarna intervencija može preduzeti ukoliko se kršenje ljudskih prava dešava ili je verovatno da će se desiti.⁵⁹ Ne treba čekati da ljudska stradanja počnu kako bi se otpočelo sa humanitarnom intervencijom, već je dovoljno da postoje jasni dokazi za preteći masakr. U protivnom, bilo bi onemogućeno spašavanje velikog broja nedužnih ljudi⁶⁰ Postojanje preteće i rastuće opasnosti po ljudska prava dovoljan je razlog za humani-

⁵⁸ Joyner C.C-Arend A.C: Anticipatory Humanitarian Intervention: An Emerging Legal Norm?, USAFA Journal of Legal Studies, vol. 10. 1999-2000, no. 1, p. 45.

⁵⁹ Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p. 29.

⁶⁰ Bazylar M.J: op. cit., p. 600; Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 34.

tarnu intervenciju jer humanitarna intervencija nije kaznenog već preventivnog karaktera.⁶¹

Međunarodna komisija za intervenciju i suverenost država smatra da je vojna intervencija u cilju zaštite ljudskih prava opravdana kada se preduzima radi zaustavljanja ili sprečavanja "postojećeg ili nadolazećeg" gubitka ljudskih života ili etničkog čišćenja,⁶² tako da se može zaključiti da ona prihvata preventivnu humanitarnu intervenciju. Komisija smatra da vojna akcija može biti legitimna i kao preventivna mera u slučaju jasnih dokaza o verovatnom masakru širih razmera. Bez mogućnosti preventivne akcije, međunarodna zajednica bi bila stavljena u moralno neodbranjivu poziciju da se od nje traži da čeka dok genocid ne počne, pa da tek onda može delovati.⁶³

S obzirom na ciljeve humanitarne intervencije, nema razloga ne prihvatiti preventivnu humanitarnu intervenciju. Imajući u vidu brzinu kojom su se u pojedinim državama dešavala ljudska stradanja, suviše je rizično čekati da kršenja ljudskih prava otpočnu pa tek onda reagovati.

2.3.3. Kompleksnost interesa kod humanitarne intervencije

Kada se proučavaju razlozi za preduzimanje humanitarne intervencije, nailazi se i na problem isprepletenosti interesa za njeno preduzimanje. Nesporno je da zaštita ljudskih prava neizostavno mora postojati kao interes kod ove intervencije. Međutim, postavlja se pitanje da li tom prilikom kod subjekta koji intervišu mogu do izražaja doći i neki drugi interesi.

Neki pisci navode da se humanitarna intervencija često preduzima jedino ako onaj ko interviše ima i neke ekonomske ili političke interese, a da ona izostaje kad takvi interesi ne postoje. Tako je intervencija 1827. godine viđena kao zaštita hrišćana od muslimanskih okrutnosti, ali i kao uklanjanje prepreka za

⁶¹ Behuniak T: The Law of Unilateral Humanitarian Intervention by Armed Force: a Legal Survey, Military Law Review, vol. 79, Winter 1978, p. 187.

⁶² International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to Protect (Report), Ottawa, 2001, p. 33.

⁶³ Ibid., p. 33.

evropsku trgovinu u tom regionu. Japan se pozivao na humanitarnu intervenciju kada je okupirao Mandžuriju, a Hitler je pravdao nacističku invaziju Čehoslovačke na bazi humanitarne zabrinutosti za ugnjetavanu nemačku manjinu.⁶⁴ Navodi se da su intervencije radi zaštite ljudskih prava pre Drugog svetskog rata bile malobrojne i da su "uglavnom uključivale posrnulo Otomansko carstvo ili zaštitu komercijalnih prava moćnih država, ili su postojale tamo gde se jak politički interes podudara sa navodnim humanitarnim interesima".⁶⁵ Slično tome, Umozurike (*Umozurike*) je 1982. godine pisao da su "Južna Afrika i Namibija sramota za svet jer ti režimi dobijaju spoljnu podršku u kršenju prava crnačke populacije jer strane sile imaju ekonomski interes da se *status quo* ne menja".⁶⁶ Time ovaj pisac indirektno ukazuje da humanitarni motivi nisu odlučujući kod preduzimanja humanitarnih intervencija, već su možda pretežniju ulogu igrali neki drugi motivi.

Imajući u vidu napred navedeno, postavlja se pitanje kakav značaj imaju humanitarni i ostali interesi kod samog kvalifikovanja neke intervencije kao humanitarne. Drugim rečima, da li humanitarna intervencija postoji samo onda kada kod aktivnih subjekata postoje jedino humanitarni motivi, ili će ona postojati i u situacijama kada se istovremeno sa humanitarnim javljaju i neki drugi motivi.

Najliberalnije je stanovište prema kojem primarnost humanitarnih motiva nije odlučujući uslov (*eng. threshold condition*) za kvalifikaciju neke intervencije kao humanitarne, jer jedino ako se dokaže da su motivi koji su stajali iza intervencije ili izbor sredstava za njeno sprovođenje nesaglasni sa pozitivnim humanitarnim ishodom, onda to diskvalifikuje tu intervenciju da bude humanitarna. Iz toga sledi da iako je intervencija motivisana nehumanitarnim razlozima, ona, i pored toga, može biti smatrana humanitarnom, ukoliko se dokaže da motivi i

⁶⁴ Više o stavovima ovih autora videti: Umozurike U.D: Tanzania's Intervention in Uganda, *Archiv des Völkerrechts*, vol. 20, 1982, pp. 309-310.

⁶⁵ Franck T.M.-Rodley N.S: After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force, *American Journal of International Law*, vol. 67, 1973, no. 2, p. 285.

⁶⁶ Umozurike U.D: op. cit., p. 313.

upotrebljena sredstva nisu podrili pozitivni humanitarni ishod.⁶⁷ Drugim rečima, smatra se da ne treba previše brinuti o motivima države koja interveniše, osim ukoliko se ne može dokazati da su oni kontradiktorni sa humanitarnim zahtevima, i/ili kada oni dovode do izbora posebnog načina intervencije koji podriva pozitivni humanitarni ishod.⁶⁸

Nešto umereniji stav je da uobičajeno postojanje mešovityh motiva kod subjekata koji su intervenisali ne može biti osnov za osudu čitavog humanitarnog poduhvata.⁶⁹ Prema Valzeru (*Walzer*) "čisti primeri onoga što se zove 'humanitarna intervencija' su vrlo retki". Ovaj pisac dalje tvrdi da on lično nije pronašao nijedan takav čist primer, već su postajali samo slučajevi u kojima su pored ostalih bili prisutni i humanitarni motivi. Sama činjenica da humanitarni motivi isprepleteni sa nekim drugim nije nužno argument protiv humanitarne intervencije, ali je razlog za skepsu i obavezu da se temeljno ispituju i ti drugi motivi.⁷⁰ Pareh (*Parekh*) je nešto stroži u svojim zahtevima, ali se ipak može svrstati u ovu grupu umerenih teoretičara. On ističe da bi bila humanitarna, intervencija treba u potpunosti ili primarno da bude vođena osećanjem humanosti, sažaljenja ili saosećanja, i u tom smislu nepristrasna. Ukoliko država teži umanjenju patnji u drugoj zemlji sa ciljem stvaranja vlade po svom izboru ili zadobijanja kontrole nad prirodnim bogatstvima, njena akcija je motivisa sebičnim, a ne humanitarnim razlozima. Akcije koje preduzimaju države, kao i pojedinci, imaju mešovite motive, i često se pozivaju na humanitarizam čak i onda kada postupaju u sopstvenom interesu. Međutim, intervencija se ne može nazvati humanitarnom ukoliko želja da se unapredi dobrobit druge države i spremnost da se učine potrebne žrtve ne igraju odlučujuću ili barem važnu ulogu prilikom njenog preduzimanja.⁷¹

⁶⁷ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 38.

⁶⁸ Wheeler N.J: *Decision-making Rules and Procedures for Humanitarian Intervention*, *International Journal of Human Rights*, vol. 6, 2002, no. 1, p. 134.

⁶⁹ Abiew F.K: *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, The Hague-London-Boston, 1999, pp. 134-135.

⁷⁰ Walzer M: *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations* (2nd ed.), New York, 1992, pp. 101-102.

⁷¹ Parekh B: *op. cit.*, p. 146.

Najrestirktivniji je stav prema kojem će intervencija imati humanitarni karakter samo ako je „njena jedina svrha zaštita osnovnih ljudskih prava“.⁷² Zbog strogog insistiranja na ovakvom cilju Vervi (*Verwey*) zaključuje da se nakon Drugog svetskog rata još uvek nije desila nijedna humanitarna intervencija (on ima u vidu samo humanitarnu intervenciju bez ovlašćenja OUN, (*prim. N.R.*). Prema njemu, nikada do sada nije ubedljivo dokazano da je zaštita osnovnih ljudskih prava od strane država koje intervenišu u inostranstvu bila jedini cilj te države. Važni sekundarni lični interesi političke, ekonomske ili ideološke prirode uvek su doprinosili odluci kada intervenisati.⁷³ Razmatranja ovog autora se mogu sumirati zaključkom da ukoliko država koja interveniše, pored humanitarnih, ima i neke sopstvene interese, njena intervencija se ne može kvalifikovati kao humanitarna.

Čini se da se upuštanjem u razmatranje motive kod neke intervencije ulazi u analizu njene legalnosti. Shodno tome, nema razloga svaku onu intervenciju kod koje postoji humanitarni motivi, tj. koja za cilj ima sprečavanje masovnog i ozbiljnog kršenja ljudskih prava, ne svrstati u humanitarnu intervenciju, a kod razmatranja njene legalnosti u obzir uzeti odnos humanitarnih i ostalih motiva.

2.4. Beneficijari

Kod svake humanitarne intervencije kao bitan činilac se javlja neka skupina ljudi koja je ugrožena ponašanjem ili nedelovanjem svoje države. Nakon sprovedene humanitarne intervencije ta grupa ljudi će uživati određenu korist koja se ogledu u poboljšanju stanja njihovih ljudskih prava. Za razliku od najvećeg broja postupaka koji se individualnim predstavkama pokreću pred međunarodnim telima, kod kojih je neposredan beneficijar pojedinac ili nekoliko njih, kod humani-

⁷² Verwey W.D: Humanitarian Intervention in the 1990s and Beyond: An International Law Perspective, in: Pieterse J.N: World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond, The Hague, 1998, p. 190.

⁷³ Verwey W.D: Humanitarian Intervention in the 1990s and Beyond: An International Law Perspective, in: Pieterse J.N: World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond, The Hague, 1998, p. 182.

tarne intervencije broj beneficijara je znatno veći. Humanitarna intervencija je suviše rizičan i glomazan poduhvat koji se pokreće tek ukoliko je veliki broj ljudi izložen masovnom ili ozbiljnom kršenju ljudskih prava.

Milenković za lica čija se prava štite humanitarnom intervencijom upotrebljava termin zaštitni objekt intervencije.⁷⁴ Termin objekat zaštite za označavanje ovog skupa lica upotrebljava i Farer (*Farer*).⁷⁵ Za razliku od njih, Ajaj (*Ajaj*) lica kojima se zbog masovnog kršenja ljudskih prava zaštita pruža upotrebom oružane sile naziva beneficijarima humanitarne intervencije.⁷⁶ Imajući u vidu razvoj međunarodnog prava u oblasti zaštite ljudskih prava, čini se da je izraz beneficijari humanitarne intervencije prikladniji od termina objekat zaštite. Istina, kod humanitarne intervencije osobe koje se njome štite imaju samo pasivnu ulogu, ali to nije smetnja da se upotrebi izraz beneficijari, jer i on označava stranu koja iz tuđe radnje stiče određene koristi.

U početku su beneficijari humanitarne intervencije, pre svega, bile verske manjine, da bi kasnije i ostale vrste manjina bile štice ovom vrstom intervencije. Usled toga, neki stariji pisci su problem humanitarne intervencije izlagali u okviru zaštite manjina. Međutim, danas su beneficijari humanitarne intervencije i druge grupe, koje najčešće čine ljudi koje povezuje otpor prema postojećem režimu u njihovoj državi, ili, pak, nepodnošljivi uslovi života kojima su izloženi usled odsustva efikasne vlasti u toj državi.

Danas beneficijari humanitarne intervencije mogu biti sva lica koja su izložena masovnom ili ozbiljnom kršenju ljudskih prava od sopstvene države. Moglo bi se reći da u doktrini preovladava takav stav, mada ni broj onih koji su drugačijeg mišljenja nije zanemarljiv.

⁷⁴ Milenković S: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, Beograd, 1974, str. 31.

⁷⁵ Farer T.J: Humanitarian Intervention: The View from Charlottesville, in Lillich R. (ed.): Humanitarian Intervention and the United Nations, Charlottesville, 1973, p. 151.

⁷⁶ Ajaj A: Humanitarian Intervention: Second Reading of the Charter of the United Nations, Arab Law Quarterly, vol. 7, 1993, no. 4, p. 216.

U nastavku će biti date neke definicije koje prihvataju stanovište da samo ona upotreba oružane sile koja se koristi za zaštitu stranih državljana zlostavljanih od sopstvene vlade potpada pod pojam humanitarne intervencije.

Holcgraf (*Holzgreffe*) definiše humanitarnu intervenciju kao

"pretnju ili upotrebu sile izvan državnih granica od strane države (ili grupe država) u cilju sprečavanja ili zaustavljanja rasprostranjenih i teških kršenja osnovnih ljudskih prava osoba koje nisu njeni državljani, bez saglasnosti države na čijoj se teritoriji sila primenjuje".

U pojašnjenju ove definicije autor navodi da ona isključuje intervenciju radi spašavanja ili zaštite sopstvenih državljana u inostranstvu.⁷⁷ Kardaš (*Kardaş*) humanitarnu intervenciju shvata kao

"prinudnu akciju od strane država radi sprečavanja ili zaustavljanja grubih kršenja ljudskih prava stanovništva koje nema njihovo državljanstvo, upotrebom oružane sile bez saglasnosti vlade protiv koje se interveniše i sa ili bez odobrenja UN".⁷⁸

*Blokman*s (*Blockmans*) humanitarnu intervenciju definiše kao

"pretnju ili upotrebu sile od strane države, grupe država, ili međunarodne organizacije (a) koja kao glavni cilj ima zaštitu državljana države u kojoj se interveniše od rasprostranjenih povreda ljudskih prava, bez odobrenja te države ili relevantnih organa UN".⁷⁹

Intervencije radi zaštite sopstvenih državljana u inostranstvu, poput one koju je Izrael preduzeo u Entebeu 1976. godine, ne spadaju u domen humanitarne intervencije – dodatno pojašnjava ovaj autor.⁸⁰ Kolb (*Kolb*) definiše humanitarnu intervenciju kao

"upotrebu sile radi zaustavljanja ili osujećenja teških kršenja osnovnih ljudskih prava (naročito masovnog ubijanja i genocida) u drugoj državi, pod uslovom da žrtve nisu državljani države koja interveniše i da ne postoji pravno ovlašćenje dato od nadležne međunarodne organizacije, kao što su, naročito, Ujedinjene nacije posredstvom Saveta bezbednosti".⁸¹

U Holandskom izveštaju, humanitarna intervencija se definiše kao

⁷⁷ Holzgreffe J.L: Hoffmann S: Sovereignty and the Ethics of Intervention, in Hoffmann S. (ed.): The Ethics and Politics of Humanitarian Intervention, Notre Dame, 1996, p. p. 18.

⁷⁸ Kardaş Ş: op. cit., p. 2.

⁷⁹ Blockmans S: Moving Into Unchartered Waters: An Emerging Right of Unilateral Humanitarian Intervention?, Leiden Journal of International Law, vol. 12, 1999, p. 763.

⁸⁰ Ibid., p. 764.

⁸¹ Kolb R: Note on Humanitarian Intervention, International Review of the Red Cross, Vol. 85, No. 849, 2003, p. 119.

„pretnja ili upotreba sile od strane jedne ili više država, bilo u okviru međunarodne organizacije ili izvan nje, na teritoriji druge države:

(a) u cilju okončanja postojećih ili sprečavanja bliskih, teških, masovnih povreda ljudskih prava, naročito pravo pojedinaca na život, nezavisno od njihovog državljanstva;

(b) bez prethodnog ovlaštenja Saveta bezbednosti i bez pristanka legitime vlade države na čijoj teritoriji se intervencija preduzima“.⁸²

U daljem pojašnjenju ove definicije njeni autori ističu da izraz "nezavisno od njihovog državljanstva" ustvari znači da se ne traži da lica koja se štite budu državljani države koja interveniše, već obratno, "intervencija namenjena zaštiti građana države koja interveniše (ili treće države) ili njihovo sklanjanje na sigurno mesto ne kvalifikuje se kao humanitarna intervencija".⁸³

Akehurst (*Akehurst*) humanitarnu intervenciju *stricto sensu* definiše kao "upotrebu sile koju vrši jedna država radi zaštite stranih državljana od lošeg postupanja njihove države".⁸⁴ I Malančuk (*Malanczuk*) iz pojma humanitarne intervencije izričito isključuje vojnu operaciju radi zaštite sopstvenih državljana u inostranstvu.⁸⁵ I brojni drugi internacionalisti podržavaju napred izneta shvatanja.⁸⁶

Postoje i drugačija shvatanja prema kojima državljanstvo beneficijara ne igra nikakvu ulogu kod određivanja pojma humanitarne intervencije. Po njima, pravo ljudi da ne budu ubijeni ne treba zavisiti od toga da li je država čiji su oni

⁸² Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p. 7. Ova savetodavna tela za ovako definisanu humanitarnu intervenciju koriste izraz "humanitarna intervencija bez odobrenja Saveta bezbednosti" ili "neodobrena humanitarna intervencija". Nasuprot tome, upotrebu oružane sile radi zaštite ljudskih prava koju odobri Savet bezbednosti nazivaju "prinudnom akcijom u humanitarne svrhe" (*eng.* "enforcement action for humanitarian purposes").

⁸³ Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p. 7.

⁸⁴ Akehurst M: Humanitarian Intervention; in Bull H. (ed): Intervention in World Politics, Oxford, 1984, p. 107.

⁸⁵ Malanczuk P: Humanitarian Intervention and Legitimacy of the Use of Force, Amsterdam, 1993, p. 4.

⁸⁶ Tako Stouel (*Stowell*) smatra da humanitarna intervencija predstavlja "upotrebu sile radi opravdane svrhe zaštite stanovnika druge države od postupanja koje je u toj meri arbitrarno i postojano zlostavljajuće da prelazi granice vlasti u okviru kojih se pretpostavlja da suveren deluje u skladu sa razumom i pravdom"; Stowell E.C: Intervention in International Law, Washington, 1921, p. 53. Murphy humanitarnu intervenciju definiše kao "pretnju ili upotrebu sile od strane države, grupe država ili međunarodne organizacije primarno u cilju zaštite državljana države protiv koje se intervencija preduzima od rasprostranjenog lišavanja međunarodno priznatih ljudskih prava". Ovaj autor izričito naglašava da iz pojma humanitarne intervencije treba isključiti intervencije radi spašavanja sopstvenih državljana u inostranstvu; Murphy S.D: op. cit., pp. 4, 11-12, 16.

državljeni u poziciji da ih zaštiti, da li želi da ih zaštiti, niti da zavisi od same prirode izvora opasnosti kojem su izloženi.⁸⁷ Na taj način oni u jednoj ustanovi objedinjuju svaku vojnu intervenciju koja služi zaštiti ljudskih prava u inostranstvu i nazivaju je humanitarnom intervencijom. Tako Gordon (*Gordon*) termin humanitarna intervencija upotrebljava za označavanje upotrebe sile od strane države radi zaštite života ili imovine domaćih državljana u inostranstvu u slučaju kada domaća vlada ne želi ili ne može da obezbedi takvu zaštitu, ali i za označavanje upotrebe sile koja služi da spreči stranu vladu da otpočne ili ovekoveči masovno i grubo kršenje ljudskih prava sopstvenih državljana ili državljana treće države.⁸⁸ Takav stav ima dosta pristalica,⁸⁹ a među njima se nalazi i neki domaći internacionalisti.⁹⁰

⁸⁷ Halberstam M: *The Legality of Humanitarian Intervention*, *Cardozo Journal of International Law and Comparative Law*, vol. 3, 1995, no. 1, 1995, pp. 1-2.

⁸⁸ Gordon E: *Article 2(4) in Historical Context*, *Yale Journal of International Law*, vol. 10, 1985, no. 2, p. 277.

⁸⁹ *Teson* humanitarnu intervenciju definiše kao "proporcionalnu prekograničnu pomoć, uključujući pomoć u sili, koju pruža vlada osobama u drugoj državi koji su lišeni osnovnih ljudskih prava i koji razložno žele da se pobune protiv svoje ugnjetačke vlade". Međutim, ovaj autor humanitarnu intervenciju deli na dve podvrste. Prva obuhvata nasilnu prekograničnu akciju preduzetu u cilju zaštite ljudskih prava osoba koje su ugrožene od strane sopstvene vlade. Drugu podvrstu čini humanitarna intervencija preduzeta od države radi zaštite sopstvenih državljana, čija su prava ugrožena od strane vlade protiv koje se interveniše, ili kako je još *Teson* naziva "misija spašavanja". Pitajući se da li se druga vrsta akcije može savrstati u humanitarnu intervenciju, pošto se ona može shvatiti kao oblik samoodbrane ili diplomatske zaštite, ovaj autor, ipak, zaključuje da nema opravdanja za njeno podvajanje. Kao argument za to on ističe da su ljudska prava univerzalna i podjednako se protežu i na domaće državljanke i strance, i da u principu nema razloga "zašto bi zaštita državljana od strane njihove države, po definiciji, bila manje humanitarna od akcije preduzete radi zaštite državljana države protiv koje se interveniše"; *Teson F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997. pp. 5-6. Halberstam (*Halberstam*) pod humanitarnom intervencijom podrazumeva "upotrebu sile od strane jedne države na teritoriji druge radi zaštite lica kojima pretila smrtna opasnost ili opasnost od teških povreda kada država na čijoj se teritoriji oni nalaze ne želi ili nije u stanju da ih zaštiti"; Halberstam M: *The Legality of Humanitarian Intervention*, *Cardozo Journal of International Law and Comparative Law*, vol. 3, 1995, no. 1, p. 1. Kao ekstremno shvatanje se može navesti ono po kojem doktrina humanitarne intervencije dozvoljava državi ili grupi država da interveniše, često silom, kako bi zaštitile živote ugroženih pojedinaca, uglavnom sopstvenih državljana, no ponekada i državljana napadnute države; Lillich R: *Preface*, in *Humanitarian Intervention and the United Nations*, Charlottesville, 1973, p. xi.

⁹⁰ Milenković smatra da "zaštitini objekti", odnosno beneficijari humanitarne intervencije mogu biti i domaći i strani državljanke; Milenković S: *Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava*, Beograd, 1974, str. 32. I Paunović stoji na tom stanovištu smatrajući da "humanitarna intervencija" predstavlja kovanicu prema kojoj jedna država može intervenisati u stvari druge države, ako se ova ne pridržava opšte usvojenih načela humanitarnog prava, a posebno radi spašavanja života određene grupe ljudi koju država u kojoj se interveniše ugrožava ili nije u stanju da ih zaštiti, bilo da su oni strani ili domaći državljanke; Paunović M: "Humanitarna intervencija" kao zloupotreba načela zabrane upotrebe sile u međunarodnom pravu, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 149.

Humanitarnu intervenciju treba shvatiti kao ustanovu koja se samo odnosi na zaštitu stranih državljana koji su izloženi masovnom ili ozbiljnom kršenju ljudskih prava. U pojam humanitarne intervencije ne može se uključiti intervencija spašavanja domaćih državljana u inostranstvu jer ona ima bitno drugačije karakteristike.⁹¹

2.5. Odsustvo saglasnosti države protiv koje se interveniše

O humanitarnoj intervenciji se može govoriti jedino ukoliko za takvu intervenciju ne postoji pristanak države u kojoj se interveniše. U slučaju da takav pristanak postoji, radi se o drugoj ustanovi - intervenciji uz saglasnost države. Saglasnost države da se na njoj teritoriji oružano interveniše radi zaštite ljudskih prava može se očekivati jedino u situaciji kada ona ne može samostalno pružiti potrebnu zaštitu. To se može desiti u slučaju pobuna širih razmera, ili pak građanskog rata. Iluzorno je očekivati pristanak države u slučaju kada ona sama čini masovna kršenja ljudskih prava, kao što je bio slučaj u Kambodži ili Ugandi.

3. *Nebitni elementi*

Kao što je već istaknuto, postoje određeni elementi koji se mogu okvalifikovati kao nebitni, jer njihovim izostankom neka intervencija ne gubi karakter humanitarne intervencije. U takve elemente spadaju odobrenje od strane OUN-a i postojanje oružanog sukoba.

⁹¹ I sam Teson koji u pojam humanitarne intervencije uključuje zaštitu i stranih i domaćih državljana u svojoj knjizi istraživanje ograničava samo na prvu vrstu intervencije, čime na indirektan način priznaje da se ove dve vrste intervencije razlikuju i da se ne mogu objedinjeno proučavati; Tesón F: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997. p. 5.

3.1. Odobrenje OUN-a

Problem značaja odobrenja OUN-a za postojanje humanitarne intervencije javio se tek nakon stvaranja ove univerzalne međunarodne organizacije. Pre toga, takvo pitanje nije imalo značaj jer nije postojala međunarodna organizacija u kojoj je bilo skoncentrisana vlast odlučivanja o upotrebi sile. Istina, u periodu između dva svetska rata je postojalo Društvo naroda, ali u tom periodu ovaj problem nije došao do izražaja.

U doktrini međunarodnog prava nema saglasnosti oko toga da li humanitarna intervencija postoji i u onim situacijama kada su relevantni organi OUN dali odobrenje za upotrebu oružane sile radi zaštite ljudskih prava. Postoje mišljenja da se tako preduzeta oružana intervencija ne može tretirati kao humanitarna intervencija. Nasuprot tome, veliki broj teoretičara smatra da postojanje odobrenja od strane OUN-a ne eliminiše oružanu intervenciju radi zaštite ljudskih prava iz pojma humanitarne intervencije.

Harhof (*Harhoff*) smatra da je neispravno iz pojma humanitarne intervencije izbaciti one situacije u kojima je Savet bezbednosti odobrio upotrebu oružane sile iz humanitarnih razloga. Prema njemu, u pojam humanitarne intervencije treba uključiti i takve akcije, s tim što za intervenciju koja nije preduzeta po odobrenju Saveta bezbednosti treba koristiti termin neodobrena humanitarna intervencija (*eng. unauthorised humanitarian intervention*).⁹² I Danski institut prihvata širi koncept humanitarne intervencije podrazumevajući pod njom

„prinudnu akciju od strane država koja sadrži upotrebu oružane sile u drugoj državi bez pristanka njene vlade, sa ili bez ovlašćenja Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, u cilju sprečavanja ili zaustavljanja grubih i masovnih kršenja ljudskih prava ili međunarodnog humanitarnog prava“.⁹³

Kaseze (*Cassese*) smatra da humanitarna intervencija postoji bez obzira da li je preduzeta od strane država ili međunarodnih organizacija (uključujući i

⁹² Harhoff F: *Unauthorised Humanitarian Interventions - Armed Violence in the Name of Humanity?*, *Nordic Journal of International Law*, vol. 70, 2001, no. 1-2, pp. 69-70.

⁹³ Danish Institute of International Affairs: *op. cit.*, p. 11.

OUN).⁹⁴ Malančuk u pojam humanitarne intervencije uključuje dve različite vrste akcija: prvo, intervenciju kao kolektivnu akciju preduzetu, ili odobrenu, od strane nadležne opšte ili regionalne međunarodne organizacije i, drugo, kolektivnu ili jednostranu akciju država bez takvog ovlašćenja.⁹⁵ Napred izneta shvatanja imaju veliki broj pristalica u doktrini međunarodnog prava.⁹⁶

Međutim, kao što je već rečeno, postoji i drugi pravac koji negira postojanje humanitarne intervencije ukoliko je za njeno preduzimanje dato odobrenje relevantnih organa OUN-a. Ukoliko takvo odobrenje postoji, onda se više ne radi o humanitarnoj intervenciji, već o kolektivnoj oružanoj akciji preduzetoj na osnovu glave VII Povelje UN. Dakle, humanitarna intervencija postoji samo ako su odluku o njenom preduzimanju donele države individualno ili kolektivno, ili je, pak, odluku samostalno donela regionalna međunarodna organizacija. Značajan broj autora sužavaju pojam humanitarne intervencije na ovaj način smatrajući da se tako odobrene intervencije za zaštitu ljudskih prava zasnivaju na drugačijim principima i da njihova zakonitost ne dolazi u pitanje. Njihovo shvatanje najbolje odlikava definicija koja pod humanitarnom intervencijom podrazumeva

„pretnju ili upotrebu sile od strane država u inostranstvu, individualno ili kolektivno, sa jednim ciljem da se spreče ili zaustave ozbiljne povrede osnovnih ljudskih prava, naročito prava na život, u situacijama koje spadaju ili liče na genocid, bez obzira na državljanstvo lica u nevolji, i kada se takva akcija preduzima bez ovlašćenja nadležnih organa Ujedinjenih nacija i bez dozvole dobijene od legitimne vlade države protiv koje se akcija preduzima“.⁹⁷

⁹⁴ Cassese A: *Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?*, *European Journal of International Law*, vol. 10, 1999, no. 1, pp. 23-30; Cassese A: *A Follow-Up: Forcible Humanitarian Countermeasures and Opinio Necessitatis*, *European Journal of International Law*, vol. 10, 1999, no. 4, pp. 791-799. Preciznosti radi, treba istaći da kaseze za upotrebu sile radi zaštite ljudskih prava upotrebljava izraz "humanitarne protivmere".

⁹⁵ Malanczuk P: *op. cit.*, p. 3.

⁹⁶ Riter prihvata širi koncept humanitarne intervencije ističući da humanitarna intervencija može biti vođena sa ili bez odobrenja Saveta bezbednosti UN; Rytter J.E: *op. cit.*, p. 122. Leopard pod humanitarnom intervencijom podrazumeva "upotrebu vojne sile radi zaštite žrtava kršenja ljudskih prava", i to kako u slučaju unilatralne akcije, tako i u slučaju akcije po odobrenju Saveta bezbednosti. Ovu poslednju on naziva "humanitarnom intervencijom UN"; Leopard B.D: *op. cit.*, pp. xi, 3. I marfi zastupa sličan u pogledu određivanja pojma humanitarne intervencije; Murphy S.D: *op. cit.*, p. 14.

⁹⁷ Verwey W.D: *Humanitarian Intervention in the 1990s and Beyond: An International Law Perspective*, in: Pieterse J.N: *World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond*, The Hague, 1998, p. 190.

Njen autor ističe da se, iz istorijskih i analitičkih razloga, mora napraviti jasna razlika između humanitarne intervencije i „prinudne akcije u humanitarne svrhe“ pod kojom on podrazumeva "upotrebu oružane sile radi zaštite ljudskih prava protiv države koja ta prava krši, kada se takva akcija preduzima od strane snaga UN ili neke države (država) po ovlašćenju nadležnih organa OUN-a".⁹⁸

Danas, kada postoji OUN, samo kvalifikovanje neke akcije kao humanitarne intervencije ne treba uslovljavati nepostojanjem odobrenja te organizacije. Ukoliko je oružana akcija preduzeta radi zaštite ljudskih prava ona će imati karakter humanitarne intervencije, nezavisno od toga da li je preduzeta bez odobrenja OUN-a ili sa takvim odobrenjem. Dakle, karakter intervencije treba ceniti s obzirom na motive i cilj koji je ona imala, a zapostaviti određene formalno-pravne momente. To da li je OUN odobrila takvu akciju biće značajno kod ocene legalnosti intervencije, a ne i kod same kvalifikacije te intervencije.

⁹⁸ Ibid., pp. 181-190. Pored njega postoji još veći broj autora koji podržava takav stav. Tako, Kolb smatra da u slučaju postojanja odobrenja Saveta bezbednosti da države intervišu radi zaštite ljudskih prava, pravni osnov te intervencije leži u prinudnoj akciji koja je u tom slučaju državama delegirana od strane OUN-a. S obzirom da postoji pravni osnov za njihovu intervenciju, ne postoji potreba da se priziva doktrina humanitarne intervencije. Jedino se s obzirom na njen cilj akcija može nazvati "humanitarnom intervencijom", ali u pravnom smislu se to ne može učiniti; Kolb R: op. cit., pp. 119-120. Arend i Bek (*Beck*) pod humanitarnom intervencijom podrazumevaju "upotrebu oružane sile od strane države (država) radi zaštite od masovnog kršenja ljudskih prava građana države u kojoj se interviše." Oni smatraju da humanitarna intervencija *per se* ne može biti preduzeta po odobrenju Saveta bezbednosti, i da bi svrstavanjem takvih akcija u humanitarnu intervenciju ona bila lišena svog tradicionalnog značenja; Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., p. 113. Grimstad (*Grimstad*) isključuje intervenciju radi zaštite ljudskih prava koja se preduzima po odobrenju Saveta bezbednosti UN, jer ona po njemu ima više sličnosti sa ostalim vojnim intervencijama koje odobrava Savet bezbednosti, nego što ih ima sa unilateralnom humanitarnom intervencijom; Grimstad K: op. cit., p. 6. I dva savetodavna tela holandske vlade smatraju da se o humanitarnoj intervenciji može govoriti jedino ako je ona preduzeta bez prethodnog ovlašćenja Saveta bezbednosti OUN-a. Upotrebu oružane sile koju odobri Savet bezbednosti radi zaštite ljudskih prava nazivaju "prinudnom akcijom u humanitarne svrhe" (*eng. "enforcement action for humanitarian purposes"*); Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p.7. Mvagiru (*Mvagiru*) takođe smatra da se intervencija radi zaštite ljudskih prava preduzeta po ovlašćenju Saveta bezbednosti, bilo snagama UN ili regionalnih organizacija, ne može uključiti u pojam humanitarne intervencije; Mvagiru M: International Law, Politics, and the Re-Invention of Humanitarian Intervention: The Lesson of Somalia, Indian Journal of International Law, vol. 34, 1994, p. 40. U pojašnjenju svoje definicije humanitarne intervencije, Johansen (*Johansen*) navodi da ona isključuje kolektivnu akciju Saveta bezbednosti na osnovu glave VII Povelje koja je usmerena na zaštitu ljudskih prava; Johansen R.C: op. cit., p. 66. Brenfors i Petersen (*Brenfors, Petersen*) takođe smatraju da ukoliko postoji odobrenje OUN-a, u tom slučaju se ne radi o humanitarnoj intervenciji; Brenfors M.-Petersen M.M: op. cit., p. 450.

3.2. Postojanje oružanog sukoba

Ustanova humanitarne intervencije ne treba vezivati za postojanje oružanog sukoba, a kao najbolji argument za to mogu poslužiti intervencije u Kambodži i Ugandi, koje su preduzete u vreme kada u tim državama nije postojao unutrašnji oružani sukob. Dešava se da ljudska prava u državama sa diktatorskim režimima budu ozbiljno kršena i u miru. U takvim državama režim često uspeva da uz pomoć jakih snaga bezbednosti dugo održi mir, bez obzira na svakodnevna stradanja i patnje velikog broja ljudi, tako da ne postoji intenzitet borbi koji bi bio dovoljan da se stanje u zemlji okvalifikuje kao unutrašnji oružani sukob.

Istina, veliki broj humanitarnih intervencija je preduzet u državama u kojima se odvijao unutrašnji oružani sukob (Pakistan, Somalija, Ruanda, Bosna i Hercegovina, SR Jugoslavija), ali to nikako ne daje za pravo da se ova ustanova isključivo veže za postojanje oružanog sukoba.

Međutim, postoje i drugačija shvatanja, koja postojanje oružanog sukoba vide kao konstitutivni element humanitarne intervencije. No ona su prilično usamljena. i bez nekih jačih argumenata. Tako se pod humanitarnom intervencijom podrazumeva "svaka oružana intervenciju preduzetu u ime humanosti radi zaštite humanitarnih načela i osnovnih ljudskih prava naroda neke države tokom međunarodnog ili unutrašnjeg sukoba".⁹⁹ Harhof još više sužava pojam humanitarne intervencije vezujući je isključivo za nemeđunarodne oružane sukobe. On smatra da bi strana intervencija u međunarodni oružani sukob narušila neutralnost države koja interveniše. Strana država ne bi mogla da interveniše u međudržavni sukob, čak i iz striktno humanitarnih razloga, a da to ne utiče na vojni potencijal jedne od strana u sukobu.¹⁰⁰

⁹⁹ Vidovic R: *State Sovereignty versus Humanitarian Intervention*, Genève, 1996, p. 8.

¹⁰⁰ Harhof definiše humanitarnu intervenciju kao "upotrebu oružane sile od strane jedne ili više država protiv druge države u kojoj se odvija unutrašnji oružani sukob, u cilju sprečavanja genocida, ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava primenjivog u unutrašnjim oružanim sukobima i rasprostranjenih ili sistematskih napada na civilno stanovništvo, ili ozbiljnih kršenja osnovnih međunarodnih standarda ljudskih prava, kada te svireposti ne mogu biti sprečene mirnim sredstvima, a upotreba strane oružane sile nije izvršena kao legitimni čin samoodbrane niti je postojao poziv države u kojoj postoji sukob"; Harhoff F: op. cit., pp. 72-73.

Humanitarna intervencija se može preduzeti zbog kršenja ljudskih prava koje se dešavaju i u miru i u oružanom sukobu. Postojanje oružanog sukoba nika-ko nije preduslov za preduzimanje humanitarne intervencije. Jedino je kršenja međunarodnog humanitarnog prava kao razlog za preduzimanje humanitarne in-tervencije vezano za postojanje oružanog sukoba. Međutim, s obzirom da je krše-nje humanitarnog prava samo jedan od razloga za preduzimanje humanitarne in-tervencije, ne može se čitava ustanova humanitarne intervencije vezati za posto-janje oružanog sukoba.

III Naknadna terminološka razjašnjenja

Pored toga što ne postoji saglasnost šta sve obuhvata humanitarna inter-venција, ne postoji ni saglasnost oko termina treba koristiti za ovu ustanovu. Predlaže se veći broj termina koja su dosta različiti, te je stoga nužno prezentova-ti razloge za i protiv njihovog prihvatanja. Pored toga, nameće se potreba da se radi potpune preciznosti objasne još neki termini koji se koriste u vezi sa humani-tarnom intervencijom.

1. Drugačiji predlozi termina

Postoje autori koji smatraju da izraz humanitarna intervencija nije podo-ban za označavanje upotrebe sile radi zaštite ljudskih prava, te predlažu neke dru-ge termine, koji, prema njima, bliže izražavaju suštinu ove ustanove.

Najpre, postoje mišljenja koja ističu da je izraz humanitarna intervencija protivrečan pojam, jer intervencija u kojoj se upotrebljava oružana sila nikako ne može biti humanitarna. Takva intervencija je po svojoj prirodi uvek nehumanitar-na, bez obzira na ciljeve koje ima. Stoga oni ističu da se ovaj izraz može upotre-bljavati samo pod znacima navoda ili sa odrednicom "takozvana" ispred njega.¹⁰¹

¹⁰¹ Geistlinger M: The Attack on SRJ an Attack on Public International Law, in Radivojević Z. (ur.): Ju-goslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo, Niš, 2001, p. 54; Paunović M: "Humanitarna in-tervencija" kao zloupotreba načela zabrane upotrebe sile u međunarodnom pravu, Jugoslovenska revija

I Međunarodni komitet Crvenog krsta je na stanovištu da je sa aspekta humanitarnog prava kontradiktorno govoriti o humanitarnoj "intervenciji", pošto je termin "humanitarna" rezervisan za opis akcija čija je namera da ublaže patnje žrtava. Za razliku od prve grupe shvatanja, MKCK se zalaže da se za upotrebu oružane sile radi zaštite ljudskih prava umesto termina "humanitarna intervencija" upotrebljava termin "oružana intervencija kao odgovor na teška kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava" (*eng. "armed intervention in response to grave violations of human rights and of international humanitarian law"*).¹⁰²

Ima i onih autora koji samo donekle modifikuju naziv ove intervencije upotrebljavajući za nju termin "intervencija u humanitarne svrhe".¹⁰³ Slično tome, Milenković za upotrebu sile radi zaštite ljudskih prava upotrebljava termin humanitarna intervencija, ali paralelno sa njim koristi i izraz "intervencija iz razloga čovečnosti".¹⁰⁴ Nekada se za ovu ustanovu se upotrebljava termin „oružana humanitarna intervencija“ kako bi se naglasio njen nasilni karakter i činjenica da se odvija upotrebom oružane sile.¹⁰⁵ Međutim, kao što je kod definisanja ove ustanove već istaknuto, blaži oblici upotrebe sile i ne spadaju u pojam humanitarne intervencije, već predstavljaju međunarodne sankcije ili akcije pružanja humanitarne pomoći.

Kaseze se prilično razlikuje od napred iznetih shvatanja, jer on za upotrebu sile od strane država ili međunarodnih organizacija (uključujući i OUN) u ne-

za međunarodno pravo, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 149-158; Paunović M: Kolektivni sistem bezbednosti i jugoslovenska kriza, u Radivojević Z.(ur.): Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo, Niš, 2001, str. 75-84; Капустин А. Я: К вопросу о содержании понятия "гуманитарная интервенция" с точки зрения современного международного права, u Petrović M.-Radivojević Z. (ur.): Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo, Niš, 2001, str. 65-74.

¹⁰² Ryniker A: The ICRC Position on „Humanitarian Intervention“, International Review of the Red Cross, vol. 83, June 2001, no. 842, pp. 529-530.

¹⁰³ Kratochwil F: Sovereignty as Dominium: Is There Right of Humanitarian Intervention?, in Lyons G.-Mastanduno M: Beyond Westphalia: State Sovereignty and International Intervention, Baltimore-London, 1995, p. 42.

¹⁰⁴ Milenković S: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, Beograd, 1974, str. 28-43.

¹⁰⁵ Vidovic R: op. cit., p. 8.

koj državi radi sprečavanja masovnog kršenja ljudskih prava upotrebljava izraz "humanitarne protivmere" (eng. "*humanitarian countermeasures*").¹⁰⁶

Najdalje je u terminološkim varijacijama otišla Međunarodna komisija za intervenciju i suverenost država koja uvodi potpuno novu terminologiju u oblast primene sile radi zaštite ljudskih prava. Komisija odbacuje termin "humanitarna intervencija", čime uvažava protivljenje humanitarnih organizacija "ka bilo kakvoj militarizaciji reči 'humanitaran'".¹⁰⁷ U svom izveštaju¹⁰⁸ Komisija smatra da je "terminologija ranijih rasprava koje su odobravale ili bile protiv 'prava da se interveniše' (eng. *right to intervene*) od strane jedne države na teritoriji druge države, zastarela i nekorisna".¹⁰⁹ Umesto termina "pravo da se interveniše", Komisija se opredeljuje za izraz "dužnost da se zaštiti" (eng. *responsibility to protect*). Međutim, po shvatanju Komisije, "dužnost da se zaštiti" je znatno šira od najsvetobuhvatnijih definicija humanitarne intervencije, i ona obuhvata: a) "dužnost da se spreči" (eng. *responsibility to prevent*), b) "dužnost da se deluje" (eng. *responsibility to react*), i, c) "dužnost da se ponovo izgradi" (eng. *responsibility to rebuild*).¹¹⁰ Komisija, kao jedan od mogućih načina ostvarenja dužnosti da se deluje u

¹⁰⁶ Cassese A: *Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?*, *European Journal of International Law*, vol. 10, 1999, no. 1, pp. 23-30; Cassese A: *A Follow-Up: Forcible Humanitarian Countermeasures and Opinio Necessitatis*, *European Journal of International Law*, vol. 10, 1999, no. 4, pp. 791-799.

¹⁰⁷ *International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to Protect (Report)*, Ottawa, 2001, p. 9.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 11.

¹⁰⁹ Komisija navodi tri ključna razloga zbog kojih treba izbegavati termin "pravo da se interveniše". Najpre, taj termin stavlja naglasak na zahtev, prava i prerogative potencijalne države koja interveniše, znatno više nego na urgentnu potrebu potencijalnog beneficijara akcije. Drugo, fokusirajući se usko na akt intervencije, ne uzimaju se dovoljno u obzir preventivni naponi ni pomoć nakon same intervencije. Treće, ovakav termin već na samom početku debate daje prednost intervenciji u odnosu na suverenost i teži da okvalifikuje svako protivljenje intervenciji kao antihumanitarno; *Ibid.*, p. 16.

¹¹⁰ Dužnost da se spreči podrazumeva obavezu "rešavanja ukorenjenih razloga i nepsrednih povoda unutrašnjih konflikata i drugih od ljudi izazvanih kriza koje stanovništvo izlažu opasnosti." Dužnost da se deluje označava obavezu da se "odgovarajućim merama odgovori na situacije iznuđenih ljudskih nevolja, koje mogu uključivati nasilne mere poput sankcija i međunarodnog krivičnog gonjenja, a u ekstremnim slučajevima i vojnu intervenciju". Dužnost da se ponovo izgradi predstavlja obavezu da se "obebedi, posebno nakon vojne intervencije, puna pomoć u cilju obnove, rekonstrukcije i ponovnog pomirenja"; *International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to Protect (Report)*, Ottawa, 2001, p. xi. Bagarić i Mors (*Bagaric, Mors*) takođe smatraju da humanitarna intervencija iz učtive slučajnosti mora biti transformisana u kategoričku obavezu; Bagaric M.-Morss J.R: *Transforming Humanitarian Intervention from an Expedient Accident to a Categorical Imperative*, *Brooklin Journal of International Law*, vol. 30, 2005, no. 2, p. 423.

slučaju ljudskih nevolja, navodi vojnu intervenciju, što ustvari predstavlja uobičajeno značenje humanitarne intervencije. Međutim, ni za tu akciju Komisija ne koristi termin humanitarna intervencija, već je označava kao "vojnu intervenciju u svrhu ljudske zaštite" (*eng. military intervention for human protection purposes*).¹¹¹

Međutim, s obzirom da se u praksi i teoriji pravnih, političkih i filozofskih nauka izraz humanitarna intervencija odomaćio i da egzistira gotovo dva veka, nema razloga pribegavati nekim drugim terminima za označavanje upotrebe sile radi zaštite ljudskih prava.

2. Značenje ostalih termina

Pored napred datih razjašnjenja o terminu koji treba upotrebljavati za upotrebu sile radi zaštite ljudskih prava državljana države protiv koje se interveniše, usled postojanja značajne raznolikosti, neophodno je dati i pojašnjenja još nekih termina koji se koriste u vezi sa ovom ustanovom. Postupajući u skladu sa tim, na ovom mestu će biti dato pojašnjenje sledećih termina: "unilateralna humanitarna intervencija", "odobrena humanitarna intervencija", "individualna humanitarna intervencija", i "kolektivna humanitarna intervencija".

Na samom početku treba razjasniti šta se označava terminom unilateralna humanitarna intervencija. Može se uočiti da se ovaj termin u literaturi koristi za označavanje tri različite stvari.

Najpre, u svom najužem značenju, izraz unilateralna humanitarna intervencija se upotrebljava samo za onu humanitarnu intervenciju koja je preduzeta od strane jedne države.

¹¹¹ International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to Protect (Report), Ottawa, 2001, p. 32. Međutim, postoje pisci koji se suprostavljaju koncepciji o postojanju obaveze država da interveniše u slučaju kršenja ljudskih prava. Džekson (*Jackson*) tvrdi da "humanitarna intervencija ne može biti dužnost jer bi to ukinulo primarnu obavezu (demokratskih) lidera prema sopstvenim građanima, i još ističe da on ne može videti "kako demokratska vlada može žrtvovati sopstveni narod ukoliko je takvo žrtvovanje neophodno radi zaštite ljudskih prava u stranim državama, a da još nešto nije u pitanju"; Jackson R.H: *International Community beyond the Cold War*, Lyons G.-Mastanduno M: *Beyond Westphalia: State Sovereignty and International Intervention*, Baltimore-London, 1995, pp. 75-76.

Po drugom shvatanju unilateralna humanitarna intervencija se upotrebljava za svaku onu intervenciju koja je preduzeta bez odobrenja bilo regionalne organizacije bilo OUN-a, bez obzira na broj država koji je učestvovao u intervenciji. Drugim rečima, ovaj termin se upotrebljava za humanitarnu intervenciju za čije preduzimanje ne postoji odobrenje nijedne međunarodne organizacije. Tako se pod unilateralnom humanitarnom intervencijom podrazumeva humanitarnu intervenciju preduzeta od strane države ili država bez odobrenja Ujedinjenih nacija ili regionalne organizacije¹¹² odnosno kaže se da nju karakteriše nepostojanje formalnog ovlašćenja od bilo kojeg međunarodnog tela.¹¹³ Ove se može svrstati i Okran (*Ocran*), koji smatra da humanitarna intervencije može biti izvršena od strane jedne države (individualna intervencija) ili od strane grupe država (kolektivna intervencija). Svaka od njih može biti "unilateralna ili neodobrena", pod kojim on podrazumeva intervenciju kojoj nedostaje ovlašćenje od univerzalne ili regionalne međunarodne organizacije.¹¹⁴ Može se videti, da ovi autori smatraju da, pored odobrenja OUN, i odobrenje bilo koje regionalne međunarodne organizacije otklanja jednostrani karakter humanitarne intervencije.

Najprihvatljivije je treće stanovište prema kojem se pod unilateralnom humanitarnom intervencijom podrazumeva intervencija za koju koja ne postoji odobrenja relevantnih organa OUN-a, bez obzira na to ko je intervenciju izvršio. Drugim rečima, svaka humanitarna intervencija koja je preduzeta od strane jedne ili više država ili međunarodne organizacije ukoliko za nju ne postoji odobrenje nadležnih organa OUN-a biće smatrana unilateralnom humanitarnom intervencijom. Čini se da se to shvatanje najbolje uklapa u pojam unilateralnog akta koji daju Dipi i Rajsman (*Dupuy, Reisman*). Prvi autor navodi da "unilateralni akt izražava volju samo jednog pravnog subjekta (individualni unilateralni akti) ili je-

¹¹² Murphy S.D: Op. cit.,p. 357.

¹¹³ Behunjak (*Behuniak*) izraz "unilateralna" upotrebljava za označavanje intervencije od strane pojedinačne države (individualna intervencija) ili od strane grupe država (kolektivna intervencija); Behuniak T: The Law of Unilateral Humanitarian Intervention by Armed Force: a Legal Survey, Military Law Review, vol. 79, Winter 1978, p. 158.

¹¹⁴ Ocran T.M: The Doctrine of Humanitarian Intervention in Light of Robust Peacekeeping, Boston College International and Comparative Law Review, vol. 25, Winter 2002, no. 1, p. 9.

dinstvene grupe subjekata zajedeno u kolektivnom forumu, kome je obično dodeljen pravni subjektivitet (kolektivni unilateralni akti).¹¹⁵ Rajsman definiše jednustranu akciju kao "akt od strane neovlašćenog učesnika koji efektivno prisvaja zvaničnu odluku koju je pravom određeni zvaničnik ili organ trebalo da donese".¹¹⁶ Hilpold (*Hilpold*) vrši konkretizaciju problema locirajući ga u sistem UN i ističe da razlika između kolektivnih i unilateralnih mera zavisi od toga da li ta inicijativa jeste ili nije odobrena od strane Saveta bezbednosti.¹¹⁷

Veliki broj autora na ovakav način shvata unilateralnu humanitarnu intervenciju.¹¹⁸ Nekoliko autora kvalifikacijom intervencije NATO-a u SR Jugoslaviji indirektno daje odgovor i na šire pitanje značenja pojma unilateralna humanitarna intervencija.¹¹⁹ Dakle, može se zaključiti da to što je humanitarna intervenciju preduzela regionalna organizacija nju ne lišava unilateralnog karaktera ukoliko

¹¹⁵ Dupuy P.M: The Place and Role of Unilateralism in Contemporary International Law, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 1, p. 20.

¹¹⁶ Reisman W.M: Unilateral Action and the Transformations of the World Constitutive Process: The Special Problem of Humanitarian Intervention, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 1, p. 3.

¹¹⁷ Hilpold P: Humanitarian Intervention: Is There a Need for a Legal Reappraisal?, *European Journal of International Law*, vol. 12, 2001, no. 3, p. 448.

¹¹⁸ Tako Keler (*Köchler*) unilateralnom humanitarnom intervencijom označava intervenciju koja se preduzima bez odobrenja Saveta bezbednosti UN; Köchler H: Humanitarian Intervention in the Context of Modern Power Politics (Research paper), Viena, 2001, p. 33. Blockman ističe da se humanitarna intervencija od strane države, grupe država ili međunarodne organizacije za koju ne postoji pristanak države protiv koje se interveniše niti ovlašćenje nadležnih organa UN kvalifikuje kao unilateralna humanitarna intervencija; Blockmans S: op. cit., p. 763. Čimni (*Chimni*) unilateralnom humanitarnom intervencijom naziva onu intervenciju za koju ne postoji odobrenje Saveta bezbednosti, i primera radi, intervenciju NATO-a u Jugoslaviji svrstava u tu vrstu intervencije; Chimni B.S: A New Humanitarian Council for Humanitarian Intervention?, *International Journal of Human Rights*, vol. 6, 2002, no. 1, p. 103. Simons (*Simons*) objašnjava da unilateralna intervencija podrazumeva pretnju ili upotrebu sile preduzetu od strane država bez odobrenja Saveta bezbednosti i dodaje da se umesto izraza unilateralna intervencija može upotrebiti i izraz neodobrena intervencija. Izraz unilateralna intervencija se može koristiti i za intervencije koje su bez odobrenja Saveta bezbednosti preduzele međunarodne organizacije, pa tako ova autorka intervenciju NATO-a u Jugoslaviji naziva unilateralnom ili neodobrenom intervencijom, Simons P.C: Humanitarian Intervention: A Review of Literature, *Ploughshares working paper 01-2*, 2001, p. 4.

¹¹⁹ Dipi navodi da je intervencija NATO država na Kosovu kolektivna, ali pored toga, i unilateralna; Dupuy P.M: op. cit., p. 19. Gaulend-Debas (*Gowlland-Debbas*) smatra da unilateralna prinudna akcija uključuje i regionalnu akciju poput vojne operacije NATO-a na Kosovu; Gowlland-Debbas V: The Limits of Unilateral Enforcement of Community Objectives in the Framework of UN Peace Maintenance, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 2, p. 362. Gišer (*Guicherd*) kvalifikuje akciju NATO-a u SR Jugoslaviji kao "unilateralnu upotrebu sile"; Guicherd C: *International Law and the War in Kosovo*, *Survival*, vol. 41, 1999, no. 2, p. 19. Mirijam takođe akciju NATO-a naziva jednostranom intervencijom; Merriam J.J: op. cit., p. 145.

za tu intervenciju ne postoji odobrenje Ujedinjenih nacija. Nema sumnje da ovi autori i svaku intervenciju preduzetu od strane država bez odobrenja OUN-a smatraju unilateralnom humanitarnom intervencijom.

Nasuprot unilateralnoj humanitarnoj intervenciji, svaka ona intervencija za koju postoji odobrenje relevantnih organa OUN-a, bilo da je sprovedena od strane same OUN, drugih međunarodnih organizacija ili država, može se nazvati odobrenom humanitarnom intervencijom ili intervencijom po odobrenju OUN-a.

Treba još dodati da se izrazom individualna humanitarna intervencija označava intervencija koja se sprovodi od strane jedne države, dok se izraz kolektivna humanitarna intervencija koristiti u situacijama kada se ona preuzima od većeg broja država koje deluju u *ad hoc* koaliciji ili od strane međunarodne organizacije, regionalne ili univerzalne.

Na kraju, treba podvući da unilateralna humanitarna intervencija može biti individualna, u slučaju kada je sprovodi jedna država bez odobrenja OUN-a, a može biti i kolektivna kada je sprovodi više država ili regionalna organizacija bez takvog odobrenja.

G l a v a D r u g a

USTANOVE SLIČNE HUMANITARNOJ INTERVENCIJI

Kao što je već ranije rečeno, postoji određeni broj ustanova koje imaju određene sličnosti sa humanitarnom intervencijom, usled čega ih neki čak i uključuju u pojam ove ustanove. One sa humanitarnom intervencijom imaju ili zajednički cilj, ili način na koji se ostvaruju, ili im je pak sličnost u tome što u donošenju odluke o njihovom preduzimanju učestvuje OUN. Sa nekim od tih ustanova humanitarna intervencija ima čak i više zajedničkih elemenata. Međutim, kod svake od tih sličnih ustanova postoji najmanje jedan element koji je razlikuje od humanitarne intervencije.

U ustanove koje imaju elemente sličnosti sa humanitarnom intervencijom spadaju: intervencija radi zaštite sopstvenih državljana u inostranstvu, intervencija radi zaštite ljudskih prava uz saglasnost države u kojoj se interveniše, pružanje međunarodne humanitarne pomoći i mirovne operacije UN.

I Intervencija radi zaštite sopstvenih državljana u inostranstvu

Humanitarna intervencija ima najviše sličnosti sa intervencijom radi zaštite sopstvenih državljana u inostranstvu, usled čega neki ne prave razliku između ove dve ustanove. Međutim, ove dve ustanove treba razmatrati odvojeno jer, pored sličnosti, između njih postoje i značajne razlike. Stoga će na ovom mestu najpre biti data njena definicija i osobenosti u odnosu na humanitarnu intervenciju, potom navedeni najznačajniji primeri iz prakse, i na kraju razmotrena njena legalnost sa stanovišta međunarodnog prava.

1. Pojam i potreba razlikovanja od humanitarne intervencije

Intervencija radi zaštite sopstvenih državljana u inostranstvu se može definisati kao "upotreba oružane sile od strane države radi sklanjanja njenih državljana iz druge države gde su njihovi životi u stvarnoj ili bliskoj opasnosti".¹²⁰ Ovoj definiciji treba još dodati da se ta intervencija odvija bez odobrenja države na čijoj se teritoriji interveniše. Ukoliko takva saglasnost postoji, problem legalnosti intervencije se ne postavlja, jer legalnost proizilazi iz pristanka države. Za označavanje intervencije radi zaštite sopstvenih državljana u inostranstvu koriste se još neki termini, poput "operacija spašavanja" (*eng. rescue operations*),¹²¹ odnosno "pravom misijom spašavanja" (*eng. true rescue mission*).¹²²

Glavna razlika između intervencije radi zaštite sopstvenih državljanina u inostranstvu i humanitarne intervencije ogleda se u državljanstvu (nacionalnosti) beneficijara, tj. osoba radi čije zaštite se interveniše. U prvom slučaju ta lica su državljani države koja interveniše, dok se kod humanitarne intervencije radi o državljanima države protiv koje se interveniše. Državljanska veza ima odlučujuću ulogu u inostranstvu. U tom slučaju država koja interveniše je u odnosu vlasti prema licima kojima pruža zaštitu.¹²³ Kod humanitarne intervencije, pak, država nije ni u kakvom odnosu vlasti prema žrtvama kršenja ljudskih prava. Tu se radi o osobama koja potpadaju pod suverenost neke druge države.

Veliki broj internacionalista baš u državljanskoj vezi nalazi osnov razlikovanje ove dve ustanove. Intervencija radi zaštite državljana u inostranstvu i hu-

¹²⁰ Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., p. 94. Bakster (*Baxter*) daje nešto detaljniji pojam ove ustanove definišući je kao "kratkoročnu upotrebu oružane sile od strane vlade, jer bi u suprotnom to bila povreda suvereniteta strane države, u cilju zaštite od smrti ili teških povreda državljana države koja interveniše - i uzgredno, eventualno, državljana drugih država - njihovim sklanjanjem sa teritorije strane države"; Baxter R: *The Present - Conference Proceedings*, in Lillich R. (ed.): *Humanitarian Intervention and the United Nations*, Charlottesville, 1973, p. 53.

¹²¹ Rytter J.E: op. cit., p. 122.

¹²² Simon S.G: *The Contemporary Legality of Unilateral Humanitarian Intervention*, *California Western International Law Journal*, vol. 24, 1993, no. 1, p. 144.

¹²³ Ovdje se zapravo radi o personalnoj jurisdikciji njihove matične države. Personalna jurisdikcija se može definisati kao "vrhovna vlast države nad svojim državljanima bez obzira gde se nalaze - na domaćoj teritoriji ili u inostranstvu; Definicija data prema: Janković B.-Radivojević Z: *Međunarodno javno pravo*, Niš, 2005, str. 114.

manitarna intervencija predstavljaju dve vrste krajnjih sankcija u slučaju kršenja ljudskih prava,¹²⁴ pri čemu ova poslednja ne zavisi od veze između povređenih osoba i države koja zaštitu pruža.¹²⁵ Kod upotrebe sile radi zaštite sopstvenih državljana u inostranstvu postoji tesna veza između države koja interveniše i osoba koje se štite. Kod humanitarne intervencije državljanska veza ne postoji i umesto toga ona je bazirana na fundamentalnim humanitarnim vrednostima međunarodne zajednice, tj. na međunarodnom javnom poretku.¹²⁶

Pored razlike u državljanstvu beneficijara, kod čiste intervencije radi zaštite domaćih državljana u inostranstvu zadiranje u teritorijalni integritet i političku nezavisnost je mnogo manje nego kod humanitarne intervencije. Akcije, poput one u Entebeu, su vremenski ograničene i sa vrlo uskim ciljevima.¹²⁷ Ukoliko akcija zaštite državljana u inostranstvu u sebi ne sadrži još neki cilj (kao što je 1983. godine u Grenadi cilj SAD bio i uspostavljanje demokratije) njome se ne teži promeni političkog sistema u državi u kojoj se interveniše, niti se pak teži odvajanju nekog dela njene teritorije. Kod humanitarne intervencije pomenute situacije su neizostavna posledica upotrebe sile, ustvari, to je i suština humanitarne intervencije.¹²⁸ Intervencija radi zaštite državljana u inostranstvu (akcija spašavanja) ne predstavlja akt kojim se država u kojoj se interveniše primorava da ispuni pravne obaveze; ona predstavlja samo čin kojim se "objekti zaštite" otržu od nezakonitog ponašanja kojem su izloženi na teritoriji strane države, čime se takvo ponašanje nad njima okončava.¹²⁹

¹²⁴ Lillich R.B: *Forcible Self-Help by States to Protect Human Rights*, Iowa Law Review, vol. 53. 1967, no. 2, pp. 325-351.

¹²⁵ *Ibid.*, pp. 332.

¹²⁶ Kolb R: *op. cit.*, p. 120. Švajgman (*Schweigman*) primećuje dva instituta nekada mogu poklopiti, kada držva interveniše u inostranstvu radi zaštite državljana strane države, pa tom akcijom obuhvati i sopstvene državljanke. Međutim, zaštita sopstvenih državljana nije glavni cilj takve akcije; Schweigman D: *Humanitarian Intervention Under International Law: The Strife for Humanity*, Leiden Journal of International Law, vol. 6, 1993, no, 1, p. 92.

¹²⁷ Intervencija izraelskih snaga na međunarodnom aerodromu Entebe u Ugandi trajale je svega nekoliko časova (počela je 3. jula oko 23,00 časa i trajala do pred zoru 4. jula 1976. godine).

¹²⁸ Teson kaže da je zbacivanje tiranske vlade "tradicionalna paradigma humanitarne intervencije"; Tesón F: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997, p. 246.

¹²⁹ Schweisfurth T: *op. cit.*, p. 176.

Treća razlika se ogleda u razlozima koji dovode do preduzimanja humanitarne intervencije i intervencije radi spašavanja državljana u inostranstvu. Iako se kod jedne i kod druge ustanove kao razlog za intervenisanje pojavljuje kršenje ljudskih prava, ipak, čini se, da se ne traže iste kvantitativne i kvalitativne karakteristike tih kršenja. Imajući u vidu dosadašnje primere evidentno je da se kod humanitarne intervencije, naročito u XX veku, tražilo da ta kršenja budu ozbiljna i, naročito, da su masovna. Nasuprot tome, kod intervencije radi zaštite državljana u inostranstvu bilo je dovoljno da bude ugrožena i nekolicina državljana, pa da njihova država interveniše. Primetno je da se kod humanitarne intervencije traži znatno viši stepen ugrožavanja ljudskih prava i to značajno većeg broja ljudi, nego što je to slučaj kod intervencije radi spašavanja sopstvenih državljana u inostranstvu.

Pojedini pisci insistiraju na motivima kao osnovu razlikovanja ove dve ustanove. Prvenstveni motiv humanitarne intervencije jeste dobrobit stranih građana koji su u nemilosti sopstvene vlade. Zaštita državljana u inostranstvu po svojoj prirodi više predstavlja samoodbranu nego intervenciju baziranu na čisto humanitarnim motivima.¹³⁰ Intervencija radi zaštite sopstvenih državljana u stranoj državi pre se može smatrati oblikom samoodbrane ili intervencijom iz ličnih interesa države nego intervencijom u kojoj dominiraju humanitarni motivi. Humanitarna intervencija se jeste altruistička intervencija kod koje, prilikom donošenja odluke o intervenciji nacionalni interesi igraju malu ili nikakvu ulogu.¹³¹

Imajući u vidu ciljeve i motive ove dve ustanove, može se reći da se intervencije radi spašavanja državljana u inostranstvu pretežno preduzimaju pod uticajem domaćeg javnog mnjenja, dok se humanitarne intervencije preduzimaju usled zalaganja međunarodnog javnog mnjenja.

¹³⁰ Ezejiofor G.-Quashigah E.K: The United Nations and Humanitarian Intervention in the Contemporary World Situation, Proceedings of the Fifth Annual Conference of the African Society of International and Comparative Law, vol. 5, 1993, p. 41.

¹³¹ Alexander K.W: NATO's Intervention in Kosovo: The Legal Case for Violating Yugoslavia's National Sovereignty in the Absence of Security Council Approval, Houston Journal of International Law, vol. 22, Spring 2000, no. 3, p. 413.

Pored pomenutih razlika, Lilić (*Lilich*) još navodi da se kao zaštitnik državljana u inostranstvu pojavljuje jedna država (njihova), dok se kod humanitarne intervencije, po pravilu, pojavljuje veći broj država.¹³²

Neki pisci, pored napred iznetih faktičkih razlika između ove dve ustanove, potrebu njihovog razlikovanja i posebnog proučavanja vide i u pravnim razlozima, tj. u njihovom različitom statusu u međunarodnom pravu. Od humanitarne intervencije treba razlikovati intervenciju radi spašavanja državljana u inostranstvu, jer se ova druga obično smatra manje problematičnom sa stanovišta suvereniteta država i zabrane upotrebe sile.¹³³ Osim što osnov razlikovanja ove dve ustanove vide u državljanstvu beneficijara,¹³⁴ Arend i Bek potpuno različito tretiraju ove dve ustanove sa stanovišta njihove legalnosti. Dok za intervenciju radi zaštite državljana u inostranstvu tvrde da nije zabranjena nijednom normom međunarodnog prava, za humanitarnu intervenciju izričito tvrde da je zabranjena.¹³⁵ Doktrina humanitarne intervencije ne može se lako pomiriti sa načelom neintervencije, što je čini bitno drugačijom od doktrine o upotrebi sile radi zaštite sopstvenih državljana u inostranstvu. Ova druga doktrina proizilazi iz koncepta suvereniteta koji se proširuje izvan teritorijalnih granica kako bi se obuhvatili sopstveni državljanima u stranoj državi.¹³⁶

Osim navedenih, još značajan broj internacionalista smatra da ove dve ustanove treba razdvojiti.¹³⁷

¹³² Lillich R.B: Forcible Self-Help by States to Protect Human Rights, Iowa Law Review, vol. 53, 1967, no. 2, pp. 332-333.

¹³³ Rytter J.E: op. cit., p. 122.

¹³⁴ Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., pp. 113-114.

¹³⁵ Ibid., p. 136.

¹³⁶ Weisberg H.L: The Congo Crisis 1964: A Case Study in Humanitarian Intervention, Virginia Journal of International Law, vol. 12, 1972, no. 2, p. 25.

¹³⁷ Greenwood C: Humanitarian Intervention: The Case of Kosovo, Finish Yearbook of International Law, vol. 10, 1999, p. 161; Frey-Wouters E: The Past - Conference Proceedings (Part I), in Lillich R. (ed.): Humanitarian Intervention and the United Nations, Charlottesville, 1973, p. 22; Krylov N: Humanitarian Intervention: Pros and Cons, Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal, vol. 17, 1994/95, no. 2, p. 367; Behuniak T: The Law of Unilateral Humanitarian Intervention by Armed Force: a Legal Survey, Military Law Review, vol. 79, Winter 1978, pp. 158-159; Jhabvala F: Unilateral Humanitarian Intervention and International Law, Indian Journal of International Law, vol. 21, 1981, p. 210; Pease K.K.- Forsythe D.P: Humanitarian Intervention and International Law, Austrian Journal of Public and International Law, vol. 45, Springer-verlag 1993, p. 6; op. cit., p. 547;

2. Slučajevi intervencije

Nakon Drugog svetskog rata zabeleženo je više slučajeva upotrebe oružane sile radi zaštite državljana u inostranstvu, od kojih su najpoznatije sledeće intervencije:¹³⁸ Velike Britanije u Iranu (1946. i 1951),¹³⁹ Kairu (1952),¹⁴⁰ i Zanzibaru (1964),¹⁴¹ SAD u Dominikanskoj Republici (1965),¹⁴² „Mayaguez incidentu“ (1975),¹⁴³ Libanu (1976),¹⁴⁴ Iranu (1980),¹⁴⁵ Grenadi (1983),¹⁴⁶ Panami

Donnelly J: Human Rights, Humanitarian Intervention and American Foreign Policy, Journal of International Affairs, vol. 37, Winter 1984, no. 2, p. 312.

¹³⁸ Osnovni podaci o ovim intervencijama navedeni su prema: Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., pp. 95-102; Ronzitti N: Rescuing Nationals Abroad through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity, Dordrecht-Boston-Lancaster, 1985, pp. 26-52; International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to Protect: Supplementary Volume, Ottawa, 2001, pp. 47-126.

¹³⁹ Obe te godine, usled nemira u Iranu i napetih odnosa sa tom državom, Velika Britanija je nagomilala značajne snage oko iranske granice. Britanski zvaničnici su isticali da će intervenisati ako životi Britanaca na iranskoj teritoriji budu ozbiljno ugroženi. Pošto nije došlo do eskalacije nasilja prema britanskim državljanima, intervencija u Iranu nije preduzeta. Imajući to u vidu, u ovoj situaciji se može govoriti samo o pretnji intervencijom.

¹⁴⁰ U nemirima u Kairu britanski državljani su pretrpeli znatna oštećenja svoje imovine, a bilo je i nekoliko ljudskih žrtava. Velika Britanija je najavila da će trupe koje je držala u zoni Sueckog kanala upotrebiti radi zaštite svojih ugroženih državljana u Kairu. Međutim, pošto su nakon toga diplomatski napori doveli do zaustavljanja nasilja prema Britancima, oružana sila nije upotrebljena, tako da se i ovde radilo samo o pretnji intervencijom.

¹⁴¹ Posle državnog udara u Zanzibaru i zbacivanja sultana sa vlasti, zbog opasnosti kojoj su u takvoj situaciji Britanci bili izloženi, Velika Britanija je poslala ratne brodove da ih evakuišu iz Zanzibara. Posada je dobila naredbu da ne koristi silu, osim ukoliko zaštita života britanskih državljana to ne bude zahtevala. Dakle, i u ovoj situaciji Britanija je radi zaštite svoji državljana u inostranstvu bila spremna na upotrebu sile, i jasno iznela svoju pretnju u tom pogledu.

¹⁴² Nakon što je izbio građanski rat u Dominikanskoj Republici došlo je do bezvlašća i nije bilo unutrašnjih snaga bezbednosti koje su mogle da održavaju javni red i mir. Životi mnogih građana bili su ugroženi. Da bi zaštitili svoje državljane, SAD su najpre iskrcale 400 svojih vojnika u Santo Domingo, glavni grad Dominikanske Republike, da bi kasnije znatno ojačale te snage. Međutim, pošto su se američke snage zadržale znatno duže u Dominikanskoj republici, neke države su optužile SAD da su prilikom te intervencije, pored zaštite svojih državljana, imale u planu i neke šire ciljeve. Više o tome videti: Murphy S.D: op. cit.,pp. 94-97.

¹⁴³ Vlasti Kambodže su uzaptile američki trgovački brod „Mayaguez“ ističući da su to učinile u svojim teritorijalnim vodama zbog špijunskih aktivnosti tog broda. Međutim, SAD su tvrdile da je njihov brod uzapćen u slobodnom moru i da se tu radilo o piratskom činu i stoga tražile hitno oslobađanje broda i posade. Pošto je Kambodža odbila da to učini, američke vojne snage su u dva uzastopna dana izvršile napade i uspele da oslobode posadu i brod.

¹⁴⁴ Tokom juna i jula 1976. godine ratni brodovi SAD su u dva navrata evakuisali američke državljane iz Libana u kojem je besneo krvavi građanski rat. Tom prilikom SAD nisu zatražile nikakvu dozvolu od libanskih vlasti, ističući da se tu radilo o specifičnoj upotrebi sile bez angažovanja američkih trupa u borbi.

¹⁴⁵ Grupa militantnih iranskih studenata upala je 1979. godine u američku ambasadu u Teheranu i zadržala veliki broj lica, od kojih je neke potom pustila. Međutim, grupa od 48 američkih diplomata i dva

(1989),¹⁴⁷ i Liberiji (1990),¹⁴⁸ Francuske i Velike Britanije u Egiptu (1956),¹⁴⁹ Belgije u Kongu (1960),¹⁵⁰ Izraela u Entebeu (1976),¹⁵¹ Francuske u Zapadnoj Sahari (1977),¹⁵² i Egipta u Larnaki (1978).¹⁵³

privatna lica zadržani su kao taoci. SAD su diplomatskim sredstvima pokušale da oslobode taoce, a u međuvremenu su pred Međunarodnim sudom pravde pokrenule postupak protiv Irana. Dok je postupak pred Sudom još trajao, SAD su tajno iskrcale svoje komandose u blizini Teherana u nameri da oslobode taoce. Iako je akcija pripremana još od momenta zauzimanja ambasade, usled nedovoljne koordinacije na terenu, ona nije uspela. Treba napomenuti da su taoci oslobođeni tek 20. januara 1981. godine, nakon dogovora između SAD i Irana.

¹⁴⁶ Nakon državnog udara na Grenadi stanje u ovaj karipskoj državi je postalo haotično. Prema procenama SAD postojala je opasnost da američki državljani na tom ostrvu budu povređeni ili uzeti za taoce. Zbog toga je 25. oktobra ova država preduzela vojnu operaciju na Grenadi. Ova intervencija ima trostruki karakter: intervencija po pozivu, regionalna mirovna misija i intervencija radi zaštite državljana u inostranstvu. Više o tome videti: Doswald-Beck L: *The Legality of the United States Intervention in Grenada*, *Netherlands International Law Review*, vol. 31, 1984, no. 3, pp. 355-377; Joyner C.C: *Reflections on the Lawfulness of Invasion*, *American Journal of International Law*, vol. 78, 1984, no. 1, pp. 131-144; Moore J.N: *Grenada and the International Double Standard*, *American Journal of International Law*, vol. 78, 1984, no. 1, pp. 145-168.

¹⁴⁷ Krajem 1989. godine 10000 američkih vojnika je izvršilo invaziju na Panamu i uspostavilo kontrolu nad ovom državom. Tom prilikom uhapšen je general Norijega (*Noriega*) i odveden u SAD radi suđenja zbog trgovine drogom, a u Panami je uspostavljena nova vlada. Američki zvaničnici su isticali više razloga za pomenutu intervenciju, ali su kao vodeći iznosili zaštitu američkih državljana u Panami.

¹⁴⁸ U ratom zahvaćenoj Liberiji stranci su bili izloženi velikoj opasnosti, naročito riziku da budu držani kao taoci kako bi se sprečila strana intervencija. Usled te opasnosti SAD su poslale nekoliko stotina svojih vojnika da evakušu američke državljane, i druge strance koji su se zatekli u Liberiji. Američki zvaničnici su jasno istakli da njihova država ne želi da se meša u građanski rat, već jedino želi da spasi američke državljane i da će na terenu ostati onoliko koliko je potrebno da ostvari taj cilj.

¹⁴⁹ U ovom slučaju se radilo o intervenciji koja je imala višestruke ciljeve, i Velika Britanija se, za razliku od Francuske, pozivala i na pravo zaštite svojih državljana u Egiptu.

¹⁵⁰ Belgijske trupe su se 10. jula 1960. godine (samo nedelju dana po proglašenju nezavisnosti Konga) padobranima spustile na teritoriju ove bivše kolonije sa ciljem da zaštite svoje državljane i državljane drugih država koji su se tu nalazili. Belgija je isticala da snage Konga nisu u stanju da održavaju red i poredak te da su usled toga brojni strani državljani izloženi opasnosti. Belgijsku akciju su podržale Francuska, Velika Britanija, SAD, Italija, Argentina, dok su je SSSR i Tunis okvalifikovali kao agresiju.

¹⁵¹ Akcija Izraela u Ugandi je jedan od najtipičnijih primera intervencije radi spašavanja sopstvenih državljana u inostranstvu. Francuski avion na liniji Tel Aviv-Pariz je oteo od strane palestinskih terorista. Teroristi su avion prizemljili u Entebeu (na istoimenom aerodromu), gradu u Ugandi i oslobodili sva lica osim izraelskih državljana. Kao uslov za njihovo oslobađanje tražili su puštanje svojih saboraca koji su se nalazili u zatvorima različitih zemalja. Tokom noći između 3. i 4. jula 1976. godine izraelski komandosi su se tajno spustili na isti aerodrom gde su se nalazili teroristi sa taocima. Za akciju svojih vojnika Izrael nije tražio dozvolu od Ugande, niti je ona o tome bila obavještena. Akcija na aerodromu Entabe je uspešno izvedena i oslobođeni su svi taoci, dok su teroristi likvidirani. Pored toga, izraelski komandosi su povredili i nekoliko ugandskih vojnika i uništili desetak aviona ove države. O toj akciji više videti: Salter L.M: *Commando Coup at Entabe: Humanitarian Intervention or Barbaric Aggression?*, *International Lawyer*, vol. 11, 1977, no. 2, pp. 331-338.

¹⁵² U Zapadnoj Sahari dvojica francuskih državljana su bila zarobljena od strane gerilskog pokreta „Polisario front“. Francuska je u nekoliko navrata izvršila vazdušne udare protiv pomenutog pokreta, kako bi izdejstvovala oslobađanje svojih državljana. Usled tih akcija i diplomatskih napora dvojica zarobljenih Francuza su oslobođeni.

Iz napred navedenih primera može se videti da su, pretežno, zapadne države upotrebljavale ili pretile silom radi zaštite svojih državljana u inostranstvu. Kako Kaseze kaže, upotreba sile radi zaštite državljana u inostranstvu, uglavnom, je upotrebljavana od strane zapadnih država, a dešavala se na teritoriji država u razvoju.¹⁵⁴

Od 16 intervencija u njih 14, samostalno ili u koaliciji, intervenisala je neka od sledećih država: SAD (7 puta), Velika Britanija (5 puta), Francuska (2 puta) i Belgija (jednom). Osim zapadnih država, Izrael i Egipat su po jednom preduzeli akciju radi zaštite svojih državljana u inostranstvu.

Razlog za intervencije ove vrste bila je ugroženost samo dva Francuza u Zapadnoj Sahari, ali i nekoliko hiljada Amerikanaca u Dominikanskoj Republici. I snage koje su upotrebljene za intervenciju bile su vrlo različite jačine – od nekoliko komandosa u Ugandi, pa do 10000 hiljada američkih vojnika u Panami. U nekim intervencijama jedini cilj države bio je spašavanje sopstvenih državljana u inostranstvu i one su trajale vrlo kratko, pri tom ne ostvarujući značajniji uticaj na politička događanja u zemlji u kojoj se intervenisalo. Takve su bile, na primer, intervencija Izraela u Entebeu ili Egipta u Larnaki. Međutim, bilo je situacija u kojima su države, pored zaštite svojih državljana u inostranstvu, imale i neke šire ciljeve. Kao primer za to može se navesti intervencija Velike Britanije i Francuske u Egiptu (osiguranje slobodne plovidbe Sueckim kanalom), SAD u Dominikanskoj Republici (sprečavanje anarhije, a po nekima „sprečavanje stvaranja dru-

¹⁵³ Palestinski teroristi su upali na sastanak Organizacije afro-azijske narodne solidarnosti koji se održavao na Kipru i ubili sekretara te organizacije, koji je bio egipatski državljanin. Teroristi su uzeli nekoliko talaca i zatražili avion od kiparskih vlasti. Kipranci su im dali avion kojim su teroristi zajedno sa taocima napustili ostrvo. Međutim, pošto im nijedna država nije dopustila da slete, oni su se ponovo vratili na Kipar i spustili na aerodrom u Larnaki. Sa teroristima su vođeni pregovori o oslobađanju talaca. Pri kraju tih pregovora, uz odobrenje kiparskih vlasti, na isti aerodrom se spustio egipatski avion sa vojnicima, ali bez dozvole da koriste silu. Međutim, i pored nepostojanja dozvole, oni su otvorili vatru na teroriste u trenutku kada je posle uspešnih pregovora već započelo oslobađanje talaca. Kiparski vojnici su bili primorani da intervišu. U tom metežu teroristi su likvidirani, nekoliko egipatskih vojnika je ubijeno od strane kiparskih snaga, dok su ostali egipatski vojnici završili u zatvoru. Bilo je i nekoliko povređenih kiparskih vojnika, dok su taoci uspeli tokom borbe da umaknu i domognu se slobode.

¹⁵⁴ Cassese A: *International Law*, Oxford, 2005, p. 367.

ge komunističke države na američkom kontinentu“¹⁵⁵), SAD u Panami (odbrana demokratije u Panami, borba protiv trgovine drogom i osiguranje poštovanja Ugovora o Panamskom kanalu¹⁵⁶). U takvim situacijama intervencionističke trupe su se znatno duže zadržale na teritorije države gde su bili ugroženi njihovi državljani i doprineli su značajnim političkim promenama, koje su nekada rezultirale dolaskom nove vlade na vlast.

3. *Legalnost intervencije*

U XIX i u prvoj polovini XX veka većina autora se izjašnjavala u korist legalnosti intervencije radi zaštite domaćih državljana u inostranstvu. Takve intervencije su smatrane formom samopomoći,¹⁵⁷ ili su pak pravdane pravom na samoodržanje,¹⁵⁸ odnosno pravom na samoodbranu.¹⁵⁹

Nakon Drugog svetskog rata, intervencija radi zaštite državljana u inostranstvu se morala razmatrati u svetlu bitno izmenjenog pravnog okruženja, u čijem središtu se nalazila Povelja UN. To je dovelo do razilaženja u doktrini i među državama oko pitanja legalnosti ove vrste intervencije. Jedna grupa internacionalista i država negira legalnost ove ustanove, dok nasuprot tome, drugi smatraju da u je ona dopuštena današnjim međunarodnim pravom.

Međutim, kod pristalica intervencije radi zaštite državljana u inostranstvu ne postoji saglasnost o pravnom osnovu njene dopuštenosti. Pobornici ove intervencije njeno pravdanje zasnivaju na jednom od sledećih pet osnova: a) pravu na

¹⁵⁵ Nanda V.P: The United States Action in the Dominican Republic: Impact on World Order – Part I, Denver Law Journal, vol. 44, 1967. p. 225; Milenković S: Pribegavanje sili radi zaštite građana u inostranstvu, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol. 23, 1976, br. 3, str. 309.

¹⁵⁶ Predsednik SAD, Džordž Buš (*George Bush*), pored zaštite života Amerikanaca, izneo je i te ciljeve intervencije u Panami; citirano prema: Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., p. 102.

¹⁵⁷ Ronzitti N: op. cit., p. 21.

¹⁵⁸ Hall: International Law, p. 331; citirano prema: Brownlie I: International Law and the Use of Force by States, Oxford, 1963, p. 289.

¹⁵⁹ Westlake: International Law, 1904, p. 299; citirano prema: Brownlie I: International Law and the Use of Force by States, Oxford, 1963, p. 289.

samoodbranu; b) pravu na samopomoć; c) običajnom pravu; d) izuzetku od zabrane upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje UN; e) zaštiti ljudskih prava.

3.1. Pravo na samoodbranu

Neki pisci smatraju da čl. 2(4) Povelje sadrži opštu zabranu upotrebe sile, ali pokušavaju da kroz postojeće, ili stvaranjem novih izuzetaka od te zabrane, opravdaju upotrebu sile radi zaštite državljana u inostranstvu. Najbrojniji među njima smatraju da dopuštenost ove intervencije proizilazi iz prava na samoodbranu koje je danas stipulisano u čl. 51 Povelje UN. Prema njima, napad na državnu teritoriju nije jedini razlog za aktiviranje prava na samoodbranu. I atak na državljane neke države, bez obzira gde se oni nalaze predstavlja dovoljan razlog za upotrebu sile u cilju samoodbrane. Činjenica da se oni nalaze na teritoriji strane države ne lišava matičnu državu prava na samoodbranu.

Stav ove grupe najbolje odslikava Bouet (*Bowett*), koji ističe da "povreda naneta domaćem državljaninu u stranoj državi koja nije voljna ili nije u stanju da mu pruži minimum standarda pravde i zaštite" pravno je jednaka "povredi nane- toj zemlji porekla tog građanina" i zato opravdava upotrebu sile od strane ošteće- ne države.¹⁶⁰ Bouet tvrdi da je „oružani napad na državljane u inostranstvu ekvi- valentan napadu na tu državu, pošto je stanovništvo esencijalni element državno- sti.¹⁶¹ On tvrdi da se čitanjem Povelje i njenih pripremnih radova može zaključiti da su tvorci UN imali nameru da sačuvaju ranije postojeće običajno pravo na sa- moodbranu, i samim tim sačuvaju i pravo države da zaštiti svoje državljane u inostranstvu. Čl. 2(4), "ni na koji način nije inkompatibilan sa pravom na zaštitu državljana". Šta više, izraz "u slučaju oružanog napada protiv članice" u čl. 51 Povelje najverovatnije nije upotrebljen sa ciljem ograničenja upotrebe sile samo

¹⁶⁰ Bowett D: The Use of Force in the Protection of Nationals, Transactions of the Grotius Society, vol. 43, 1957, pp. 111-126; navedeno prema: D'Angelo J.R: Resort to Force by States to Protect Nationals Abroad: The U.S. Rescue Mission to Iran and its Legality Under International Law, Virginia Journal of International Law, vol. 21, 1981, p. 498.

¹⁶¹ Bowett D. W: Self-Defence in International Law, 1958, pp. 91-94; citirano prema: M: Akehurst: Hu- manitarian Intervention, in: Bull H. (ed): Intervention in World Politics, Oxford, 1984, p. 107.

na slučajeve odgovora na stvarni oružani napad protiv državne teritorije. Ova kvalifikacija u čl. 51 je upotrebljena "pre ilustrativno nego iscrpljujuće (*eng. exhaustively*)".¹⁶²

Neki iz ove grupe insistiraju na poštovanju strogih uslova koje intervencija radi spašavanja državljana u inostranstvu mora zadovoljiti kako bi se ona moglo pravdati samoodbranom. Kaseze je mišljenja da pravo na intervenciju radi zaštite državljana u inostranstvu i dalje postoji i može biti podvedeno pod opšti pojam prava na samoodbranu, ali dodaje da se ono može realizovati samo ispunjenjem strogih uslova koji su diktirani kolektivnim sistemom bezbednosti UN. On navodi sledeće uslove koji moraju biti ispunjeni prilikom takve intervencije: a) pretnja ili opasnost po živote državljana mora biti ozbiljna; b) nepostojanje mogućnosti upotrebe mirnih sredstava radi njihovog spašavanja; c) jedini cilj upotrebe oružane sile mora biti spašavanje državljana; d) upotrebljena sila mora biti srazmerna postojećoj pretnji ili opasnosti; e) odmah nakon spašavanja, upotreba sile mora biti prekinuta; f) država koja silu upotrebljava odmah mora o tome izvestiti Savet bezbednosti UN.¹⁶³

Određeni broj pisaca jednostavno navodi da se opravdanje ove intervencije nalazi u pravu na samoodbranu, bez nekih dodatnih pojašnjenja.¹⁶⁴ Ima i onih

¹⁶² Bowett D. W: *Self-Defence in International Law*, 1958, pp. 40-41; citirano prema: Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., p. 107.

¹⁶³ Cassese A: *International Law*, Oxford, 2005, p. 368. Krilov (*Krylov*) smatra da intervencija radi zaštite državljana u inostranstvu predstavlja deo prava na samoodbranu i da treba ustanoviti kriterijume koji će učiniti jasnim okolnosti u kojima je takva upotreba sile opravdana; Krylov N: op. cit., pp. 380, 407. Šo (*Shaw*) smatra da treba dopustiti intervenciju radi spašavanja državljana u inostranstvu u pažljivo odabranim situacijama i tom prilikom moraju biti ispoštovani uslovi ustanovljeni u slučaju Karolina (*eng. Caroline case*); Shaw M.N: *International Law*, (5th ed.), Cambridge, 2003 (4th printing 2005), p. 1034.

¹⁶⁴ Tako, Piz i Forsajt (*Pease, Forsythe*) smatraju da se intervencija radi spašavanje državljana u inostranstvu pravno bazira na "proširenom konceptu samoodbrane"; Pease K.K.- Forsythe D.P: op. cit., p. 6. Šachter (*Schachter*) smatra da je ova intervencija dopuštena međunarodnim pravom kao forma prava na samoodbranu, uz opasku da pitanje mudrosti njen upotrebe u političkom i vojnom smislu predstavlja poseban problem; Schachter O: *The Right of States to Use Armed Force*, Michigan Law Review, vol. 82, 1983-1984, p. 1631. Za razliku od toga, ovaj autor smata da je upotreba sile radi zaštite stranih u slučaju masovnog kršenja ljudskih nedopuštena; Schachter O: *The Lawful Resort to Unilateral Use of Force*, Yale Journal of International Law, vol. 10, 1985, no. 2, pp. 291-294.

koji priznaju da samoodbrana može biti osnov za akciju spašavanja državljana u inostranstvu, ali drastično sužavajući domašaj ovog prava.¹⁶⁵

I određen broj država osnov intervencije radi zaštite državljana u inostranstvu nalazi u pravu na samoodbranu. Nakon intervencije u Entebeu, SAD su se saglasile sa Izraelom da je njegova akcija bila u skladu sa "ustaljenim pravom na upotrebu ograničene sile u cilju zaštite sopstvenih državljana od pretećih povreda ili smrti u situacijama gde država na čijoj su teritoriji oni locirani ne želi ili ne može da ih zaštititi", i po shvatanju ove države takvo pravo potiče iz prava na samoodbranu ...¹⁶⁶ Sličan stav u pogledu intervencije radi zaštite državljana u inostranstvu iznele su Velika Britanija, Australija i Belgija.¹⁶⁷

Međutim, značajan broj internacionalista suprotstavlja se pravdanju intervencije radi zaštite državljana u inostranstvu po osnovu prava na samoodbranu. Prema njima pravo na samoodbranu iz čl. 51, kao dozvoljeni izuzetak od zabrane upotrebe sile, mora biti tumačeno restriktivno, a ne ekstenzivno, kako to čine pobornici upotrebe sile radi zaštite državljana u inostranstvu. Države imaju pravo na samoodbranu tek nakon što je izvršen "oružani napad" na državnu teritoriju,¹⁶⁸ jer napad na državljane u inostranstvu ne predstavlja napad na simbole suverenosti.¹⁶⁹ Morozov (*Морозов*) (SSSR) i Tarazi (*Tarazi*) (Sirija), sudije Međunarodnog suda pravde, u Slučaju diplomatskog i konzularnog osoblja SAD u Teheranu

¹⁶⁵ Akeherst smatra da se ova intervencija nikako ne može pravdati samoodbranom u slučajevima kada su se državljani dobrovoljno našli na teritoriji treće države gde su kasnije ugroženi. Intervencija je jedino moguća ukoliko su se ta lica prisilno našla na teritoriji te države – bez obzira da li je sila upotrebljena od države ili pojedinaca. U takvim situacijama država na čijoj se teritoriji nalaze prisilno dovedeni stranci ne može se braniti pozivanjem na teritorijalni suverenitet, jer je prisustvo stranaca na njenoj teritoriji takođe rezultat ranije povrede teritorijalnog suvereniteta države čiji su oni državljani; Akehurst M: *The Use of Force to Protect Nationals Abroad*, *International Relations*, vol. 5, 1977, pp. 3-23.

¹⁶⁶ Navedeno prema: Chesterman S: *Just War or Just Peace?*, Oxford, 2001, p. 76.

¹⁶⁷ Fonteyne J.P.L: *Forcible Self-Help by States to Protect Human Rights: Recent Views from the United Nations*, in Lillich R. (ed.): *Humanitarian Intervention and the United Nations*, Charlottesville, 1973, p. 213.

¹⁶⁸ Brownlie I: *International Law and the Use of Force by States*, Oxford, 1963, pp. 271-272, 278; Kelsen H.-Tucker R.W: *Principles of International Law*, (2nd ed.), New York, 1967, pp. 66-67.

¹⁶⁹ Verdross A: *Völkerrecht*, 1964, p. 428 i Lamberti Zanardi P: *La legittima difesa nel diritto internazionale*, 1972, p. 230; Stavovi ova dva autora nevedeni prema: Ronzitti N: *op. cit.*, p. 11.

izneli su shvatanje da pravo na samoodbranu može biti aktivirano samo ako postoji oružani napad protiv države članice Ujedinjenih nacija.¹⁷⁰

Povelja UN, niti bilo koji drugi međunarodni ugovor, ne definiše pojam oružanog napada. Stoga je odgovor na pitanje kada postoji oružani napad neophodno potražiti u doktrini međunarodnog prava. Tako Švajcfsfurt pod oružanim napadom podrazumeva pokret oružanih snaga preko granice napadnute države.¹⁷¹ Akeherst podvlači da je pravo na samoodbranu izuzetak od zabrane upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje i, da se ne bi potkopalo opšte pravilo, treba ga usko tumačiti. Po njemu izjednačavanje napada na državljane u inostranstvu sa napadom na državu je pogrešno jer se državljani ne mogu identifikovati sa državom u svakom pogledu; na primer, država poseduju imunitet pred stranim sudovima, dok njeni građani takav imunitet nemaju.¹⁷² Kelzen (*Kelsen*) smatra da samoodbrana može postojati samo "protiv specifične povrede prava, protiv nezakonite upotrebe sile, a ne i protiv drugih kršenja prava".¹⁷³

Svako tumačenje čl. 51 Povelje koje opravdava pribegavanje sile u onim situacijama gde akcija koja izaziva odgovor ne predstavlja oružani napad, pravno je neispravno.¹⁷⁴ Da bi se moglo koristiti pravo na samoodbranu moraju biti ispunjena dva uslova: prethodni oružani napad od strane države, koji podrazumeva "različite vojne akcije koje ugrožavaju suvereni integritet država", i trenutni odgovor napadnute države.¹⁷⁵ Pošto intervencija radi zaštite građana u inostranstvu ne ispunjava pomenute uslove, pravo na samoodbranu ne može biti njen osnov.¹⁷⁶ Čak i Akeherstovo pravdanje koje je vrlo restriktivno ne može biti prihvaćeno.¹⁷⁷

¹⁷⁰ International Court of Justice, Case concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Teheran, ICJ Reports, 1980, pp. 3, 56-57, 64-65.

¹⁷¹ Schweisfurth T: op. cit., p. 163.

¹⁷² Akehurst M: Humanitarian Intervention; in Bull H. (ed): Intervention in World Politics, Oxford, 1984, pp. 107-108.

¹⁷³ Kelsen H: Collective Security and Collective Self-Defense Under the Charter of the United Nations, American Journal of International Law, vol. 42, 1948, no. 4, p. 784.

¹⁷⁴ Badr G.M: The Exculpatory Effect of Self-Defense in State Responsibility, Georgia Journal of International and Comparative Law, vol. 10, 1980, no. 1, p. 12.

¹⁷⁵ Ibid., pp. 14-15, 28.

¹⁷⁶ Neki pisci pored neprihvatanja opravdanja baziranog na pravu samoodbrane upućuju oštre kritike na račun intervencije radi spašavanja državljana u inostranstvu. Frej-Vauters (*Frey-Wouters*) ističe da je

Čak i neki pisci koji pravni osnov ove intervencije nalaze u nekim drugim osnovima kritikuju njeno pravdanje samoodbranom. Tako Volf (*Wolf*), koji intervenciju radi zaštite državljana u inostranstvu dopušta kao običajnu normu, vrlo argumentovano osporava njeno pravdanje samoodbranom. Prema njemu, pravdanje zasnovano na samoodbrani nije u stanju da objasni primere u kojima države upotrebljavaju silu kada su njihovi državljani u bliskoj opasnosti, ali se napad na njih nije desio (npr. operacija u Dominikanskoj Republici), ili kada se intervencija odvija na teritoriji države koja nije odgovorna za napad (npr. egipatska akcija u Laranki i izraelska akcija u Entebeu).¹⁷⁸

3.2. Običajno pravo

Postoji određen broj internacionalista koji tvrde da je nakon Drugog svet-skog rata ustanovljeno običajno pravilo koje dopušta intervenciju radi zaštite državljana u inostranstvu. Oni smatraju da je usvajanjem Povelje UN prihvaćena potpuna zabrana upotrebe sile u međudržavnim odnosima, koja je uključivala i zabranu intervencije radi spašavanja državljana u inostranstvu, ali da je u međuvremenu ustanovljeno novo običajno pravilo koje je derogiralo zabranu upotrebe sile u onom njenom delu koji se odnosi na zabranu intervencije ove vrste.

praksa pokazala da se pravo na intervenciju radi zaštite državljana u inostranstvu razvilo u središtu borbe između zapadnih država radi kontrole južnih prostora u svetu, te je stoga ono "uglavnom zasnovano na brutalnoj politici sile, na kultu da je moć pravo ... Akcije preduzete po osnovu zahteva za zaštitom državljana u inostranstvu su često, ustvari, agresivne a ne defanzivne"; Frey-Wouters E: *The Present - Conference Proceedings (Part I)*, in Lillich R. (ed.): *Humanitarian Intervention and the United Nations*, Charlottesville, 1973, p. 23. Grej (*Gray*) vrši konkretizaciju tih tvrdnji navodeći da su intervencije u Dominikanskoj Republici (1965), Grenadi (1983) i Panami (1989), u kojima su SAD isticala da štite svoje državljane, predstavljale masku za upotrebu sile radi zbacivanja vlada tih država i postavljanja novih vlada koje su ideološki više odgovarale SAD-u; Gray C: *International Law and the Use of Force*, Oxford, 2000, p. 65.

¹⁷⁷ Ronciti (*Ronzitti*) tvrdi da ovako konstruisan izuzetak pretpostavlja da je dozvoljeno intervenisati svaki put kad država nađe da je povređen njen teritorijalni integritet. Međutim, kako ovaj pisac kaže, ako se držimo normi Povelje to nije tačno, jer nije dozvoljeno upotrebiti silu u slučaju svake povrede teritorijalnog integriteta, već samo u slučaju povrede posebne vrste - oružanog napada; Ronzitti N: op. cit., pp. 14-15.

¹⁷⁸ Wolf D: *Humanitarian Intervention*, Michigan Yearbook of Interantional Legal Studies, vol. 9, 1998, p. 343.

Arend i Bek prilikom pravdanja intervencije radi zaštite državljana u inostranstvu ne pozivaju se izričito na običajno pravo, ali argumenti kojima se koriste nesumnjivo pokazuju da oni baš u običaju vide njen pravni osnov. Njih dvojica priznaju da nakon 1945. godine većina država nije koristila intervenciju radi zaštite svojih državljana u inostranstvu i da je takvu intervenciju smatrala nezakonitom. Međutim, ovi pisci dalje ističu da je vrlo malo država u tom periodu bilo suočeno sa ugrožavanjem značajnog broja svojih državljana u inostranstvu, a još manje njih je imalo vojne kapacitete da izvedu vojnu akciju njihovog spašavanja. Te države koje su imale i razlog i kapacitet da intervenišu, bez izuzetka su tvrdile da imaju pravo da tako postupe. Takvo ponašanje nije dovoljno kvantitativno, ali je dovoljno kvalitatívno, smatraju oni, i tvrde da te akcije ne mogu biti ignorisane kao praksa *per se*. Njih dvojica konačno zauzimaju stav da se na osnovu razilaženja teoretičara koji intervenciju radi zaštite državljana u inostranstvu smatraju nezakonitom i prakse posebno pogodnih država, ne može zaključiti da postoji bilo koje merodavno pravilo koje zabranjuje takvu intervenciju.¹⁷⁹

Dakle, pomenuti internacionalisti su mišljenja da postoji pogodna praksa i relevantan *opinio iuris* koji su dovoljni za formiranje novog običajnog pravila koje dopušta državama da odstupe od zabrane upotrebe oružane sile kada su životi njihovih državljana u inostranstvu ugroženi.

Međutim, napred pomenutim shvatanjima o običaju kao pravnom osnovu intervencije radi zaštite državljana u inostranstvu mogu se uputiti suštinske zamjerke.

Tačna je konstatacija da su sve države koje imaju političke i vojne kapacitete da intervenišu radi zaštite svojih državljana u inostranstvu podržale tu vrstu intervencije. Međutim, isto tako je tačno da su sve zemlje u kojima su intervencije preduzete izrazile oštre proteste protiv tih akcija, u čemu su ih često podržale i druge države. Kaseze primećuje da tu vrstu intervencije pravdaju, uglavnom, za-

¹⁷⁹ Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., pp. 110-111. I Volf smatra da je intervencija radi zaštite državljana u inostranstvu postala deo savremenog običajnog prava. Priznajući da Povelja UN sama po sebi ne obezbeđuje pravnu osnovu za intervenciju radi spašavanja državljana u inostranstvu, on ističe da je praksa država dovela do nastanka novog običajnog pravila koje je modifikovalo zabranu upotebe sile sadržanu u Povelji UN. Wolf D: op. cit., p. 343.

padne države, dok se ostale zemlje protive njenoj legalnosti.¹⁸⁰ Činjenica da samo jedna grupa država u svetu podržava intervenciju radi zaštite državljana u inostranstvu jasno govori o odsustvu opštosti postojeće prakse. Usled toga, teško se može govoriti o nastanku univerzalnog običaja koji dozvoljava odstupanje od zabrane upotrebe sile koja postoji u čl. 2(4) Povelje UN. Pored toga, postavlja se pitanje da li zabrana upotrebe sile, koja je nesumnjivo *ius cogens* prirode, može biti ukinuta novim običajnim pravilom, makar da ono i postoji, za koje se teško može tvrditi da je kogentne prirode.

Bejerlin (*Beyerlin*) nije propustio da se osvrne na neodrživost pravedanja intervencije radi zaštite državljana u inostranstvu običajnim pravom ističući da ova intervencija "nije spojiva ni sa odredbama Povelje UN, niti ju je moguće opravdati današnjim međunarodnim običajnim pravom".¹⁸¹

3.3. Primat zaštite ljudskih prava

Pojedini autori ne poriču da se zabrana upotrebe sile odnosi i na intervenciju radi zaštite državljana u inostranstvu. Međutim, oni u nekim višim ciljevima vide razlog da se od te zabrane odstupi i da se dopusti upotreba sile radi zaštite državljana u inostranstvu.

Tako, Švajsfurt ističe da se pravni osnov za intervenciju radi spašavanja državljana u inostranstvu ne može naći ni u čl. 2(4), ni u čl. 51 Povelje, niti u običajnom pravu.¹⁸² Po njemu, ovu intervenciju treba analizirati u svetlu međunarodne zaštite ljudskih prava. On smatra da države imaju obavezu da poštuju i štite ljudska prava, kako stanovništva na svojoj teritoriji tako i svojih državljana u inostranstvu. Švajsfurt ističe da je uverljivije da se država koja preduzima akciju spašavanja svojih državljana u inostranstvu, pozova na **obavezu zaštite visokih**

¹⁸⁰ Cassese A: *International Law*, Oxford, 2005, p. 367.

¹⁸¹ Beyerlin U: "Humanitarian intervention", in *Encyclopedia of Public International Law*, edited by Bernhardt, Amsterdam-New York-Oxford, 1982, p. 214; navedneo prema: Sulyok G: *Humanitarian Intervention: A Historical and Theoretical Overview*, *Acta Juridica Hungarica*, vol. 41, 2000, no. 1-2, p.81.

¹⁸² Schweisfurth T: *op. cit.*, pp. 162-166.

vrednosti kao što su ljudska prava, nego da se poziva na **pravo zaštite državljanu u inostranstvu** koje je široko osporavano i koje samo uzgredno pominje zaštitu ljudskih prava.¹⁸³ Kada se njeni državljani u inostranstvu ugroženi država se suočava sa dve kontradiktorne obaveze: obavezom zaštite ljudskih prava i obavezom uzdržavanja od upotrebe sile. Nakon procene vrednosti zaštićenih ovim obavezama, država može zaključiti da obaveza zaštite ljudskih prava ima prevagu i “otvoreno dopustiti kratkoročno odstupanje od obaveze uzdržavanja od upotrebe sile i poštovanja teritorijalnog integriteta države koja je povredila visoku vrednost ljudskih prava, nepridržavanje koje je usmereno jedino na zaštitu te povređene vrednosti (ljudskih prava, *prim. N.R.*)”.¹⁸⁴ Ovakav stav podržava i Teson, koji forsira tezu da je zabrana masovnog lišavanja ljudskih prava evoluirala u *ius cogens* normu, čime se izjednačila sa zabranom upotrebe sile.¹⁸⁵

Kritičari ovakvog shvatanja ispravno primećuju da se ono bazira na dva polazna stava: a) obavezi države da poštuje i unapređuje ljudska prava, i to ne samo na svojoj teritoriji već i izvan nje; i b) dopuštenju da obaveza zaštite ljudskih prava, u određenim okolnostima, može prevagnuti nad obavezom uzdržavanja od upotrebe sile. Najpre, kritičari osporavaju da je država u stanju da se stara o poštovanju ljudskih prava i izvan svoje teritorije, jer za to nema na raspolaganju potrebne instrumente (legislativu, izvršna ovlašćenja). Jedino sredstvo koje joj stoji na raspolaganju jeste diplomatska zaštita koja podrazumeva mirna sredstva, a ne upotrebu sile. Polazeći od postojeće prakse, kritičari osporavaju i drugi polazni osnov. Kao argument za to navode da je obaveza uzdržavanja od upotrebe sile nesporno imperativnog karaktera, dok se za obavezu poštovanja ljudskih prava to ne može sa sigurnošću tvrditi. Zato se ne može prihvatiti Švajsfurtov i Tesonov stav da vrednost zaštite ljudskih prava može prevagnuti nad vrednošću pravila koje zabranjuje upotrebu sile.¹⁸⁶

¹⁸³ Ibid., pp. 179-180.

¹⁸⁴ Ibid., p. 180.

¹⁸⁵ Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, p. 168.

¹⁸⁶ Ronzitti N: op. cit., p. 15.

3.4. Izuzetak od zabrane upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje UN

Postoje internacionalisti koji polaze od jezičkog tumačenja čl. 2(4) Povelje ističući da on ne sadrži opštu zabranu upotrebe sile, odnosno da ne zabranjuje svaku upotrebu sile, već samo upotrebu sile koja ima određene karakteristike. Oni smatraju da upotreba sile radi zaštite državljana u inostranstvu ne prelazi dozvoljeni prag koji je postavljen u čl. 2(4) Povelje. Takva intervencije nema za cilj odvajanje dela teritorije države u kojoj se interveniše, niti joj je cilj produženo prisustvo na stranoj teritoriji, te stoga ona ne predstavlja povredu teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti.¹⁸⁷ Pored toga, predstavnici ovog shvatanja ističu da intervencije koja štiti ljudska prava državljana u inostranstvu nije u suprotnosti ni sa ciljevima Povelje, jer je baš jedan od ciljeva UN zaštita ljudskih prava.¹⁸⁸

S obzirom da se ostali argumenti upotrebljeni za potvrdu ovakvog stava u velikoj meri poklapaju sa argumentima kojima neki teoretičari pravdaju unilateralnu humanitarnu intervenciju, to će oni biti šire razrađeni u tom delu rada.

Postoji brojne kritike napred iznetog stava o legalnosti intervencije radi zaštite državljana u inostranstvu. Pisci koji opovrgavaju legalnost intervencije radi zaštite državljana u inostranstvu ne slažu se da čl. 2(4) Povelje sadrži samo relativnu zabranu upotrebe sile. Oni ističu da ovaj član sadrži apsolutnu zabranu upotrebe sile, i da osim izuzetaka izričito predviđenih Poveljom, nijedna druga

¹⁸⁷ Analizirajući konkretno akciju izraelskih snaga u Entebeu, Salter (*Salter*) smatra da akcije te vrste ne narušavaju teritorijalni integritet i političku nezavisnost države na čijoj se teritoriji interveniše, te stoga ne predstavljaju povredu međunarodnog prava; Salter L.M: op. cit., pp. 336-337.

¹⁸⁸ Higgs (*Higgins*) smatra da intervencija radi zaštite državljana u inostranstvu ne može biti tretirana kao pokušaj narušavanja teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti; ali iako takva intervencija može biti legalna sa stanovišta čl. 2(4) Povelje, i zasigurno nije agresija iz čl. 39, ona može biti tretirana kao "pretnja miru" shodno istom članu. Stoga intervencija radi zaštite državljana u inostranstvu spada u one kategorije koje su generalno zakonite, ali koje mogu biti smatrane nedopuštenim u datom slučaju, Higgins R: *The Legal Limits to the Use of Force by Sovereign States: United Nations Practice*, British Yearbook of International Law, 1961, p. 317. Ovakva shvatanja još zastupaju: Reisman M.-McDougal M.S: *Humanitarian Intervention to Protect Ibos*, in: Lillich R.B: *Humanitarian Intervention and United Nations*, Charlottesville, 1973, p. 177; Margo R. D: *The Legality of the Entebbe Raid in International Law*, South African Law Journal, vol. 94, 1977, p. 321; Salter L.M: op. cit., pp. 336-337.

upotreba sile nije dopuštena.¹⁸⁹ Termini "teritorijalni integritet" i "politička nezavisnost" koriste se za označavanje teritorijalne nepovredivosti, iz čega jasno proizilazi da i ova vrsta intervencije predstavlja njihovo kršenje.¹⁹⁰ Braunli (*Brownlie*) smatra da je teorija koja upotrebu sile radi zaštite državljana u inostranstvu smatra zakonitom zbog toga što ona ne narušava ni teritorijalni integritet ni političku nezavisnost države, danas diskreditovana.¹⁹¹

Iako u intervenciji radi zaštite državljana u inostranstvu vide umanjeno štetno dejstvo po zaštićene državne vrednosti, Suzuki (*Suzuki*) i Volf dolaze do istog zaključka - da je ona protivna čl. 2(4) Povelje UN. Prvi od njih smatra da ova intervencija predstavlja makar i privremenu povredu teritorijalnog integriteta države u kojoj je izvršena. U meri u kojoj primorava tu državu da izmeni ili odbaci deo svoje unutrašnje politike intervencija ugrožava njenu političku nezavisnost. Kao potvrdu takvog stava ovaj autor navodi da je nekoliko država prilikom rasprave u Savetu bezbednosti o akciji Izraela u Entebeu tako okarakterisalo ovu akciju. *Suzuki* je posebno izdvojio izjavu američkog predstavnika koji je izraelsku operaciju nazvao: "privremenom povredom teritorijalnog integriteta Ugande".¹⁹² Za razliku od njega, Volf smatra da privremena misija radi spašavanja državljana u inostranstvu ne predstavlja povredu političke nezavisnosti, ali predstavlja povredu teritorijalnog integriteta, te je usled toga nespojiva sa čl. 2(4) Povelje.¹⁹³

Šahter, pak, koristi praksu država i njihove izjave kao argument protiv teoretičara koji nalaze da je intervencija radi spašavanja državljana u inostranstvu dopušteni izuzetak od zabrane upotrebe sile sadržane u čl. 2(4) Povelje. On iz činjenice da su se zvaničnici država koje su izvršile misije spašavanja svojih državljana pozivali na samoodbranu, služeći se tumačenjem *argumentum a contrario*,

¹⁸⁹ Tu se misli na samoodbranu i upotrebu prinudnih mera na osnovu glave VII Povelje UN.

¹⁹⁰ Ronzitti N: *Rescuing op. cit.*, p. 8.

¹⁹¹ Brownlie I: *Humanitarian Intervention*, in Moore J.N. (ed): *Law and Civil War in the Modern World*, Baltimore-London, 1974, p. 222.

¹⁹² Suzuki E: *A State's Provisional Competence to Protect Human Rights in a Foreign State*, *Texas International Law Journal*, vol. 15, 1980, no. 2, p. 240.

¹⁹³ Wolf D: *op. cit.*, p. 343.

izvlači zaključak da čl. 2(4) Povelje ne sadrži izuzetak koji bi dozvolio ovakvu jednostranu upotrebu sile.¹⁹⁴

3.5. Pravo na samopomoć

Ovi internacionalisti, koji su takođe shvatanja da čl. 2(4) Povelje ne sadrži generalnu, već relativnu zabranu upotrebe sile, intervenciju radi zaštite državljana u inostranstvu pravdaju samo u slučaju propuštanja pravovremene akcije UN radi zaštite tih ugroženih lica. Naime, oni ističu da je samopomoć Poveljom zabranjena u onim slučajevima kada sistem kolektivne bezbednosti pravovremeno i na odgovarajući način funkcioniše. U situaciji kada izostane takva akcija UN, države mogu pribеći samopomoći, tj. upotrebi sile radi zaštite državljana u inostranstvu.¹⁹⁵ Na taj način ovi teoretičari ne vide čl. 2(4) Povelje kao normu koja apsolutno zabranjuje upotrebu sile, već kao normu čija zabrana zavisi od pravilnog funkcionisanja sistema kolektivne bezbednosti. Dakle, ukoliko taj sistem funkcioniše na predviđen način, države moraju poštovati zabranu, ali ukoliko sistem tako ne funkcioniše, čl. 2(4) je neprimenjiv i forme samopomoći koje su postojale u međunarodnom pravu pre usvajanja Povelje ponovo oživljavaju i na raspolaganju su državama.¹⁹⁶ U opravdanju prava na samopomoć Di Anđelo (*D'Angelo*) ističe da ono "postoji ne zato što je dopušteno članom 51, već zato što nije odbijeno članom 2(4)", čime on potencira razliku ovog osnova od prava na samoodbranu.¹⁹⁷ Lilić smatra da je međunarodno običajno pravo tradicionalno dopuštalo upotrebu sile radi zaštite državljana u inostranstvu,¹⁹⁸ i dodaje da se članice UN odricanjem od upotrebe sile prilikom stvaranja te organizacije, nisu odrekle

¹⁹⁴ Schachter O: The Legality of Pro-Democratic Invasion, *American Journal of International Law*, vol. 78, 1984, no. 3, p. 649.

¹⁹⁵ Reisman M.-McDougal M.S: Humanitarian Intervention to Protect Ibos, in Lillich R. (ed.): *Humanitarian Intervention and the United Nations*, Charlottesville, 1973, p. 175.

¹⁹⁶ Ronzitti N: op. cit., p. 9.

¹⁹⁷ D'Angelo J.R: Resort to Force by States to Protect Nationals Abroad: The U.S. Rescue Mission to Iran and Its Legality Under International Law, *Virginia Journal of International Law*, vol. 21, 1981, p. 496.

¹⁹⁸ Lillich R.B: Forcible Self-Help by States to Protect Human Rights, *Iowa Law Review*, vol. 53, 1967, no. 2, p. 326,

ostalnih sredstava za osiguranje poštovanja ljudskih prava.¹⁹⁹ Kod zaštite državljanu u inostranstvu, za razliku od humanitarne intervencije, država se može pozivati na samopomoć, jer je ona na određeni način žrtva.²⁰⁰

Ni okolnost da kolektivni sistem ne funkcioniše nije dovoljan razlog da se pribegne sile radi zaštite državljanu u inostranstvu. Analizirajući *travaux préparatoires*, Farer ističe da su države prisutne na konferenciji u San Francisku, uključujući i velike sile, prilikom izrade čl. 2(4) Povelje imale nameru da apsolutno zabrane upotrebu sile. Nema ničega što bi pokazalo da su države želele da prihvate opštu zabranu upotrebe sile jedino pod uslovom da kolektivni sistem bezbednosti funkcioniše.²⁰¹ Kao podrška kritičkom stavu o dozvoljenosti intervencije u slučaju nefunkcionisanja mehanizma stvorenog Poveljom, može poslužiti i presuda Međunarodnog suda pravde o Krfskom kanalu. Sud je tom prilikom istakao da se navodno pravo na intervenciju može smatrati jedino politikom sile, koje je u prošlosti često bilo zloupotrebljavano i da danas to pravo ne može naći mesto u međunarodnom pravu bez obzira na sve nedostatke međunarodne organizacije.²⁰²

3.6. Ostali osnovi

Pored navedenih opravdanja intervencije radi zaštite građana u inostranstvu, može se naići i na neka druga. Glahn (*Glahn*) jednostavno navodi da je intervencija radi zaštite državljanu u inostranstvu dozvoljena bez opredeljivanja konkretnog pravnog osnova za to, s tim što on tu intervenciju uslovljava prethodnim iscrpljenjem svih mirnih sredstava.²⁰³ Bžežinski (*Bzezinski*) akciju u Entebeu opravdava "nesposobnošću ugandskih vlasti da učine ono što su izraelski koman-

¹⁹⁹ Ibid., pp. 325.

²⁰⁰ Jhabvala F: Unilateral Humanitarian Intervention Some Conceptual Problems, in Gutiérrez R. and others (eds): *New Directions in International Law (Essays in Honour of Wolfgang Abendroth)*, p. 471.

²⁰¹ Farer T.J: *The Regulation of Foreign Intervention in Civil Armed Conflict*, Recueil des Cours, vol. 142 (1974-II), pp. 391-392.

²⁰² International Court of Justice, *The Corfu Channel Case (Merits)*, April 9th 1949, General List No. 1, p. 35.

²⁰³ Glahn G: *Law Among Nations*, VII ed., New York, 1996, p. 579.

dosi uradili za 15 minuta", a tu istu intervenciju Fišer (*Fischer*) smatra "opravdom prema međunarodnom pravu, u skladu sa doktrinom odmazde".²⁰⁴

Međutim, ova opravdanja nemaju neka čvršća uporišta u međunarodnom pravu, i stoga nisu podržana od drugih pisaca.

II Intervencija radi zaštite ljudskih prava uz saglasnost države u kojoj se interveniše

Postoje situacije u kojima zbog nemogućnosti da na svojoj teritoriji održi red i poredak država dopusta stranim trupama da joj u tome pomognu. U tom slučaju vojne trupe vrše akte vlasti na stranoj teritoriji kojoj se nosilac suvereniteta ne protivi. Takva intervencija nekada može biti vrlo korisna, ali isto tako, može biti i grubo zloupotrebljena.

1. Pojam i slučajevi

Razlozi zbog kojih jedna vlada upućuje poziv drugoj državi da na njenoj teritoriji vojno interveniše mogu biti različiti. Tako se pomoć može zatražiti zbog slamanja otpora pobunjeničkih snaga, proterivanja stranih trupa, uspostavljanja reda i zakona, zaštite ljudskih prava građana države koja pomoć traži, zaštite državljana države čija se pomoć traži, omogućavanja dopremanja humanitarne pomoći. Na ovom mestu biće reči samo o vojnoj intervenciji radi zaštite ljudskih prava.

Kod ove intervencije ima se u vidu situacija u kojoj suverena država zateva ili daje pristanak da strana država ili međunarodna organizacija upotrebi oružanu silu na njenoj teritoriji kako bi se sprečilo ozbiljno i masovno kršenje ljudskih prava stanovništva koje se tu zateklo.²⁰⁵ Intervencija koje se preduzima

²⁰⁴ Navedeno prema: Milenković S: Pribegavanje sili radi zaštite građana u inostranstvu, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 23, 1976, br. 3, str. 310.

²⁰⁵ Ima i drugačijih stavova o ovoj intervenciji. Tako Behuniak smatra da ukoliko neka država dobije od *de jure* vlade druge države poziv da unternveniše na njenoj teritoriji ili njenu saglasnost za to, onda u tehničkom smislu tu i ne postoji intervencija; Behuniak T: *The Law of Unilateral Humanitarian Intervention by Armed Force: a Legal Survey*, *Military Law Review*, vol. 79, Winter 1978, p. 189.

uz saglasnost države mogla bi se okarakterisati kao oblik vojne saradnje.²⁰⁶ U ovom slučaju država se svojim pristankom lišava dela sopstvene teritorijalne jurisdikcije i privremeno je ustupa nekom drugom subjektu. Strana intervencija može biti zatražena radi zaštite građana države koja pomoć traži, građana države koja interveniše ili državljana neke treće države.

Osim razlike u pogledu saglasnosti, postoje i veći broj drugih razlika između humanitarne intervencije i intervencije radi zaštite ljudskih prava na osnovu saglasnosti države u kojoj se intervencija preduzima. Ko što je već naglašeno, beneficijari humanitarne intervencije imaju državljanstvo države protiv koje se interveniše, dok kod ove druge vrste intervencije državljanstvo osoba koje se štite nije bitno. Potom, kod intervencije na osnovu saglasnosti ne dolazi do povrede teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti države, što je bitno razlikuje od humanitarne intervencije.²⁰⁷ Kod intervencije na osnovu saglasnosti humanitarni motivi igraju mnogo manju ulogu nego što je to slučaj kod humanitarne intervencije. U ovoj situaciji država ne interveniše prvenstveno iz humanih pobuda, već usled poziva države u kojoj se kršenja ljudskih prava dešavaju. Pored toga, kod humanitarne intervencije, s obzirom na njenu prirodu, ne može se očekivati nikakva pomoć i saradnja teritorijalne države, dok je kod ove druge vrste intervencije ona sasvim realna opcija. Imajući ovo u vidu, neki smatraju da se u slučajevima kada postoji odobrenje vlade za stranu intervenciju, uvek pre radi o političkim, nego o humanitarnim razlozima.²⁰⁸

Nije uvek lako odrediti kada postoji intervencija na osnovu saglasnosti države u kojoj se interveniše. Tako, Rajt (*Wright*) ističe da kod intervencije po pozivu uvek treba biti oprezan, jer je često iz nekih neprihvatljivih razloga moguće dobiti saglasnost vlade za intervenciju. Najbolji primeri za to su intervencija u Čehoslovačkoj 1968. godine i navodni poziv Austrije 1938. godine Hitleru da iz-

²⁰⁶ Murphy S.D: op. cit.,p. 18.

²⁰⁷ Harhoff F: op. cit., p. 69.

²⁰⁸ Farer T.J: Part II of the Conference Proceedings – The Present; in Lillich R. (ed.): Humanitarian Intervention and the United Nations, Charlottesville, 1973, p. 66.

vrši invaziju ove države i priključi je nemačkom Rajhu.²⁰⁹ Levitin (*Levitin*) je vrlo kritički nastrojen prema ovoj vrsti intervencije. On ističe da je od svih raspoloživih doktrina za opravdanje upotrebe sile, intervencija na osnovu poziva države u kojoj se interveniše najviše zloupotrebljavana.²¹⁰ Zbog toga se daju određeni kriterijume kako bi se lakše razgraničile istinske intervencije uz saglasnost države od nekih drugih intervencija koje imaju nečasne ciljeve. On navodi da kod davanja saglasnosti za stranu oružanu intervenciju moraju biti ispoštovana sledeća pravila: a) pristanak mora biti slobodno dat i mora biti stvaran, a ne prividan; b) pristanak mora biti dat od zakonite vlade, tj. od organa koji je za to ustavom ovlašćen; c) pristanak ne sme biti dat u formi blanketnog ovlašćenja za ubuduće, već mora biti dat za konkretni slučaj; d) pristanak ne može ozakoniti upotrebu sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti države koja pristanak daje; d) dati pristanak ne može biti suprotan *ius cogens* pravilima.²¹¹

Do sada je postojao veći broj slučajeva u kojima su države tražile spoljnu intervenciju ili makar davale pristanak na nju. To se dešavalo u situacijama kada same države nisu mogle obezbediti poštovanje ljudskih prava na svojoj teritoriji. Uglavnom, te intervencije su preduzimane radi zaštite stranaca, i to najčešće državljana država koje su intervenisale, a ponekada je usputno vršeno i spašavanje državljana trećih država.

Kao primeri ovakvih intervencija mogu se navesti:²¹² intervencija SAD u Libanu (1958)²¹³, američko-belgijska intervencija u Kongu (1964)²¹⁴, nemačka

²⁰⁹ Wright G: A Contemporary Theory of Humanitarian Intervention, Florida International Law Journal, vol. 4, 1989, no. 3, p. 459.

²¹⁰ Kao potvrdu takvog zaključka on navodi intervencije SSSR u Mađarskoj (1956), Čehoslovačkoj (1968) i Avganistanu (1979), SAD u Libanu (1958) i na Grenadi (1983), Libije u Čadu (1980); Levitin M.J: The Law of Force and the Force of Law: Grenada, the Falklands, and Humanitarian Intervention, Harvard International Law Journal, vol. Spring 1986, 27, no. 2, p. 633.

²¹¹ Cassese A: International Law, Oxford, 2005, pp. 370-371.

²¹² Podaci o intervencijama koji slede dati su prema: Ronzitti N: op. cit., pp. 77-81.

²¹³ Nakon izbijanja građanskog rata u Libanu, libanski predsednik je 14. jula 1958. godine zatražio pomoć od SAD. Pravdajući svoju akciju u Libanu, američki zvaničnici su istakli da su oni delovali na osnovu odobrenja libanskih vlasti i da je cilj akcije bio sprečavanje indirektno agresije i spašavanje oko 2500 američkih državljana koji su živeli u Libanu. Američke trupe su se povukle iz Libana 8. oktobra 1958. godine; Više o pravnim aspektima ove intervencije videti: Wright Q: United States Intervention in the Lebanon, American Journal of International Law, vol. 53, 1959, no. 1, pp. 112-125.

akcija u Mogadišu (1977)²¹⁵, francusko-belgijska intervencija u Zairu (1978)²¹⁶ i indonežanska akcija u Bangkoku (1981).²¹⁷

2. *Saglasnost za intervenciju*

Imajući u vidu takav značaj saglasnosti za stranu intervenciju, ona zaslu-
žuje da joj se posveti posebna pažnja. Prilikom analize treba odgovoriti na pitanja
ko, kako i kada saglasnost može dati.

2.1. Nadležnost organa

Ako postoji legitimna vlada koja uživa široku podršku naroda onda ona
svakako može zatražiti stranu vojnu intervenciju radi uspostavljanja reda na sop-
stvenoj teritoriji. Jedino vlada, a ne sâmo stanovništvo, može zvanično zatražiti
stranu vojnu pomoć. Što se tiče konkretnog organa koji daje saglasnost za stranu
intervenciju, mora se raditi o zvaničnom organu čija je volja pripisiva državi. U

²¹⁴ Belgijski padobranci, uz podršku SAD, spustili su se u Stanlejvil u Kongu kako bi oslobodili nekoliko Belgijanaca, Amerikanaca i drugih državljana koje su kao taoce držali pobunjenici. Misija spasavanja je trajala nedelju dana i ona je izvršena na osnovu odobrenja vlade Konga, o čemu je obavešten i generalni sekretar UN. Više o tome videti: Murphy S.D: op. cit., pp. 92-94, Abiew F.K: The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention, The Hague-London-Boston, 1999, pp. 103-108, Weisberg H.L: op. cit., pp. 261-276.

²¹⁵ Nakon što su 13. oktobra oteli avion nemačke Lufthanze, otmičari su tražili puštanje svojih saboraca iz nemačkih i turskih zatvora. Teroristi su, u protivnom, zapretili da će uništiti avion sa svim putnicima. Nakon spuštanja na više aerodromu, oteti avion je prizemljen u Mogadišu. U noći između 18. i 19. oktobra nemački komandosi spustili su se padobranima na aerodrom u Mogadišu i oslobodili taoce. Ova akcija je izvršena uz odobrenje somalijske vlade, i uz njenu punu podršku.

²¹⁶ Francusko-belgijska intervencija u Kongu je imala mešovitu prirodu. Ona je preduzeta kako iz humanitarnih razloga, tako i u cilju pomoći zairskoj vladi da smiri građanske nemire na svojoj teritoriji. Nakon upada kongoanskih pobunjenika iz Angole na teritoriju Zaira u provincija Šaba, oni su ugrozile živote belgijskih, francuskih i drugih evropskih državljana na tom području. Zairska vlada je zatražila pomoć od Francuske i Belgije kako bi otklonila pretnju od pobunjenika. U skladu sa tim pozivom, francuski i belgijski padobranci spustili su se 19. maja u Šabu, i pružili traženu pomoć. Belgijanci su se povukli posle 4 dana, dok su Francuzi ostali do 15. juna 1978. godine.

²¹⁷ Nakon što je 28. marta otet indonežanski vazduhoplov od strane muslimanskih terorista, on je prizemljen u Bangkoku i teroristi su od vlade Indonezije zatražili ispunjenje nekih zahteva. Iako su zahtevi otmičara ispunjeni, putnici i dalje nisu oslobođeni, pa su 31. marta indonežanski komandosi, uz pomoć tajlandskih specijalaca, neutralisali otmičare i oslobodili taoce. Usled odsustva dovoljno obučanih specijalaca, tajlandske vlasti su odoborile ovu akciju indonežanskih snaga i pružili im potrebnu pomoć.

državama u kojima je vlast stabilna nije teško ustanoviti da li saglasnost dolazi od takvog organa. Dovoljno je videti ustavne propise u toj državi i utvrditi koji organi imaju takvo ovlašćenje. Dakle, saglasnost za intervenciju u ovoj situaciji može dati samo organ koji po ustavu ima takvo ovlašćenje.

Znatno je složenija situacija u državama gde postoji unutrašnji oružani sukob i gde ima više grupa koje ističu da su baš one predstavljaju legitimnu vladu države. Tako se može desiti da postoji *de facto* vlada koja kontroliše najveći deo teritorije u državi (uz paralelno postojanje vlade *de iure* koja kontroliše manji deo teritorije ili se nalazi u izbeglištvu), ili da veći broj frakcija *de facto* kontroliše pojedine delove državne teritorije.²¹⁸ U tom slučaju ukoliko jedna frakcija zatraži stranu vojnu pomoć, a druga osudi takvu stranu intervenciju postavlja se pitanje da li je to intervencija na poziv ili je u pitanju neodobrena intervencija koja je protivna pravilima međunarodnog prava.

Najkomplikovanije je ona situacija gde postoji raspad pravnog poretka i kriza vlasti, kao što je to bio slučaj u Somaliji 1992. godine. Ako u takvoj situaciji strana država interveniše radi zaštite ljudskih prava na poziv neke grupe koja se bori za prevlast, ostale države su sklone da tu intervenciju okarakterišu kao mešanje u poslove strane države.²¹⁹

Ima i situacija gde se država koja interveniše optužuje da je u prethodnom periodu na vlast dovela marionetsku vladu i od nje izdejstvovala saglasnost za intervenciju. Tako su neke afričke države isticale da je za intervenciju SAD i Belgije izvršenu 1964. godine saglasnost dala nelegalna vlada koja nije predstavljala narod Konga, već se radilo o marionetskoj vladi nametnutoj silom.²²⁰

2.2. Način davanja

Saglasnost za stranu vojnu intervenciju država može dati ugovorom koji se odnosi na duži vremenski period ili, pak, samo za određenu situaciju (na *ad*

²¹⁸ Murphy S.D: op. cit., p. 19.

²¹⁹ Weisberg H.L: op. cit., p. 269.

²²⁰ Ronzitti N: op. cit., p. 83.

hoc osnovi). U dosadašnjoj praksi države su izbegavale da daju *carte blanche* odobrenja, već je dominiralo davanje saglasnosti na *ad hoc* osnovi, i to tek nakon nastanka situacije koja je zahtevala stranu intervenciju.

U slučaju poziva stranoj državi da vojno interveniše radi zaštite ljudskih prava "koristeći analogiju nastanka ugovora, takva akcija će jedino biti validna ukoliko saglasnost nije dobijena prisilom".²²¹ Pored toga, pristanak države ne sme biti dat u zabludi, pod prevarom ili kao posledica podmićivanja državnog predstavnika.²²² Glahn još dodaje da poziv vlade mora biti "istinski i eksplicitan".²²³

U praksi je vrlo teško utvrditi da li je država slobodno dala saglasnost za stranu intervenciju, ili je pak ona rezultat različitih pritisaka. U slučaju date saglasnosti, država koja interveniše mora se u potpunosti držati ograničenja sadržanih u odobrenju. Svaka upotreba sile izvan tih granica bi predstavljala intervenciju suprotnu pravilima međunarodnog prava. To izričito stoji i u Rezoluciji o definiciji agresije, gde se, između ostalog, kao pojavni oblik agresije navodi: "upotreba oružanih snaga jedne države koje su na osnovu sporazuma nalaze na teritoriji druge države, koja je izvan uslova predviđenih u sporazumu ili bilo koje produženje njihovog prisustva na toj teritoriji nakon okončanja dejstva sporazuma".²²⁴

2.3. Vreme davanja

Država koja se saglašava sa intervencijom na svojoj teritoriji saglasnost za to mora dati unapred ili barem istovremeno sa ulaskom stranih trupa na njenu teritoriju.²²⁵ Iako nije potpuno isključena, mogućnost uticaja države koja interveni-

²²¹ Doswald-Beck L: op. cit., p. 370.

²²² Čl. 46 Bečke konvencije o ugovornom pravu.

²²³ Glahn G: op. cit., p. 581.

²²⁴ UN General Assembly Resolution 3314 (XXIX), (Definition of Agression), 14 December 1974, Annex, Art. 3(e).

²²⁵ Ronzitti N: op. cit., p. 84.

še na dobijanje saglasnosti za intervenciju, znatno je manja pre ulaska njenih trupa, nego nakon što se one nađu na teritoriji države u kojoj se interveniše.

Davanje naknadne saglasnosti, tj. saglasnosti nakon što je operacija otpočela ili po njenom okončanju je problematično. Validnost tako datog priznanja naročito dolazi u pitanje kod intervencija većih razmera, kada je suverenitet države znatno ograničen. Problem validnosti naknadno datog odobrenja je još veći ukoliko je jedna od posledica strane intervencije promena vlade, koja je *post factum* odobrili stranu intervenciju radi zaštite ljudskih prava.

Zbog svega navedenog, jedino unapred datu saglasnost države treba smatrati validnom za isključenje protivpravnosti strane intervencije radi zaštite ljudskih prava.

3. Legalnost intervencije

Intervencija uz saglasnost države je ustanova običajnog prava. Povelja UN ne poznaje ovu vrstu intervencije, tako da ne postoji izričita odredba o njenoj dopuštenosti ili nedopuštenosti. Uzimajući u obzir kontekst Povelje UN, a naročito njena osnovna načela, može se izvući zaključak da ova intervencija nije suprotna Povelji. Intervencija uz pristanak države u kojoj se interveniše ne dolazi u sukob sa načelom suverene jednakosti država. Ona zapravo predstavlja jedan oblik realizacije suverenosti, jer svaka država ima pravo da odluči na koji će način rešiti određenu situaciju na svojoj teritoriji - samostalno ili uz pomoć neke strane države.

Za razliku od humanitarne intervencije koja ima nekonsensualni karakter, kod zahteva vlade ili davanja saglasnosti za stranu vojnu intervenciju upravo se u tom pristanku nalazi pravni osnov takve intervencije.²²⁶ Kod davanja saglasnosti za intervenciju do izražaja dolazi princip *volenti non fit injuria*. Ukoliko jedna država zatraži stranu vojnu pomoć, oružana sila se, *stricto sensu*, ne upotrebljava

²²⁶ Scheffer D: Toward a Modern Doctrine of Humanitarian Intervention, University of Toledo Law Review, vol. 23, 1992, no. 2, p. 265.

protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti države, te je stoga takva oružana intervencija dopuštena sa stanovišta međunarodnog prava.²²⁷

Iako Povelja UN nema izričitih odredbi o ovoj vrsti intervencije, Rezolucija o definiciji agresije implicitno daje pravo državi da pozove stranu armiju radi intervencije na njenoj teritoriji. Naime, ova rezolucija predviđa da propuštanje strane armije da napusti državu u koju je pozvana ili prekoračenje date saglasnosti predstavlja jedan oblik agresije.²²⁸ Dakle, sve dok se država koja interveniše pridržava date saglasnosti ona ne krši pravila međunarodnog prava.

III Međunarodna humanitarna pomoć

Često se ne pravi dovoljna razlika između humanitarne intervencije i pružanja međunarodne humanitarne pomoći (*eng. international humanitarian relief/assistance*). Dešava se da se za akciju pružanja humanitarne pomoći pogrešno upotrebljava termin humanitarna intervencija. Verovatno je razlog tome činjenica da izraz humanitarna intervencija asocira na napore da se u vanrednim situacijama zadovolje humanitarne potrebe stanovništva koje je pogođeno nedostatkom hrane, lekova i drugih neophodnih artikala.

Ove dve ustanove imaju bitno različite ciljeve i sredstva kojima se ostvaruju, a zasnivaju se na i različitim političkim i pravnim principima. Za razliku od humanitarne intervencije, kod pružanja humanitarne pomoći politički momenti igraju mnogo manju ulogu.

1. Pojam i razlikovanje od humanitarne intervencije

Međunarodna humanitarna pomoć se odnosi na zadovoljenje hitnih potreba žrtava prirodnih ili političkih nesreća, ne nužno u ratnim zonama i ne nužno povezano sa kršenjem ljudskih prava.²²⁹ Humanitarna pomoć se žrtvama u kri-

²²⁷ Harhoff F: op. cit., p. 69.

²²⁸ Gray C: op. cit., p. 60.

²²⁹ Ramsbotham O.-Woodhouse T: op. cit., p. 12.

znim situacijama može pružiti na tri načina: u naturi, odnosno robna pomoć (*eng. in kind*), u vidu usluga obučenog osoblja, i finansijska pomoć.²³⁰ Jakovljević navodi da pojam pomoć podrazumeva "davanje materijalne (robne) pomoći kao i usluga, kao što su sanitetska, socijalna ili služba traženja, civilna zaštita, pružanje duhovne pomoći, kao i osoblje koje je na razne načine uključeno u sprovođenje i pružanje humanitarne pomoći".²³¹ Dakle, humanitarna pomoć obuhvata sve one akcije koje imaju za cilj ublažavanje ljudskih patnji u nekoj državi, bez obzira na njihove uzroke, u skladu sa principima nepristrasnosti i neutralnosti.

Na ovom mestu ima se u vidu samo humanitarna pomoć koja se pruža u naturi, tj. dopremanje hrane, medicinskih sredstava i opreme, odeće, opreme za smeštaj i spavanje i sličnih artikala.

Po svojoj prirodi humanitarna pomoć je nenasilna akcija i generalno se sprovodi uz odobrenje, ili barem prećutnu saglasnost države na čijoj se teritoriji ona pruža.²³²

Humanitarna intervencija ima za cilj umanjeње ljudskih patnji i stvaranje uslova za izgradnju struktura civilne vlasti koje će takve patnje u budućnosti omogućiti, za razliku od pružanja humanitarne pomoći gde je jedini cilj trenutno umanjeње ljudskih patnji.²³³

Humanitaran pomoć ne podrazumeva upotrebu sile, i s obzirom na svoju prirodu ne predstavlja pretnju teritorijalnom integritetu države, fokusirana je jedino na potrebe pojedinaca, i može biti pružena od strane šireg kruga subjekata.²³⁴ Ove dve ustanove imaju bitno različite ciljeve. Cilj humanitarne pomoći je pomaganje žrtvama, bez diskriminacije i bez upotrebe oružane sile protiv bilo kog dela

²³⁰ O tome više videti: Khoury A: *Armed Intervention for Humanitarian Purposes in the Resolutions of the United Nations Security Council*, Genève, 1994, p. 40.

²³¹ Jakovljević B: *Humanitarna pomoć u jugoslovenskoj krizi*, u Šahović M (ur.): *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Beograd, 1996, str. 341-342.

²³² Sarooshi D (ed.): *op. cit.*, p. 1.

²³³ Parekh B: *op. cit.*, p. 148. Slično ovome je i shvatanje prema kojem je cilj humanitarne pomoći jedino dopremanje potrebnih sredstava stanovništvu u nevolji, dok je cilj humanitarne intervencije širi i sastoji se u zaustavljanju kršenja ljudskih prava; *Advisory Council on International Affairs: Humanitarian Aid: Redefining the Limits*, (Dutch Report No. 6), The Hague, 1998, p. 12.

²³⁴ Mills K: *Human Rights in the Emerging Global Order: a New Sovereignty?*, London-New York, 1998, p. 129.

stanovništva, mada postoji mogućnost upotrebe vojnih elemenata i cilju obezbeđenja logističke podrške. Nasuprot tome, u slučaju humanitarne intervencije, upotreba oružane sile je neizbežna i ona kao svoj cilj ima zaštitu dela stanovništva čija su ljudska prava ignorisana od strane rivalske grupe ili vlade.²³⁵ Humanitarnu intervenciju mogu preduzeti jedino države ili međudržavne organizacije, dok je krug subjekata koji mogu učestvovati u pružanju humanitarne pomoći znatno širi. Kod humanitarne intervencije eventualni rezultat može biti uklanjanje represivnog režima, dok je cilj humanitarne pomoći poboljšanje humanitarne situacije bez širih političkih ciljeva.²³⁶

Međutim, humanitarna pomoć i humanitarna intervencija ne moraju biti uvek potpuno odvojene. Dešava se da je oružana intervencija potrebna u situacijama kada vlada ili druge sukobljene naoružane frakcije ne dopuštaju pružanje humanitarne pomoći. Tada, ustvari, humanitarna intervencija služi da stvori preduslove za pružanje humanitarne pomoći. Tipičan primer za takvu situaciju je humanitarna intervencija u Somaliji početkom 90-tih godina XX veka, gde je glavni cilj stranih oružanih snaga bio da osiguraju dopremanje humanitarne pomoći ugroženom stanovništvu ove afričke države.

Međunarodna humanitarna pomoć se pruža žrtvama ne samo tokom oružanih sukoba, već tokom različitih prirodnih i društvenih katastrofa koje se dešavaju i u miru. Pravila za pružanje međunarodne humanitarne pomoći u miru i u oružanim sukobima su različita te se nameće potreba da se ona nadalje odvojeno razmatraju.

2. Humanitarna pomoć u miru

U međunarodnom pravu ne postoji poseban ugovor koji reguliše pružanje međunarodne humanitarne pomoći u miru. Ne postoje čak ni odredbe u nekim

²³⁵ Carreño E.V: Humanitarian Intervention, in Tomuschat C: International Law on the Eve of the Twenty-first Century, New York, 1997, p. 341.

²³⁶ Mills K: Sovereignty Eclipsed?: The Legitimacy of Humanitarian Access and Intervention, The Journal of Humanitarian Assistance, <<http://www.jha.ac/articles/a019.htm>>, pp. 2, 16.

ugovorima koje bi, makar uzgredno, regulisale ovu problematiku. Pored toga, Jakovljević ističe da i ako u toj oblasti postoji raširena praksa, samo se neki principi mogu smatrati običajnim pravom, dok se najveći deo tih pravila ne može smatrati pravilima međunarodnog običajnog prava koje vezuje subjekte, već pravilima međunarodne kurtoazije.²³⁷

U nedostatku ugovornih i običajnih pravila, Generalna skupština UN je do sada usvojila nekoliko rezolucija koje se odnose na pružanje humanitarne pomoći. Najpre je 8. decembra 1988. godine usvojena Rezolucija o humanitarnoj pomoći žrtvama prirodnih katastrofa i sličnih vanrednih situacija koja ističe da "ostavljanje žrtava prirodnih katastrofa i sličnih vanrednih situacija bez humanitarne pomoći predstavlja pretnju ljudskom životu i povredu ljudskog dostojanstva", ali istovremeno potvrđuje "suverenitet države pogođene katastrofom i njenu primarnu ulogu u iniciranju, organizaciji, koordinaciji i implementaciji humanitarne pomoći na svojoj teritoriji".²³⁸

U novoj rezoluciji pod istim imenom, koja je usvojena 1990. godine, Generalna skupština potvrđujući državni suverenitet, poziva sve države čije stanovništvo ima potrebu za humanitarnom pomoći da olakšaju rad humanitarnim organizacijama i da im daju podršku u implementaciji humanitarne pomoći.²³⁹

Generalna skupština je nakon krize u Iraku usvojila novu rezoluciju o humanitarnoj pomoći čiji aneks sadrži rukovodne principe za pružanje pomoći.²⁴⁰ Navedeni su, između ostalih, sledeći principi:

1. Suverenitet, teritorijalni integritet i nacionalno jedinstvo država moraju u potpunosti biti poštovani u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija. U tom smislu, humanitarna pomoć treba biti dopremana uz saglasnost ugrožene zemlje (*podvukao N.R.*) i, u načelu, na osnovu zahteva ugrožene zemlje.

²³⁷ Jakovljević B: op. cit., str. 348.

²³⁸ UN General Assembly Resolutions 43/131, (Humanitarian Assistance to Victims of Natural Disasters and Similar Emergency Situations), 8 December 1988, Preamble, para. 2. Termin "i sličnih vanrednih situacija" se tumači kao katastrofe izazvane od strane ljudi; Ramsbotham O.-Woodhouse T: op. cit., p. 83.

²³⁹ UN General Assembly Resolutions 45/100, (Humanitarian Assistance to Victims of Natural Disasters and Similar Emergency Situations), 14 December 1990, paras 4-5.

²⁴⁰ UN General Assembly Resolutions 46/182, (Strengthening of the Coordination of Humanitarian Emergency Assistance of the United Nations), 17 December 1991. U izvornom tekstu Rezolucije ovi principi su navedeni pod rednim brojevima 3, 4 i 5.

2. Svaka država ima odgovornost da pre svega i prvenstveno brine o žrtvama prirodnih nesreća i drugih nevolja koje se dešavaju na njenoj teritoriji. Stoga, ugrožena država ima primarnu ulogu (*podvukao N.R.*) u iniciranju, organizaciji, koordinaciji i implementaciji humanitarne pomoći na svojoj teritoriji.
3. Razmere i trajanje mnogih nevolja mogu biti izvan kapaciteta kojima mogu odgovoriti mnoge ugrožene zemlje. Međunarodna saradnja u cilju odgovora na vanredne situacije i jačanje kapaciteta ugroženih zemalja za odgovor je zbog toga od velikog značaja. Takva saradnja treba biti ostvarena u skladu sa međunarodnim pravom i nacionalnim zakonima (*podvukao N.R.*)...

Tekst Rezolucije ukazuje da humanitarna pomoć treba da bude pružena uz "saglasnost" ugrožene države, da ugrožena država ima "prvenstvenu" ulogu u koordinaciji pomoći, i da međunarodna saradnja na planu pružanja humanitarne pomoći mora biti "u skladu sa međunarodnim i nacionalnim pravom". Međunarodna komisija za intervenciju i suverenost država smatra da razlog ovako oštrog uslova predstavlja strah od vojne intervencije u humanitarne svrhe, koji je izražen tokom debate koja je prethodila usvajanju ove rezolucije.²⁴¹

Postoje različiti stavovi o efektima ove rezolucije. Jedni smatraju da ona predstavlja čvrst udarac puzećoj legitimaciji "intervencionističkog humanitarizma", dok drugi smatraju da upotrebljena terminologija u ovde prvonavedenom principu omogućava fleksibilnost u nekim okolnostima i omogućava Ujedinjenim nacijama da humanitarnu pomoć dopreme i bez vladinog poziva. Ovi poslednji svoj stav zasnivaju na sledećim argumentima: a) upotrebljen je termin "treba" (*eng. should*) a ne "mora" (*eng. must*); b) ne insistira se bezuslovno na postojanju zahteva ugrožene zemlje, već se kaže da on treba da postoji "u načelu"; i, c) traži se saglasnost ugrožene zemlje (*eng. country*), a ne vlade ili države (*eng. government or state*).²⁴² Imajući u vidu ovaj poslednji argumenat, Mills (*Mills*) ističe da upotrebljena formulacija daje mogućnost da narod ugrožene države, putem nekih drugih a ne vladinih predstavnika, može zahtevati humanitarnu pomoć i UN na

²⁴¹ International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to Protect: Supplementary Volume, Ottawa, 2001, p. 19.

²⁴² Ramsbotham O.-Woodhouse T: op. cit., p. 84. Arnison smatra da ta tako pažljivo sročene formulacije otklanjau potrebu pristanka vlade čime se otvaraju vrata pružanju neodobrene humanitarne pomoć; Arnison N.D: op. cit., p. 204.

taj zahtev mogu odgovoriti, bez obzira šta vlada o tome misli. Prema njemu, na taj način suverenost naroda nadjačava suverenost države.²⁴³

Za Sarušija bi se moglo reći da ima kompromisan stav u pogledu značaja usvojenih rezolucija. On prihvata restriktivno tumačenje ovih dokumenata u pogledu dopuštenosti međunarodne humanitarne pomoći, ali ga istovremeno relativizira tvrdnjom da stavovi sadržani u rezolucijama nisu podudarni sa običajnim pravilima. Saruši ističe da iako je u obe rezolucije Generalne skupštine (br. 45/100 i br. 46/182) priznato ograničeno pravo na pomoć stanovništvu koje gladije, nijedna od njih ne pominje pravo na humanitarnu pomoć. Ove rezolucije uslovljavaju dopremanje humanitarne pomoći u neku državu dobijanjem saglasnosti ili odobrenje od njene vlade. To insistiranje na saglasnosti države, međutim, nije zahtev koji postoji u međunarodnom običajnom pravu.²⁴⁴

Iako ima značajnih nesuglasica oko domašaja i značaja usvojenih rezolucija, ipak je usvajanje Rezolucije 46/182 rezultiralo stvaranjem Departmana za humanitarna pitanja u okviru Sekretarijata UN (mart 1992. godine)²⁴⁵ čime je značajno poboljšan kapacitet Organizacije da se bavi problemom humanitarne pomoći.

Pitanjem humanitarne pomoći usputno se bavio i Međunarodni sud pravde u slučaju Nikaragva. Tom prilikom Sud je istakao:

"Nema sumnje da se dopremanje striktno humanitarne pomoći osobama ili snagama u drugoj državi, kakva god da je njihova politička pripadnost ili ciljevi, ne može smatrati nezakonitom intervencijom, niti na bilo koji drugi način suprotno međunarodnom pravu".²⁴⁶

Međutim, Sud je ograničio domašaj ovog ovlašćenja ističući

²⁴³ Mills K: Sovereignty Eclipsed?: The Legitimacy of Humanitarian Access and Intervention, The Journal of Humanitarian Assistance, <<http://www.jha.ac/articles/a019.htm>>, p. 20.

²⁴⁴ Sarooshi D. (ed.): op. cit., p. 6.

²⁴⁵ Neki su i ranije predlagali formiranje posebnih organa u okviru OUN koji bi se unutar ove organizacije bavili humanitarnim zadacima. Tako je De Šuter (*De Schutter*) predlagao ustanovljenje Visokog komesara UN za humanitarno pravo ili Revizora UN za pomoć u nesrećnim situacijama, ali i Zaštitnih snaga Ujedinjenih nacija za pružanje humanitarne pomoći (*eng. United Nations Relief Protection Force*); De Schuter B: Humanitarian Intervention: A United Nations Task, California Western International Law Journal, vol. 3, 1972, no. 1, pp. 33-35. Međutim, ove zamisli nisu dobile neku veću podršku ni u praksi, ni u teoriji.

²⁴⁶ International Court of Justice, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Judgment), 27th June 1986, General List No. 70, para. 242, p. 124.

"da bi pružanje 'humanitarne pomoći' izbeglo osude za intervenciju u unutrašnje poslove države, ono mora biti ne samo ograničeno na ciljeve koji se smatraju svetim u praksi Crvenog krsta, tj. 'sprečavanje i ublažavanje ljudskih patnji' i 'zaštitu ljudskih života i zdravlja i osiguranje poštovanja ljudskog bića'; već takođe, iznad svega, ono mora bez diskriminacije biti učinjeno svima koji za tim imaju potrebu".²⁴⁷

Sličan stav o humanitarnoj pomoći ima i Institut za međunarodno pravo. U rezoluciji Instituta iz 1989. godine, (u čl. 5) kaže se:

"Ponuda jedne države, grupe država, međunarodne organizacije ili jednog nepristrasnog međunarodnog organizma, kao što je Međunarodni komitet Crvenog krsta (MKCK), za davanje pomoći u namirnicama ili lekovima državi čije je stanovništvo teško životno ili zdravstveno ugroženo ne bi trebalo smatrati nezakonitom intervencijom u unutrašnje poslove te države. Ove ponude pomoći, međutim, ne treba, naročito zbog načina na koji se nude, da dobiju oblik pretnje oružanom intervencijom ili drugih mera zastrašivanja; pomoć treba da se daje i deli bez diskriminacije. Država na čijoj teritoriji postoje tako kritične situacije neće arbitrarno odbijanje takve ponude humanitarne pomoći".²⁴⁸

Butros Gali (*Butros Ghali*), bivši generalni sekretar UN, je u nešto većoj meri insistirao na državnoj suverenosti. On je bio mišljenja da humanitarna pomoć, u načelu, treba biti dopremljena u skladu sa principom humanosti, neutralnosti i nepristrasnosti uz pristanak države u pitanju, i u načelu, na osnovu zahteva te države.²⁴⁹

Kod pružanja humanitarne pomoći poseban problem predstavlja bacanje hrane, lekova i drugih proizvoda iz aviona ugroženom stanovništvu u državi koja nije dala pristanak za takvu akciju. Postavlja se pitanje da li takva akcija predstavlja kršenje međunarodnog prava. Marfi smatra da akcije u Iraku i Somaliji pred-

²⁴⁷ International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Judgment), 27th June 1986, General List No. 70, para. 243, p. 125.

²⁴⁸ Rezolucija o zaštiti prava čoveka i principu neintervencije u unutrašnje poslove država, Institut za međunarodno pravo, 64. zasedanje, Santijago de Kompostela, 13. septembar 1989. godine; pun tekst Rezolucije naveden je kao prilog članku: Šahović M: Sprovođenje međunarodnopravnih obaveza SFRJ u oblasti prava čoveka, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 39, Supplement broju 5-6, 1989, str. 686-688.

²⁴⁹ Ghali B.B: *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-Keeping*, New York, 1992, para, 30.

stavljaju dokaze da svetska zajednica takve akte nije smatrala nezakonitom intervencijom.²⁵⁰

3. Humanitarna pomoć tokom oružanih sukoba

Pored ostalih problema, međunarodno humanitarno pravo, u određenoj meri, reguliše i pitanje humanitarne pomoći u oružanim sukobima. Doduše, ne postoji poseban ugovor koji se bavi tom problematikom, ali u nekoliko ugovora postoji značajan broj normi o humanitarnoj pomoći.

Unošenje takvih pravila u ugovore međunarodnog humanitarnog prava se može objasniti naročito teškim stanjem u koje može biti dovedeno civilno stanovništvo tokom oružanih sukoba. U tim okolnostima civilnom stanovništvu zlo ne preti samo od ubojitih sredstava koja mogu dovesti do telesnih oštećenja ili rušenja objekata, već velika opasnost preti i od nestašica i nemaštine koje su neizostavni pratioci oružanih sukoba. Zbog angažovanja znatnog dela stanovništva u oružanim snagama i vojnoj industriji, kao i zbog povećane opasnosti rada na poljoprivrednim poljima, proizvodnja hrane u ratnim okolnostima je drastično smanjena. Takođe, i medicinski materijal i pružanje medicinskih usluga u ratnim okolnostima je podređen vojnim potrebama, tako da civili često nisu u mogućnosti da zadovolje svoje potrebe za medicinskom zaštitom. Razarajuće posledice oružanih sukoba koje se ogledaju u uništavanju puteva, prevoznih sredstava i skladišta goriva često onemogućavaju da se i postojeće namirnice dopreme do onih kojima su potrebne. Nesigurnost i neizvesnost oko zadovoljenja osnovnih životnih potreba se proporcionalno povećavaju kod oružanih sukoba koji dugo traju. Pored navedenih teškoća, nespremnost strana u sukobu često se javlja kao nepremostiva prepreka u snabdevanju civilnog stanovništva.

S obzirom da istinsko pružanje humanitarne pomoći ne predstavlja nikakvu opasnost po strane u sukobu, nema razloga da nedužni civili trpe samo zbog nespremnosti učesnika u sukobu da takvu pomoć propuste ili je prihvate na teri-

²⁵⁰ Murphy S.D: op. cit., p. 365.

toriji koju kontrolišu. Imajući to u vidu, MKCK je tokom debate o humanitarnoj pomoći u Generalnoj skupštini, 1991. godine, istakao da

"humanitarna pomoć ne može biti smatrana kao mešanje. Humanitarna pomoć u oružanom sukobu je daleko od povrede suverenosti, naprotiv ona predstavlja izražavanje te suverenosti".²⁵¹

Svesni problema sa kojima se stanovništvo sreće u oružanom sukobu, tvorci novijih ugovora međunarodnog humanitarnog prava su nastojali da uvedu takva pravila koja će olakšati dopremanja humanitarne pomoći onima kojima je potrebna. Ta pravila se razlikuju u zavisnosti od toga da li se radi o međunarodnim ili nemeđunarodnim oružanim sukobima.

3.1. Međunarodni oružani sukobi

Pravila međunarodnog humanitarnog prava koja regulišu pružanje humanitarne pomoći u međunarodnim oružanim sukobima su daleko brojnija i razrađenija u odnosu na pravila koja važe u nemeđunarodnim sukobima. To je opšta karakteristika kodifikacije međunarodnog humanitarnog prava, jer zbog zaštite svoje suverenosti države nisu spremne na obavezivanje međunarodnim pravilima tokom oružanih akcija protiv pobunjenika na svojoj teritoriji.

Pravila o pružanju humanitarne pomoći tokom međunarodnih oružanih sukoba pretežno se mogu naći u Četvrtoj ženevskoj konvenciji iz 1949. godine,²⁵² Dopunskom protokolu I²⁵³ i Statutu Međunarodnog krivičnog suda,²⁵⁴ a pojedine odredbe i u nekim drugim ugovorima.

²⁵¹ Navedeno prema: Chopra J.-Weiss T: Sovereignty Is No Longer Sacrosanct: Codifying Humanitarian Intervention, *Ethics&International Affairs*, vol. 6, 1992, p. 104.

²⁵² Konvencija o zaštiti građanskih lica za vreme rata, 75 U.N.T.S. 287; za tekst videti: Starčević M. (red.): *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Beograd, 2002, str. 123-178.

²⁵³ Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I), 1125 U.N.T.S. 3; za tekst videti: Starčević M. (red.): *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Beograd, 2002, str. 181-256.

²⁵⁴ UN Doc. A/CONF. 183/9; Za tekst videti: Starčević M. (red.): *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Beograd, 2002, str. 590-655.

Najopštija odredba o pružanju humanitarne pomoći nalazi se u zajedničkom članu za sve četiri Ženevske konvencije koji predviđa da MKCK i druge nepristrasne humanitarne organizacije mogu preduzimati humanitarnu delatnost u cilju zaštite i pružanja pomoći civilnim licima, uz saglasnost zainteresovanih strana u sukobu.²⁵⁵ Ovaj član pod humanitarnom delatnošću podrazumeva vrlo široki spektar posrednih i neposrednih aktivnosti, koje nesporno uključuju i dopremanje i raspodelu humanitarne pomoći (hrane, odeće, lekova i druge medicinske opreme).²⁵⁶ Međutim, da bi humanitarne organizacije mogle da vrše takvu delatnost neophodno je da dobiju pristanak strana u sukobu.

Nešto detaljnija pravila o pružanju humanitarne pomoći nalaze se u čl. 23 ŽK IV. U njemu je predviđena obaveza strana ugovornica da dopuste prolaz pošiljkama lekova i sanitetskog materijala kao i predmeta potrebnih za verske obrede koji su isključivo namenjeni civilnom stanovništvu, bez obzira kojoj strani ono pripada. Obaveza propuštanja pomoći odnosi se na strane u sukobu, ali i na sve druge države ugovornice preko čije teritorije humanitarna pomoć mora proći. Može se videti da čl. 23 ŽK IV ograničava krug stvari koje kao pomoć mogu biti slate celokupnom civilnom stanovništvu. Ukoliko je, pak, humanitarna pomoć namenjena deci do 15 godina, trudnicama ili porodiljama, krug tih stvari je donekle proširen i njima se mogu uputiti i životne namirnice, odeća i sredstva za negu dece. Država koja propušta pošiljke predviđene čl. 23 ŽK IV, ima pravo da obavi kontrolu njihovog sadržaja, i može odbiti da ih propusti jedino ako ima dobar razlog za sumnju da one mogu biti upotrebljene u vojne svrhe. Kako bi došla u prave ruke, država može propuštanje humanitarne pomoći usloviti raspodelom te pomoći od strane sile zaštitnice. Međutim, najveće ograničenje u čl. 23 se tiče mogućnosti države da odbije propuštanje pošiljki ukoliko posumnja da ta pomoć može neprijateljskoj strani doneti korist time što će joj osloboditi sredstva koja bi inače morala izdvojiti za snabdevanje sopstvenog stanovništva da humanitarne

²⁵⁵ Čl. 9 u Prvoj, Drugoj i Trećoj i čl. 10 u Četvrtoj Ženevskoj konvenciji.

²⁵⁶ O domašaju ovog člana više videti: Pictet J. (ed.): *The Geneva Conventions of 12 August 1949: Commentary*, Geneva, 1958, vol. IV, pp. 93-99.

pomoći nije bilo. Ovakva formulacija omogućava zloupotrebu pomenutog uslova i time izigravanje ustanove humanitarne pomoći.

Na osnovu izloženog može se videti da su glavne slabosti čl. 23 IV ŽK što se i dalje širokom krugu lica ne garantuje slobodno dopremanje pomoći i što ostavlja široku diskreciju koja omogućava uskraćivanje humanitarne pomoći ukoliko se sumnja u njenu zloupotrebu ili se očekuje da ona posredno povoljno utiče na borbeni potencijal neprijatelja.

Ograničeno dejstvo člana 23 ŽK IV je, u velikoj meri, ispravljeno Dopunskim protokolom I. Čl. 70 ovog Protokola predviđa da se u slučaju nedovoljne snabdevenosti materijalima i namirnicama potrebnim za život moraju preduzeti akcije pomoći za snabdevanje celokupnog civilnog stanovništva. I ovaj član zahteva postojanje sporazuma zainteresovanih strana o pružanju humanitarne pomoći, tj. između subjekata koji pomoć pružaju i država koje kontrolišu područje na koje pomoć stiže ili preko čijih teritorija ona prolazi. Međutim, smatra se da odbijanje odobrenja za dopremanje humanitarne pomoći "mora biti iz valjanih razloga, a ne može biti samovoljno i iz kapricioznih razloga".²⁵⁷ Važna je i odredba ovog člana koja predviđa da se ponuda pomoći neće smatrati mešanjem u oružani sukob ili neprijateljskim činom. Kao značajna potpora odredbama o pružanju humanitarne pomoći predstavljaju pravila međunarodnog humanitarnog prava koja zabranjuju izgladnjivanje civilnog stanovništva kao metoda ratovanja.²⁵⁸

Četvrta ženevska konvencija i Dopunski protokol I sadrže posebne odredbe koje se tiču pružanja humanitarne pomoći civilima na okupiranoj teritoriji. Osnovno je pravilo da okupaciona sila na teritoriji koju kontroliše mora obezbediti snabdevanje civilnog stanovništva životnim namirnicama i medicinskim materijalom.²⁵⁹ Međutim, ukoliko okupaciona vlast to ne uspeva, onda mora prihva-

²⁵⁷ Sandoz Y.-Swinarski C. & Zimmermann B. (eds.): Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949, Geneva, 1987, para. 2805, p. 819.

²⁵⁸ Zabrana ovog načina ratovanja sadržana je u čl. 54 st. 1 Dopunskog protokola I, a u čl. 8(2b)xxv Rimskog statuta takav metod borbe je inkriminisan kao ratni zločin.

²⁵⁹ Čl. 55 ŽK IV.

titi humanitarnu pomoć koja se šalje ugroženom stanovništvu.²⁶⁰ Okupaciona sila ima iste obaveze bez obzira da li humanitarnu pomoć pružaju strane države ili nepristrasne humanitarne organizacije. Država čija teritorija je okupirana, i čije stanovništvo je beneficijar humanitarne pomoći, dužna je da dopusti slobodan prolaz pošiljkama, s tim što ima pravo njihove kontrole i traženje garancija od sile zaštitnice da pomoć neće biti zloupotrebljena u vojne svrhe neprijateljske okupacione sile. Sve ostale države ugovornice su dužne da preko svojih teritorija dopuste slobodan prolaz humanitarnih pošiljki namenjenih stanovništvu na okupiranoj teritoriji.²⁶¹

Treba dodati i to da postoje posebna pravila za pružanje humanitarne pomoći licima koja su lišena slobode kretanja, odnosno ratnim zarobljenicima i interniranim civilima. U pogledu ovih kategorija lica, strana u sukobu koja ih drži ima apsolutnu obavezu da prihvati humanitarnu pomoć.²⁶²

Međunarodno humanitarno pravo se nije zadovoljilo samo zaštitom slobodnog prolaza humanitarne pomoći, već pruža zaštitu i osoblju koje učestvuje u akcijama pružanja te pomoći. Dopunski protokol I sadrži takve odredbe koje, između ostalog, predviđaju da će to osoblje "biti poštovano i zaštićeno".²⁶³ Pored toga, zaštita ovog osoblja je pojačana Rimskim statutom, u kojem je istaknuto da napadi na osoblje, instalacije, materijale, jedinice ili vozila uključena u pružanje humanitarne pomoći predstavljaju ratni zločin.²⁶⁴

3.2. Nemeđunarodni oružani sukobi

Pravila o pružanju humanitarne pomoći u nemeđunarodnim oružanim sukobima, kao inače i sva druga pravila za ovu vrstu sukoba, znatno su oskudnija u

²⁶⁰ Čl. 59, st. 1 ŽK IV.

²⁶¹ Čl. 59, st. 2-4 ŽK IV.

²⁶² Čl. 72 i 73 Konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima, 75 U.N.T.S. 135; i čl. 108 i 109 ŽK IV.

²⁶³ Čl. 71 Dopunskog protokola I.

²⁶⁴ Čl. 8(2b)iii Rimskog statuta.

odnosu na takva pravila u međunarodnim sukobima. Osim što su malobrojnija, ona su i znatno opštija usled čega su ponekada nedorečena.

S obzirom na obim i rasprostranjenost neprijateljstava, pravi se razlika između nemeđunarodnih sukoba nižeg i višeg intenziteta. U ovim dvema vrstama sukoba ne važi isti krug pravila međunarodnog humanitarnog prava, tako da je i režim pružanja humanitarne pomoći različit.

Od celokupnog Ženevskog prava u nemeđunarodnim oružanim sukobima nižeg intenziteta primenjuje se samo zajednički čl. 3 Ženevskih konvencija.²⁶⁵ Ovaj član predstavlja minimalne standarde koje strane u sukobu moraju poštovati. U njemu se nigde izričito ne pominje pružanje humanitarne pomoći. U stavu 2 ovog člana je istaknuto da svaka nepristrasna humanitarna organizacija, kao što je MKCK može da ponudi svoje usluge stranama u sukobu. To "nuđenje usluga" svakako podrazumeva i ponudu humanitarne pomoći. Međutim, imajući u vidu formulaciju ove odredbe, prihvatanje ponuđenih usluga, a samim tim i humanitarne pomoći, zavisi od volje strane u sukobu. Takvo nuđenje usluga ne može se smatrati "nedopustivim pokušajem mešanja u poslove države u pitanju" i tretirati kao "neprijateljski akt", te stoga ne sme samovoljno biti odbijen.²⁶⁶ Zajednički čl. 3 ne sadrži izričitu zabranu izgladnjivanja civilnog stanovništva kao metoda ratovanja, ali Pejić smatra da zabrana tog metoda ratovanja predstavlja "konkretan izražaj načela humanog tretmana" sadržanog u ovom članu.²⁶⁷ Najdalje je otišlo

²⁶⁵ Preciznosti radi, treba istaći da se u ovoj vrsti sukoba, naravno i u nemeđunarodnim sukobima jačeg intenziteta, primenjuje još nekoliko međunarodnih ugovora, ali nijedan od njih ne sadrži pravila o pružanju humanitarne pomoći. U pitanju su sledeći ugovori: Haška konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba iz 1954. godine i Drugi protokol uz ovu Konvenciju iz 1999. godine, Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja i upotrebe hemijskog oružja i o njegovom uništavanju iz 1993, izmenjen Protokol (II) o zabrani ili ograničavanju upotrebe mina, mina iznenađenja i drugih naprava iz 1996. godine, a za države koje su ratifikovale amandmane iz 2001. godine na Konvenciju o zabrani ili ograničavanju upotrebe određenih vrsta klasičnih oružja za koja se može smatrati da izazivaju prekomerne traumatske efekte i da deluju bez razlikovanja u pogledu ciljeva primenjivaće se i ostali protokoli uz ovu Konvenciju, Konvencija o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa antipersonalnih mina i o njihovom uništavanju iz 1997. godine, Statut stalnog krivičnog suda iz 1998. godine, i Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima deteta od 1989. o učešću dece u oružanom sukobu iz 2000. godine; Za tekstove ovih ugovora videti: Starčević M. (red.): Izvori međunarodnog humanitarnog prava, Beograd, 2002.

²⁶⁶ Pejić J: The Right to Food in Situations of Armed Conflict: The Legal Framework, International Review of the Red Cross, vol. 83, December 2001, no. 844, p. 1106.

²⁶⁷ Ibid.

shvatanje prema kojem je zabrana izgladnjivanja civilnog stanovništva kao metoda borbe u nemeđunarodnom oružanom sukobu postala deo običajnog prava.²⁶⁸ Za razliku od tih shvatanja, Rimski statut u čl. 8(2)c u kojem govori o ozbiljnim povredama zajedničkog člana 3 ŽK, ne sadrži zabranu izgladnjivanja civila kao metoda ratovanja.

U nemeđunarodnim oružanim sukobima višeg intenziteta, pored zajedničkog čl. 3 ŽK, primenjuje se i Dopunski protokol II²⁶⁹ koji dalje razvija i dopunjava pomenuti član.²⁷⁰ Protokol II sadrži nešto brojnija pravila o pružanju humanitarne pomoći. Bitno je istaći da, za razliku od zajedničkog čl. 3 ŽK, Dopunski protokol II izričito zabranjuje izgladnjivanje civilnog stanovništva kao metod borbe.²⁷¹

Pored regulisanja pomoći koje pružaju domaće humanitarne organizacije,²⁷² Protokol II sadrži i pravila o humanitarnoj pomoći koja dolazi izvan granica države na čijoj teritoriji se odvija oružani sukob.²⁷³ Ta međunarodna pomoć je predviđena kao komplementarna, i do nje može doći samo ukoliko vlast odgovorna za tu teritoriju ne može zadovoljiti osnovne potrebe civilnog stanovništva za hranom i lekovima. Kao uslov za dopremanje humanitarne pomoći iz inostranstva traži se da ona bude isključivo humanitarnog i nepristrasnog karaktera i da se deli bez diskriminacije. U ovoj situaciji za dostavljanje humanitarne pomoći se traži saglasnost strane ugovornice na čijoj teritoriji se sukob odvija. Međutim, smatra se da u situacijama kada je opstanak civilnog stanovništva doveden u pita-

²⁶⁸ Henckaerts J.M.-Dowald-Beck L. (eds.): Customary International Humanitarian Law, vol. I, Cambridge, 2005, rule 53.

²⁶⁹ Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II), 1125 U.N.T.S. 609; za tekst videti: Starčević M. (red.): Izvori međunarodnog humanitarnog prava, Beograd, 2002, str. 267-277.

²⁷⁰ U čl. 1 navedeni su uslovi koje nemeđunarodni sukob mora ispuniti da bi se u njemu primenjivao Dopunski protokol II, i to: a) da se sukob odvija na teritoriji strane ugovornice između njenih oružanih snaga i pobunjeničkih oružanih snaga ili drugih organizovanih grupa; b) da pobunjeničke grupe imaju odgovornu komandu; c) da pobunjenici imaju kontrolu nad delom teritorije koja im omogućava da vode neprekidne i usmerene vojne akcije; i, d) da pobunjenici primenjuju Protokol II.

²⁷¹ Čl. 14 Dopunskog protokola II.

²⁷² Čl. 18, st. 1 Dopunskog protokola II.

²⁷³ Čl. 18, st. 2 Dopunskog protokola II.

nje, a postoje organizacije koje žele da nepristrasno i bez diskriminacije pruže humanitarnu pomoć, ona se mora prihvatiti.²⁷⁴ Pored toga, još se ističe da "vlasti odgovorne za zaštitu stanovništva na čitavoj državnoj teritoriji ne mogu odbiti takvu pomoć bez opravdanih razloga. To odbijanje bi bilo ekvivalent kršenju pravila koje zabranjuje izgladnjivanje kao metod borbe ...".²⁷⁵

I Kouri (*Khoury*) ističe da odbijanje odobrenja za dopremanje humanitarne pomoći koje je arbitrarno ili nije zasnovano na valjanim razlozima, predstavlja kršenje međunarodnog humanitarnog prava, i dodaje da to važi "ne samo za inicijalni pristanak već takođe i u pogledu obaveze neometanja humanitarnih radnika tokom operacije distribucije".²⁷⁶ Imajući u vidu dešavanja u Somaliji, Iraku i bivšoj Jugoslaviji, Helton (*Helton*) smatra da u sličnim situacijama ograničena i srazmerna humanitarna pomoć i bez pristanka države treba da bude jedan od raspoloživih odgovora međunarodne zajednice koji se smatra pravno dopuštenim.²⁷⁷

Za razliku od dela posvećenog međunarodnim oružanim sukobima, Rimski statut u delu u kojem govori o drugim ozbiljnim povredama pravila koja se primenjuju u nemeđunarodnim oružanim sukobima (čl. 8(2)e),²⁷⁸ ne sadrži zabranu izgladnjivanja civila kao metoda ratovanja. Statut jedino "namerno usmeravanje napada na osoblje, instalacije, materijale, jedinice ili vozila humanitarne pomoći" inkriminiše kao ratni zločin.²⁷⁹

Savet bezbednosti je u nekoliko svojih rezolucija sprečavanje i ometanje dostavljanja humanitarne pomoći u nemeđunarodnim oružanim sukobima okvalifikovao kao kršenje međunarodnog humanitarnog prava.²⁸⁰

²⁷⁴ Sandoz Y.-Swinarski C. & Zimmermann B. (eds.): op. cit., p. 1479.

²⁷⁵ Ibid., p. 1479.

²⁷⁶ Khoury A: op. cit., p. 48.

²⁷⁷ Helton A.C: The Legality of Providing Humanitarian Assistance Without the Consent of the Sovereign, *Interantional Journal of Refugee Law*, vol. 4, 1992, no. 3, p. 375.

²⁷⁸ U čl. 8(2)e su propisani zločini koji predstavljaju povredu DP II i ostalih ugovora koji se primenjuju u nemeđunarodnim oružanim sukobima.

²⁷⁹ Čl. 8(2e)iii Rimskog statuta.

²⁸⁰ Tako je povodom situacije u Bosni i Hercegovini Savet bezbednosti u Rezoluciji 771 izrazio svoju zabrinutost zbog "kršenja međunarodnog humanitarnog prava, uključujući ... ometanje dopremanje hrane, i lekova civilnom stanovništvu ...", a u Rezoluciji 819 podsetio da "ometanje isporuke humanitarne pomoći predstavlja ozbiljno kršenje međunarodnog humanitarnog prava". U Rezoluciji 794 Savet bez-

IV Mirovne operacije UN

Mirovne operacije UN (*eng. UN peacekeeping*) takođe predstavljaju ustanovu koja ima sličnosti sa jednom vrstom humanitarne intervencije – one koja je odobrena od strane OUN-a. Sličnost ove dve ustanove se ogleda u neophodnom odobrenju UN. Međutim, uprkos tome, između ove dve ustanove postoje brojne razlike.

1. Pojam

Povelja UN je predvidela dva mehanizma za rešavanje međunarodnih sporova. Prvi od njih je regulisan glavom VI Povelje i on predstavlja mirno rešavanje sporova, dok su glavom VII predviđena prinudna sredstva za rešavanje sporova. Zbog suprotstavljenosti velikih sila, mere predviđene glavom VII Povelje nisu u praksi zaživele na onaj način i u onoj meri kako je inicijalno bilo zamišljeno. U nemogućnosti da rešavanje međunarodnih sporova teče na način predviđen Poveljom, praksa je stvorila nove forme koje su donekle popunile nastalu prazninu.

Pošto su prinudne mere vojne prirode Saveta bezbednosti izostale, praksa je iznedrila mirovne operacije koje predstavljaju jedan vid faktičke revizije Povelje. Mirovne operacije se ne mogu svrstati ni u glavu VI niti glavu VII Povelje, već sadrže element iz obe te glave, pa se zato još nazivaju i glava "VI i po".²⁸¹ Najznačajnija osobina koja podseća na mere iz glave VI je neophodnost dobijanja saglasnosti strana u sporu (sukobu) za sprovođenje mirovne operacije, a po mogućnosti upotrebe oružje, doduše, u samoodbrani, podsećaju na mere iz glave VII Povelje. Odluku o slanju mirovnih misija donosi Savet bezbednosti, ali to može učiniti i Generalna skupština na osnovu rezolucije "Ujedinjeni za mir", što

bednosti je izrazio svoju uznemirenost zbog "povreda MHP u Somaliji, uključujući izveštaje o nasilju i pretnjama nasiljem protiv osoblja koje zakonito učestvuje u nepristrasnim humanitarnim aktivnostima; namerne napade na ... transporte pomoći i vozila, i medicinske i objekte za pružanje humanitarne pomoći; i ugrožavanje dostave hrane i medicinskih potrepština neophodnih za opstanak civilnog stanovništva".

²⁸¹ Račić O: UN između mirnog rešavanja sporova i nametanja mira, u Petrović M.-Radivojević Z. (ur.): Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo, Niš, 2001, str. 94.

je ona i činila. U periodu od 1945. do 2007. godine bilo je ukupno 59 mirovnih misija, od kojih je 18 još uvek aktivno²⁸² i one su u svojoj višedecenijskoj praksi doživele značajnu evoluciju.

Tradicionalne mirovne misije nisu pokretane i sprovedene i ime humanosti, već u ime bezbednosti. Srednje i male države su pod pokroviteljstvom UN preduzimale akcije kako bi sprečile da lokalni i regionalni konflikti eskaliraju u sukobe širih razmera u koje bi bile uključene i supersile.²⁸³ Operacije UN ovog tipa se nazivaju mirovnim misijama "prve generacije" i njih karakteriše geslo "nema mirovnih operacija ukoliko nema mira koji treba čuvati".²⁸⁴ Bivši generalni sekretar UN, Hameršald (*Hammarškjold*), i predsednik Generalne skupštine UN, Person (*Pearson*), izdvojili su sledeće principe na kojima se bazirale klasične mirovne operacije:

- a) saglasnost strana u sporu o ustanovljenju misije;
- b) upotreba sile samo u samoodbrani;
- c) formiranje snaga na bazi dobrovoljnih kontigenata datih od strane malih i neutralnih država;
- d) nepristrasnost; i
- e) kontrola mirovnih operacija od strane generalnog sekretara UN.²⁸⁵

Međutim, vremenom je mandat mirovnih misija širen, tako da se danas govori i o misijama "druge generacije" koje se, pored klasičnih zadataka, bave i pružanjem pomoći državi u prelaznom periodu nakon okončanja sukoba, davanjem podrške u procesu nacionalnog pomirenja, podržavanjem procesa demokratske konsolidacije, razoružanjem i reintegracijom bivših strana u građanskom ratu, povratkom izbeglica, i na kraju privremenim vršenjem kvazi-suverenih pre-

²⁸² Navedeno prema podacima sa zvaničnog sajta OUN-a: <<http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/>>.

²⁸³ Schnabel A: Humanitarian Intervention: A Conceptual Analysis, in *Peacekeeping at a Crossroads*, Clementsport, 1997, p. 199.

²⁸⁴ Gareis S.B.-Varwick J: *The United Nations - An Introduction* (translation), New York, 2005, p. 94.

²⁸⁵ Navedeno prema: Woodhouse T.-Ramsbotham O: *Peacekeeping and Humanitarian Intervention in post-Cold War Conflict*, in Woodhouse T.-Bruce R.-Dando M (eds): *Peacekeeping and Peacemaking*, 1998, p. 53.

rogativa na delu ili čitavoj teritoriji države.²⁸⁶ U poslednje vreme se govore i o mirovnim operacijama "treće generacije" koje karakteriše robusniji mandat, koji im, za razliku od prethodne dve generacije, daje šira ovlašćenja za upotrebu oružane sile. "Treća generacija" mirovnih misija može koristiti oružanu silu ne samo u samoodbrani, već i radi ostvarenja cilja svog mandata.²⁸⁷

Imajući u vidu shvatanja ova dva autora može se zaključiti da u situacijama kada snage UN imaju mandat da upotrebom oružane sile štite ljudska prava tu se i dalje radi o mirovnim operacijama. Međutim, postavlja se pitanje da li se u tom slučaju još uvek može govoriti o mirovnim operacijama s obzirom da su narušena dva osnovna principa na kojima se one baziraju: pristanak strana u sukobu i upotreba oružane sile samo u samoodbrani. Čini se da je u tim situacijama ispravnije govoriti o humanitarnoj intervenciji po odobrenju OUN nego o mirovnim misijama, makar im bio dodat i atribut "treće generacije".

2. Razlikovanje od humanitarne intervencije

Mirovne operacije su zasnovane na pristanku vlade domaćina, kao i pristanku značajnih naoružanih grupa koje se bore protiv vlade ili se bore međusobno. Za razliku od toga, prilikom slanje vojnih trupa koje sprovode humanitarnu intervenciju po odobrenju UN ne traži se pristanak vlade, niti ostalih pobunjeničkih grupa, već strane trupe putem invazije ulaze u državu.

Trupe angažovane u mirovnim misijama su relativno manje snage, obično lako naoružane i imaju vrlo ograničen mandat. Njihovi pripadnici imaju ovlašćenje da oružanu silu upotrebe isključivo u samoodbrani. Od njih se ne traži da izmene stanje na terenu, već, pretežno, da očuvaju *status quo*. Za razliku od toga, humanitarna intervencija gotovo uvek zahteva angažovanje značajnijih vojnih snaga koje imaju zadatak da se suprotstave regularnim ili neregularnim snagama

²⁸⁶ Više o tome videti: Gareis S.B.-Varwick J: op. cit., p. 104.

²⁸⁷ Više o tome videti: Ibid., pp. 105-106.

u državi gde se upućuju.²⁸⁸ Takav mandat nužno zahteva i šire ovlašćenje za upotrebu oružane sile.

Na primeru Somalije se najbolje može pokazati razlika između mirovnih operacija i humanitarne intervencije. U prvoj polovini devedesetih godina prošlog veka u Somaliji su bile sprovedene operacije oba tipa. Najpre je Savet bezbednosti odlučio da ustanovi misiju UN u Somaliji radi nadgledanja mira i olakšanja distribucije hrane i ostale humanitarne pomoći (UNOSOM I).²⁸⁹ Ova misija je predstavljala klasičnu mirovnu operaciju i ona je otpočela svoje aktivnosti na terenu tek nakon dobijanja saglasnosti zaraćenih frakcija. Međutim, zbog malobrojnosti i slabe opremljenosti, misija nije mogla da obavi mandat koji joj je određen - omogućavanje dopremanja humanitarne pomoći.

Te slabosti su dovele do sve većih patnji somalijskog stanovništva usled čega je Savet bezbednosti UN u decembru 1992. godine doneo odluku o odobravanju humanitarne intervencije u Somaliji. Savet bezbednosti je taj zadatak poverio SAD koje su pod svojom komandom formirale UNITAF, uglavnom od sopstvenih snaga i delom od snaga drugih država. Ova misija je od Saveta bezbednosti dobila mandat da koristi "sve neophodna sredstva" kako bi stvorila bezbedno okruženje za pružanje humanitarne pomoći u Somaliji.²⁹⁰ Upotrebljeni termin "sve raspoloživa sredstva" svakako je podrazumevao i upotrebu oružane sile.²⁹¹ Za slanje ovih snaga Savet bezbednosti nije tražio saglasnost somalijske vlade, jer ona nije ni postojala, niti je tražena saglasnost zaraćenih frakcija. Ova misija

²⁸⁸ Garet kaže da mirovne operacije imaju za cilj da održe *status quo* ili barem *status quo* kakav je ostvaren nakon perioda nestabilnosti. Nasuprot tome, humanitarna intervencija predstavlja pokušaj da se oblikuje i definiše novi poredak u nekoj državi koji treba da zaustavi zloupotrebe starog poretka; Garrett S.A op. cit., p. 4.

²⁸⁹ Security Council Resolution 751, 24 April 1992. Ova misija je brojala 50 UN posmatrača, jer zaraćene frakcije nisu želele da prihvate brojnije snage, a bilo je predviđeno da se ona proširi na 500 članova kada se o tome postigne saglasnost sa frakcijama u Somaliji.

²⁹⁰ Security Council Resolution 794, 3 December 1992, para. 10. Vajt (*White*) navodi da u UN postoji konsenzus da izraz "sve neophodne mere" ili "sve neophodna sredstva" u kombinaciji sa "ovlašćenjem na osnovu glave VII" označava da je vojna prinudna akcija dozvoljena; White N.D: The Legality of Bombing in the Name of Humanity, *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 5, 2000, no. 1, p. 31.

²⁹¹ Tesón F: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997, p. 246. Tako upotrebljena diplomatska formulacija je shvaćena kao odobrenje za upotrebu sile izvan one u samoodbrani i predstavlja značajno udaljavanje od tradicionalne prakse mirovnih misija; Lepard B.D: op. cit., p. 12.

je brojala oko 30000 dobro naoružanih i opremljenih vojnika, koji su bili u stanju da se suprotstave naoružanim frakcijama, ne jedino u samoodbrani, već i radi sprovođenja svog mandata (obezbeđenje luka i aerodroma, osiguranje puteva kojima se kreću humanitarni konvoji, i sl). Delatnost UNITAF-a je bila uspešna jer je doprinela poboljšanom dopremanja humanitarne pomoći izgladnelom somalijskom stanovništvu i smanjivanju nasilja u ovoj državi.

Na osnovu Rezolucije Saveta bezbednosti u maju 1993. godine dolazi do tranzicije UNITAF-a u UNOSOM II,²⁹² što je dovelo do reorganizacije i prelaska ovih snaga pod komandu UN. S obzirom na svoj širok mandat, UNOSOM II se teško može svrstati u klasične mirovne operacije. Njen mandat je i dalje ostao sprovođenje humanitarne intervencije tj. vojno pomaganje dopremanja humanitarne pomoći i povratka izbeglica i raseljenih lica. Pored toga, UNOSOM II je imao i dodatno ovlašćenje da osigura poštovanje prekida vatre i obaveze razoružanja svih političkih partija i frakcija, unapređenje procesa političkog pomirenja, i osigura vladavinu prava. Za raspoređivanje ovih snaga u Somaliji Savet bezbednosti nije dobio saglasnost mnogih važnih frakcija, uključujući i generala Aidida (*Aidid*).²⁹³

Međutim, mirovne snage u novom sastavu, pod novom komandom i uz permanentno protivljenje somalijskih frakcija, nisu uspele da sprovedu povereni mandat. Zbog toga je Savet bezbednosti u februaru 1994. godine suzio ovlašćenja ovoj misiji i smanjio njen brojni sastav, nakon čega humanitarna intervencija definitivno više nije bila u mandatu ove misije, tako da je taj novi mandat ponovo ovoj misiji vratio karakter mirovne operacije.²⁹⁴

²⁹² UN Security Council Resolution 814, 26 March 1993.

²⁹³ Lepard B.D: op. cit., p. 182.

²⁹⁴ Security Council Resolution 897, 4 February 1994.

D e o II

**UNILATERALNA HUMANITARNA
INTERVENCIJA**

G l a v a P r v a

HUMANITARNA INTERVENCIJA U KLASIČNOM MEĐUNARODNOM PRAVU

Potpuno razumevanje humanitarne intervencije u savremenom međunarodnom pravu ne može biti ostvareno bez sagledavanja razvoja i položaja ove ustanove u klasičnom međunarodnom pravu. U periodu pre usvajanja Povelje UN humanitarna intervencija je preduzeta u nekoliko slučajeva, i uvek se radilo o unilateralnim humanitarnim intervencijama. Iako je u međuratnom periodu funkcionisalo Društvo naroda ono nije odobrilo ni jednu intervenciju ove vrste. Ova ustanova je još tada izazivala određene nedoumice i pokretala neka važna pitanja međunarodnog prava. Svakako da je među njima najvažnije pitanje legalnosti humanitarne intervencije.

I Međunarodnopravni okvir

Tri su elementa bitna za razumevanje međunarodnog pravnog okvira relevantnog za proučavanje humanitarne intervencije u periodu pre usvajanja Povelje UN, i to: a) državna suverenosti, b) pravila o upotrebi sile, i, c) status ljudskih prava u tadašnjem međunarodnom pravu.

1. Državna suverenost

"Suverenost" država, slično kao "sloboda" građanina, predstavlja paket prava koji pripada svakoj državi kao članici međunarodne zajednice.²⁹⁵ Po kla-

²⁹⁵ Sellers M: The Legitimacy of Humanitarian Intervention Under International Law, International Legal Theory, vol. 7, 2001, no. 1, p. 69.

sičnoj definiciji suverenost predstavlja "ovlašćenje države da ostvaruje suverenu vlast nad svim licima i stvarima na svojoj teritoriji i nad svojim državljanima u zemlji i inostranstvu".²⁹⁶ U najkraćem, suverenost znači tri stvari. Prvo, ona podrazumeva da vladar neke države jedini ima vlast na toj teritoriji i niko drugi ne može imati kontrolu nad njim, drugo, države se smatraju pravno jednakim u međusobnim odnosima, i treće, suverenost znači da države nisu podložne nekom višem pravu bez njihovog pristanka.²⁹⁷ Iz ovoga se može videti da državna suverenost ima dva aspekta: unutrašnji i spoljašnji. Kako se u izveštaju Danskog instituta ističe, unutrašnja suverenost znači da država ima najvišu vlast i da je pravo koje ona donosi iznad svih subjekata koji potpadaju pod njenu vlast. Spoljašnja suverenost podrazumeva da ne postoji neka vlast koja je iznad države. Stoga međunarodno pravo nije "iznad" država, već "između" njih. Države pristaju da ustanove pravila ponašanje između sebe, pa međunarodno pravo ne krnji suverenost, već ono predstavlja način za ostvarivanje te suverenosti.²⁹⁸

Koncept suverenosti se razvio kao instrument afirmisanja kraljevske vlasti nad feudalcima u periodu nastanka modernih teritorijalnih država. Nestabilnost i nemiri su bile ozbiljne prepreke stabilnom društvu i one su jedino mogle biti prevaziđene putem vlade sposobne da odlučno uspostavi "suverenost" nad celokupnom teritorijom i čitavim stanovništvom.²⁹⁹ Temelj suverenosti na kome se zasniva međunarodno pravo udaren je Vestfalskim ugovorom o miru iz 1648. godine kada je nakon tridesetogodišnjeg rata ustanovljena suprematija suverene vlasti država i stvoren sistem nezavisnih i jednakih država kao temelj mira i poretka u Evropi. Osnovna ideja suverenosti bila je da se obezbedi pravni koncept i strukturalni element međunarodnog sistema koji akterima u tom sistemu daje potrebnu

²⁹⁶ Brenfors M.-Petersen M.M op. cit., p. 459.

²⁹⁷ Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., p. 16.

²⁹⁸ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 20.

²⁹⁹ Lyons G.- Mastanduno M: Introduction: International Intervention, State Sovereignty, and the Future of International Society, in Lyons G.- Mastanduno M: Beyond Westphalia: State Sovereignty and International Intervention, Baltimore-London, 1995, p. 5.

nadležnost i moć da deluju kao stabilni partneri u međunarodnim odnosima, tj. nadležnost i moć da interno i eksterno sprovede pravo.³⁰⁰

Uslov suverenosti bilo koje države je obaveza poštovanja suverenosti svake druge države.³⁰¹ Na taj način načelo suverenosti je u tesnoj vezi za načelom neintervencije koje državama zabranjuje da intervenišu u unutrašnje poslove drugih država.

Krajem XIX veka postojala je doktrina apsolutne suverenosti koja je podrazumevala potpunu zabranu mešanja u poslove drugih država. Unutrašnji poslovi su shvatani vrlo široko, obuhvatajući mnoga pitanja, kao što su forma vlade, struktura ustava i raspodela prava i dužnosti u njemu, ekonomski sistem i socijalni odnosi između članova zajednice. Ukratko, suverenost je bila tako konstruisana da je obuhvatala sve odnose između građana i vlade i između samih građana. Takav koncept apsolutne suverenosti je u međunarodnom pravu opstao i u prvoj polovini XX.³⁰² Henkin navodi sledeće pretpostavke tako shvaćene tradicionalne državne suverenosti:

- državni sistem počiva isključivo na državnim vrednostima, pre svega na državnoj autonomiji, nepovredivosti državne teritorije i dobrobiti države kao monolitnom entitetu;
- međunarodno pravo je zasnovano na saglasnosti država, stvoreno jedino od strane država i jedino za države;
- međunarodni sistem i međunarodno pravo ne mogu zadirati u odnose u okviru države, a naročito ne u ponašanje države prema svojim građanima;
- država se može baviti onim što spada u nadležnost druge države samo ako to vređa njen sopstveni interes (diplomatska zaštita sopstvenih diplomata i državljana, ali ne i drugih lica);

³⁰⁰ Delbrück J: International Protection of Human Rights and State Sovereignty, Indiana Law Journal, vol. 67, 1982, p. 570

³⁰¹ International Commission on Intervention and State Sovereignty, The Responsibility to Protect (Report), 2001, p. 12.

³⁰² Phillips L.R: The Ethics of Humanitarian Intervention, in Phillips L. R.-Cady D.L: Humanitarian Intervention: Just War vs. Pacifism, Lanham, 1996, pp. 15-16.

- međunarodno pravo ne može nasilnim putem biti primenjeno; država se jedino može ubeđivati i podsticati da poštuje svoje međunarodne obveze i tako će se ponašati samo kada su to njeni nacionalni interesi; i
- državna suverenost štiti ustavni sistem od međunarodnog uticaja.³⁰³

U to vreme, kao uostalom i danas, postojala su dva suprotna shvatanja o odnosu međunarodnog prava i suverenosti. Prirodnopravna koncepcija vidi prirodno pravo kao ograničenje za ponašanje država i kao osnovu državne vlasti.³⁰⁴ Predstavnicima te škole smatraju da je odstupanje od zabrane mešanja u poslove druge države jedino moguće u slučaju kršenja neotuđivih prava pojedinaca, prava koja potiču od višeg bića i koja svaka vlada mora poštovati. Država je sama po sebi subjekt višeg prava i istovremeno ograničena njime. Ova škola je naklonjenija ideji ljudskih prava i njihovoj zaštiti, pa čak ako treba i putem upotrebe sile, ukoliko je to apsolutno neophodno.³⁰⁵

Prema pozitivističkom shvatanju države su jedino vezane onim na šta su izričito pristale. Ne postoji neki drugi entitet, ideja ili snaga koja može ograničiti državnu aktivnost, posebno unutar sopstvenih granica. Prema ovom shvatanju međunarodni sporazumi su zapravo "akti suverenosti", a međunarodne organizacije su zasnovane na pretpostavci postojanja suverenih država.³⁰⁶ Na taj način pozitivisti daju prednost činjenicama u odnosu na metafiziku, čime se pokazuje da su oni više relativisti i teže da budu sekularniji, empiričniji i koncentrisaniji na pravo onako kakvo ono jeste, a ne kakvo bi trebalo da bude. Oni naglašavaju nesporo pravo države da donosi zakone bez obzira na moralne okvire.³⁰⁷

Iz ovoga se vidi da je u datom periodu državna suverenost shvatana vrlo široko, tako da su svi odnosi unutar države bili pokriveni njenim velom. To je i

³⁰³ Henkin L: Human Rights and State "Sovereignty", Georgia Journal of International and Comparative Law, vol. 25, 1995/1996, no. 1&2, p. 32.

³⁰⁴ Navedeno prema: Mills K: Human Rights in the Emerging Global Order: a New Sovereignty?, London-New York, 1998, p. 26.

³⁰⁵ Umozurike U.D: op. cit., p. 308.

³⁰⁶ Navedeno prema: Mills K: Human Rights in the Emerging Global Order: a New Sovereignty?, London-New York, 1998, p. 26.

³⁰⁷ Umozurike U.D: op. cit., p. 308.

razumljivo jer države nisu htele da suverenost, koju su vrlo teško stekle, prepuste nekom drugom. Takva težnja država se vrlo dobro može videti i na primeru regulisanja upotrebe sile u ovom periodu, što je tema dela koji sledi.

2. Legalnost upotrebe sile

Od kako je jedna organizovana zajednica ljudi počela oružjem da nanosi patnje drugoj zajednici, postojali su napori da se takva upotreba sile na određen način reguliše. To je najpre činjeno verskim i viteškim pravilima, potom običajnim pravom, da bi na kraju ta materija postala predmet ugovornog regulisanja.³⁰⁸ Što se tiče perioda pre Drugog svetskog rata, on bi se u pogledu regulisanja upotrebe sile u međudržavnim odnosima mogao podeliti na dve faze, pri čemu njihov razdelnik predstavlja kraj Prvog svetskog rata, odnosno usvajanje Pakta Društva naroda.

2.1. Period pre Prvog svetskog rata

Pre usvajanja Pakta Društva naroda, međunarodno pravo je bilo decentralizovani sistem u kojem je svaka država imala slobodu da samostalno odlučuje o upotrebi sile protiv drugih država, kao i da na terenu tu silu upotrebljava. Postojali su neki principi o upotrebi sile, ali oni su bili nesigurni i teško primenjivi pošto je svaka država bila sudija u sopstvenoj stvari. Odsustvo jedne centralne organizacije koja bi primenjivala te principe dovelo je do toga da su pravila o upotrebi sile predstavljala vrlo "slabo" pravo. Dalja slabost tadašnjeg sistema se ogledala u činjenici da je pažnja, uglavnom, posvećivana vođenju rata kao najekstremnijem obliku upotrebe sile, dok su blaži oblici upotrebe sile smatrani iluzornim.³⁰⁹

³⁰⁸ Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., p. 11.

³⁰⁹ Brierly J.L: op. cit., pp. 397-398.

Sledi kratki istorijski prikaz osnovnih stavova o upotrebi sile u periodu pre Prvog svetskog rata.

Nekoliko vekova pre Hrista pribegavanje sili je bio dozvoljeno onda kada je to božanski bilo zapovedeno (tzv. "sveti rat"). Kasnije je shvatanje o svetom ratu zamenjeno doktrinom pravednog rata.³¹⁰ Prema tom novom shvatanju upotreba sile je smatrana dozvoljenom ako je postojao opravdani razlog za rat (*lat. justa causa, eng. just cause*).

Za Aristotela (*Aristoteles*) i Cicerona (*lat. Cicero*) krajnji cilj rata je bio uspostavljanje mira. Neposredno nakon pojave hrišćanstva većina pripadnika ove vere su bili pacifisti, ali nakon što je u Rimu ova religija postala dozvoljena i dobila značajan broj pristalica, stav o upotrebi sile se menja. Kada je i sam car Konstantin postao hrišćanin jasno je bilo da se odnos hrišćana prema upotrebi sile morao promeniti jer Rimaska imperija nije mogla opstati bez daljih ratova.³¹¹

U tako promenjenom pristupu, prva hrišćanska figura koja je zastupala teoriju pravednog rata bio je Sveti Avgustin (*Saint Augustine, Aurelius Augustinus*, 354-430) koji je tvrdio da u nekim okolnostima pribegavanje ratu može biti pravedno, ali samo u relativnom smislu jer apsolutna pravda je moguća samo u Kraljevstvu božjem.³¹² Dalje je ovu doktrinu razvio Toma Akvinski (*Thomas Aquinas*, 1225-1274) koji je tvrdio da je rat moralno dozvoljen ako ispunjava tri uslova. Prvo, da za rat postoji "odgovarajuće ovlašćenje" dato od legitimnog vladara, a ne od privatnih lica, zatim mora postojati opravdan razlog za rat (*lat. justa causa*), i konačno, bilo je neophodno da država koja vodi rat ima "pravilnu intenciju" (*lat. recta intentio*) – nameru da postigne nešto dobro ili izbegne nešto loše, a ne da rat vodi iz zlobe, zbog mržnje ili osvete.³¹³

³¹⁰ Više o ovoj doktrini videti: Walzer M: op. cit; Elbe J: The Evolution of the Concept of the Just War in International Law, *American Journal of International Law*, vol. 33, 1939, no. 4, pp. 665-688; Elshtain J.B: Just War and Humanitarian Intervention, *American University International Law Review*, vol. 17, no. 1, 2001, pp. 1-25; Fixdal M.-Smith D: Humanitarian Intervention and Just War, *Mershon International Studies Review*, vol. 42, 1998, pp. 283-312.

³¹¹ Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., pp. 13-14.

³¹² Navedneo prema: Ibid., pp. 13-14

³¹³ Navedeno prema: Murphy S.D: op. cit., p. 40-41.

Kasniji mislioci, S. Vitorija (*S. Vitoria*, 1486-1546) i F. Suarez (*F. Suarez*, 1548-1617), navedenim uslovima za postojanje pravednog rata dodali su i zahtev proporcionalnosti između patnji koje je pretrpela država i onih koje će ona naneti u ratu koji otpočinje.³¹⁴ Vitorija je pokušao i da bliže objasni razloge za otpočinjanje rata ističući da on može biti vođen samo u slučajevima kada adekvatni razlozi opravdavaju nasilnu akciju koju neizostavno prate stradanja i uništavanja. Pri tome, Vitorija najpre navodi razloge zbog kojih rat ne može biti vođen, ističući da religijske razlike, proširenje imperija ili promocija lične slave vladara ne mogu opravdati pribegavanje ratu. Kao jedan i jedini razlog za otpočinjanje rata, ovaj pisac navodi "pretrpljenu nepravdu", odnosno ponašanje država kojim se vređa prirodno pravo koje je u to vreme smatrano pravom iznad država. U odsustvu neke vrhovne vlasti svaki vladar je istovremeno i tužilac i sudija.³¹⁵

U XVI i XVII veku smanjuje se uticaj hrišćanskih shvatanja na teoriju pravednog rata, a najznačajniji teoretičar tog vremena je Holanđanin Hugo Grocijus (*Hugo Grotius*, *Hugo de Groot*, 1583-1645). On je kao svedok verskih ratova koji su potresali Evropu u svom delu O pravu rata i mira (*lat. De jure belli ac pacis*) pokušao da razgraniči pravedne od nepravednih ratova, pri čemu se u velikoj meri oslanjao na svoje prethodnike. Prema Grocijusu odgovor na pitanje da li je neki rat zakonit i da li je rat uopšte dopušten mora se razmotriti sa stanovišta prirodnog prava.³¹⁶ Rat počinje tamo gde su se sudska sredstva pokazala nemoćnim i on može biti vođen kako za već naneta zla, tako i za zla koja su u izgledu, a konkretni pravedni razlozi za otpočinjanje rata su samoodbrana, pribavljanje naknade za nepravilno prouzrokovanu štetu i kažnjavanje za patnju nanetu građanima u nekoj državi.³¹⁷ Neopravdani razlozi za vođenje rata, po Grocijusu, između ostalih, su težnja za boljim zemljištem, namera dela države da se osamostali, že-

³¹⁴ Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., pp. 11-15.

³¹⁵ Victoria F: *De Indis et de Iure Belli Relectiones* (1532), edited by Nys E, Washington 1917; navedeno prema: Elbe J: pp. 674-675.

³¹⁶ Grotius H: *De jure belli ac pacis*[*On the Law of War and Peace*], (translated by A. C. Campbell), London, 1814, Book I, Chapter 2, para 1.

³¹⁷ *Ibid.*, Book I, Chapter 2, section II, para 2.

lja da se vlada drugima protiv njihove volje sa opravdanjem da je to u njihovom interesu, težnja vladara ili crkve da stvore univerzalno carstvo i ovladaju čitavim svetom.³¹⁸ Značajno je istaći da je Grocijus u to vreme smatrao da je pravično voditi rat protiv onih koji okrutno postupaju sa hrišćanima u ime sopstvene vere,³¹⁹ ali rat ne može biti pravedan ukoliko se vodi radi nametanja hrišćanske vere onima koji to ne žele.³²⁰ Kao uslov za zakonitost rata Grocijus još traži i da on bude zvanično objavljen.³²¹

Ovu sekularnu verziju doktrine pravednog rata dalje je razvio E. Vattel (*E. Vattel*, 1714-1767), za koga je rat poslednje sredstvo koje vladarima stoji na raspolaganju samo radi odbrane ili za očuvanje njihovih prava. Za otpočinjanje rata neophodno je postojanje povrede, bilo one koja je već naneta ili preteće.³²² Zakoniti rat može imati neki od tri cilja: "dobiti nešto što pripada nama, ili je određeno nama", "obezbediti našu buduću bezbednost kažnjavanjem agresora ili prekršitelja", i "braniti sebe od povreda putem odgovora na nepravedni napad".³²³ Nepravedni rat će postojati ukoliko ga država preduzima u slučaju da nije pretrpela nikakvu povredu niti joj takva povreda stoji kao pretnja.³²⁴ Kao Grocijus, i Vattel ističe da je u ratu nemoguće da obe strane budu u pravu, već to može biti samo jedna od njih.³²⁵

Propast feudalizma dovodi do stvaranja sistema država i koncepta suverenosti koji postaje osnov međudržavnih odnosa. Razvoj suverenosti je imao značajne posledice i na shvatanja o upotrebi sile. Sada kada su države postale suverene, one su imale i suvereno pravo vođenja rata. Mada su postojala neka moral-

³¹⁸ Ibid., Book I, Chapter 22, section VIII-XVI.

³¹⁹ Ibid., Book II, Chapter 20, section XLIX.

³²⁰ Ibid., Book II, Chapter 20, section XLVIII.

³²¹ Ibid., Book III, Chapter 3, section V.

³²² Vattel, E: *Le droit de gens ou principes de la loi naturelle. Appliqués à la conduite et aux affaires des nations et souverains*, 1758, [Law of Nations; or, Principles of the Law of Nature, applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns], (translated by C. Fenwick), Washington, 1916, Book III, Chapter 3, para. 25.

³²³ Ibid., Book III, Chapter 3, paras 26, 28.

³²⁴ Ibid., Book III, Chapter 3, para. 27.

³²⁵ Ibid., Book III, Chapter 3, para. 39.

na ograničenja u pribegavanju ratu, pravna doktrina je prihvatila pravo država da povedu rat kad god one to žele. U odsustvu nekog višeg prava ili vlasti, postojao je režim samopomoći koji je dopuštao državama da u svako vreme pribegnu ratu kako bi zaštitile svoja prava.³²⁶ Stoga, je tradicionalno načelo neintervencije bazirano na teoriji apsolutne suverenosti koje je dominiralo pre stvaranja OUN, štitilo samo velike države u njihovim međusobnim odnosima, dok se ono nije primenjivalo u odnosu na male države, naročito one izvan Evrope.³²⁷ U periodu o kojem se govori, međunarodno pravo nije poznavalo opštu zabranu ratovanja i drugih oblika upotrebe sile, ali je među državama postojao osećaj potrebe da se upotreba sile opravda na moralnoj i političkoj osnovi, u skladu sa tradicijom pravednog rata.³²⁸

Čini se da bi se razmatranje pravila o upotrebi sile koja su važila pre Prvog svetskog rata moglo okončati zaključkom Umozurikea i Švebela (*Schwebel*). Ovaj prvi kaže da je upotreba sile bila pravo za koje su države smatrale da ga imaju uvek kada su trebale da zaštite ili unaprede svoje vitalne interese. Na osnovu realizacije svog prava na upotrebu sile, evropske sile su u XVII veku izvršile ekspanziju u Americi, a u XIX u Africi. U to vreme "sila je bila pravo".³²⁹ Sudija Švebela, u izdvojenom mišljenju u slučaju Nikaragva, je istakao

"U periodu koji je prethodio Povelji Ujedinjenih nacija - ili, u svakom slučaju, u periodu pre usvajanja Pariskog ugovora odnosno pre stvaranja Društva naroda - države su bile slobodne da upotrebe oružanu silu i idu u rat iz bilo kog razloga ili čak i bez razloga".³³⁰

³²⁶ Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., p. 17.

³²⁷ Mani V.S: Humanitarian Intervention and International Law, Indian Journal of International Law, vol. 33, 1993, p. 25.

³²⁸ Rytter J.E: op. cit., p. 126; Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 78.

³²⁹ Umozurike U.D: op. cit., p. 305.

³³⁰ International Court of Justice, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (separate opinion of Judge Schwebel); navedeno prema: Krylov N: op. cit., p. 370.

2.2. Period nakon Prvog svetskog rata

Nepostojanje ugovornog ograničenja za otpočinjanje rata trajalo je sve do 1919. godine kada su Paktom Društva naroda po prvi put uvedene neke novine za država koje su se odnosile na *ius ad bellum*. Još značajnija ograničenja na tom planu su nametnuta Brijan-Kelogovim paktom iz 1928. godine, koji se smatra prvim ugovorom koji sadrži zabranu rata.

Pakt Društva naroda nije zabranio rat, ali je uveo određena pravna ograničenja za njegovo otpočinjanje. Ta ograničenja su bila vezana za prethodnu upotrebu sredstava za mirno rešavanje sporova. Najpre, na osnovu čl. 12 članice su se obavezale da svaki ozbiljniji spor iznesu pred arbitražu, sud ili Savet Društva naroda. Dalje, je čl. 15 predviđao da ukoliko takav spor bude iznet pred Savet i ovaj organ ga reši jednoglasno, stranama u sporu je zabranjeno da pribegnu ratu ukoliko se druga strana pridržava izveštaja Saveta. Čl. 13 je nametao istu zabranu i u slučaju kada je spor rešen sudskom ili arbitražnom presudom.

Iz ovog se može videti da se rat nikada nije mogao otpočeti protiv države koja poštuje odluke međunarodnog tela koje je rešilo spor. Pored toga, čl. 12 je nametao obavezu državama da ni u kom slučaju ne smeju pribeci ratu dok ne protekne tri meseca nakon donošenja odluke tela koje je rešavalo spor (Savet, arbitraža ili sud). To znači da čak ukoliko jedna strana nije izvršavala donetu odluku, druga strana je bila u obavezi da čeka najmanje tri meseca pre nego što započne rat. Ovaj član je odlagao upotrebu sile, i to odlaganje je imalo za cilj da doprinese smirivanju gneva i podstakne primenu mirnih sredstava za rešavanje spora.

Iz navedenih pravila se može videti da je Pakt sadržao određene zabrane i ograničenja u pogledu otpočinjanja rata, ali, isto tako, može se videti da je on dopustio neke situacije u kojima su države legalno mogle pribeci ratu. Prvi takav slučaj je postojao kada spor između država nije rešen odlukom nijednog napred pomenutog organa, gde je čl. 15 Pakta ostavljao članicama pravo "da preduzmu onakvu akciju koju one smatraju potrebnom za održavanje prava i pravde". Drugi izuzetak je postojao u slučaju kada jedna strana u sporu u roku od tri meseca ne

izvrši odluku tela koje je rešavalo spor, što je drugoj strani davalo pravo da protiv takve države povede rat.

Malo konfuzije u regulisanju *ius ad bellum* unosi čl. 10 Pakta koji predviđa sledeće

"Članovi Društva se obavezuju da će poštovati i čuvati od spoljašnje agresije teritorijalni integritet i postojeću političku nezavisnost svih članova Društva. U slučaju takve agresije, pretnje ili opasnosti od agresije, Savet će preporučiti sredstva kojima će obezbediti poštovanje ove obaveze".

Na prvi pogled se čini da je ovaj član zabranjivao svaku agresiju protiv teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti. Samim tim on bi bio u kontradikciji sa čl. 15 koji je dozvoljavao rat pod određenim uslovima. Međutim, zabrani iz čl. 10 Pakta se ne može dati univerzalni karakter, jer je taj član podređen članovima o mirnom rešavanju sporova i njegove garancije deluju jedino u odnosu na ratove koji su nedopušteni članom 15 Pakta.³³¹

Kako Brajerli primećuje, iako odricanje od rata u Paktu nije bilo potpuno, pomenuti članovi ovog ugovora su učinili neverovatnim da agresorski nastrojena država uspe da pribegne ratu a da ne prekrši obaveze ustanovljene Paktom.³³²

S obzirom na manjkavosti zabrane upotrebe sile koje su bile prisutne u Paktu Društva naroda, određen broj država je težio daljem jačanju ove zabrane. Shodno tom nastojanju, 1928. godine je zaključen Brijan-Kelogov pakt koji je naredne godine stupio na snagu, i on je tehnički između strana ugovornica još uvek na snazi, uključujući SAD i Rusiju.³³³ Ovim Paktom, koji je zaključen izvan Društva naroda, predviđeno je da ugovornice

"u ime svojih uvažanih naroda osuđuju pribegavanje ratu kao načinu za rešavanje svojih međunarodnih sporova, i odriču ga se kao instrumenta nacionalne politike u svojim međusobnim odnosima".

Za razliku od Pakta Društva naroda koji je dozvoljavao rat pod određenim uslovima, ovaj ugovor je apsolutno zabranio rat između strana ugovornica. On čak nije izričito predvideo dopuštenost rata u slučaju samoodbrane. Međutim, od njegovih ugovornica bilo je opšteprihvaćeno da je odbrambeni rat predstavljao

³³¹ Brownlie I: *International Law and the Use of Force by States*, Oxford, 1963, p. 63.

³³² Briery J.L.: *op. cit.*, p. 408.

³³³ Arend C.A.-Beck R.J.: *op. cit.*, p. 22.

dopušten izuzetak od ustanovljene zabrane.³³⁴ Velika slabost ugovora se ogledala u tome što je on zabranjivao rat samo između strana ugovornica, ali ne i prema trećim državama, kao i što nije predviđao nikakav mehanizam za kontrolu poštovanja uvedene zabrane. Iako Brijan-Kelogov pakt nije sprečio izbijanje Drugog svetskog rata, on je dao značajan doprinos progresu na putu zabrane upotrebe sile u međunarodnim odnosima.

3. Zaštita ljudskih prava

Pravilima o ljudskim pravima regulišu se odnosi između pojedinaca i države pod čijom se jurisdikcijom oni nalaze. Pravila koja pojedincima garantuju ljudska prava istovremeno predstavljaju ograničenja za državu. Stoga države dugo nisu bile voljne da se podvrgnu pravilima o ljudskim pravima.

Ljudska prava su dugo bila u unutrašnjoj nadležnosti država. Ona su viđena kao suštinski deo suverenosti jer se putem njih uređuje odnos vlade i subjekata koji su njoj potčinjeni, i usled toga države nisu bile spremne da njihovo regulisanje prepuste nekome drugome. Pre 1945. godine, zaštita ljudskih prava je bila materija koja je dominantno spadala u isključivu nadležnost država. Međunarodno običajno pravo nije sadržavalo odredbe koje bi ograničavale države u ponašanju prema svojim građanima.

Ne samo da nije bilo međunarodnih dokumenata, već vrlo dugo nije bilo ni unutrašnjih propisa koji su štitili ljudska prava. Tek nakon dugih borbi i suprotstavljanja vladajućim režimima polako počinje donošenje internih akata koji garantuju ljudska prava. Među njima se posebno ističu *Magna Carta Libertatum* (1215. godine), *Bill of Rights* (1688. godine), Deklaracija o pravima čoveka i građanina (1789. godine). Donošenjem ustava kao najviših internih pravnih akata

³³⁴ Wright Q: The Meaning of the Pact of Paris, *American Journal of International Law*, vol. 27, 1933, no. 1, pp. 42-43. Ni Braunli ne poriče da je Brijan-Kelogov pakt dopuštao pravo na samoodbranu; Brownlie I: Thoughts on Kind-Hearted Gunmen, in Lillich R. (ed.): *Humanitarian Intervention and the United Nations*, Charlottesville, 1973, p. 142.

ljudska prava postaju njihov uobičajeni deo. I pored brojnih slabosti, pomenuti interni dokumenti su predstavljali značajan napredak u zaštiti ljudskih prava.

Međunarodna zaštita ljudskih prava pre Prvog svetskog rata je bila vrlo oskudna, bolje reći gotovo da nije bilo dokumenata koji su se bavili tom problematikom. U tom periodu doneto je tek nekoliko međunarodnih ugovora koji su bili posvećeni zabrani ropstva.

Ni stvaranje Društva naroda nije bitnije promenilo situaciju na ovom planu. Pakt Društva naroda nigde ne pominje izraz ljudska prava. U Paktu, u članu koji govori o međunarodnoj saradnji, rečeno je da će države nastojati da održe pravične i čovečne uslove rada u skladu sa međunarodnim konvencijama, kao i da će Društvu naroda prepustiti opšti nadzor nad sporazumima koji se odnose na trgovinu ženama i decom.³³⁵ Pored te opšte obaveze za sve države članice, Pakt je zahtevao od država koje su upravljale mandatima da garantuju narodima pod svojom upravom slobodu savesti i veroispovesti, kao i da zabrane zloupotrebe poput trgovine robljem.³³⁶

Mnoga pitanja koja danas spadaju u sferu ljudskih prava zaštićenih međunarodnim ugovorima pre Drugog svetskog rata su smatrana isključivom nadležnošću država.³³⁷ Doduše, i u međuratnom periodu su usvojena neka međunarodna pravila koja su se odnosila na unapređenje zabrane ropstva, zaštite radnika i njihovih prava, a određena pažnja je posvećena i zaštiti manjina, ali samo u regionu centralne i istočne Evrope.³³⁸ Pored toga, i pravo veroispovesti je do Drugog svetskog rata uživalo određenu međunarodnu zaštitu, ili bolje reći zaštitu od strane drugih država. Ono, doduše, nije bilo garantovano nijednim međunarodnim aktom, ali su države praktikovale njegovu zaštitu. To je najčešće bio slučaj sa hrišćanskom manjinom u Otomanskoj imperiji čija su verska i druga prava štitile zapadne sile i Rusija.

³³⁵ Čl. 23 Pakta.

³³⁶ Čl. 22(5) Pakta.

³³⁷ Murphy S.D: op. cit., p. 58.

³³⁸ Više o tim ugovorima videti: Degan Đ: Međunarodno pravo, Rijeka, 2000, str. 524-526.

Može se videti da je odnos između režima i njegovih podanika dosta dugo smatran unutrašnjim pitanjem države, u koje se niko sa strane, a ponajmanje zvanični organi druge države, mogao mešati. Zato je u XIX veku međunarodna zaštita ljudskih prava uspeła da se uspostavi u onim oblastima koje nisu bile pokrivne apsolutnom vlašću država, kao što je borba protiv ropstva i to naročito na otvorenom moru.³³⁹ U XIX veku pojedinac nije smatran subjektom međunarodnog prava, već je njegov pravni značaj u međunarodnim odnosima bio jedino posledica njegovog državljanstva, koje je izražavalo pripadnost nacionalnoj zajednici; jedino je ta zajednica bila nosilac materijalnih prava na osnovu međunarodnog prava. Iz toga je proizlazilo da povreda ličnosti ili imovine stranca nije smatrana kao povreda tog pojedinca već samo i isključivo kao povreda prava države čiji je on državljanin.³⁴⁰

Pre Drugog svetskog rata, u skladu sa načelom suverenosti, međunarodno pravo je odnos države prema svojim građanima prepuštalo njenoj isključivoj nadležnosti. Pojedinici su bili objekti državne akcije, a ne međunarodni subjekti sa materijalnim i proceduralnim pravima u međunarodnom pravu. U tom periodu je postojala samo simbolična internacionalizacija ljudskih prava u uskim oblastima.³⁴¹

II Slučajevi intervencija

Prvi slučajevi humanitarnih intervencija se sreću tek u XIX veku, na šta je svakako uticao porast moći zapadnih država i Rusije, uz istovremeno slabljenje Turske.

Novaković uočava da u početnom periodu osmanlijske invazije Evrope, evropske države nisu praktikovale intervencije iako je položaj hrišćana u Turskoj

³³⁹ Dimitrijević V: Opšti (međunarodni) standardi ljudskih prava, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 39, Supplement broju 5-6, 1989, str. 600.

³⁴⁰ Doehring K: The Relationship Between State Sovereignty and Human Rights, Acta Juridica, 1979, p. 78.

³⁴¹ Forysthe D.P-Pease K.K: Human Rights, Humanitarian Intervention and World Politics, Human Rights Quarterly, vol. 15, 1993, no. 2, p. 294.

bio nepovoljan. Razlog za to je velika moć Turske koja ne bi trpela nikakvu intervenciju u njen odnos prema podanicima, pa su se evropske sile zadovoljile sklapanjem kapitulacija kojima je Turska dobrovoljna davala naročite povlastice državljanima hrišćanskih država.³⁴² Slabljenjem Turske, evropske države uspevaju da putem ugovora prisile Tursku da na verskoj osnovi dopusti evropsko mešanje u njene unutrašnje poslove, usled čega su te intervencije nazivane verskim. Međutim, kasnije ciljevi intervencija su širi i ogledaju se u stvaranju nezavisnih država, pa se tu radilo o "narodnosnim" intervencijama, a kao prvi primer se navodi intervencije iz 1827. godine kada su Engleska, Francuska i Rusija obezbedile nezavisnost Grčkoj.³⁴³

Najraniji slučajevi humanitarnih intervencija, uglavnom, su bili vezani za zaštitu majina, i to pre svega verskih manjina. S obzirom da takva praksa ni kasnije nije napuštena neki pisci humanitarnu intervenciju izlažu u okviru zaštite manjina.³⁴⁴

Praksa humanitarnih intervencija je postojala tokom XIX veka, dok početkom XX veka ona gotovo iščezava. Jedina situacija u prvoj polovini XX veka koja se želela predstaviti kao humanitarna intervencija bila je intervencija Hitlera u Čehoslovačkoj radi zaštite nemačke manjine. To iščezavanje se poklapa sa težnjom međunarodne zajednice da najpre upotrebu sile ograniči (Pakt Društva naroda), a potom i zabrani (Brijan-Kelogov pakt).

Kao primeri humanitarne intervencije pre Drugog svetskog rata najčešće se navode: intervencija u Grčkoj (1827), intervencija u Siriji (1860-1861) i intervencija na Kubi (1898). Pored ovih, pojedini internacionalisti navode i neke druge slučajeve humanitarnih intervencija, ali ti njihovi stavovi nemaju širu po-

³⁴² Novaković M: op. cit., str. 102.

³⁴³ Ibid., str. 102-103.

³⁴⁴ Takav pristup ima Guggenheim; o tome videti: Milenković S: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, Beograd, 1974, str. 32.

držku.³⁴⁵ Nasuprot tome, Braunli je vrlo restriktivan u davanju humanitarnog karaktera pojedinim intervencijama iz tog perioda.³⁴⁶

1. Intervencija u Grčkoj (1827)

Zajednička intervencija Velike Britanije, Francuske i Rusije u cilju pomoći grčkim ustanicima u borbi protiv Turske se navodi kao prvi primer humanitarne intervencije. Intervencija je preduzeta na osnovu ugovora koje su ove tri države zaključile u Londonu jula 1827. godine. U njegovoj preambuli su navedeni motivi kojima se opravdava intervencija. Među njima su nalaze i briga za "nered i anarhiju" prouzrokovanu borbama koji mogu ometati trgovinu evropskih država i dati šansu piratima, postojanje grčkog poziva upućenog Velikoj Britaniji i Francuskoj da budu posrednici u njihovim odnosima sa Turskom, želja ove tri države da "zaustave prolivanje krvi i da spreče sve druge nesreće".³⁴⁷ Pored toga,

³⁴⁵ Tako se objava rata Turskoj od strane Rusije radi zaštite hrišćanske populacije u Bosni i Bugarskoj navodi kao primer humanitarne intervencije. Međutim, iako se ova akcija pravda verskim simpatijama i humanošću, njen stvarni uzrok je pokret Rusije ka turskim moreuzima i Konstantinopolju. Invazija Makedonije 1913. godine od strane Srbije, Bugarske i Grčke bila je pre rezultat politike moći nego želje da se zaštite makedonski hrišćani. Intervencija SAD i Velike Britanije u Bokserskom ustanku u Kini (1900. godine) pored humanitarnih razloga preduzeta je radi omogućavanja Zapadu da trguje na kineskom tržištu. I Hitler je svoju okupaciju Bohemije i Moravije iz 1939. godine pravdao humanitarnim razlozima, ali je kasniji sled događaja pokazao da su razlozi intervencije bili sasvim druge prirode; Primeri i njihove karakteristike navedeni prema: Chesterman S: op. cit., pp. 27-28. Tesón je možda najekstremniji po ovom pitanju jer on navodi Drugi svetski rat kao "najvažniji precedent za humanitarnu intervenciju u periodu pre Povelje UN". Po njemu saveznici se nisu borili samo protiv Hitlerove i Musolinijeve vojne agresivnosti prema susedima, već je udarna snaga te borbe bila "dostojanstvo, razum, ljudska prava i uljudnost na jednoj, protiv degradacije, diktature, iracionalnosti i opstrukcija, na drugoj strani"; Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, pp. 178-179.

³⁴⁶ On smatra da jedini stvarni primer altruističke akcije u tom periodu predstavlja intervencija radi sprečavanja masakra hrišćana u Siriji. Prema ovom autoru, blizak primer humanitarnoj intervenciji predstavlja Hitlerova okupacija Bohemije i Moravije koju je ovaj diktator pravdao postojanjem "napada na život i slobodu manjina", a cilj njegove akcije je bio "razoružanje čeških trupa i terorističkih bandi koje su predstavljale pretnju za manjine"; Brownlie I: International Law and the Use of Force by States, Oxford, 1963, p. 340. Intervenciju evropskih sila u Grčkoj 1927. godine i američku intervenciju na Kubi 1898. godine, ovaj autor ne smatra humanitarnim intervencijama i svrstava ih u primere "ex post fakticizma", tj. situacijama u kojima su države imale neke druge ciljeve, koje su naknadno pokušale opravdati humanitarnim razlozima. Argument za ovo stanovište autoru predstavlja nepozivanje država koje su intervenisale na doktrinu humanitarne intervencije. Braunli smatra da su te intervencije bile izraz čisto nacionalne politike, a da su ih tek kasnije pojedini autori okarakterisali kao primere humanitarne intervencije; Brownlie I: Humanitarian Intervention, in Moore J.N. (ed): Law and Civil War in the Modern World, Baltimore-London, 1974, pp. 220-221.

³⁴⁷ Navedeno prema: Chesterman S: op. cit., p. 29.

istaknuto je da je akcija ove tri države zasnovana "na osećanju humanosti, koji nije ništa manji od interesa za spokojstvo Evrope".³⁴⁸ Ove tri države su tražile autonomiju za Grčku, jer su smatrale da bi to zaustavilo dalje stradanje Grka. Međutim, Turska je takav zahtev odbila, ističući da to pitanje potpada pod unutrašnju nadležnost Turske. Usled toga, pomenute države su vojno intervenisale, prevashodno ruskim trupama, i Turska je zbog sopstvene slabosti bila prinuđena da prihvati sve zahteva, što je 1830. godine dovelo do nezavisnosti Grčke.³⁴⁹

2. Intervencija u Siriji (1860-1861)

Juna i jula 1860. godine hiljade hrišćana je ubijeno u Siriji,³⁵⁰ koja je u to vreme bila u sastavu Turskog Carstva.³⁵¹ Ambasadori Austrije, Velike Britanije, Francuske, Pruske i Rusije sreli su se 31. jula 1860. godine u Parizu sa predstavnikom Turske što je rezultiralo sklapanjem sporazuma. Na osnovu tog sporazuma turski sultan je "želeći da zaustavi ... prolivanje krvi u Siriji, i da pokaže svoju čvrstu odlučnost za uspostavljanje poretka i mira među stanovništvom pod njegovom suverennošću" dopustio da 12000 stranih vojnika bude poslato u Siriju.³⁵² Velike sile su se dogovorile da Francuska svojim trupama izvede tu intervenciju, ali zbog sumnje Velike Britanije da Francuska ima i druge ciljeve (vojno prisustvo u istočnom Mediteranu), a ne samo humanitarne, predviđeno je ograničeno trajanje operacije na 6 meseci.³⁵³ Ovakav način odobrenja francuske inter-

³⁴⁸ Abiew F.K: The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention, The Hague-London-Boston, 1999, p. 49.

³⁴⁹ Murphy S.D: op. cit., p. 52.

³⁵⁰ Sirija je tada obuhvatala današnje teritorije Libana, Jordana, Izraela, Sirije, Zapadne obale i pojasa Gaze; navedneo prema: Abiew F.K: The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention, The Hague-London-Boston, 1999, p. 51.

³⁵¹ Procenjuje se da je ubijeno oko 11000 hiljada hrišćana, a da je još 100000 bilo pogođeno posledicama građanskog rata; navedneo prema: Klopfer S: The Syrian Crisis 1860-61: A Case Study in Classic Humanitarian Intervention, Canadian Yearbook of International Law, 1985, p. 253.

³⁵² Navedeno prema: Chesterman S: op. cit., p. 32.

³⁵³ Fairley H.S: State Actors, Humanitarian Intervention and Interantional Law: Reopening Pandora's box, Georgia Journal of Interantional and Comparative Law, vol. 10, winter 1980, no. 1, p. 47.

vencije u Siriji onemogućio je Francusku da ostvari imperijalističke ciljeve.³⁵⁴ Francuska je angažovala 6000 svojih vojnika, i kada su oni stigli u krizno područje, poredak je već bio uspostavljen od strane turskih vlasti, ali, iako je ugovorom bilo predviđeno da okupacija traje šest mesec, francuski vojnici su tamo ostali do 5. juna 1861. godine.³⁵⁵ Pariski sporazum i intervencija u Siriji rezultirali su i nacrtom novog ustava za Liban, koji je ustanovio hrišćanskog guvernera odgovornog direktno Porti.³⁵⁶

Na pitanje da li je ova intervencija evropljana u Siriji primer humanitarne intervencije internacionalisti daju različite odgovore. Tako Braunli smatra da je ona možda jedini primer humanitarne intervencije u XIX veku.³⁵⁷ Najvažniji element koji ukazuje da se radi o humanitarnoj intervenciji jeste predominacija humanitarnih motiva i relativna nezainteresovanost država koje su tom prilikom intervenisale. Uprkos francuskom kolonijalizmu u regionu, njene trupe su postupale pod mandatom evropskih sila i povukle su se kada je mandat okončan.³⁵⁸ Međutim, neki momenti navode na drugačiji zaključak. Najpre, evropske trupe faktički nisu zaštitile hrišćane jer su to pre njihovog dolaska učinile turske snage, a i saglasnost sultana se ne uklapa u pojam humanitarne intervencije.³⁵⁹ Ističući dvoznačnost motiva Francuske, smirivanje nemira u Siriji i pre dolaska francuskih trupa u ovu zemlju, Pogani (*Pogany*) poriče da se ovaj događaj može okvalifikovati kao humanitarna intervencija.³⁶⁰

³⁵⁴ Mahalingam R: The Compatibility of the Principle of Nonintervention with the Right of Humanitarian Intervention, *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*, vol. 1, 1996, p. 239.

³⁵⁵ Navedeno prema: Chesterman S: op. cit., p. 32.

³⁵⁶ Chilstrom R.M: op. cit., p. 102.

³⁵⁷ Brownlie I: *International Law and the Use of Force by States*, Oxford, 1963, p. 340.

³⁵⁸ Chesterman S: op. cit., p. 33. Isto stanovište ima i Fonteyne; Fonteyne J.P.L: *The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity under the UN Charter*, *California Western International Law Journal*, vol. 4, 1975, no. 2, pp. 208-209.

³⁵⁹ Stouel smatra da je taj pristanak Turske iznuđen, te stoga postojanje takvog pristanka ne menja karakter ove intervencije; Stowell E.C: *Intervention in International Law*, Washington, 1921, p. 66.

³⁶⁰ Pogany I: *Humanitarian Intervention in International Law: the French Intervention in Syria Re-examined* (1986), *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 35, 1986, p. 190.

3. Intervencija na Kubi (1898)

SAD su 1898. godine vojno intervenisale na Kubi, koja je tada bila pod španskom vlašću. Američki predsednik Mek Kinli (*McKinly*) je pravdao intervenciju "razlozima humanosti, zaustavljanjem varvarstva, krvoprolića, gladovanja i stravičnih patnji ...".³⁶¹ Kongres je u svojoj rezoluciji od 20. aprila 1898. godine istakao da "... užasni uslovi koji više od tri godine postoje na kubanskom ostrvu, tako blizu naših granica, potresli su moralna osećanja naroda Sjedinjenih Država ...".³⁶²

Stradanja stanovnika Kube su bila poznata američkim građanima i sigurno su uticala na otpočinjanje intervencije, ali je bilo i drugih razloga za rat. To su pre svega ekonomski i strategijski interesi SAD, poput američke težnje da investiraju u proizvodnju šećera i približavanje panamskoj prevlaci radi buduće izgradnje kanala. U prilog toj tvrdnji ide i činjenica da nakon proterivanja Španaca, SAD nije priznala vladu ustanika na Kubi, već je uspostavila svoju vlast. Usled svega toga, Valcer zaključuje da se "čitava akcija, od 1898. do 1902. godine, može biti uzeta kao primer milosrdnog imperijalizma, ... a ne kao primer humanitarne intervencije".³⁶³ Ovaj pisac postavlja i jedno pitanje koje pokreće neke dileme. Naime, pošto se na Kubi razvio ustanički pokret protiv Španaca, vlasti su naredile prinudno premeštanje građana iz sela u gradove, u kojima su Španci imali punu kontrolu, kako bi sebi olakšali borbu protiv ustanika (tzv. "koncentracija"). Svi oni koji naredbu o premeštanju nisu ispoštovali, smatrani su ustanicima i kažnjavani. Pitanje je zašto SAD nisu intervenisale na strani Španije i brzo ugušile kubanski ustanak čime bi takođe bili otklonjeni razlozi za "koncentraciju", kao oblik kršenja ljudskih prava.³⁶⁴ I Fontejn (*Fonteyne*) akciju SAD na Kubi ne svrstava u primere humanitarne intervencije, jer joj nedostaju jasni humanitarni

³⁶¹ Umozurike U.D: op. cit., p. 309.

³⁶² Stowel E:C: *Intervention in International Law*, Washington, 1921. p. 122.

³⁶³ Walzer M: op. cit., pp. 102-104.

³⁶⁴ *Ibid.*, p. 104

motivi.³⁶⁵ Nasuprot tome, neki misle da je baš ova akcija najbolji primer za humanitarnu intervenciju u epohi pre usvajanja Povelje UN.³⁶⁶

Značajno je istaći i to da evropske sile, osim Engleske, nisu podržale SAD već Španiju, mada nisu bile spremne da to podršku daju i oružjem.³⁶⁷

III Legalnost humanitarne intervencije

Ispitivanjem legalnosti humanitarne intervencije dolazi se do odgovora na pitanje da li je ona kompatibilna sa postojećim pravilima međunarodnog prava.³⁶⁸ Za razliku od upotrebe sile radi zaštite državljana u inostranstvu, legalnost humanitarne intervencije je bila problematična i pre stupanja na snagu Povelje UN.

U određenim istorijskim periodima humanitarna intervencija je različito tretirana sa stanovišta njene dopuštenosti. Sve do XIX veka stavove o tome možemo naći u delima različitih mislilaca koji su, između ostalog, iznosili i stavove o upotrebi oružane sile radi zaštite stanovništva pod vlašću neke druge države. U periodu XIX i početkom XX veka norme međunarodnog prava se ubrzano uobličavaju, najpre kroz običaje, a zatim i putem međunarodnih ugovora, te stoga u ovim izvorima treba tražiti odgovor na pitanje o legalnosti humanitarne intervencije.

³⁶⁵ Fonteyne J.P.L: The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity under the UN Charter, *California Western International Law Journal*, vol. 4, 1975, no. 2, p. 206.

³⁶⁶ Takvog su mišljenja Stouel i Česterman (*Chesterman*). Stowell E.C: *Intervention in International Law*, Washington, 1921, p. 481; Chesterman S: op. cit., p. 34.

³⁶⁷ Graham M.W: *Humanitarina Intaervention in International Law as Related to the Practice of the United States*, *Michigan Law Review*, vol. 22, 1924, no. 3, p. 325.

³⁶⁸ Za razliku od toga, legitimnost intervencije u velikoj meri zavisi od političkih i moralnih obzira koji se koriste za njeno opravdanje, ali ona svakako ne može biti određena bez uzimanja u obzir i pravnih aspekata. Činjenica da države koje intervenišu uživaju snažnu i široku podršku u međunarodnoj zajednici može biti faktor koji doprinosi legitimnosti intervencije. Takva podrška nužno ne doprinosi legalnosti intervencije prema postojećem pravu, mada legitimnost intervencije može usmeriti mogući razvoj prava u budućnosti; *Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13)*, The Hague, 2000, p. 5. Slično je stanovište i Danskog instituta koji ističe da legitimitet ne može dati odgovor na pitanje o legalnosti akcije, već samo može dati neke ideje o budućim izmenama međunarodnog prava (*de lege ferenda*); *Danish Institute of International Affairs*: op. cit., p. 24.

1. Period do XIX veka

U delima istoričara i filozofa ranih civilizacija, koncept "humanitarne intervencije" nije se javljao kao validan razlog *per se* za pribegavanje ratu.³⁶⁹ Pojavom hrišćanstva opravdanje ove ustanove se bazira na ideji hrišćanske solidarnosti i potrebi da se zaštite pristalice iste vere. Akvinski je na bazi religijske solidarnosti tvrdio da suveren ima pravo da interveniše u unutrašnje poslove drugog suverena ukoliko ovaj veoma loše postupa sa svojim podanicima.³⁷⁰ Takva shvatanja su dominirala sve do kraja XVI veka.

Polu veka kasnije osećaj solidarnosti između ljudskih bića je još uvek prisutan, ali pod uticajem Grocijusa, čisto moralne obaveze koje potiču iz hrišćanske vere se transformišu u mnogo opštije obaveze zasnovane na prirodnom pravu.³⁷¹ Doduše, i Grocijus ističe da je pravično voditi rat protiv onih koji okrutno postupaju sa hrišćanima u ime sopstvene vere,³⁷² ali on i loše tretiranje građana od strane sopstvenog vladara smatra opravdanim razlogom za stranu državu da povede rata protiv takvog suverena. Naime, Grocijus polazi od toga da je svaki vladar suveren na svojoj teritoriji i da je on vrhovni sudija u svom kraljevstvu i nad svojim podanicima, te da se stoga strane sile ne mogu mešati u dešavanja u njegovoj državi. Međutim, kada se vladari ponašaju surovo prema podanicima, odbacujući time prirodne zakone, oni gube pravo na nezavisnost i ne mogu se više pozivati na privilegije koje im daje međunarodno pravo. Grocijus ne dopušta unutrašnji otpor podanika protiv vladara,³⁷³ ali dopušta pomoć tom otporu od stranih država kada su podanici izloženi teškom ugnjetavanju.³⁷⁴ Zbog ovakvih

³⁶⁹ Murphy S.D: op. cit., p. 36.

³⁷⁰ Navedeno prema: Fonteyne J.P.L: The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity under the UN Charter, California Western International Law Journal, vol. 4, 1975, no. 2, p 214.

³⁷¹ Graham M.W: op. cit., pp. 314-315.

³⁷² Grotius H: op. cit., Book II, Chapter 20, section XLIX.

³⁷³ Ibid., Book I, Chapter 4, paras 1-8.

³⁷⁴ Ibid., Book II, Chapter 25. para. 8.

stavova, Lauterpaht (*Lauterpacht*) smatra da Grocijusovo pisanje predstavlja prvo merodavno izlaganje načela humanitarne intervencije.³⁷⁵

Vattel je smatrao da u slučaju nepravednog vladarevog postupanja prema podanicima oni imaju pravo na otpor protiv vladara, kao i da taj njihov otpor mogu pomoći strane države, ističući to sledećim rečima

"vladar, kršeći osnovne zakone, daje svojim podanicima zakonito pravo da mu se suprotstave; ako, njegovom nepodnošljivom tiranijom, on izazove nacionalni revolt protiv sebe, svaka strana sila s pravom može pružiti pomoć ugnjetavanom narodu koji takvu pomoć traži".³⁷⁶

2. Period XIX i početak XX veka

S obzirom da u ovom periodu već dolazi do značajnijeg razvoja međunarodnog prava, najpre običajnog a potom i ugovornog, to će status humanitarne intervencije biti razmatran sa stanovišta ova dva izvora međunarodnog prava. Naravno, ni shvatanja tadašnje doktrine neće biti zanemarena, ali će ona ovaj put biti uzeta u obzir kao pomoćni izvor, tj. kao sredstvo za dokazivanje postojanja običaja. Sudska praksa, kao druga vrsta pomoćnog izvora, u ovom periodu još uvek nije bilo dovoljno razvijena, tako da one ne može biti uzeta u obzir prilikom razmatranja statusa humanitarne intervencije u tadašnjem međunarodnom pravu.

2.1. Običajno pravo

Postavlja se pitanje da li je do usvajanja Povelje UN postojala praksa i svest o pravnoj obaveznosti koje su bile dovoljne za nastanak običajnog pravila o dopuštenosti humanitarne intervencije. Utvrđivanje statusa humanitarne intervencije u tadašnjem običajnom pravu nije bez značaja za status ove ustanove u današnjem međunarodnom pravu.³⁷⁷

³⁷⁵ Lauterpacht H: *The Grotian Tradition in International Law*, British Yearbook of International Law, vol. 23, 1946, p. 46.

³⁷⁶ Vattel E: *op. cit.*, Book II, Chapter 4, paras 55-56.

³⁷⁷ Doduše, ima i drugačijih mišljenja o značaju tadašnjeg statusa humanitarne intervencije za pitanje njene današnje legalnosti. Tako, s obzirom da pre usvajanja Pakta Društva naroda i Brijan-Kelogovog

Kao što je poznato, za nastanak i postojanje međunarodnog običajnog pravila neophodna su dva elementa: praksa i svest o pravnoj obaveznosti (*opinio iuris sive necessitatis*).

Vrlo je diskutabilna podobnost tadašnje prakse na planu humanitarne intervencije za formiranje običajnog pravila. Njoj zamerke mogu uputiti zbog nepostojanja jednoobraznosti, opštosti, i odsustva kontinuiteta.

Nedoslednost država se uočava u različitom ponašanju početkom XIX veka i u potonjem periodu. Može se uočiti da su u početnom periodu postojanja Svete alijanse (Austrija, Pruska i Rusija) njeni ciljevi bili sasvim suprotni konceptu humanitarne intervencije. Ovaj savez je putem intervencija nastojao da očuva apsolutističke režime i suzbije demokratske pokrete.³⁷⁸ Neujednačenost u ponašanju država je prisutna i u kasnijim fazama ovog perioda. Ona se sada ogleda u činjenici da i pored postojanja vrlo ozbiljnih kršenja ljudskih prava, koja su daleko nadmašivala ona kršenja kod kojih je intervenisano, nijedna država nije preduzela vojnu akciju u cilju njihovog sprečavanja. Najbolji primer za je progon i pokolj Jermena u Turskoj(1915-1916) na šta su SAD i ostale države reagovale protestima, dok vojna intervencija uopšte nije uzimana u obzir³⁷⁹. Da su SAD tada preduzele humanitarnu intervenciju u Jermeniji kao što su to učinile na Kubi 1898. godine, to bi dovelo do "ustanovljenja nečega što predstavlja model ponašanja".³⁸⁰

Kao primer za odsustvo jednoobraznosti na planu sprečavanja masovnog kršenja ljudskih prava takođe se može se navesti Krimski rat koji je prouzrokovao ruskim nastojanjem da zaštiti hrišćane ugnjetavane od strane Otomanske imperije. Francuska i Velika Britanija ne samo da nisu podržale Rusiju u tom poku-

pakta nije postojala opšta zabrana upotrebe sile, Antonopoulos (*Antonopoulos*) čak smatra da je rasprava o legalnosti humanitarne intervencije u tom periodu, kao izuzetku od zabrane upotrebe sile, bez ikakvog značaja za njen današnji status u međunarodnom pravu; Antonopoulos C: The NATO Military Action Against the Federal Republic of Yugoslavia (Kosovo) and the International Law on the Use of Force, *Revue Hellénique de droit international*, vol. 52, 1999, p. 430.

³⁷⁸ Murphy S.D: op. cit., p. 50.

³⁷⁹ Kao manje poznate primere, on navodi stanje na Kubi tokom ustanka protiv Španije (1868-1878) i položaj stanovništva u belgijskoj koloniji Kongo (1898-1908); Chesterman S: op. cit., pp. 25-26.

³⁸⁰ Graham M.W: op. cit., p. 326.

šaju zaštite, već su intervenisale protiv Rusije u cilju očuvanja turskog suvereniteta i nezavisnosti,³⁸¹ odnosno, postali su "vojni saveznici Sultana u zaštiti turskog suvereniteta".³⁸² Dokaz neujednačenog ponašanja tadašnjih evropskih sila predstavlja i njihovo držanje tokom intervencije SAD na Kubi (1898). Tom prilikom evropske sile, osim Engleske, politički nisu podržale SAD već Španiju.³⁸³ Nedoslednost evropskih kolonijalnih sila se ogleda i u tome što su one ograničavale suverenost Turske pozivanjem na humanost, dok su odbijale da prihvate takve standarde humanosti u svom postupanju sa stanovništvom koje su one u to vreme smatrale varvarima.³⁸⁴

Sigurno je da su na ovakvu praksu opredeljujuće uticali interesi država koje su intervenisale. Kod intervencija koje su predstavljane kao humanitarne nisu bili prisutni samo humanitarni motivi, već, možda u presudnijoj meri, bili su zastupljeni ekonomski i politički interesi velikih sila. Upravo se interesima velikih država može objasniti njihovo različito ponašanje u situacijama masovnog kršenja ljudskih prava.³⁸⁵

³⁸¹ Weiss T.G.-Chopra J: Sovereignty under Siege: From Intervention to Humanitarian Space, in Lyons G.- Mastanduno M: Beyond Westphalia: State Sovereignty and International Intervention, Baltimore-London, 1995, p. 93.

³⁸² Franck T.M.-Rodley N.S: After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force, American Journal of International Law, vol. 67, 1973, no. 2, p. 280-281

³⁸³ Graham M.W: op. cit., p. 325. Treba reći da evropske sile u toj situaciji nisu pružile vojnu pomoć ni jednoj strani u sukobu.

³⁸⁴ Köchler H: op. cit., pp. 3-4.

³⁸⁵ Keler uočava da je tokom XIX veka rana doktrina "ograničene suverenosti", za koju se tvrdilo se da je inspirisana čisto humanitarnim motivima, korišćena za pravdanje intervencija evropskih država radi zaštite hrišćana u Turskoj. Međutim, u stvarnosti je postojala imperijalistička agenda tadašnjih evropskih sila protiv Otomanske imperije i ona je bila pokretač tih intervencija. Na taj način "humanitarna intervencija u XIX veku je bila diktirana geopolitičkim interesima evropskih sila"; Köchler H: op. cit., pp. 3-4. I Vervi, s obzirom na važnu ulogu nehumanitarnih motiva, izražava sumnju da se neke od intervencija u XIX veku mogu okvalifikovati kao humanitarne; Verwey W.D: Humanitarian Intervention Under International Law, Netherlands International Law Review, vol. 32, 1985, p. 399. Slično njemu, Malančuk tvrdi da je praksa u XIX veku pokazala da su humanitarni razlozi često prizivani, samo da bi poslužili kao maska za intervenciju koja je izvršena iz političkih, ekonomskih ili drugih razloga. Prema njemu, sumnjivo je postojanje bilo koje humanitarne intervencije u XIX veku; Malančuk P: op. cit., p. 8. I Bartoš uočava da su intervencije koje su u tom periodu nazivane humanitarnim predstavljale osnov za kolonijalnu politiku i sprovedene su kako bi se prikrila prava namera kolonijalnih aspiracija; Bartoš M: Međunarodno javno pravo, knjiga I, Beograd, 1954, str. 282. U našoj doktrini, slično Bartošu, Paunović navodi da su u tom periodu pravi razlozi za intervenciju bili prikrivani iza humanitarnih; Paunović M: "Humanitarna intervencija" kao zloupotreba načela zabrane upotrebe sile u međunarodnom pravu, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 151.

Određene okolnosti ukazuju na odsustvo opštosti prakse u slučaju masovnih kršenja ljudskih prava. Najpre, sve humanitarne intervencije koje su preduzimate od strane evropskih sila odobravao je Evropski koncert jer im je jedino njegova odluka mogla dati legitimitet, dok pojedinačne akcije država nisu bile dozvoljene.³⁸⁶ Zbog toga je krug država koje su mogle preduzeti humanitarnu intervenciju bio dosta sužen. Drugo, intervencije u unutrašnje poslove Turske koje je Evropski koncert odobravao u XIX veku moraju se posmatrati u kontekstu "odnosa između nejednakih država u pravnoj zajednici koja daje prednost jednom socio-religijskom sistemu nad drugim i u kojoj 'civilizovane' države uživaju *de facto* tutorska prava nad 'necivilizovanim' državama".³⁸⁷ I Bartoš primećuje da se kao karakteristika tadašnjih humanitarnih intervencija može navesti njihovo preduzimanje protiv oslabljene Otomanske imperije pod vidom zaštite hrišćanske crkve i hrišćana.³⁸⁸ Upotreba humanitarne intervencije samo protiv jedne države, i samo od strane uvek jednih te istih država ukazuje na nedostatak opštosti tadašnje prakse.

Pored odsustva jednoobraznosti i opštosti, praksu na polju humanitarne intervencije karakteriše i diskontinuitet, koji je naročito primetan u prvoj polovini XX veka. Moglo bi se čak reći da je u periodu Društva naroda praksa humanitarnih intervencija potpuno iščezla, jer osim tvrdnje Hitlera da je bio primoran da u Čehoslovačkoj upotrebi silu radi zaštite nemačke manjine, nije bilo drugih pozivanja na ovu ustanovu.³⁸⁹

³⁸⁶ Pišući između dva svetska rata, Grem (*Graham*) navodi da u periodu pre Prvog svetskog rata, kada nije postojalo organizovana zajednica država koja bi se starala o stvaranju i sprovođenju međunarodnog prava, uključujući i humanitarnu intervenciju, to su činili Evropski koncert sila i SAD; Graham M.W: op. cit., pp. 321-322. Primećujući takvu praksu, Carcuras (*Tzartzouras*) ističe da su se u XIX veku države radije opredeljivale za multilateralnu humanitarnu intervenciju, dodajući da analogija između Koncerta velikih sila u XIX veku i Saveta bezbednosti danas nije neodgovarajuća; Tzartzouras M.E: *The Law of Humanitarian Intervention After Somalia*, *Revue Hellénique de droit international*, vol. 46, 1993, p. 201.

³⁸⁷ Franck T.M.-Rodley N.S: *After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force*, *American Journal of International Law*, vol. 67, 1973, no. 2, p. 280-281.

³⁸⁸ Bartoš M: op. cit., str. 282.

³⁸⁹ Antonopoulos C: op. cit., p. 430.

Imajući u vidu njihove karakteristike može se reći da primeri humanitarnih intervencija pre usvajanja Povelje UN imaju vrlo malu precedentnu vrednost za nastanak običajnog pravila.

U ovom periodu je vrlo teško utvrditi i postojanje svesti o pravnoj obaveznosti, kao drugog elementa običajnog pravila. Da u tom periodu kod država nije postojalo uverenje da imaju pravo na humanitarnu intervenciju može se videti iz njihovog oslanjanja na zaključene međunarodne ugovore prilikom preduzimanja takvih intervencija.³⁹⁰ Pored toga, u odsustvu norme koja je pre 1928. godine (Brijan-Kelogov pakt) zabranjivala upotrebu sile, države koje su intervenisale nisu osećale potrebu da traže pravno opravdanje za svoje oružane akcije.³⁹¹ Zbog toga kod država nije postojalo uverenje da one imaju neko posebno pravo, koje postoji nezavisno od opšteg režima upotrebe sile, na osnovu koga mogu pribeći humanitarnoj intervenciji.

Ako se pogledaju stavovi u tadašnjoj doktrini, kao pomoćnom sredstvu za utvrđivanje postojanja običaja, može se videti da je ona veoma podeljena po pitanju statusa humanitarne intervencije običajnom pravu.

Neki internacionalisti su smatrali da je ta vrsta intervencija dopuštena bez obzira da li je izvršena individualno ili kolektivno. *Le Fir (Le Fur)* je isticao da je pravo intervencije, u određenim granicama, opštepriznato jer po njemu "nema uređenog društva bez prava koje povlači izvesne sankcije; nijedno civilizovano društvo ne može da pređe preko izvesnih postupaka protivnih načelima čovečnosti ...".³⁹² Pojedini teoretičari su, pak, dopuštenom smatrali samo kolektivnu humanitarnu intervenciju, pošto su tvrdili ona potiskuje interese država koje interveniše u drugi plan, i donošenje odluke o intervenciji podiže na, tada, najširu moguću vlast.³⁹³ Bilo je pisaca u tom periodu koji su prihvatili samo ograničeno

³⁹⁰ Verwey W.D: Humanitarian Intervention Under International Law, Netherlands International Law Review, vol. 32, 1985, p. 399.

³⁹¹ Brownlie I: Humanitarian Intervention, in Moore J.N. (ed): Law and Civil War in the Modern World, Baltimore-London, 1974, pp. 220-221.

³⁹² *Le Fur* L: Međunarodno javno pravo, Beograd (prevod), 1934, str. 444.

³⁹³ Rougier A: La théorie de l'intervention d'humanité, Revue générale de droit international public, vol. 17, 1910, p. 468; navedeno prema: Behuniak T: The Law of Unilateral Humanitarian Intervention by

pravo na humanitarnu intervenciju. Po njima, ova ustanova je imala zakonitu primenu jedino u vrlo specifičnim situacijama ili protiv određenih kategorija država. Na primer, kada je rasna različitost bila uzrok sistematskog i ozbiljnog ugnjetavanja od strane države, jednostrana humanitarna intervencija je bila dopuštena.³⁹⁴ Takođe, intervencija od strane "civilizovanih nacija" protiv "necivilizovanih nacija" je smatrana dopuštenom ukoliko je hrišćansko stanovništvo u necivilizovanim državama bilo izloženo proganjanju ili krvoproliću. U takvim situacijama, intervencija je bila opravdana zajedničkim religijskim interesima kao i humanitarnim motivima. Međutim, ovi motivi nisu bili primenjivi za opravdanje humanitarne intervencije u odnosima između civilizovanih nacija.³⁹⁵

Nasuprot onima koji dopuštaju humanitarnu intervenciju (generalno ili samo neke njene forme) nalazili su se internacionalisti sa stavom da humanitarna intervencija nije bila deo tadašnjeg običajnog prava. U tu većinsku grupu spadaju: Vajldmen (*Wildman*), Redi (*Reddie*), Blekvud (*Blackwood*), Bernar (*Bernard*), Halek (*Halleck*), Brajerli, Holand (*Holland*), Smit (*Smith*), Voker (*Walker*), Vilson (*Wilson*), Higin (*Higgins*) i Filmor (*Phillmore*).³⁹⁶ Oni su smatrali da ova intervencija nema uporište u međunarodnom pravu i da ne može biti neki posebni osnov za pribegavanje ratu.

Armed Force: a Legal Survey, *Military Law Review*, vol. 79, Winter 1978, pp. 167-168. U tu grupu još spadaju: Oppenheim L: op. cit., p. 187; Hall W.E: *International Law*, Oxford, 1880; Fiore P: *International Law Codified and Its Legal Sanction*, New York, 1918, pp. 265, 268-272; Harshey A.S: *The Essentials of International Public Law*, New York, 1918, pp. 148, 151; navedeno prema: Chesterman S: op. cit., p. 41.

³⁹⁴ Creasy E: *First Platform of International Law*, 1876, pp. 303-305; navedeno prema: Behuniak T: *The Law of Unilateral Humanitarian Intervention by Armed Force: a Legal Survey*, *Military Law Review*, vol. 79, Winter 1978, p. 165.

³⁹⁵ De Martens F: *Traite de droit international*, 1883, p. 398; navedeno prema: Behuniak T: *The Law of Unilateral Humanitarian Intervention by Armed Force: a Legal Survey*, *Military Law Review*, vol. 79, Winter 1978, p. 165.

³⁹⁶ Wildman R: *Institutes of International Law*, London, 1849, pp. 62-63; Reddie J: *Inquiries in International Law: Public and Private*, Edinburgh, 1851, pp. 389-404; Bernard M: *On the Principle of Non-Intervention*, Oxford, 1860, pp. 16-20; Halleck H.W: *International Law*, San Francisco, 1861, p. 340; Brierly J.L: op. cit., pp. 156-157; Holland T.E: *Lectures on International Law*, London, 1933, pp. 108-110; Smith F.E: *International Law*, London, 1911, pp. 63-64; Walker T.A: *The Science of International Law*, London, 1893, pp. 151-152; Wilson G.G: *Handbook of International Law*, 1927, p. 57; Higgins P: *Studies in International Law and Relations*, Cambridge, 1928, p. 27; Phillmore R: *Commentaries upon International Law*, London, 1879, vol. 1, p. 442; lista pisaca i njihovih dela naveden prema: Chesterman S: op. cit., pp. 38-39.

Analizirajući praksu u XIX i početkom XX veka, kao i stavove teoretičara tog perioda teško je utvrditi da li je humanitarna intervencija bila dopuštena tadašnjim običajnim pravom. Zbog toga je neophodno u obzir uzeti i mišljenja savremenih pisaca o tom problemu.

I u novijoj doktrini ne postoji saglasnost po tom pitanju, te je moguće izdvojiti one koji tvrde da je humanitarna intervencija pre usvajanja Povelje postala deo običajnog prava, i one koji tvrde suprotno.

Teson smatra da je praksa pre 1945. godine pokazala da u slučaju ozbiljnog kršenja ljudskih prava države imaju pravo na oružanu intervenciju.³⁹⁷ I Abju (*Abiew*) smatra da postoji dovoljno dokaza na osnovu kojih bi se moglo priznati postojanje tadašnjeg običajnog prava na humanitarnu intervenciju.³⁹⁸ Neki su još smeliji smatrajući da je već početkom XIX veka humanitarna intervencija egzistirala kao običajno pravilo.³⁹⁹ U našoj doktrini, imajući u vidu tadašnje norme međunarodnog prava, Paunović zaključuje da je humanitarna intervencija u klasičnom pravu bila pravno dozvoljena, odnosno da nije bila zabranjena.⁴⁰⁰

Međutim, postoji i značajna grupa posleratnih internacionalista koja negira da je pravo na humanitarnu intervenciju u klasičnom pravu imala status običajnog prava. Karenjo (*Carreño*) smatra da se u XIX i početkom XX veka odbacuju stavovi o dopuštenosti humanitarne intervencije, a temelj tih novih shvatanja postaje načelo neintervencije.⁴⁰¹ Lauterpaht tvrdi da "doktrina humanitarne intervencije nikada nije postalo potpuno priznati deo pozitivnog međunarodnog prava".⁴⁰² I Brajerli izražava sumnju u dopuštenost humanitarne intervencije u periodu pre usvajanja Povelje UN, jer je tada tretman sopstvenih državljana predsta-

³⁹⁷ Tesón F.R: Collective Humanitarian Intervention, Michigan Journal of International Law, vol. 17, Winter 1996, p. 337.

³⁹⁸ Abiew F.K: The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention, The Hague-London-Boston, 1999, p. 59. To stanovište podržavaju: Grimstad K: op. cit., p. 17; Bazylar M.J: op. cit., p. 573; Wolf D: op. cit., p. 335; Simon S.G: op. cit., p. 124.

³⁹⁹ Merriam J.J: op. cit., p. 119; Ajaj A: op. cit., pp. 217-221.

⁴⁰⁰ Paunović M: "Humanitarna intervencija" kao zloupotreba načela zabrane upotrebe sile u međunarodnom pravu, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 151.

⁴⁰¹ Carreño E.V: op. cit., p. 340.

⁴⁰² Lauterpacht H: op. cit., p. 46.

vljao materiju koja je bila u isključivoj nadležnosti država.⁴⁰³ Imajući u vidu oskudnu praksu u tom periodu, kao i oštru podeljenost tadašnje doktrine kao mogućeg dokaza postojanja običaja, Danski institut izražava sumnju da je humanitarna intervencija bila čvrsto utemeljena kao pravilo međunarodnog običajnog prava.⁴⁰⁴ I Malančuk, nakon razmatranja tadašnje prakse i doktrine, zaključuje da pre usvajanja Povelje UN humanitarna intervencija nije postala deo međunarodnog običajnog prava.⁴⁰⁵

Zbog pomenutih karakteristika prakse i zbog odsustva *opinio iuris* ne može se govoriti o postojanju običajnog prava na humanitarnu intervenciju u periodu pre Drugog svetskog rata. Možda je takvo pravilo bilo na putu nastanka, i eventualno postojanje značajnije prakse u periodu između dva svetska rata bi, možda, uticalo na ustanovljenje običajnog pravila. Međutim, usvajanjem Povelje UN proces formiranja takvog običajnog pravila je prekinut.

2.2. Ugovorno pravo

Tokom XIX i XX veka usvojen je veoma mali broj ugovora relevantnih za ocenu legalnosti humanitarne intervencije. Odnos međunarodnog ugovornog prava prema humanitarnoj intervenciji može se ispitivati tek nakon usvajanja Pakta Društva naroda, jer on predstavlja prvi ugovor koji sadrži norme o ograničenju upotrebe oružane sile u međunarodnim odnosima. Pre toga nije postojao ni jedan ugovor koji je ograničavao *ius ad bellum*. U međuratnom periodu je zaključen još jedan ugovor koji je relevantan za razmatranje statusa humanitarne intervencije, a reč je o Brijan-Kelogovom paktu koji je usvojen 1928. godine. Imajući to u vidu, kratko će biti razmotren odnos ova dva ugovora prema humanitarnoj intervenciji.

Stvaranje Društva naroda je fundamentalno uticalo na ustanovu humanitarne intervencije, omogućavajući kolektivnu akciju čitavog skupa država povo-

⁴⁰³ Brierly J.L.: op. cit., p. 403.

⁴⁰⁴ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 79.

⁴⁰⁵ Malanczuk P: op. cit., p. 11.

dom svih pitanja koja se tiču mira, uključujući i pitanja nehumanog tretmana ljudi ili nepodnošljive uslove rada u svakoj državi.⁴⁰⁶ Na taj način "sentimentalno pravo čovečnosti" (eng. "*sentimental Law of Humanity*") ili "subjektivno prirodno pravo" (eng. "*subjective Law of Nature*") definitivno više nisu bili određujući faktori humanitarne intervencije, već je to postalo "suštinsko međunarodno pravo" (eng. "*substantive Law of Nations*").⁴⁰⁷

Pakt Društva naroda nije izričito ni zabranjivao, ni dozvoljavao humanitarnu intervenciju. Ovim ugovorom kršenje ljudskih prava nije navedeno među opravdanim razlozima za vođenje rata. Teorijski, država koja je bila nezadovoljna kršenjem ljudskih prava u drugoj državi mogla je svoje neslaganje sa takvom situacijom okarakterisati kao spor. Taj spor je mogao biti rešen u njenu korist i država u kojoj je povreda bila izvršena je morala izvršiti arbitražnu, sudsku ili jednoglasnu odluku Saveta Društva naroda u roku od tri meseca. U slučaju da ona ne postupi po odluci i ne popravi stanje ljudskih prava mogla je biti izložena oružanoj intervenciji preduzetoj od druge strane u sporu. Isto tako, ukoliko do rešenja spora ovakve prirode ne bi došlo mirnim putem otvarala se mogućnost za pribegavanje ratu zbog kršenja ljudskih prava. Imajući u vidu relevantne odredbe Pakta Društva naroda, čini se, da on ne zabranjuje u potpunosti humanitarnu intervenciju, već je samo svodi na određene dopuštene izuzetke, kao uostalom i upotrebu oružane sile uopšte.

Novaković je u međuratnom periodu pisao da je se samovlasna intervencija jedne države u poslove druge mogla opravdati "ako humanost nalaže da se bez oklevanja interveniše, ako, na primer, treba obustaviti pokolj jednog dela građana u državi koja ga toleriše ili je nemoćna da ga spreči".⁴⁰⁸ Međutim, ovaj pisac odmah dodaje ta je takva intervencija mogla biti dopustiva u vreme kada Društvo naroda još uvek nije postojalo. Nastankom Društva naroda situacija se promenila i zahvaljujući toj organizaciji individualna intervencija je nepotrebna i ona treba

⁴⁰⁶ Graham M.W: op. cit., p. 320.

⁴⁰⁷ Ibid., pp. 321-322.

⁴⁰⁸ Novaković M: op. cit., str. 98.

biti zamenjena kolektivnom, tj. intervencijom Društva naroda. Ova međunarodna organizacija može pružiti objektivnu ocenu osnovanosti same intervencije što kod individualne intervencije nije zajemčeno. Na kraju, Novaković zaključuje da je "individualna intervencija zabranjena apsolutno, bez izuzetka, a da je u slučajevima, gde je ranije mogla biti opravdana, samo Društvo naroda dužno da interveniše".⁴⁰⁹ Može se videti da je Novaković protiv jednostranih humanitarnih intervencija, jer se, po njemu, one ne uklapaju u sistem koji je stvoren Paktom Društva naroda.

Što se tiče Brijan-Kelogovog pakta, on, kao i Pakt Društva naroda, izričito niti zabranjuje niti dopušta humanitarnu intervenciju. Međutim, imajući u vidu strogu zabranu upotrebe sile, može se reći da ovaj ugovor isključuje humanitarnu intervenciju između strana ugovornica.⁴¹⁰ Međutim, imajući u vidu opšte slabosti Brijan-Kelogovog pakta, nema sumnje da on nije zabranjivao humanitarnu intervenciju koju bi njegova ugovornica preduzela protiv države koja to nije. Za takvu situaciju i dalje bi bilo merodavno običajno pravo i, naravno, relevantne odredbe Pakta Društva naroda.

Riter uočava da je humanitarna intervencija u praksi kulminirala u drugoj polovini XIX veka, a da su primeri humanitarne intervencije opadali i gotovo nestali u prvoj polovini XX veka. Prema njemu, takav trend se poklapa, i verovatno ima veze, sa prvim inicijativama da se upotreba sile u međunarodnim odnosima stavi van zakona, najpre njenim ograničavanjem (Pakt Društva naroda) a potom i potpunom zabranom (Brijan-Kelogov pakt).⁴¹¹ Moglo bi se zaključiti da se ovim indirektno priznaje da su dva pomenuta ugovora uticala ne samo na normativni status humanitarne intervencije, već su doveli i do njenog iščezavanja u praksi.

⁴⁰⁹ Ibid., str. 98.

⁴¹⁰ Braunli smatra da ni izuzeci od zabrane upotrebe sile koji su prećutno prihvaćeni od njegovih strana ugovornica, pre svega samoodbrana, ne mogu biti osnov dopuštenosti humanitarne intervencije; Brownlie I: Thoughts on Kind-Hearted Gunmen, in Lillich R. (ed.): Humanitarian Intervention and the United Nations, Charlottesville, 1973, p. 142. I Hasan (*Hassan*) nema nikakvih dilema u pogledu domašaja odredbi Brijan-Kelogovg pakta, ističući da on nesumnjivo sadrži i zabranu humanitarnu intervenciju; Hassan F: Realpolitik in International Law: After Tanzanian-Ugandan Conflict "Humanitarian Intervention" Reexamined, Williamette Law Review, vol. 17, 1981, p. 884; navedeno prema: Simon S.G: op. cit., p. 123.

⁴¹¹ Rytter J.E: op. cit., p. 127.

Analizom odredbi ova dva međuratna ugovora može se zaključiti da oni nisu imali intenciju da dopuste humanitarnu intervenciju kao izuzetak od ograničenja i zabrana koje su uveli. Ova vrsta intervencije u tom periodu nije imala nikakav privilegovan položaj u odnosu na ostale vrste intervencija. Stoga, humanitarna intervencija je bila dopuštena samo ukoliko se uklapala u opšte izuzetke od zabrane upotrebe sile koje su ova dva ugovora sadržala.

G l a v a D r u g a

HUMANITARNA INTERVENCIJA NAKON USVAJANJA POVELJE UN

Praksa upotrebe oružane sile radi zaštite ljudskih prava je nastavljena i nakon Drugog svetskog rata. Humanitarne intervencije su preduzete u nekoliko navrata protiv država na azijskom, afričkom i evropskom kontinentu. Te intervencije su sada preduzete u jednom potpuno drugačijem međunarodnom pravnom okruženju koje je kvantitativno i kvalitativno unapređeno. Međutim, i u tom novom pravnom poretku pitanje legalnosti humanitarne intervencije je i dalje ostalo sporno.

I Novi međunarodnopravni okvir

Pored promena u odnosu snaga na međunarodnoj sceni, okončanje Drugog svetskog rata i posleratni razvoj doneli su značajne novine i u pravnom okruženju relevantnom za humanitarnu intervenciju. Te se promene, pre svega, ogledaju u novom shvatanju državne suverenosti, drugačijem odnosu prema upotrebi sile u međunarodnim odnosima i unapređenom položaju ljudskih prava.

1. Državna suverenost

Postavlja se pitanje da li je nakon Drugog svetskog rata državna suverenost i dalje osnovni postulat na kome se zasnivaju međunarodni odnosi ili je pak ona izgubila značaj koji je imala i zamenjena nekim drugim vrednostima. Čini se da odgovor na ovo pitanje nije suviše težak, jer niko ne spori da je suverenost i dalje osnov na kojem se baziraju međunarodni odnosi u posleratnom periodu. Negirati suverenost "kao vrhovnu vlast jedne države, znači neminovno forsirati nečiju tuđu vlast. Dovođenje u pitanje tuđe suverenosti istovremeno je i ugroža-

vanje međunarodne zajednice koja danas povredu prava svojih članova često oseća kao svoje vlastito ugrožavanje".⁴¹²

I sama Povelja UN, kao temeljni dokument savremenog međunarodnog pravnog poretka, u čl. 2(1) nedvosmisleno ističe da OUN počiva na načelu suverene jednakosti svih država članica. Dakle, jasno se može videti da se države prilikom stvaranja ove organizacije nisu odrekle svoje teško stečene suverenosti. Iako Povelja UN ne sadrži posebnu definiciju suverenosti, ona nastavlja da se pridržava istorijskog načela suverenosti.⁴¹³ Države nisu bile spremne da prenesu suverenost na UN, a još su manje bile voljne da stvore mogućnost da deo njihove suverenosti vrši neka druga država.

Mnogo je pak teže dati odgovor na jedno drugo pitanje - da li je nakon usvajanja Povelje UN državna suverenost očuvala svoje tradicionalne karakteristike ili je pretrpela određene modifikacije, i ako jeste, u čemu se one ogledaju.

Postoji rasprostranjeno shvatanje da je u današnjem međunarodnom pravu suverenost doživela određenu transformaciju, odnosno da je poštovanje suverenosti uslovljeno njenim ispravnim vršenjem. Drugim rečima, država, i protiv njene volje, može biti lišena dela suverenosti ukoliko je ne vrši onako kako se to od odgovorne države očekuje. Prema tom stanovištu, koje je naročito ojačalo nakon okončanja hladnog rata, suverenost se ne shvata samo kao privilegija, već i kao odgovornost.⁴¹⁴ Za proučavanje humanitarne intervencije naročito su značajna ona shvatanja koja uživanje suverenosti vezuju za poštovanje ljudskih prava, te će njima biti posvećeno nešto više pažnje.

Državna suverenost se i dalje vidi kao kamen temeljac međunarodnog pravnog i političkog poretka, ali se legitimnost uživanja suverenosti čini zavi-

⁴¹² Janković B.-Radivojević Z: op. cit., str. 113.

⁴¹³ Meyers M.A: A Defense of Unilateral or Multilateral Intervention Where a Violation of International Human Rights Law by a State Constitutes an Implied Waiver of Sovereignty, *ILSA Journal of International and Comparative Law*, vol. 3, Spring 1997, no. 3, p. 901.

⁴¹⁴ Pele (*Pellet*) ističe da se državna suverenost danas mora tumačiti u skladu sa opštim načelima međunarodnog prava kao što su opšta zabrana zloupotrebe prava, proporcionalnost, poštovanje suverenosti drugih država, pažnja dobrog domaćina, pridržavanje minimalnih standarda civilizacije, i dr. *Pellet A: State Sovereignty and the Protection of Fundamental Human Rights: An International Law Perspective*, *Pugwash Occasional Papers*, vol. 1, no. 1, <<http://www.pugwash.org/publication/op/opv1n1.html>>, p. 1.

snim od poštovanja ljudskih prava.⁴¹⁵ Suverenost, između ostalog, služi i važnim humanim ciljevima, i onaj ko ozbiljno prekrši te ciljeve ne može sebe sakriti iza suverenosti.⁴¹⁶ Ideja suverenosti podrazumeva i prava i odgovornosti, tako da vlada ne može prihvatiti suverena prava bez prihvatanja pratećih obaveza prema građanima koji čine tu zajednicu. Pored prava da ostvaruje kontrolu nad teritorijom i pojedincima koji se tu nalaze, država ima i obavezu da poštuje osnovna prava tih pojedinaca.⁴¹⁷ U slučaju brutalnog ophođenja države prema svom stanovništvu može se smatrati da ona zanemaruje obavezu da štiti sopstvene državljana, usled čega gubi zaštitu suverene autonomije.⁴¹⁸

Pored navedenih pojedinačnih mišljenja, i Međunarodna komisija za intervenciju i suverenost država čvrsto stoji na stanovištu da suverenost označava odgovornost koja nameće određene obaveze i ograničenja. Komisija ističe da prijemom u OUN države prihvataju odgovornosti koje to članstvo donosi. Iako učla-
njenjem ne dolazi do transfera ili razvodnjavanja suverenosti, ono povlači za sobom promenu karaktera suverenosti: od *suverenosti kao kontrole* ka *suverenosti kao odgovornosti*, kako u unutrašnjim funkcijama tako i na planu međunarodnih obaveza. Shvatanje suverenosti kao odgovornosti, između ostalog, označava da

⁴¹⁵ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 17.

⁴¹⁶ Tesón F: The Liberal Case for Humanitarian Intervention, in Holzgrefe J.L.-Keohane R.O: Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas, Cambridge, 2003, p. 129.

⁴¹⁷ Eckert A: The Non-Intervention Principle and International Humanitarian Interventions, International Legal Theory, vol. 7, 2001, no. 1, p. 50.

⁴¹⁸ Jones B.D: "Intervention without Borders": Humanitarian Intervention in Rwanda 1990-94, Millenium: Journal of International Studies, vol. 24, 1995, no. 2, p. 228. Ni Rajsman ne poriče da se međunarodno pravo još uvek bavi zaštitom suverenosti, ali dodaje "da u modernom značenju objekt zaštite nije baza moći tiranina koji vlada ogoljenom silom ili putem aparata totalitarnog političkog poretka, već trajna mogućnost naroda da slobodno izrazi i sprovede izbor identiteta i politiku svog vladara". Da bi bolje pojasnio ovaj stav Rajsman ga potkrepljuje nekim primerima iz međunarodne prakse. Tako on ističe da u modernom međunarodnom pravu, jednostrano proglašenje nezavisnosti od strane Smitove vlade u Rodeziji nije bilo ostvarivanje nacionalne suverenosti, već povreda suverenosti naroda Zimbabvea; masakr kineske vlade na pekinškom trgu izvršen radi održavanja oligarhije suprotno volji naroda je predstavljao povredu kineske suverenosti, dok je Čaušeskov diktatura primer kršenja rumunske suverenosti; Reisman W.M: Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law, American Journal of International Law, vol. 84, 1990, no. 2, p. 872.

su državne vlasti odgovorne za zaštitu života i sigurnosti građana i za unapređenje njihove dobrobiti.⁴¹⁹

S kraja prošlog i početkom ovog veka zvanična tela i organi UN iznosili su stavove slični prethodnom doktrinarnom viđenju državne suverenosti. Tako je Panel na visokom nivou za pretnje, izazove i promene (*eng. High-level Panel on Threats, Challenges and Change*) prihvatio model suverenosti kao odgovornost, ističući da se "potpisivanjem Povelje Ujedinjenih nacija, države nisu samo okoristile privilegijama suverenosti, već su, takođe, prihvatile i odgovornosti koje iz nje proizilaze".⁴²⁰ I bivši generalni sekretar UN je istakao da je pod uticajem globalizacije i međunarodne saradnje državna suverenost danas redefinisana, usled čega je prihvaćena koncepcija po kojoj je "država sluga svog naroda, a ne *vice versa*".⁴²¹ Prema njemu, suverenost u današnjem svetu treba da ima drugačije značenje, ističući to rečima

"posledice kršenja ljudskih prava i izbegličkih i drugih migratornih kretanja po međunarodni mir i bezbednost prisiljavaju nas na novi pogled na suverenost iz druge perspektive: suverenost kao pitanje odgovornosti, a ne moći".⁴²²

Uz to, on još dodaje

"Povelja štiti suverenost naroda. Ona nikada nije značila dozvolu za vladu da pogazi ljudska prava i ljudsko dostojanstvo. Suverenost podrazumeva odgovornost, a ne samo vlast".⁴²³

⁴¹⁹ Pored toga, suverenost zahteva da su nacionalne političke vlasti interno odgovorne građanima, a kroz UN i međunarodnoj zajednici, i na kraju, ona znači da su predstavnici država odgovorni za svoje akte činjenja i propuštanja; International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect (Report)*, 2001, p. 13.

⁴²⁰ UN High-level Panel on Threats, Challenges and Change: A More Secure World - Our Shared Responsibility, 1 December 2004, <www.un.org/secureworld/report3.pdf>, para. 29.

⁴²¹ Annan K: Human Rights and Humanitarian Intervention in the Twenty-First Century, in Power S.-Allison G: *Realizing Human Rights*, New York, 2000, p. 311.

⁴²² Annan K.A: *Peacekeeping, Military Intervention, and National Sovereignty in Internal Armed Conflict*, in Moore J. (ed.): *Hard Choices: Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention*, Lanham-Boulder-New York-Oxford, 1998, p. 57.

⁴²³ Annan K: *Reflections on Intervention*, in *The Question of Intervention: Statements of Secretary-General*, 1996, p. 6; Komentarišući ovu poslednju izjavu, Viler (*Wheeler*) ističe da ona ne znači odbacivanje suštinskih principa suverenosti i neintervencije, već podrazumeva da države koje se pozivaju na te principe moraju prihvatiti odgovornost da zaštite građane unutar svoje jurisdikcije; Wheeler N.J: *Legitimizing Humanitarian Intervention: Principles and Procedures*, *Melbourne Journal of International Law*, vol. 2, 2001, p. 552.

Neki internacionalisti imaju još radikalnija shvatanja smatrajući da usled nekorektne realizacije svoje suverenosti države mogu biti izložene gubitku dela suverenosti ne samo delovanjem UN, već i delovanjem drugih država.⁴²⁴

S druge strane, upozorava se da su danas zemlje u razvoju vrlo osetljive na sužavanje suverenosti, a još više na eventualno dopuštanje intervencije u njihove unutrašnje poslove. Takvo ponašanje one smatraju oblikom neokolonijalizma. Većina tih država je bila pod kolonijalnim ropstvom neke od velikih sila, i zato postoji razumljiv strah da svaki novi vid intervencije predstavlja samo prerušenu manipulaciju velikih sila, kao što je to u prošlosti bio slučaj.⁴²⁵ Ajob (*Ayoob*) opominje da je državna suverenost kamen temeljac u institucionalnoj strukturi koja je u stanju da obezbedi red u teritorijalno definisanim političkim zajednicama, a unutrašnji poredak je suštinski bitan za očuvanje međunarodnog poretka. Očuvanje unutrašnjeg poretka je takođe važno i za ostvarenje drugih vrednosti, uključujući i ljudska prava. Erodiranje državne suverenosti može otvoriti vrata za unutrašnji nered, što će se štetno odraziti i na međunarodni poredak i na ljudska prava.⁴²⁶ Na taj način se ovaj pisac suprotstavlja svakom narušavanju državne suverenosti koje nije zasnovano na pozitivnom međunarodnom pravu, jer ono može imati štetne posledice ne samo za unutrašnji već i za međunarodni poredak.

Svakako da je današnji domašaj državne suverenosti sužen u odnosu na doba klasičnog međunarodnog prava. To sužavanje suverenosti je posledica članstva država u različitim međunarodnim organizacijama, koje u određenom

⁴²⁴ Vervi ističe da je razvoj međunarodnog prava na polju zaštite ljudskih prava doprineo postepenoj eroziji tradicionalnog koncepta "državne suverenosti" koja je nekada bila apsolutna. Uticaj tog procesa, koji je u stalnom razvoju, postao je očigledan ne samo u odnosima između UN i država članica, već takođe i u bilateralnim i multilateralnim međudržavnim odnosima; Verwey W.D: Humanitarian Intervention in the 1990s and Beyond: An International Law Perspective, in Pieterse J.N: World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond, The Hague, 1998, p. 191. Slično njemu, Čilstrom smatra da suveren nije izvan domašaja prava; pošto međunarodno pravo poštuje državnu "nezavisnost" i "suverenost", ta suverenost mora biti zakonito upotrebljavana. Ukoliko suveren zloupotrebi svoju suverenost, ukoliko on izvrši zločine protiv čovečnosti, druge države mogu zakonito upotrebiti vojnu silu u cilju zaštite osnovnih ljudskih prava; Chilstrom R.M: op. cit., p. 99.

⁴²⁵ Garrett S.A: op. cit., p. 51.

⁴²⁶ Ayoob M: Humanitarian Intervention and State Sovereignty, International Journal of Human Rights, vol. 6, 2002, no. 1, pp. 92-93.

obimu, direktno ili indirektno, preuzimaju deo državnog suvereniteta. Pored toga, države su strane ugovornice brojnih međunarodnih ugovora kojima su se odrekle dela svog suvereniteta, što je naročito slučaj u sferi ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava. Tim ugovorima države su ograničile sebe i prihvatile određene načine ponašanja, a neretko se podvrgle i međunarodnom nadzoru nad poštovanjem preuzetih obaveza. Međutim, države su ta odricanja od dela svoje suverenosti činile svojevoljno, odnosno realizacijom suverenosti. Takođe, međunarodno pravo danas predviđa mnoge mehanizme koji se mogu pokrenuti u slučaju kada država svoju suverenost ostvaruje na način koji protivreči razlozima zbog kojih su države tom ustanovom zaštićene. Čini se da se ovaj stav najbolje može potkrepiti rečima da "ukoliko se vlast nekog člana međunarodne zajednice ipak u nečemu i na neki način ograničava, to može biti učinjeno samo na osnovu nekog opšteg interesa normiranog u glavnom međunarodnom aktu, u ustavnom propisu međunarodne zajednice, jer suverenost danas predstavlja skup prava koje države poseduju kao članice organizovane međunarodne zajednice".⁴²⁷

Suverenost država još uvek predstavlja temelj pravnih i političkih odnosa u međunarodnoj zajednici. Zahtevi pojačane međudržavne saradnje i potreba zaštite nekih civilizacijskih vrednosti su doveli do sužavanja državne suverenosti. Međutim, svako zadiranje u suverenost država može biti jedino posledica dobrovoljno preuzetih obaveza. Svako drugo narušavanje suverenosti i predstavljalo kršenje međunarodnog prava. Naročitu opasnost bi predstavljalo unilateralno kršenje suverenosti koje uključuje primenu oružane sile, bez obzira na razloge takvog ponašanja.

2. Zabrana upotrebe sile

Nakon Drugog svetskog rata dolazi do suštinske izmene međunarodnih pravila o *ius ad bellum*. Za razliku od prethodnog perioda, države su danas bitno ograničene u pribegavanju oružanoj sili radi ostvarenja svojih interesa. Svakako

⁴²⁷ Janković B.-Radivojević Z: op. cit., str. 113.

je na to uticalo gorko iskustvo rata čije su posledice bile još uvek vidljive, ali i želja da se stvori sistem kolektivne bezbednosti koji će brigu o međunarodnom miru i bezbednosti poveriti, ne državama pojedinačno, već svetskoj organizaciji. U težnji da potpuno isključe jednostrane oružane intervencije država izvan svoje teritorije, osim u slučaju samoodbrane, međunarodne norme više ne govore o zabrani rata, već o zabrani upotrebe sile.

2.1. Član 2(4) Povelje UN

Čl. 2 Povelje sadrži osnovna načela UN koja izražavaju temeljne postulate ove međunarodne organizacije. Ova načela, zajedno sa ciljevima UN, predstavljaju izvor konkretnih prava i obaveza država članica i izvor nadležnosti organa Organizacije, ali imaju poseban značaj u tumačenju ostalih pravila Povelje.⁴²⁸ U četvrtom stavu ovog člana sadržano je načelo zabrane pretnje silom i upotrebe sile u međunarodnim odnosima, čime je prvi put na opšti način državama zabranjeno pribegavanje oružanoj sili.

2.1.1. Formulacija zabrane i njen značaj

Čl. 2(4) je ozbiljnim ograničavanjem *ius ad bellum* stvorio potpuno novu pravnu situaciju koja je bitno različita u odnosu na ranije stanje kada su države, kao atribut svoje suverenosti, imale široko pravo pribegavanja ratu. Pomenuti član Povelje sadrži načelo zabrane upotrebe sile⁴²⁹ koje na horizontalnoj ravni uređuje odnose između država članica, i ono glasi:

"Sve članice će se u svojim međunarodnim odnosima uzdržavati od pretnje silom ili upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavi-

⁴²⁸ Etinski R: Međunarodno javno pravo, Novi Sad, 2002, str. 149.

⁴²⁹ Za razliku od osnivačkih ugovora regionalnih međunarodnih organizacija, Povelja UN posebno ne pominje načelo opšte zabrane intervencije jedne države u poslove druge države. Karenjo taj propust objašnjava činjenicom da je prilikom izrade nacrtu Povelje UN, kao i na osnivačkoj konferenciji u San Francisku prevladalo stanovište da koncept intervencije i upotrebe sile ne predstavljaju različite kategorije; Carreño E.V: op. cit., p. 343

snosti ma koje države, ili koja je na bilo koji drugi način suprotna ciljevima Ujedinjenih nacija".

Može se primetiti da se u formulaciji ove zabrane reč rat ne pominje.⁴³⁰ Izraz "rat" je čl. 2(4) namerno izostavljen, iako je ta reč upotrebljena u Paktu Društva naroda i Brijan-Kelogovom paktu. On je izostavljen jer države mogu biti uključene u neprijateljstva i bez objave "rata" ili bez kvalifikovanja tih neprijateljstava kao "rat"; "sila" je širi pojam koji obuhvata različite vrste vojnih akcija.⁴³¹ Dakle, upotrebom termina "sila" umesto "rat" želela se postići sveobuhvatnija zabrana koja će po sadržini prevazilaziti dotadašnje zabrane i ograničenja. Težnju tvoraca Povelje da, u odnosu na predratne ugovore, prošire domašaj zabrane jasno potvrđuje i posebno navođenje zabrane pretnje silom. Članom 2(4) je nesporno zabranjen svaki rat, ali pored toga i svaka upotreba oružane sile koja nema razmere rata. Pored toga, on zabranjuje i svaku pretnju da će oružana sila biti upotrebljena.⁴³²

Imajući u vidu da čl. 2(4) Povelje članicama zabranjuje pretnju i upotrebu sile "u svojim međunarodnim odnosima", nesumnjivo je da ta zabrana, za razliku od Brijan-Kelogovg pakta, ograničava države u njihovom ponašanju prema bilo kojoj državi, a ne samo prema drugoj ugovornici. Taj termin isto tako znači da se zabrana tiče samo odnosa između država, a da ne obuhvata silu koju država koristi radi slamanja pobunjeničkog otpora na svojoj teritoriji.⁴³³ Drugim rečima, ovaj član Povelje ne zabranjuje državi da unutar svoje teritorije upotrebi silu koja je neophodna radi uspostavljanja pravnog poretka, makar se radilo i o upotrebi sile širih razmera.⁴³⁴

⁴³⁰ Uostalom ni u čitavoj Povelji, osim u početnom delu premabule ("Mi, narodi Ujedinjenih nacija rešeni da spasimo buduća pokolenja užasa rata"), termin rat nije prisutan.

⁴³¹ Schachter O: *International Law in Theory and Practice - General Course in Public International Law*, vol. 178, *Receuil des Cours*, 1982, p. 138.

⁴³² Pretnja silom obuhvata "izričito ili prećutno obećanje od strane vlade da će pribеći upotrebi sile pod uslovom neprihvatanja određenih zahteva te vlade"; Brownlie I: *International Law and the Use of Force by States*, Oxford, 1963, p. 364.

⁴³³ O tome videti: Obradovic K: *Prohibition of the Threat or Use of Force*, in Sahovic M. (ed.): *Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation*, Beograd, 1972, p. 71.

⁴³⁴ Naravno, ni u toj situaciji država nije potpuno slobodna već mora poštovati brojna ograničenja koja su nametnuta ugovorima o ljudskim pravima i međunarodnim humanitarnim pravom. No, tu se već izlazi

Postavlja se pitanje da li zabrana upotrebe sile sadržana u čl. 2(4) Povelje obuhvata zabranu svake međudržavne prinudne akcije ili samo zabranu upotrebe oružane sile. Jezičkim tumačenjem se ne može dobiti pouzdan odgovor, jer je u engleskoj verziji Povelje upotrebljen izraz "*force*" koji se koristi za označavanje oružane sile, ali i za označavanje sile generalno. Međutim, imajući u vidu istorijat pregovora, a naročito odbijanje brazilskog amandmana na nacrt Povelje koji je predviđao da se ovim članom zabrani i upotreba ekonomskih mera suprotnih ciljevima UN, može se zaključiti da je članom 2(4) zabranjena samo upotreba oružane sile.⁴³⁵ Brajerli tvrdi da postoji opšte slaganje da termin "sila" u ovom članu podrazumeva oružanu silu. Kao potvrdu tog stava on navodi preambulu Povelje gde stoji da se "oružana sila neće upotrebljavati, osim u opštem interesu".⁴³⁶ Formulacija zabrane upotrebe sile u čl. 2(4) Povelje se ne odnosi na ekonomsku prinudu, koja je, pod uslovom da ne uključuje vojne aktivnosti kao što su blokade, zakonita.⁴³⁷

Međutim, imajući u vidu pojam humanitarne intervencije prihvaćen u ovom radu, pitanje širine pojma "sile" upotrebljenog u čl. 2(4) nema veći značaj, jer je nesporno da on svakako obuhvata oružanu silu koja čini esencijalni element pojma humanitarne intervencije.⁴³⁸

Kao što je već rečeno, članom 2(4) nije zabranjena samo upotreba sile, već i pretnja silom. Ovaj član, niti bilo koji drugi, ne daje neke posebne kriterijume kada će pretnja sile biti zabranjena, već za nju *ipso facto* važe ista pravila koja se primenjuju na samu zabranu upotrebe sile. To je potvrdio i Međunarodni sud pravde istakavši da

iz domena dopuštenosti upotrebe sile (*ius ad bellum*), a zalazi u problem načina na koji se sila upotrebljava (*ius in bello*).

⁴³⁵ Cassese A: *International Law*, Oxford, 2005, p. 56.

⁴³⁶ Brierly J.L: *op. cit.*, p. 415.

⁴³⁷ Mills K: *Sovereignty Eclipsed?: The Legitimacy of Humanitarian Access and Intervention*, *The Journal of Humanitarian Assistance*, <<http://www.jha.ac/articles/a019.htm>>, p. 3.

⁴³⁸ Kelzen i Taker (*Tucker*) smatraju da iako značenje termina "sila" upotrebljenog u čl. 2(4) Povelje ostaje predmet nekih nejasnoća, sigurno je da on obuhvata oružanu silu bilo koje vrste; Kelsen H-Tucker R.W: *Principles of International Law*, 2nd edition, New York, 1967, p. 84.

"ukoliko je sama upotreba sile u datom slučaju nezakonita - iz bilo kog razloga - pretnja da se upotrebi takva sila biće takođe nezakonita. Kraće rečeno, da bi deklarirana spremnost države da upotrebi silu (tj. *pretnja, prim. N.R.*) bila zakonita, upotreba sile mora biti u skladu sa Poveljom".⁴³⁹ Dakle, ukoliko je upotreba sile nezakonita, onda je i pretnja takvom upotrebom sile takođe nezakonita.

Značaj čl. 2(4) Povelje je ogroman i niko to ne poriče. On se slikovito predstavlja kao kamen temeljac međudržavnih odnosa nakon Drugog svetskog rata.⁴⁴⁰ Svi pisci, bez izuzetka, slažu se da u međunarodnom pravu postoji koncept *ius cogens* normi, tj. peremptornih normi koje apsolutno obavezuju sve subjekte međunarodnog prava i od kojih nije moguće odstupanje.⁴⁴¹ Iako se pisci ne slažu oko precizne definicije *ius cogens* normi, svi oni se slažu da je danas načelo zabrane upotrebe sile pravi primer za takvu normu.⁴⁴² Pored toga što se smatra kogentnom, zabrana upotrebe sile se danas tretira i kao norma međunarodnog običajnog prava koja kao takva obavezuje sve države u svetu.⁴⁴³

Postojanje jedne ovakve zabrane je odigralo značajnu ulogu u posleratnim međunarodnim odnosima. Doduše, ona nije uspeła da u potpunosti odstrani oružane sukobe sa svetske scene, ali je svakako uticala da njihov broj bude znatno manji. Zajedno sa sistemom kolektivne bezbednosti zabrana upotrebe sile je značajno doprinela da u drugoj polovini XX veka čovečanstvo ne dožive strahote svetskog rata.⁴⁴⁴

⁴³⁹ International Court of Justice, *Legality of the Threat of Use of Nuclear Weapons*, (Advisory Opinion), 8 July 1996, General List No. 95, para. 47.

⁴⁴⁰ Brierly J.L.: op. cit., p. 414.

⁴⁴¹ Čl. 53 Bečke konvencije o ugovornom pravu definiše *ius cogens* normu kao "normu prihvaćenu i priznatu od međunarodne zajednice država u celini kao normu od koje odstupanje nije dopušteno i koja može biti izmenjena samo kasnijom normom opšteg međunarodnog prava koja ima isti karakter".

⁴⁴² Simma B: *NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects*, *European Journal of International Law*, vol. 10, 1999, no. 1, p. 3; Badr G.M: op. cit., pp. 12-13; Rodley S.N: *Collective Intervention to Protect Human Rights and Civilian Populations: The Legal Framework*, in Rodley N. S. (ed.): *To Loose the Bands of Wickedness: International Intervention in Defence of Human Rights*, London, 1992, p. 16; Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: *Humanitarian Intervention* (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p. 18, Schweisfurth T: op. cit., p. 176.

⁴⁴³ Shaw M.N: op. cit., p. 1018.

⁴⁴⁴ Nasuprot tome, u prvoj polovini XX veka kada takva pravila nisu postojala vođena su čak dva svetska rata.

2.1.2. Domašaj zabrane

Uglavnom postoji saglasnost da se zabrana upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje odnosi samo na međudržavne odnose i da obuhvata jedino oružanu silu, ali je doktrina oštro podeljena po pitanju opštosti zabrane sadržane u ovom članu, tj. po pitanju njenog domašaja. Dok deo internacionalista smatra da ovaj član sadrži sveobuhvatnu zabranu upotrebe sile, dotle drugi smatraju da čl. 2(4) Povelje zabranjuje samo upotrebu sile koja ima određene kvantitativne i kvalitativne karakteristike. Ovi poslednji smatraju da je zabranjena samo ona upotreba sile koja ugrožava teritorijalni integritet ili političku nezavisnost države ili koja nije u skladu sa ciljevima Ujedinjenih nacija, dok svaka druga upotreba sile nije zabranjena.

Čl. 2(4) Povelje ne sadrži formulaciju koju krasi jasnoća. On ne kaže, kako bi morao da čini, da je upotreba sile zabranjena u međunarodnim odnosima, osim kada se koristi u samoodbrani ili kada je njena upotreba odobrena shodno glavi VII Povelje. Umesto toga, on zabranjuje pretnju ili upotrebu sile "protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti, ili na bilo koji drugi način suprotan ciljevima Ujedinjenih nacija". Formulacija data u navodnicima poslužila je nekim internacionalistima da u određenim okolnostima pravdaju silu upotrebljenu u dobronamerne svrhe, gde spada i zaštita ljudskih prava.⁴⁴⁵ I Lepard uviđa da ovaj član ne sadrži jednostavno formulisanu zabranu pretnje ili upotrebe sile što daje povoda za njegovo različito razumevanje. Čini se da upotrebljena formulacija ostavlja otvorenu mogućnost da može postojati takva upotreba sile koja ne narušava "teritorijalni integritet ili političku nezavisnost" druge države i koja je u skladu sa ciljevima UN, te je ona, shodno čl. 2(4), dozvoljena. S druge strane, imajući u vidu da je cilj UN očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti, može se smatrati da je bilo koja upotreba sile zabranjena pomenutim članom.⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ Schachter O: The Legality of Pro-Democratic Invasion, American Journal of International Law, vol. 78, 1984, no. 3, p. 649.

⁴⁴⁶ Lepard B.D: op. cit., p. 344.

S obzirom da postoji dilema oko domašaja zabrane sadržane u čl. 2(4) Povelje, tj. značenje ovog člana je sporno, neophodno je pristupiti njegovom tumačenju. Pravila za tumačenje međunarodnih ugovora su sadržana u čl. 31 i 32 Bečke konvencije o ugovornom pravu iz 1969. godine.⁴⁴⁷ Međunarodni sud pravde je na stanovištu da su ta pravila deo običajnog prava. Sud je u sporu između Libije i Čada istakao da "u skladu sa međunarodnim običajnim pravom, izraženim u članu 31 Bečke konvencije o ugovornom pravu iz 1969. godine, ugovor mora biti tumačen u dobroj veri u skladu sa uobičajenim značenjem upotrebljenih termina u njihovom kontekstu i u svetlu predmeta i cilja ugovora. Tumačenje mora biti zasnovano pre svega na tekstu ugovora. Kao dopunska sredstva tumačenja u obzir se mogu uzeti pripremni radovi i okolnosti pod kojima je ugovor zaključen".⁴⁴⁸ Na osnovu takve odluke Suda, sledi da se pravila tumačenja ugovora iz Bečke konvencije danas smatraju delom običajnog prava. To ima za posledicu da

⁴⁴⁷ Čl. 31 nosi naslov "Opšte pravilo tumačenja" i glasi:

1. Ugovor će biti tumačen u dobroj veri i u skladu sa uobičajenim značenjem termina upotrebljenih u ugovoru u njihovom kontekstu i u svetlu predmeta i cilja ugovora.
2. Kontekst za svrhu tumačenja ugovora, pored teksta, uključujući njegovu preambulu i anekse, obuhvata:
 - a) svaki sporazum koji se odnosi na ugovor, koji je sklopljen između svih ugovornica u vezi sa zaključenjem ugovora;
 - b) svaki instrument sačinjen od strane jedne ili više ugovornica u vezi sa zaključenjem ugovora i koji je prihvaćen od drugih ugovornica kao instrument koji se odnosi na ugovor.
3. Zajedno sa kontekstom, uzeće se u obzir:
 - a) svaki docniji sporazum između strana ugovornica u pogledu tumačenja ugovora ili primene njegovih odredaba;
 - b) svaka docnija praksa vezana za primenu ugovora kojom je ustanovljen sporazum između strana ugovornica u pogledu tumačenja ugovora;
 - c) svako relevantno pravilo međunarodnog prava koje se primenjuje u odnosima između strana ugovornica.
4. Specijalno značenje će biti dato terminima ukoliko se utvrdi da su strane ugovornice imale takvu nameru.

Čl. 32, koji nosi naslov "Dopunska sredstva tumačenja", glasi:

Dopunskim sredstvima tumačenja, uključujući pripremne radove i okolnosti zaključenja ugovora, može se pribeci radi potvrđivanja značenja do kojih se došlo primenom člana 31, ili da se odredi smisao kada tumačenje shodno članu 31:

- a) ostavlja značenje dvosmislenim ili nejasnim; ili
- b) dovodi do rešenja koje je očigledno besmisleno ili nerazumno.

⁴⁴⁸ International Court of Justice, Case concerning Territorial Dispute (Libyan Arab Jamahiriya/Chad) Judgment, 3rd February 1994, General List No. 83, para. 41. Ovaj stav Sud je potvrdio i naredne godine u sporu između Katara i Bahreina; International Court of Justice, Case concerning Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain (Jurisdiction and Admissibility), 15th February 1995, General List No. 87, para. 33.

se ona primenjuju na sve ugovore, bez obzira da li su oni zaključeni pre Bečke konvencije, kao i na situacije u kojima država koja može biti pogođena tumačenjem nije strana ugovornica Bečke konvencije.⁴⁴⁹ Da bi se došlo do ispravnog tumačenja svi elementi iz čl. 31. Bečke konvencije moraju biti jednako i istovremeno primenjeni, naravno u meri u kojoj ima mesta za primenu svakog od njih.⁴⁵⁰

Kao što je već istaknuto, u čl. 2(4) Povelje postoje dva termina koji daju povod različitim shvatanjima domašaja zabrane upotrebe sile sadržane u njemu. To je najpre izraz "protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti"⁴⁵¹ i fraza "ili na bilo koji drugi način suprotan ciljevima Ujedinjenih nacija", te je neophodno njihovo podrobnije tumačenje. Shodno Bečkoj konvenciji, u tu svrhu biće upotrebljeno jezičko tumačenje ovih termina u kontekstu Povelje, zajedno sa naknadnom praksom, kao i istorijsko tumačenje.

2.1.2.1. Jezičko tumačenje, kontekst Povelje i naknadna praksa

Postavlja se pitanje da li se domašaj čl. 2(4) Povelje može utvrditi primenom jezičkog (gramatičkog) metoda kao osnovnog metoda za tumačenje međunarodnih ugovora.

Teson, smatra da sam tekst upotrebljen u čl. 2(4) Povelje ne uvodi apsolutnu zabranu upotrebe sile, jer taj član od država zahteva da se uzdrže od upotrebe sile samo ako je ona usmerena protiv "teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti drugih država", ili je upotrebljena "na bilo koji drugi način suprotan ci-

⁴⁴⁹ Gardiner R.K: *International Law*, London, 2003, p. 79.

⁴⁵⁰ Etinski R: *Međunarodno javno pravo*, Novi Sad, 2002, str. 60.

⁴⁵¹ Prema Kelzenu, termini "teritorijalni integritet" i "politička nezavisnost" su sinonimi za teritorijalnu nepovredivost i, u svakom slučaju, teško da je moguće upotrebiti oružanu silu protiv neke države a da to ne dovede do povrede njenog teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti; Kelsen H-Tucker R.W: op. cit., p. 66. Higinis smatra da "gubitak teritorijalnog integriteta podrazumeva gubitak efektivne kontrole nad nekom oblašću, kao i mogući gubitak jurisdikcije, ukoliko je određana oblast formalno cedirana zbog neprijateljskih vojnih operacija", dok pod aktima koji su usmereni protiv političke nezavisnosti države podrazumeva "akcije usmerene na kontrolu vlade i drugih institucionalnih organa države, bilo stvaranjem posebnog oblika vlade sa zadatim ideološkim osobinama ili prisiljavanjem postojećih institucija da deluju u interesu strane sile"; Higgins R: *The Legal Limits to the Use of Force by Sovereign States: United Nations Practice*, *British Yearbook of International Law*, 1961, pp. 283-284. Šahter smatra da teritorijalni integritet podrazumeva "pravo države da kontroliše pristup na svoju teritoriju; Schachter O: *The Legality of Pro-Democratic Invasion*, *American Journal of International Law*, vol. 78, 1984, no. 3, p. 649.

ljevima Ujedinjenih nacija". Prema ovom autoru, da su tvorci Povelje želeli da zabrane svaku upotrebu sile, oni bi to i učinili. Umesto toga, stvorene su tri zabrane upotrebe sile, i to one koja: a) narušava teritorijalni integritet države protiv koje je upotrebljena; b) vređa političku nezavisnost države protiv koje je upotrebljena; ili c) je na drugi način protivna ciljevima UN.⁴⁵² Upotrebljeni izraz "protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti bilo koje države" predstavlja bitnu kvalifikaciju, te upotreba sile koja na taj način ne narušava suverenost države, može biti zakonita. U protivnom, da su tvorci Povelje želeli apsolutnu zabranu oni bi pomenutim članom jednostavno zabranili upotrebu sile i tu stavili tačku, bez ikakvih dodatnih izraza.⁴⁵³ Iznoseći iste, ali i dodatne argumente, ovo je jezičko tumačenje čl. 2(4) podržavaju još neki autori.⁴⁵⁴

Međutim, ovakvo usko tumačenje nije prihvatljivo jer se njime pojedine vrste upotrebe sile neopravdano isključuju iz zabrane sadržane u čl. 2(4) Povelje. Čl. 2(4) ne zabranjuje samo pretnju ili upotrebu sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti, već zabranjuje i upotrebu sile koja se upotrebljava "na bilo koji drugi način koji je u nesaglasnosti sa ciljevima Ujedinjenih nacija". Na taj način pretnja ili upotreba sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti države je samo jedan način - mada ne i jedini - koji je u suprotnosti sa ciljevima Ujedinjenih nacija.⁴⁵⁵ To znači "članice će se uzdržavati od pretnje

⁴⁵² Tesón F: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997, p. 151.

⁴⁵³ Grimstad K: op. cit., p. 18.

⁴⁵⁴ Brenfors i Petersen se protive tvrdnji da čl. 2(4) Povelje sadrži potpunu zabranu upotrebe sile jer, po njima, takva je tvrdnja u koliziji sa uobičajenim značenjem teksta upotrebljenog u pomenutom članu. Po njima čl. 2(4) sadrži samo zabranu agresije, odnosno onu upotrebu sile koja je usmerena protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti, ili, drugim rečima, test legalnosti iz čl. 2(4) nije "da li je, već zašto je sila upotrebljena". U protivnom, čl. 2(4) bi bio tautologija - upotreba sile je zabranjena, ukoliko ona ima karakteristike upotrebe sile, čime bi polovina ovog člana bila bez ikakvog značenja. Brenfors i Petersen se na kraju pitaju ako je Povelja htela da zabrani svaki oblik upotrebe sile zašto to nije učinila na jasan način, i zaključuju da se jezičkim tumačenjem Povelje može utvrditi da ona ne zabranjuje svaku upotrebu oružane sile; Brenfors M.-Petersen M.M: op. cit., pp. 467-468; Lilić i Lopez (*Lopez*) smatraju da čl. 2(4) ne sadrži samo zabranu intervencija usmerenih protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti država, ili onih intervencija kojese suprotene ciljevima UN; Lillich R.B: *Humanitarian Intervntion: A Reply to Ian Brownlie and Plea fo Constructive Alternatives*, in Moore J.N. (ed): *Law and Civil War in the Modern World*, Baltimore-London, 1974, pp. 236-237; Lopez F: *The Lawfulness of Humanitarian Intervention*, *USAFA Journal of Legal Studies*, vol. 2, 1991, no. 1, pp. 99-100.

⁴⁵⁵ Kelsen H-Tucker R.W: op. cit., p. 66.

ili upotrebe sile ne samo protiv teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti bilo koje države; one će se takođe, uzdržavati i od pretnje ili upotrebe sile koja je na bilo koji način nesaglasna sa ciljevima Ujedinjenih nacija, to jest sa odredbama člana 1 Povelje. Glavno značenje obaveze uzdržavanja od pretnje ili upotrebe sile nije narušeno upućivanjem na član 1 Povelje koji određuje glavne funkcije Organizacije".⁴⁵⁶ S obzirom da je glavni cilj UN očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti, svaka upotreba sile koja nema karakter kolektivnih mera je Poveljom zabranjena, osim ukoliko nije izričito dozvoljena kao izuzetak.⁴⁵⁷

Odredba sadržana u čl. 2(4) Povelje "ne ograničava zabranu upotrebe sile samo na slučajeve gde je njena primena u suprotnosti sa ciljevima Organizacije. Baš naprotiv, korišćenje reči 'ili na bilo koji *drugi*' sugeriše uključujuće značenje: da je upotreba sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti države u neskladu sa ciljevima Ujedinjenih nacija. Otuda, ispravniji način čitanja jeste da svaka pretnja ili upotreba sile koja nije usmerena protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti države, ali je protivna članu 1 Povelje, takođe je nezakonita".⁴⁵⁸ Slično ovom je i mišljenje koje ističe da veznik "ili" ukazuje da izraz koji sledi iza njega dopunjuje, a ne kvalifikuje prethodni tekst. Drugim rečima, državama je uvek zabranjeno da prete ili upotrebljavaju silu protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti drugih država, a pored toga još im je zabranjeno da prete ili upotrebljavaju silu i na bilo koji drugi način koji je u suprotnosti sa ciljevima Ujedinjenih nacija.⁴⁵⁹ Dakle, jezičko tumačenje pokazuje da čl. 2(4) Povelje, osim samoodbrane i kolektivnih mera Saveta bezbednosti, ne dopušta nikakve druge izuzetke.

⁴⁵⁶ Kelsen H: *The Law of the United Nations*, New York, 1950, p. 726.

⁴⁵⁷ Kelzen je kategoričan da postoji samo jedan takav izuzetak, a to je pravo na samoodbranu iz čl. 51 Povelje; Kelsen H-Tucker R.W: *op. cit.*, p. 66.

⁴⁵⁸ Chesterman S: *op. cit.*, p. 52.

⁴⁵⁹ Murphy S.D: *op. cit.*, p. 73. Sličnu poziciju ima i Riter koji smatra da upotrebljeni izraz "ili na bilo koji drugi način suprotan ciljevima Ujedinjenih nacija" ima za cilj da još više ojača zabranu upotrebe sile, jer se njime želelo naglasiti da članom 2(4) nije zabranjena samo klasična agresija koja napada na srž suverenosti ("upotreba sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti"), već i neki drugi oblici upotrebe oružane sile; Rytter J.E: *op. cit.*, p. 129.

Kada se prilikom tumačenja čl. 2(4) u obzir uzmu i ostale relevantne odredbe Povelje, tj. njen kontekst, onda se sa još većom sigurnošću može tvrditi da je zabrana upotrebe sile apsolutne prirode. Ako se ima u vidu da se usvajanjem Povelje i stvaranjem OUN-a želeo stvoriti sistem u kome će odlučivanje o upotrebi sile biti centralizovano, onda se čl. 2(4) nikako ne može biti tumačen na način koji dopušta upotrebu sile od strane država i onda kada one nisu izložene oružanom napadu.⁴⁶⁰

Za razumevanje konteksta Povelje koji je relevantan za ispravno tumačenje čl. 2(4) u obzir se moraju uzeti i paragrafi 1 i 3 čl. 2 Povelje. Prvi od njih ističe da "Organizacija počiva na načelu suverene jednakosti svih njenih članova", što države lišava prava da samostalno presuđuju o dešavanjima u drugim članicama i da oružanom silom utiču na promenu tog stanja. Čl. 2(3) obavezuje države članice da svoje sporove rešavaju mirnim putem, te se jednostrana upotreba sile od neke države nikako ne može dovesti u sklad sa ovim načelom.

Za utvrđivanje pravog značenja čl. 2(4), osim čl. 2, u obzir treba uzeti i širi kontekst Povelje, a za pitanje upotrebe sile to su svakako članovi 51 i 53 ovog ugovora.

Članom 51 državama je priznato pravo na individualnu ili kolektivnu samoodbranu kao vrstu samopomoći. Međutim, i pravo država na samoodbranu nije neograničeno, već one tom prilikom imaju značajne obaveze prema Organizaciji. Najpre, shodno čl. 51, države imaju pravo na samoodbranu samo "dok Savet bezbednosti ne preduzme mere potrebne za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti". Može se videti da je ovo pravo vremenski limitirano i da ga države konzumiraju samo u prelaznom periodu dok Savet bezbednosti zaštitu napadnute države ne preuzme na sebe. Pored toga, i dok u ovom ograničenom vremenskom periodu države ostvaruju pravo na samoodbranu one moraju "odmah obavestiti Savet bezbednosti" o preduzetim merama. Iz ovoga se vidi da postoji jasna namera da Savet bezbednosti ima uvid u sve mere koje država preduzima u cilju samo-

⁴⁶⁰ Kelzen je istakao da je Povelja UN, za razliku od Pakta Društva naroda i Brijan-Kelogovog pakta, stvorila međunarodni sistem bezbednosti sa visokim stepenom centralizacije; Kelsen H-Tucker R.W: op. cit., p. 40.

odbrane. Na kraju, iz ovih odredbi čl. 51 može se zaključiti da je Povelja vrlo restriktivna u dopuštanju jednostrane upotrebe oružane sile i da teži njenom svodjenju na što je moguće manju meru. Stoga, sasvim je pogrešno ono tumačenje koje nastoji da čl. 2(4) vidi kao popustljivu zabranu koja državama i dalje omogućava da samostalno procenjuju kada mogu pribeći oružanoj sili.

Čl. 53 Povelje sadrži jasnu zabranu upotrebe sile od strane regionalnih organizacija bez odobrenja Saveta bezbednosti. Postavlja se logičko pitanje zašto bi tvorci Povelje zabranili upotrebu sile od strane regionalnih organizacija, a tu upotrebu dopustili pojedinim državama. To je još jedna potvrda da čl. 2(4) sadrži apsolutnu zabranu upotrebe sile, osim ako je ona preduzeta u samoodbrani ili po odobrenju Saveta bezbednosti.

Kada se razmotri kontekst Povelje UN jasno se može uočiti namera da se ovlašćenje za upotrebu sile koncentriše u rukama Saveta bezbednosti, te se stoga čl. 2(4) nikako ne može tumačiti tako na način koji odstupa od te opšte namere.⁴⁶¹

Čl. 31 Bečke konvencije zahteva da se prilikom tumačenja, zajedno sa kontekstom, u obzir uzme i kasnija relevantna praksa u primeni ugovora.⁴⁶² Stoga

⁴⁶¹ Međutim, pojedini internacionalisti, i kada u obzir uzmu kontekst i cilj Povelje opet dolaze do zaključka da čl. 2(4) ne sadrži sveobuhvatnu zabranu upotrebe sile. Tako, Rajsman tvrdi da temeljno čitanje čl. 2(4) Povelje pokazuje da on ne sadrži zabranu upotrebe sile *per se*, već "upotrebu sile u određene nezakonite svrhe;" Reisman W.M: Humanitarian Intervention to Protect Ibos; in Lillich R. (ed.): Humanitarian Intervention and the United Nations, Charlottesville, 1973, p. 177. Ovaj autor ciljnim tumačenjem dolazi do zaključka da je "ključno pitanje ne da li je sila upotrebljena, već da li je ona upotrebljena kao podrška ili protiv poretka zajednice. Tumačenje konstitutivnih instrumenata zahteva načela i proceduru koja ostvaruju, na načine koji su prikladni za kontekst i saglasni sa potrebom poretka zajednice, temeljni kurs instrumenta kao celine. U konstrukciji člana 2(4), pažnja mora uvek biti posvećena duhu Povelje a ne prosto tekstu specifične norme;" Reismaan W.M: Coercion and Self-Determination: Construing Charter Article 2(4), American Journal of International Law, vol. 78, 1984, no. 3, p. 645.

⁴⁶² U Nacrtu konvencije o ugovornom pravu iz 1966. godine bilo je predviđeno da "ugovor može biti izmenjen kasnijom praksom u primeni ugovora kojom je ustanovljen sporazum između strana ugovornica da izmene njegove odredbe"; Chesterman S: op. cit., p. 58. Međutim, zbog nedovoljne podrške ta odredba nije ušla u konačan tekst konvencije, već je umesto nje uneto pravilo koje dopušta tumačenje ugovora u svetlu "svake kasnije prakse u primeni ugovora kojom je ustanovljen sporazum između strana ugovornica u pogledu tumačenja ugovora"; Čl. 31(3)b Bečke konvencije o ugovornom pravu. Čestermen navodi i neke primere gde su ugovorne odredbe izmenjene kasnijom drugačijom praksom. Primenjena praksa po kojoj je širina teritorijalnog mora 12 nautičkih milja, a širina isključive ekonomske zona 200 nautičkih milja predstavlja običajno pravilo koje je značajno izmenilo ženevske konvencije iz 1958. godine. Naredni primer je odredba Ženevske konvencije o epikontinentalnom pojasu koja je zahtevala da se napuštene naftne platforme u ovom pojasu moraju potpuno ukloniti, dok je kasnija praksa stvorila pravilo da napuštene platforme mogu biti ostavljene ukoliko se

je neophodno sagledati kakva je praksa u primeni čl. 2(4) Povelje i ispitati da li je eventualno ona pogodna da dovede do izmene ovog člana.

Polazeći od navedenog pravila tumačenja, jedna grupa internacionalista smatra da je naknadna praksa upravo primenjiva kod Povelje UN jer je ona nešto više od običnog ugovora - ona je ustav međunarodne zajednice. Pored toga, jezik kojim je ovaj dokument pisan sadrži široke izraze, koji ustanovljavaju opšte principe i ciljeve, a ne specifična pravila, što je namerno učinjeno jer tvorci Povelje nikada nisu imali nameru da ona bude statičan dokument, već su je videli kao dokument koji sadrži opšte smernice koje će se prilagođavati promenjenim okolnostima.⁴⁶³ Zabrana sadržana u članu 2(4) Povelje bila je u početku priznata, ali je kasnijom praksom erodirana. Glavni razlog te eroziji se nalazi u "nedostatku podudarnosti između međunarodne pravne norme iz člana 2(4) i nacionalnih interesa država, naročito supersila".⁴⁶⁴ Wolf navodi da ne treba živeti u "papirnom svetu Povelje" već treba pristupiti "racionalnom i savremenom tumačenju Povelje" koje u obzir uzima postojeću praksu.⁴⁶⁵ Prema ovom piscu, postojanje same prakse nije dovoljno za modifikaciju Povelje, već je neophodno dokazati da je ta praksa u skladu sa opštim načelima i ciljevima koji su u nju ugrađeni.⁴⁶⁶ U pogle-

preduzmu odgovarajuće mere bezbednosti. Ovaj autor navodi i jedan primer gde je kasnija praksa dovela do izmene Povelje UN. To je odredba o glasanju u Savetu bezbednosti koja predviđada se meritorne odluke "usvajaju potvrdnim glasovima devetorice članova, uključujući saglasne glasove stalnih članova". Međutim, kasnijom praksom je prihvaćeno da uzdržavanje ili izostanak sa glasanja neke stalne članice ne sprečava donošenje meritorne odluke; Chesterman S: op. cit., pp. 58-59. Ovaj autor zaključuje da je moguće izmeniti i Povelju UN na ovaj način, ali samo uz vrlo visoki stepen zastupljenosti drugačije prakse; Ibid., p. 60.

⁴⁶³ Wolf D: op. cit., p. 360.

⁴⁶⁴ Franck T.M: Who Killed Article 2(4)? Or: Changing Norm Governing the Use of Force by States, American Journal of International Law, vol. 64, 1970, no. 4, p. 835.

⁴⁶⁵ Ovaj autor smatra da je prihvatanje modernog tumačenja čl. 2(4) koje dopušta da praksa može izmeniti ovaj član nosi mnogo manju opasnost po integritet zabrane upotrebe sile od stava po kojem je humanitarna intervencija zasnovna na restriktivnom domašaju originalnog teksta ovog člana (da on zabranjuje samo neke oblike upotrebe sile, u koje humanitarna intervencija zbog svojih osobina ne spada); Wolf D: op. cit., pp. 359, 363-364.

⁴⁶⁶ On smatra da prihvatanje gledišta da praksa može izmeniti Povelju UN ne znači obesnaženje zabrane upotrebe sile. On navodi da upotreba sile od strane država u agresivne svrhe i nakon ratifikacije Povelje znači jedino da su države višekratno kršile čl. 2(4), a ne da su svojom praksom izmenile taj član. Razlika između prakse koja menja pravilo (humanitarna intervencija) i prakse koja krši pravilo (agresivna upotreba sile) je u tome što u prvom slučaju države prihvataju kvalifikaciju svoje prakse ali istovremeno tvrde da takva praksa ne predstavlja povredu prava, dok u drugom slučaju države jednostavno u potpunosti odbijaju kvalifikaciju svoje prakse; Wolf D: op. cit., p. 363.

du humanitarne intervencije taj zahtev je lako ispuniti jer Povelja daje najviši značaj međunarodnoj zaštiti ljudskih prava.⁴⁶⁷

Ta shvatanja se ne mogu prihvatiti jer se kasnijoj praksi ne može dati tako široki uticaj na postojeće norme međunarodnog ugovornog prava. Ne može se negirati uticaj naknadne prakse na tumačenje međunarodnih ugovora, ali se ne može ni svako ponašanje država tretirati kao praksa koja je relevantna za tumačenje ugovora. Svaka ona praksa država koja je "očigledno nespojiva sa tekstom ugovora ne može biti uzeta kao pomoć u tumačenju ugovora; ta se praksa verovatno može shvatiti kao njegovo kršenje".⁴⁶⁸ Gordon takođe negira apsolutnu moć naknadne prakse strana ugovornica za tumačenje međunarodnih ugovora. On podseća da je pravilo sadržano u čl. 2(4) Povelje formalna ugovorna obaveza i da države mogu povući svoj pristanak da budu vezane ugovornom obavezom, ali je ne mogu jednostavno zaobići. Prema ovom autoru, ponašanje država koje je različito od formalne obaveze može biti razlog za povlačenje saglasnosti države, ali ne može potisnuti postupak za povlačenje saglasnosti predviđen ugovorom ili međunarodnim ugovornim pravom generalno.⁴⁶⁹ Drugim rečima, država može formalno okončati ugovor u odnosu na sebe i prestati da bude obavezana, ali prosto nepridržavanje ugovornih obaveza nije dovoljno da proizvede takvu posledicu, niti može biti relevantno za tumačenje ugovora.

2.1.2.2. Istorijsko tumačenje

Da bi dokazali istinsko značenje čl. 2(4) određen broj internacionalista pribegava istorijskom tumačenju, kao dopunskom sredstvu, oslanjajući se pri tome na pripremne radove i okolnosti u kojima je ugovor zaključen.

⁴⁶⁷ Ibid., p. 361.

⁴⁶⁸ Rodley S.N: Collective Intervention to Protect Human Rights and Civilian Populations: The Legal Framework, in Rodley N. S. (ed.): To Loose the Bands of Wickedness: International Intervention in Defence of Human Rights, London, 1992, p. 16.

⁴⁶⁹ Gordon E: Article 2(4) in Historical Context, Yale Journal of International Law, vol. 10, 1985, no. 2, pp. 271, 275.

Usled postojećih sumnji u stvarno značenje ovog člana, Leopard pribegava njegovom tumačenju putem analize pripremnih radova.⁴⁷⁰ Tom prilikom on dolazi do zaključka da "*travaux* jasno pokazuje postojanje izvorne saglasnosti među državama članicama da članom 2(4) nisu želele dopustiti jednostranu upotrebu sile na teritoriji druge države, osim individualne ili kolektivne samoodbrane država članica, i akcije Saveta bezbednosti shodno glavi VII i VIII".⁴⁷¹ *Travaux préparatoires* jasno ukazuje da uopšte nije postojala intencija da upotrebljeni izraz "protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti" ograniči domašaj zabrane upotrebe sile.⁴⁷² Pripremnih radovi za izradu Povelje jasno pokazuju da je fraza "protiv teritorijalnog integriteta" dodata u San Francisku na zahtev malih

⁴⁷⁰ On najpre konstatuje da ni na konferenciji u Dambarton Oksu ni u San Francisku nije bilo vidljive diskusije o legalnosti unilateralne humanitarne intervencije. Što se tiče teksta čl. 2(4) četire velike sile su u Dambarton Oksu predložile sledeću formualciju "Sve članice Organizacije u svojim međunarodnim odnosima uzdržavaće se od pretnje ili upotrebe sile koja je na bilo koji način u suprotnosti sa ciljevima Organizacije". Na konferenciji u San Francisku manje države nisu bile zadovoljne ovakvom formulacijom i izrazile su svoju zabrinutost da ona kao takva ne ograničava u dovoljnoj meri jednostranu upotrebu sile, što velike države mogu iskoristiti na štetu malih. Nezadovoljne države su isticale da takva formulacija ostavlja otvorenu mogućnost da članice upotrebe silu na način koji je u skladu sa ciljevima UN, ali bez dobijanja saglasnosti Organizacije za to, te su tražile da se stav 4 preformuliše tako da dozvoli upotrebu sile samo na osnovu odobrenja Organizacije. Kostarika je predlagala da se izostavi fraza "koja je na bilo koji način u suprotnosti sa ciljevima Organizacije" čime bi zabrana upotrebe sile bila apsolutna. Norveška je predlagala da se ovaj član amandira tako da se od država zahteva da se uzdržavaju od pretnje ili upotrebe sile "koja nije odobrena od Saveta bezbednosti kao sredstvo za implementaciju ciljeva Organizacije". Podkomitet za izradu nacta nije prihvatio nijedan od ovih amandmana, već je prihvatio predlog Australije da se u ponuđeni tekst doda fraza "protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti bilo koje države članice". Objašnjavajući ovakav postupak izvestilac Podkomiteta je istakao da norveški amandman nije prihvaćen jer zbog njegove formulacije može biti uskraćeno pravo država na samoodbranu, ali ga je pohvalio kao poučan i koristan predlog za pojašnjenje i samog australijskog amandmana. On je dalje istakao da je "jasno da neće biti legitimnih ratova u bilo kom smislu". I na plenarnoj sednici Komiteta za izradu nacta Povelje bilo je sličnih primedaba na ovaj član. Norveški delegat je insistirao da se ovaj stav formuliše tako da bude sasvim jasno da, izuzev akcije Organizacije, on nema u vidu bilo koju upotrebu sile osim individualne ili kolektivne samoodbrane, i takav predlog je podržan od brojnih delegacija. Međutim, druge države, među kojima SAD i Velike Britanije, su smatrale da je predložena formulacija dovoljno dobra i da je ne treba menajti. Američki delegat je rekao da je intencija originalnog teksta da stvori apsolutnu zabranu upotrebe sile i da je termin "ili na bilo koji drugi način" unet kako bi se osiguralo da u zabrani ne bude praznina. U završnom izveštaju koji je uputio Komisiji I, Komitet za izradu nacrta je naglasio da odbacivanje norveškog amandmana ne znači dopuštanje jednostrane upotrebe sile, i to na sledeći način: "U pogledu norveškog amandmana na ovaj paragraf, Komitet želi da izjavi da unilateralna upotreba sile ili slične nasilne mere nisu dozvoljene ili dopuštene. Upotreba oružja u zakonitoj samoodbrani ostaje dopušetna i neokrnjena. Upotreba sile, prema tome, ostaje zakonita samo kada je podržana odlukama Organizacije ... Intencija norveškog amandmana je na ovaj način obuhvaćena postojećim tekstom"; Leopard B.D: op. cit., pp. 344-348.

⁴⁷¹ Leopard B.D: op. cit., p. 354.

⁴⁷² Chesterman S: op. cit., p. 49.

država koje su želele jače garancije protiv intervencije,⁴⁷³ te stoga njen cilj nika-ko nije bio da deluje restriktivno na zabranu upotrebe sile.⁴⁷⁴ Izraz "protiv terito-rijalnog integriteta ili političke nezavisnosti" unet je u Povelju na insistiranje ma-njih zemalja koje su tražile određeno obezbeđenje da jače države neće upotreblja-vati silu na njihovu štetu.⁴⁷⁵

Pored pripremnih radova, za utvrđivanje stvarnog značenja zabrane sadr-žane u čl. 2(4) Povelje mogu poslužiti i prethodne inicijative i okolnosti u kojima je Povelja zaključena. Uzimajući u obzir te faktore, može se primetiti da čl. 2(4) Povelje nije proizvod trenutnog izliva entuzijazma, već je duboko ukorenjeno pravilo međunarodnog prava bazirano na pretpostavci da upotreba sile od strane država shodno njihovim nacionalnim interesima nosi neprihvatljivu opasnost za širu zajednicu. Kao podršku tom stavu nudi se nekoliko dokaza. Najpre, SAD i Velika Britanija su 1941. godine u Atlantskoj povelji istakle da "one veruju da sve nacije sveta, iz realističnih kao i duhovnih razloga moraju pristati na odrica-nje od upotrebe sile". Drugo, Stejt dipartment je 1942. godine prosledio predsed-niku Ruzveltu prvi nacrt budućih Ujedinjenih nacija u kojem kao prvonavedeni cilj stoji sprečavanje "upotrebe sile ili pretnje silom u međunarodnim odnosima osim po ovlašćenju same organizacije".⁴⁷⁶ Ferli (*Fairley*), pak, smatra da čl. 2(4) Povelje predstavlja odgovor međunarodne zajednice na slabosti čl. 10 Pakta Dru-štva naroda. Tvorci Povelje su predvideli mnogo sveobuhvatnije ograničenje od proste zabrane "pribegavanja ratu" sadržane u Paktu Društva naroda.⁴⁷⁷ Imajući u vidu istorijat izrade Povelje i opšte ciljeve UN, zabrana upotrebe sile sadržana u čl. 2(4) mora biti tumačena veoma široko tako da se ne ostavlja mesta drugim iz-uzecima, osim onim izričito dopuštenim Poveljom, jer bilo bi čudno da Povelja

⁴⁷³ Brownlie I: Humanitarian Intervention, in Moore J.N. (ed): Law and Civil War in the Modern World, Baltimore-London, 1974, pp. 222-223.

⁴⁷⁴ Brownlie I: International Law and the Use of Force by States, Oxford, 1963, pp. 267-268.

⁴⁷⁵ Krylov N: op. cit., p. 372.

⁴⁷⁶ Gordon E: Article 2(4) in Historical Context, Yale Journal of International Law, vol. 10, 1985, no. 2, pp. 274-275.

⁴⁷⁷ Fairley H.S: op. cit., p. 37.

ponovi greške iz Pakta Društva naroda i Brijan-Kelogovog pakta predviđajući praznine zasnovane na neprirodnim i sebičnim tumačenjima čl. 2(4).⁴⁷⁸

Ali ima i onih koji smatraju da proučavanje pripremljenih radova i istraživanja namere tvoraca Povelje nije u skladu sa metodima koji se koriste pri tumačenju organskih ugovora poput Povelje. Oni su mišljenja da *travaux préparatoires*, odnosno stvarna namera tvoraca Povelje danas nije toliko značajna, tvrdeći da bi današnje tumačenje međunarodnog prava u svetlu intencija koje su 1945. godine imali tvorci Povelje predstavljalo riskantan potez. Po njima, "međunarodni ugovori treba da budu tumačeni u skladu sa sadašnjim ciljevima i očekivanjima u međunarodnoj zajednici".⁴⁷⁹

Međutim, prilikom tumačenja ugovora uvek se mora imati u vidu da je cilj te aktivnosti utvrđivanje stvarne namere strana ugovornica. Cilj tumačenja nikako nije stvaranje novih pravila koja više odgovaraju postojećoj stvarnosti. Ukoliko se želi ostvariti takav cilj onda se mora pristupiti izmeni postojećeg ugovora na pravom propisan način. Stoga, shvatanjima koja negiraju značaj izvorne namere strana ugovornica prilikom ustanovljenja zabrane upotrebe sile ne treba pridavati veći značaj.

Istorijsko tumačenje nesporno dokazuje da čl. 2(4) Povelje UN sadrži sveobuhvatnu zabranu sile i da tvorci Povelje, osim samoodbrane i kolektivnih akcija Saveta bezbednosti, nisu želeli da dopuste druge izuzetke od te zabrane.

2.1.2.3. Dominantan ishod tumačenja

Aksiom je pravnog tumačenja da se kod generalnih prohibitivnih normi svaki permisivni izuzetak mora eksplicitno predvideti. Nikakvim procesom zaključivanja se ne može validno stvoriti novo prekoračenje takve zabrane. Oni koji se upuste u takav posao, pod maskom tumačenja postojećeg prava, stvaraju novo pravilo.⁴⁸⁰ Imajući pred sobom različita nastojanja za iznalaženjem takvih novih

⁴⁷⁸ Dixon M: Textbook on International Law, Oxford, 2005, p. 295.

⁴⁷⁹ Ajaj A: op. cit., p. 223; Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, p. 154.

⁴⁸⁰ Badr G.M: op. cit., p. 11.

izuzetaka, Keler izražava zabrinutost zbog pokušaja slabljenja zabrane upotrebe sile u međunarodnim odnosima. On ističe da "bez obzira na idealističku retoriku kojom se vojna akcija opravdava", uvođenje ekvivalenta nekadašnjeg *ius ad bellum* u međunarodne odnose dovešće ne samo do postepenog podrivanja, već i do konačnog urušavanja sistema normi koje osiguravaju miroljubivu koegzistenciju država, odnosno međunarodnu vladavinu prava.⁴⁸¹

Upravo zbog toga pretežna većina internacionalista, među kojima se nalaze vrlo značajna imena, smatra da čl. 2(4) Povelje sadrži potpunu zabranu upotrebe oružane sile od koje se može odstupiti samo u slučajevima koji su izričito u Povelji predviđeni. Veliki broj njih je već pomenut kod pojedinih vrsta tumačenja Povelje, a ovde će biti navedeni još neki internacionalisti koji uzimajući u obzir sve relevantne principe, metode i sredstva tumačenja, kao i ostale značajne činioce, potvrđuju sveobuhvatnost zabrane sadržane u čl. 2(4) Povelje.

Valdok (*Waldock*) ističe da "član 2(4) potpuno zabranjuje svaku pretnju ili upotrebu sile između nezavisnih država, osim u slučaju individualne ili kolektivne samoodbrane shodno članu 51 ili prilikom sprovođenja kolektivnih mera na osnovu Povelje radi održavanja ili ponovnog uspostavljanja mira".⁴⁸² Slično tome, Brajerli navodi da čl. 2(4) Povelje u potpunosti zabranjuje pretnju ili upotrebu oružane sile protiv druge države, osim u slučaju samoodbrane ili prilikom sprovođenja kolektivnih mera odobrenih od strane Saveta bezbednosti.⁴⁸³

Kaseze smatra da jezičko i logičko tumačenje čl. 2(4) Povelje, kao i istorijat izrade Povelje, pokazuju da taj član sadrži "apsolutnu sveobuhvatnu zabranu" upotrebe ili pretnje silom u svim okolnostima, osim u onim slučajevima izričito predviđenim Poveljom (samoodbrana, kolektivne prinudne mere i upotreba sile protiv bivših neprijateljskih država).⁴⁸⁴ Sima (*Simma*), na osnovu teleološkog i istorijskog tumačenja čl. 2(4), kategorički tvrdi da je zabrana sadržana u tom čla-

⁴⁸¹ Köchler H: op. cit., p. 25.

⁴⁸² Waldock H: *The Regulation of the Use of Force by Individual States in International Law*, 81 *Recueil Des Cours*, 1952, p. 493.

⁴⁸³ Brierly J.L.: op. cit., p. 415.

⁴⁸⁴ Cassese A: *International Law*, Oxford, 2005, p. 56.

nu bila, i jeste, namenjena da bude sveobuhvatne prirode. Suprotno nekim mišljenjima, izraz "ili na bilo koji drugi način suprotna ciljevima UN" nije unet kako bi stvorio mogućnost bilo kakvih izuzetaka od zabrane upotrebe sile, već da zabranu učini nepropustljivom.⁴⁸⁵

Račić tvrdi da formulacija upotrebljena u čl. 2(4) Povelje ne dopušta nikakve izuzetke od zabrane upotrebe sile, osim onih izričito Poveljom predviđenih.⁴⁸⁶ Kapustin (*Капустин*) smatra da zabrana upotrebe sile sadržana u čl. 2(4) Povelje ima apsolutni karakter i ne dopušta nikakve izuzetke.⁴⁸⁷ I u Holandskom izveštaju se ističe da osim izuzetaka predviđenih Poveljom nijedna druga upotreba oružane sile nije dopuštena na teritoriji druge države bez njenog pristanka.⁴⁸⁸ Obradović smatra da, osim izuzetaka izričito navedenih u Povelji UN, postojeće međunarodno pravo ne poznaje druga ograničenja zabrane upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje.⁴⁸⁹ Henkin smatra da čl. 2(4) Povelje zabranjuje jednostranu upotrebu sile, osim kada se to čini u samoodbrani usled oružanog napada.⁴⁹⁰ Vervi, koji inače smatra da je unilateralna humanitarna intervencija izuzetno dopuštena u slučaju izostanka efektivne akcije UN, prihvata stav da čl. 2(4) Povelje, izvan Poveljom predviđenih izuzetaka, sadrži apsolutnu zabranu upotrebe sile.⁴⁹¹

Na kraju, uzimajući u obzir rezultate tumačenja i stavove pretežnog broja internacionalista, ostaje samo da se konstatuje da čl. 2(4) Povelje UN, osim prava

⁴⁸⁵ Simma B: op. cit., p. 3.

⁴⁸⁶ Račić O: NATO: napuštanje pravnih normi osnivačkih ugovora, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 122-123.

⁴⁸⁷ Капустин А. Я: op. cit., str. 69.

⁴⁸⁸ Kao dozvoljeni izuzeci od zabrane upotrebe sile u izveštaju se navode oružana akcija po odobrenju Saveta bezbednosti (čl. 42 i 53 Povelje), pravo na samoodbranu (čl. 51 Povelje) i akcija protiv neprijateljskih država (čl. 107 Povelje); Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p. 18.

⁴⁸⁹ Obradovic K: Prohibition of the Threat or Use of Force, in Sahovic M. (ed.): *Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation*, Beograd, 1972, pp. 55-56.

⁴⁹⁰ Henkin L: Humanitarian Intervention, in Henkin L: *Human Rights: An Agenda for the Next Century*, 1993, p. 398.

⁴⁹¹ Verwey W.D: Humanitarian Intervention in the 1990s and Beyond: An International Law Perspective, in Pieterse J.N: *World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond*, The Hague, 1998, p. 193.

na samoodbranu i kolektivnih mera shodno glavi VII Povelje, ne dopušta nikakve druge izuzetke od zabrane upotrebe sile.

2.2. Rezolucije Generalne skupštine UN

S obzirom na značaj problema, Generalna skupština UN je u većem broju rezolucija iznela svoj stav o upotrebi sile u međunarodnim odnosima. Te rezolucije, ustvari, predstavljaju jednu vrstu tumačenja načela zabrane upotrebe sile sadržanog u čl. 2(4) Povelje UN. Stoga će na ovom mestu biti izneta shvatanja sadržana u tim rezolucijama, i to samo ona koja su od značaja za ocenu da li pomenuti član Povelje sadrži sveobuhvatnu zabranu upotrebe sile ili dopušta i neke izuzetke koji u Povelji izričito nisu spomenuti.

Deklaracija o nedopustivosti intervencije u unutrašnje poslove država i zaštiti njihove nezavisnosti i suvereniteta iz 1965. godine⁴⁹² u preambuli ističe da "kršenje načela neintervencije predstavlja pretnju nezavisnosti, slobodi, i normalnom političkom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom razvoju država, naročito onih koje su se oslobodile kolonijalizma, i može predstavljati ozbiljnu pretnju održanju mira". U preambuli je još rečeno da "oružana intervencija predstavlja sinonim za agresiju", kao i da direktna i indirektna intervencija predstavljaju povredu Povelje UN. U sadržinskom delu Rezolucije se ističe da

"države nemaju pravo da, direktno ili indirektno, intervenišu iz bilo kog razloga (*podvukao N.R.*) u unutrašnje poslove neke druge države. Stoga, osuđuje se oružana intervencija i svi drugi oblici mešanja ili pokušaji pretnje protiv subjektiviteta države ili protiv njegovih političkih, ekonomskih i kulturnih elemenata. ... Striktno poštovanje ovih obaveza jeste suštinski uslov za osiguranje da nacije žive u miru zajedno jedne sa drugima, pošto upražnjavanje bilo kog oblika intervencije (*podvukao N.R.*) ne samo da narušava duh i slovo Povelje Ujedinjenih nacija, već takođe vodi stvaranju situacija koje predstavljaju pretnju međunarodnom miru i bezbednosti".⁴⁹³

⁴⁹² UN General Assembly Resolution 2131 (XX), (Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty), 21 December 1965. Ova rezolucija je usvojena sa 109 glasova "za", nijednim glasom "protiv" i jednim uzdržanim glasom.

⁴⁹³ UN General Assembly Resolution 2131 (XX), (Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty), 21 December 1965, paras 1, 4.

Frank i Rodli (*Franck, Rodley*) smatraju da ova deklaracija vrlo jasno zabranjuje oružanu intervenciju "iz bilo kog razloga" i ne dopušta nikakve izuzetke od te zabrane.⁴⁹⁴

Deklaracija o principima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija sadrži sedam osnovnih načela, od kojih je načelo neintervencije treće među njima, i ono glasi:

"država ili grupe država nemaju pravo da, direktno ili indirektno, interve- nišu iz bilo kog razloga (*podvukao N.R.*) u unutrašnje ili spoljne poslove druge države. Stoga, oružana intervencija i svi drugi oblici mešanja ili po- kušaji pretnje protiv subjektiviteta države ili protiv njegovih političkih, ekonomskih, i kulturnih elemenata, predstavlja kršenje međunarodnog pra- va."⁴⁹⁵

Rezolucija o definiciji agresije, nakon određenja agresija kao

"upotrebe oružane sile od strane države protiv suvereniteta, teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti druge države..."

ističe da

"nijedno opravdanje ma koje prirode, bilo političke, ekonomske, vojne ili neke druge (*podvukao N.R.*) ne može služiti kao opravdanje za agresiju".⁴⁹⁶

Pored toga, u Rezoluciji je istaknuto da svaka država koja prva upotrebi oružanu silu vrši, *prima facie*, agresiju, a jedino Savet bezbednosti (a ne sama država koja je intervenisala) može oceniti da ta akcija ne predstavlja čin agresije.⁴⁹⁷ Imajući u vidu tekst preambule Rezolucije o definiciji agresije (1974),⁴⁹⁸ Vervi nalazi da postoje neki vidovi upotrebe sile koji ne predstavljaju "agresiju", ali koji i dalje ostaju suprotni Povelji UN.⁴⁹⁹

⁴⁹⁴ Franck T.M-Rodley N.S: After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force, American Journal of International Law, vol. 67, 1973, no. 1, pp. 301-302.

⁴⁹⁵ UN General Assembly Resolution 2625 (XXV), (Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations), 24 October 1970. Ova rezolucija je usvojena bez glasanja, tj. konsenzusom.

⁴⁹⁶ UN General Assembly Resolution 3314 (XXIX), (Definition of Agression), 14 December 1974. I ova rezolucija je usvojena konsenzusom.

⁴⁹⁷ Ibid., Art. 2.

⁴⁹⁸ Rezolucija u preambuli potvrđuje da je agresija "najouzbiljniji i najopasniji oblik nezakonite upotrebe sile".

⁴⁹⁹ Verwey W.D: Humanitarian Intervention Under International Law, Netherlands International Law Review, vol. 32, 1985, p. 384.

U Deklaraciji o jačanju efikasnosti načela uzdržavanja od pretnje ili upotrebe sile u međunarodnim odnosima iz 1987. godine, Generalna skupština ponovo potvrđuje zabranu iz čl. 2(4) Povelje izjavljujući da

"nijedna briga bilo koje vrste (*podvukao N.R.*) ne može biti prizvana da bi opravdala pribegavanje pretnji ili upotrebi sile koja predstavlja kršenje Povelje".⁵⁰⁰

Istovremeno Rezolucija poziva države

"da teže da poboljšaju efikasnost kolektivnog sistema bezbednosti putem efikasne implementacije odredbi Povelje, naročito onih koje se u tom smislu odnose na posebnu odgovornost Saveta bezbednosti".

dodajući da

"države imaju obavezu da ne intervenišu, direktno ili indirektno, iz bilo kog razloga (*podvukao N.R.*) u unutrašnje ili spoljne poslove druge države".⁵⁰¹

U Holandskom izveštaju se stav da Povelja UN zabranjuje svaku upotrebu sile osim oružane intervencije po odobrenju Saveta bezbednosti, samoodbrane i akcije protiv neprijateljskih država potkrepljuje i rezolucijama Generalne skupštine UN.⁵⁰²

Strogo formalno gledano rezolucije Generalne skupštine nisu pravno obavezne za države članice. Međutim, njihov značaj uopšte nije zanemarljiv. Umozurike ističe da iako rezolucije Generalne skupštine UN nisu obavezne *per se*, one predstavljaju značajno tumačenje prava onako kako ga razumeju države članice. Veći broj pozitivnih glasova daje rezolucijama veći značaj. Ponavljanje i potvrda određenih pravila u nizu rezolucija i njihovo stvarno inkorporisanje u praksi može ta pravila podići na nivo običajnog prava.⁵⁰³ S obzirom da su rezolucije (*on ima u vidu pomenute rezolucije iz 1965. i 1970. godine, prim. N.R.*) usvojene bez ijednog glasa protiv i da sadrže tvrdnju da predstavljaju deklaraciju po-

⁵⁰⁰ UN General Assembly Resolutions 42/22 (XLII), (Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations), 18 November 1987, para. 3. Ova rezolucija je usvojena bez glasanja, tj. konsenzusom.

⁵⁰¹ Ibid., para. 27.

⁵⁰² Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p. 18.

⁵⁰³ Umozurike U.D: op. cit., pp. 306-307. O pravnom dejstvu rezolucija generalne skupštine videti: Divac-Öberg M: The Legal Effects of Resolutions of the UN Security Council and General Assembly in the Jurisprudence of the ICJ, The European Journal of International Law, vol. 16, 2005, no. 5, pp. 879-906.

stojećeg prava, Akeherst smatra da je njihov značaj mnogo veći od ostalih rezolucija Generalne skupštine.⁵⁰⁴ Degan čak Deklaraciju o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija smatra autentičnim tumačenjem Povelje UN koja zbog formulacije svojih načela kao načela opšteg međunarodnog prava obavezuje sve države u svetu, a ne samo članice UN.⁵⁰⁵

No, ima i onih koji pomenutim rezolucijama Generalne skupštine ne pridaju veliki značaj. Tako Brenfors i Petersen smatraju da su debate u Generalnoj skupštini UN prilikom usvajanja Deklaracije o prijateljskim odnosima i Rezolucije o definiciji agresije pokazale da većina država zabranu upotrebe sile shvata ekstenzivno ne dopuštajući širenje kruga izuzetaka od te zabrane. Međutim, pošto su političke okolnosti danas bitno drugačije od onih koje su postojale u periodu njihovog usvajanja (trajanje hladnog rata čiji je antagonizam imao uticaj i na pravne percepcije), oni odbacuju današnji značaj tih rezolucija i stavova koji su izneti prilikom njihovog usvajanja.⁵⁰⁶ I Volf relativizira značaj rezolucija o zabrani upotrebe sile. On kaže da te apstraktne deklaracije iz Generalne skupštine koje osuđuju intervenciju na najširoj osnovi ne treba uzeti kao ubedljivi dokaz o stavovima država. Teorijske izjave koje tumače Povelju kao apsolutnu zabranu upotrebe sile su popularne, ali kada se države suoče sa surovom stvarnošću tek će tada pokazati svoje pravo lice.⁵⁰⁷

2.3. Dozvoljeni izuzeci

Kao što je već istaknuto, sama Povelja sadrži nekoliko eksplicitnih izuzetaka od zabrane upotrebe sile. Niko od internacionalista ne negira te izuzetke, ali postoje određene razlike oko shvatanja njihovog domašaja. Doduše, ima nekih

⁵⁰⁴ Akehurst M: Humanitarian Intervention; in Bull H. (ed): Intervention in World Politics, Oxford, 1984, p. 109.

⁵⁰⁵ Degan V. Đ: Međunarodno pravo, Rijeka, 2000, str. 237.

⁵⁰⁶ Brenfors M.-Petersen M.M: op. cit., pp. 472-473.

⁵⁰⁷ Wolf D: op. cit., p. 358.

razlika i kod klasifikacije izuzetaka od zabrane upotrebe sile, ali one nikako ne utiču na njihov domašaj.

Najčešće se navode dva izuzetka od zabrane upotrebe sile, i to: a) ostvarivanje prava na samoodbranu; i, b) preduzimanje ili odobravanje prinudne vojne akcije na osnovu glave VII Povelje od strane Saveta bezbednosti UN. Na taj način je postupio i Međunarodni sud pravde u Savetodavnom mišljenju o zakonitosti upotrebe nuklearnog oružja.⁵⁰⁸ Međutim, neki kao poseban izuzetak izdvajaju upotrebu oružane sile od strane regionalnih organizacija po odobrenju Saveta bezbednosti na osnovu glave VIII Povelje.⁵⁰⁹ Osim toga, kao izuzetak se navodi i upotreba sile protiv država koje su bile neprijateljske u Drugom svetskom ratu i upotreba sile od strane pet stalnih članica Saveta bezbednosti pre nego što je ovaj organ postao funkcionalan.⁵¹⁰

Čini se da nema razloga upotrebu sile od strane regionalnih organizacija koju je odobrio Savet bezbednosti izdvajati kao poseban izuzetak. S obzirom da je i u ovom slučaju neophodno odobrenje Saveta bezbednosti koje on izvorno ima na osnovu glave VII Povelje, tu se očigledno radi samo o jednoj varijanti kolektivnih prinudnih mera.

Dakle, može se reći da Povelja predviđa sledeće izuzetke od zabrane upotrebe sile: a) upotrebu sile u samoodbrani; b) upotrebu sile po odobrenju Saveta bezbednosti; c) upotrebu sile protiv država koje su bile neprijateljske u Drugom svetskom ratu;⁵¹¹ i, d) upotrebu sile od strane pet stalnih članica Saveta bezbednosti pre nego što je ovaj organ postao funkcionalan.⁵¹²

⁵⁰⁸ International Court of Justice, *Legality of the Threat of Use of Nuclear Weapons*, (Advisory Opinion), 8 July 1996, General List No. 95, para. 38.

⁵⁰⁹ Sarooshi D. (ed.): op. cit., p. 2.

⁵¹⁰ Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., p. 31.

⁵¹¹ U čl. 107 i 53 Povelje sadržane su odredbe o mogućnosti upotrebe sile protiv država koje su u Drugom svetskom ratu bile na strani Sila osovine. Čl. 107 glasi: "Ništa u ovoj Povelji ne obesnažuje niti sprečava akcije u odnosu na neku državu koja je za vreme Drugog svetskog rata bila neprijatelj ma koje države potpisnice ove Povelje, a koje su preduzete ili odobrene kao posledica tog rata od strane vlada odgovornih za te akcije". Čl. 53 predviđe da regionalne organizacije ne mogu preduzeti nijednu prinudnu meru bez odobrenja Saveta bezbednosti, "osim mera protiv svake neprijateljske države ... predviđenih u skladu sa čl. 107, ili u regionalnim sporazumima upravljanim protiv obnavljanja napadačke politike od strane bilo koje takve države, sve dok Organizacija ne bude mogla da, na traženje zainteresovanih vlada, primi na sebe obavezu da će osujetiti svaku buduću agresiju od strane takve

Postoje pokušaji da se izuzecima eksplicitno navedenim u Povelji UN pridodaju još neka odstupanja od zabrane upotrebe sile. Najčešće se pominje odstupanje usled neefikasnosti sistema kolektivne bezbednosti ustanovljenog Poveljom UN i usled prevage zaštite ljudskih prava nad zabranom upotrebe sile. Međutim, pošto ovo nisu opšteprihvaćeni izuzeci oni neće biti razmatrani na ovom mestu, već će biti analizirani samo u sklopu ispitivanja zakonitosti humanitarne intervencije pozivanjem na te izuzetke.

2.3.1. Pravo na samoodbranu

Važan izuzetak od zabrane upotrebe sile predstavlja pravo država na samoodbranu iz čl. 51 Povelje koje je formulisano na sledeći način:

"Ova Povelja ničim ne narušava urođeno pravo na individualnu ili kolektivnu samoodbranu u slučaju oružanog napada protiv neke članice Ujedinjenih nacija, dok Savet bezbednosti ne preduzme mere potrebne za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti".⁵¹³

Ova odredba dozvoljava državama da u situaciji kada su izložene oružanom napadu mogu upotrebiti oružanu silu protiv napadača,⁵¹⁴ sve dok Savet bezbednosti

države". Postojanje ovakvih odredbi u Povelji se može razumeti ako se ima u vidu da je u momentu njenog potpisivanja i dalje vođen rat protiv Japana, a da je Nemačka bila okupirana te je postojala opasnost od suprotavljanja savezničkim silama. Ovim članovima Povelje državama je dozvoljeno da započnu ili nastave akcije protiv neprijateljskih država i bez traženja odobrenja Saveta bezbednosti. Postavlja se pitanje kakva je normativna vrednost ovih pravila danas. Uglavnom se smatra da su ova pravila bila relevantna samo u periodu neposredno nakon okončanja Drugog svetskog rata, a da su danas bez važnosti. Međutim, Akehurst ističe da to može važiti za čl. 107 koji potpada pod glavu XVII ("Prelazni aranžmani o bezbednosti"), dok vremensko ograničenje čl. 53 nije baš tako jasno. Teorijski, na primer, akt agresije od strane Japana još uvek daje pravo da se preduzme akcija bez odobrenja Saveta bezbednosti, ali praktično danas takva akcija izgleda prilično neverovatna; Akehurst M: *A Modern Introduction to International Law*, 1984, pp. 225-226; navedeno prema: Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., p. 33

⁵¹² Čl. 106 Povelje predviđa da, ukoliko je to neophodno radi održavanja međunarodnog mira i bezbednosti, pet stalnih članica Saveta bezbednosti imaju ovlašćenje da preduzmu zajedničku vojnu akciju, sve dok na snagu ne stupe vojni sporazumi iz čl. 43 Povelje. S obzirom da ti specijalni sporazumi ni do danas nisu sklopljeni, tehnički se može tvrditi da se Organizacija još uvek nalazi u periodu tranzicije. Zajednička akcija na osnovu čl. 106 nikada nije preduzeta, a male su šanse da će ona biti preduzeta i u budućnosti. Ako se stalne članice sporazumeju o upotrebi sile, vrlo lako će i od ostalih članova Saveta bezbednosti dobiti potvrdu toga. Na kraju, Arend i Bek zaključuju da iako se teorijski na ovaj član još uvek može pozvati, on je praktično mrtav; Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., p. 32.

⁵¹³ Više o pregovorima o ovom članu tokom izrade nacrtu Povelje UN videti: Kahgan C: *Jus Cogens and the Inherent Right to Self Defense*, *ILSA Journal of International and Comparative Law*, vol. 3, Spring 1997, no. 3, pp. 767-827.

⁵¹⁴ Kod prava na samoodbranu država može otpočeti vojnu akciju u cilju odbrane bez prethodnog odobrenja Saveta bezbednosti, čime nijedan stalni član ovog organa ne može sprečiti otpočinjanje takve akcije. Nadalje, da bi jednom pokrenuta akcija samoodbrane bila zaustavljena neophodna je

ne bude u stanju da preduzme potrebne mere u cilju zaštite napadnute države. Napadnuta država se može braniti samostalno (individualna samoodbrana), ali joj pomoć mogu pružiti i druge države sa kojima je ona u savezu (kolektivna samoodbrana). Države imaju obavezu da o svim preduzetim merama samoodbrane odmah obaveste Savet bezbednosti.

Iako niko ne osporava ovaj izuzetak od zabrane upotrebe sile, ipak, ne postoji potpuna saglasnost o njegovom domašaju. Svakako najveće dileme izaziva pitanje da li države imaju pravo na preventivnu samoodbranu, odnosno da li mogu upotrebiti oružanu silu protiv države za koju smatraju da namerava da izvrši napad. Da tih razmimoilaženja naročito dolazi zbog različitog shvatanja današnje pravne prirode prava na samoodbranu. Nema spora oko toga da pravo na samoodbranu ima svoje korene u običajnom pravu,⁵¹⁵ ali se različito vidi uticaj Povelje na njegovu sadržinu.

Jedni tvrde da je Povelja samo preuzela i potvrdila to pravo u onom obliku u kojem je ono egzistiralo u običajnom pravu koje je prethodilo njenom usvajanju i ni na koji način nije uticala na njegovu sadržinu. Izraz "ništa u ovoj Povelji ne narušava urođeno pravo na individualnu ili kolektivnu samoodbranu ..." eksplicitno potvrđuje da pravo na samoodbranu ne potiče iz same Povelje. Čl. 51 priznaje da ovo pravo postoji nezavisno od Povelje, tj. ono postoji kao načelo običajnog prava koje je ustanovljeno praksom koja traje vekovima. Tako izgrađeno pravo na samoodbranu podrazumeva upotrebu sile radi odbrane i kada ne postoji oružani napad protiv suverene države.⁵¹⁶ U današnje vreme, kada postoje so-

afirmativna odluka Saveta, koja uključuje saglasne glasove stalnih članica. Drugim rečima, akcija samoodbrane ne podležu vetu u Savetu bezbednosti; Higgins R: *The Legal Limits to the Use of Force by Sovereign States: United Nations Practice*, British Yearbook of International Law, 1961, pp. 297-298.

⁵¹⁵ Smatra se da je ovo pravo država uobličeno u slučaju Karolina čiju pozadinu čine napadi sa američkog broda pod tim imenom na britanske trupe blizu granice sa Kanadom i potonje spaljivanje američkog broda od strane Britanaca i lišavanje života dva američka državljanina koji su učestvovali u napadu. U prepisci koja je tokom 1841-42. godine usledila između američkih i britanskih zvaničnika, između ostalog, potvrđeno je da "upotrebu oružane sile u samoodbrani treba ograničiti na slučajeve u kojima je nužnost samoodbrane hitna, neizbežna i ne ostavlja mogućnost izbora sredstava, niti vremena za promišljanje"; navedeno prema: D.J. Harris: *Cases and Materials on International Law*, (6th ed.), London, 2004, p. 921.

⁵¹⁶ Miller J.A: *NATO's Use of Force in the Balkans*, New York Law School Law Review, vol. 45, 2000, no. 1, p. 94.

fisticirana oružja, bilo bi iluzorno čekati otpočinjanje napada, pa tek onda oružano odgovoriti. U eri postojanja supersoničnih, krstarećih i interkontinentalnih raketa, bila bi ludost insistirati da neka država prvo pretrpi napad da bi mogla ostvariti svoje pravo na samoodbranu. U skladu sa ovakvim shvatanjem navodi se četiri osnovna elementa prava na samoodbranu: a) oružani napad, stvarni ili preteći, koji je objektivno nezakonit; b) država koja ostvaruje to pravo mora dokazati direktnu i neposrednu opasnost; c) čin samoodbrane ne sme biti prekoračen, tj. ne sme se ići dalje nego što je potrebno da se odvrati ili suzbije napad; i d) čin samoodbrane ne sme biti nastavljen nakon što je potreba samoodbrane ostvarena.⁵¹⁷ Ugovorna kodifikacija potvrđuju postojanje prava na preventivnu samoodbranu, ukoliko su ispoštovani kriterijumi neophodnosti i proporcionalnosti.⁵¹⁸ Slično prethodnicima, Bouet smatra da intencija Povelje nikada nije bila da zabrani preventivnu samoodbranu, te da tradicionalno pravo samoodbrane u odnosu na preteći napad sigurno postoji. Pored toga, on tvrdi da je odbacivanje ovog preventivnog prava danas potpuno nerealistično i protivno opštoj praksi država.⁵¹⁹

Druga grupa internacionalista ne poriče da pravo na samoodbranu vodi poreklo iz običajnog prava, ali dodaje da je preuzimajući ga Povelja UN istovremeno izmenila njegov domašaj, ugradivši u njega značajna ograničenja koja ono ranije nije imalo. Pravo na samoodbranu iz čl. 51 Povelje ne predstavlja prost produžetak tog prava iz ranijeg perioda, uprkos tome što arhaični jezik ovog člana to sugerše. U prethodnom periodu, do ustanovljenja zabrane upotrebe sile u Povelji UN, nije postojalo "pravo" na samoodbranu. U to doba, države su, kao manifestaciju svoje suverenosti, imale pravo da vode rat, bilo radi odbrane postojećih prava ili njihove izmene, tako da je "pravo" na samoodbranu bilo izlišno. Uprkos izrazu "*inherent*" u engleskoj ili "*droit naturel*" u francuskoj verziji člana 51 Povelje, ova odredba je usvojena da bi funkcionisala kao izuzetak od opšteg dodeljivanja Savetu bezbednosti prava da upotrebljava silu i tako se mora posma-

⁵¹⁷ Ibid., pp. 95-96.

⁵¹⁸ Joyner C.C-Arend A.C: op. cit., pp. 34-35.

⁵¹⁹ Bowett D: Reprisals Involving Recourse to Armed Force, American Journal of International Law, vol. 66, 1972, no. 1, p. 4.

trati.⁵²⁰ Čl. 51 Povelje nedvosmisleno ograničava dalekosežnije pravo na samoodbranu koje je možda postojalo u običajnom pravu pre usvajanja Povelje UN samo na slučaj "oružanog napada".⁵²¹ Povelja dopušta samoodbrana jedino u slučaju stvarnog oružanog napada,⁵²² što jasno negira mogućnost preduzimanja preventivne akcije u slučaju pretećeg napada.

Čini se da i judikatura negira postojanje prava država na preventivni napad, pošto je Međunarodni sud pravde pravo na samoodbranu protumačio tako da ono treba biti ograničeno na odgovor koji je nužan i proporcionalan prvobitnom oružanom napadu.⁵²³

Gotovo bez izuzetka postoji saglasnost da pravo na samoodbranu ne može biti upotrebljeno kao osnov za pravdanje humanitarne intervencije.⁵²⁴ Mertus (*Mertus*) ističe da se pravo na samoodbranu odnosi samo na države, ono ne štiti pojedince protiv sopstvene države, te stoga ne može biti osnov za humanitarnu intervenciju.⁵²⁵ Tome se dodaje da pravo na samoodbranu pripada jedino država-
ma dok se drugi entiteti na njega ne mogu pozivati.⁵²⁶ Masovan egzodus izbegli-

⁵²⁰ Reisman W.M: Unilateral Action and the Transformations of the World Constitutive Process: The Special Problem of Humanitarian Intervention, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 1, pp. 9-10.

⁵²¹ Simma B: *op. cit.*, p. 3.

⁵²² Brownlie I: *International Law and the Use of Force by States*, Oxford, 1963, Chapter XIII. Ima i drugih protivnika preventivne samoodbrane koji za takav stav između ostalih, navode sledeće razloge: a) preventivna samoodbrana sama po sebi nije odmbambena akcija, već predstavlja ofanzivnu akciju; b) ona ne predstavlja odgovor na oružani napad; c) ideja o postojanju prava na preventivnu samoodbranu opasno ugrožava miroljubivu koezistenciju država; Hossain K: *The Concept of Pre-emption: The Changing Structure of International Order Concerning the Maintenance of International Peace and Security*, *Miskolc Journal of International Law*, vol. 2, 2005, no. 2, p. 24.

⁵²³ International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Judgment)*, 27th June 1986, General List No. 70, para. 176.

⁵²⁴ Istine radi, treba pomenuti da ima pokušaja da se humanitarna intervencija opravda ostvarivanjem prava na kolektivnu samoodbranu. O tome videti: Egan P.T: *The Kosovo Intervention and Collective Self-Defence*, *International Peacekeeping*, vol. 8, 2001, no. 3, pp. 39-58; Schwabach A: *The Legality of the NATO Bombing Operation in the Federal Republic of Yugoslavia*, *Pace International Law Review*, vol. 11, Fall 1999, no. 2, pp. 405-418.

⁵²⁵ Mertus J: *Reconsidering the Legality of Humanitarian Intervention: Lessons from Kosovo*, *William and Mary Law Review*, vol. 41, 2000, no. 5, p. 1756.

⁵²⁶ Paecht A: *Kosovo as a Precedent: Towards a Reform of the Security Council?* *International Law and Humanitarian Intervention*, *Humanitäres Völkerrecht*, vol. 13, 2000, no. 1, p. 35.

ca ne može biti protumačen kao oružani napad, te stoga država na čiju teritoriju one pristižu nema pravo na samoodbranu.⁵²⁷

2.3.2. *Prinudne mere Saveta bezbednosti*

Drugi izuzetak od zabrane upotrebe sile tiče se nadležnosti Saveta bezbednosti u pogledu očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti i, poput prava na samoodbranu, sadržan je u glavi VII Povelje. Pomenuta glava Povelje predviđa mehanizme koji Savetu bezbednosti omogućavaju ostvarivanje primarne odgovornosti za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti. Radi ostvarenja tog zadatka Savet bezbednosti, pored ostalih mera, može odobriti i upotrebu oružane sile.

Prinudne mere Saveta bezbednosti, kao izuzetak od zabrane upotrebe sile, predstavljaju deo pravnog okvira koji je relevantan i za unilateralnu i za odobrenu humanitarnu intervenciju. Iako se na prvi pogled čini da nije teško utvrditi da li neka vojna akcija potpada pod prinudne mere odobrene od strane Saveta bezbednosti ili je predstavlja unilateralni akt, to u praksi nekada predstavlja predmet ozbiljnih sporenja. Ponekada se unilateralne oružane intervencije sprovedene od strane država ili regionalnih organizacija pokušavaju na različite načine podvesti pod prinudne mere preduzete po odobrenju Saveta bezbednosti i tako im se dati pravno opravdanje. Ti pokušaji su naročito prisutni u situacijama u kojima je Savet bezbednosti neku situaciju okvalifikovao kao povredu mira ali nije odobrio preduzimanje prinudnih mera, ili kada je vojnu intervenciju sprovela neka regionalna organizacija. Kako bi se mogla napraviti jasna razlika između unilateralnih i intervencija odobrenih od strane Saveta bezbednosti, neophodno je dati sumarnu analizu prinudnih mera iz glave VII Povelje UN.

2.3.2.1. Pojam, vrste i način sprovođenja

Na osnovu glave VII Povelje, konkretno čl. 39, Savet bezbednosti je nadležan da "utvrdi da li postoji pretnja miru, narušavanje mira ili akt agresije", i ukoliko utvrdi njihovo postojanje, on je ovlašćen da odluči "kakve će mere

⁵²⁷ Simma B: op. cit., p. 5.

preduzeti" radi očuvanja ili ponovnog uspostavljanja međunarodnog mira i bezbednosti. Iako je u ovom članu upotrebljen izraz "pretnja miru, narušavanje mira" a ne pretnja ili ugrožavanje međunarodnog mira, opšte je prihvaćeno da međunarodni a ne unutrašnji mir mora biti ugrožen ili narušen.⁵²⁸ Čl. 39 daje Savetu bezbednosti dvostruko ovlašćenje: najpre da utvrdi da li postoji pretnja miru, narušavanje mira ili agresija,⁵²⁹ i drugo, da odluči koje mere treba preduzeti kako bi se to stanje otklonilo.

Što se tiče prvog ovlašćenja, Savet ima veliku slobodu, a istovremeno i nezahvalan zadatak, jer u Povelji ne postoje bliži kriterijumi koji bi služili kao rukovodni principi u određivanju postojanja pretnje miru, narušavanje mira ili agresije. Ni sam Savet bezbednosti se nije potrudio da ustanovi i obznani te kriterijume. Pokušaj da mu donekle pomogne učinila je Generalna skupština usvajanjem Rezolucije o definiciji agresije (3314), koja međutim, kao takva, nije obavezna za Savet bezbednosti, niti za države članice. Dublja analiza ovih termina i ovlašćenja Saveta bezbednosti biće data u delu koji govori o humanitarnoj intervenciji po odobrenju OUN-a.

Za razliku od Društva naroda, ovlašćenje za utvrđivanje postojanja pretnje miru, narušavanja mira ili agresije od početka leži na Savetu bezbednosti i ostaje kolektivna odluka - ni individualne države članice ni regionalne organizacije nemaju ovlašćenje da procenjuju kada je međunarodni mir ugrožen ili kada je takva situacija iščezla, i to je dosledno prihvaćeno u praksi Saveta.⁵³⁰

Sama činjenica da je Savet bezbednosti svojom rezolucijom utvrdio da neka situacija predstavlja pretnju ili narušavanje međunarodnog mira, ne daje *a pri-*

⁵²⁸ Murphy S.D: op. cit., p. 78;

⁵²⁹ Postavlja se pitanje da li u svakoj prilici kada Savet bezbednosti tvrdi da postupa na osnovu glave VII on mora dati eksplicitno određenje u tom smislu. Takvo pitanje se javlja u situacijama kada Savet donosi veći broj sukcesivnih rezolucija koje se tiču stanja u istoj državi. U nekim prilikama Savet bezbednosti nije u kasnijim rezolucijama navodio da situacija "nastavlja da predstavlja pretnju međunarodnom miru i bezbednosti", već je jedino upućivao na prethodnu rezoluciju (ili svoje ranije relevantne rezolucije) u kojima je takvo određenje postojalo. Tako, na primer, od 30 rezolucija o Iraku koje su shodno glavi VII Povelje donete nakon usvajanja Rezolucije 687 (1991) samo je u jednoj rečeno da situacija u ovoj državi i dalje predstavlja pretnju međunarodnom miru i bezbednosti; Chesterman S: op. cit., p. 126.

⁵³⁰ Gowlland-Debbas V: The Limits of Unilateral Enforcement of Community Objectives in the Framework of UN Peace Maintenance, European Journal of International Law, vol. 11, 2000, no. 2, p. 368.

ori ovlašćenje za vojnu akciju od strane individualnih država ili regionalnih organizacija.⁵³¹ Samo utvrđivanje nekog od uslova za sprovođenje prinudne akcije ne ovlašćuje države da upotrebljavaju silu u cilju implementacije takve odluke Save-
ta bezbednosti.⁵³²

Dakle, da bi bila preduzeta prinudna akcija na osnovu glave VII Povelje UN, pored samog ustanovljenja nekog razloga remećenja međunarodnog mira i bezbednosti, Savet bezbednosti mora, shodno čl. 42, doneti posebnu odluku ko-
jom odobrava takvu akciju. Naravno, odluka o odobravanju prinudne akcije može
biti doneta u istoj, ili u nekoj kasnijoj rezoluciji. Bez posebne odluke Saveta bez-
bednosti ostali subjekti ne mogu preduzimati prinudne akcije, čak i ukoliko je taj
organ svojom odlukom utvrdio postojanje neke povrede međunarodnog mira i
bezbednosti.

Odlučivanje o postojanju pretnje miru, narušavanja mira ili agresije, kao i
o merama koje će preduzeti spada u red materijalnih pitanja o kojima Savet bez-
bednosti odlučuje po složenijoj proceduri od one koja je predviđena za procedu-
ralna pitanja.⁵³³ Da bi odluka o materijalnim pitanjima bila doneta potrebno je da
za nju pozitivno glasa devet članova Saveta bezbednosti, "uključujući saglasne
glasove stalnih članova" (eng. "*including the concurring votes of the permanent
members*").⁵³⁴ Kasnija praksa je pokazala da uzdržavanje stalnog člana od glasa-
nja (ili čak njegov izostanak sa sednice) ne sprečava donošenje meritorne odlu-
ke.⁵³⁵ Ovakav postupak donošenja odluka daje svakom stalnom članu Saveta bez-
bednosti mogućnost da svojim negativnim glasom spreči usvajanje bilo koje me-
ritorne odluke, tj. ustanovljava pravo veta.⁵³⁶ To možda i ne bi bila tako velika

⁵³¹ Antonopoulos C: op. cit., pp. 423-425.

⁵³² Schreuer C: Is there a Legal Basis for the NATO Intervention in Kosovo?, International Law FORUM
du droit international, vol. 1, 1999, no. 3, p. 151.

⁵³³ U čl. 27, st. 2 Povelje predviđa da se proceduralne odluke donose potvrdnim glasovima bilo kojih
devet članova Saveta bezbednosti.

⁵³⁴ Čl. 27, st. 3 Povelje UN.

⁵³⁵ O tom više videti: Kelsen H: The Law of the United Nations, New York, 1950, pp. 241-244.

⁵³⁶ Nedostatak političke volje i međusobno nepoverenje među velikim silama koji su diktirale izradu Povelje
nisu dopustili da taj normativni poredak bude jednostavan, već su doveli do komplikovanih
rešenja u koje spada i pravo veta stalnih članica; Mani V.S: op. cit., p. 4.

privilegija stalnih članova da im Povelja nameće opštu obavezu uzdržavanja od glasanja kada su oni strana u sporu. Međutim, Povelja nameće obavezu uzdržavanja stalnih članova samo kada je u pitanju "donošenje odluka na osnovu glave VI" (mirno rešavanje sporova) i kada je reč o donošenju odluka "na osnovu stava 3, člana 52" (mirno rešavanje lokalnih sporova).⁵³⁷ Imajući u vidu ulogu ovog organa na osnovu glave VII Povelje, Keler zaključuje da propisani način glasanja dovodi do "virtuelne nekažnjivosti agresora" u slučaju kada je narušavanje mira ili agresija izvršena od strane stalnog člana Saveta bezbednosti ili njegovih saveznika. To dalje znači da vladavina međunarodnog prava važi samo za slabe države, a ostaje neprimenjena uvek kada je protivna interesima najjačih država.⁵³⁸

Čl. 41 i 42 Povelje konkretizuju koje to mere Savet bezbednosti može preduzeti u slučaju narušavanja međunarodnog mira i bezbednosti. Rezolucije kojima Savet bezbednosti uvodi sankcije prema nekoj državi su obavezne, i ostale članice (i nečlanice) te rezolucije moraju poštovati (čl. 48 Povelje). U čl. 41 su predviđene mere blažeg karaktera koje ne podrazumevaju upotrebu vojne sile, i to: prekid privrednih odnosa, železničkih, pomorskih, vazdušnih, poštanskih, telegrafskih i drugih saobraćajnih veza, kao i prekid diplomatskih odnosa.⁵³⁹ Međutim, Savet bezbednosti nije ograničen samo na ove, već može nametnuti i neke druge nevojne mere.⁵⁴⁰ Ukoliko Savet proceni da ovakve mere nisu dovoljne, čl. 42 ga ovlašćuje da preduzme i vojne mere ("mere vazduhoplovnim, pomorskim ili suvozemnim snagama") protiv države koja je nanela štetu međunarodnom miru i bezbednosti. Bitno je istaći da primena mera iz čl. 41 nije uslov za primenu prinudnih vojnih mera, tj. Savet može odlučiti da direktno primeni mere vazduhoplovnim, pomorskim ili suvozemnim snagama.

⁵³⁷ Čl. 27, st. 3 Povelje UN.

⁵³⁸ Köchler H: op. cit., p. 13.

⁵³⁹ Avramov ove mere klasifikuje na političke i ekonomsko-finansijske; Avramov S.-Kreća M: Međunarodno javno pravo, Beograd, 2001, str. 222.

⁵⁴⁰ Tako je sportistima iz SR Jugoslavije bilo zabranjeno da učestvuju na međunarodnim takmičenjima, suspendovana je naučna, tehnička i kulturna saradnja sa institucijama i pojedincima iz Jugoslavije; UN Security Council Resolution 757, 30 May 1992.

Svakako da vojne prinudne mere predstavljaju najtežu sankciju koju Savet bezbednosti može nametnuti protiv neke države i upravo one predstavljaju izuzetak od zabrane upotrebe sile. Imajući u vidu da je pojam sile koju zabranjuje čl. 2(4) Povelje shvaćen kao oružana sila, ostale sankcije Saveta bezbednosti ne predstavljaju izuzetak od zabrane navedene u pomenutom članu.

U cilju što uspešnije primene vojnih sankcija, Povelja je predvidela određeni mehanizam za njihovo sprovođenje. S obzirom da UN nemaju sopstvenu vojsku, čl. 43 predviđa da će države članice sa Savetom bezbednosti zaključiti posebne sporazume kojima će ovom organu na raspolaganje staviti određene kontingente svojih oružanih snaga. Ti specijalni sporazumi detaljno treba da regulišu brojno stanje, rodove, stanje pripravnosti i raspored vojnih snaga stavljenih na raspolaganje kako bi ih u slučaju potrebe Savet bezbednosti vrlo brzo angažovao. Pored načina formiranja ovih snaga, Povelja u čl. 47 predviđa i način njihovog komandovanja. U tu svrhu predviđeno je formiranje Komiteta vojnog štaba, sastavljenog od načelnika generalštabova pet stalnih članica Saveta bezbednosti.

Međutim, ovaj mehanizam za upotrebu oružanih snaga UN nije zaživeo u praksi. Do sada nije zaključen ni jedan specijalni sporazum iz čl. 43, jer se nije mogla postići saglasnost između velikih sila, naročito SAD i SSSR (Rusije), oko broja i načina formiranja tih snaga.⁵⁴¹ Pokušaji formiranja snaga iz čl. 43 su naročito bili izraženi neposredno nakon stvaranja OUN-a, da bi usled pomenutih nesuglasica nakon 1947. godine oni gotovo zamrli. Ni Komitet vojnog štaba nije ostvario ulogu koja mu je prvobitno bila namenjena. Iako je čl. 43 formulisan kao obaveza, ni Savet bezbednosti ni države članice dugo nisu preduzimale inicijativu radi otpočinjanja pregovora o stvaranju takvih vojnih snaga.⁵⁴² Bivši generalni sekretar UN Butros Gali je u Agendi za mir istakao da "u političkim okolnostima

⁵⁴¹ Više o različitim stavovima ovih država videti: Janković B.-Radivojević Z: op. cit., p. 412.

⁵⁴² Schachter O: Authorized Uses of Force by the United Nations and Regional Organizations, in Damrosch L.F.-Scheffer D.J. (eds.): Law and Force in the New International Order, San Francisko-Oxford, 1991, p. 68.

koje sada po prvi put nakon usvajanja Povelje postoje, dugogodišnje prepreke za zaključivanje takvih specijalnih sporazuma više ne pretežu".⁵⁴³

Postoji pogrešno mišljenje da čl. 43 predstavlja osnovu za formiranje "stajće armije" po kontrolom Saveta bezbednosti. Koncept stajće vojske pod kontrolom Saveta bezbednosti je dugo diskutovan na konferenciji u Dambarton Oksu i na kraju je odbačen. Cilj čl. 43 nije uvođenje mogućnosti za stvaranje posebne stajće vojske UN, već ustanovljenje mehanizma koji omogućava da nacionalne snage budu dostupne Savetu bezbednosti u momentu krize shodno ranije zaključenim sporazumima.⁵⁴⁴

U odsustvu sporazuma predviđenih čl. 43 Povelje, Savet bezbednosti može samo preporučiti, a ne i narediti, vojnu akciju, čak i u slučaju agresije.⁵⁴⁵ Henkin primećuje da Savet bezbednosti nije naređivao upotrebu sile, već je samo odobravao da države koje žele preduzmu intervenciju, kao što je to slučaj u Koreji, Iraku i Somaliji. Usled nepostojanja ovih sporazuma, kolektivna akcija se ne može preduzeti ukoliko nema država "dobrovoljaca". Takvo stanje dovodi do toga da intervencije neće biti ukoliko države koje imaju kapacitet da intervenišu nisu dovoljno zainteresovane da to učine, ili kad zainteresovanim državama nedostaje takav kapacitet.⁵⁴⁶ I Malančuk uočava tu slabost postojećeg režima za sprovođenje kolektivnih akcija. On ne poriče mogućnost da, u odsustvu sporazuma iz čl. 43, Savet bezbednosti ovlasti države članice da upotrebe oružanu silu, ali ističe da ta odluka može biti samo preporuka za države članice. Ona ne može obavezati države članice da one zaista i preduzmu vojnu akciju, ukoliko za to ne postoji njihov pristanak. Međutim, rezolucija je svakako obavezna za država protiv koje treba preduzeti vojnu akciju i ona je lišena prava na samoodbranu u slučaju postojanja država voljnih da sprovedu rezoluciju.⁵⁴⁷

⁵⁴³ Ghali B.B: *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-Keeping*, New York, 1992, para. 43.

⁵⁴⁴ Murphy S.D: *op. cit.*, p. 308.

⁵⁴⁵ Mani V.S: *op. cit.*, p. 22.

⁵⁴⁶ Henkin L: *Humanitarian Intervention*, in Henkin L: *Human Rights: An Agenda for the Next Century*, New York, 1993, p. 393.

⁵⁴⁷ Malanczuk P: *op. cit.*, p. 15.

Tokom 1990-tih godina praksa je pokazala da su prinudne akcije vojnog karaktera sprovedene od strane *ad hoc* koalicija država (u Zalivskom ratu Rezolucijom 678 je odobrena vojna akcija država u saradnji sa kuvajtskom vladom) ili od strane stalnih saveza (upotreba NATO radi vazdušne podrške UNPROFOR-u u Bosni i Hercegovini tokom 1994-95. godine shodno odredbama Rezolucije 836 i naknadnih rezolucija).⁵⁴⁸

2.3.2.2. Regionalne organizacije i prinudne mere

Povelja UN, konkretno čl. 52 iz glave VIII ("Regionalni sporazumi"), dopušta stvaranje regionalnih organizacija koje se, pored ostalih pitanja, mogu baviti i održanjem međunarodnog mira i bezbednosti.⁵⁴⁹ Državama se čak nalaže da lokalne sporove, pre nego što ih iznesu pred Savet bezbednosti, nastoje da mirno reše u okviru regionalnih organizacija. Savetu bezbednosti UN se stavlja u zadatak da pomaže taj vid mirnog rešavanja lokalnih sporova. Može se primetiti da čl. 52 Povelje isključivo govori o ulozi regionalnih organizacija u postupku mirnog rešavanja sporova.

Za razliku od toga, čl. 53 dopušta mogućnost upotrebe regionalnih organizacija za sprovođenje prinudnih mera. Taj član je dosta precizan i glasi

"Savet bezbednosti će se, kad tome ima mesta, koristiti takvim regionalnim sporazumima ili ustanovama radi sprovođenja prinudne mere koja se preduzima po njegovom nalogu. Ali, bez odobrenja Saveta bezbednosti neće po regionalnim sporazumima, niti preko regionalnih ustanova, biti preduzeta nijedna mera, izuzev mera protiv bilo koje neprijateljske države ..."

⁵⁴⁸ Greenwood C: op. cit., p. 154.

⁵⁴⁹ Danas u svetu postoji veći broj regionalnih organizacija, među kojima su najznačajnije: Evropska unija, odnosno Evropska zajednica i Evropska zajednica za atomsku energiju, Savet Evrope, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), Zapadnoevropska unija, Organizacija severnoatlantskog ugovora (NATO), Organizacija američkih država, Afrička unija, Arapska liga. U Povelji UN nije dato bliže određenje pojma "regionalni sporazumi ili ustanove", pa se u praksi postavilo pitanje koje organizacija ispunjavaju uslove za uklopanje u taj pojam. U svojim rezolucijama Savet bezbednosti se opredelio za širi pristup, tako da je u tu kategoriju svrstao i NATO kao i OEBS. Više o tome videti: Gray C op. cit., pp. 204-206.

⁵⁵⁰ Nije na odmet navesti diskusije o ovom članu koje su vođene tokom izrade nacrtu Povelje UN. Na konferenciji u Dambarton Oksu (1944. godine) predložena je sledeća formulacija ovog člana: "Savet bezbednosti će se, kada tome ima mesta, koristiti regionalnim sporazumima ili ustanovama, radi sprovođenja prinudne mere koja se preduzima po njegovom nalogu, ali se prinudna akcija neće moći preduzeti na osnovu regionalnih sporazuma niti preko regionalnih ustanova bez odobrenja Saveta bezbednosti". Četiri velike sile (SAD, SSSR, Velika Britanija i Kina) bile su potpuno saglasne sa ovakvom formulacijom. Na osnivačkoj konferenciji u San Francisku, neke države, a posebno one iz

U cilju potvrde pravila sadržanog u čl. 53 Povelje, Generalna skupština UN je 1994. godine konsenzusom usvojila pravilo da će

"Savet bezbednosti, kada je to podesno, upotrebiti regionalne sporazume ili agencije za prinudne mere shodno svom ovlašćenju, ali prinudna akcija neće biti preduzeta na osnovu regionalnih sporazuma ili od strane regionalnih organizacija bez odobrenja Saveta bezbednosti".⁵⁵¹

Može se videti da danas kad više nema "neprijateljskih država" regionalne organizacije ne mogu bez odobrenja Saveta bezbednosti preduzeti ni jednu vojnu prinudnu meru.⁵⁵² Da bi neka regionalna organizacija preduzela prinudne mere neophodna je saglasnost svih stalnih članova Saveta bezbednosti, odnosno makar odsustvo njihovog protivljenja. Na taj način se onemogućava da u nekom delu sveta bude upotrebljena oružana sila od strane regionalnih organizacija ukoliko se neka velika sila usprotivila takvom rešenju.

Odobrenje Saveta bezbednosti predstavlja *conditio sine qua non* za prinudne akcije i svako delovanje regionalnih organizacija bez takvog odobrenja predstavlja kršenje Povelje. To je potvrdio i Specijalni komitet za mirovne operacije Generalne skupštine UN koji je u svom izveštaju iz marta 2000. godine istakao da se "u skladu sa članom 53 Povelje, ne mogu preduzeti prinudne akcije na

Južne Amerike koje su bile članice američke regionalne organizacije, bile su protiv ovakve formulacije i želele su eliminisati zahtev za prethodnim odobrenjem Saveta bezbednosti. Ove južno-američke države su bile uplašene od mešanja u regionalna pitanja od strane trećih država koje ne pripadaju datom regionu, a naročito su bile zabrinute da neka sila izvan regiona ne uloži veto i spreči prinudnu akciju u tom regionu. I neke evropske države su tražile da se regionalnim organizacijama dozvoli da deluju ukoliko Savet bezbednosti propusti da to učini, čemu su se pridružile Australija, Novi Zeland i arapske države. Velike države nisu želele tako liberalnu odredbu, pa je kompromis nađen u tome da čl. 53 ostane nepromenjen a da se članom 51 izričito dozvoli individualna ili kolektivna samoodbrana, pre nego što Savet bezbednosti o tome donese odluku i bude u poziciji da deluje. Latinoameričke države su time bile zadovoljne i tražile su da se u zapisnik unese konstatacija da čl. 51 dopušta ne samo individualnu samoodbranu žrtvi agresije, već takođe i akciju drugih država sa kojima napadnuta država ima sporazum o međusobnoj pomoći. Time je svim učesnicima postalo jasno da prinudne akcije, osim kolektivne samoodbrane, mogu biti preduzete jedino uz odobrenje Saveta bezbednosti; Lepard B.D: op. cit., pp. 348-349, Murphy S.D: op. cit., pp. 338-339.

⁵⁵¹ UN General Assembly Resolutions 49/57 (Declaration on the Enhancement of Cooperation between the United Nations and Regional Arrangements or Agencies in the Maintenance of International Peace and Security), 9 December 1994.

⁵⁵² Za razliku od toga, smatra se da regionalne organizacije mogu preduzeti tradicionalne mirovne operacije i bez odobrenja Saveta bezbednosti, jer se njihovo sprovođenje bazira na pristanku strana u sporu, a upotreba sile je ograničena na samoodbranu; Shaw M.N: op. cit., p. 1155.

osnovu regionalnih sporazuma ili od strane regionalnih agencija bez ovlašćenja Saveta bezbednosti".⁵⁵³

Na žalost, čl. 53 Povelje ne daje precizan odgovor na pitanje u kom momentu odobrenje Saveta bezbednosti treba biti dato. Ostaje da se putem tumačenja utvrdi da li odobrenje mora biti dobijeno pre upotrebe sile ili se takvo odobrenje može dobiti i tokom ili nakon okončanja akcije regionalne organizacije.

Prema jednom tumačenju naknadna autorizacija Saveta bezbednosti ne može odobriti akcije regionalnih organizacija jer bi to predstavljalo abdikaciju kontrole od strane Saveta i "ohrabrilo bi nelegalne akte, jer bi time regionalne organizacije došle u iskušenje da pokrenu prinudne akcije u nadi da će Savet bezbednosti kasnije dati svoje odobrenje".⁵⁵⁴

Suprotno tome, Sima ističe da tumačenja u dobroj veri čl. 53(1) Povelje ostavlja prostora za mogućnost *ex post facto* odobrenja intervencija regionalnih organizacija. Pored toga, ovaj autor smatra da je i implicitno ovlašćenje Saveta bezbednost dovoljno za preduzimanje prinudne akcije od strane regionalnih organizacija.⁵⁵⁵

Međutim, odluka Saveta bezbednosti kojoj se odobrava upotreba sile od strane regionalnih organizacija mora biti unapred doneta, kao što je to inače slučaj i kod prinudnih akcija koje sprovode UN.⁵⁵⁶ Ni "implicitno" ovlašćenje Saveta bezbednosti ne može biti prihvatljiva osnova za oružano delovanje regionalnih organizacija. To bi moglo dovesti do još većeg oslanjanja nekih stalnih članica na pravo veta zbog straha od kasnijeg ekstenzivnog tumačenja usvojenih rezolucija.⁵⁵⁷

Postoje još ekstremnija shvatanja prema kojima je upotreba sile od strane regionalnih organizacija pravno osnovana ukoliko tu upotrebu Savet bezbednosti

⁵⁵³ Report of the Special Committee on Peacekeeping Operations, U.N. Doc. A/54/839, 20 March 2000, p. 18, para. 157.

⁵⁵⁴ Navedeno prema: Lepard B.D: op. cit., pp. 356-357.

⁵⁵⁵ Simma B: op. cit., p. 4.

⁵⁵⁶ Murphy S.D: op. cit., p. 335.

⁵⁵⁷ Independent International Commission on Kosovo: op. cit., p. 173.

ne osudi, jer izostanak osude Saveta ima isto značenje kao i njegovo odobrenje po osnovu čl. 53 Povelje.⁵⁵⁸ Međutim, iako ovo shvatanje ima neke pristalice, on je u literaturi generalno odbačeno.⁵⁵⁹ Činjenica da je Savet bezbednosti u nekim slučajevima propustio da osudi unilateralne intervencije regionalnih organizacija "nužno ne znači da članice Saveta, ili generalno članice UN, sada veruju da prethodno odobrenje pravno nije potrebno".⁵⁶⁰

Iako na prvi pogled čl. 53 ne daje precizan odgovor u kom momentu odobrenje Saveta bezbednosti treba biti dato, jezičkim tumačenjem se dolazi do zaključka da ono nužno mora postojati pre preduzimanja prinudnih mera. Naime, u tom članu se kaže da "bez odobrenja Saveta bezbednosti neće po regionalnim sporazumima, niti preko regionalnih ustanova, biti preduzeta nijedna mera" iz čega sledi da ovakva formulacija pretpostavlja postojanje odobrenja u momentu otpočinjanja prinudnih mera regionalnih organizacija. Može se reći da je i bivši generalni sekretar UN Kofi Anan (*Kofi Annan*) na tom stanovištu. Jednom prilikom on je rekao da zbog smanjenog kapaciteta Ujedinjenih nacija prinudne vojne akcije mogu biti sprovedene i od strane regionalnih organizacija, "ali one za to iza sebe (*eng. behind them*) moraju imati ovlašćenje Saveta bezbednosti, izraženo o ovlašćujućoj rezoluciji".⁵⁶¹ Upotrebljeni izraz "iza sebe" ukazuje da regionalne organizacije moraju imati odobrenje Saveta bezbednosti tokom trajanja intervencije, a to je jedino moguće ukoliko odobrenje dobiju pre otpočinjanja intervencije.

Kada se dodatno u obzir uzme i kontekst Povelje nikako se ne može doći do drugačijeg zaključka. Stvaranje sistema kolektivne bezbednosti ima za cilj da procenu uslova za upotrebu sile kao i njenu upotreba koncentriše u Savetu bez-

⁵⁵⁸ Ovakvo ekstremno shvatanje su 1962. godine zastupali pojedini američki zvaničnici tokom kubanske raketne krize, braneći američku blokadu Kube koja je izvršena na osnovu saglasnosti Organizacije američkih država. Više o tome videti: Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., p. 62.

⁵⁵⁹ Ibid., p. 62.

⁵⁶⁰ Leopard B.D: op. cit., p. 357.

⁵⁶¹ Secretary-General Reflects on 'Intervention' In Thirty-Fifth Annual Ditchley Foundation Lecture, Press Release SG/SM/6613/Rev.1, 26 June 1998, p. 7; <http://www.un.org/News/Press/docs/1998/19980626.ssg6613.r1.html>.

bednosti, kao i da se drugim subjektima ta ovlašćenja oduzmu, osim u slučaju samoodbrane. Imajući to u vidu, teško je pretpostaviti da je cilj čl. 53 Povelje da prepusti regionalnim organizacijama da utvrđuju kada postoji pretnja miru, ugrožavanje mira ili agresija i da samostalno odlučuju o vrsti o obimu mera koje će preduzeti. U protivnom, uloga Saveta bezbednosti bi se svela na nemog posmatrača bez uticaja na zbivanja u zonama delovanja pojedinih regionalnih organizacija. Nadalje, to bi onemogućilo stalne članice Saveta bezbednosti da spreče takve prinudne akcije, što se svakako kosi sa glavnim idejama tvoraca Povelje. Ukoliko bi se regionalnim organizacijama dopustilo da deluju bez prethodnog odobrenja Saveta bezbednosti, onda bi bilo dovoljno da se jedna od stalnih članica usprotivi osudi takve akcije što bi značilo da Savet bezbednosti takvu akciju ne smatra povredom Povelje. To bi predstavljalo izigravanje pravila Povelje i zaobilazanje izvorne intencije da se o pitanjima održavanja međunarodnog mira i bezbednosti postigne konsenzus stalnih članova Saveta bezbednosti.

Takođe, odobrenje Saveta bezbednosti regionalnim organizacijama da pribegnu prinudnim merama mora biti izričito dato. Nedopustivo je da se iz pojedinih rezolucija Saveta bezbednosti na implicitan način pronalazi odobrenje za delovanje regionalnih organizacija. Pokušaj traženja implicitnih ovlašćenja se protivi zakonima pravne logike, jer nema razloga da Savet bezbednosti u skrivenoj formi realizuje svoja ovlašćenja koja mu Poveljom nesumnjivo pripadaju. Ukoliko, pak, u rezoluciji ovog organa nema takvog izričitog odobrenja onda to može značiti samo jedno - da nije postojala namera Saveta bezbednosti da regionalne organizacije ovlasti da preduzmu prinudne mere.

2.3.2.3. Supsidijarna nadležnost Generalne skupštine

Na početku treba razjasniti odnos Generalne skupštine i Saveta bezbednosti u pogledu nadležnosti za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti, onako kako je to Povelja predvidela. Čl. 10 daje Generalnoj skupštini opštu nadležnost za sva pitanja koja spadaju u delokrug UN ili ulaze u nadležnost bilo kog organa predviđenog Poveljom. Naredni član posebno ovlašćuje Generalnu skupštinu da raspravlja o svim pitanjima koja se tiču održanja međunarodnog mira i bezbedno-

sti, ali istovremeno naglašava da ostvarujući tu svoju nadležnost ona može činiti samo preporuke, čime se isključuje mogućnost donošenja obaveznih odluka. Međutim, čl. 12 Povelje, značajno ograničavajući Generalnu skupštinu, sadrži delimitaciju nadležnosti dva najznačajnija politička organa UN, propisujući da "dok Savet bezbednosti, u pogledu bilo kojeg spora ili situacije, izvršava zadatke dodeljene mu ovom Poveljom, Generalna skupština ne može činiti bilo kakvu preporuku u vezi sa tim sporom ili situacijom, izuzev ako to Savet bezbednosti ne zatraži". Odredba iz čl. 12 je potvrđena i čl. 24 Povelje koji daje Savetu bezbednosti "primarnu odgovornost za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti."

Pominjanje "primarne odgovornosti" za očuvanje mira i bezbednosti u čl. 24(1) se odnosi na deobu nadležnosti unutar UN, tj. da Generalna skupština, i u manjoj meri Međunarodni sud pravde, imaju supsidijarnu nadležnost na planu očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti. Upotrebljeni izraz nikako ne znači da supsidijarnu ulogu imaju države koje deluju individualno ili kolektivno. Sledstveno tome, u slučaju neopravdanog nedelovanja Saveta bezbednosti, Generalna skupština ima nadležnost da odobri prinudnu vojnu akciju.⁵⁶² Savet bezbednosti ima prvenstvenu, ali ne i isključivu, odgovornost za očuvanje međunarodno mira i bezbednosti. Postoje i drugi organi, kao što su Generalna skupština i Međunarodni sud pravde, koji mogu imati komplementarnu ulogu u ostvarivanju tog zadatka.⁵⁶³ Čl. 24 Povelje podrazumeva supsidijarnu odgovornost drugih organa UN, pre svega Generalne skupštine, ali ne država članica.⁵⁶⁴ Čini se da takvo stajnište ima i Međunarodni sud pravde koji je u postupku SR Jugoslavije protiv nekih članica NATO-a istakao: "... Sud je svestan ... sopstvenih odgovornosti u održavanju mira i bezbednosti shodno Povelji i Statutu Suda".⁵⁶⁵

⁵⁶² White N.D: The Legality of Bombing in the Name of Humanity, *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 5, 2000, no. 1, p. 29.

⁵⁶³ Mani V.S: op. cit., pp. 21-22.

⁵⁶⁴ Rytter J.E: op. cit., p. 130.

⁵⁶⁵ International Court of Justice, *Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium et al)*, Order Denying Request for the Provisional Measures, 2 June 1999, <<http://www.icj-cij.org/icjwww.idocket/iybe/iybeframe.-htm>>, para. 18.

Već nekoliko godina nakon stvaranja UN pokazalo se da Savet bezbednosti nije u stanju da na adekvatan način vrši svoju primarnu odgovornost za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti. Velike probleme u funkcionisanju ovako ustanovljenog kolektivnog sistema bezbednosti donosila je upotreba prava stalnih članica Saveta bezbednosti, tako da je ovaj organ u mnogim situacijama bio onemogućen da deluje (Suecka kriza 1956, indijsko-pakistanski rat 1971, invazija Avganistana 1979).⁵⁶⁶ Na inicijativu pojedinih zapadni država Generalna skupština je 1950. godine usvojila Rezoluciju ujedinjeni za mir u cilju prevazilaženja takvih situacija u budućnosti.⁵⁶⁷ Ova Rezolucija predviđa da u slučaju blokade Saveta bezbednosti zbog veta nekog stalnog člana Generalna skupština je u situacijama postojanja pretnje miru, narušavanja mira ili agresije ovlašćena da 2/3 većinom donosi preporuke državama članicama o preduzimanju kolektivnih mera. Onda kada postoji narušavanje mira ili agresija rezolucija daje ovlašćenje Generalnoj skupštini da preporuči čak i preduzimanje oružane sile ukoliko je to neophodno radi održavanja ili ponovnog uspostavljanja međunarodnog mira i bezbednosti.

Međutim, ova Rezolucija nije dobila neki već značaj u praksi. Generalna skupština se na nju pozivala samo kod slanja mirovnih misija u određene regione. Njen značaj je još više opao kada su zapadne države zbog dekolonizacije izgubile dominaciju u Generalnoj skupštini UN.

3. Internacionalizacija ljudskih prava

U periodu posle Drugog svetskog rata, u velikom broju država, a naročito na međunarodnom planu, ljudskim pravima i njihovoj zaštiti poklanja se značajna pažnja. Građanima i drugim licima nacionalni ustavi i zakoni garantovali su

⁵⁶⁶ U periodu hladnog rata Savet bezbednosti je odobrio preduzimanje prinudnih mera samo u tri slučaja, od kojih je u jednom bila odobrena i primena oružane akcije. U slučaju agresije protiv Južne Koreje Savet bezbednosti je 1950. godine odobrio vojnu akciju, 1966. godine Savet je pozvao države da prekinu ekonomske odnose sa režimom u Južnoj Rodeziji, da bi 1977. godine nametnuo obavezni embargo na isporuke oružja Južnoj Africi.

⁵⁶⁷ UN General Assembly Resolutions 377 (V), (Uniting for Peace), 3 November 1950.

brojna ljudska prava, a pored toga, u istom cilju, usvojen je veliki broj međunarodnih ugovora.

Određen broj odredaba o ljudskim pravima našao je mesto u Povelji UN, ali su one bile malobrojne i načelnog karaktera. Usled toga Generalna skupština je tri godine kasnije u formi rezolucije usvojila Opštu (univerzalnu) deklaraciju o ljudskim pravima.⁵⁶⁸ Međutim, bilo je očigledno da i to nije dovoljno za efikasnu zaštitu ljudskih prava, te je usledilo zaključivanje brojnih međunarodnih ugovora kojima je regulativa u ovoj oblasti znatno proširena i unapređena.

U granicama u kojima su države ratifikovala međunarodne ugovore iz oblasti ljudskih prava, ta materija više na spada u njihovu isključivu nadležnost,⁵⁶⁹ odnosno došlo je do njene internacionalizacije.

Danas pojedinci uživaju ljudska prava na osnovu same činjenice da su ljudska bića. Ona pripadaju svim ljudima bez obzira na njihov položaj društvenoj zajednici. Ljudska prava su neotuđiva jer se pojedinci njih ne mogu odreći, izgubiti ih ili biti neosnovano lišeni njihovog ostvarivanja.

3.1. Povelja UN i ljudska prava

Povelja UN sadrži samo nekoliko odredbi o ljudskim pravima. No, i to je znatno više od onoga što je bilo predviđeno u nacrtu iz Dambarton Oksa. Prilikom izrade nacrtu Povelje velike države su bile vrlo uzdržane prema ljudskim pravima. Međutim, usled pritiska pojedinih država i nevladinih organizacija u konačan tekst su unete dodatne odredbe o ljudskim pravima,⁵⁷⁰ ali su i one bile znatno ispod očekivanja. To se moglo razumeti, jer je svaka od glavnih pobedničkih sila imala sopstvene probleme sa ljudskim pravima - Sovjetski Savez je imao svoj gulag, SAD *de iure* diskriminaciju, a Velika Britanija i Francuska problem ljudskih prava u brojnim kolonijama.⁵⁷¹

⁵⁶⁸ UN General Assembly Resolutions 217A (III), 10 December 1948, U.N. Doc A/810 at 71 (1948).

⁵⁶⁹ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 17.

⁵⁷⁰ Rehman J: International Human Rights Law: A Practical Approach, Harlow, 2003, p. 26.

⁵⁷¹ Burgenthal T: Međunarodna ljudska prava u sažetom obliku (prevod), Beograd, 1997, str. 45.

Povelja, već na samom početku preambule, ističe

"Mi narodi Ujedinjenih nacija rešeni da spasemo buduća pokolenja užasa rata, koji je dva puta u toku našeg života naneo čovečanstvu neopisive patnje, i da ponovo potvrdimo veru u osnovna prava čoveka, u dostojanstvo i vrednost ljudske ličnosti, u ravnopravnost muškaraca i žena i nacija velikih i malih

Ove reči jasno otkrivaju posvećenost sprečavanju budućeg globalnog rata, ali i odanost ljudskim pravima. Nedvosmisleno je naglašena vrednost i jednakost svakog pojedinca.

Nadalje, čl. 1(3) navodi da je jedan od ciljeva Ujedinjenih nacija

"ostvarivanje međunarodne saradnje ... na planu unapređenja i podsticanja poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve bez obzira na rasu, pol, jezik ili veru".

Mere koje Organizacija i države članice treba da preduzmu radi ostvarivanja pomenutog cilja predviđene su u dva člana Povelje. U čl. 55 stoji

"U cilju stvaranja uslova stabilnosti i dobrobiti, koji su važni za održanje mirnih i prijateljskih odnosa među nacijama ... Ujedinjene nacije će pomagati ... sveopšte poštovanje i uvažavanje ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve, bez obzira na rasu, pol, jezik i veru".

Za razliku od ovog člana koji govori o obavezama Organizacije na planu poštovanja ljudskih prava, čl. 56 govori o obavezama država na tom polju. U njemu je rečeno da

"Sve članice se obavezuju da će preduzimati zajedničke i pojedinačne akcije u saradnji sa Organizacijom radi postizanja ciljeva izloženih u članu 55".

Povelja takođe sadrži i odredbe o nadležnosti pojedinih glavnih organa u sferi ljudskih prava. U čl. 13(1) je predviđeno da "Generalna skupština podstiče proučavanje i čini preporuke u cilju ... pomaganja ostvarivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve, bez obzira na rasu, pol, jezik i veru". Povelja daje slične nadležnosti i Ekonomsko-socijalnom savetu. Ona ovlašćuje ovaj organ da "čini preporuke u cilju podsticanja poštovanja i uvažavanja ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve"⁵⁷² kao i da "osniva komisije ... za razvijanje ljudskih prava".⁵⁷³

⁵⁷² Čl. 62, st. 2 Povelje.

⁵⁷³ Čl. 68 Povelje. Koristeći se tim ovlašćenjem Ekonomsko-socijalni savet je osnovao dve komisije u ovoj oblasti i to: Komisiju za ljudska prava (koja je danas prerasla u Savet za ljudska prava) i Komisiju za položaj žena.

Primetno je da Povelja glavnu nadležnost u oblasti zaštite ljudskih prava eksplicitno daje Generalnoj skupštini i Ekonomsko-socijalnom savetu, organima čije odluke nisu pravno obavezujuće.

Može se videti da Povelja sadrži samo apstraktne norme o ljudskim pravima koje se bez dodatne konkretizacije teško mogu primeniti u praksi. Drugim rečima, ovaj dokument nije stvorio zaokruženi sistem zaštite ljudskih prava, već je postavio samo pravne okvire za budući razvoj ljudskih prava.

Postavilo se pitanje da li odredbe sadržane u Povelji nameću državama ugovornicama pravnu obavezu da na svojoj teritoriji uspostave ljudska prava i slobode koje se pominju u tom dokumentu. Kelzen zastupa stav da "Povelja ne nameće članicama izričitu obavezu da svojim subjektima daju prava i slobode spomenute u preambuli ili operativnom delu Povelje. Jezik upotrebljen u Povelji ne dopušta tumačenje po kome su članice u pravnoj obavezi u pogledu prava i sloboda njihovih subjekata. ... Činjenica da se Povelja, kao ugovor, odnosi na tu materiju sama po sebi nije dovoljan razlog za pretpostavku da u pogledu te materije Povelja nameće obaveze stranama ugovornicama".⁵⁷⁴ Međutim, Milenković uzimajući u obzir karakter Povelje UN kao ustavnog akta međunarodne zajednice i mesto koje je u njemu dato pravima čoveka, smatra da ima osnova za tvrdnju da su odredbe o ljudskim pravima sadržane u njoj obavezne za države članice. U suprotnom, ukoliko države koje su prihvatile osnovni dokument današnje međunarodne zajednice, ne sprovode u život njegove odredbe, moglo bi se postaviti pitanje svrsishodnosti njenog donošenja.⁵⁷⁵ Abju i Lejn (*Lane*) takođe smatraju da odredbe Povelje UN o ljudskim pravima predstavljaju pravne obaveze za sve države.⁵⁷⁶

I Međunarodni sud pravde se izjasnio o odredbama Povelje o ljudskim pravima u savetodavnom mišljenju o Namibiji. Tom prilikom on je istakao

⁵⁷⁴ Kelsen H: *The Law of the United Nations*, New York, 1950, p. 29.

⁵⁷⁵ Milenković S: *Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava*, Beograd, 1974, str. 61.

⁵⁷⁶ Abiew F.K: *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, The Hague-London-Boston, 1999, p. 76; Lane E: *Mass Killing by Governments: Lawful in the World Legal Order?*, *New York University Journal of International Law and Politics*, vol. 12, 1979-1980, p. 258.

"Na osnovu Povelje Ujedinjenih nacija, bivša mandatorka se obavezala da, na teritoriji koja ima međunarodni status, poštuje ljudska prava i osnovne slobode svih bez obzira na rasu. Ustanovljenje i sprovođenje razlikovanja, isključenja, umanjenja i ograničenja baziranih jedino na rasi, boji kože, poreklu ili nacionalnim etničkim korenima koja predstavljaju uskraćivanje osnovnih ljudskih prava jesu flagrantno kršenje ciljeva i načela Povelje".⁵⁷⁷

Komentarišući ovo savetodavno mišljenje, Švelb (*Schwelb*) navodi da Sud "ne ostavlja sumnju da, po njegovom shvatanju, Povelja nameće članicama Ujedinjenih nacija pravne obaveze na polju ljudskih prava".⁵⁷⁸

Uključivanje odredbi o ljudskim pravima u Povelju je u to vreme bio radikaln potez. Takav postupak predstavlja potvrdu uloge međunarodnog prava u zaštiti pojedinaca i jasan znak kojim je označen početak kraja isključive jurisdikcije država nad svojim građanima.⁵⁷⁹ U momentu usvajanja Povelje UN ljudska prava su imala podređenu i marginalnu ulogu u sistemu UN, ali je njihov značaj vremenom porastao.⁵⁸⁰ Promena uloge ljudskih prava se može videti u velikom broju ugovora usvojenom u okviru UN, u ponašanju UN tokom kampanje protiv aparthejda, dopuštanju mogućnosti da se građani direktno obrate međunarodnim telima u slučaju kršenja zagarantovanih prava.⁵⁸¹

3.2. Posebni međunarodni ugovori

Nesumnjivo je da su UN doprinele stvaranju razvijenog korpusa međunarodnih ugovora koji regulišu ljudska prava. Na univerzalnom planu su usvojeni sledeći ugovori o ljudskim pravima: Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zlo-

⁵⁷⁷ International Court of Justice, *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia, (Advisory Opinion)*, ICJ Reports 58, 1971, para. 131.

⁵⁷⁸ Schwelb E: *International Court of Justice and Human Rights Clauses of the Charter*, *American Journal of International Law*, vol. 66, 1972, no. 2, p. 348.

⁵⁷⁹ Smith R.K.M: *International Human Rights*, Oxford, 2003, p. 27.

⁵⁸⁰ S tim se u potpunosti slaže Chesterman, koji kaže da "Povelja jasno privileguje mir u odnosu na dostojanstvo: pretnja ili upotreba sile je zabranjena članom 2(4); zaštita ljudskih prava je ograničena na manje ili više bodreće odredbe članova 55 i 56"; Chesterman S: *op. cit.*, p. 45.

⁵⁸¹ Independent International Commission on Kosovo: *op. cit.*, p. 168.

čina genocida (1948),⁵⁸² Konvencija o suzbijanju trgovine ljudskim bićima i eksploatacije prostitucije drugih lica (1949),⁵⁸³ Konvencija o položaju izbeglica (1951),⁵⁸⁴ Protokol o položaju izbeglica (1967),⁵⁸⁵ Konvencija o političkim pravima žena (1952),⁵⁸⁶ Dopunska konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i prakse sličnih ropstvu (1956),⁵⁸⁷ Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1965),⁵⁸⁸ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966)⁵⁸⁹ i opcioni protokoli uz njega (1966)⁵⁹⁰ i (1989),⁵⁹¹ Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966),⁵⁹² Međunarodna konvencija o suzbijanju i kažnjavanju zločina aparthejda (1973),⁵⁹³ Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (1979),⁵⁹⁴ Konvencija protiv torture i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (1984),⁵⁹⁵ Konvencija o pravima deteta (1989)⁵⁹⁶ i dva njena protokola.⁵⁹⁷ Pored

⁵⁸² 78 U.N.T.S. 277, stupila na snagu 12. 01. 1951. godine.

⁵⁸³ 96 U.N.T.S. 271, stupila na snagu 25. 07. 1951. godine.

⁵⁸⁴ 189 U.N.T.S. 150, stupila na snagu 22. 04. 1954. godine.

⁵⁸⁵ 606 U.N.T.S. 267, stupila na snagu 04. 10. 1967. godine.

⁵⁸⁶ 193 U.N.T.S. 135, stupila na snagu 07. 07. 1954. godine.

⁵⁸⁷ 226 U.N.T.S. 3, stupila na snagu 30. 04. 1957. godine.

⁵⁸⁸ 660 U.N.T.S. 195, stupila na snagu 04. 01. 1969. godine.

⁵⁸⁹ G.A. res. 2200A (XXI), 21 U.N. GAOR Supp. (No. 16) at 52, U.N. Doc. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 171, stupio na snagu 23. 03. 1976. godine.

⁵⁹⁰ Opcioni protokol uz Pakt o građanskim i političkim pravima; G.A. res. 2200A (XXI), 21 U.N. GAOR Supp. (No. 16) at 59, U.N. Doc. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 302, stupio na snagu 23. 03. 1976. godine.

⁵⁹¹ Drugi opcioni protokol uz Pakt o građanskim i političkim pravima o ukidanju smrtne kazne; G.A. res. 44/128, annex, 44 U.N. GAOR Supp. (No. 49) at 207, U.N. Doc. A/44/49 (1989), stupio na snagu 11. 07. 1991. godine.

⁵⁹² G.A. res. 2200A (XXI), 21 U.N. GAOR Supp. (No. 16) at 49, U.N. Doc. A/6316 (1966), 993 U.N.T.S. 3, stupio na snagu 03. 01. 1976. godine.

⁵⁹³ G.A. res. 3068 (XXVIII), 28 U.N. GAOR Supp. (No. 30) at 75, U.N. Doc. A/9030 (1974), 1015 U.N.T.S. 243, stupila na snagu 18. 07. 1976. godine.

⁵⁹⁴ G.A. res. 34/180, 34 U.N. GAOR Supp. (No. 46) at 193, U.N. Doc. A/34/46, stupila na snagu 03. 09. 1981. godine.

⁵⁹⁵ G.A. res. 39/46, annex, 39 U.N. GAOR Supp. (No. 51) at 197, U.N. Doc. A/39/51 (1984), stupila na snagu 26. 06. 1987. godine.

⁵⁹⁶ G.A. res. 44/25, annex, 44 U.N. GAOR Supp. (No. 49) at 167, U.N. Doc. A/44/49 (1989), stupila na snagu 02. 09. 1990. godine.

toga, u okviru Međunarodne organizacije rada donet je veliki broj konvencija i preporuka kojima se štite prava iz oblasti rada i radnih odnosa.

Osim toga, usvojen je veliki broj međunarodnih ugovora koje se bave zaštitom ljudskih prava na regionalnom planu, a najvažniji među njima su: Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda⁵⁹⁸ sa svojih 14 protokola, Evropska socijalna povelja (1961),⁵⁹⁹ Revidirana evropska socijalna povelja (1996),⁶⁰⁰ Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (1987),⁶⁰¹ Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994),⁶⁰² Američka deklaracija o pravima i dužnostima čoveka (1948),⁶⁰³ Američka konvencija o ljudskim pravima (1969),⁶⁰⁴ Afrička povelja o pravima čoveka i naroda (1981),⁶⁰⁵ Afrička povelja o pravima i blagostanju deteta (1990),⁶⁰⁶ Protokol o osnivanju Afričkog suda za prava čoveka i naroda (1998)⁶⁰⁷ i Protokol o pravima žena u Africi (2000)⁶⁰⁸.

Može se reći da su ljudskih prava nakon Drugog svetskog najzastupljenija oblast u kodifikaciji međunarodnog prava. Na taj način, pored država i međuna-

⁵⁹⁷ Fakultativni protokol o učešću dece u ratu (2000); G.A. Res. 54/263, Annex I, 54 U.N. GAOR Supp. (No. 49) at 7, U.N. Doc. A/54/49, Vol. III (2000), stupio na snagu 12. 02. 2002. godine i Fakultativni protokol o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji (2000); G.A. Res. 54/263, Annex II, 54 U.N. GAOR Supp. (No. 49) at 6, U.N. Doc. A/54/49, Vol. III (2000), stupio na snagu 18. 01. 2002. godine.

⁵⁹⁸ ETS No. 5, 213 U.N.T.S. 222, stupila na snagu 03. 09. 1953. godine.

⁵⁹⁹ ETS No. 35, stupila na snagu 26. 2. 1965. godine.

⁶⁰⁰ (ETS No. 163), stupila na snagu 07. 01. 1999. godine.

⁶⁰¹ E.T.S. 126, stupila na snagu 01. 02. 1989. godine.

⁶⁰² ETS No. 157, stupila na snagu 01. 02. 1998. godine.

⁶⁰³ O.A.S. Res. XXX, adopted by the Ninth International Conference of American States (1948), *reprinted in* Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System, OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 17 (1992).

⁶⁰⁴ O.A.S. Treaty Series No. 36, 1144 U.N.T.S. 123, *reprinted in* Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System, OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 25 (1992), stupila na snagu 18. 07. 1978. godine.

⁶⁰⁵ OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), stupila na snagu 21. 10. 1986. godine.

⁶⁰⁶ OAU Doc. CAB/LEG/24.9/49 (1990), stupila na snagu 29. 11. 1999. godine.

⁶⁰⁷ OAU Doc. OAU/LEG/EXP/AFCHPR/PROT (III), 9 June 1998, stupio na snagu 25. 01. 2004. godine.

⁶⁰⁸ CAB/LEG/66.6 (Sept. 13, 2000); *reprinted in* 1 Afr. Hum. Rts. L.J. 40, stupio na snagu 25. 11. 2005. godine.

rodnih organizacija, čovek postaje nosilac sve većeg broja prava i obaveza u međunarodnom pravu.

Pored ugovora o ljudskim pravima usvojen je značajan broj ugovora iz oblasti međunarodnog humanitarnog prava koji štite ljudska prava tokom oružanih sukoba. Među njima su svakako najvažnije četiri Ženevske konvencije iz 1949. godine i to: Konvencija za poboljšanje sudbine ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu,⁶⁰⁹ Konvencija za poboljšanje sudbine ranjenika bolesnika i brodolomnika pomorskih oružanih snaga,⁶¹⁰ Konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima⁶¹¹ i Konvencija o zaštiti civilnih lica za vreme rata,⁶¹² kao i dva dopunska protokola iz 1977 godine (Dopunski protokol o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba⁶¹³ i Dopunski protokol o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba⁶¹⁴).

3.3. Posledice internacionalizacije

Regulisanjem putem međunarodnih dokumenata ljudska prava prestaju da budu materija koja se uređuje samo unutrašnjim propisima država, odnosno izlaze iz delokruga isključive nadležnosti država, i delom postaje predmet međunarodne regulative. Internacionalizacija ljudskih prava ukazuje da je tretman građana unutar neke države predmet međunarodnog interesovanja i više nije materija koja spada u isključivu unutrašnju nadležnost. Drugim rečima, međunarodna zajednica ima interes da zaštiti ljudska prava svih ljudi, bez obzira na državne granice.⁶¹⁵ I Higinis smatra da su ljudska prava prešla iz materije koja je tradicionalno spadala u isključivu unutrašnju nadležnost u materiju koja je postala pred-

⁶⁰⁹ 75 U.N.T.S. 31, stupila na snagu 21. 10. 1950. godine.

⁶¹⁰ 75 U.N.T.S. 85, stupila na snagu 21. 10. 1950. godine.

⁶¹¹ 75 U.N.T.S. 135, stupila na snagu 21. 10. 1950. godine.

⁶¹² 75 U.N.T.S. 287, stupila na snagu 21. 10. 1950. godine.

⁶¹³ 1125 U.N.T.S. 3, stupio na snagu 07. 12. 1978. godine.

⁶¹⁴ 1125 U.N.T.S. 609, stupio na snagu 07. 12. 1978. godine.

⁶¹⁵ Mertus J: Reconsidering the Legality of Humanitarian Intervention: Lessons from Kosovo, *William and Mary Law Review*, vol. 41, 2000, no. 5, p. 1772.

met legitimne međunarodne brige.⁶¹⁶ Na taj način ljudska prava, koja su tradicionalno smatrana pitanjem unutrašnje nadležnosti koje je bilo pod suverenom vlašću svake države, poslednjih pedeset godina postaju predmet međunarodne brige i nadzora.⁶¹⁷

Posmatrano sa stanovišta međunarodnog prava postoji jasan trend izmene domašaja državne suverenosti u pogledu načina na koji država postupa sa pojedincima i grupama na svojoj teritoriji. Od 1945. godine princip međunarodne zaštite ljudskih prava progresivno dobija na značaju na štetu klasičnog tumačenja državne suverenosti. Na taj način tradicionalno shvatanje međunarodnog prava kao prava koje se primarno odnosilo na suverene države, a zanemarivalo položaj pojedinca, počelo se suštinski menjati.

Prelaskom ljudskih prava u domen međunarodnog prava javlja se problem razgraničenja međunarodne i nacionalne jurisdikcije u oblasti ljudskih prava. Kako Milenković primećuje, od nastanka ideje međunarodne zaštite ljudskih prava do danas odnos ovog oblika zaštite prema unutrašnjoj nadležnosti država ne prestaje da bude predmet vrlo živih diskusija i neslaganja. Internacionalisti i političari, u zavisnosti od međunarodnog trenutka, prednost daju jednoj ili drugoj ustanovi, pokušavajući da, u izvesnom broju slučajeva, političku oportunističku stavu iznad pravnih razmatranja, pri čemu im je u prilog išla nedovoljna određenost pojmova o kojima je reč.⁶¹⁸

Još je Stalni sud međunarodne pravde istakao da u međunarodnom pravu postoji stabilizovano načelo prema kome država može ograničiti svoj suverenitet potpisivanjem ugovora i na taj način internacionalizovati materiju koja inače ne bi bila regulisana međunarodnim pravom. Ovaj sud je našao da određivanje da li je neka materija isključivo u unutrašnjoj nadležnosti države je u suštini zavisno

⁶¹⁶ Higgins R: *Intervention and International Law*, in Bull H. (ed): *Intervention in World Politics*, Oxford, 1984, p. 34.

⁶¹⁷ Gordon R: *Humanitarian Intervention by the United Nations: Iraq, Somalia and Haiti*, *Texas International Law Journal*, vol. 31, Winter 1996, no. 1, p. 46.

⁶¹⁸ Milenković S: *Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava*, Beograd, 1974, str. 27.

pitanje, a koje zavisi od razvoja međunarodnih odnosa.⁶¹⁹ Imajući u vidu ovo savetodavno mišljenje, Abju zaključuje da ono što je nekada bilo unutrašnja stvar države može postati predmet međunarodnog ispitivanja i time pitanje od međunarodnog interesa. To je slučaj sa internacionalizacijom ljudskih prava.⁶²⁰

Deklaracija UN o prijateljskim odnosima i saradnji, kao jednu od oblasti obavezne saradnje navodi saradnju na planu "unapređenja univerzalnog poštovanja i pridržavanja ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve", čime se ukazuje na međunarodnu dimenziju ljudskih prava i njihovo izvlačenje iz unutrašnje nadležnosti država. Vrlo jak dokaz internacionalizacije ljudskih prava predstavlja Bečka deklaracija i program akcije koja je jednoglasno usvojena od strane svih članica UN na Svetskoj konferenciji o ljudskim pravima održanoj 1993. godine. U četvrtom paragrafu ovog dokumenta stoji da je "unapređenje i zaštita svih ljudskih prava legitimna briga međunarodne zajednice". Možda je najjači dokaz o internacionalizaciji ljudskih prava predstavlja stav Međunarodnog suda da obaveze država prema međunarodnoj zajednici kao celini uključuju i zaštitu individua od zločina "genocida" kao i zaštitu "načela i pravila koja se tiču osnovnih prava ljudske ličnosti". Zaštita ovih osnovnih prava je interes svih država jer "s obzirom na značaj pomenutih prava, može biti smatrano da sve države imaju pravni interes u njihovoj zaštiti; one predstavljaju obaveze *erga omnes*".⁶²¹

Danas je nesporno da ljudska prava u obimu u kojem su regulisana međunarodnim ugovorima više ne spadaju u isključivu nadležnost država ugovornica. Čak i kada država nije strana ugovornica to neće predstavljaju smetnju za međunarodno mešanje ukoliko su odredbe tih ugovora postale deo običajnog prava koje vezuje sve države.

U današnje vreme veliki broj važnih normi iz oblasti ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava smatraju se delom običajnog prava koje vezuje

⁶¹⁹ Permanent Court of International Justice, Advisory Opinion of Nationality Decrees Issued in Tunisia and Maroco, 1923, Serie B, no. 4.

⁶²⁰ Abiew F.K: The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention, The Hague-London-Boston, 1999, p. 72.

⁶²¹ International Court of Justice, Barcelona Traction Case, (Judgment), 5th February 1970, para. 33-34.

sve države u svetu.⁶²² Kao još jedan dokaz internacionalizacije ljudskih prava može poslužiti stvaranje nekoliko *ad hoc* međunarodnih krivičnih sudova koji sa nadležnošću da sude za povrede međunarodnog humanitarnog prava. Kako bi se još više učvrstio razvoj međunarodne krivične odgovornosti, 1998. godine je stvoren i stalni Međunarodni krivični sud.⁶²³

Istine radi, treba istaći da se jedan broj zemalja u razvoju, čiji stav podupire i Kina, suprotstavljaju stavu da je zaštita ljudskih prava pitanje međunarodne brige. Insistirajući na načelu suverenosti, ove države smatraju da zaštita ljudskih prava spada u unutrašnju nadležnost država.⁶²⁴ Ipak, takvi stavovi koji negiraju bilo kakvu međunarodno mešanje u slučaju kršenja ljudskih prava su u manjini.

Dinamičan razvoj međunarodne regulative ljudskih prava ostavio je značajan uticaj na položaj pojedinca u međunarodnom pravu. Danas je široko prihvaćeno stanovište da kršenje ljudskih prava unutar države ne sprečava međunarodnu akciju kao odgovor na te zloupotrebe. Međutim, postavlja se pitanje u kojim je sve situacijama moguće međunarodno mešanja usled nepoštovanja ljudskih prava, koji subjekti to mogu činiti i koje mere u takvim situacijama mogu biti preduzete.

Činjenica da je neka država ratifikacijom međunarodnih ugovora prihvatila internacionalizaciju ljudskih prava ne znači da svaka povreda ljudskih prava automatski postaje pitanje od međunarodnog značaja. To što su ljudska prava danas nesporno materija od međunarodnog interesa ne znači da je svako pitanje ljudskih prava u nekoj državi legitimni predmet međunarodne akcije ili čak i sa-

⁶²² Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 52.

⁶²³ Više o ovim krivičnim sudovima videti: Schabas W. A: An Introduction to the International Criminal Court, Cambridge, 2001; Kittichaisaree K: International Criminal Law, Oxford, 2001; Cassese A: International Criminal Law, Oxford, 2003; Werle G: Principles of International Criminal Law, The Hague, 2005.

⁶²⁴ Stav ovih država najbolje odslikava govor predstavnika Kine na istorijskom sastanku Saveta bezbednosti koji je održan 31. januara 1992. godine. Tom prilikom on je istakao da "u suštini, problem ljudskih prava spada u suverenitet svake države ... Kina ceni ljudska prava ... Međutim, ona se suprotstavlja upotrebi ljudskih prava kao izgovoru za mešanje u unutrašnje poslove drugih država"; UN Security Council, 3046th meeting, 31 Januar 1992, Doc. S/PV. 3046, p. 92-93.

mog ispitivanja.⁶²⁵ To jedino znači da kršenje osnovnih ljudskih prava na masovan i sistematski način nije više samo u jurisdikciji države u kojoj se to dešava.⁶²⁶ I Abju se slaže da samo ozbiljna sistematska kršenja ljudskih prava postaju briga čitave međunarodne zajednice.⁶²⁷ Na današnjem stepenu razvoja međunarodnog prava ne postoji nikakva sumnja da ozbiljna kršenja ljudskih prava predstavljaju pitanje od međunarodnog interesa.⁶²⁸

Što se tiče spoljnih subjekata koji mogu preduzimati određene aktivnosti u slučaju masovnih i ozbiljnih kršenja ljudskih prava njihov krug je dosta širok. To mogu biti različite međunarodne organizacije, druge države ili, pak, brojne nevladine organizacije. Od pitanja ko u takvim situacijama može preduzimati određene akcije mnogo je važnije pitanje koje akcije pomenuti subjekti mogu preduzeti.

Povelja UN, koja i sama sadrži određene apstraktne norme o ljudskim pravima, ne predviđa nikakve konkretne mere koje bi se preduzele radi poštovanja tih normi. Za razliku od nje, priličan broj međunarodnih ugovora o ljudskim pravima sadrži različite mere kontrole i nadzora nad poštovanjem prava koja su u njima sadržana. U slučaju kršenja obaveza koje proizilaze iz ugovora o ljudskim pravima, sredstva zaštite se moraju tražiti u mehanizmima predviđenim samim tim ugovorima.⁶²⁹ Na tom stanovištu je i Međunarodni sud pravde koji je u slučaju Nikaragva istakao "... tamo gde su ljudska prava zaštićena međunarodnim konvencijama, ta zaštita ima oblik onih aranžmana za kontrolu i obezbeđenje poštovanja ljudskih prava kako je predviđeno tim konvencijama".⁶³⁰

Međutim, nijedan od postojećih ugovora o ljudskim pravima ne predviđa kolektivne, a kamoli individualne, vojne mere radi implementacije ustanovljenih

⁶²⁵ Rodley S.N: *Collective Intervention to Protect Human Rights and Civilian Populations: The Legal Framework*, in Rodley N. S. (ed.): *To Loose the Bands of Wickedness: International Intervention in Defence of Human Rights*, London, 1992, p. 18.

⁶²⁶ Vidovic R: *op. cit.*, p. 24.

⁶²⁷ Abiew F.K: *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, The Hague-London-Boston, 1999, p. 82.

⁶²⁸ Simma B: *op. cit.*, p. 1.

⁶²⁹ Antonopoulos C: *op. cit.*, p. 422.

⁶³⁰ International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Judgment)*, 27th June 1986, General List No. 70, para. 267.

prava. To ukazuje da kod strana ugovornica nije postojala namera da takve prinudne mere budu prisutne.⁶³¹ Dakle, nijedan međunarodni dokument o ljudskim pravima ne daje izričito pravo državama da protiv druge države koja ne poštuje standarde i obaveze ustanovljene tim dokumentom upotrebe sile. Neki internacionalisti pokušavaju da u Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida nađu takvo pravo (obavezu), država ugovornica, a o čemu je će biti više reči u odgovarajućem delu ovog rada.

Sij (Suy) nedvosmisleno ističe da svrstavanje ljudskih prava u pitanja koja više ne spadaju u domen unutrašnje nadležnosti država, povlači jedino validni zaključak da strane države mogu delovati u slučaju kršenja ljudskih prava upotrebom svih sredstava koja su u skladu sa Poveljom UN.⁶³² Ovaj autor u drugom radu konkretizuje takav zaključak konstatacijom da izuzimanje ljudskih prava iz isključive nadležnosti država i njihovo prerastanje u legitimnu međunarodnu brigu ne znači da je vojna intervencija kao sredstvo za zaštitu tih prava opravdano.⁶³³

Značaj Povelje i ugovora o ljudskim pravima je u tome što su oni internacionalizovali ljudska prava, tj. izvukli ih iz isključive nadležnosti država. Međutim, priznanje da su ljudska prava pitanje od međunarodnog interesa ne znači da se svako izvan države može mešati i određivati joj kako će urediti ljudska prava. Internacionalizacija ljudskih prava nikako ne znači da u slučaju kršenja ljudskih prava od strane neke države svako dobija ovlašćenje da interveniše po svom nahođenju. Takvo shvatanje internacionalizacije je pogrešno i očigledno je u suprotnosti sa osnovnim postavkama međunarodnog prava - suverenosti država, zabranom upotrebe sile i nemešanjem u unutrašnje poslove drugih država.

Na kraju, može se zaključiti da je zaštita osnovnih ljudskih prava postala "podeljena odgovornost" države i međunarodne zajednice. Prema međunarodnom

⁶³¹ Franck T.M-Rodley N.S: After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force, American Journal of International Law, vol. 67, 1973, no. 1, p. 299.

⁶³² Suy E: Is Humanitarian Intervention Part of International Law?, Thesaurus Acroasium, vol. 24, Peace and Human Rights, 2000, p. 85.

⁶³³ Suy E: NATO's Intervention in Federal Republic of Yugoslavia, Leiden Journal of International Law, vol. 13, 2000, p. 195.

pravu, primarnu odgovornost za primenu, zaštitu i kažnjavanje krivičnih dela protiv ljudskih prava još uvek se nalazi na državama. Međunarodna odgovornost je komplementarna i dolazi do izražaja kada su države nevoljne ili nisu u stanju da ispune pomenute obaveze.⁶³⁴

II Slučajevi intervencija

Uprkos čestim masovnim kršenjima ljudskih prava prisutnim nakon Drugog svetskog rata, postoji samo nekoliko primera humanitarnih intervencija.⁶³⁵ Arend i Bek su još ekstremniji i tvrde da u pomenutom periodu "nije bilo ni jednog autentičnog primera humanitarne intervencije".⁶³⁶

Ipak, i pored kompleksnosti prisutnih motiva, nekoliko intervencije posle Drugog svetskog rata se mogu okvalifikovati kao humanitarne intervencije. Takav epitet mogu dobiti sledeće intervencije: Indije u Istočnom Pakistanu (1971), Vijetnama u Kambodži (1978), Tanzanije u Ugandi (1979), koalicioni snaga u Iraku (1991-92) i NATO-a u SR Jugoslaviji (1999).

1. Intervencija Indije u Istočnom Pakistanu (1971)

Intervencija Indije u Pakistanu predstavlja primer prve humanitarne intervencije nakon stvaranja OUN-a. Radi se o vremenski kratkoj intervenciji koja je preduzeta radi zaštite stanovništva Istočnog Pakistana usled kršenja ljudskih prava od strane pakistanskih vlasti. Ova humanitarna intervencija je specifična po tome što je do sada jedino ona dovela do stvaranja nove države (Bangladeša).

1.1. Pozadina i tok intervencije

Kada se Velika Britanija povukla sa Indijskog poluostrva nastale su dve države, Indija i Pakistan. Pakistan je etnički bio podeljen na dva entiteta, Zapadni

⁶³⁴ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 56.

⁶³⁵ Ronzitti N: op. cit., p. 92.

⁶³⁶ Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., p. 128. Treba samo podsetiti da ovi autori iz pojma humanitarne intervencije isključuju one intervencije koje su preduzete po odobrenju Saveta bezbednosti; Ibid, p. 113.

i Istočni Pakistan, koji su imali bitno različite karakteristike. U Zapadnom Pakistanu živelo je 55 miliona stanovnika koji su govorili Urdu jezikom, i bili su bliži zemljama Srednjeg Istoka nego Indusima. Stanovnici Istočnog Pakistana uglavnom su se koristili bengalskim jezikom (95%) i sebe smatrali bližim Hindu civilizaciji. Među 75 miliona Istočnog Pakistana, 11 miliona su bili Hindusi. Odnosi između ova dva dela zemlje su bili polarizovani. Zapadni Pakistan je ekonomski bio znatno razvijeniji i prosperitetniji, što mu je omogućavalo i političku dominaciju. Sve to je uticalo da prava većinskog bengalskog stanovništva sa istoka zemlje budu neprekidno osujećivana.⁶³⁷ Na primer, zastupljenost populacije Istočnog Pakistana u vladinim službama je bila 15%, njihovo prisustvo u vojsci se kretalo do 10%, i za petnaest godina nezavisnosti imali su svega jednog ministra, i to vrlo kratko.⁶³⁸

Tokom 60-tih godina u Pakistanu je zapravo postojala vojna diktatura u kojoj su dominirali zvaničnici sa zapada zemlje. Došavši na vlast 1969. godine predsednik kana (*Khan*) je obećao povratak civilne vladavine i u skladu sa tim naredne godine su održani slobodni parlamentarni izbori. Na tim izborima većinu u Nacionalnoj skupštini Pakistana osvojila je Avami liga, pokret koji se zalagao za visok stepen autonomije Istočnog Pakistana, ali u okviru Pakistana. Centralna vlast, koja je bila protiv autonomije istočne provincije, odbijala je da sazove Nacionalnu skupštinu u kojoj je većinu imala Avami liga. To je početkom naredne godine dovelo do protesta u Istočnom Pakistanu, na šta je vlada odgovorila uvođenjem neke vrste vanrednog stanja.⁶³⁹ Takav potez je još više razljutilo Avami ligu koja se borila za autonomiju, te se ona konstituisala kao separatistički pokret i suprotstavila centralnoj vlasti sa ciljem stvaranja nezavisne države.⁶⁴⁰

⁶³⁷ International Commission of Jurists: *The Events in East Pakistan 1971*, Geneva, 1972, pp. 1-14; i Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 56.

⁶³⁸ Nanda V.P: *Self-Determination in International Law - The Teragic Tale of Two Cities: Islamabad (West Pakistan) and Dacca (East Pakistan)*, *American Journal of International Law*, vol. 66, 1972, no. 2, p. 328.

⁶³⁹ International Commission of Jurists: *op. cit.*, pp. 24-27.

⁶⁴⁰ Ronzitti N: *op. cit.*, p. 95. O pobunjenicima u Istočnom Pakistanu videti: International Commission of Jurists: *op. cit.*, p. 54.

Pri takvom stanju stvari, pakistanske vlasti su odlučile da upotrebe silu kako bi suzbile autonomaške, odnosno secesionističke težnje. Lider pokreta je uhapšen, a civilno stanovništvo je bilo izloženo svirepostima pakistanske armije. Vladini vojnici su ubijali Bengalce i Induse, palile njihove domove i imovinu, vršili silovanja. Među žrtvama veliki broj su bile žene i deca. Procenjuje se da je za nekoliko meseci ubijeno oko milion ljudi, a da je nekoliko miliona utočište tražilo u susednoj Indiji.⁶⁴¹ Tokom novembra 1971. godine pogranični incidenti između Indije i Pakistana su učestali, da bi početkom decembra Pakistan izvršio preventivni vazdušni napad duboko na teritoriji svog suseda. Podstaknuta tim događajem i dešavanjima u Istočnom Pakistanu, Indija je 4. decembra otpočela invaziju na Pakistan, da bi 6. decembra priznala Istočni Pakistan kao nezavisnu državu, pod imenom Bangladeš. Posle 12 dana borbi rat je okončan bezuslovnom predajom pakistanske armije koja je izvršena 16. decembra 1971. godine.⁶⁴²

1.2. Stav aktera intervencije

Indija je obavestila Savet bezbednosti i Generalnu skupštinu o preduzetoj akciji u Istočnom Pakistanu. Ova država je svoju intervenciju smatrala zakonitom i pred Savetom bezbednosti ju je pretežno pravdala agresijom od strane Pakistana. Prema navodima Indije, Pakistan je bombardovao pogranična sela na indijskoj strani. Pored toga, oko 10 miliona stanovnika Istočnog Pakistana je izbeglo na teritoriju Indije, što je ugrozilo socijalni sistem i ekonomiju ove države, što, prema mišljenju Indije, predstavlja dalji akt agresije.⁶⁴³ Pored toga, Indija je u Savetu bezbednosti navela da je intervencija i prisustvo njenih trupa na teritoriji svog suseda izazvano ne samo agresijom Pakistana, već nehumanim uslovima kojima je bila izložena bengalska populacija, te je stoga indijsko vojno prisustvo

⁶⁴¹ International Commission of Jurists: op. cit., pp. 24-27.

⁶⁴² Ibid., p. 43.

⁶⁴³ Indijski delegat je izneo stav da pojam "agresija" obuhvata i agresiju koja je rezultirala ulaskom 10 miliona izbeglica na indijsku teritoriju. Prema njemu, "ukoliko agresija protiv druge države znači deformaciju njene socijalne strukture, razaranje njenih finansija, ustupanje njene teritorije za prihvatanje izbeglica ... koja je razlika između te i ostalih vrsta agresija..."; navedeno prema: Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society, Oxford-New York, 2000, pp. 60-61.

bilo neophodno radi zaustavljanja brojnih okrutnosti i sprečavanja masakra.⁶⁴⁴ Iako je Indija iznela humanitarne razloge za opravdanje svoje akcije, ona se, ipak, u dokazivanju zakonitosti svoje akcije nije izričito pozvala na doktrinu humanitarne intervencije.⁶⁴⁵

Međutim, i pored toga što je u početku pred Savetom bezbednosti svoju akciju u Pakistanu opravdavala i "humanitarnim razlozima", kada su objavljeni konačni zapisnici sa sednice Saveta bezbednosti tih navoda Indije više nije bilo. Oni su izostavljeni na zahtev ove države, a umesto toga je navedeno da je Pakistan prvi napao Indiju koja je bila primorana da oružano odgovori. Iz ovakvog ponašanja Akehurst zaključuje da je Indija promenila svoj stav zato što je shvatila da humanitarna intervencija ne pruža dovoljno opravdanje za upotrebu sile.⁶⁴⁶

Pakistanski predstavnik je na sednici Saveta bezbednosti odbacio indijske navode o "vojnoj" i "izbegličkoj" agresiji, tvrdeći da su takva opravdanja za cilj imala prikrivanje stvarnog motiva intervencije, a to je razbijanje Pakistana. On je još izjavio da je konflikt unutar Istočnog Pakistana potpadao pod unutrašnju nadležnost Pakistana i da nije postojao ni jedan valjani osnov za spoljnu intervenciju.⁶⁴⁷

1.3. Međunarodna reakcija

Pitanje indijske intervencije u Pakistanu je raspravljano u Savetu bezbednosti i u Generalnoj skupštini, što je omogućilo velikom broju država da iznesu svoj stav po tom pitanju.

Tokom rasprave u Savetu bezbednosti, Sovjetski savez je u potpunosti podržao indijski stav prema kojem je Pakistan napao Indiju, povredio njen teritori-

⁶⁴⁴ 26 U.N. SCOR, 1606th meeting, 4 December 1971, paras 158-163, 172, 175; navedeno prema: Ronzitti N: op. cit., p. 96.

⁶⁴⁵ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 88.

⁶⁴⁶ Akehurst M: Humanitarian Intervention; in Bull H. (ed): Intervention in World Politics, Oxford, 1984, p. 96. Ovaj autor navodi da je postupak izmene u zvaničnom zapisniku dopušten, jer svaka država ima pravo da izmeni zapisnik govora njenog predstavnika u organima Ujedinjenih nacija.

⁶⁴⁷ 26 U.N. SCOR, 1606th meeting, 4 December 1971; navedeno prema: Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 65.

jalni integritet, kao i da je prisustvo 10 miliona izbeglica stvorilo ozbiljne bezbednosne probleme za Indiju.⁶⁴⁸ SSSR je uspeo da spreči donošenje rezolucije u Savetu bezbednosti kojom bi se naredio trenutani prekid neprijateljstava, i na taj način pomogao Indiji koja je sve vreme bila protiv obustave vatre.

SAD, iako su priznale da je građanski rat u Pakistanu prouzrokovao patnje miliona ljudi i stvorio ogroman broj izbeglica, osporile su stavove Indije kojima je pravdala svoju intervenciju.⁶⁴⁹ SAD su tvrdile da problem nije trebalo rešavati upotrebom sile, već se moralo naći političko rešenje. Američki predstavnik je pred Savetom bezbednosti izjavio

"Istinski cilj koji nas ovde zajedno okuplja - izgradnja miroljubivog sveta - biće osujećen ukoliko dopustimo situaciju u kojoj, kršeći Povelju Ujedinjenih nacija, vlada vojnom silom interveniše preko svojih granica u poslove druge vlade".⁶⁵⁰

Pošto ni nakon trećeg pokušaja u Savetu bezbednosti nije usvojena rezolucija povodom indijske intervencije, problem je prenet u nadležnost Generalne skupštine UN. Tokom rasprave u ovom organu stav Indije je podržan od SSSR i ostalih država istočnog bloka. Samo su dve države, Kina i Albanija oštro osudile Indiju optuživši je za agresiju na svog suseda.⁶⁵¹ Zbog svireposti izvršenih od strane pakistanske armije u Istočnom Pakistanu, ostale države su bile uzdržane u osudi indijske akcije, ali, ipak, ni jedna od 47 država čiji su predstavnici istupili za govornicom nije opravdavala upotrebu sile po osnovu humanitarne intervencije.⁶⁵² Ove države su istovremeno naglašavale da je Indija morala poštovati terito-

⁶⁴⁸ 26 U.N. SCOR, 1606th meeting, 4 December 1971, paras 253, 267, 268, 270, 271; navedeno prema: Ronzitti N: op. cit., p. 96.

⁶⁴⁹ SAD su pozivale na slanje humanitarne pomoći u Istočni Pakistan, ali nisu osuđivale Pakistan zbog upotrebe sile protiv sopstvenog stanovništva, štaviše slale su vojnu pomoć pakistanskoj vladi; Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 58.

⁶⁵⁰ 26 U.N. SCOR, 1606th meeting, 4 December 1971, para. 194; navedeno prema: Ronzitti N: op. cit., p. 96.

⁶⁵¹ UN GAOR 2003, 3rd Plan. Meeting, 1971; navedeno prema: Vidovic R: op. cit., p. 17.

⁶⁵² Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 68.

rijalni integritet i političku nezavisnost Pakistana.⁶⁵³ Na tom zasedanju Generalne skupštine švedski predstavnik je istakao da

"Povelja Ujedinjenih nacija zabranjuje upotrebu sile, osim u samoodbrani. Druga svrha ne može opravdati upotrebu vojne sile od strane država. Švedska vlada se jasno protivi takvim metodama ma gde se one pojavile".⁶⁵⁴

Za razliku od Saveta bezbednosti koji tokom intervencije nije bio u stanju da tim povodom donese bilo kakvu odluku, Generalna skupština je usvojila Rezoluciju 2793 kojom je pozvala na trenutani prekid vatre i povlačenje trupa na teritoriju sopstvenih država.⁶⁵⁵ Ta rezolucija je "jasno usmerena protiv indijskih trupa u Pakistanu".⁶⁵⁶ Čarni (*Charney*) izvodi još dalekosežniji zaključak, tvrdeći da je tom rezolucijom međunarodna zajednica pokazala svoje opšte protivljenje doktrini humanitarne intervencije.⁶⁵⁷

Konačno, kada je došlo do predaje pakistanskih snaga i obostranog proglašenja prekida vatre, Savet bezbednosti je 21. decembra 1971. godine usvojio kompromisnu rezoluciju u kojoj je pozvao na trajan prekid vatre, povlačenje oružanih snaga u sopstvene granice i preduzimanje akcija radi dobrovoljnog povratka izbeglica svojim domovima.⁶⁵⁸ Ova rezolucija ne sadrži osudu Indije zbog intervencije u Pakistanu, na osnovu čega neki izvlače zaključak da rezolucija podržava doktrinu humanitarne intervencije.⁶⁵⁹ Međutim, to je neprihvatljivo, kao što

⁶⁵³ Ronzitti N: op. cit., p. 97.

⁶⁵⁴ 26 U.N. GAOR, Plen. meetings, 2003rd meeting, para. 302; navedeno prema: Ibid., p. 97. Imajući u vidu reakciju ostalih država na intervenciju Indije u Pakistanu, *Akehurst* sa sigurnošću tvrdi da je ta reakcija pokazala potpuno odsustvo podrške intervenciji iz humanitarnih razloga; Akehurst M: Humanitarian Intervention; in Bull H. (ed): Intervention in World Politics, Oxford, 1984, p. 96.

⁶⁵⁵ UN General Assembly Resolution 2793 (XXVI), 7 December 1971; Ova rezolucija je usvojena sa 104 pozitivna glasa, 11 negativnih i 10 uzdržanih.

⁶⁵⁶ Schachter O: The Right of States to Use Armed Force, Michigan Law Review, vol. 82, 1983-1984, p. 1629.

⁶⁵⁷ Charney J.I: Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo, American Journal of International Law, vol. 93, 1999, no. 4, p. 836.

⁶⁵⁸ UN Security Council Resolution 307, 21 December 1971.

⁶⁵⁹ Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, pp. 209-210.

su neprihvatljivi i zaključci da masovno priznanje Bangladeša kao nove države potvrđuje blagonaklonost država ka upotrebi sile iz humanitarnih razloga.⁶⁶⁰

1.4. Stav doktrine

Internacionalisti su različito tretirali intervenciju Indije u Pakistanu. Neki su je videli kao zakonito ponašanje Indije, dok su drugi to osporavali. Takođe, u doktrini ne postoji ni saglasnost oko uticaja ove intervencije na razvoj običajnog prava.

Prema prvom shvatanju, indijska intervencija je bila opravdana, i činjenica da je ona rezultirala secesijom i stvaranjem nove države ne treba uticati na krajnju ocenu intervencije.⁶⁶¹ Iako se Indija nije otvoreno pozivala na doktrinu humanitarne intervencije, to ne može promeniti činjenicu da je akcija u Bangladešu možda najjasniji slučaj individualne humanitarne intervencije u XX veku.⁶⁶²

Drugi, pak, smatraju da Indiju prilikom intervencije nisu vodili humanitarni motivi, već da su dominirali motivi koji nemaju humanitarni karakter. Tako Vervi navodi sledeće motive te vrste: a) politički interes Indije da dođe do secesije istočnog Pakistana; b) potreba Indije da sebe oslobodi snažnog ekonomskog pritiska izazvanog prisustvom izbeglica iz Pakistana na svojoj teritoriji, i, c) prinuđenost Indije da odgovori na pakistansku upotrebu sile protiv sebe.⁶⁶³ Tome se još dodaje da Indija nije intervenisala jedino radi zaustavljanja masakra, već i radi sprečavanja priliva izbeglica na svoju teritoriju i radi stvaranja nove državu na teritoriji svog značajnog protivnika čime je Indija znatno ojačala svoju poziciju na unutrašnjem i međunarodnom planu.⁶⁶⁴ Dakle, Indija nije bila nezainteresova-

⁶⁶⁰ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, pp. 70-71.

⁶⁶¹ Benjamin B: *Unilateral Humanitarian Intervention: Legalizing the Use of Force to Prevent Human Rights Atrocities*, *Fordham International Law Journal*, vol. 16, 1992-93, no. 1, p. 150.

⁶⁶² Fonteyne J.P.L: *The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity under the UN Charter*, *California Western International Law Journal*, vol. 4, 1975, no. 2, p. 204.

⁶⁶³ Verwey W.D: *Humanitarian Intervention*, in Cassese A: *The Current Legal Regulation of the Use of Force*, 1986, p. 63; navedeno prema: Arend C.A.-Beck R.J: *op. cit.*, p. 119.

⁶⁶⁴ Ryan K: *Rights, Intervention, and Self-Determination*, *Denver Journal of International Law and Policy*, vol. 20, 1991, no. 1, p. 68. Sa tim se slaže i Švajgman tvrdeći da je indijska intervencija bila

na, zbog čega je istinska humanitarna zabrinutost ove države dovedena u pitanje.⁶⁶⁵ Postavlja se još i pitanje ako je Indija bila motivisana humanitarnim razlozima, zašto nije ranije reagovala radi spašavanja bengalskog naroda, već je čekala da prođe devet meseci od početka masakra. Da je intervenciju izvršila ranije Indija se mogla pozvati na humanitarnu intervenciju kao opravdanje za svoju akciju.⁶⁶⁶

Sporan je i precedenti značaj ove humanitarne intervencije. Neki smatraju da indijska akcija predstavlja primer humanitarne intervencije i samim tim je uzimaju kao relevantnu praksu, ali se slažu da je zbog nedostatka jasnog *opinio iuris* nemoguće dokazati postojanje običajnog pravila u to vreme.⁶⁶⁷ Za razliku od njih, Česterman, izražava sumnju i u to da akcija Indije predstavlja relevantnu praksu za ustanovljenje običajnog pravila koje dopušta humanitarnu intervenciju. Naravno, i on poriče postojanje *opinio iuris*-a za nastanak takvog pravila.⁶⁶⁸

2. Intervencija Vijetnama u Kambodži (1978)

Akcija Vijetnama u Kambodži⁶⁶⁹ je bila druga humanitarna intervencija koja se desila nakon stvaranja OUN-a, i kao prethodna, odigrala se između dva suseda na azijskom kontinentu. Za razliku od indijske intervencije, u ovom sluča-

politički motivisana, ne samo zbog problema izbeglica iz susedne države koje su predstavljale ozbiljnu ekonomsku pretnju, već i zbog interesa Indije da razbije Pakistan; Schweigman D: op. cit., p. 104.

⁶⁶⁵ Schweigman D: op. cit., p. 104.

⁶⁶⁶ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 64.

⁶⁶⁷ Brenfors M.-Petersen M.M: op. cit., p. 489.

⁶⁶⁸ Chesterman S: op. cit., p. 75.

⁶⁶⁹ Ova država je imala više zvaničnih naziva. Od 1953. (kada je postala nezavisna) pa do 1970. godine ona se zvala Kraljevina Kambodža. Od 1970. godine (kada je Lon Nol došao na vlast) do 1975. godine zvaničan naziv države je bio Kmerska Republika Kampučija, ukazujući na dominantnu etničku grupu. Kada su Crveni Kmeri došli na vlast 1975. godine oni su promenili ime države u Demokratska Kampučija, a 1979. godine nakon pada tog režima i uspostavljanja nove vlade koja je bila zavisna od Vijetnama kao zvanično ime države je uzeto Narodna Republika Kampučija. Po odlasku vijetnamskih trupa (1989) državi se daje neutralno ime Država Kambodža, da bi nakon obnavljanja monarhije (1993) bio vraćen stari naziv Kraljevina Kambodža, koji je i danas u upotrebi.

ju nije došlo do secesije dela državne teritorije, već je samo promenjena vlada u Kambodži.

2.1. Pozadina i tok intervencije

Vijetnamski i narod Kmera su imali viševjekovne nesuglasice oko različitih pitanja, a najznačajnije među njima je teritorijalno razgraničenje. Pogраниčni incidenti i zategnutosti oko pitanja granice su ponovo osnaženi dolaskom Crvenih Kmera na vlast u Kambodži (januar 1975. godine).⁶⁷⁰ Vijetnamov stav oko državnih granica se bazirao na načelu *uti possidetis*, odnosno da se granice ustanovljene u momentu nezavisnosti mogu menjati samo međusobnom saglasnošću. Nasuprot tome, Crveni Kmeri su smatrali da su neke teritorije starog Kmerskog carstva ranije nasilno oduzete od strane Vijetnama (delta Mekonga i oblast oko Sajgona), pa su očekivali da se gubitak tih teritorija na određen način kompenzuje.⁶⁷¹

Crveni Kmeri, na čijem čelu je bio Pol Pot (*Pol Pot*), došavši nakon građanskog rata na vlast u Kambodži 1975. godine, započeli su komunistički program potpune administrativne i ekonomske reorganizacije ove države, favorizujući agrarni koncept ekonomije i društva. Iako je propagirao komunističke ideje, Pol Pot je bio u dubokom raskolu sa Sovjetskim savezom, ali je imao podršku Kine.

Tokom programa reorganizacije, dešavala su se najozbiljnija kršenja ljudskih prava. U cilju korenite promene društva Crveni Kmeri su za tri dana čitavu populaciju Pnom Pena od dva miliona ljudi iselili u ruralna područja pri čemu su hiljade ljudi umrle ili ubijene na putevima. Potom su preduzete najdrastičnije mere radi eliminacije pojedinih društvenih grupa. Najpre su likvidirani zvaničnici i

⁶⁷⁰ Pre toga Kambodžom je od 1941. pa sve do 1970. godine vladao princ Norodom Sihanuk (*Norodom Sihanouk*) kada je prevratom zbačen sa vlasti. Princ je bio neutralan tokom Vijetnamskog rata 60-tih godina XX veka, dok je njegov naslednik general Lon Nol otvoreno podržao Južni Vijetnam i SAD. Takvo njegovo držanje je ojačalo podršku Kine i Severnog Vijetnama kambodžanskom komunističkom pokretu koji su predvodili Crveni Kmeri što je ovu zemlju gurnulo u građanski rat; Murphy S.D: op. cit., pp. 102-103.

⁶⁷¹ Više o tim teritorijalnim nesuglasticama između ove drve države videti: Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, pp. 79-81.

oficiri republikanskog režima protiv kojeg su se Crveni Kmeri borili u građanskom ratu, a vrlo čestu su stradali i pripadnici njihovih porodica. Potom su ubijani oficiri nižeg ranga, sveštenstvo i seoske vođe, a ništa bolju sudbinu nisu imali ni poslovni i obrazovani ljudi. Ostalo stanovništvo je bilo izloženo nasumičnim pogubljenjima za koja je dovoljan razlog bio beznačajno narušavanje radne discipline ili kritika zvaničnih institucija. Osim ubistava od strane režima, veliki broj ljudi je stradao usled teških uslova života na selu - prinudni rad, glad, zarazne bolesti. Procenjuje se da je u periodu trogodišnje vladavine Crvenih Kmera živote izgubilo više od milion ljudi, pa čak da ta brojka iznosi i tri miliona, što je predstavljalo ogroman deo sedmomilionske populacije Kambodže.⁶⁷²

Zapadne države su osuđivale te događaje u Kambodži, ali nisu preduzele nikakvu oštriju akciju.⁶⁷³ Kambodžanske snage su aprila i maja 1977. godine počele sa upadima u pogranična područja na teritoriji Vijetnama, ubijajući civilno stanovništvo i pustošeći sela koja su nekoliko kilometara bila udaljena od granice. To nisu bili samo izolovani upadi već masovni i dobro organizovani napadi.⁶⁷⁴

Nakon početne uzdržanosti usled straha od kineske reakcije, Vijetnam je 25. decembra 1978. godine izvršio invaziju Kambodže. Uporedo sa invazijom vijetnamskih trupa, u Kambodžu je ušao i Ujedinjeni front za nacionalni spas Kambodže, koga su činile kambodžanske izbeglice iz Vijetnama i koji je zapravo i stvoren od strane Vijetnama. Kao posledica invazije došlo je do okupacije najvažnijih delova Kambodže, do prestanka čestih pograničnih incidenata između ove dve susedne države. Srušen je režim Crvenih Kmera i 8. januara 1979. godine je

⁶⁷² Takva stradanja Baziler kvalifikuje kao genocid; Bazylar M.J: op. cit., pp. 550-552.

⁶⁷³ Doduše, Velika Britanija je 1978. godine pokrenula pitanje ljudskih prava u Kambodži pred Komisijom za ljudska prava, ali usled intervencije Vijetnama Komisija nije donela odluku po tom pitanju; Warbrick C: Kampuchea: Representation and Recognition, *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 30, 1981. p. 234.

⁶⁷⁴ Klinworth G. *Vietnam's Intervention in Cambodia in International Law*, 1989, pp. 19, 22; navedeno prema: Murphy S.D: op. cit., p. 103.

proglašena Narodna Republika Kampučija na čelu sa novom vladom koju su činili predstavnici Ujedinjenog fronta za nacionalni spas.⁶⁷⁵

Indikativno je da su zapadne države, koje su osuđivale kršenje ljudskih prava u Kambodži i za to krivile režim Crvenih Kmera, nakon formiranja nove vlade i dalje priznavale Pola Pota kao zvaničnog predstavnika Kambodže, iako on nije imao nikakvu faktičku vlast u toj državi.⁶⁷⁶ Nova vlada u Kambodži koju je snažno podržavao Vijetnam nije bila preterano posvećena ljudskim pravima. Zloupotrebe ljudskih prava su bile svakodnevna realnost, a naročito su bila prisutna nezakonita hapšenja, zadržavanja i tortura.⁶⁷⁷ Ipak, treba istaći da su ta kršenja bila daleko bezazlenija od onih iz perioda Crvenih Kmera.

Nova vlada se i dalje sretala sa unutrašnjim otporom, a njenu vlast su krnjile i vijetnamske trupe koje su se u Kambodži zadržale sve do septembra 1989. godine. Oktobra 1991. godine u Parizu je postignut dogovor o nacionalnom pomirenju u Kambodži koje je doveo do izbora 1993. godine i povratka Norodoma Sihanuka na vlast kao ustavnog monarha.⁶⁷⁸

2.2. Stav aktera intervencije

Vijetnam je zvanično tvrdio da su na teritoriji Kambodže postojala dva različita sukoba: sukob između Vijetnama i Kambodže, i poseban građanski rat u ovoj državi. Razlog prvog sukoba je bio napad Kambodže na svog suseda, zbog čega je Vijetnam imao pravo na samoodbranu i očuvanje nezavisnosti, suvereniteta i teritorijalnog integriteta.⁶⁷⁹ Prema podacima Vijetnama tokom 1977-78. godine ubijeno je 30000 njegovih vojnika, uništeno je 25 varošica i 95 sela usled

⁶⁷⁵ Ronzitti N: op. cit., pp. 98-99.

⁶⁷⁶ Warbrick C: op. cit., p. 235.

⁶⁷⁷ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 103.

⁶⁷⁸ Murphy S.D: op. cit., p. 103.

⁶⁷⁹ Chesterman S: op. cit., p. 80.

čega je 250000 ljudi ostalo bez domova.⁶⁸⁰ Ministar spoljnih poslova Vijetnama je tvrdio da su Crveni Kmeri vodili "opsežan agresivni rat" protiv Vijetnama usled čega je njegova država imala pravo da oružano odgovori.⁶⁸¹ Po shvatanju Vijetnama, uzrok građanskog rata u Kambodži bili su nehumani uslovi kojima je stanovništvo ove države bilo izloženo usled ponašanja režima na vlasti. Zbog toga se narod pobunio, formirao je Ujedinjeni front sa ciljem da zbací režim Pola Pota.⁶⁸² Vijetnam nikada nije tvrdio da je pružao vojnu pomoć pobunjenicima u Kambodži, niti da je intervenisao kako bi nanovo uspostavio ljudska prava.⁶⁸³ Uprkos prisustvu 100000 vijetnamskih vojnika u Kambodži vijetnamski ambasador je pokušao da ubedi Savet bezbednosti da je promena režima u Kambodži ostvarena samo zahvaljujući gerilskim snagama Ujedinjenog fronta i ustanku kambodžanskog naroda.⁶⁸⁴

Opravdanje koje se zasnivalo na premisi o dva rata potpuno je odbačeno od strane predstavnika stare kambodžanske vlasti pozvanih na sednicu Saveta bezbednosti. Oni su istakli da je vijetnamska akcija čist primer agresije, a da je Nacionalni front za oslobođenje samo služio da zamagli situaciju pred očima spoljnjeg sveta.⁶⁸⁵

2.3. Međunarodna reakcija

Stav Vijetnama o dva sukoba⁶⁸⁶ podržali su SSSR, Kuba, Čehoslovačka, DR Nemačka, Mađarska, Mongolija, Poljska i Bugarska.⁶⁸⁷ Važno je istaći da

⁶⁸⁰ Klinworth G. Vietnam's Intervention in Cambodia in *International Law*, 1989, p. 28; navedeno prema: Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 86.

⁶⁸¹ Navedeno prema: Murphy S.D: op. cit., p. 104.

⁶⁸² UN SCOR, 2108th meeting, 11 January 1979; navedeno prema: Ronzitti N: op. cit., p. 99.

⁶⁸³ 34 U.N. SCOR, 2108th meeting, 11 January 1979, paras 126-127 and paras 135-136; navedeno prema: Ronzitti N: op. cit., p. 99; Akehurst M: *Humanitarian Intervention*; in Bull H. (ed): *Intervention in World Politics*, Oxford, 1984, p. 97.

⁶⁸⁴ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 85.

⁶⁸⁵ U.N. SCOR, 2108th meeting, 11 January 1979, p. 8; navedeno prema: Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 90.

⁶⁸⁶ Sukob između Vijetnama i Kambodže koji je pravdan ostvarivanjem prava na samoodbranu i građanski rat u Kambodži, za koji je Vijetnam tvrdio da sa njim nema nikakve veze.

SSSR nijednom nije vijetnamsku upotrebu sile pravdao doktrinom unilateralne humanitarne intervencije.⁶⁸⁸ Iako su istakle činjenicu da su mnogi zločini izvršeni od strane vlade u Kambodži, zemlje Istočnog bloka su jedinstveno tvrdile da je režim Pola Pota zbačen od strane pobunjenika i da Vijetnam u to nije bio umešan.⁶⁸⁹

Kina je, ne pominjući stanje ljudskih prava u Kambodži, proglasila Vijetnam odgovornim za agresiju na svog suseda i zatražila usvajanje rezolucije Saveeta bezbednosti kojim bi se Vijetnam osudio za agresiju. Međutim, svesna da neće dobiti potreban broj glasova, Kina je odustala od tog zahteva.⁶⁹⁰

Ne pominjući problem ljudskih prava u Kambodži, nesvrstane zemlje su zagovarale donošenje rezolucije čiji cilj ne bi bio eksplicitna osuda vijetnamske intervencije, već zahtev za povlačenjem svih stranih trupa sa teritorije Kambodže. Predlog takve rezolucije je bio na glasanju u Savetu bezbednosti, ali zbog veta SSSR on nije usvojen. Bolivija, Nigerija i Singapur su bile mišljenja da i rasprostranjeno kršenje ljudskih prava kakvo je postojalo u Kambodži ne može opravdati intervenciju treće države.⁶⁹¹ Bangladeš je istakao da se njegov stav zasniva na "osnovnom principu da se države moraju uzdržavati u svojim međunarodnim odnosima od upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti bilo koje države".⁶⁹²

Članice ASEAN-a su na specijalnom sastanku šefova diplomatija održanom 12-13. januara 1979. godine izdale saopštenje u kojem su osudile vijetnamsku intervenciju i pozvale na povlačenje stranih trupa iz Kambodže.⁶⁹³

⁶⁸⁷ UN SCOR, 2108th meeting, 11 January 1979; navedeno prema: Ronzitti N: op. cit., pp. 99-100.

⁶⁸⁸ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 96.

⁶⁸⁹ Ronzitti N: op. cit., pp. 109-110.

⁶⁹⁰ UN SCOR, 2108th meeting, 11 January 1979; navedeno prema: Ibid., pp. 99-100.

⁶⁹¹ UN SCOR, 2108th meeting, 11 January 1979; navedeno prema: Ibid., pp. 99-100.

⁶⁹² U.N. SCOR, 2109th meeting, 15 January 1979, p. 6; navedeno prema: Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 95.

⁶⁹³ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 95.

I zapadne države su izbegavale da podrže upotrebu sile radi zaštite ljudskih prava. Neke od njih (Portugalija, Novi Zeland, Australija, Norveška) su izričito naglasile da je neprihvatljiva upotreba sile na teritoriji druge države.⁶⁹⁴ Francuski predstavnik je izjavio da je izuzetno opasno opravdati zbacivanje režima koji su omraženi putem strane intervencije, jer to može dovesti u opasnost opstanje međunarodnog prava i učiniti opstanak različitih režima zavisnim od procene njihovih suseda.⁶⁹⁵ Sličan stav je imala i Velika Britanija, koja je istakla da stanje ljudskih prava u Kambodži ne može opravdati povredu teritorijalnog integriteta te države od strane Vijetnama, u kojem je stanje ljudskih prava takođe očajno.⁶⁹⁶

SAD su iznele stav da je Vijetnam povredio teritorijalni integritet Kambodže.⁶⁹⁷ Ambasador ove države u Savetu bezbednosti je istakao da međunarodna zajednica treba da vrši moralni pritisak na režime koji krše osnovna humanitarna načela, naglašavajući da je način na koji vlada tretira svoje građane legitimno pitanje međunarodne kritike. Međutim, on je podjednako bi privržen stavu da zaštita ljudskih prava ne može opravdati kršenja pravila o neintervenciji, teritorijalnom integritetu i zabrani upotrebe sile.⁶⁹⁸ Na taj način, plašeći se da će intervencija Vijetnama učvrstiti dominaciju SSSR u jugoistočnoj Aziji, SAD su imale identičan stav oko intervencija kao Kina i zemlje ASEAN-a, i ako je to čak značilo podršku Polu Potu i njegovim ubicama. Kao što je već rečeno, stav Velike Britanije i Francuske se poklapao sa stavom SAD.⁶⁹⁹

Generalna skupština je na svom 34. zasedanju usvojila Rezoluciju 34/22 kojom je zatražila povlačenje stranih trupa iz Kambodže.⁷⁰⁰ S obzirom na taj po-

⁶⁹⁴ Stavovi ovih država su navedeni prema: Ronzitti N: op. cit., pp. 99-100.

⁶⁹⁵ 34 U.N. SCOR, 2109th meeting, 12 January 1979, U.N. Doc. S/PV.2019, para. 36; navedeno prema: Chesterman S: op. cit., p. 80.

⁶⁹⁶ UN Doc. S/PV. 2110, 13 January 1979; navedeno prema: Ronzitti N: op. cit., p. 101

⁶⁹⁷ UN Doc. S/PV. 2110, 13 January 1979; navedeno prema: Ibid., p. 101.

⁶⁹⁸ U.N. SCOR, 2108th meeting, 11 January 1979, p. 7; navedeno prema: Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 91.

⁶⁹⁹ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 92.

⁷⁰⁰ UN General Assembly Resolutions 34/22, 14 November 1979.

ziv i zahtev svim zemljama da se uzdrže od mešanja u unutrašnje poslove država u jugoistočnoj Aziji, Akehurst smatra da Rezolucija, u zavijenoj formi, predstavlja jasnu osudu vijetnamske intervencije u Kambodži.⁷⁰¹ Generalna skupština je narednih godina usvojila još tri rezolucije u kojima je ponovila stavove iz pomenute rezolucije o Kambodži.⁷⁰² Za razliku od Generalne skupštine, Savet bezbednosti zbog veta Sovjetskog Saveza nije usvojio nijednu rezoluciju slične sadržine.⁷⁰³

2.4. Stav doktrine

Baziler smatra da u vijetnamskoj intervenciji nije bilo humanitarnih motiva. Koristeći nepopularnost režima Crvenih Kmera, Vijetnam je izvršio invaziju na svog suseda i postavio marionetsku vladu. Ovaj pisac zamera Vijetnamu i to što nikada nije zatražio pomoć drugih država, niti je pribegao mirnim sredstvima, kao i to što je vijetnamska vojska ostala čitavu deceniju na teritoriji svog suseda.⁷⁰⁴ I Vidović smatra da desetogodišnji ostanak vijetnamskih snaga u Kambodži doprinosi da pozivanje na humanitarne razloge ne zvuči baš ubedljivo.⁷⁰⁵

Vijetnam je imao jake razloge da svoju intervenciju opravda na humanitarnoj osnovi, ali ova država to ipak nije učinila. Za takav postupak Vijetnama se navode tri moguća razloga. Prvo, možda je Vijetnam prihvatio pravila o suverenitetu, neintervenciji i zabrani upotrebe sile i svojim insistiranjem na premisi o dva rata ispoštovao navedena pravila. Drugo, Vijetnam je verovatno shvatio da pozivanje na humanitarnu intervenciju ima slab kredibilitet pošto je bio pasivan tokom četvorogodišnjeg perioda kršenja ljudskih prava u susedstvu. Konačno, moguće je da se Politbiro u Hanoju uzdržavao od stvaranja precedenta za huma-

⁷⁰¹ Akehurst M: Humanitarian Intervention; in Bull H. (ed): Intervention in World Politics, Oxford, 1984, p. 98.

⁷⁰² UN General Assembly Resolutions 35/6, 22 October 1980, UN General Assembly Resolutions 36/5, 21 October 1981, UN General Assembly Resolutions 37/6, 2 November 1982.

⁷⁰³ Vidović R: op. cit., p. 17.

⁷⁰⁴ Bazylar M.J: op. cit., p. 608- 610.

⁷⁰⁵ Vidović R: op. cit., p. 18.

nitarnu intervenciju, plašeći se da ta ustanova u budućnosti može biti iskorišćena za pravdanje eventualnog napada na Vijetnam ili njegove saveznike.⁷⁰⁶

I ova intervencija je bila samo delom zasnovana na humanitarnim motivima, te je stoga njen uticaj na razvoj prakse za nastanak običaja vrlo sporan. Međutim, kada se posmatra *opinio iuris* onda nema nikakvih dilema. Odmah se uočava da ni Vijetnam ni ono malo država koje su podržale intervenciju nisu jasno izgovorile ništa što liči na pravo humanitarne intervencije, što nedvosmisleno pokazuje da je izostala potvrda bilo kakvog prava na humanitarnu intervenciju.⁷⁰⁷

3. Intervencija Tanzanije u Ugandi (1979)

Ovo je prva humanitarna intervencija koja se posle Drugog svetskog rata odigrala na afričkom kontinentu. I ovog puta su njeni akteri bile dve susedne države sa diktatorskim režimom u jednoj od njih i međusobnim napetim odnosima usled nerešenih graničnih pitanja.

3.1. Pozadina i tok intervencije

Intervencija Tanzanije u Ugandi je posledica niza događaja u ove dve afričke države. Dok je na čelu Ugande bio predsednik Obote (*Obote*) odnosi između dva suseda su bili vrlo prijateljski. Tanzanija (1967), a potom i Uganda (1969) su prihvatile socijalizam i nacionalizovale većinu sredstava za proizvodnju. Nacionalizacijom su bile obuhvaćene i strane kompanije, uglavnom britanske, koje su naročito bile prisutne u Ugandi. Usled toga je došlo do pogoršanja odnosa između Ugande i Velike Britanije, na šta je dodatno uticalo njihovo neslaganje oko stanja u Južnoj Africi. Britanski premijer je na konferenciji Komonvelta (1971) otvoreno napao predsednika Obotea i javno izrazio sumnju u njegov povratak u Ugandu. I još dok je konferencija trajala, Idi Amin (*Idi Amin*) je preu-

⁷⁰⁶ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, pp. 14, 89.

⁷⁰⁷ Chesterman S: *op. cit.*, p. 81.

zeo vlast u Ugandi, što je zapadna štampa pozdravila očekujući da će on biti pogodniji za ostvarenje ekonomskih interesa Zapada. Velika Britanija je ekspresno priznala njegovu vladu i primila gu u zvaničnu posetu. Nakon promene vlasti u Ugandi dolazi do konfrontacije ove države sa Tanzanijom. Kad je učvrstio svoju poziciju, Amin otpočinje progon pristalica prethodne vlasti, hrišćana i svih onih koji su bili pretnja novom režimu. Veliki broj intelektualaca i javnih službenika je izbegao iz zemlje. Oko 40000 građana azijskog porekla je proterano iz Ugande, a njihova imovina konfiskovana bez naknade, da bi kasnije bila podeljena političarima i oficirima odanim režimu. Odlazak velikog broja sposobnog stanovništva doveo je do ekonomskog propadanja Ugande.⁷⁰⁸

Oktobra 1978. godine ugandske trupe su okupirale oblast uz reku Kagera koja se nalazi u pograničnom delu Tanzanije, pravdajući to nepravičnim razgraničenjem koje su izvršile kolonijalne sile.⁷⁰⁹ Situaciju je dodatno komplikovalo prisustvo nekoliko grupa na teritoriji Ugande koje su želele zbacivanje predsednika Amina. Iako je bilo nekoliko pokušaja postizanja mirnog rešenja susedskih problema, oni nisu dali rezultata. Amin je ponudio da povuče svoje trupe pod uslovom da Tanzanija obustavi pomoć ugandskim buntovnicima. Međutim, tanzanijski predsednik Nyerere (*Nyerere*) je odbacio ponudu proklamujući svoju nameru da protera agresora. Nakon otpočinjanja ofanzive tanzanijske vojske radi proterivanja ugandskih trupa sa svoje teritorije, Amin je ponudio povlačenje svojih trupa, tražeći zauzvrat obećanje da će tanzanijska vlada prestati da radi na njegovom zbacivanju.⁷¹⁰

Međutim, tanzanijske trupe su prešle granicu svog suseda (20. januar 1979) i time vojnu akciju proširile i na teritoriju Ugande. Zajedno sa tanzanijskim trupama u Ugandu je ušla i grupa ugandskih azilanata koji su formirali

⁷⁰⁸ Umozurike U.D: op. cit., pp. 301-303.

⁷⁰⁹ Organizacija afričkog jedinstva, poštujući princip nemešanja, nije osudila ovu ugandsku akciju; Ramsbotham O.-Woodhouse T: op. cit., p. 6. Procenjuje se da je tokom ugandske okupacije 40000 tanzanijskih civila reseljeno, a od 5 do 10 hiljada je nestalo uz sumnju da su pobijeni; Burmester B.F: On Humanitarian Intervention: The New World Order and Wars to Preserve Human Rights, Utah Law Review, no. 1, 1994, p. 289.

⁷¹⁰ Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, pp. 179-181.

Ugandski nacionalni oslobodilački front (*UNLF*). Ugandski građani su pozdravili ulazak ovih trupa, dok je predsednik Amin zapretio da će kazniti svakog ko saraduje sa neprijateljem.⁷¹¹ Na strani ugandske vlade se borilo i nekoliko hiljada libijskih vojnika i više stotina palestinskih dobrovoljaca. Međutim, uz tanzanijsku pomoć UNLF je uspeo da 11. aprila 1979. godine svrgne diktatorski režim i formira svoju vladu.⁷¹² Sam Idi Amin je pobjegao i dugo se krio seleći se iz jedne u drugu arapsku zemlju, da bi se potom nastanio u Libiji.⁷¹³ Veliki broj država, među kojima su i one najznačajnije, ubrzo je priznao novu ugandsku vladu.⁷¹⁴

Osmogodišnja diktatura predsednika Idi Amina u Ugandi bila je ispunjena brojnim nečovečnim zlodelima. Prema podacima *Amnesty International*-a, oko 300000 ljudi je nestalo tokom ovog ugandskog režima, od kojih je veliki broj bio izložen torturi i ubijen na okrutan način.⁷¹⁵ Ljudi su ubijani tako što su živi bacani u krokodilima, zatvorenici su nedeljama izgladnjivani a neki su hranjeni ljudskim mesom.⁷¹⁶ Usled potpunog odsustva vladavine prava ugandski građani su živeli u stalnom strahu za svoju bezbednost. Vladine snage mogle da ubijaju i muče bilo koga bez ikakvih pravnih posledica.⁷¹⁷

3.2. Stav aktera intervencije

Tanzanija je navodila više opravdanja za svoju akciju. Na početku tanzanijsko-ugandskog sukoba je tvrdila da njena intervencija predstavlja reakciju na oružani napad koji je Uganda izvršila u oktobru 1978. godine. Međutim, kada su tanzanijske trupe otpočele intervenciju (krajem januara 1979. godine), sve ugand-

⁷¹¹ Ronzitti N: op. cit., p. 102.

⁷¹² Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, pp. 119-120.

⁷¹³ Umozurike U.D: op. cit., p. 305.

⁷¹⁴ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 120.

⁷¹⁵ Ronzitti N: op. cit., p. 102.

⁷¹⁶ Umozurike U.D: op. cit., pp. 302, 305.

⁷¹⁷ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 111.

ske trupe već su trajno bile povučene sa teritorije svog suseda.⁷¹⁸ Na taj način tanzanijska tvrdnja da se radi o akciji samoodbrane nije bila prihvatljiva - smatra Umozurike.⁷¹⁹

Njerere, tanzanijski predsednik, od samog početka je planirao da Amina zbace ugandski pobunjenici, pri čemu tanzanijske trupe u neće imati direktnog uticaja na ta dešavanja. On je bio za promenu Povelje OAJ tako da ona više ne štite diktatore poput Amina, ali nije bio spreman da tvrdi da masovno kršenje ljudskih prava daje legitimitet oružanoj intervenciji od strane drugih država. O tome najbolje svedoči njegov govor 28. februara 1979. godine u kome potvrđuje svoju privrženost principima OAJ o nepovredivosti državnih granica. Tom prilikom on je istakao

"Uprkos mojoj netrpeljivosti prema Aminu - ja zaista njega ne podnosim - vlada Tanzanije nema pravo ulaska u Ugandu radi svrgavanja Amina ... Ni jedna druga vlada niti bilo ko na svetu nema pravo da zbaci Aminov režim. To je pitanje principa ... Ali Aminov režim je brutalan, i narod Ugande ima takvo pravo".⁷²⁰

Ovaj govor naglašava nelegitimnost upotrebe sile radi promene čak i krvoločnih režima poput Aminovog i predstavlja jasan dokaz da je Njerere odbacio doktrinu unilateralne humanitarne intervencije.⁷²¹

Marta 1979. godine, Njerere je objasnio da su u Ugandi vođena dva rata. Prvi je bio između njegove države i Ugande i on je predstavljao realizaciju prava na samoodbranu koje je aktivirano ugandskom agresijom krajem 1978. godine. Drugi rat je tvorevina ugandskih pobunjenika i on je od strane tanzanijskog šefa države okarakterisan kao "rat za oslobođenje".⁷²² Njerere je istakao da nije bila njegova dužnost da sruši ugandskog predsednika čiju je vladu nazvao "vladom ubica", već da su ugandski građani imali pravo da zbace takvog šefa države.⁷²³

⁷¹⁸ Ronzitti N: op. cit., p. 102.

⁷¹⁹ Umozurike U.D: op. cit., p. 308.

⁷²⁰ African Contemporary Record, 11, (1978-9), B430; navedeno prema: Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 118.

⁷²¹ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 118.

⁷²² Ronzitti N: op. cit., p. 103.

⁷²³ Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, p. 181.

Na osnovu ovog se može videti da među tanzanijskim opravdanjima nije bilo humanitarnih razloga. Predsednik *Nyerere* je na Skupštini šefova država ili vlada Organizacije afričkog jedinstva, koja je održana jula 1979. godine, još jednom istakao da je rat između Tanzanije i Ugande prouzrokovan ugandskom agresijom i pretenzijom za aneksijom dela tanzanijske teritorije, i da "nije bilo drugih razloga za rat".⁷²⁴

Tanzanija nije reagovala na stanje ljudskih prava u Ugandi punih osam godina po dolasku Amina na vlast, sve dok nije doživela napad na svoje teritorije. Da je bila sigurna u legalnost humanitarne intervencije njena reakcija je trebala bit znatna ranija. Međutim, to se nije desilo i takva intervencija je usledila tek kada su nastali razlozi za akciju samoodbrane. To svedoči o sumnjičavosti i same Tanzanije u postojanje doktrine humanitarne intervencije.

Pored toga, i činjenica da se Tanzanija uzdržavala od pozivanja na humanitarnu intervenciju ukazuje da ova država nije bila sigurna u legalnost te intervencije. Tanzanija je radije pozivala na samoodbranu, koja se, takođe, teško mogla primeniti u postojećoj situaciji. Može se zaključiti da je i pored slabih argumenata za samoodbranu Tanzanija izabrala da se pozove na nju, jer je verovatno smatrala da je još teže bilo opravdati svoju akciju pozivanjem na humanitarnu intervenciju.

Novi ugandski predsednik *Binaisa (Binaisa)* je na samitu u Monroviji uporno branio upotrebu sile od strane Tanzanije kao humanitarnu intervenciju.⁷²⁵ Međutim, *Ronciti* smatra da je njegov govor ima mali značaj za procenu legalnosti humanitarne intervencije, jer je njegova vlada uspostavljena uz pomoć tanzanijskih trupa.⁷²⁶ Ovakav usamljen stav ugandskog predsednika nije javno podržan ni od jedne država na samitu u Monroviji.

⁷²⁴ Ronzitti N: op. cit., p. 105.

⁷²⁵ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 129.

⁷²⁶ Ronzitti N: op. cit., p. 105.

3.3. Međunarodna reakcija

Reakcija međunarodne zajednice na tanzanijsku intervenciju i njene posledice bila je sasvim različita u poređenju sa indijskom i vijetnamskom intervencijom. S obzirom da nije postojala bitna razlika u pravilima međunarodnog prava koja su važila u doba tih intervencija, uzrok nejednakih reakcija se može naći jedino u različitim interesima velikih država.

Tanzanijska akcija nije bila toliko značajna za geopolitičke odnose SAD i SSSR, koje su u to vreme bile zaokupljene za njih mnogo važnijim somalijsko-etopijskim ratom. Tanzanijsko-ugandski sukob je bio značajan jedino za rivalstvo Kine koja je podržavala Tanzaniju i Sovjetskog Saveza koji je bio patron Ugande. Sovjetski savez je politički i vojno podržavao Aminov režim sedam godina bez ikakvih kritika na stanje ljudskih prava, i to je trajalo sve do napada na oblast Kageru. Nakon svrgavanja Amina, SSSR je odobrio tanzanijske defanzivne zahteve opisujući ih kao "kontrameru" i okrivio Amina za nestanak više hiljada ljudi. I pored pominjanja ljudskih stradanja u Ugandi, SSSR tanzanijsku intervenciju nije opravdao humanitarnim razlozima, već ju je nazvao "kontramerom", ukazujući da preferira opravdanje zasnovano na pravu na samoodbranu.⁷²⁷

Ni ostale države, među njima i svetske sile, nisu upućivale kritike Tanzaniji zbog intervencije.⁷²⁸ Zapadne države su reagovalе uzdržano na tanzanijsku intervenciju ne hvaleći je, niti su nudile neki direktni komentar za upotrebu sile. SAD su od početka podržale tanzanijsku akciju, ali na temelju samoodbrane.⁷²⁹

Nova ugandska vlada formirana od strane ustaničkog *UNLF* je bez većih problema dobila priznanje od velikih sila i država iz regiona. S obzirom da su priznale novu vladu u Kampali, zapadne države su sada bile u velikim teškoćama kako opravdati taj čin kada su ranije izbegavale priznanje nove vlade u Kambođi. Osnov za različito postupanje zapadne države su našle u tvrdnji da je Vijet-

⁷²⁷ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 123.

⁷²⁸ Ronzitti N: *op. cit.*, pp. 104-105

⁷²⁹ Tesón F: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997, p. 185.

nam ekspanzionistička država i zastupnik SSSR-a, dok se takvi atributi ne mogu pripisati Tanzaniji. U sličnoj situaciji je bila i Kina. Ona je oštro kritikovala akciju Vijetnama i nije želela da prizna novu kambodžansku vladu, a sada je priznala novu vladu u Ugandi uspostavljenu vojnom akcijom njenog saveznika - Tanzanije. Na ovom primeru se jasno može videti selektivna primena određenih principa.⁷³⁰

Stavovi afričkih država povodom tanzanijske intervencije, uglavnom, su izneti na samitu OAJ u Monroviji. Predsedavajući OAJ je u svom govoru napao Tanzaniju zbog odbacivanja medijatorskih napora ove organizacije, ističući ugandsku spremnost za saradnju i tanzanijsku isključivost u zahtevu da OAJ osudi Amina. Na posredan način Njerere je od strane ovog zvaničnika OAJ proglašen odgovornim za rat. Naglašavajući da nije zaštitnik Aminovog režima, predsedavajući OAJ je označio tanzanijsku upotrebu sile jasnim kršenjem Povelje OAJ, koja zabranjuje mešanje u unutrašnje poslove drugih naroda i invaziju njihove teritorije upotrebom sile.⁷³¹

Nigerijski predsednik, general Obasanjo (*Obasanjo*), se na pomenutom samitu direktno izjasnio o legitimnosti humanitarne intervencije. On je naglasio da je njegova vlada izvršila pritisak na Amina u cilju poboljšanja stanja ljudskih prava, ali dodao da obaveza afričkih država da osude unutrašnju tiraniju nikako im ne daje dozvolu za unilateralnu humanitarnu intervenciju. On je smatrao da tanzanijska intervencija može da izazove lančanu reakciju gde bi nekoliko vojno moćnih država bilo u stanju da određuje vođstvo drugih država.

Jedino su Kenija i Libija od samog početka bili oštri protivnici tanzanijske intervencije, a deo libijskih vojnih snaga se čak borio na strani Ugande. Na pomenutom samitu OAJ kritici tanzanijske intervencije pridružili su se i Sudan i Nigerija, navodeći da su intervencijom prekršeni osnovni principi ove organizacije.

⁷³⁰ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 124.

⁷³¹ *African Contemporary Record*, 12 (1979-80), A61; navedeno prema: Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, pp. 125-126.

Međutim, kao i UN, ni ova regionalna organizacija nije usvojila nijednu rezoluciju povodom dešavanja u Ugandi.⁷³²

Na kraju, može se zaključiti da se države, uglavnom, nisu direktno izjašnjavale o legalnosti tanzanijske intervencije. Čak ni sami predstavnici Tanzanije nisu navodili humanitarnu intervenciju kao osnov za opravdanje svoje akcije. Jedino je nekoliko država izričito iznelo svoje protivljenje preduzetoj intervenciji. Takođe, bilo je evidentno da su mnoge države priznale novu ugandsku vladu i uspostavile saradnju sa njom. Međutim, priznanje vlade predstavlja prihvatanje novog stanja, ali nikako ne znači i odobravanje načina na koji se do tog novog stanja došlo. Drugim rečima, priznanje nove ugandske vlade nikako ne znači i istovremeno priznavanje legalnosti humanitarne intervencije koja je prethodila stvaranju nove vlade.

3.4. Stav doktrine

Viler ističe da je tanzanijska akcija u Ugandi ispunila potrebne uslove za legitimnu humanitarnu intervenciju.⁷³³ Priznajući da motivi Tanzanije nisu bili baš jasni, Baziler, ipak, zaključuje da je ova država prilikom intervencije rukovodena humanitarnim obzirima. Krajnja brutalnost Aminovog režima i nepostojanje volje Ujedinjenih nacija i Organizacije afričkog jedinstva da nešto preduzmu, uprkos znanju za te brutalnosti, kao i ograničena intervencija tanzanijskih snaga, ukazuju, da tanzanijska intervencija u Ugandi može biti opravdana na humanitarnoj osnovi.⁷³⁴

Iz brzine i brojnosti priznanja nove ugandske vlade izvlači radikalni zaključak da je međunarodna zajednica ozakonila tanzanijsku intervenciju.⁷³⁵ Međutim, takav zaključak se naziva "preterivanjem". Većina država je priznala Tan-

⁷³² Ronzitti N: op. cit., pp. 104-105.

⁷³³ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 134.

⁷³⁴ Bazyler M.J: op. cit., p. 591.

⁷³⁵ Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, pp. 185-186.

zanimi pravo na samoodbranu i bile su zadovoljne smenom Aminovog režima, ali se to ne može izjednačiti sa izjavom koja intervenciju smatra legalnom upotrebom sile.⁷³⁶ Nijedna od država koje su vrlo brzo priznale novu ugandsku vladu (Zambija, Mozambik, Bocvana, Etiopija, Ruanda, Gvineja, Angola, Malavi, Australija, Kanada i Velika Britanija) nije se izjasnila u korist tanzanijske intervencije, ili prizvala doktrinu humanitarne intervencije.⁷³⁷ I zbog izjava tanzanijske vlade i činjenice da upotreba oružane sile nije bila ograničena samo na zaštitu ljudskih prava, ova intervencija ne može smatrati humanitarnom.⁷³⁸

Imajući u vidu okolnosti u kojima se intervencija desila i izjave koje su usledile deo doktrine zaključuje da Uganda nije autoritativan precedent za nastanak običajnog prava koje dopušta humanitarnu intervenciju.⁷³⁹ Kao jedan od razloga se navodi iniciranje tanzanijske upotrebe sile prethodnim napadom Ugande. Drugi, možda i važniji razlog leži u izbegavanju davanja legitimiteta ovoj akciji po osnovu humanitarnih razloga (to je samo učinila nova vlade Ugandi). Po njemu, razlog zašto je veliki broj afričkih država prećutno odobrio nasilno uklanjanje ugandskog diktatora od strane Tanzanije nije prihvatanje pravila o legalnosti unilateralne humanitarne intervencije, već činjenica da je *Amin* prekršio sva pravila OAJ.⁷⁴⁰ Za razliku od njih, Česterman ne poriče svaku mogućnost da ova intervencija može biti smatrana primerom objektivnog elementa za nastanak običaja, ali tvrdi da postoji malo dokaza koji potvrđuju *opinio iuris*.⁷⁴¹

Pored toga, nekima je ova intervencija poslužila kao jasan dokaz selektivnosti prakse na tom planu. Na jugu afričkog kontinenta (Južna Afrika i Namibija) postojao je glasan vapaj za humanitarnom intervencijom onakve vrste kakvu je

⁷³⁶ Chesterman S: op. cit., p. 78.

⁷³⁷ Ronzitti N: op. cit., p. 110.

⁷³⁸ Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., p. 125. Upravo zbog nepozivanja Tanzanije na doktrinu humanitarne intervencije, Vervi prilikom analize prakse izostavlja ovu intervenciju sa liste primera; Verwey W.D: Humanitarian Intervention Under Interantional Law, Netherlands International Law Review, vol. 32, 1985, p. 399.

⁷³⁹ Ronzitti N: op. cit., p. 110.

⁷⁴⁰ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 134.

⁷⁴¹ Chesterman S: op. cit., p. 79.

Tanzanija izvršila u Ugandi. Međutim, kao što je poznato, do intervencija u ovim državama nije došlo, što pokazuje odsustvo jednoobraznosti prakse po tom pitanju. To pokazuje da neujednačenost prakse u pogledu humanitarne intervencije ne postoji samo u svetskim razmerama, već je prisutna i samo u uskim regionima, ovaj put regionu južne Afrike.⁷⁴²

4. Intervencija koalicionih snaga u Iraku (1991-92)

Početakom 90-tih godina prošlog veka opet je protiv jedne azijske države, u ovom slučaju Iraka, preduzeta humanitarna intervencija. Međutim, ta intervencija je po mnogo čemu specifična u odnosu na prethodne slučajeve.

Najpre, humanitarna intervencija nije preduzeta od strane susednih država što je ranije bio slučaj, već je preduzeta od SAD, Velike Britanije i Francuske koje pripadaju zapadnoj hemisferi.

Potom, u ovom slučaju je pre intervencije određenu ulogu odigrao i Savet bezbednosti UN. Naime, ovaj organ je Rezolucijom 688 kršenje ljudskih prava u Iraku proglasio "pretnjom međunarodnom miru i bezbednosti u regionu" što kod ranijih slučajeva jednostranih humanitarnih intervencija nije bio slučaj. S obzirom na tu činjenicu ima i onih koji intervenciju zapadnih država u Iraku svrstavaju u primere humanitarne intervencije po odobrenju Saveta bezbednosti. Međutim, takvi stavovi nisu prihvatljivi jer pomenutom rezolucijom, niti bilo kojom drugom, nije odobrena upotreba oružane sile radi zaustavljanja kršenja ljudskih prava u Iraku.

Na kraju, humanitarna intervencija u Iraku je specifična i po obimu sile koja je upotrebljena i posledicama do kojih je dovela. Za razliku od Pakistana, Kambodže i Ugande gde je upotrebljena značajna vojna sila i izvršena okupacija pojedinih regiona ili čitave državne teritorije, u Iraku to nije bio slučaj.⁷⁴³ Ova in-

⁷⁴² Umozurike U.D: op. cit., p. 313. Ovaj pisac je u ekonomskom interesu stranih sila da se održi *status quo* video razlog izostanka intervencija u pomenutim državama.

⁷⁴³ Akcije preduzete u severnom i južnom Iraku su uključivale prisustvo stranih vojnih snaga u ovoj državi sa ciljem da spreče aktivnosti iračke vojske. Zbog toga se ove akcije mogu okarakterisati kao upotreba sile od grupe stranih država protiv Iraka, što neizbežno dolazi pod udar zabrane upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje UN; Murphy S.D: op. cit., p. 182.

tervencija ne samo da nije dovela do stvaranja nove države za pripadnike ugrožene manjine, već nije dovela ni do promene režima koji je kršio ljudska prava.

4.1. Pozadina i tok intervencije

Humanitarna intervencija u Iraku je bila usmerena na zaštitu dve manjinske grupe koje žive u ovoj državi – Kurda i Šita. Uslovno bi se moglo reći da su u Iraku preduzete dve humanitarne intervencije od kojih je ona čiji je cilj bio zaštita Kurda imala dalekosežnije posledice i mnogo je poznatija od intervencija koja je usledila radi zaštite Šita na jugu Iraka.

Kurdi već dugo teže da stvore sopstvenu državu, ali im dugogodišnja arapska kolonijalna dominacija to ne dozvoljava.⁷⁴⁴ Nakon propasti Otomanskog carstva, u mirovnim ugovorima zaključenim po okončanju Prvog svetskog rata bilo je nekih nagoveštaja o stvaranju nezavisne kurdske države. Međutim, zbog geopolitičkih interesa velikih država i država u regionu ta ideja nije realizovana. Kurdi u Iraku su konstantno izražavali svoje nezadovoljstvo protiv vlasti u Bagdadu, ne prezajući ni od oružanih pobuna (na primer, 1961-1971. godine). Nakon tog ustanka Irak im je obećao određenu autonomiju, što u praksi nije realizovano. Od sredine 1980-tih godina Kurdi ponovo počinju pobunu, koja je brutalnim sredstvima gušena. Režim Sadama Huseina je vršio sistematsko uništavanje kurdskih gradova i sela, i upotrebljavao hemijsko oružje protiv kurdskog stanovništva. Izostanak humanitarne intervencije od strane međunarodne zajednice u tom periodu je delom bio i posledica toga što je Sadam predstavljao efikasan bledem protiv Irana u Persijskom zalivu, i stoga je uživao prijateljski, ali i mučan odnos sa Zapadom.⁷⁴⁵

Nakon što je Irak 2. avgusta 1990. godine izvršio invaziju na Kuvajt i proglasio ga svojom pokrajinom, Savet bezbednosti UN je doneo više rezolucija u

⁷⁴⁴ Procene su da u svetu ima 20 miliona Kurda koji su podeljeni tako da žive u četiri države u regionu Bliskog istoka. Kurdi čine 19-24% stanovništva u Turskoj, 23-27% u Iraku, 10-16% u Iranu i 8-9% u Siriji; Adelman H: Humanitarian Intervention: The Case of the Kurds, *International Journal of Refugee Law*, vol. 4, 1992, no. 1, p. 5.

⁷⁴⁵ Navedeno prema: Abiew F.K: *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, The Hague-London-Boston, 1999, pp. 146-147.

kojima je osudio iračku intervenciju i zatražio povlačenje iračkih snaga iz Kuvajta. Pošto se Irak oglušio o te zahteve, Savet bezbednosti je usvojio Rezoluciju 678 kojom je ovlastio države članice da u saradnji sa kuvajtskom vladom preduzmu sve neophodne mere kako bi ponovo uspostavile međunarodni mir i bezbednost u tom regionu. Shodno toj rezoluciji, koalicija država je 16. januara 1991. godine otpočela vojnu akciju protiv Iraka, koja je poznata pod nazivom "Pustinjska oluja" (eng. "*Desert Storm*").⁷⁴⁶ Posle proterivanja iračkih snaga iz Kuvajta, koalicione snage su 28. februara 1991. godine obustavile svoje vojne akcije i sklopile primirje sa Irakom.

Nakon pobeđe koalicionih snaga, Kurdi su u severnom Iraku pokušali da ostvare nezavisnost od Iraka. Pri tome, kurdski pobunjenici su se u svojoj borbi koristili i nasilnim sredstvima. Iračke vlasti su protiv kurdskih pobunjenika i civila upotrebile vojnu silu, koja je često bila i brutalna. Usled represije iračkih snaga, oko dva miliona Kurda je napustilo domove, od kojih je veliki broj bežao u Iran i Tursku.⁷⁴⁷ Procene se da je svakodnevno oko hiljadu Kurda umiralo u hladnim planinama u pokušaju da se domogne Turske. Ova susedna država je veliki broj lica nasilno sprečila da uđe na njenu teritoriju.⁷⁴⁸ Turska je tvrdila da je iračka represija smišljena mera čiji je cilj proterivanje nepoželjne manjine sa teritorije Iraka. Pored toga, Iran i Turska su početkom aprila 1991. godine uputili odvojena pisma Ujedinjenim nacijama u kojima su istakli da preveliki priliv izbeglica na njihove teritorije predstavlja pretnju bezbednosti u regionu i potencijalni destabilizujući faktor u međudržavnim odnosima.⁷⁴⁹

Postojala su dva odvojena i paralelna plana da se pomogne iračkim izbeglicama. Prvi plan je poticao od UN, a drugi od SAD, Velike Britanije i Francuske. Ova dva plana su imali suštinske razlike. Prema planu UN humanitarni na-

⁷⁴⁶ Koaliciju su činile: SAD, SSSR, Velika Britanija, Francuska, Italija, Španija, Norveška, Holandija, Belgija, Danska, Čehoslovačka, Kanada, Australija, Argentina, Egipat, Sirija, Saudijska Arabija, Maroko, Pakistan, Bangladeš, Senegal, Niger, Katar, Bahrein, Oman i Ujedinjeni Arapski Emirati; Shaw M.N: op. cit., p. 1135.

⁷⁴⁷ Vidovic R op. cit., pp. 32-33.

⁷⁴⁸ Murphy S.D: op. cit., p. 168.

⁷⁴⁹ Vidovic R: op. cit., pp. 32-33.

pori bi obuhvatali teritoriju čitavog Iraka, dok prema planu zapadnih država napori bi bili usmereni samo na severni Irak. UN su za sprovođenje svog plana tražile pristanak Iraka, dok je koalicija na čelu sa SAD smatrala da za tim nema potrebe. Dalje, implementacija plana UN se zasnivala na saradnji, logističkoj i finansijskoj pomoći iračkih vlasti, dok se američki plan zasnivao na držanju Iraka potpuno po strani.⁷⁵⁰ Međutim, usled odsustva podrške najvećih zapadnih država plan UN je bio osuđen na propast, te je zaštita ugroženog iračkog stanovništva izvršena prema strategiji SAD, Velike Britanije i Francuske.

Imajući u vidu stanje u Iraku i stav zapadnih država, Savet bezbednosti je aprila 1991. godine usvojio Rezoluciju 688 u kojoj "osuđuje represiju protiv iračkog civilnog stanovništva u mnogim delovima Iraka, uključujući onu najskoriju u oblastima naseljenim Kurdima,⁷⁵¹ ističući da njene posledice "dovode do masovnog pokreta izbeglica ka i preko međunarodnih granica i do prekogranične navale koji pretili međunarodnom miru i bezbednosti u regionu".⁷⁵² Rezolucijom se osuđuje "represija protiv iračkog civilnog stanovništva u mnogim delovima Iraka" i zahteva da "Irak ... smesta obustavi tu represiju" kako bi doprineo "uklanjanju pretnje međunarodnom miru i bezbednosti u regionu". Savet dalje od Iraka traži da "dozvoli neodložan pristup međunarodnim humanitarnim organizacijama ..." i apeluje na "sve države članice i sve humanitarne organizacije da doprinesu tim humanitarnim naporima".⁷⁵³ Na ovaj način Savet bezbednosti je - protivno ranijoj praksi da se od države domaćina traži saglasnost - obavezao Irak da međunarod-

⁷⁵⁰ Adelman H: op. cit., pp. 18-20.

⁷⁵¹ U ovoj rezoluciji Kurdi se ne označavaju kao narod, nacija, grupa ili manjina, već se umesto toga koristi samo termin Kurdi kao deo iračkog stanovništva koje je naseljeno u pojedinim oblastima; Abiew F.K: *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, The Hague-London-Boston, 1999, p. 151. Rajsman zamera ovoj rezoluciji što ona nigde ne upotrebljava izraz "ljudska prava", čime se jasno pokazuje da je briga za ljudska prava Kurda sekundarna u odnosu na međunarodne komplikacije izazvane represijom Sadamovog režima; Reisman W.M: *Hollow Victory: Humanitarian Intervention and Protection of Minorities*, ASIL Proceedings, vol. 91, 1997, p. 433.

⁷⁵² Security Council Resolution 688, 5 April 1991, para. 1. Rezolucija je usvojena sa 10 pozitivnih, 3 negativna (Kuba, Jemen i Zimbabve) i 2 uzdržana glasa (Kina i Indija).

⁷⁵³ Ovo je jedini paragraf u Rezoluciji upućen ostalim državama članicama, a ne Iraku.

nim humanitarnim organizacijama dopusti neodložan pristup na svoju teritoriju.⁷⁵⁴

Prilikom usvajanja Rezolucije 688, Savet bezbednosti se nije izričito pozvao na glavu VII Povelje, već je preambulu ove rezolucije započeo formulacijom "svestan svojih obaveza i odgovornosti na osnovu Povelje Ujedinjenih nacija za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti", a indikativno je i to da drugi stav preambule glasi "pozivajući se na odredbe člana 2, stava 7 Povelje". Uzrok ovakvih formulacija je izričito protivljenje nekih država, među kojima je i Kina, svakom pominjanju glave VII u ovoj rezoluciji.⁷⁵⁵ Ove države su smatrale da ne postoji pretnja međunarodnom miru i da zbog toga to pitanje spada u unutrašnju nadležnost u skladu sa čl. 2(7) Povelje. Grupa vodećih zapadnih zemalja je, pak, nastojala da stvori princip prema kome masovno kršenje ljudskih prava zahteva intervenciju Saveta bezbednosti, a prema njima, u Iraku je postojala povreda ljudskih prava tog stepena.⁷⁵⁶

Interesantno je istaći i činjenicu da u ovoj rezoluciji ne postoji pozivanje na čl. 55 i 56 Povelje UN, koji od država članica traže da preduzimaju zajedničke i pojedinačne akcije radi poštovanja ljudskih prava. Umesto toga, pravi se veza između kršenja ljudskih prava i pretnje međunarodnom miru, čime se u obzir uzimaju ne samo humanitarni razlozi već se kršenja ljudskih prava dovode u vezu sa širim kontekstom očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti.⁷⁵⁷

Dan nakon što je Rezolucija 688 usvojena, SAD su upozorile Irak da ne preduzima nikakve vojne akcije u severnom delu zemlje (niti vazдушnim niti kopnenim snagama) jer bi to predstavljalo pretnju humanitarnim operacijama i izbe-

⁷⁵⁴ Stromseth J.E: Iraq's Repression of Its Civilian Population: Collective Responses and Continuing Challenges, in Damrosch L. F.(ed.): Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflict, New York, 1993, p. 88.

⁷⁵⁵ Sarooshi D. (ed.): op. cit., p. 9. Međutim, iako Rezolucija ne pominje glavu VII, analizirajući upotrebene termine, Rodli nalazi da je jezik Rezolucije bliži onom koji se koristi kod rezolucija koje se donose na osnovu glave VII nego glave VI Povelje. On kao primer navodi upotrebu termina "zahteva" (*eng. demand*), "insistira" (*eng. insist*); Rodley S.N: Collective Intervention to Protect Human Rights and Civilian Populations: The Legal Framework, in Rodley N. S. (ed.): To Loose the Bands of Wickedness: International Intervention in Defence of Human Rights, London, 1992, p. 31

⁷⁵⁶ Vidovic R: op. cit., p. 34.

⁷⁵⁷ Kardaş Ş: op. cit., p. 6.

glicama. SAD su proglasile zonu zabranjenog leta (*eng. "no-fly zone"*) u severnom Iraku, zabranjujući sve iračke letove severno od 36 paralele.⁷⁵⁸

Nakon nekoliko dana dostavljanja humanitarne pomoći iz vazduha postalo je jasno da stotinama hiljada Kurda koji su se nalazili u visokim planinama ova pomoć nije bila dostupna, i da samo njihov povratak domovima iz kojih su izbegli predstavlja može omogućiti pružanje potrebne pomoći. Da bi im se to omogućilo Evropska zajednica je predložila, a SAD prihvatile, da se stvore određene enklave u Iraku u kojima će Kurdi biti bezbedni. Sredinom aprila 1991. godine američki komandanti su se dogovorili sa iračkim oficirima da se iračke trupe povuku na lokacije južno od 36 paralele i prekinu sve operacije severnije od te linije.⁷⁵⁹ Ubrzo nakon toga iračka vojska je prepustila severnu zonu stranim trupama što je omogućilo dolazak 30000 vojnog i civilnog osoblja sa zadatkom da učestvuje u pružanju humanitarne pomoći.⁷⁶⁰

Na taj način je realizovana ideja zapadnih država i na području severnog Iraka su stvorene "zaštićene zone" (*eng. "safe havens"*) radi podsticanja izbeglica na povratak. Ova akcija je nazvana "Operacija obezbeđivanja udobnosti" (*eng. "Operation Provide Comfort"*).

Pošto je Irak na svojoj teritoriji radije želeo humanitarce UN nego zapadne trupe, a i sam generalni sekretar UN i agencije UN su želele da njihovo osoblje u Iraku bude raspoređeno samo uz pristanak ove države, 18. aprila 1991. godine je sklopljen Memorandum o razumevanju između Iraka i UN koje je predviđao humanitarno prisustvo UN, bez vojne komponente.⁷⁶¹ Na osnovu ovog sporazuma u maju je u severni Irak stiglo 500 lako naoružanih vojnika sa mandatom posmatrača i zaštite humanitarnih radnika, bez ovlašćenja da štite iračke civile.⁷⁶²

⁷⁵⁸ Murphy S.D: op. cit., p. 172.

⁷⁵⁹ Ibid., p. 173. Ova operacija je obuhvatila: a) bacanje hrane, odeće, lekova i ćebadi iz aviona; b) stvaranje zone zabranjenog leta severno od 36 paralele; i c) stvaranje zaštićene zone za Kurde u severnom Iraku.

⁷⁶⁰ Harrington M.E: Operation Provide Comfort: A Perspective in In International Law, Connecticut Journal of International Law, vol. 8, 1993, p. 644-645.

⁷⁶¹ Ramsbotham O.-Woodhouse T: op. cit., p. 77.

⁷⁶² Više o sadržini i značaju Memoranduma videti: Ibid., pp. 80-82.

Pošto se do sredine jula većina kurdskih izbeglica vratila svojim domovima, vojnici zapadne koalicije su se do 15. jula 1991. godine povukli iz Iraka. Umesto njih, u skladu sa Memorandumom o razumevanju, na terenu je ostalo 500 lako naoružanih mirovnjaka UN koji su preuzeli odgovornost za humanitarne zadatke u Iraku. Međutim, savezničke snage su i dalje nastavile da vrše vazдушnu kontrolu u Iraku severno od 36 paralele.⁷⁶³

Pored stradanja Kurda na severu, masovna kršenja ljudskih prava su se dešavala i na jugu Iraka. Procenjuje se da je oko 200000 Šita izbeglo u močvarne predele južnog Iraka gde su bili izloženi artiljerijskim napadima. U početku je postojala uzdržanost zapadnih sila u pogledu preduzimanja akcije radi zaštite ugroženih Šita, iako je Iran predlagao stvaranje zaštićenih zona, poput onih na severu Iraka. Savet bezbednosti je jedino 12. avgusta 1992. godine osudio iračku represiju protiv Šita, ali nije doneo odluku o preduzimanju bilo kakvih prinudnih mera. Iako su u početku bile uzdržane, zapadne sile su tada odlučile da prošire zonu zabranjenih letova i na južni Irak, nazivajući tu akciju "Operacija južno bdenje" (eng. "*Operation Southern Watch*"). Iako takva akcija nije izričito predviđena Rezolucijom 688, Britanci su tvrdili da ona predstavlja podršku zahtevu iz rezolucije u kojoj se od Iraka traži da obustavi represiju i sarađuje sa UN u humanitarnim naporima.⁷⁶⁴

SAD, Velika Britanija i Francuska su 26. avgusta 1992. godine objavile uvođenje zone zabranjenih letova u Iraku južno od 32 paralele. U zajedničkom saopštenju ove države su istakle da zbog propuštanja Iraka da poštuje Rezoluciju 688, koalicija je bila prinuđena da nadgleda njeno poštovanje na jugu Iraka.

U zoni zabranjenih letova na jugu Iraka savezničke snage su samo sprečavale letove iračkih vazduhoplova, ali nisu dejstvovale protiv iračkih snaga na kopnu koje su i dalje napadale Šite. Na pitanje zašto se tako postupa, britanski zvaničnici su odgovarali da im ograničenja iz Rezolucije 688 ne dozvoljavaju da više napade na kopnu. Postoji još jedno opravdanje za takav selektivni pristup u

⁷⁶³ Chesterman S: op. cit., p. 199.

⁷⁶⁴ Murphy S.D: op. cit., pp. 177-179.

zaštiti iračkog stanovništva na severu i jugu. Mnoge arapske države u regionu su imale značajnu šitsku populaciju i plašile su se da podrška iračkim Šitima može podstaći Šite na njihovim teritorijama da postanu neposlušni. To objašnjava uzdržanost arapskih država u prihvatanju južne zone zabranjenih letova, za razliku od one na severu Iraka koja je predstavljala podršku Kurdima koje one nisu imale na svojim teritorijama.⁷⁶⁵

Faktički zone zabranjenih letova u Iraku su egzistirale sve do 19. marta 2003. godine kada je otpočela sveobuhvatna vojna akcija SAD protiv Iraka pod nazivom "Operacija iračke slobode" (eng. "*Operation Iraqi Freedom*") sa opravdanjem da je njen cilj pronalaženje i uništavanje iračkog oružja za masovno uništenje.

4.2. Stav aktera intervencije

Izjave tri države koje su bili nosioci intervencije i Iraku o pravnom osnovu njihove akcije nisu podudarne i ponekad su maglovite. SAD, Velika Britanija i Francuska se slažu u jednom, da nikakvo dalje ovlašćenje Saveta bezbednosti osim Rezolucije 688 nije bilo potrebno. Dok su SAD konstantno tvrdile da je Rezolucija 688 sama po sebi predstavlja dovoljno ovlašćenje za intervenciju u Iraku, Velika Britanija je imala kombinovani stav, a Francuska je smatrala da ovlašćenje UN za intervenciju uopšte nije ni bilo potrebno. Stav SAD najbolje odslikava saopštenje predsednika Buša dato prilikom objave odluke da će ova država poslati vojne snage da spasu Kurde, kada je rekao da je ta akcija "u skladu sa Rezolucijom 688 Saveta bezbednosti".⁷⁶⁶ Braneći stav SAD, Viliamson (*Williamson*), pravni savetnik Stejt Dipartmenta, je upozorio da se Rezolucija 688 mora posmatrati u kontekstu serije rezolucija koje je Savet bezbednosti usvojio povodom iračke agresije. Pošto je u Rezoluciji 688 rečeno da iračka akcija protiv Kurda ugrožava međunarodni mir u regionu, to je samo ponavljanje iz prethodne Rezolucije 678 u kojoj je istaknuto da Irak ugrožava međunarodni mir u regionu.

⁷⁶⁵ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, pp. 163-164.

⁷⁶⁶ *Ibid.*, p. 152.

Ovaj zaključak iz ranije rezolucije je uticao na Savet bezbednosti da odobri upotrebu "svih neophodnih sredstava" u cilju okončanja iračke okupacije Kuvajta i ponovnog uspostavljanja međunarodnog mira i bezbednosti u toj oblasti. Čitajući obe ove rezolucije zajedno, proizilazi da je koalicija ovlašćena da koristi "sva neophodna sredstva" u obezbeđenju mira u kurdskom regionu, tj. da je iračka agresija protiv Kuvajta stvorila pravnu podlogu za formiranje zaštićenih zona, čije formiranje prilikom pružanja humanitarne pomoći u redovnim okolnostima ne bi bilo dopušteno.⁷⁶⁷

Treba pomenuti da je u američkim zvaničnim krugovima bilo i drugačijih shvatanja o domašaju Rezolucije 688. Senat je jednoglasno usvojio rezoluciju koja je pozivala Predsednika SAD da se pitanje zaštite Kurda vrati u Savet bezbednosti radi iniciranja prinudne akcije na osnovu glave VII Povelje u cilju zaustavljanja iračke represije protiv sopstvenog stanovništva. Međutim, Buš je umesto toga protumačio Rezoluciji 688 kao dokument koji daje dovoljno ovlašćenje da se interveniše u severnom Iraku.⁷⁶⁸

Britanski premijer Mejdžor (*Major*) je izjavio da uspostavljanje zaštićenih zona u Iraku predstavlja "nadogradnju Rezolucija 687 i 688", da "u Rezoluciji 688 postoji rubrika" koja dopušta da strane trupe patroliraju Irakom, kao i da "u svetlu teksta Rezolucije Saveta bezbednosti UN 688" iznenađujuće je da Irak od-

⁷⁶⁷ O'Connell M.E: Continuing Limits on UN Intervention in Civil War, *Indiana Law Journal*, vol. 67, 1992, no. 4, pp. 907-908. Međutim, postoje određeni argumenti protiv takvog rezonovanja. Marfi se, najpre, slaže da Rezolucija 678 dopušta upotrebu svih neophodnih sredstava radi ponovnog uspostavljanja mira i bezbednosti u regionu i da je u skladu sa kvalifikacijom stanja u Iraku iz Rezolucije 688 moguće upotrebiti prinudne mere. Međutim, teškoću takvom tumačenju predstavlja Rezolucija 687 koja sadrži uslove za prekid neprijateljstava protiv Iraka koja su inicirana Rezolucijom 678. Paragraf 33 Rezolucije 687 ističe da nakon prihvatanja odredbi Rezolucije 687 od strane Iraka "postaće efektivno formalno primirje između Iraka i Kuvajta i država članica koje saraduju sa Kuvajtom u skladu sa Rezolucijom 678 (1990)". Dana 11. aprila 1991. godine, predsednik Saveta bezbednosti je u ime ovog organa obavestio Irak da su uslovi predviđeni Rezolucijom 687 "ispunjeni i da formalno primirje pomenuto u paragrafu 33 te rezolucije stoga postaje efektivno". Može se reći da ako Irak odstupi od uslova o primirju iz Rezolucije 687, oživljava ovlašćenje na upotrebu sile iz Rezolucije 678, ali se pita da li to ovlašćenje može oživeti u drugim okolnostima, tj. zbog nepoštovanja Rezolucije 688. Čak i da materijalna povreda Rezolucije 687 dozvoljava akciju koja prekida ili suspenduje primirje, to važi samo za stranu u sporazumu o primirju - Savet bezbednosti - da preduzme takvu akciju, a ne za države članice koje deluju po sopstvenoj inicijativi; Murphy S.D: op. cit., pp. 185-186.

⁷⁶⁸ Scheffer D.J: Use of Force After the Cold War: Panama, Iraq and the New World Order, in Henkin L. and others: *Right v. Might - International Law and the Use of Force*, New York, 1991, pp. 147-148.

bija stvaranje zaštićenih zona. I britanski ministar spoljnih poslova Daglas Herd (*Douglas Hurd*) je informisao parlament ove države da naponi za ustanovljenjem zaštićenih zona se preduzimaju radi "pomaganja obezbeđivanja hitne pomoći, kako je to odobreno Rezolucijom Saveta bezbednosti 688".⁷⁶⁹ Za razliku od njih, pravni savetnik u Ministarstvu spoljnih poslova Velike Britanije je izjavio:

"Rezolucija 688 priznaje da u Iraku postoji ozbiljna situacija u pogledu ljudskih prava i humanitarnih prilika, naročito u severnom Iraku; ali intervencija "Obezbeđivanje udobnosti" u severnom Iraku, ustvari, nije posebno odobrena od strane Ujedinjenih nacija, već su države preduzele akciju u severnom Iraku ostvarujući međunarodnopravno običajno načelo humanitarne intervencije".⁷⁷⁰

Francuska je smatrala da je intervencija opravdana postojećim humanitarnim okolnostima u Iraku te da odobrenje UN nije ni potrebno.⁷⁷¹ Francuski Predsednik Miteran (*Mitterrand*) je pravni osnov video u gubitku prava države na ne-intervencije ukoliko ona masovno krši ljudska prava.⁷⁷²

Irački predstavnik u UN se protivio Rezoluciji 688, nazvavši je "flagrantnim, nezakonitim mešanjem u unutrašnje poslove Iraka" smatrajući da ona predstavlja povredu čl. 2(7) Povelje UN. On je tvrdio da čak i samo dostavljanje humanitarne pomoći iz vazduha bez odobrenja Iraka predstavlja kršenje međunarodnog prava i direktno mešanje u unutrašnje poslove ove države, jer takve humanitarne operacije mogu biti izvedene samo preko iračkih vlasti i Iračkog društva Crvenog polumeseca. Pored toga, Irak je optužio SAD i svoje susede da podstiču podelu Iraka.⁷⁷³

⁷⁶⁹ Izjave britanskih zvaničnika navedene prema: Murphy S.D: op. cit., pp. 187-188.

⁷⁷⁰ Murphy S.D: op. cit., p. 188.

⁷⁷¹ Blockmans S: op. cit., p. 777.

⁷⁷² Navedeno prema: Murphy S.D: op. cit., p. 190. Velika Britanija i Francuska su termin "humanitarna organizacija" upotrebljen u Rezoluciji 688 interpretirale tako da on uključuje i vojnu silu sa ograničenim i specifičnim zadatkom; Tesón F: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997, p. 237.

⁷⁷³ U.N. Doc. S/PV.2982 (1991), at 17; navedeno prema: Murphy S.D: op. cit., pp. 171-172.

Irak se naročito oštro usprotivio stvaranju zaštićenih zona, ističući da to predstavlja kršenje njegovog suvereniteta i teritorijalnog integriteta.⁷⁷⁴ Međutim, zbog svog vojnog položaja Irak nije bio u stanju da se i na terenu tome suprotstavi.⁷⁷⁵

Svoje neslaganje sa daljim akcijama zapadnih država radi zaštite Šita Irak je izneo u pismu generalnom sekretaru UN u kojem je izrazio protivljenje odluci o stvaranju zone zabranjenih letova južno od 32 paralele, ističući da takva akcija ima za cilj podjelu Iraka na etničkoj osnovi.⁷⁷⁶

Iz navedenih stavova Iraka može se primetiti da je humanitarna intervencija SAD i njegovih saveznika sprovedena bez saglasnosti ove države. Irak je uporno izražavao svoje protivljenje dostavljanju humanitarne pomoći, a naročito stvaranju zona zabranjenih letova i zaštićenih zona. Ova država je jedino dopustila prisustvo malog broja lako naoružanih vojnika UN na svojoj teritoriji.

4.3. Međunarodna reakcija

U ovom delu najpre će biti izneti stavovi država povodom usvajanja Rezolucije 688 kojom je kršenje ljudskih prava u Iraku proglašeno pretnjom međunarodnom miru i bezbednosti,⁷⁷⁷ a potom i reakcije na samu akciju zapadnih država u Iraku.

Prilikom donošenja Rezolucije 688 SAD, SSSR i šest nestalnih članova koji su glasali za njeno usvajanje bili su vrlo brižni da ne stvore presedan koji može dati legitimitet intervencijama Saveta bezbednosti samo na humanitarnim

⁷⁷⁴ Navedeno prema: Gallant J.A: Humanitarian Intervention and Security Council Resolution 688: A Reappraisal in Light of a Changing World Order, American University Journal of International Law and Policy, vol. 7, 1992, no. 4, p.882.

⁷⁷⁵ Više o pregovorima sa američkom stranom videti: Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, pp. 237-238.

⁷⁷⁶ Murphy S.D: op. cit., p. 179.

⁷⁷⁷ Reakcija država na Rezoluciju 688 ima veći značaj za razmatranje pitanja humanitarne intervencije po odobrenju UN, odnosno njenog segmenta koji se tiče ovlašćenja Saveta bezbednosti da kršenje ljudskih prava proglasi pretnjom međunarodnom miru i bezbednosti, ali je ta reakcija značajna i za shvatanje domašaja ove rezolucije.

osnovama, kada ne postoje spoljne posledice koje predstavljaju pretnju međunarodnom miru i bezbednosti.

Na primer, Rumunija je istakla da je iračka represija legitimna briga međunarodne zajednice, ali je važno ne stvoriti presedan koji u budućnosti može biti zloupotrebljen.⁷⁷⁸ Ekvadorski ambasador je rekao da Savet bezbednosti ima legitimno pravo da deluje, s obzirom da veliki broj izbeglica predstavlja pretnju za međunarodnu bezbednost, ali je isto tako bio nedvosmislen u stavu da njegova vlada neće podržati rezoluciju ukoliko se ona odnosi jedino na slučaj kršenja ljudskih prava od strane države unutar svojih granica.⁷⁷⁹ Sličan stav su zastupale Zair, Austrija, Belgija, Obala Slonovače i Sovjetski savez, naglašavajući da njihova podrška Rezoluciji 688 ne predstavlja slabljenje njihove privrženosti načelu neintervencije. Predstavnik SAD je istakao da Savet bezbednosti ima legitimnu obavezu da odgovori na zabrinutost Turske i Irana ... Prekogrančni efekti iračkog tretmana sopstvenih civila predstavljaju pretnju regionalnoj stabilnosti.⁷⁸⁰

Jedino su se Francuska i Velika Britanija izričito pozivale na humanitarne razloge prilikom pravdanja Rezolucije 688. Francuska je isticala da se čl. 2(7) Povelje ne odnosi na ljudska prava jer ona ne spadaju u isključivu nadležnost država, dok se Britanija pozivala na presedan Južne Afrike kada je Savet bezbednosti nametnuo obavezni oružani embargo protiv ove države zbog aparthejda.⁷⁸¹

Države koje su, pak, glasale protiv Rezolucije 688 (Kuba, Jemen i Zimbabve) su navodile da rezolucija krši načelo neintervencije u unutrašnje poslove država i da pitanja humanitarne prirode ne spadaju u nadležnost Saveta bezbednosti već Generalne skupštine i Ekonomskog i socijalnog saveta.⁷⁸²

Što se tiče reakcije na samu intervenciju, čak i neke države koje su podržale Rezoluciju 688 nisu je videle kao instrument koji izričito dopušta upotrebu

⁷⁷⁸ U.N. SCOR, 2982nd meeting, 5 April 1991, 24-5; navedeno prema: Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, pp. 144-145.

⁷⁷⁹ U.N. SCOR, 2982nd meeting, 5 April 1991, 61; navedeno prema: Ibid., p. 145.

⁷⁸⁰ U.N. SCOR, 2982nd meeting, 5 April 1991, 61; navedeno prema: Ibid., p. 145.

⁷⁸¹ U.N. SCOR, 2982nd meeting, 5 April 1991, 53; navedeno prema: Ibid., p. 145.

⁷⁸² U.N. Doc. S/PV.2982 (1991), at 27, 31, 46; navedeno prema: Murphy S.D: op. cit., pp. 170-171.

vojnih snaga u Iraku, iako su bile svesne da tri države (SAD, Velika Britanija i Francuska) planiraju dopremanje humanitarne pomoći Kurdima iz vazduha.⁷⁸³ Međutim, i pored toga izostala je oštrija reakcija kako država koje su u Savetu bezbednosti glasale za tu rezoluciju shvativši uže njen domašaj, tako i ostalih država.⁷⁸⁴

Ipak, nekoliko država Srednjeg Istoka su bile vrlo obazrive prema intervenciji u Iraku. Sirija se otvoreno protivila stvaranju zona zabranjenih letova jer to ugrožava irački teritorijalni integritet; egipatski zvaničnici su kritikovali plan zapada jer stvara opasan presedan. Ostale države u Persijskom zalivu kao što su Ujedinjeni Arapski Emirati i Oman su izneli svoje rezerve na akciju zapadne koalicije zbog straha da će ona dovesti do cepanja Iraka.⁷⁸⁵

Savet bezbednosti i Generalna skupština nisu raspravljali o pitanju intervencije zapadnih država u Iraku radi sprečavanja kršenja ljudskih prava.

Međutim, generalni sekretar UN u to vreme, H.P. de Kueljar (*J. P. de Cuellar*), je u početku upozorio da planirana intervencija zahteva odobrenje Saveta bezbednosti i iračke vlade, i istakao da takva intervencija sa sobom nosi jasan pravni problem, iako sa moralne tačke gledišta ona nije problematična. De Kueljar je kasnije promenio svoj stav stavljajući u prvi plan zaštitu ljudskih prava o čemu najbolje svedoči njegova izjava da se "princip nemešanja u unutrašnju nadležnost država ne može smatrati zaštitnom barijerom iza koje masovna ili sistematska kršenja ljudskih prava mogu ostati nekažnjena ...".⁷⁸⁶

⁷⁸³ Murphy S.D: op. cit., p. 171.

⁷⁸⁴ Viler smatra da izostanak glasnije reakcije država, među njima i SSSR-a i Kine, na stvaranje zona sigurnosti treba tražiti u njihovom prećutnom pristanku na takvu akciju Zapada. Međutim, izostanak kritike te akcije ne treba tumačiti kao odobravanje u budućim situacijama, tako da je njeno precedenčno dejstvo vrlo ograničeno; Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 154.

⁷⁸⁵ Stavovi ovih država navedeni prema: Murphy S.D: op. cit., p. 193.

⁷⁸⁶ Navedeno prema: Tesón F: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997, pp. 238-239.

Lični izaslanik generalnog sekretara UN, Erik Sij (*Erik Suy*), koji je bio na čelu misije UN u Iraku, bio je mišljenja da je saveznička intervencija radi zaštite Kurda u Iraku bila jednostrana akcija bez odobrenja Saveta bezbednosti.⁷⁸⁷

4.4. Stav doktrine

Doktrina međunarodnog prava je podeljena po pitanju karaktera humanitarne intervencije u Iraku. Dok jedni smatraju da se radilo o intervenciji za koju je postojalo odobrenje Saveta bezbednosti UN, drugi tvrde da je u pitanju jednostrana humanitarna intervencija koju je preduzela grupa država. Samom njenom kvalifikacijom kao humanitarna intervencija po odobrenju UN, prva grupa internacionalista odgovara potvrdno na pitanje njene legalnosti. Protagonisti shvatanja da se radi o jednostranoj humanitarnoj intervenciji različito vide legalnost intervencije u Iraku u zavisnosti od njihovog opšteg stava o statusu unilateralne humanitarne intervencije u međunarodnom pravu.

Teson smatra da je stvaranje "zaštićenih zona" za Kurde u Iraku prvi, istorijski, primer humanitarne intervencije po odobrenju Saveta bezbednosti,⁷⁸⁸ i dodaje da tvrdnje prema kojima Rezolucija 688 ne dopušta upotrebu sile, već samo nenasilno dostavljanje humanitarne pomoći, predstavljaju "slepo pridržavanje reči na papiru".⁷⁸⁹ Slično ovom je i mišljenja da Rezolucija 688 daje dovoljnu pravnu osnovu za združenu akciju zapadnih saveznika, jer bi svaki drugi zaključak predstavljao "suvišni formalizam".⁷⁹⁰ Lilić, pak, vezujući akciju zapadnih država u Iraku za Rezoluciju 678, smatra da je u pitanju humanitarna intervencija po odobrenju UN.⁷⁹¹

⁷⁸⁷ Navedneo prema: Malanczuk P: op. cit.,p. 19.

⁷⁸⁸ Tesón F: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997, p. 234.

⁷⁸⁹ Tesón F.R: *Collective Humanitarian Intervention*, Michigan Journal of International Law, vol. 17, Winter 1996, p. 347

⁷⁹⁰ Abiew F.K: *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, The Hague--London-Boston, 1999, p. 153.

⁷⁹¹ Lillich R.B: *The Role of the UN Security Council in Protecting Human Rights in Crisis Situations: UN Humanitarian Intervention in the Post-Cold War World*, Tulane Journal of International Law & Comparative Law, vol. 3,1994, no.1, pp. 5-7. Ne dajući bliže pojašnjenje nekoliko autora takođe tvrdi da se u Iraku radilo o humanitarnoj intervenciji po odobrenju Saveta bezbednosti; Alexander K.W: op. cit., p. 421; Mahalingam R: *The Compatibility of the Principle of Nonintervention with the Right of Hum-*

Na drugoj strani su internacionalisti koji negiraju da je Savet bezbednosti odobrio državama upotrebu sile radi zaštite ugroženih manjina u Iraku. Debata koja je prethodila usvajanju Rezolucije 688 ne ukazuje na postojanje intencije da rezolucija ovlasti bilo koju državu da jednostrano upotrebi oružanu silu u Iraku. Baš naprotiv, diskusija je pokazala potvrdu principa neintervencije u unutrašnje poslove država članica. Rezolucija čak ne sadrži ni generalnu formulaciju koja bi mogla poslužiti kao ovlašćenje za upotrebu sile.⁷⁹² U slučaju zaštite Kurda na severu Iraka nakon Rezolucije 688, Savet bezbednosti je trebao doneti još jednu rezoluciju kojom bi odobrio upotrebu vojne sile u humanitarne svrhe.⁷⁹³ Zaključak Saveta bezbednosti iz Rezolucije 688 da represija protiv Kurda u Iraku predstavlja pretnju međunarodnom miru, ničim nije ovlastio države da intervenišu protiv Iraka.⁷⁹⁴

Rezolucijom 688 nije odobrena upotreba prisilnih mera u kurdskoj krizi, već samo nenasilna akcija pružanja humanitarne pomoći.⁷⁹⁵ Ističući da nije doneta na osnovu glave VII i da se izričito poziva na čl. 2(7) Povelje, Grej zaključuje da Rezolucija 688 "ne odobrava upotrebu sile radi pomoći Kurdima i Šitima".⁷⁹⁶ Ima čak i onih koji tvrde da je intervencija savezničkih snaga u Iraku radi zaštite ljudskih prava tipičan primer humanitarne intervencije bez odobrenja Saveta bezbednosti.⁷⁹⁷ Još veliki broj internacionalista smatra da Rezolucija 688 ne predsta-

anitarian Intervention, *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*, vol. 1, pp. 253-255; Eisner D: *Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Era*, *Boston University International Law Journal*, vol. 11, 1993, no. 1, p. 214.

⁷⁹² Scheffer D.J: *Use of Force After the Cold War: Panama, Iraq and the New World Order*, in Henkin L. and others: *Right v. Might - International Law and the Use of Force*, New York, 1991, p. 145. I Česterman smatra da u toj rezoluciji nije bilo indikacija o tome da ona daje ovlašćenje za upotrebu oružane sile; Chesterman S: *op. cit.*, p. 197.

⁷⁹³ Scheffer D.J: *Use of Force After the Cold War: Panama, Iraq and the New World Order*, in Henkin L. and others: *Right v. Might - International Law and the Use of Force*, New York, 1991, p. 146.

⁷⁹⁴ Franck T: *Interpretation and Change in the Law of Humanitarian Intervention*, in Holzgrefe J.-L.Keohane R.O: *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge, 2003, p. 220.

⁷⁹⁵ Malanczuk P: *op. cit.*, p. 18. Takav stav ima i Viler koji ističe da Rezolucija, u najboljem slučaju, stvara oskudno pravno pokriće za zapadnu vojnu intervenciju u Iraku; Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 154.

⁷⁹⁶ Gray C: *op. cit.*, p. 29

⁷⁹⁷ Antonopoulos C: *op. cit.*, p. 437; Danish Institute of International Affairs: *op. cit.*, p. 65.

vlja dovoljan pravni osnov za intervenciju SAD, Velike Britanije i Francuske u Iraku, te stoga ta intervencija predstavlja primer upotrebe sile bez prethodnog odobrenja Saveta bezbednosti. Na primer, takvog su mišljenja Grimstad,⁷⁹⁸ Brenfors i Petersen,⁷⁹⁹ Nafziger (*Nafziger*),⁸⁰⁰ Blokman,⁸⁰¹ Harhof,⁸⁰² Karenjo,⁸⁰³ Štromset (*Stromseth*),⁸⁰⁴ i Gaulend-Debas⁸⁰⁵.

Ne upuštajući se u pitanje karaktera i njene legalnosti, Roberts (*Roberts*) smatra da Operacija obezbeđivanja udobnosti nije označila nikakvu promenu u normativnoj praksi, zbog toga što je ta operacija bila jedino moguća u okolnostima neposredno nakon Zalivskog rata. Pobednička koalicija je snosila određenu odgovornost za nevolje izbeglica u državi koju je porazila i usled toga je morala preduzeti pomenutu intervenciju.⁸⁰⁶

5. Intervencija NATO-a u SR Jugoslaviji (1999)

Često se u literaturi ovaj primer navodi kao humanitarna intervencija na Kosovu. Međutim, to nije ispravno jer je vojna intervencija preduzeta protiv SR Jugoslavije i na čitavom području ove države. Čak i da su napadi NATO-a izvo-

⁷⁹⁸ Ovaj pisac to čini na posredan način. Naime, on iz pojma humanitarne intervencije isključuje one intervencije koje su preduzete na osnovu odobrenja Saveta bezbednosti, i u listi premera humanitarnih intervencija u tom užem smislu on navodi akciju pomenutih država u Iraku; Grimstad K: op. cit., pp. 6, 43.

⁷⁹⁹ Brenfors M.-Petersen M.M: op. cit., p. 494.

⁸⁰⁰ Nafziger J.A: Self-Determination and Humanitarian Intervention in a Community of Power, *Denver Journal of International Law and Policy*, vol. 20, 1991, no. 1, p. 29. Ovaj autor još dodaje da Rezolucija 688 ne sadrži ni odredbe o samoopredeljenju kurdske manjine.

⁸⁰¹ Blockmans S: op. cit., p. 777.

⁸⁰² Harhoff F: op. cit., p. 92.

⁸⁰³ Carreño E.V: op. cit., p. 358.

⁸⁰⁴ Stromseth J: Rethinking Humanitarian Intervention: The Case for Incremental Change, in Holzgrefe J.L.-Keohane R.O: *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge, 2003, p. 246.

⁸⁰⁵ Gowlland-Debbas V: The Limits of Unilateral Enforcement of Community Objectives in the Framework of UN Peace Maintenance, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 2, p. 363.

⁸⁰⁶ Roberts A: *Humanitarian War: Military Intervention and Human Rights*, *International Affairs*, vol. 69, 1993, no. 3, p. 437.

đeni samo na Kosovu, neophodno je tu intervenciju okarakterisati kao napad na Jugoslaviju jer je narušen teritorijalni integritet i politička nezavisnost te države.

Pored toga što predstavlja jedini primer humanitarne intervencije u Evropi nakon završetka Drugog svetskog rata, specifičnost intervenciji u Jugoslaviji daje i činjenica da je po prvi put u istoriji ona izvršena od strane regionalne međunarodne organizacije.

5.1. Pozadina i tok intervencije

Kosovo je na osnovu Ustava SFRJ iz 1974. godine dobilo visok stepen autonomije u okviru Republike Srbije. Bilo je primera da je ta autonomija i zloupotrebljavana, na primer u oblasti policije, zapošljavanja i sl. Usvajanjem novog Ustava RS 1990. godine autonomija Kosova je u velikoj meri umanjena. Nakon toga u ovoj srpskoj pokrajini primeri zloupotrebe vlasti nisu bili retka pojava. Prema podacima Nezavisne međunarodne komisije za Kosovo više od 100000 Albanaca je na Kosovu ostalo bez posla. Preduzimane su neke mere od strane srpskih vlasti koje su favorizovale srpsko stanovništvo na Kosovu. Tako su Srbima povratnicima dodeljivani krediti i besplatno davano poljoprivredno zemljište, a usvojena je norma koja je Albancima zabranjivala da kupuju nepokretnosti od Srba. Deo izbeglica iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine je nastanjivan na Kosovu.⁸⁰⁷ Pored svega toga, bilo je i čestih zloupotreba ljudskih prava - samovoljnog hapšenja, mučenja, nezakonitog pritvaranja, privođenja na informativne razgovore, i sl.⁸⁰⁸

Usled svega toga nezadovoljstvo Albanaca na Kosovu je raslo. Uvođenjem višepartijskog sistema u Srbiji i Albanci su se politički organizovali u Demokratski savez Kosova (DSK) na čelu sa Ibrahimom Rugovom. U organizaciji ove političke partije septembra 1991. godine organizovan je tajni referendum na kome se učestvovali samo Albanci od kojih se velika većina izjasnila za nezavi-

⁸⁰⁷ Procenat naseljenih izbeglica na Kosovu bio je proporcionalno manji nego u drugim delovima Srbije, tako da se njihovo naseljavanje na Kosovu ne može okvalifikovati kao pokušaj menjanja nacionalnog sastava stanovništva.

⁸⁰⁸ Independent International Commission on Kosovo: op. cit., p. 42.

snost Kosova. Rugova je zagovarao miran način borbe za osamostaljenje pokrajine. Kosovski Albanci su odbijali da učestvuju u državnim institucijama Srbije, nisu izlazili na izbore koje je organizovala zvanična vlada, što usled pritiska što dobrovoljno su napuštali radna mesta u državnim i društvenim preduzećima i ustanovama. Ova manjina je na Kosovu formirala paralelne institucije vlasti - vladu, školski i zdravstveni sistem, sakupljanje poreza.⁸⁰⁹

Neki od čelnih albanskih lidera su nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma (1995) bili razočarani jer u njemu nije bilo pomenuto Kosovo. Usled toga neki od njih su zagovarali radikalniji način borbe. To najbolje odslikavaju reči Vetona Suroija da "međunarodna pažnja jedino može biti privučena ratom".⁸¹⁰ Pored DSK, na Kosovu se 1996. godine pojavljuje nova organizacija Albanaca pod nazivom Oslobodilačka vojska Kosova (OVK) koju su formirali kosovski Albanci nastanjeni u inostranstvu. Ona je polako počela da dobija podršku Albanaca kako na Zapadu tako i na Kosovu, a na račun DSK. Ova formacija je naročito vojno ojačala nakan raspada državnog sistema u Albaniji kada je severni deo ove države postao poligon za obuku OVK, a i značajne zalihe oružja albanske vojske su dospele u ruke OVK.⁸¹¹

Oslobodilačka vojska Kosova je od strane srpskih vlasti proglašena za terorističku organizaciju. Od svog stvaranja pa do 1998. godine pripadnici ove organizacije deluju tajno, napadajući srpske mete. Međutim, početkom 1998. godine, uz podršku koju dobijaju spolja i iznutra, OVK je u toj meri ojačala da je počela otvorene akcije protiv srpskih snaga, najpre u rejonu Drenice, a potom i u drugim delovima Kosova.⁸¹² Usled toga znatno je povećano prisustvo srpskih i jugoslovenskih policijskih i vojnih snaga na Kosovu. Srpske bezbednosne snage su odgovarale energičnim napadima na akcije OVK, mada su često bile u ne-

⁸⁰⁹ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, pp. 258-259.

⁸¹⁰ Navedeno prema: Independent International Commission on Kosovo: op. cit., p. 50.

⁸¹¹ Ibid., p. 52.

⁸¹² Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, pp. 258-259.

zgodnim situacijama zbog nedovoljne distinkcije OVK od civila i civilnih objekata.

Za razliku od Bosne i Hercegovine, velike sile, a posebno SAD, su se odmah zainteresovale za situaciju na Kosovu. Već u martu 1998. godine Savet bezbednosti je, postupajući na osnovu glave VII Povelje ali bez izričite odredbe o postojanju pretnje međunarodnom miru i bezbednosti, usvojio rezoluciju kojom je od obe strane zatražio prestanak nasilja.⁸¹³ Tom prilikom srpske bezbednosne snage su osuđene za prekomernu upotrebu sile, a OVK za terorističke akte na Kosovu. Savet bezbednosti je pozvao političko vođstvo na Kosovu da osudi terorističke akte, kao i da nastavi dijalog sa srpskom stranom o postojećim problemima. Pomenuta rezolucija je takođe potvrdila teritorijalni integritet i političku nezavisnost SR Jugoslavije, čime su nedvosmisleno odbačene separatističke težnje kosovskih Albanaca.

Međutim, i nakon usvajanja ove rezolucije nasilje na Kosovu je nastavljeno, čemu su doprinosile obe strane. Napadi OVK i odgovori srpskih snaga su bili sve učestaliji, tako da je u proleće 1998. godine došlo da vrlo razvijene spirale nasilja. Nasilje nije bilo prisutno samo između srpskih bezbednosnih snaga i OVK, već su njemu bili izloženi i civili. Bilo je zločina protiv srpskih i romskih civila koje je vršila OVK, ali su zločini nad albanskim stanovništvom bili brojniji, što je već u junu dovelo do prvih nagoveštaja vojne intervencije NATO-a.⁸¹⁴

Međutim, postavilo se pitanje da li je ova organizacija ovlašćena da preduzme takvu akciju u Jugoslaviji. Ministar spoljnih poslova Velike Britanije, Robin Kuk (*Robin Cook*), je u junu 1998. godine izjavio "nama je potreban mandat od UN. Mi tražimo taj mandat i sigurno ćemo objasniti Rusima zašto je važno da oni tome ne stanu na put".⁸¹⁵ No, ta očekivanja se nisu ispunila.

⁸¹³ UN Security Council Resolution 1160, 31 March 1998. Ova rezolucija je usvojena bez ijednog glasa protiv, ali su se Rusija i Kina uzdržale od glasanja. Svoju uzdržanost ove države su objasnile time da rezolucija predstavlja mešanje UN u unutrašnju nadležnost SRJ; Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 259.

⁸¹⁴ Independent International Commission on Kosovo: op. cit., p. 72. Prema proceni ove Komisije krajem maja je bilo oko 300 civilnih žrtava i oko 12000 albanskih izbeglica.

⁸¹⁵ Navedeno prema: Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, - Oxford-New York, 2000, p. 260.

Početak leta OVK je značajan deo teritorije Kosova držala pod svojom kontrolom što je pokrenulo veliku ofanzivu srpskih snaga koja je trajala tokom jula i avgusta 1998. godine. Srpska ofanziva je vojno bila vrlo uspešna jer je gotovo iskorenila OVK kao vojnu snagu, ali je imala vrlo štetan uticaj na položaj albanskih civila koji su počeli masovno da napuštaju svoje domove.⁸¹⁶

Kao odgovor na povećano stradanje civila na Kosovu, Savet bezbednosti je septembra 1998. godine usvojio novu rezoluciju u kojoj je istaknuto da pogoršanje situacije na Kosovu predstavlja pretnju miru i bezbednosti u regionu.⁸¹⁷ I ovom rezolucijom SRJ i kosovski Albanci su pozvani da prekinu neprijateljstva i da ulože napore kako bi mirnim sredstvima postigli rešenje, čime bi se izbegla preteća humanitarna katastrofa. U Rezoluciji je ponovo istaknuta potvrda teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti SRJ, čime je stavljeno do znanja da se rešenje kosovskog problema mora tražiti u širokoj autonomiji u okviru jugoslovenske države. Iako je prilikom usvajanja ove rezolucije Savet bezbednosti postupao na osnovu glave VII, on nije predvideo nikakve prinudne mere za slučaj da njegovi zahtevi ne budu ispoštovani. Jedino je u paragrafu 16 Savet bezbednosti odlučio da "ukoliko konkretne mere zahtevane o ovoj rezoluciji i Rezoluciji 1160 (1998) ne budu preduzete, *razmatraće dalje akcije i dodatne mere* (podvukao N.R.) radi održavanja i ponovnog uspostavljanja mira i stabilnosti u regionu".

SAD i Velika Britanija su želele oštriju rezoluciju, ali je tokom konsultacija postalo jasno da će Kina i Rusija blokirati svaku odluku o upotrebi sile protiv Jugoslavije. Rusija je glasala za Rezoluciju 1199, ali je njen predstavnik u Savetu bezbednosti naglasio da rezolucija ne odobrava upotrebu sile protiv SRJ, i da su "jednostrane nasilne mere za rešenje konflikta skopčane sa rizikom destabilizacije balkanskog regiona i cele Evrope i imaće dugotrajne štetne posledice".⁸¹⁸ Ni

⁸¹⁶ Prema proceni UNHCR-a početkom avgusta bilo je oko 260000 interno raseljenih lica i 200000 izbeglica izvan Kosova; navedeno prema: Independent International Commission on Kosovo: op. cit., p. 74.

⁸¹⁷ UN Security Council Resolution 1199, 23 September 1998.

⁸¹⁸ UN Security Council, 3930th meeting, 23 September 1998, Doc. S/PV. 3930, p. 3.

dalji pokušaji da se izdejstvuje nova rezolucija koja bi izričito odobrila upotrebu sile od strane NATO-a protiv SRJ nisu urodili plodom, tako da je Alijansa bila primorana da opravdanje svoje pretnje traži u već postojećim rezolucijama.⁸¹⁹

Iako u početku među državama članicama NATO-a nije postojala saglasnost oko legalnosti akcije bez dodatnog odobrenja Saveta bezbednosti, te razmirice su nestale 13. oktobra 1998. godine kada je NATO usvojio aktivirajuću naredbu o vazдушnim udarima protiv meta u Jugoslaviji, zasnovavši takvu odluku na postojećim rezolucijama Saveta bezbednosti.

Takva odluka Severnoatlantskog saveza uticala je na predsednika Miloševića da primi specijalnog američkog izaslanika Holbruka (*Holbrooke*) i da učini određene ustupke. Tako je on prihvatio prekid neprijateljstava, vraćanje dela srpskih bezbednosnih snaga sa Kosova, povratak albanskih izbeglica svojim kućama, prisustvo 1700 članova verifikacione misije OEBS-a i mogućnost kontrole ispunjenja zahteva od strane nenaoružanih letilica NATO-a.

Ubrzo nakon oktobarskog sporazuma usvojena je nova rezolucija Saveta bezbednosti, koja uglavnom prepričava oktobarski sporazum, i ponavlja ranije stavove ovog organa o kosovskoj krizi.⁸²⁰ I prilikom usvajanja ove rezolucije Rusija je iznela stav da u njoj "nema odredbe koja direktno ili indirektno dozvoljava automatsku upotrebu sile".⁸²¹ Kina je podržala takav stav, i njen predstavnik je istakao da je aktivirajuća naredba NATO-a vrlo zabrinjavajuća jer je doneta jednostrano, bez odobrenja Saveta bezbednosti, što predstavlja opasan presedan. Kina je eksplicitno rekla da Rezolucija 1203 ne sadrži bilo kakvo odobrenje za upotrebu sile ili pretnju silom protiv Savezne Republike Jugoslavije.⁸²² I neke nestalne članice su iznele izričito protivljenje odluci NATO-a da jednostrano upotrebi silu protiv SRJ. Tako je predstavnik Kostarike istakao da "samo Savet bezbednosti

⁸¹⁹ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 261.

⁸²⁰ UN Security Council Resolution 1203, 24 October 1998.

⁸²¹ UN Security Council, 3937th meeting, 24 October 1998, Doc. S/PV. 3937, p. 11.

⁸²² *Ibid.*, p. 14.

može odobriti upotrebu sile radi osiguranja poštovanja njegovih rezolucija".⁸²³ Predstavnik Brazila je istakao da regionalne organizacije mogu pribеći upotrebi sile samo u slučaju samoodbrane ili putem procedure iz glave VII Povelje, naročito čl. 53, koji nameće obavezu da se traži odobrenje Saveta bezbednosti, i da osim ova dva ne postoji treći slučaj dozvoljene upotrebe sile.⁸²⁴

Srbija je ispoštovala oktobarski sporazum i povukla deo svojih jedinica sa Kosova što je OVK iskoristila da se reorganizuje, pokrene vojne akcije i zauzme teritorije koje su srpske snage napustile, o čemu su bile obavешtene UN, NATO i OEBS.⁸²⁵ Usled toga, a i drugih okolnosti, rezultati oktobarskog sporazuma su bili mnogo manji od očekivanih i borbe i stradanja na Kosovu su nastavljena tokom jeseni i zime.

U decembru se na Kosovu nasilje drastično pojačava. U borbama između OVK i srpskih snaga dolazi do uništavanja civilnih objekata u albanskim selima, kidnapuju se srpski civili od strane OVK, itd. Usled toga policija i vojska pojačavaju napade kako bi neutralisali OVK, upotrebljavajući pri tome i artiljeriju koja je nanosila znatne štete civilima i civilnim njihovim objektima, što je ponovno dovelo do napuštanja domova od strane Albanaca. Pažnju svetske javnosti naročito je izazvao događaj u Račku od 15. januara 1999. godine kada su za smrt 45 Albanaca koji su predstavljeni kao civili optužene srpske snage.⁸²⁶ To je uticalo na Kontakt grupu da pojača pritisak na strane u sukobu kako bi došlo do političkog rešenja i u tom cilju su organizovani pregovori u Francuskoj.⁸²⁷ Međutim, ni dve runde tih pregovora nisu dale rezultata,⁸²⁸ tako da je NATO 23. marta 1999.

⁸²³ Ibid., p. 7.

⁸²⁴ Ibid., pp. 10-11.

⁸²⁵ Navedeno prema: Independent International Commission on Kosovo: op. cit., p. 78.

⁸²⁶ Šef misije OEBS-a na Kosovu Voker (*Walker*) je oštro osudio taj događaj i zatražio da Haški tribunal sprovede istragu. Međutim, vlasti SR Jugoslavije nisu dozvolile Glavnom tužiocu Haškog tribunala da udje na Kosovo, a ubrzo potom su i Vokera proglasile za *persona non grata*; Ibid., pp. 80-81.

⁸²⁷ Prva Runda tih pregovora je vođena u Rambujeu od 6. do 23. februara, a druga u Parizu od 15. do 18. marta 1999. godine.

⁸²⁸ Srpska strana je odbila da potpiše Sporazum iz Rambujea, dok je delegacija kosovskih Albanaca to učinila. Za tekst ovog ugovora (Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo, U.N. Doc. S/1999/648 (1999)) videti: <http://www.un.org/peace/kosovo/sc_kosovo.htm>. Kao glavni razlog za neprihvatanje sporazuma srpska strana je navela odredbe iz Dodatka B, paragraf 8 koje NATO tru-

godine aktivirao naredbu o vazдушnim napadima protiv SR Jugoslavije, koji su otpočeli sutradan. Ova akcija je nazvana "Operacija združenih snaga" (eng. "Operation Allied Force").⁸²⁹ Procene su da je pre početka bombardovanja na Kosovu oko 2000 lica izgubilo život.⁸³⁰

Tokom vazdušne kampanje NATO je u početku isključivo gađao vojne položaje, vojne objekte i postrojenja, da bi kasnije pažnju usmerio na infrastrukturne objekte u čitavoj SRJ, kao što su mostovi, skladišta goriva, naftne rafinerije, vladine zgrade, industrijski objekti, postrojenja za isporuku električne energije, TV stanice i repetitori. Širenje kruga meta dovelo je do stradanja velikog broja civila, njihovog otežanog snabdevanja i lečenja. Pri tome vazduhoplovi NATO-a su leteli na velikim visinama kako bi znatno umanjili rizik po sebe, što je često bio uzrok nedovoljnog razlikovanja vojnih i civilnih ciljeva. Nakon 79 dana bombardovanja, srpske vlasti su prihvatile povlačenje svojih snaga sa Kosova i dopustile na tom delu svoje teritorije međunarodno vojno prisustvo i međunarodnu civilnu administraciju.

Ovakav dogovor je postignut 9. juna 1999. godine zaključenjem Vojno-tehničkog sporazuma između Međunarodnih bezbednosnih snaga (KFOR-a) i

pama daju slobodu kretanja kroz čitavu teritoriju SR Jugoslavije i vrlo široke imunitete, i odredba čl. I(3) iz glave VIII koja je predvidela da će nakon tri godine konačni status Kosova biti odlučan na međunarodnom sastanku na osnovu izražene volje naroda na Kosovu; Antonopoulos C: op. cit., p. 416. Vitmen (*Whitman*) s pravom konstatuje da pošto je prioritet tokom pregovora bio popravljavanje položaja Albanaca na Kosovu, postavljanje širokih vojnih zahteva prema SRJ može biti viđeno samo viđeno kao otežavanje pregovora, i dodaje da je teško pretpostaviti da bi se s tim uslovima složila bilo koja suverena država.; Whitman J: After Kosovo: The Risks and Deficiencies of Unsanctioned Humanitarian Intervention, *The Journal of Humanitarian Assistance*, <<http://www.jha.ac/articles/062.htm>>, p. 6.

⁸²⁹ Iako je kampanju bombardovanja protiv Jugoslavije sprovodio NATO javnost je kampanju videla kao prvenstveno operaciju SAD. Od evropskih saveznika jedino su Velika Britanija i Italija učinile vojne doprinose vredne pomena, dok su ostale države značajne samo zbog davanja političkog legitimiteta toj intervenciji; Voon T: Closing the Gap Between Legitimacy and Legality of Humanitarian Intervention: Lessons from East Timor nad Kosovo, *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*, vol. 7, 2002, p. 76.

⁸³⁰ Navedeno prema: Voon T: op. cit., p. 65. I britanski ambasador je u Savetu bezbednosti izneo podatak da je do početka marta 1999. godine na Kosovu bilo 2000 ubijenih, dok je 300000 ljudi napustilo svoje domove; UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, p. 11; Zbog "malog" broja žrtava koji su prethodili NATO bombardovanju, Viler smatra da je tu intervenciju najbolje pravdati time da je ona bila preventivna humanitarna intervencija, preduzeta kao odgovor na informacije da Miloševićev režim planira prisilno proteravanje Albanaca sa Kosova.; Wheeler N.J: Legitimizing Humanitarian Intervention: Principles and Procedures, *Melbourne Journal of International Law*, vol. 2, 2001, p. 555.

vlade SR Jugoslavije i Republike Srbije (Kumanovski sporazum). Dan nakon ovog sporazuma, Savet bezbednosti je usvojio Rezoluciju 1244 kojom je u osnovi potvrđena sadržina Kumanovskog sporazuma i preuzeti neki delovi nacrt sporazuma iz Rambujea.⁸³¹

Rezolucija potvrđuje suverenitet i teritorijalni integritet Jugoslavije uz istovremeno podsećanje na zahtev iz prethodnih rezolucija za suštinskom autonomijom i stvarnom samoupravom na Kosovu. Rezolucija zahteva od Jugoslavije da hitno zaustavi nasilje i represiju na Kosovu i da povuče svoje vojne, policijske i paravojne snage sa Kosova. Međunarodne vojne bezbednosne snage (KFOR) su zamenile jugoslovensku vojsku koja se povukla sa Kosova, dok je civilna misija UN (UNMIK) obezbedila privremenu administraciju na Kosovu. Vremenom je deo ovlašćenja prenet na privremene kosovske institucije, a u toku je proces rešavanja konačnog statusa Kosova. Pri tome se srpske vlasti zalažu za najširi oblik autonomije Kosova u sastavu Srbije, dok predstavnici kosovskih Albanaca insistiraju na potpunoj nezavisnosti.

5.2. Stav aktera intervencije

Na sednicama Saveta bezbednosti od 24. i 26. marta 1999. godine države su imale priliku da se izjasne o intervenciji NATO-a u Jugoslaviji.⁸³² U to vreme pet država članica NATO-a su bile u sastavu Saveta bezbednosti, i to SAD, Velika Britanija, Francuska, Kanada i Holandija, od čega prve tri kao stalni članovi.⁸³³ Pored toga, državni zvaničnici i zvaničnici NATO-a su i izvan Saveta bezbednosti davali svoje viđenje intervencije u Jugoslaviji.

⁸³¹ UN Security Council Resolution 1244, 10 June 1999.

⁸³² Prva sednica Saveta bezbednosti je sazvana na zahtev Rusije kako bi se razmotrila situacija povodom napada na SR Jugoslaviju. Sednica od 26. marta je održana kako bi se raspravljalo o rezoluciji podnetoj od strane Rusije, Belorusije i Indije koja je sadržala osudu intervencije NATO-a i zahtev za njeno obustavljanje.

⁸³³ Na obe sednice Saveta bezbednosti je prisustvovao i predstavnik Nemačke koji je 24. marta učestvovao i u diskusiji. Međutim, on je tom prilikom kao predstavnik Nemačke koja je bila predsedavajuća EU samo preneo stavove Evropskog saveta koji su tog dana usvojeni u Berlinu; UN Security Council, 3989th meeting, 26 March 1999, Doc. S/PV. 3989, pp. 16-18.

Generalni sekretar NATO-a Havijer Solan (*Javier Solana*) je izjavio da je upotreba oružane sile nužna i da je to jedino preostalo sredstvo koje može "sprečiti dalja ljudska stradanja i dalju represiju i nasilje protiv civilnog stanovništva na Kosovu".⁸³⁴

Predsednik Klinton (*Clinton*) je dan uoči otpočinjanja intervencije rekao da je "svet stajao po strani kada je Milošević počinio genocid u srcu Evrope protiv bosanskih muslimana i da neće biti dozvoljeno da se to desi na Kosovu, jer se radi o našim vrednostima".⁸³⁵ Sutradan je Klinton pismom obavestio Kongres da je glavni cilj intervencije očuvanje stabilnosti u regionu i "sprečavanje humanitarne katastrofe zbog ofanzive SRJ protiv naroda Kosova".⁸³⁶ Državna sekretarka SAD je smatrala da postojeće rezolucije Saveta bezbednosti o Kosovu čine dovoljnu pravnu osnovu za akciju NATO-a. Ona je na konferenciji za štampu rekla

"Postupajući na osnovu glave VII Povelje, Savet bezbednosti je usvojio tri rezolucije - 1160, 1199 i 1203 - namećući prinudne obaveze SRJ; a te je obaveze SRJ flagrantno ignorisala. Stoga je akcija NATO-a preduzeta u tom okviru, i mi nastavljamo da verujemo da je akcija NATO-a opravdana i nužna za zaustavljanje nasilja".⁸³⁷

Predstavnik SAD u Savetu bezbednosti je rekao

"mi verujemo da je takva akcija neophodna kako bi se odgovorilo na brutalno proganjanje kosovskih Albanaca od strane Beograda, kršenje međunarodnog prava, prekomernu i neselektivnu upotrebu sile, odbijanje da se pregovora kako bi se to pitanje mirno rešilo i trenutno vojno gomilanje na Kosovu - što sve nagoveštava humanitarnu katastrofu (*eng. humanitarian catastrophe*) nesagledivih razmera. Mi smo otpočeli današnju akciju radi sprečavanja te humanitarne katastrofe i onemogućavanja dalje agresije i represije na Kosovu."

On je još dodao

⁸³⁴ Press Statment, 23 March 1999 (NATO Press Release 1999 040); navedeno prema: Brenfors M.-Petersen M.M: op. cit., p. 497.

⁸³⁵ Navedeno prema: Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 266.

⁸³⁶ Navedeno prema: Field A: The Legality of Humanitarian Intervention and the Use of Force in the Absence of United Nations Authority, Monash University Law Review, vol. 26, 2000, no. 2, p. 339.

⁸³⁷ Državni sekretar M.Olbrajt (*M. Albright*), konferencija za štampu o Kosovu, Vašington, 25. mart 1999; Navedeno prema: Portela C: Humanitarian Intervention, NATO and International Law, Research Report 00.4, December 2000, p. 5.

"u tom kontekstu, mi verujemo da je akcija NATO-a opravdana i potrebna kako bi se zaustavilo nasilje i sprečila još gora humanitarna katastrofa (eng. *humanitarian disaster*)".⁸³⁸

Na istom ovom sastanku Saveta bezbednosti predstavnik SAD je govorio i o velikom broju izbeglica sa Kosova koje prete stabilnosti regiona, o nespremnosti SRJ da prihvati mirno rešenje problema, pominjao je ranije rezolucije Saveta bezbednosti, ali je izbegao precizno navođenje pravne podloge za akciju NATO-a.⁸³⁹

Britanski ambasador u Savetu bezbednosti je istakao da je "NATO bio primoran da preduzme vojnu akciju jer su sva druga sredstva za sprečavanje humanitarne katastrofe osujećena srpskim ponašanjem". Prema njemu "akcija koja se preduzima je legalna. Ona je opravdana kao izuzetna mera radi sprečavanja ogromne humanitarne katastrofe."⁸⁴⁰ Britanski premijer Bler (*Blair*) je 22. aprila u Čikagu ustvrdio da rat protiv Jugoslavije nije "zasnovan na bilo kakvim teritorijalnim ambicijama već na vrednostima".⁸⁴¹

Međutim, bilo je i drugačijih shvatanja u pojedinim zvaničnim britanskim krugovima. Analizirajući događaje na Kosovu, Komitet za spoljne poslove Donjeg doma britanskog parlamenta (eng. *House of Commons' Foreign Affairs Select Committee*) je našao da je intervencija NATO-a "bila suprotna određenim obavezama ... iz Povelje UN", mada je to moglo biti izbegnuto da su saveznici pokušali da iskoriste proceduru Ujedinjeni za mir,⁸⁴² i dodao da "doktrina humanitarne intervencije ima slabu osnovu u postojećem međunarodnom običajnom

⁸³⁸ UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, pp. 4-5.

⁸³⁹ UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, pp. 4-5. Sofaer, koji je svojevremeno i sam bio pravni savetnik u američkoj administraciji, priznaje da su se američki zvaničnici i NATO-a uzdržavali od objašnjenja konkretnog pravnog osnova intervencije u SR Jugoslaviji, i dodaje da to nije slučajno. Državni zvaničnici, čak i pravni savetnici, uvereni su da pravnici koji mašu argumenitma međunarodnog prava ne mogu igrati kredibilnu ulogu povodom pitanja koja se tiču upotrebe sile. Ti zvaničnici su zainteresovani za raspravu o činocima koji podržavaju ili potkopavaju taj konkretni slučaj upotrebe sile, i pozdravljaju pravnike koji im se pridružuju u tom postupku: Sofaer A.D: *International Law and Kosovo*, Stanford Journal of Interantional Law, vol. 36, Winter 2000, p. 20.

⁸⁴⁰ UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, p. 12.

⁸⁴¹ Navedeno prema: Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 267.

⁸⁴² House of Commons' Foreign Affairs Select Committee, Fourth Report on Kosovo: HC 28-I/II (2000), <<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199900/cmselect/cmcaff/28/2802.htm>>, para. 128.

pravu, što NATO akciju pravno gledano dovodi u pitanje".⁸⁴³ Na kraju, Komitet je zaključio "da je vojna akcija NATO-a, iako je njena legalnost sumnjiva pri postojećem stanju međunarodnog prava, bila opravdana na moralnoj osnovi".⁸⁴⁴

Predstavnik Francuske je na nešto opštiji način obrazložio intervenciju NATO-a istakavši da je "danas u pitanju mir, mir u Evropi - ali i ljudska prava su takođe u pitanju."⁸⁴⁵ Opredeljenjem za oružanu intervenciju Francuska je očito dala prednost ljudskim pravima nad očuvanjem mira. Tokom rasprava u Savetu bezbednosti Francuska je uporno pominjala rezolucije Saveta bezbednosti donete povodom kosovske krize i u njihovom nepoštovanju od strane Jugoslavije nalazila opravdanje za NATO intervenciju.⁸⁴⁶ Takođe, u saopštenju za štampu francusko Ministarstvo spoljnih poslova se fokusiralo na nepoštovanje rezolucija 1199 i 1203 i tvrdilo da se "zakonitost NATO akcije nalazi u ovlašćenju Saveta bezbednosti".⁸⁴⁷

Ambasador Kanade u Savetu bezbednosti je naveo da je "humanitarna brigada osnov naše akcije. Mi ne možemo samo stajati dok nedužni bivaju ubijani, čitavo stanovništvo je raseljeno, sela su zapaljena i opljačkana ...".⁸⁴⁸

Holandski ambasador je rekao da pošto zbog jednog ili dva stalna člana Savet bezbednosti nije doneo rezoluciju o upotrebi sile na Kosovu

"mi ne možemo sedeti skrštenih ruku i jednostavno dopustiti da se humanitarna katastrofa dogodi. U takvoj situaciji mi ćemo delovati na pravnoj osnovi kojom raspolažemo, a ono čime raspolažemo u ovom slučaju je više nego dovoljno ... postoje vremena kada u potrazi za mirom upotreba sile može biti legitimna. Holandija smatra da su ovo ta vremena."⁸⁴⁹

⁸⁴³ Ibid., para. 132.

⁸⁴⁴ Ibid., para. 138.

⁸⁴⁵ UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, p. 9.

⁸⁴⁶ UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, pp. 8-9; UN Security Council, 3989th meeting, 26 March 1999, Doc. S/PV. 3989, p. 7.

⁸⁴⁷ Saopštenje za štampu francuskog ministarstva za spoljne poslove od 25. marta 1999. godine; navedeno prema: Stromseth J: Rethinking Humanitarian Intervention: The Case for Incremental Change, in Holzgrefe J.L.-Keohane R.O: Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas, Cambridge, 2003, p. 235.

⁸⁴⁸ UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, p. 6.

⁸⁴⁹ Ibid., p. 8.

Ova država akciju Alijanse nije smatrala jednostranom, već akcijom koja proizilazi "direktno iz Rezolucije 1203 (1998), u vezi sa njenim flagrantnim nepoštovanjem od strane Savezne Republike Jugoslavije".⁸⁵⁰ Međutim, predstavnik Holandije je juna u Savetu bezbednosti izneo nešto što odudara od ovih stavova iznetih u martu. Naime, on je neposredno nakon usvajanja Rezolucije 1244 rekao da će države koje su smatrale da intervencija NATO-a predstavlja kršenje Povelje UN, "jednog dana početi da shvataju da Povelja nije jedini izvor međunarodnog prava".⁸⁵¹ Čini se da se takvom izjavom opravdanje intervencije želi naći u pravnim normama izvan Povelje UN. Nešto kasnije, holandski ministar spoljnih poslova je istakao "da ukoliko ta akcija nije bila u skladu sa međunarodnim pravom, problem nije u akciji već u postojećem međunarodnom pravu".⁸⁵²

Nemačka je naglašavala humanitarne nevolje koje su učinile vojnu intervenciju neophodnom, i tvrdila da, iako bez izričitog odobrenja Saveta bezbednosti, NATO akcija je bila u skladu sa "smislom i logikom" postojećih rezolucija ovog organa.⁸⁵³

Jedino se Belgija izričito pozvala na doktrinu humanitarne intervencije. Njen predstavnik je u postupku pred Međunarodnim sudom pravde po tužbi Jugoslavije istakao sledeće

"To nije intervencija protiv teritorijalnog integriteta ili nezavisnosti Republike Jugoslavije. Svrha NATO intervencije je da spasi ljude u opasnosti, u ozbiljnoj nevolji. Iz tog razloga Kraljevina Belgija stoji na stanovištu da je u pitanju oružana humanitarna intervencija, koja je kompatibilna sa članom 2, paragraf 4 Povelje, koji obuhvata samo intervenciju protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti države".⁸⁵⁴

⁸⁵⁰ UN Security Council, 3989th meeting, 26 March 1999, Doc. S/PV. 3989, p. 4.

⁸⁵¹ UN Security Council, 4011th meeting, 10 June 1999, Doc. S/PV. 4011, p. 12.

⁸⁵² Navedeno pema: Dekker I.F: *Illegality and Legitimacy of Humanitarian Intervention: Synopsis of and Comments on a Dutch Report*, *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 6, 2001, no. 1, p. 115. Imajući u vidu takvo ponašanje Holandije, Dekker (*Dekker*) ističe nedoslednost država kod pravdanja intervencije NATO-a u Jugoslaviji; Dekker I.F: *Illegality and Legitimacy of Humanitarian Intervention: Synopsis of and Comments on a Dutch Report*, *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 6, 2001, no. 1, p. 115.

⁸⁵³ Simma B: *op. cit.*, p. 12.

⁸⁵⁴ International Court of Justice, *Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium et al)*, Request for the Indication of Provisional Measures, (Oral Pleadings), 10 May 1999, CR99/15, <<http://www.icj-cij.org/icjwww.idocket/iybe/iybeframe.htm>>. Grej primećuje da su u početku države NATO-a ovu intervenciju primarno pravdale moralnim i političkim, a ne pravnim razlozima; Gray C: *op. cit.*, p. 32.

Pokušaji da se unilateralna intervencija poveže sa rezolucijama Saveta bezbednosti, a ne da se poziva na opšte međunarodno pravo ili još konkretnije na doktrinu humanitarne intervencije, jasno pokazuje uverenje dela država koje su učestvovala u operaciji na nužnost traženja odobrenja od Saveta bezbednosti za njihovu intervenciju.⁸⁵⁵

Većina članica NATO-a je naglašavala specifičnost intervencije na Kosovu, jasno pokazujući da ona neće služiti kao precedent za buduće akcije bez odobrenja Saveta bezbednosti.⁸⁵⁶ U tom smislu vrlo je upečatljiva izjava Državne sekretarke SAD, M. Olbrajt, data nakon okončanja bombardovanja Jugoslavije. U toj izjavi ona je istakla da se u slučaju Kosova radilo o "jedinствenoj situaciji *sui generis* u regionu Balkana", zaključujući da je važno da se "ne izvuku svakakve pouke iz nje".⁸⁵⁷ Takođe, i ministri spoljnih poslova Nemačke i Francuske su naglašavali da akcija u SR Jugoslaviji ne predstavlja precedent, već osoben slučaj.⁸⁵⁸

Za razliku od toga Belgija i Holandija su smatrale da humanitarna intervencija može poslužiti i u budućnosti kao opravdanje za vojnu akciju radi zaštite ljudskih prava kada Savet bezbednosti nije u stanju da odobri takvu akciju.⁸⁵⁹ Na

Vrlo je očito uzdržavanje najvećeg broja članica NATO-a da se pozovu na generalno pravo na unilateralnu humanitarnu intervenciju. S tim u vezi, Chesterman dodaje da su se države koje su opravdavale intervenciju u SR Jugoslaviji pozivale na potrebu izbegavanja humanitarne katastrofe. Iako ova fraza priziva doktrinu humanitarne intervencije, vidi se da je postojala određena opreznost u nameri da se izbegne pozivanje ove doktrine njenim pravim imenom; Chesterman S: op. cit., p. 214.

⁸⁵⁵ Gowlland-Debbas V: The Limits of Unilateral Enforcement of Community Objectives in the Framework of UN Peace Maintenance, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 2, p. 373.

⁸⁵⁶ Portela C: op. cit., p. 17.

⁸⁵⁷ Navedeno pream: Chesterman S: op. cit., p. 216.

⁸⁵⁸ Nemački ministar Joška Fišer (*Joschka Fischer*) je naveo da odluka NATO-a "ne sme postati precedent". Kada je u pitanju monopol na odobrenje upotrebe sile koji Savet bezbednosti ima "mi moramo izbegavati da se nađemo na klizavoj strmini"; navedeno prema: Simma B: op. cit., p. 13. Francuski ministar je izjavio da NATO intervencija "mora ostati izolovani slučaj koji ne stvara precedent"; navedeno prema: Stromseth J: Rethinking Humanitarian Intervention: The Case for Incremental Change, in Holzgrefe J.L.-Keohane R.O: *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge, 2003, p. 239.

⁸⁵⁹ Stromseth J: Rethinking Humanitarian Intervention: The Case for Incremental Change, in Holzgrefe J.L.-Keohane R.O: *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge, 2003, p. 239.

ovaj način NATO saveznici su pored podeljenosti u pogledu pravnog osnova akcije na Kosovu, izrazili svoje nejedinstvo i u pogledu budućnosti humanitarne intervencije.⁸⁶⁰

Što se tiče Jugoslavije, kao države protiv koje je intervencija izvršena, ona se oštro protivila toj intervenciji i u svakoj prilici je osuđivala.

Ambasador SR Jugoslavije je na sednici Saveta bezbednosti rekao

"Oružane snage Organizacije severnoatlantskog ugovora (NATO) su danas počinile jednostrani akt najbrutalnije i ničim izazvane agresije protiv Savezne Republike Jugoslavije ... ta nesumnjiva agresija predstavlja flagrantnu povedu osnovnih načela Povelje Ujedinjenih nacija i direktno je kršenje njenog člana 53 ...".⁸⁶¹

I na sastanku ovog organa održanom dva dana kasnije jugoslovenski ambasador je istakao da je njegova država "žrtva brutalne protivzakonite agresije" i dodao još da je ta agresija "nepravедna, nezakonita, gruba i beskrupulozna" optuživši članice NATO-a da su se stavile u službu albanskih separatista.⁸⁶² Predstavnik Jugoslavije je i na sednici Saveta bezbednosti održanoj povodom usvajanja Rezolucije 1244 istim rečima kvalifikovao intervenciju NATO-a, oštro se usprotivivši pokušaju grupe G-8 da se *post festum* ona legalizuje.⁸⁶³

Stav SR Jugoslavije o intervenciji jasno odslikavaju i postupci pokrenuti protiv deset država NATO-a pred Međunarodnim sudom pravde.⁸⁶⁴ Pokretanje

⁸⁶⁰ Roberts (*Roberts*) nalazi da su dva razloga uticala na to da članice NATO-a, a i ostale države budu uzdržane u prihvatanju opšte doktrine humanitarne intervencije. Najpre, većina država u međunarodnoj zajednici nije spremna da unapred dopusti jednu vrstu intervencije koja još više pojačava moć velikih sila, i može biti upotrebljena protiv njih; i drugo, NATO članice i druge države bi stvaranjem takve doktrine bile dovedene u nelagodnu situaciju jer ih ona može obavezati da interveniše u situacijama u kojima nisu željne da to učine; Roberts A: NATO's "Humanitarian War" over Kosovo, *Survival*, vol. 41, Autumn 1999, no. 3, p. 120.

⁸⁶¹ UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, p. 13.

⁸⁶² UN Security Council, 3989th meeting, 26 March 1999, Doc. S/PV. 3989, p. 11.

⁸⁶³ UN Security Council, 4011th meeting, 10 June 1999, Doc. S/PV. 4011, pp. 3-6.

⁸⁶⁴ SR Jugoslavija je 29. aprila 1999. godine podnela zahteve za pokretanje postupka protiv SAD, Velike Britanije, Francuske, Nemačke, Italije, Holandije Belgije, Kanade, Portugalije i Španije. Svi ovi zahtevi su sadržinski gotovo istovetni, a kao osnov nadležnosti navedena je Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, s tim što se kod Belgije i Holandije navode i posebni bilateralni sporazumi. Prevod zahteva protiv Belgije videti u: *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 207-215. Zbog rezervi SAD i Španije na čl. 9 Konvencije postupci protiv te dve države su skinuti sa liste, dok je SRJ 6. januara 2000. godine protiv preostalih osam država podnela obrazloženu tužbu. Za tekst tužbe videti: <www.icj-cij.org>.

ovih postupaka jasno pokazuje uverenje SR Jugoslavije da je intervencijom NATO-a prekršeno međunarodno pravo.

5.3. Međunarodna reakcija

Kao što je već rečeno, neposredno po otpočinjanju akcije NATO-a u Jugoslaviji održana su dva sastanka Saveta bezbednosti na kojima je raspravljano o toj intervenciji. Pored pet članica NATO koje su istovremeno bile i u sastavu ovog organa, a o čijim stavovima je već bilo reči, i ostale države, kako članice tako i nečlanice Saveta bezbednosti, imale su priliku da na sednici ovog organa iznesu svoje stavove.⁸⁶⁵

Nekoliko država je u Savetu bezbednosti podržalo akciju NATO-a u Jugoslaviji. Među njima je bio i predstavnik Nemačke, kao zemlje koja je u to vreme predsedavala EU. On je u raspravi pred Savetom bezbednosti izneo stav EU, između ostalog, rekavši

"Mi, članice Evropske unije, imamo moralnu obavezu da osiguramo da se ne ponovi neselektivno ponašanje i nasilje, koje je januara 1999. godine postalo primetno tokom masakra u Račku. Mi imamo obavezu da stotinama hiljada izbeglica i raseljenih lica obezbedimo povratak domovima."⁸⁶⁶

Predstavnici još dve države iz Evrope su snažno podržali intervenciju. Slovenački ambasador je izneo žaljenje zbog toga "što svi stalni članovi nisu bili spremni da postupaju u skladu sa svojim posebnim odgovornostima za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti ..." i izrazio nadu da će se akcija NATO-a sprovoditi u skladu sa parametrima ustanovljenim relevantnim rezolucijama Saveta bezbednosti.⁸⁶⁷ Dva dana kasnije predstavnik ove države je podsetio da "Savet bezbednosti ima prvenstvenu, ali ne i isključivu nadležnost za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti",⁸⁶⁸ aludirajući na to da u odsustvu pravovremene

⁸⁶⁵ Pored 15 članica, sastanku Saveta bezbednosti od 24. marta 1999. godine, na sopstveni zahtev, prisustvovala su još i Belorusija, Indija, Nemačka, Albanija, Bosna i Hercegovina i Jugoslavija, dok su na sastanku 26. marta, pored ovih država, učešće uzele Kuba i Ukrajina.

⁸⁶⁶ UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, p. 17. Ustvari, nemački predstavnik je samo preneo stavove sa sastanka Evropskog saveta EU koji je tog dana održan u Berlinu.

⁸⁶⁷ UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, p. 7.

⁸⁶⁸ UN Security Council, 3989th meeting, 26 March 1999, Doc. S/PV. 3989, p. 4.

akcije ovog organa države mogu samostalno dejstvovati".⁸⁶⁹ Predstavnik Albanije je na sednici Saveta bezbednosti istakao "... da je međunarodna zajednica intervenisala u cilju zaustavljanja humanitarne katastrofe ... Republika Albanija u potpunosti podržava vojnu akciju Organizacije severnoatlantskog ugovora, i smatra da akcija podupire mir i stabilnost u regionu".⁸⁷⁰

I dve države iz Azije i Afrike, kao nestalni članovi Saveta bezbednosti, svojim su izjavama pružili potporu NATO bombardovanju. Malezijski ambasador je rekao da "... međunarodna zajednica ne može dopustiti da ostane po strani, imajući u vidu razmere nasilja na terenu i pogoršanje humanitarnih uslova na Kosovu ..." i sa žaljenjem konstatovao da je "u odsustvu akcije Saveta po ovom pitanju bilo nužno preduzeti akciju izvan Saveta".⁸⁷¹ Gambijski predstavnik je na istoj sednici rekao da je "dužnost svake vlade da štiti svoje građane. Sa dubokim žaljenjem mi govorimo o činjenici da je međunarodna zajednica morala da preduzme akciju koju je danas preduzela".

Neke države (Norveška, Australija, Austrija, i Mađarska) su izvan Saveta bezbednosti bezrezervno podržale intervenciju NATO-a.⁸⁷²

Za razliku od napred navedenih, značajna grupa država je izrazila svoje protivljenje akciji u Jugoslaviji. Među njima su bile i dve stalne članice Saveta bezbednosti - Rusija i Kina.

Ruski ambasador Lavrov je intervenciju NATO-a nazvao jednostranom upotrebom sile protiv suverene države koja je preduzeta bez odluke Saveta bezbednosti i stoga je okvalifikovao kao kršenje Povelje UN. On je istakao da su "pokušaji da se NATO napadi opravdaju argumentima o sprečavanju humanitarne katastrofe na Kosovu potpuno neodrživi. ... ti argumenti ni na koji način nisu zasnovani na Povelji ili drugim opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava ...".⁸⁷³ Ambasador je dodao da Rusija ne brani ni jednu stranu koja krši među-

⁸⁶⁹ UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, p. 7.

⁸⁷⁰ Ibid., p. 18.

⁸⁷¹ Ibid., p. 10.

⁸⁷² Antonopoulos C: op. cit., p. 441.

⁸⁷³ UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, p. 2.

narodno humanitarno pravo, ali protiv tih kršenja se može boriti jedino čistih ruku i sa dobrom potporom u pravu, praveći komparaciju sa demokratskom državom koja se protiv kriminala ne može boriti ilegalnim sredstvima. U svom govoru ruski predstavnik je citirao izjavu Predsednika Jeljcina u kojoj je ovaj istakao da je "Rusija duboko povređena vojnom akcijom NATO-a protiv suverene Jugoslavije, koja je ništa manje nego akt otvorene agresije".⁸⁷⁴ Na novom sastanku Saveta bezbednosti Lavrov je precizirao da je NATO svojom akcijom prekršio članove 2(4), 24 i 53 Povelje UN.⁸⁷⁵

Stavovi Rusije su podržani od strane Kine, Indije, Belorusije, Namibije i Kube. Kineski predstavnik je akciju NATO-a okarakterisao kao "nesumnjivu povredu Povelje Ujedinjenih nacija i priznatih normi međunarodnog prava" kojoj se "kineska vlada strogo protivi".⁸⁷⁶ Indija je istakla da "napad na Saveznu Republiku Jugoslaviju ... jeste očigledno kršenje člana 53 Povelje ... nije odobren od strane Saveta na osnovu glave VII Povelje, i stoga je u potpunosti nezakonit".⁸⁷⁷ Belorusija je naglasila da se "upotreba oružane sile protiv Jugoslavije bez odgovarajuće odluke jedino kompetentnog međunarodnog tela, što je nesumnjivo Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija, kao i svako ubacivanje stranih vojnih kontigenata protivno volji Vlade Jugoslavije, kvalifikuje kao akt agresije ...".⁸⁷⁸ Predstavnik Namibije je naglasio da "vojna akcija protiv Savezne Republike Jugoslavije ne može biti rešenje. Nadalje, implikacije te akcije mogu izaći izvan Savezne Republike Jugoslavije, stvarajući time ozbiljnu pretnju miru i bezbednosti u regionu. Stoga, moja delegacija zahteva hitan prekid tekuće vojne akcije i traži iscrpljenje svih mogućih načina za mirno rešavanje sukoba".⁸⁷⁹ Oštru kritiku na račun

⁸⁷⁴ Ibid., p. 3.

⁸⁷⁵ UN Security Council, 3989th meeting, 26 March 1999, Doc. S/PV. 3989, p. 5.

⁸⁷⁶ Ibid., UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, p. 12.

⁸⁷⁷ Ibid., p. 15.

⁸⁷⁸ Ibid., p. 15.

⁸⁷⁹ UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, p. 10.

NATO intervencije iznela je i Kube smatrajući je "povredom normi i načela međunarodnog prava", odnosno "agresijom na Jugoslaviju".⁸⁸⁰

Kada su, pak, u pitanju Brazil, Argentina i Gabon iz izjava njihovih predstavnika u Savetu bezbednosti se ne može izvući siguran zaključak o svesrdnoj podršci intervenciji na Kosovu. Međutim, isto tako je očigledno da je nisu ni otvoreno kritikovali. Predstavnik Argentine je rekao da je NATO akcija "uzrok duboke zabrinutosti Argentine" dodajući da odgovornost leži na Beogradu pošto je cilj vojne akcije sprečavanje humanitarne katastrofe na Kosovu.⁸⁸¹ Predstavnik druge južnoameričke države je izjavio da "brazilska vlada pažljivo prateći situaciju na Kosovu izražava svoju zabrinutost zbog najnovijih događanja, uključujući humanitarne aspekte. U skladu sa nepokolebljivom privrženošću mirnom rešavanju sporova, Vlada Brazila žali zbog eskalacije tenzija koje je rezultiralo pribegavanjem oružanoj akciji".⁸⁸² U objašnjenju svog glasanja protiv predloga ruske rezolucije kojom o osudi akcije NATO-a, Argentina je istakla da je njen negativan glas "zasnovan na temeljnoj potrebi da doprinese zaustavljanju ekstremno teških kršenja ljudskih prava koja se događaju u pokrajini Kosovo ...",⁸⁸³ dok predstavnik Brazila, koji je takođe glasao protiv usvajanja te rezolucije, nije tom prilikom učestvovao u diskusiji. Gabon je osudio sve akte nasilja na Kosovu i podržao napore Kontakt grupe da se dođe do političkog rešenja kosovskog problema, a na kraju je još dodao da se ta država "u načelu protivi upotrebi sile radi rešavanja lokalnih ili međunarodnih sporova".⁸⁸⁴

Na već pominjanom sastanku Saveta bezbednosti koji je održan 26. marta 1999. godine, dva dana po otpočinjanju napada na Jugoslaviju, Rusija, Belorusija

⁸⁸⁰ Kubanski ambasador koji je prisustvovao sednici Saveta bezbednosti 26. marta, okarakterisao je glasanje kao "sramno" smatrajući da su manje države podlegle pritisku SAD. On je rekao da "nikada ranije unipolarni poredak nametnut od strane SAD nije bio tako očigledan i uznemirujući" i kada Savet bezbednosti posluži kao njegov poslušni instrument tada se samo čini da UN i međunarodno pravo funkcionišu, a ustvari služe za kapriciozna tumačenja i krupne manipulacije; UN Security Council, 3989th meeting, 26 March 1999, Doc. S/PV. 3989, p. 13.

⁸⁸¹ UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, pp. 10-11.

⁸⁸² Ibid., p. 8.

⁸⁸³ UN Security Council, 3989th meeting, 26 March 1999, Doc. S/PV. 3989, p. 7.

⁸⁸⁴ UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988, p. 10.

i Indija su predložile rezoluciju kojom bi se osudila akcija NATO-a zbog kršenja članova 2(4), 24 i 53 Povelje UN. Međutim, taj predlog je odbačen sa 12 glasova,⁸⁸⁵ a jedino su Rusija, Kina i Namibija glasale za njeno usvajanje. Argumenti država koji su pravdali intervenciju su, uglavnom, bili zasnovani na nužnosti sprečavanja humanitarne katastrofe i na njenoj utemeljenosti u postojećim rezolucijama Saveta bezbednosti.⁸⁸⁶ Može se videti da su tom prilikom 6 država koje nisu sa zapada i Slovenija podržale 5 članica NATO-a.

Negativan ishod glasanja u Savetu bezbednosti o ruskom predlogu osude NATO intervencije ne može se smatrati odobrenjem ove akcije onako kako to traži Povelja,⁸⁸⁷ jer "neosuđivanje nije isto što i odobrenje".⁸⁸⁸ Pokušajem da se neosuđivanje intervencije od strane Saveta bezbednosti izjednači sa njenim odobrenjem potpuno se izokreću norme Povelje UN sa željom da se dobije sasvim drugačiji efekat od onog koji se Poveljom želeo postići. Eventualnim prihvatanjem tog stanovišta države bi bile slobodne da preduzmu bilo koju akciju, i ukoliko njihova akcija ne doživi osudu Saveta bezbednosti onda bi ona bi bila legalna. Na taj način bi stalni članovi Saveta bezbednosti i njihovi saveznici imali potpuno određene ruke, jer bi mogli intervenisati bilo gde i iz bilo kojih razloga. Savet bezbednosti ne bi bio u stanju da osudi takvu akciju usled upotrebe prava veta. Međutim, cilj normi Povelje UN koje uređuju kolektivni sistem bezbednosti je sasvim drugačiji. Pomenutim normama Povelje se želela sprečiti svaka akcija, pa i akcija stalnog člana Saveta bezbednosti ako se tome protivi neki drugi stalni član ili najmanje sedam nestalnih članica ovog organa.

⁸⁸⁵ Protiv su glasale Argentina, Bahrein, Brazil, Kanada, Francuska, Gabon, Gambija, Malezija, Holandija, Slovenija, SAD i Velika Britanija.

⁸⁸⁶ Više o stavovima država videti: UN Security Council, 3989th meeting, 26 March 1999, Doc. S/PV. 3989.

⁸⁸⁷ Bajers (*Byers*) i Česterman posebno podvlače da je u tom momentu u Savetu bezbednosti bilo čak 5 država koje su članovi NATO-a. Oni podsećaju da su slabije države često izložene pritisku da podrže poziciju vodećih država, i navode primer SAD koje su činile razna obećanja (nastavak trgovinskih odnosa, davanje pomoći, podrška u dobijanju zajmova Svetske banke) kako bi u Savetu bezbednosti osigurale usvajanje Rezolucije 678 i time dale veći legitimitet Operaciji pustinjska oluja; Byers M.-Chesterman S: *Changing the Rules about Rules? Unilateral Humanitarian Intervention and the Future of International Law*, in Holzgreffe J.L.-Keohane R.O: *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge, 2003, pp. 182, 192.

⁸⁸⁸ Greenwood C: op. cit., p. 155.

I na sastanku Saveta bezbednosti na kojem je usvojena Rezolucija 1244, države su, uglavnom, ponavljale svoje stavove sa martovskih sednica ovog organa.⁸⁸⁹

5.3.1. Značaj rezolucija Saveta bezbednosti

Savet bezbednosti UN je doneo nekoliko rezolucija povodom kosovske krize, od čega su tri usvojene pre početka NATO intervencije (1160,⁸⁹⁰ 1199,⁸⁹¹ 1203⁸⁹²), a jedna rezolucija neposredno po okončanju bombardovanja SR Jugoslavije (1244⁸⁹³). Svakako da te rezolucije predstavljaju jedan vid međunarodne reakcije na humanitarnu intervenciju koja se odigrala u Jugoslaviji. Međutim, značaj tih rezolucija se vrlo različito shvata. Njihovo viđenje od strane država već je razmatrano, dok će na ovom mestu biti izneto njihovo poimanje u doktrini međunarodnog prava.

5.3.1.1. Rezolucije usvojene pre intervencije

Što se tiče rezolucija 1160, 1199 i 1203, za razliku od nekih država, niko od internacionalista njih ne vidi kao dovoljnu pravnu osnovu za NATO intervenciju.

Ima onih koji samo smatraju da ne treba potpuno zanemariti rezolucije koje je Savet bezbednosti usvojio tokom kosovske krize jer su one značajne za formiranje pravnog okvira u kojem je NATO delovao. U tim rezolucijama je utvrđeno da situacija na Kosovu predstavljala pretnju međunarodnom miru i bezbedno-

⁸⁸⁹ UN Security Council, 4011th meeting, 10 June 1999, Doc. S/PV. 4011. Švabah (*Schwabach*) iz ponašanja država tokom i nakon usvajanja Rezolucije 1244 zaključuje da su države prihvatile validnost intervencije NATO-a. Kao potvrdu toga on navodi da su čak i države koje su inicijalno osudile intervenciju (Kina, Rusija i Indija) kasnije prihvatile njene posledice čime su pokazale svoju nedoslednost. Prema njemu, Rusija je dala prećutnu saglasnost intervenciji NATO-a svojim učestvovanjem i saradnjom sa KFOR-om. Pored toga, Rusiji i Kina nisu upotrebile veto prilikom usvajanja Rezolucije 1244 čime su mogle sprečiti prihvatanje rezultata intervencije. Indija se nakon okončanja bombardovanja gotovo nije izjašnjavala o NATO intervenciji; Schwabach A: Yugoslavia v. NATO, Security Council Resolution 1244, and the Law of Humanitarian Intervention, Syracuse Journal of International Law and Commerce, vol. 27, Winter 2000, no. 1, pp. 83, 101.

⁸⁹⁰ UN Security Council Resolution 1160, 31 March 1998.

⁸⁹¹ UN Security Council Resolution 1199, 23 September 1998.

⁸⁹² UN Security Council Resolution 1203, 24 October 1998.

⁸⁹³ UN Security Council Resolution 1244, 10 June 1999.

sti i da to pitanje nije u isključivoj nadležnosti SR Jugoslavije. One sadrže autoritativnu kvalifikaciju da u je u SRJ postojalo ozbiljno kršenje ljudskih prava koje je pretilo humanitarnom katastrofom, kao i osudu prekomerne upotrebe sile od strane srpskih snaga i osudu terorističkih akata OVK. Pored toga, ove rezolucije su nametale i značajne obaveze SRJ, od kojih je najvažnija povlačenje srpskih bezbednosnih snaga sa Kosova. Međutim, na kraju se priznaje da pomenute rezolucije, ipak, ne odobravaju upotrebu vojne sile, te stoga opravdanje intervencije treba tražiti na drugom mestu.⁸⁹⁴

Dominantan je stav da ove rezolucije ne mogu poslužiti kao opravdanje za intervenciju u Jugoslaviji. Bajers i Česterman nedvosmisleno navode da nijedna rezolucija Saveta bezbednosti o Kosovu ne odobrava upotrebu sile. Citirajući delove iz Rezolucije 1199 (Savet bezbednosti odlučuje da "ukoliko konkretne mere zahtevane u ovoj rezoluciji i Rezoluciji 1160 ne budu preduzete, razmotriće dalje akcije i dodatne mere radi održavanja ili ponovnog uspostavljanja mira i stabilnosti u regionu") i Rezolucije 1203 ("Savet bezbednosti odlučuje da se i dalje bavi ovim pitanjem"), oni zaključuju da nema pomena o humanitarnoj intervenciji. Iz napred navedenog, sasvim je jasno da je svaka odluka o preduzimanju humanitarne intervencije trebala biti doneta od strane Saveta bezbednosti na kasnijem sastanku.⁸⁹⁵ Rezolucije 1199 i 1203 ne mogu predstavljati pravnu osnovu za NATO intervenciju zbog izričitih ograničenja ustanovljenih Poveljom UN, kao i usled očiglednog protivljenja upotrebi sile od strane dve stalne članice Saveta bezbednosti.⁸⁹⁶ Pomenute rezolucije o Kosovu mogu obezbediti određeni stepen legitimiteta za NATO akciju i njene *de facto* granice, one ne mogu predstavljati pravnu osnovu za tu humanitarnu intervenciju.⁸⁹⁷ Račić smatra da rezolucije koje su prethodile NATO bombardovanju (1160 i 1199) ne sadrže nikakva ovlašćenja

⁸⁹⁴ Greenwood C: op. cit., pp. 157.

⁸⁹⁵ Byers M.-Chesterman S: op. cit., p. 181.

⁸⁹⁶ Egan P.T: The Kosovo Intervention and Collective Self-Defence, *International Peacekeeping*, vol. 8, 2001, no. 3, pp. 44-45.

⁸⁹⁷ Wheatley S: The Foreign Affairs Select Committee Report on Kosovo: NATO Action and Humanitarian Intervention, *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 5, 2000, no. 2, p. 268; Wheatley S: The NATO Action Against the Federal Republic of Yugoslavia: Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Era, *Northern Ireland Legal Quarterly*, vol. 50, 1999, no. 4, p. 486.

Saveta bezbednosti za preduzimanje intervencije i smatra neozbiljnim argumente takve vrste.⁸⁹⁸

Čak i neki koji intervenciju NATO-a smatraju legalnom, a osnov nalazi u Rezoluciji 1244,⁸⁹⁹ slažu se da rezolucije Saveta bezbednosti o Kosovu koje su prethodile bombardovanju ne mogu poslužiti kao pravni osnov za takvu akciju. Prema tom shvatanju, "jedina pravna posledica zaključka da situacija predstavlja pretnju miru je ta da je sam Savet ovlašćen da odobri ili odluči da pribegne oružanoj sili".⁹⁰⁰

Poslednja u nizu rezolucija donetih pre intervencije (1203) sadrži neobičajenu referencu o ovlašćenju Saveta bezbednosti kojom se potvrđuje da "shodno Povelji Ujedinjenih nacija, prvenstvena odgovornost za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti je poverena Savetu bezbednosti". Neki smatraju, s obzirom da je u to vreme (oktobar 1998. godine), vojna intervencija NATO-a je već uveliko razmatrana a akcija Generalne skupštine nije bila realistična mogućnost, da ta referenca predstavljala pokušaj da se NATO podseti na prerogative Saveta bezbednosti.⁹⁰¹ Tu referencu treba shvatiti kao kritiku već izraženoj nameri NATO-a da jednostrano upotrebi oružanu silu.⁹⁰²

Pored toga što poriču značaj ovih rezolucija za pitanje legalnosti intervencije u Jugoslaviji, neki ukazuju i na dalekosežne štetne posledice pokušaja da se na implicitan način pronalaze ovlašćenja u rezolucijama Saveta bezbednosti. Česterman smatra da rezolucije povodom kosovske krize ne mogu obezbediti pravnu osnovu za NATO intervenciju, i kod njih nema čak ni ono malo nedoumica

⁸⁹⁸ Račić O: NATO: napuštanje pravnih normi osnivačkih ugovora, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 121. I *White*, takođe smatra da rezolucije koje su prethodile NATO intervenciji ni na koji način ne mogu obezbediti pravno opravdanje za tu intervenciju; *White N.D: The Legality of Bombing in the Name of Humanity, Journal of Conflict and Security Law*, vol. 5, 2000, no. 1, p. 32.

⁸⁹⁹ Pellet A: Brief Remarks on the Unilateral Use of Force, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 2, pp. 387, 389.

⁹⁰⁰ *Ibid.*, p. 388.

⁹⁰¹ Schreuer C: *op. cit.*, p. 152.

⁹⁰² Suy E: NATO's Intervention in Federal Republic of Yugoslavia, *Leiden Journal of International Law*, vol. 13, 2000, p. 200.

koje postoje kod Rezolucije 688 o Iraku.⁹⁰³ On kritikuje težnju da se iz tih rezolucija koje ne sadrže izričito odobrenje za upotrebu sile izvlače neki napregnuti zaključci kojima se takvo odobrenje pokušava naći. Ukoliko se uloga Saveta bezbednosti približi onoj koju je imao Savet u Društvu naroda, sa ovlašćenjem da samo preporuči prinudne akcije, moguće je da sve više regionalizovan međunarodni sistem počne da liči na nešto starije saveze devetnaestog veka kada je dominirao Evropski koncert.⁹⁰⁴ Tri rezolucije koje su donete povodom kosovske krize i prethodile bombardovanju "ne mogu biti potpora bilo kojoj tvrdnji o implicitnom odobrenju upotrebe sile protiv Jugoslavije od strane NATO". Doktrina implicitnog odobrenja veoma je opasna. Ta doktrina stvara rizik da, ukoliko rezolucije budu korišćene kao implicitno opravdanje za upotrebu sile, Savet bezbednosti postane veoma uzdržan u donošenju rezolucija na osnovu glave VII kojom osuđuje ponašanje država.⁹⁰⁵

5.3.1.2. Rezolucija 1244

Ima onih koji nedvosmisleno tvrde da Rezolucija 1244 Saveta bezbednosti predstavlja dokument koji daje legalitet intervenciji u SR Jugoslaviji. Pele smatra da je intervencija NATO-a u SRJ sve do usvajanja Rezolucija 1244 bila "legitimna, ali nelegalna" a da je pomenuta rezolucija pomirila legalitet i legitimitet.⁹⁰⁶ Rezolucija 1244 otklanja svaku sumnju u legalnost NATO intervencije. Iako ona ne daje izričiti blagoslov NATO akciji, nezamislivo je da organ UN koji ima primarnu odgovornost za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti može "priznati kao legalnu situaciju stvorenu zločinom", jer u protivnom, ukoliko bi bila nelegalna, NATO akcija bi se jedino mogla okarakterisati kao zločin agresije".⁹⁰⁷ Me-

⁹⁰³ Chesterman S: op. cit., p. 214.

⁹⁰⁴ Ibid., p. 218.

⁹⁰⁵ Gray C: op. cit., pp. 194-195.

⁹⁰⁶ Pellet A: Brief Remarks on the Unilateral Use of Force, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 2, p. 387.

⁹⁰⁷ Pellet A: State Sovereignty and the Protection of Fundamental Human Rights: An International Law Perspective, *Pugwash Occasional Papers*, vol. 1, no. 1, <<http://www.pugwash.org/publication/op/opv/InI.html>>, p. 5.

đutim, i sam Pele uviđa da takva konstrukcija ima loše strane. Kako on kaže "*ex post facto* legalizacija intervencije NATO-a u Srbiji je nesrećna i uvodi u međunarodni pravni poredak element nesigurnosti koji je duboko protivrečan istinskoj funkciji prava u svakom društvu".⁹⁰⁸ Rezolucijom 1244 "Savet bezbednosti je u suštini odobrio akciju NATO-a". Čak i one države koje su ranije tražile osudu te akcije (Rusija, Kina) Rezolucijom 1244 su prihvatile posledice intervencije.⁹⁰⁹

Međutim, Dinštajn (*Dinstein*) smatra da Rezolucija 1244 koju je Savet bezbednosti usvojio po okončanju intervencije ni na koji način ne predstavlja retroaktivno odobrenje NATO akcije. U svakom slučaju, "odobrenje Saveta bezbednosti se mora dati unapred, a ne nakon akcije. U suprotnom, situacija može postati haotična: pribegavanje sili će postati jako rašireno, i svako će takvo ponašanje pravdati očekivanim retroaktivnim odobrenjem od strane Saveta bezbednosti".⁹¹⁰ Imajući u vidu sadržinu Rezolucije 1244 i debatu prilikom njenog usvajanja, ona nas "vraća nazad na zabranu upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje i da ona ne sadrži nikakav pokušaj legalizacije upotrebe sile koji se desio pre njenog usvajanja".⁹¹¹ Ni odobrenje Saveta bezbednosti da se snage KFOR-a rasporede na Kosovu ne može predstavljati retroaktivnu legalizaciju NATO-a bombardovanje.⁹¹²

Ima i onih internacionalista koji se, iako po drugim osnovima priznaju zakonitost humanitarne intervencije na Kosovu, protive shvatanjima da Rezolucija 1244 legalizuje tu intervenciju. Mertus, koja inače smatra da Povelja UN dopušta humanitarnu intervenciju,⁹¹³ ističe da je Rezolucija 1244 u potpunosti okrenuta

⁹⁰⁸ Pellet A: Brief Remarks on the Unilateral Use of Force, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 2, p. 389.

⁹⁰⁹ Schwabach A: Yugoslavia v. NATO, Security Council Resolution 1244, and the Law of Humanitarian Intervention, *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, vol. 27, winter 2000, no. 1, p. 101.

⁹¹⁰ Dinstein Y: Humanitarian Intervention in the Face of Genocide, *Justice*, vol. 27, spring 2001, p. 7.

⁹¹¹ Gowlland-Debbas V: The Limits of Unilateral Enforcement of Community Objectives in the Framework of UN Peace Maintenance, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 2, p. 375.

⁹¹² White N.D: The Legality of Bombing in the Name of Humanity, *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 5, 2000, no. 1, p. 32.

⁹¹³ Ova autorka smatra da intervencija NATO-a nije protivna čl. 2(4) Povelje jer nije usmerena protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti i njena svrha je saglasna ciljevima UN. Pored toga, ona smatra da čl. 55 i 56 Povelje zahtevaju humanitarnu intervenciju od država članica u slučaju

budućnosti i da ni na koji način ne ocenjuje intervenciju koja je prethodila njenom usvajanju. Postupajući na taj način, Savet bezbednosti nije dao *ex post* odobrenje NATO bombardovanju.⁹¹⁴ Grinvud (*Greenwood*), pristalica NATO intervencije na osnovu običajnog prava,⁹¹⁵ kaže da Rezolucija 1244 ne sadrži retroaktivnu legalizaciju intervencije u SR Jugoslaviji.⁹¹⁶

5.3.2. Međunarodni sud pravde i intervencija u SR Jugoslaviji

Za razliku od svih prethodnih unilateralnih humanitarnih intervencija gde nijedna država protiv kojih su one sprovedene nije pokrenula postupak pred Međunarodnim sudom pravde, Jugoslavija je to učinila. Još tokom bombardovanja SR Jugoslavija je podnela zahtev za pokretanje postupka protiv 10 država članica NATO, istovremeno tražeći od Suda i da izrekne privremene mere u cilju zaustavljanja bombardovanja.⁹¹⁷

Nakon skidanja SAD i Španije sa liste, Sud je u preostalim osam slučajeva našao da nema *prima facie* nadležnost za prihvatanje tužbe Jugoslavije i usled toga nije mogao da izrekne privremene mere.⁹¹⁸ Tokom postupka o privremenim merama Sud se nije direktno izjašnjavao o humanitarnoj intervenciji, ali se, ipak, mogu izdvojiti dva paragrafa iz njegove naredbe koji se, na određeni način, mogu dovesti u vezu sa upotrebom sile radi zaštite ljudskih prava. Oni glase:

ozbiljnog i masovnog kršenja ljudskih prava; Mertus J: Reconsidering the Legality of Humanitarian Intervention: Lessons from Kosovo, *William and Mary Law Review*, vol. 41, 2000, no. 5, pp. 1763-1772.

⁹¹⁴ Mertus J: The Imprint of Kosovo on the Law of Humanitarian Intervention, *ILSA Journal of International and Comparative Law*, vol. 6, 2000, no. 2, p. 532

⁹¹⁵ On smatra da moderno međunarodno običajno pravo priznaje pravo na humanitarnu intervenciju od strane država, ili regionalnih organizacija; Greenwood C: op. cit., p. 170.

⁹¹⁶ Ibid., p. 155.

⁹¹⁷ Zahtev (eng. *Application*) je podnet 29. aprila 1999. godine, i to protiv SAD, Velike Britanije, Francuske, Nemačke, Italije, Holandije Belgije, Kanade, Portugalije i Španije, da bi nakon brisanja SAD i Španije sa liste zbog očiglednog nedostatka nadležnosti, SRJ podnela obrazloženu tužbu (eng. *Memorial*) protiv preostalih osam država (5. januar 2000. godine). Više o ovim postupcima videti: Obradović S: Sporovi Srbije i Crne Gore pred Međunarodnim sudom pravde, *Godišnjak, Udruženja za međunarodno pravo Srbije i Crne Gore*, 2000-2003, str. 228-229.

⁹¹⁸ International Court of Justice, *Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium)*, Order Denying Request for the Provisional Measures, 2 June 1999, <<http://www.icj-cij.org/icjwww.idocket/iybe/iybeframe.htm>>, para. 45.

"Budući da je Sud duboko zabrinut ljudskom tragedijom, gubitkom života i ogromnim patnjama na Kosovu koje predstavljaju pozadinu ovog spora, i stalnim gubitkom života i ljudskim patnjama u svim delovima Jugoslavije; Budući da je Sud duboko zabrinut zbog upotrebe sile u Jugoslaviji; budući da u postojećim okolnostima takva upotreba pokreće vrlo ozbiljna sporna pitanja međunarodnog prava ...".⁹¹⁹

U citiranim paragrafima je indirektno potvrđeno da ljudska prava predstavljaju predmet međunarodne brige, u ovom slučaju Međunarodnog suda pravde, ali je istovremeno izražena i briga zbog upotrebe sile u Jugoslaviji potvrđeno da je pitanje upotrebe sile radi zaštite ljudskih prava "sporno pitanje" međunarodnog prava.

5.4. Stav doktrine

Kao i u prethodnim slučajevima, doktrina međunarodnog prava je podeljena i kod poslednje humanitarne intervencije u XX veku. Na ovom mestu će biti izneta shvatanja samo onih pisaca koji su se izričito izjašnjavali o legalnosti humanitarne intervencije u Jugoslaviji. Treba podsetiti da su određena doktrinarna mišljenja o intervenciji NATO-a već izložena kod analize domašaja rezolucija Saveta bezbednosti donetih povodom kosovske krize.

Postoje internacionalisti koji su posebno razmatrali intervenciju u Jugoslaviji i nedvosmisleno tvrde da je ona bila zakonita. Tako Vitli (*Wheatley*) smatra da NATO intervencija na Kosovu "može biti smatrana jasnim primerom zakonite humanitarne intervencije u posthladnoratovskoj eri".⁹²⁰ Mertus smatra da je odluka NATO da interveniše u SR Jugoslaviji bila legalna jer je implicitno dopuštena Poveljom UN, ali izražava sumnju da su u njoj upotrebljavana dopuštena sredstva i načini borbe.⁹²¹ Postupajući u skladu sa opredeljenjem američke administracije,

⁹¹⁹ Ibid., paras. 16-17.

⁹²⁰ Wheatley S: The NATO Action Against the Federal Republic of Yugoslavia: Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Era, Northern Ireland Legal Quarterly, vol. 50, 1999, no. 4, p. 514.

⁹²¹ Mertus J: Reconsidering the Legality of Humanitarian Intervention: Lessons from Kosovo, William and Mary Law Review, vol. 41, 2000, no. 5, pp. 1778-1787. O kršenjima međunarodnog humanitarnog prava tokom NATO intervencije više videti: Starčević M: Agresija NATO protiv Jugoslavije i međunarodno humanitarno pravo, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 135-148; Starčević M: Povrede principa proporcionalnosti primene sile u vazдушnim napadima

kao raniji pravni savetnik u toj administraciji, Sofaer (*Sofaer*) navodi nekoliko faktora koji su relevantni za pitanje zakonitosti NATO intervencije,⁹²² i na kraju zaključuje da je sa stanovišta normi i ciljeva Povelje ona bila opravdana.⁹²³

Drugi, načelno izbegavajući pozivanje na doktrinu humanitarne intervencije, akciju NATO-a u SR Jugoslaviji pravdaju brojnim posebnim okolnostima koje su tom prilikom postojale. Murman (*Moorman*) takav pristup naziva analizom zasnovanom na činjenicama. On ističe da se opravdanje za pomenutu intervenciju nalazi u: a) postojanju nekoliko rezolucija Saveta bezbednosti koje su se odnosile na Kosovo; b) kvalifikaciji humanitarne situacije na Kosovu od strane Saveta bezbednosti kao "teške"; c) nepostojanju realistične miroljubive alternative za NATO intervenciju; d) pretnji da veliki broj izbeglica ugrozi regionalni mir; e) ranijim iskustvima na prostoru bivše SFRJ koja su pokazala nespremnost lidera da se priklone političkom rešavanju sporova.⁹²⁴ Miler (*Miller*), pak, navodi sledeće razloge koji opravdavaju intervenciju u Jugoslaviji: a) pretnju miru i bezbednosti u regionu; b) posebnu ulogu NATO-a s obzirom da su njegove trupe već bile u Bosni i Hercegovini u cilju očuvanja mira u regionu; c) odluka o intervenciji na Kosovu je bila multilateralna, a ne individualna; d) postoja- nje preteće humanitarne katastrofe na Kosovu; e) prethodna upotreba diplomatskih i političkih pokušaja da se reši kriza na Kosovu; f) činjenica da se sve to dešavalo na Balkanu poznatom kao regionu koji je izazivao šire sukobe. Miler ističe da nijedan od ovih faktora kada se posmatra izolovano ne bi bio dovoljan da

NATO na Jugoslaviju, u Petrović M.-Radivojević Z. (ur.): Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo, Niš, 2001, str. 213-222.

⁹²² On navodi sledeće činioce koji intervenciju NATO-a čine zakonitom: a) jugosloveske snage nisu izazvale samo humanitarnu katastrofu, već su prekršile posebna pravila o ljudskim pravima, uključujući zabranu genocida, rasne diskriminacije, proterivanja, i izvršile su brojne povrede zakona i običaja rata; b) kosovska kriza je imala potencijal da izazove poremećaj evropske bezbednosti; c) istorija ponašanja SRJ u Bosni je svakako značajna za procenu zakonitosti intervencije NATO-a; i, d) cilj NATO akcije nije bio da trajno izmeni teritorijalna prava Jugoslavije; Sofaer A.D: op. cit., pp. 13-14.

⁹²³ Ibid., p. 15.

⁹²⁴ Moorman W: Humanitarian Intervention and International Law in the Case of Kosovo, New England Law Review, vol. 36, 2002, no. 4, pp. 779-783.

opravda upotrebu sile, ali kada se uzmu zajedno onda su oni dovoljni za opravdanje upotrebe sile od strane NATO-a.⁹²⁵

Ima pokušaja u doktrini da se vrlo napregnutom konstrukcijom dokaže da su UN podržale intervenciju NATO-a u Jugoslaviji. Tom prilikom se ne oslanja samo na rezolucije Saveta bezbednosti, već na opštu ulogu svetske organizacije u kosovskoj krizi. Tako Mirijam navodi da UN nikada nisu osudile akciju NATO-a kao nelegalnu, što predstavlja prećutno odobravanje intervencije. Pored toga, on navodi da su finalni pregovori o miru između NATO-a i Jugoslavije vođeni i okončani pod okriljem UN i da su NATO trupe prisutne na Kosovu pod pokroviteljstvom ove svetske organizacije. Mirijam na osnovu tih veza NATO-a i UN zaključuje da su, odsustvom bilo kakvog osuđujućeg odgovora, Ujedinjene nacije prihvatile NATO intervenciju.⁹²⁶

Dipi ima osobeno stanovište u pogledu zakonitosti intervencije NATO-a u SR Jugoslaviji, smatrajući da je ona bila validna sa suštinske strane, ali defektna sa formalne strane. Po njemu, ciljevi vojne intervencije su bili u skladu sa najosnovnijim principima međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava, ali, nasuprot tome, formalna validnost akcije je očigledno neodrživa jer je preduzeta izvan okvira ustanovljenog glavom VII Povelje UN. Dipi zaključuje da akcija NATO-a, bez obzira na procenu njene legalnosti, jasno pokazuje slabljenje sistema kolektivne bezbednosti i Ujedinjenih nacija.⁹²⁷

Čarni izričito ne osporava legalnost NATO intervencije, ali, s obzirom na odsustvo odobrenja Saveta bezbednosti, smatra da ta legalnost u najboljem slučaju ostaje sumnjiva. Prema njemu ona predstavlja "preventivnu humanitarnu intervenciju" koja je zasnovana na ranijim ponašanjima SR Jugoslavije i na očekiva-

⁹²⁵ Miller J.A: op. cit., pp. 97-99. Slično prethodnim autorima, Bring (*Bring*) navodi sedam obaveznih uslova za dopuštenost unilateralne humanitarne intervencije, među kojima i odobrenje od strane Generalne skupštine UN shodno Rezoluciji ujedinjeni za mir. Međutim, iako takvo odobrenje NATO nije zatražio, on intervenciju u Jugoslaviji smatra dopuštenom. Ostaje nejasno zašto je Bring u ovom slučaju odstupio od uslova koje je sam postavio; Bring O: After Kosovo: NATO Should Formulate a Doctrine on Humanitarian Intervention?, USAF Academy Journal of Legal Studies, vol. 10, 1999-2000, no. 1, pp. 64-65.

⁹²⁶ Merriam J.J: op. cit., p. 152.

⁹²⁷ Dupuy P.M: op. cit., p. 27.

nim rizicima. Čarni smatra da ona predstavlja naročito opasan oblik već ionako problematičnog koncepta humanitarne intervencije.⁹²⁸

U posebnu grupu se mogu svrstati oni internacionalisti koji priznaju da je humanitarna intervencija u Jugoslaviji bila nezakonita, ali je bila moralno opravdana. Tako Sima smatra da "samo tanka crvena linija deli NATO akciju na Kosovu od međunarodne legalnosti", tj. da je NATO počinio povredu međunarodnog prava koja nije ozbiljne prirode. Međutim, on smatra da je i pored kršenja međunarodnog prava ta intervencija bila dopuštena imajući u vidu konkretne okolnosti na Kosovu, drugim rečima ona predstavlja povredu međunarodnog prava, koja je opravdana moralnim razlozima.⁹²⁹ Nezavisna međunarodna komisija za Kosovo je zaključila da je na osnovu postojećeg međunarodnog prava "NATO kampanja bila nelegalna, ali legitimna". Komisija u takvom zaključku nalazi pomirenje zabrane upotrebe sile bez odobrenja Saveta bezbednosti i potrebe za zaštitom stanovništva na Kosovu.⁹³⁰ NATO intervencija na Kosovu (1999) najsvježiji primer u nizu nelegalnih intervencija kojima je moguće dati moralno opravdanje⁹³¹ koja pokazuje "rastući konsenzus o postojanju neprihvatljivog jaza između onoga što međunarodno pravo jeste i onog što moral zahteva".⁹³²

Međutim, ima onih koji negiraju da je intervencija NATO-a bila čak i moralno opravdana. Leopard smatra, da pored toga što je intervencija bila nelegalna, ona nije ni moralno opravdana jer je prekršila osnovne etičke principe. Po njemu, ne postoji vidljiv dokaz da su članice NATO saveza učinile značajan napor da dobiju odobrenje Saveta bezbednosti za svoju vojnu akciju. NATO članice su možda tačno procenile da će Rusija i Kina uložiti veto,⁹³³ ali su one, međutim,

⁹²⁸ Charney J.I: op. cit., p. 841.

⁹²⁹ Simma B: op. cit., p. 22.

⁹³⁰ Independent International Commission on Kosovo: op. cit., pp. 185-186.

⁹³¹ Buchann A: Reforming the International Law of Humanitarian Intervention, in Holzgrefe J.L.-Keohane R.O: Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas, Cambridge, 2003, p. 130.

⁹³² Ibid., p. 130.

⁹³³ Kako Mirijam uočava, SAD i NATO nisu želeli da rizikuju negativno glasanje jer bi ono predstavljalo izričitu zabranu jednostrane intervencije. Ali bez formalnog glasanja postavlja se pitanje da li je postojala istinska blokada Saveta bezbednosti; Merriam J.J: op. cit., p. 144.

trebale učiniti svaki mogući napor u cilju dobijanja njihove podrške (ili makar uzdržavanja) za vojnu akciju, kao što su to kasnije učinile u odnosu na prisustvo KFOR-a.⁹³⁴ Ispitujući 10 kriterijuma koji treba da budu ispunjeni da bi postojao pravičan rat,⁹³⁵ Moler (*Møller*) nalazi da je prilikom bombardovanja NATO uglavnom odstupio od ovih kriterijuma. NATO je ispunio samo dva kriterijuma (pravedna namera i odgovarajući organi za izvođenje operacija), za dva kriterijuma autor nije mogao sa sigurnošću da potvrdi da li su ispunjeni (proporcionalnost između kršenja ljudskih prava i upotrebljene sile i nedopuštenost određenih meta), dok je preostalih šest kriterijuma nesumnjivo narušeno.⁹³⁶ Na kraju Moler zaključuje da je "NATO jasno prekršio kriterijume pravičnog rata".⁹³⁷

Iako je Nezavisna međunarodna komisija za Kosovo zaključila da je "NATO kampanja bila nelegalna, ali legitimna" ona se ipak protivi da se u budućoj proceni opravdanosti pojedinih intervencija elemenat prava zameni elementom morala. Ukoliko NATO akcija na Kosovu države iskoriste kao presedan za ignorisanje ili protivrečenje Savetu bezbednosti bazirajući to na sopstvenom tumačenju međunarodne moralnosti, stabilizirajuća uloga Saveta bezbednosti će biti ozbiljno ugrožena.⁹³⁸

Sa pitanjem moralnosti intervencije u Jugoslaviji tesno je vezano i pitanje motiva za njeno preduzimanje. Braunli ukazuje da su njeni humanitarni motivi suštinski podriveni činjenicom da je pretnja silom početkom oktobra 1998. godine bila direktno povezana sa političkom agendom, tj. traženjem da Jugoslavija

⁹³⁴ Lepard B.D: op. cit., p. 369. Ovaj autor smatra da je na taj način povređen etički princip konsultacija i princip da se poboljšanje postojećeg stanja mora tražiti na svaki mogući pravni način pre nego što se odluči da se pravo prekrši iz moralnih razloga. I Analizirajući Holandski izveštaj, Deker zaključuje da je zbog izostanka pokušaja dobijanja odobrenja organa UN intervencija NATO-a u Jugoslaviji, pored toga što je bila nelegalna, bila i nelegitimna; Dekker I.F: op. cit., p. 124.

⁹³⁵ Od tih 10 kriterijuma pet se odnosi na *ius ad bellum* (pravedna namera, odgovarajući organ, poslednje sredstvo, proporcionalnost i verovatnoća uspešnosti), i isto toliko na *ius in bello* (odgovarajući organ, imunitet neboraca, proporcionalnost, nedopuštenost nekih meta i nedopuštenost nekih oružja); Møller B: Kosovo nad the Just War Tradition, Paper for the Commission on Internal Conflicts, <<http://www.comw.org/pda/fulltext/0008moeller.doc>>, pp. 1-6.

⁹³⁶ Ibid., pp. 6-13.

⁹³⁷ Ibid., p. 12.

⁹³⁸ Independent International Commission on Kosovo: op. cit., p. 174.

prihvati zahteve koji se tiču statusa Kosova.⁹³⁹ I nedosledna pozicija SAD po pitanju ljudskih prava takođe pokreće pitanje motiva za intervenciju na Kosovu. Na jednoj strani ova država se zalaže za nepovredivost univerzalno priznatih ljudskih prava, dok na drugoj strani ona ometa globalni pokušaj zaštite tih prava.⁹⁴⁰

Na račun humanitarne intervencije u Jugoslaviji upućene su i kritike zbog izostanka procedure predviđene Rezolucijom ujedinjeni za mir. Vajt oštro kritikuje NATO zbog toga što pre otpočinjanja bombardovanja nije iskoristio pomenutu proceduru. On nema opravdanja za zaobilaženje Generalne skupštine kao organa koji u najboljoj meri reprezentuje međunarodnu zajednicu, i koji ima supsidijarnu odgovornost za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti, a primarnu nadležnost za materiju ljudskih prava.⁹⁴¹ Ovaj pisac nalazi da je pomalo ironično da je procedura koja je 1950. godine uvedena na zahtev zapadnih zemalja i od njih branjena, u slučaju kosovske krize zaboravljena.⁹⁴² Pretpostavlja se da su tri razloga uticala na zaobilaženje pomenute procedure. Prvo, strah da će u Generalnoj skupštini izostati dvotrećinska većina za vojnu intervenciju, drugo, obezbeđenjem odobrenja od strane UN stvorilo bi se očekivanje, ako ne i pravna obaveza, da NATO i ubuduće postupi na taj način, što bi ograničilo slobodu izbora NATO-a, i na kraju, strah da bi korišćenje Generalne skupštine za odobravanje vojne akcije u Jugoslaviji moglo stvoriti opasan presedan koji bi u budućnosti mogao biti upotrebljen protiv NATO država.⁹⁴³ Pored tih navode se još neki razlozi za uzdržanost NATO od angažovanja Generalne skupštine UN. Najpre, to je strah da bi time bilo potkopano pravo veta stalnih članica Saveta bezbednosti. Možda su SAD i Velika Britanija želele da u toj situaciju premoste rusku i kinesku pretnju vetom, ali su bile svesne da time čine presedan koji bi u budućnosti

⁹³⁹ Brownlie I: "International Law and the Use of Force by States" Revisited, *Chinese Journal of International Law*, vol. 1, 2002, no. 1, p. 12.

⁹⁴⁰ SAD odugovlače sa ratifikacijom Otavske konvencije o zabrani antipersonalnih mina, Statuta Međunarodnog krivičnog suda, a u nekim federalnim jedinicama i dalje zadržavaju smrtnu kaznu; Voon T: op. cit., p. 79.

⁹⁴¹ White N.D: The Legality of Bombing in the Name of Humanity, *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 5, 2000, no. 1, p. 38.

⁹⁴² Ibid., p. 41.

⁹⁴³ Ibid., p. 43.

ugrozio ovu privilegiju stalnih članica. Pored toga, pribegavanje proceduri Ujedinjeni za mir bi ohrabrilo arapske zemlje da pokušaju da zaobiđu veto SAD usvajanjem rezolucije u Generalnoj skupštini o prinudnim merama protiv Izraela.⁹⁴⁴

Veliki broj internacionalista nedvosmisleno tvrdi da je intervencija u Jugoslaviji bila nelegalna. Kaseze ističe da je akcija NATO-a u SRJ protivna Povelji UN i da predstavlja radikalno odstupanje od njenih pravila. Istovremeno on iznosi svoje otvoreno neslaganje sa Siminim stanovištem da se kod NATO intervencije radi samo o minornoj povredi Povelje.⁹⁴⁵ Čarni smatra da NATO intervencija u Jugoslaviji nesporno predstavlja povredu Povelje UN i međunarodnog prava. Ova intervencija predstavlja rizik za opstanak zabrane jednostrane upotrebe sile. Bez obzira na to koliko je intencija NATO intervencije bila dobronamerna, ona stvara osnovu za zloupotrebu budućih intervencija sa manje dobroćudnim ciljevima.⁹⁴⁶ I *Sij* smatra da intervencija država članica NATO-a protiv SR Jugoslavije ne može biti opravdana sa stanovišta međunarodnog prava.⁹⁴⁷ Gajslinger (*Geistlinger*) NATO intervenciju u Jugoslaviji naziva "pokušajem zbacivanja Povelje putem revolucije", čemu se on oštro protivi.⁹⁴⁸ Za ruskog internacionalistu Melkova, (*Мелков*) sa stanovišta međunarodnog prava, akcija NATO-a u Jugoslaviji predstavlja "direktni akt agresije, koji je u potpunosti

⁹⁴⁴ Wheeler N.J: Legitimizing Humanitarian Intervention: Principles and Procedures, *Melbourne Journal of International Law*, vol. 2, 2001, p. 566. I Bring smatra da je NATO mogao od Generalne skupštine UN zatražiti odobrenje za intervenciju na Kosovu, koja bi na osnovu Rezolucije ujedinjene za mir takvo odobrenje mogla dati. Međutim, za razliku od prethodne dvojice, Bring zaključuje da je ponašanje pojedinih država u Savetu bezbednosti 26. marta 1999. godine prilikom rasprave o nacrtu ruske rezolucije pokazalo da rasprava o Kosovu nije pitanje koje bi moglo dovesti do podele sever-jug, te da bi potrebna većina u Generalnoj skupštini bila ostvarena bez ikakvih problema; Bring O: op. cit., p. 63.

⁹⁴⁵ Cassese A: *Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?*, *European Journal of International Law*, vol. 10, 1999, no. 1, pp. 23-24, 29.

⁹⁴⁶ Charney J.I: op. cit., pp. 834-835.

⁹⁴⁷ Suy E: *NATO's Intervention in Federal Republic of Yugoslavia*, *Leiden Journal of International Law*, vol. 13, 2000, p. 204.

⁹⁴⁸ Geistlinger M: *The Attack on SRJ an Attack on Public International Law*, u Petrović M.-Radivojević Z. (ur.): *Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo*, Niš, 2001, pp. 59-61.

odgovara određenju agresije, usvojenom 14. decembra 1974 godine na XXIX zasjedanju Generalne skupštine OUN-a.⁹⁴⁹

Roberts navodi da činjenica da je 19 država sa višepartijskim demokratskim sistemima delovala kolektivno je impresivna, i demokratska priroda njihovih sistema može pomoći u stvaranju određenih ograničenja u pogledu korišćenih sredstava i ciljeva vojne operacije. Međutim, postojeće međunarodno pravo koje se odnosi upotrebu sile ne zavisi od toga da li su države koje sili pribegavaju demokratske ili autokratske.⁹⁵⁰

Svi jugoslovenski internacionalisti koji su pisali o intervenciji NATO-a okarakterisali su je kao kršenje međunarodnog prava.

Na početku treba istaći da je u svom saopštenju Jugoslovensko udruženje za međunarodno pravo kvalifikovalo intervenciju u Jugoslaviji kao agresiju i kao takvu je oštro osudilo, ističući da je njome NATO "pogazio fundamentalna načela Povelje UN, koja zabranjuje rat i bilo koji oblik primene sile, pod bilo kakvim izgovorom i pozivanjem na bilo kakve razloge".⁹⁵¹

Što se tiče stavova pojedinih internacionalista, kao što je već rečeno, svi oni se slažu da bombardovanje Jugoslavije predstavlja povredu međunarodnog prava, često je kvalifikujući kao agresiju.

Analizirajući pravila Rezolucije o definiciji agresije, Račić nalazi da se intervencija NATO-a u SRJ uklapa u pojam agresije predviđene tim dokumentom.⁹⁵² Polazeći od toga da pravo na humanitarnu intervenciju nije ponovo ustanovljeno u pravnom sistemu Ujedinjenih nacija, Etinski zaključuje da je vojna intervencija NATO-a "predstavljala kršenje obaveze neupotrebe sile protiv druge države".⁹⁵³ Čak da pravo na humanitarnu intervenciju postoji, vojna intervencija

⁹⁴⁹ Melkov G.M: Гуманитарное вмешательство - международно прававые аспекты, Московский журнал международного права, Но. 2000/3, str. 180.

⁹⁵⁰ Roberts A: NATO's "Humanitarian War" over Kosovo, Survival, vol. 41, Autumn 1999, no. 3, p. 107.

⁹⁵¹ Saopštenje Jugoslovenskog udruženja za međunarodno pravo povodom agresije NATO na Jugoslaviju, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 7.

⁹⁵² Račić O: NATO: napuštanje pravnih normi osnivačkih ugovora, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 123.

⁹⁵³ Etinski R: Application of Law in the Case of NATO Military Intervention Against the FR of Yugoslavia, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol. 46, 1999, br. 1-3, p. 52.

protiv SRJ bi predstavljala zloupotrebu tog prava.⁹⁵⁴ Etinski smatra da je intervencija NATO-a u SR Jugoslaviji ustvari "vojna agresija" koja predstavlja "ozbiljno kršenje najosnovnijih principa međunarodnog prava, i ne može biti pravdana bilo kojim humanitarnim izgovorom".⁹⁵⁵ Ovaj autor je državama članicama NATO-a, koje se zalažu vladavinu prava, zamerio što nisu bile spremne da prihvate nadležnost Međunarodnog suda pravde i time omogućće donošenje odluke koja bi bila najbolji test legalnosti njihove intervencije.⁹⁵⁶

Krivokapić, takođe, intervenciju protiv SR Jugoslavije kvalifikuje kao agresiju koja predstavlja "najflagrantnije kršenje opštih pravnih principa"⁹⁵⁷ i osnovnih principa međunarodnog prava,⁹⁵⁸ kao i povredu Povelje UN".⁹⁵⁹ I Mitić vazdušnu kampanju protiv Jugoslavije kvalifikuje kao agresiju, ističući da je to "prva agresija na suverenu državu u ljudskoj istoriji koja je sprovedena pod maskom humanitarne intervencije".⁹⁶⁰ Paunović negira postojanja prava na humani-

⁹⁵⁴ Ibid., p. 52.

⁹⁵⁵ Etinski R: Power and Law in the Case of NATO Aggression Against FR Yugoslavia, in Klajn L. (ed): NATO Aggression on the FR Yugoslavia, Novi Sad, 2000, p. 61.

⁹⁵⁶ Etinski R: Application of Law in the Case of NATO Military Intervention Against the FR of Yugoslavia, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol. 46, 1999, br. 1-3, p. 50.

⁹⁵⁷ Krivokapić navodi da je u vezi sa intervencijom prekršeno načelo savesnosti (prilikom vođenja pregovora u Rambujeu), načelo zabrane zloupotrebe prava (SAD, Velika Britanija i Francuska su zloupotrebila svoja prava u UN i vršenjem pritiska onemogućila da se pitanje Kosova reši u okviru UN), načela *nemo iudex in re sua* (isključivanjem Saveta bezbednosti iz odlučivanja i jednostranim donošenjem odluke o intervenciji); Krivokapić B: NATO Aggression on Yugoslavia as an Assault on the Foundations of the Modern International Law, in Klajn L. (ed): NATO Aggression on the FR Yugoslavia, Novi Sad, 2000, pp. 201-202.

⁹⁵⁸ Prilikom intervencije povređeni su sledeći principi: suverenost država, zabrana pretnje ili upotrebe sile, zabrana agresije, zabrana intervencije u unutrašnje poslove drugih država, obaveza mirnog rešavanja međunarodnih sporova, savesno ispunjavanje svih međunarodnih obaveza; Krivokapić B: NATO Aggression on Yugoslavia as an Assault on the Foundations of the Modern International Law, in Klajn L. (ed): NATO Aggression on the FR Yugoslavia, Novi Sad, 2000, pp. 201-204.

⁹⁵⁹ Ovaj autor smatra da su intervencijom prekršeni ciljevi UN, osnovna načela UN, obaveza mirnog rešavanja sporova, obaveza iznošenja sporova pred Savet bezbednosti, obaveza iznošenja sporova pred Međunarodni sud pravde, zabrana preduzimanja prinudnih akcija od strane regionalnih organizacija bez odobrenja Saveta bezbednosti, blokada ovlašćenih organa UN od strane država članica NATO-a, povreda ovlašćenja generalnog sekretara UN; Krivokapić B: NATO Aggression on Yugoslavia as an Assault on the Foundations of the Modern International Law, in Klajn L. (ed): NATO Aggression on the FR Yugoslavia, Novi Sad, 2000, pp. 204-211.

⁹⁶⁰ Mitić M: Aggression as Humanitarian Intervention, in in Klajn L. (ed): NATO Aggression on the FR Yugoslavia, Novi Sad, 2000, p. 237. Osim kršenja pravila o upotrebi sile, Mitić navodi i druga brojna kršenja međunarodnog prava koja su izvršena prilikom pomenute intervencije. O tome više videti: Mitić M: Agresija NATO na Jugoslaviju - negacija međunarodnog prava, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 77-88.

tarnu intervenciju u međunarodnom pravu i dodaje da NATO nije imao pravo da "humanitarno interveniše" u Jugoslaviji.⁹⁶¹ Đorđević smatra da je NATO izvršio agresiju na SR Jugoslaviju jer je intervencija preduzeta bez pravnog osnova i nje su prekršeni članovi 2(4) i 53(1) Povelje UN.⁹⁶² Perazić smatra da je Severnoatlantska alijansa izvršila agresiju na Jugoslaviju i da je tom prilikom procedura pred Savetom bezbednosti namerno izbegnuta, čime je ukazano na karakter upotrebe sile.⁹⁶³

Starčević smatra da je oružani napad NATO-a na Jugoslaviju klasičan primer agresije koji je jasno zabranjen pravilima međunarodnog prava.⁹⁶⁴ Zbog kršenja čl. 53 Povelje o upotrebi sile od strane regionalnih organizacija, Čukalović akciju NATO-a karakteriše kao agresiju shodno Rezoluciji o definiciji agresije iz 1974. godine.⁹⁶⁵ Lopičić,⁹⁶⁶ Lapčević-Petković,⁹⁶⁷ Vukčević⁹⁶⁸ Todić⁹⁶⁹ u svojim radovima intervenciju NATO-a u SR Jugoslaviji, takođe, kvalifikuju kao agresiju.

Pored razlika u oceni legalnosti, internacionalisti različito gledaju i na značaj intervencije u Jugoslaviji za budući razvoj međunarodnog prava.

⁹⁶¹ Paunović M: "Humanitarna intervencija" kao zloupotreba načela zabrane upotrebe sile u međunarodnom pravu, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 150, 153.

⁹⁶² Đorđević S: Kontrola zakonitosti akata Saveta bezbednosti UN: preporuke i ograničenja, u Petrović M.-Radivojević Z. (ur.): *Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo*, Niš, 2001, str. 50-51.

⁹⁶³ Perazić G: NATO i države članice kao strane u sukobu u agrsiji na SR Jugoslaviju, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 125.

⁹⁶⁴ Starčević M. Agresija NATO protiv Jugoslavije i međunarodno humanitarno pavo, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 136.

⁹⁶⁵ Čukalović I: NATO Aggression on Yugoslavia from the Aspect of International law, in Klajn L. (ed): *NATO Aggression on the FR Yugoslavia*, Novi Sad, 2000, p. 307.

⁹⁶⁶ Lopičić Đ: Ratni zločini protiv civilnog stanovništva izvršeni od strane država članica NATO u agresiji na SRJ, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 159-174.

⁹⁶⁷ Lapčević-Petković V: Značaj i uloga nauke i tehnologije tokom i nakon agresije NATO na SRJ - međunarodni aspekt, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 175-177.

⁹⁶⁸ Vukčević D: Ugovor o osnivanju Organizacije severnoatlantskog saveza u svetlu NATO intervencije, u Petrović M.-Radivojević Z. (ur.): *Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo*, Niš, 2001, str. 108.

⁹⁶⁹ Todić D: Teška i druga dela ugrožavanja životne sredine u međunarodnom pravu i agresija na SR Jugoslaviju, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 191-205.

Sima, koji intervenciju NATO-a smatra minornim kršenjem Povelje UN i opravdanom iz moralnih razloga, odriče svaki značaj kosovskog slučaja za buduće ponašanje u sličnim situacijama, i čak izražava bojazan od takvog ponašanja.⁹⁷⁰ Na taj način se njegov stav o precedentom karakteru ove intervencije poklapa sa stavovima nekih država koje su u njoj učestvovala (SAD, Nemačka i Francuska).

Za razliku od njega, Kaseze koji ovu intervenciju tretira grubom povredom Povelje UN, smatra da kršenje međunarodnog prava prilikom NATO intervencije može poslužiti za postepenu kristalizaciju običajnog pravila koje dopušta humanitarnu intervenciju.⁹⁷¹ Brenfors i Petersen smatraju da izostanak osude NATO akcije predstavlja indikativni element *opinio iurus*-a koji može biti važan segment u formiranju običajnog pravila.⁹⁷²

Kiri (*Currie*) intervenciji NATO u Jugoslaviji pridaje precedentni značaj iz još dva razloga. Najpre, on ističe da je u njoj učestvovalo 19 država koje, iako su locirane u relativno uskom geografskom području, predstavljaju značajan poprečni presek međunarodne zajednice. U tom savezu prisutne su ne samo države zapadne Evrope i Severne Amerike, već i tri istočnoevropske države. Pored toga, u njemu su zastupljena dva glavna pravna sistema i jedna dominantno muslimanska zemlja (Turska), a takođe su zastupljene i države različitog ekonomskog potencijala. Drugo, on ističe da je u dva navrata ponašanje NATO-a imalo značaj za kreiranje običajnog pravila. Prvi put je to bio slučaj 13. oktobra 1998. godine kada je doneta aktivirajuća odluka koja je predstavljala jasnu "pretnju upotrebom sile" protiv SR Jugoslavije, i potom sama oružana intervencija u proleće 1999. godine.⁹⁷³

⁹⁷⁰ Simma B: op. cit., p. 22.

⁹⁷¹ Cassese A: *Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?*, European Journal of International Law, vol. 10, 1999, no. 1, p. 29; Cassese A: *A Follow-Up: Forcible Humanitarian Countermeasures and Opinio Necessitatis*, European Journal of International Law, vol. 10, 1999, no. 4, pp. 798-799.

⁹⁷² Brenfors M.-Petersen M.M: op. cit., p. 498.

⁹⁷³ Currie J: *NATO's Humanitarian Intervention in Kosovo: Making or Breaking International Law*, Canadian Yearbook of International Law, vol. 36, 1998, pp. 325-326.

III Legalnost humanitarne intervencije

Imajući u vidu izvore međunarodnog prava, odgovor na pitanje o legalnosti humanitarne intervencije treba tražiti u ugovornom i običajnom pravu. Opšta pravna načela priznata od strane civilizovanih naroda ovom prilikom nisu od značaja jer po tom pitanju postoji dovoljno razvijen korpus ugovornog i običajnog prava, tako da nema mesta pozivanju na taj dopunski izvor međunarodnog prava. Što se tiče sudske prakse i doktrine kao pomoćnih izvora, one će svakako biti uzeti u obzir kao sredstvo za utvrđivanje postojanja i sadržine običajnih pravnih normi.

1. Ugovorno pravo

Svakako da Povelja UN predstavlja najznačajniji međunarodni ugovor koji se mora uzeti u obzir prilikom utvrđivanja legalnosti humanitarne intervencije. Razlog za to leži u činjenici da Povelja sadrži zabranu upotrebe sile i pretnje silom, a humanitarna intervencija predstavlja jednu vrstu upotrebe sile. Stoga je nužno ispitati da li humanitarna intervencija može egzistirati paralelno sa Poveljom UN i zabranom upotrebe sile koju ovaj ugovor sadrži.

Pored toga, značajnu ulogu u utvrđivanju legalnosti humanitarne intervencije imaju i odredbe o ljudskim pravima koje se nalaze u brojnim međunarodnim ugovorima.

1.1. Povelja UN i humanitarna intervencija

Povelja UN je univerzalni međunarodni ugovor koji reguliše brojna pitanja od značaja za današnju međunarodnu zajednicu. Međutim, za pitanje legalnosti humanitarne intervencije najznačajnija je zabrana pretnje i upotrebe sile koja je sadržana u čl. 2(4) ovog ugovora. Pored toga, i odredbe o ljudskim pravima koje su sadržane u ovom ugovoru mogu biti relevantne za to pitanje, ali će o njima biti reči u delu rada koji je posvećen odnosu ugovornih odredbi o ljudskim pravima i humanitarne intervencije.

1.1.1. (In)kompatibilnost humanitarne intervencije sa čl. 2(4) Povelje

Imajući u vidu zabranu upotrebe sile sadržanu u čl. 2(4) Povelje UN, postavlja se pitanje da li preduzimanje unilateralne humanitarne intervencije predstavlja njeno kršenje, ili, pak, ona ne potpada pod domašaj te zabrane. Ne postoji jedinstven odgovor na to pitanje, već jedni tvrde da čl. 2(4) Povelje dopušta humanitarnu intervenciju (afirmativna shvatanja), dok oni drugi smatraju da pomenuti član zabranjuje ovu vrstu intervencije (negatorska shvatanja). Pored pomenutih shvatanja, važno je i videti kakav odnos prema humanitarnoj intervenciji imaju rezolucije Generalne skupštine kojima se tumači čl. 2(4) Povelje.

1.1.1.1. Afirmativna shvatanja

Kao što je već istaknuto, postoje stav prema kojem čl. 2(4) Povelje zabranjuje samo upotrebu sile koja ima određene kvantitativne i kvalitativne karakteristike. On je baziran na uskom tumačenju i shvatanju da ovaj član zabranjuje samo upotrebu one sile koja ugrožava teritorijalni integritet ili političku nezavisnost države, ili koja nije u skladu sa ciljevima UN. Svaka druga upotreba sile koja ne ugrožava napred pomenute državne atribute i ne protivreči ciljevima UN nije zabranjena, a humanitarna intervencija je upravo takav primer.

Rajsman i Mek Dugal (*McDougal*) stoje na stanovištu da čl. 2(4) Povelje UN ne sadrži zabranu upotrebe sile *per se*, već samo onu upotrebu sile koja se koristi u određene nezakonite svrhe. Pošto humanitarna intervencija ne teži teritorijalnim promenama, niti ugrožava političku nezavisnost države u kojoj se interveniše, i nije u suprotnosti sa ciljevima UN, stoga je čl. 2(4) Povelje ne zabranjuje - tvrde ovi pisci.⁹⁷⁴ Uz to, oni dodaju da i preambula Povelje UN "potvrđuje da upotreba sile u opštem interesu, kao što je ona u samoodbrani ili u humanitarne svrhe, nastavlja da bude pravom dopuštena".⁹⁷⁵

⁹⁷⁴ Reisman M.-McDougal M.S: Humanitarian Intervention to Protect Ibos, in Lillich R. (ed.): Humanitarian Intervention and the United Nations, Charlottesville, 1973, p. 177.

⁹⁷⁵ Ibid., p. 172.

Brenfors i Petersen misle da čl. 2(4) Povelje ne sadrži zabranu humanitarne intervencije. Po njima, taj član zabranjuje samo rat u njegovom klasičnom značenju, tj. invaziju koja za posledicu ima promenu granica ili ukidanje nezavisnosti. Pošto humanitarna intervencija nema takve neprihvatljive ciljeve, ona ne potpada pod domašaj zabrane čl. 2(4).⁹⁷⁶ Čl. 2(4) ne zabranjuje svaku intervenciju, naročito ne onu koja je usmerena na ostvarenje humanitarnih ciljeva. Jezičko tumačenje ovog člana pokazuje da on sadrži samo zabranu intervencije usmerenu protiv "teritorijalnog integriteta" ili "političke nezavisnosti" država, ili one intervencije koja je suprotna ciljevima UN. Pošto humanitarna intervencija nije usmerena protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti, niti je suprotna ciljevima UN, ona ne potpada pod domašaj zabrane iz čl. 2(4) Povelje.⁹⁷⁷ S obzirom da istinska humanitarna intervencija ne rezultira teritorijalnim osvajanjem ili političkim potčinjavanjem, ona nije obuhvaćena prvim dvema zabranama upotrebe sile predviđenim u čl. 2(4) Povelje. Humanitarna intervencija ne potpada pod zabranu iz čl. 2(4), jer je unapređenje ljudskih prava jedan od glavnih ciljeva UN, a upotreba sile radi otklanjanja ozbiljnih kršenja ljudskih prava svakako nije "protivna ciljevima" Povelje UN, već služi ostvarenju jednog od glavnih ciljeva.⁹⁷⁸

Lilić ističe da su dva glavna cilja u Povelji UN održanje mira i zaštita ljudskih prava. Član 2(4) Povelje je relevantan za oba ova cilja i on zabranjuje "pretnju ili upotrebu sile protiv teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti bilo koje države, ili na bilo koji drugi način koji je nespojiv sa ciljevima Ujedinjenih nacija". Humanitarna intervencija koju preduzimaju države teško se može smatrati nespojivom sa ciljevima Povelje, već ona zapravo može unaprediti jedan od glavnih ciljeva ove organizacije. Takva intervencija može biti u neskladu sa čl.

⁹⁷⁶ Brenfors M.-Petersen M.M: op. cit., p. 471.

⁹⁷⁷ Lopez F: op. cit., pp. 99-100.

⁹⁷⁸ Podsećanja radi, Teson smatra da tvorci Povelje nisu želeli da zabrane svaku upotrebu sile, već su umesto toga članom 2(4) stvorene tri zabrane upotrebe sile: a) kada ona narušava teritorijalni integritet države protiv koje je upotrebljena; b) kada vređa političku nezavisnost države protiv koje je upotrebljena; ili c) kada je na drugi način protivna ciljevima UN; Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, p. 151.

2(4) jedino ako je usmerena protiv "teritorijalnog integriteta" ili "političke nezavisnosti" države u kojoj se interveniše.⁹⁷⁹

Rajsman smatra da "pošto humanitarna intervencija ne zahteva teritorijalne promene niti dovodi u pitanje političku nezavisnost države u kojoj se interveniše i ne samo da nije nespojiva sa ciljevima Ujedinjenih nacija već je u saglasnosti sa najosnovnijim peremptornim odredbama Povelje, tvrdnja da je ona isključena članom 2(4) predstavlja iskrivljenje stvari".⁹⁸⁰ Pošto humanitarna intervencija ne ugrožava attribute državne suverenosti (teritorijalni integritet ili političku nezavisnost) ona ne potpada pod domašaj zabrane upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje.⁹⁸¹

Belgija je u usmenom postupku pred Međunarodnim sudom pravde istakla sledeće

"To nije intervencija protiv teritorijalnog integriteta ili nezavisnosti Republike Jugoslavije. Svrha NATO intervencije je da spasi ljude u opasnosti, u ozbiljnoj nevolji. Iz tog razloga Kraljevina Belgija stoji na stanovištu da je u pitanju oružana humanitarna intervencija, koja je kompatibilna sa članom 2, paragraf 4 Povelje, koji obuhvata samo intervenciju protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti države".⁹⁸²

Mertus navodi da intervencije poput one koju je izvršio NATO u SR Jugoslaviji mogu rezultirati gubitkom državne kontrole nad nekim delom sopstvene teritorije, ali gubitak kontrole je posledica ozbiljnog i sistematskog kršenja ljudskih prava, a ne posledica intervencije usmerene protiv teritorijalnog integriteta.⁹⁸³ Ova autorka ističe i da zabrana upotrebe sile iz čl. 2(4) ne obuhvata inter-

⁹⁷⁹ Lillich R.B: Humanitarian Intervntion: A Reply to Ian Brownlie and Plea fo Constructive Alternatives, in Moore J.N. (ed): Law and Civil War in the Modern World, Baltimore-London, 1974, pp. 236-237.

⁹⁸⁰ Reisman W.M: Humanitarian Intervention to Protect Ibos; in Lillich R. (ed.): Humanitarian Intervention and the United Nations, Charlottesville, 1973, p. 177.

⁹⁸¹ Abiew F.K: The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention, The Hague-London-Boston, 1999, p. 95.

⁹⁸² International Court of Justice, Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium et all), Request for the Indication of Provisional Measures, (Oral Pleadings), 10 May 1999, CR99/15, <<http://www.icj-cij.org/icjwww.idocket/iybe/iybeframe.htm>>.

⁹⁸³ Mertus J: Reconsidering the Legality of Humanitarian Intervention: Lessons from Kosovo, William and Mary Law Review, vol. 41, 2000, no. 5, p. 1768.

venciju namenjenju promociji ciljeva UN, odnosno "podsticanju poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda svih ljudi bez obzira na rasu, pol, jezik ili veru".⁹⁸⁴

Međutim, mnogo je prihvatljivije stanovište koje negira spojivost humanitarne intervencije sa članom 2(4) Povelje UN, te će njemu biti posvećeno više pažnje u delu koji sledi.

1.1.1.2. Negatorska shvatanja

Uzimajući u obzir pretežne argumente, stavovi protivnika humanitarne intervencije se mogu svrstati u dve grupe. Prvi stav se temelji na tvrdnji da humanitarna intervencija predstavlja povredu teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti, dok je drugi zasnovan na tezi o nespojivosti ove ustanove sa ciljevima UN.

i) Humanitarna intervencija kao povreda teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti

Imajući u vidu da humanitarna intervencija predstavlja upotrebu oružane sile, vrlo je teško prihvatiti negiranje njenog uticaja na teritorijalni integritet ili političku nezavisnost države protiv koje se interveniše. Napred pomenute pristalice humanitarne intervencije suviše usko shvataju pojam teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti, svodeći njihovu povredu jedino na slučajeve klasične agresije koja ima za cilj odvajanje dela državne teritorije ili pak vojnu okupaciju u cilju promene postojeće vlade u nekoj državi. Stoga se ne može prihvatiti stanovište da humanitarna intervencija predstavlja aktivnost kojom se na narušava teritorijalni integriteta ili politička nezavisnost.

Akehurst političku nezavisnost i teritorijalni integritet shvata šire jer po njemu povreda teritorijalnog integriteta nije ograničena samo na slučajeve gde je državi oduzet deo teritorije, niti je povreda političke nezavisnosti ograničena samo na slučajeve aneksije ili promenu vlade nametnute spolja. Polazeći od tog šireg shvatanja, on smatra da svaka humanitarna intervencija predstavlja privremenu povredu teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti države protiv koje se

⁹⁸⁴ Ibid., p. 1771.

interveniše.⁹⁸⁵ Slično njemu, Šen (*Shen*) smatra da "teritorijalni integritet" ne može biti tumačen usko tako da se jedino odnosi na neotuđivost državne teritorije. On se pre odnosi na teritorijalni suverenitet, dostojanstvo i nepovredivost teritorije. Slično tome, "politička nezavisnost" ne podrazumeva samo prosto očuvanje vlade u nekoj državi. Taj termin je dovoljno širok da obuhvati politički integritet države, njeno dostojanstvo i suverenost da upravlja svojim unutrašnjim i spoljnim poslovima bez ikakvog stranog uplitanja.⁹⁸⁶ "Teritorijalni integritet" ne može biti razmatran izolovano od "političke nezavisnosti" i od ciljeva UN, dok se "politička nezavisnost" i "teritorijalni integritet" ne mogu razumeti na pravi način bez uzimanja u obzir načela suverene jednakosti država, neintervencije i mirnog rešavanja sporova, i drugih relevantnih odredaba Povelje, naročito onih iz glave VII Povelje.⁹⁸⁷ Na kraju, kao potporu svojim shvatanjima ovaj autor navodi jedan primer. U njemu se kaže da bi meksički organi za sprovođenje zakona bili ovlašćeni da pređu preko granice Teksasa i uhvate osumnjičene kriminalce bez povrede "teritorijalnog integriteta" SAD, osim ukoliko oni nisu nameravali da odvoje deo Teksasa od američke federacije.⁹⁸⁸

Klark (*Clark*)⁹⁸⁹ i Portela (*Portela*)⁹⁹⁰ smatraju da pokušaji pojedinih internacionalista da opravdanje humanitarne intervencije nađu u tvrdnji da ona nije aktivnost usmerena protiv "teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti" predstavlja tumačenje koje je protivno upotrebljenim terminima i pripremnim radovima Povelje UN. Prema Klarku citirani izraz u čl. 2(4) Povelje nije imao za cilj da ostavi prazninu koja bi dopuštala aktivnosti takve vrste, odnosno kako

⁹⁸⁵ Akehurst M: Humanitarian Intervention; in Bull H. (ed): Intervention in World Politics, Oxford, 1984, p. 105.

⁹⁸⁶ Shen J: The Non-Intervention Principle and Humanitarian Interventions Under International Law, International Legal Theory, vol. 7, 2001, no. 1, p. 26.

⁹⁸⁷ Ibid., p. 27.

⁹⁸⁸ Ibid., p. 28.

⁹⁸⁹ Clark R.S: Humanitarian Intervention: Help to Your Friends and State Practice, Georgia Journal of International and Comparative Law, vol. 13, 1983, p. 211.

⁹⁹⁰ Portela C: op. cit., p. 7.

Portela kaže, ti izrazi nisu dodati u tekst da bi ograničili domašaj zabrane, već da bi zabranu opisali.⁹⁹¹

Razmatrajući pojedine ili sve dosadašnje humanitarne intervencije, neki internacionalisti dolaze do zaključka da one nesumnjivo predstavljaju povredu teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti država.

Imajući u vidu humanitarnu intervenciju u Jugoslaviji, Švabah nalazi da je NATO bombardovanje predstavljalo "upotrebu sile protiv teritorijalnog integriteta Jugoslavije, ako ne i protiv njene "političke nezavisnosti", i sledstveno tome povredu Povelje UN.⁹⁹² Kod humanitarnih intervencija je uvek dolazilo do ukla-
njanja ugnjetačke vlade, ili barem ozbiljnog krnjenja slobode njene akcije kako bi se zaustavilo kršenje ljudskih prava. Takve posledice su svakako "protiv političke nezavisnosti države koja je bila izložena intervenciji".⁹⁹³

Imajući u vidu činjenicu da je vladu koja masovno krši ljudska prava svojih građana vrlo teško odvratiti od takve prakse, ciljevi humanitarne intervencije se najčešće ostvaruju nasilnom promenom vlade ili pak otcepljenjem dela državne teritorije. Usled toga je potpuno nerealistično očekivati da humanitarna intervencija ne utiče na političku nezavisnost i/ili teritorijalni integritet države protiv koje se interveniše.⁹⁹⁴ Oružana humanitarna intervencija skoro uvek dovodi do povrede suvereniteta države i do mešanja u njene unutrašnje poslove.⁹⁹⁵

Ima i onih koji dopuštaju da možda postoje slučajevi upotrebe oružane sile koji ne narušavaju teritorijalni integritet ili političku nezavisnost, ali jasno negira-

⁹⁹¹ Jhabvala je još strožiji u oceni protivrečnosti humanitarne intervencije sa čl. 2(4) Povelje. Polazeći od teze da upotrebljena formulacija u čl. 2(4) Povelje ni na koji način nije imala za cilj da dopusti upotrebu unilateralne intervencije, on smatra da humanitarna intervencija svakako predstavlja povredu teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti; F: Unilateral Humanitarian Intervention - Some Conceptual Problems, in Gutiérrez R. and others (eds): *New Directions in International Law (Essays in Honour of Wolfgang Abendroth)*, p. 469. Nadalje, imajući u vidu njene karakteristike, Jhabvala humanitarnu intervenciju kvalifikuje kao agresiju shodno rezoluciji Generalne skupštine iz 1974. godine; Jhabvala F: *Unilateral Humanitarian Intervention and International Law*, *Indian Journal of International Law*, vol. 21, 1981, p. 217.

⁹⁹² Schwabach A: *The Legality of the NATO Bombing Operation in the Federal Republic of Yugoslavia*, *Pace International Law Review*, vol. Fall 1999, 11, no. 2, p. 407.

⁹⁹³ Dixon M: *op. cit.*, p. 305.

⁹⁹⁴ Phillips R.L: *op. cit.*, p. 21.

⁹⁹⁵ Kanter A: *Memorandum to the President*, in Frye A. (ed.): *Humanitarian Intervention - Crafting a Workable Doctrine*, New York, 2000, p. 15.

ju da humanitarna intervencija ima takve karakteristike. Za razliku od akcije spašavanja državljana u inostranstvu, gde dopušta eventualnu kompatibilnost sa čl. 2(4), Šahter smatra da kod humanitarne intervencije takve kompatibilnosti sigurno nema. Kod te intervencije, iako ona traje kratko, suština teritorijalnog integriteta države u kojoj se interveniše je povređena, a ako dođe i do zbacivanja vlade to sigurno predstavlja akt protiv političke nezavisnosti.⁹⁹⁶ Čak ukoliko se i prihvati da reči "teritorijalni integritet i politička nezavisnost" ograničavaju domašaj čl. 2(4) dopuštajući ograničenu upotrebu sile koja ne predstavlja povredu integriteta ili nezavisnosti države, takav pristup jedino možda može opravdati misiju spašavanja sopstvenih državljana u inostranstvu, "ali ne može biti upotrebljen radi opravdanja opsežne i politički rušilačke vojne akcije neophodne za ostvarenje ciljeva humanitarne intervencije". Zbog toga, humanitarna intervencija predstavlja jasnu povredu čl. 2(4) Povelje UN.⁹⁹⁷

Interesantno je navesti da i neki internacionalisti koja po nekim drugim osnovima humanitarnu intervenciju smatra dopuštenom, priznaju da ona predstavlja povredu teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti, odnosno šire gledano krši čl. 2(4) Povelje UN.⁹⁹⁸

⁹⁹⁶ Schachter O: The Legality of Pro-Democratic Invasion, American Journal of International Law, vol. 78, 1984, no. 3, p. 649.

⁹⁹⁷ White N.D: Humanitarian Intervention, International Law and Armed Conflict Commentary, vol. 1, 1994, no. 1, pp. 13-14.

⁹⁹⁸ Umozurike smatra da je princip teritorijalnog integriteta toliko bazičan da ništa osim njegove flagrantne zloupotrebe ne može opravdati povredu ovog principa. Iako je pristalica humanitarne intervencije u navedenoj situaciji, ovaj pisac očigledno priznaje da se i takvom intervencijom vrši povreda teritorijalnog integriteta; Umozurike U.D: op. cit., p. 313. Viler jasno priznaje da ova ustanova ostavlja posledice na političku nezavisnost države u kojoj se interveniše. Naime, on kaže da država koja interveniše mora "stvoriti takav politički poredak koji će biti gostoprimaljiv za zaštitu ljudskih prava" iz čega se jasno vidi kakve će posledica humanitarna intervencija ostaviti na političku nezavisnost države protiv koje je takva intervencija sprovedena; Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 37. Prema njemu unilateralna humanitarna intervencija se zasniva na "novom solidarizmu ... zasnovanom na pomirenju imperativa pravnog poretka i pravde; Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 17. Teson navodi da je intervencija UN u Somaliji probila suverenitet ove države, iz čega se nesporno može zaključiti da i jednostrana humanitarna intervencija s predstavlja povredu suvereniteta države; Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, p. 247. Ovaj autor humanitarnu intervenciju smatra zakonitom jer se njome ostvaruje zaštite ljudskih prava kao jedan od glavnih ciljeva Ujedinjenih nacija. Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, pp. 317-318.

Kao dokaz o neodrživosti tvrdnje da humanitarna intervencija ne predstavlja kršenje teritorijalnog integriteta može se navesti i presuda Međunarodnog suda pravde u slučaju Krfski kanal. U toj presudi Sud je odbacio argumente Velike Britanije da je njena operacija uklanjanje mina u albanskim teritorijalnim vodama zasnovana na pravu samopomoći, tvrdeći da je "poštovanje teritorijalnog integriteta suštinska osnova" međudržavnih odnosa i proglasio britansku operaciju "povredom albanskog suvereniteta".⁹⁹⁹ Ako imamo u vidu domašaj, cilj i karakteristike operacije britanske mornarice i njihovu kvalifikaciju od strane Suda kao "nepoštovanje teritorijalnog integriteta" i šire gledano "albanskog suvereniteta", teško se može prihvatiti stav da humanitarna intervencija ne predstavlja povredu teritorijalnog integriteta. Humanitarne intervencije, bar one koje su do sada izvršene, u sebi sadrže mnogo veći stepen upotrebe sile od onog koji je bio prisutan kod britanske operacije uklanjanja mina u albanskom teritorijalnom moru. Sledstveno tome, humanitarna intervencija nesumnjivo predstavlja povredu teritorijalnog integriteta.

Na kraju, osvrtanjem na primere humanitarnih intervencija posle Drugog svetskog rata jasno se može videti kakav su uticaj one imale na teritorijalni integritet i političku nezavisnost. Indijska intervencija u Pakistanu je rezultirala secesijom Istočnog Pakistana (Bangladeša), i time teritorijalnim smanjenjem Pakistana. Intervencije u Kambodži i Ugandi su dovele do nasilnog zbacivanja vlada u tim državama. Intervencija NATO-a u SR Jugoslaviji je dovela do potiskivanja vlasti ove države sa teritorije Kosova, čime je itekako povređena politička nezavisnost te suverene države. Postavlja se pitanje šta predstavlja narušavanje teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti države ukoliko napred pomenute intervencije to ne čine.

ii) Nespojivost humanitarne intervencije sa ciljevima UN

Zbog izraza "ili na bilo koji drugi način suprotan ciljevima Ujedinjenih nacija" koji je upotrebljen u završnom delu čl. 2(4) Povelje, prisutna su mišljenja

⁹⁹⁹ International Court of Justice, The Corfu Channel Case (Merits), April 9th 1949, General List No. 1, p. 35.

da pomenuti član zabranjuje samo upotrebu sile koja je u nesaglasnosti sa ciljevima UN proklamovanim u prvom članu Povelje. Sledstveno tome, smatra se da humanitarna intervencija predstavlja upotrebu sile koja se vrši radi ostvaranja jednog od ciljeva Ujedinjenih nacija - zaštite ljudskih prava,¹⁰⁰⁰ te je stoga čl. 2(4) ne zabranjuje. Međutim, takvo rezonovanje nije prihvatljivo iz više razloga.

Kada se govori o cilju Ujedinjenih nacija predviđenom u čl. 1(3) treba precizno utvrditi njegov stvarni domašaj. U tom članu je rečeno da je jedan od ciljeva Organizacije ostvarivanje saradnje "na planu unapređenja i podsticanja poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve bez obzira na rasu, pol, jezik ili veru". Dakle, ne govori se o saradnji na planu poštovanja ljudskih prava, već o saradnji na planu unapređenja ljudskih prava i podsticanja njihovog poštovanja. Unapređenje i zaštita ljudskih prava, iako na prvi pogled zvuče kao sinonimi, imaju različito značenje. Milenković pod unapređenjem ljudskih prava podrazumeva "nalaženje nedostataka i njihovih povreda, ali ne u cilju sankcionisanja nego prevencije da do sličnih situacija ne dođe ubuduće".¹⁰⁰¹ Dakle, Povelja kao cilj ima "unapređenje" (*eng. "promoting"*) ljudskih prava" odnosno donošenje novih pravnih pravila koja na bolji način regulišu ljudska prava. Unapređenje se može ogledati u donošenju potpuno novih pravila ili u usavršavanju postojećih. Kao drugi deo ovog cilja UN navodi se "podsticanje" (*eng. "encouraging"*) poštovanja ljudskih prava. Postavlja se pitanje da li se upotreba sile protiv druge države u cilju nametanja poštovanja ljudskih prava uklapa o ovaj proklamovani cilj. Teško da se humanitarna intervencija može podvesti pod aktivnosti koje se uklapaju u podsticanje država na poštovanje ljudskih prava. Takva intervencija daleko pre-

¹⁰⁰⁰ U čl. 1(3) Povelje kao jedan od ciljeva UN se navodi "ostvarivanje međunarodne saradnje rešavanjem međunarodnih problema privredne, društvene, kulturne ili humanitarne prirode, kao i unapređenjem i podsticanjem poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda svih bez obzira na rasu, pol, jezik ili veru".

¹⁰⁰¹ Milenković S: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, Beograd, 1974, str. 20-21. Prema ovom autoru unapređenje ljudskih prava je nužno zbog postojanja pravnih praznina u toj oblasti, bilo da one potiču zbog odsustva pravnih normi ili što te norme pojedini organi ne sprovode u život. Unapređenje ljudskih prava manje zadire u unutrašnju nadležnost država, te protivnici međunarodne zaštite ljudskih prava uvek imaju veće simpatije za ustanovljenje organa u čijoj će nadležnosti biti unapređenje ljudskih prava, a ne njihova zaštita.

vazilazi taj proklamovani cilj i proizvodi mnogo dalekosežnije posledice po državu od onih koje taj cilj UN ima u vidu.

Grimstad ističe da se različiti ciljevi navedeni u čl. 1 Povelje ne mogu staviti u istu ravan. Po njemu, "rešavanje međunarodnih problema ekonomskog socijalnog ili ... kulturnog karaktera" ne može zadobiti prvenstvo nad održavanjem međunarodnog mira.¹⁰⁰² Imajući to u vidu on zaključuje da se "u režimu Povelje, humanitarna intervencija teško može prikazati zakonitom pozivanjem na ciljeve UN".¹⁰⁰³ I Danski institut smatra da se generalno formulisani cilj iz čl. 1(3) nika-ko ne može izjednačiti sa ciljem očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti koji je konkretizovan kroz jasnu zabranu upotrebe sile u međunarodnim odnosima.¹⁰⁰⁴

Pozivanje na neki od ciljeva UN radi opravdanja određenih aktivnosti, ne vodeći pri tome računa o drugim ciljevima UN, može biti vrlo opasna praksa. Ta opasnost se posebno uvećava ukoliko željena aktivnost uključuje jednostranu upotrebu oružane sile. Iz tvrdnje da je humanitarna intervencija dopuštena Poveljom jer je ona u skladu sa ciljevima UN proizilazi da "da svaki cilj naveden u čl. 1 Povelje može biti ostvaren unilateralnom upotrebom sile."¹⁰⁰⁵ Takvo opravdanje humanitarne intervencije nema utemeljenje u tumačenju konteksta Povelje UN, posebno uzimajući u obzir njene odredbe o ljudskim pravima. Doswald-Bek (*Doswald-Beck*) ističe da imajući u vidu sadržinu odredbi Povelje UN o ljudskim pravima, "niko ne može tvrditi da je završni deo čl. 2(4) 'ili na bilo koji drugi način suprotan ciljevima Ujedinjenih nacija' sredstvo za izuzimanje upotrebe sile radi osiguranja poštovanja ljudskih prava od te zabrane".¹⁰⁰⁶ Liberalno tumačenje izraza "suprotan ciljevima Povelje" je proizvoljno jer je taj izraz (kao i izraz protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti) dodat u čl. 2(4) radi popu-

¹⁰⁰² Grimstad K: op. cit., p. 22.

¹⁰⁰³ Ibid., p. 23.

¹⁰⁰⁴ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 82.

¹⁰⁰⁵ Antonopoulos C: op. cit., p. 421.

¹⁰⁰⁶ Doswald-Beck L: op. cit., p. 364.

njavanja svih potencijalnih praznina u zabrani koju on uvodi, a ne u cilju stvaranja novih praznina.¹⁰⁰⁷

1.1.1.3. Značaj Rezolucija Generalne skupštine

Ne postoji nijedna posebna rezolucija Generalne skupštine koja je posvećena humanitarnoj intervenciji. Ni one rezolucije koje se generalno bave zabranom intervencije u međunarodnim odnosima ne sadrže odredbe o intervenciji radi zaštite ljudskih prava.¹⁰⁰⁸ Dakle, rezolucije Generalne skupštine eksplicitno niti dopuštaju niti zabranjuju humanitarnu intervenciju. One ovu vrstu intervencije tretiraju na potpuno isti način kao i svaku drugu intervenciju. Iz toga se posredno može zaključiti da Generalna skupština u humanitarnoj intervenciji nije videla ni jednu osobenu karakteristiku koja bi je izdvojila od ostalih vrsta intervencija.

Sve pomenute rezolucije sadrže formulaciju koja zabranjuje intervenciju iz bilo kog razloga. U njima se nigde ne može videti popustljiv odnos prema humanitarnoj intervenciji, naprotiv, može se uočiti jasna namera da se ne dopuste nikakvi izuzeci od opšte zabrane intervencije.

Frank i Rodli, imajući u vidu Deklaraciju iz 1965. godine, nemaju nikakvu dilemu da ona zabranjuje svaku oružanu intervenciju "iz bilo kog razloga" i ne dopušta nikakve izuzetke, čak ni one u cilju zaštite ljudskih prava. Ova zabrana je vrlo jasna i njena jasnoća nije zatamnjena ni delom Deklaracije koji govori o zaštiti ljudskih prava (paragraf 6).¹⁰⁰⁹ S obzirom da je humanitarna intervencija pre usvajanja Povelje UN upražnjavana u praksi, ukoliko je Generalna skupština želela da tu specifičnu vrste intervencije isključi iz opšte zabrane, ona bi u ovim rezolucijama (on ima u vidu pomenute rezolucije iz 1965. i 1970. godine) to zasi-

¹⁰⁰⁷ Charney J.I: op. cit., p. 835.

¹⁰⁰⁸ Ovde se misli ne one rezolucije koje su već analizirane kod zabrane upotrebe sile, a to su: Deklaracija o nedopustivosti intervencije u unutrašnje poslove država i zaštiti njihove nezavisnosti i suvereniteta (1965), Deklaracija o principima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija (1970), Rezolucija o definiciji agresije (1974), i Deklaraciji o jačanju efikasnosti načela uzdržavanja od pretnje ili upotrebe sile u međunarodnim odnosima (1987).

¹⁰⁰⁹ Franck T.M-Rodley N.S: After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force, American Journal of International Law, vol. 67, 1973, no. 1, pp. 301-302.

gurno učinila na izričit način.¹⁰¹⁰ I Klark i Jabvala smatraju da su rezolucije Generalne skupštine jasne i da one nikako ne podržavaju doktrinu humanitarne intervencije.¹⁰¹¹

No, ima i onih koji smatraju da se rezolucije Generalne skupštine UN ne mogu uzeti u obzir prilikom razmatranja legalnosti humanitarne intervencije. Brenfors i Petersen, iako priznaju da su debate prilikom usvajanja nekih rezolucija pokazale da većina država zabranu upotrebe sile shvata ekstenzivno ne dopuštajući izuzetaka od te zabrane, ipak, tvrde da tim stavovima danas ne treba pridavati veći značaj. Naime, oni smatraju da su političke okolnosti danas bitno drugačije od okolnosti koje su postojale u vreme donošenja rezolucija (postojanje hladnog rata čiji je antagonizam imao uticaj i na pravna shvatanja), te treba odbaciti današnji značaj tih rezolucija i stavova iznetih prilikom njihovog usvajanja.¹⁰¹² I Volf odbacuje značaj rezolucija o zabrani upotrebe sile za ocenu zakonitosti humanitarne intervencije. Po njemu te rezolucije predstavljaju "apstraktne dokumente koji na opšti način osuđuju intervenciju na najširoj osnovi, ali čije odredbe ne mogu izdržati sudar sa surovom stvarnošću". On dodaje da te teorijske izjave koje tumače Povelju kao apsolutnu zabranu upotrebe sile jesu popularne, "ali kada se nacije suoče sa slučajevima intervencije iz sveta realnosti radi sprečavanja od države sponzorisanog krvoprolića, one će ispoljiti svoje pravo lice".¹⁰¹³

Nikako se ne može zanemariti uticaj rezolucija Generalne skupštine na pitanje legalnosti humanitarne intervencije. One predstavljaju tumačenja načela zabrane upotrebe sile koje je sadržano u Povelji UN i svakako da je njihov odnos prema humanitarnoj intervenciji veoma važan. Činjenicu da Generalna skupština u svojim rezolucijama nije izričito zabranila humanitarnu intervenciju, iako su se

¹⁰¹⁰ Akehurst M: Humanitarian Intervention; in Bull H. (ed): Intervention in World Politics, Oxford, 1984, p. 108.

¹⁰¹¹ Clark R.S: op. cit., p. 212; Jhabvala F: Unilateral Humanitarian Intervention and International Law, Indian Journal of International Law, vol. 21, 1981, p. 216.

¹⁰¹² Brenfors M.-Petersen M.M: op. cit., pp. 472-473.

¹⁰¹³ Wolf D: op. cit., p. 358.

one ranije dešavale, nikako ne treba shvatiti kao dopuštanje ove ustanove. Osnovna karakteristika celokupnog današnjeg prava, pa samim tim i međunarodnog, jeste njegov apstraktni karakter. Ukoliko bi se išlo ka tome da se posebno zabranjuje svaka aktivnost, onda bi se pravo vratilo kazuističkom metodu, što svakako ne bi doprinelo kvalitetu pravnog regulisanja. Zahtev za stvaranjem konkretnih zabrana stvorio bi opasnost da opšte pravne zabrane izgube značaj. Insistiranje pomenutih rezolucija na jačanju opšte zabrane intervencije i isključivanju bilo kakvih izuzetaka je dobar način za smeštanje zabrane intervencije u čvrste pravne okvire.

Negiranje današnjeg značaja stavova koji su izneti u rezolucijama i debatama prilikom njihovog usvajanja je neprihvatljivo jer se kosi sa osnovnom logikom prava. Pravne norme se upravo donose da bi važile za buduće situacije. Ne može se promenom okolnosti postojeće pravo zanemariti, a ponašanje podrediti nekim novim vanpravnim činocima. Takođe, ni osporavanje značaja rezolucija zbog toga što one neće moći da izdrže udar stvarnosti ne doprinosi uspostavljanja vladavine prava. Cilj pravnih normi upravo jeste da u sudaru sa stvarnošću odole i da budu poštovane. U suprotnom, ukoliko bi se zbog okolnosti slučaja pravne norme zaobišle ušlo bi se u stanje pravne nesigurnosti koje ne bi odgovaralo najvećem broju subjekata međunarodnog prava. U situacijama kada postoji očigledna nespojivost postojećih pravnih normi sa stvarnošću treba težiti izmeni pravnih normi, a ne njihovom prostom nepoštovanju.

Na kraju, može se zaključiti da rezolucije Generalne skupštine ni na koji način ne podupiru legalnost humanitarne intervencije, već je naprotiv zabranjuju kao i svaku drugu vrstu intervencije.

1.1.2. Neefikasnost sistema kolektivne bezbednosti i humanitarna intervencija

Kao jedno od opravdanja za unilateralnu humanitarnu intervenciju navodi se neefikasnost Saveta bezbednosti u situacijama masovnog i ozbiljnog kršenja ljudskih prava. Prema tim shvatanjima, zabrana upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje

je uslovljena sposobnošću UN da deluju pravovremeno i efikasno te su države obavezne da se uzdržavaju od upotrebe sile samo dok OUN funkcioniše na taj način. Kada Ujedinjene nacije ne deluju pravovremeno i efikasno oživljava običajno pravo i države mogu prizvati pravo na humanitarnu intervenciju kao jedan vid samopomoći koji je prethodio usvajanju Povelje UN.¹⁰¹⁴ Dakle, ukoliko Savet bezbednosti UN, shodno glavi VII Povelje, ne preduzme pravovremene mere kako bi sprečio ili zaustavio kršenje ljudskih prava, onda države bivaju oslobođene obaveze uzdržavanja od upotrebe sile koja im je nametnuta čl. 2(4) Povelje UN.

Ustanovljenje sistema kolektivne bezbednosti bio je glavni uslov za članice Ujedinjenih nacija da se odreknu svog običajnog prava na upotrebu silu iz različitih razloga, pa nedelovanje tog sistema oslobađa države članice obaveze uzdržavanja od upotrebe sile.¹⁰¹⁵ Stoga je u nekim ekstremnim situacijama, kada UN ne mogu ili ne žele da preuzmu svoju odgovornost, razumno dopustiti da države privremeno budu oslobođene obaveze uzdržavanja od upotrebe sile predviđene članom 2(4) Povelje.¹⁰¹⁶ Neke krupne slabosti, kao što su nepostojanje stalnih vojnih snaga i mogućnost ulaganja veta stalnih članica Saveta bezbednosti, ne mogu biti zanemarene jer one sprečavaju preduzimanje efikasnih humanitarnih intervencija u okviru OUN.¹⁰¹⁷ Usled toga, unilateralna humanitarna intervencija je dozvoljena ukoliko Ujedinjene nacije "pokažu nedostatak kapaciteta da deluju brzo".¹⁰¹⁸ Lilić to dalje potkrepljuje primerom Bangladeša, ističući da "sramna nemoć Ujedinjenih nacija da preduzmu efikasnu akciju u cilju okončanja geno-

¹⁰¹⁴ Mere samopomoći u klasičnom međunarodnom pravu su bile: a) retorzija, b) represalije; c) intervencija, i d) samoodbrana. Iako su norme koje regulišu pribegavanje ovim merama drastično izmenjene Paktom Društva naroda i Poveljom UN, ove kategorije samopomoći i dalje faktički postoje. Brierly J.L: op. cit., pp. 398-399.

¹⁰¹⁵ Fonteyne J.P.L: The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity under the UN Charter, California Western International Law Journal, vol. 4, 1975, no. 2, p. 257.

¹⁰¹⁶ Ibid., p. 258.

¹⁰¹⁷ Lillich R.B: Humanitarian Intervention: A Reply to Ian Brownlie and Plea for Constructive Alternatives, in Moore J.N. (ed): Law and Civil War in the Modern World, Baltimore-London, 1974, p. 246.

¹⁰¹⁸ Ibid., p. 238.

cidnog ponašanja i umanjenja masovnih patnji u Bangladešu iziskuje fundamentalno preispitivanje ... uloge samopomoći, a naročito humanitarne intervencije, u današnjim međunarodnim odnosima".¹⁰¹⁹

Rajsman i Mek Dugal ističu da ukoliko izostane intervencija UN radi zaštite ljudskih prava, onda države mogu delovati individualno ili kolektivno na osnovu običajnog prava, tj. koristiti se zakonitim merama samopomoći koje su postojale u međunarodnom pravu pre usvajanja Povelje.¹⁰²⁰ Oni ističu da usvajanje Povelje UN nije ni ukinulo ni oslabilo humanitarnu intervenciju kao instituciju običajnog prava, već ju je naprotiv ojačalo i proširilo zahvaljujući zastupljenosti "homocentričnog karaktera međunarodnog prava" u Povelji.¹⁰²¹ Čl. 2(4) Povelje jedino zabranjuje samopomoć ako Organizacija može ostvariti ulogu sprovođenja prava, a ako to ne može učiniti, onda oživljava pravo na samopomoć.¹⁰²² Čl. 2(4) Povelje nije "nezavisan etički princip pacifizma", već "integralni deo institucionalnog mehanizma stvorenog Poveljom radi reagovanja na nezakonitu upotrebu sile". Dok taj mehanizam funkcioniše nema mesta samopomoći, ali kad on zataji nameće se potreba za unilateralnom upotrebom sile. U protivnom, počinoci bi uživali koristi svog delikta. Kako Rajsman kaže, ne treba automatski sva-

¹⁰¹⁹ Ibid., p. 230.

¹⁰²⁰ Reisman M.-McDougal M.S: Humanitarian Intervention to Protect Ibos, in Lillich R. (ed.): Humanitarian Intervention and the United Nations, Charlottesville, 1973, pp. 175-176.

¹⁰²¹ Ibid., p. 171.

¹⁰²² Reisman M: Sanctions and Enforcement, in Bleck C.-Falk R: The Future of the Internatinal Legal Order, 1971, p. 333; navedeno prema: Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., p. 134. U svom prethodnom radu on daje šire pojašnjenje ovog stava. Reisman tvrdi da prisilna samopomoć nije potpuno zabranjena Poveljom UN i da su pristalice apsolutne zabrane samopomoći samo na prvi pogled u pravu, pravdajući to slabostima OUN-a i potrebom modernijeg tumačenja Povelje. "Sa stanovišta sadašnjih potreba međunarodne zajednice, međutim, on (*stav pristalica apsolutne zabrane samopomoći, prim. N.R.*) je očigledno zastareo. Samo u najizuzetnijim slučajevima Ujedinjene nacije će biti u stanju da funkcionišu kao međunarodni izvršitelj prinudnih akcija (*eng. enforcer*); u pretežnom broju slučajeva, sukobljeni interesi različitih sistema javnih poredaka blokiraju bilo koju akciju. Racionalno i moderno tumačenje Povelje mora zaključiti da čl. 2(4) sprečava samopomoć samo kada Organizacija može preuzeti na sebe ulogu izvršitelja prinudnih akcija. Kada ona to ne može, ovlašćenje na samopomoć ponovo oživljava"; Reisman W: Nullity and Revision, p. 850; citirano prema: Lillich R.B: Humanitarian Intervntion: A Reply to Ian Brownlie and Plea fo Constructive Alternatives, in Moore J.N. (ed): Law and Civil War in the Modern World, Baltimore-London, 1974, p. 239.

ku jednostranu upotrebu sile smatrati kršenjem čl. 2(4), već se mora početi sa stvaranjem kriterijuma za procenu zakonitosti jednostrane upotrebe sile.¹⁰²³

Postoji određeni broj internacionalista koji podržavaju pravo država da preduzmu humanitarnu intervenciju ukoliko izostane pravovremena i efikasna akcija Saveta bezbednosti.¹⁰²⁴

Pojedini internacionalisti se pozivaju na više ideale prava u pokušaju da opravdaju unilateralnu humanitarnu intervenciju koja se preduzima u slučaju izostanka prinudne akcije Saveta bezbednosti. U slučaju da UN neefikasno ostvaruju svoju obavezu čuvanja međunarodnog mira i bezbednosti zabrana državama koje su sposobne i voljne da intervišu "može biti krajnje nemoralna tako da potkopa osnovne temelje, ako ne i samu ideju prava",¹⁰²⁵ "te bi bilo dramatično pogrešno u potpunosti zabraniti humanitarnu intervenciju",¹⁰²⁶ odnosno "ne postoji bilo koji moralni razlog da se prihvati stanje pasivnosti koje se može nazvati čekanjem

¹⁰²³ Da bi potkrepio svoj stav, on pravi poređenje sistema UN sa sistemom bezbednosti u jednom gradu na nekadašnjem "Divljem zapadu". Navedeni grad je iz XIX veka i u njemu nije bilo šerifa pa su ljudi nosili oružje i sami štitili svoja prava. Nakon toga je došao šerif objavljujući da je on nadležan za sprovođenje zakona i da pojedinci više ne smeju nositi oružje. Pošteni građani su bili oduševljeni tom zakonodavnom promenom i rado su prihvatili zabranu jednostrane upotrebe sile. Međutim, ako se ispostavi da je šerif potpuno nesposoban da osigura poštovanje pravnog poretka, teško je poverovati da će se i najbolji građanin uzdržavati od samopomoći koja je preovladavala pre šerifovog dolaska. Reismaan W.M: Coercion and Self-Determination: Construing Charter Article 2(4), American Journal of International Law, vol. 78, 1984, no. 3, pp. 642-643.

¹⁰²⁴ Hofman (*Hoffmann*), koji smatra da humanitarna intervencija treba da bude preduzeta po odobrenju OUN-a, dopušta i unilateralnu humanitarnu intervenciju "kada su UN nemoćne da deluju po tom pitanju"; Hoffmann S: Sovereignty and the Ethics of Intervention, in Hoffmann S. (ed.): The Ethics and Politics of Humanitarian Intervention, Notre Dame, 1996, p. 22. Ezejiófor (*Ezejiófor*) i Kvašiga (*Quashigah*) su sličnog stanovišta i smatraju da u međunarodnom sistemu u kojem ne postoji mogućnost preduzimanja hitne kolektivne humanitarne intervencije, pojedinim državama se ne može oduzeti pravo da nesebično intervišu radi zaštite ljudskih života i prava, uz naglasak da je kolektivna intervencija uvek prihvatljivija od individualne; Ezejiófor G.-Quashigah E.K: op. cit., p. 53. Abju smatra da običajna ustanova humanitarne intervencije još uvek postoji, i da nije protivna ciljevima UN. Stoga, u slučaju izostanka kolektivne akcije predviđene Poveljom, oživljava pravo na nasilnu samopomoć radi zaštite ljudskih prava; Abiew F.K: The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention, The Hague-London-Boston, 1999, p. 132. Ajaj i Mirijam se slažu da u ekstremnim okolnostima povrede ljudskih prava, a kada OUN nije u stanju da obezbedi njihovo poštovanje, jednostrana akcija države nije nezakonita, dodajući da država koja interviše mora ispoštovati kriterijume koji minimiziraju opasnost od zloupotrebe ove ustanove; Ajaj A: op. cit., pp. 232, 235; Merriam J.J: op. cit., pp. 126-136.

¹⁰²⁵ Verwey W.D: Humanitarian Intervention in the 1990s and Beyond: An International Law Perspective, in Pieterse J.N: World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond, The Hague, 1998, pp. 194, 198.

¹⁰²⁶ Ibid., p. 201.

na UN...".¹⁰²⁷ Kako Fild (*Field*) ističe "ukoliko se efikasni pravni sistem smatra karakteristikom civilizacije i civilizovanog sveta, onda doktrina humanitarne intervencije mora nastaviti da postoji u cilju podrške svim onim državama koje istinski žele da čini dobro i pozivaju se na nju".¹⁰²⁸ Na kraju, Vervi zaključuje da "u svetu kakav je on danas, sa još uvek defektnim mehanizmom UN za sprečavanje ili zaustavljanje dela genocida ili sličnih zverstava protiv ljudskih bića, čini se da je istinska humanitarna intervencija jedini način za sprečavanje i eliminisanje situacija u kojima je mnogo ljudi izloženo potčinjavanju, despotizmu i okrutnostima".¹⁰²⁹

Treba izdvojiti shvatanja onih koji odstupanje od poštovanja zabrane upotrebe sile usled neefikasnosti UN baziraju na klauzuli *rebus sic stantibus*. Prema tom shvatanju, kada su se 1945. godine države odrekle upotrebe sile, one su verovala da će UN preduzimati efikasne akcije kako bi sprovođile međunarodno pravo. Međutim, nakon toga je došlo do bitne promene okolnosti koja se ogleda u potpunoj pasivnosti Ujedinjenih nacija u sprečavanju ozbiljnih kršenja ljudskih prava. Zabrana iz čl. 2(4) jedino ima smisao ukoliko je kolektivni sistem stvoren Poveljom efikasan jer malo je verovatno da bi se države odrekle samopomoći da su znale da Savet bezbednosti neće biti u stanju da preduzima prinudne mere.¹⁰³⁰ Uviđajući opasnost od ovako široke primene klauzule *rebus sic stantibus*, Brenfors i Petersen sužavaju njen domašaj. Oni smatraju da se u slučaju izostanka pri-

¹⁰²⁷ Walzer M: op. cit., pp. 107-108.

¹⁰²⁸ Field A: op. cit., p. 361.

¹⁰²⁹ Verwey W.D: Humanitarian Intervention in the 1990s and Beyond: An International Law Perspective, in Pieterse J.N: World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond, The Hague, 1998, p. 203. Ovaj autor navodi sledeće kriterijume koji treba da budu ispunjeni da ne bi došlo do zloupotrebe humanitarne intervencije: a) država koja interveniše mora da bude "relativno nezainteresovana", tj. da ne postoje njeni lični interesi; b) mora postojati izuzetna vanredna situacija proistekla iz ozbiljnih kršenja osnovnih ljudskih prava; c) prednost se mora dati mirnim sredstvima, a humanitarna intervencija mora biti poslednje sredstvo; d) mora biti evidentno da je akcija UN neefikasna ili da se na nju ne može čekati; e) politički uticaj na strukture vlasti u državi u kojoj se interveniše mora biti minimalan; f) razmera vojnog angažovanja treba biti proporcionalna zaštitnoj ulozi; i g) intervencija ne sme predstavljati pretnju međunarodnom miru i bezbednosti u tolikoj meri da može prouzrokovati mnogo veće ljudske gubitke i tragediju od one koju sprečava; Verwey W.D: Humanitarian Intervention in the 1990s and Beyond: An International Law Perspective, in Pieterse J.N: World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond, The Hague, 1998, pp. 201-202.

¹⁰³⁰ Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, p. 158.

nudnih mera Saveta bezbednosti klauzula *rebus sic stantibus* ne može direktno primeniti. Po njima, potpuno je apsurdno tvrditi da nesposobnost Saveta bezbednosti može rezultirati prestankom važenja odredbi Povelje o kolektivnoj bezbednosti. Umesto toga, njih dvojica tvrde da je klauzula *rebus sic stantibus* primenjena *mutatis mutandis*, i da je rezultat njene primene gubitak prerogativa koje Savet bezbednosti ima na osnovu glave VII Povelje, kad god je ovaj organ nedelotvoran. Dakle, to ne znači da je kolektivan sistem ukinut, već prosto da se u svakoj konkretnoj situaciji u kojoj izostane akcija Saveta bezbednosti može preduzeti unilateralna humanitarna intervencija.¹⁰³¹

Vezivanje obaveze država da se uzdrže od zabrane upotrebe sile za efikasno funkcionisanje UN nema uporišta u Povelji UN, niti u međunarodnom pravu uopšte. Prihvatanjem napred iznetih shvatanja došlo bi se u vrlo opasnu poziciju da se zabrana upotrebe sile iz čl. 2(4) pretvori u uslovnu zabranu, pri čemu bi same države utvrđivale nastupanje uslova koji im dopušta upotrebu sile. Kad se to prenese konkretno na teren humanitarne intervencije, to znači da bi pojedine države preuzele na sebe ovlašćenje da procenjuju da li postoji masovno i ozbiljno kršenje ljudskih prava kojim se ugrožava međunarodni mir i bezbednost, da li je Savet bezbednosti trebao da deluje pa je on propustio da to učini, i na kraju, oslobodile bi sebe obaveze da poštuju zabranu upotrebe sile i odlučile o načinu i obimu sile koju će upotrebiti protiv države koja krši ljudska prava.

Može se navesti više argumenata protiv vezivanja zabrane humanitarne intervencije za efikasnost funkcionisanja kolektivnog sistema bezbednosti UN. Najpre, treba uzeti u obzir pripremne radove za izradu Povelje koji jasno ukazuju na težnju da se samopomoć isključi u budućim međunarodnim odnosima. U San Francisku je delegat Francuske predložio sledeći amandman vezan za posledice nedonošenja odluke u Savetu bezbednosti: "Ukoliko Savet ne uspe da donese odluku, članice Organizacije zadržavaju za sebe pravo da deluju kada one to sma-

¹⁰³¹ Brenfors M.-Petersen M.M: op. cit., pp. 475-476.

traju korisnim u interesu mira, prava i pravde".¹⁰³² Međutim, takav predlog nije prihvaćen.¹⁰³³ To jasno pokazuje da se državama nije želela dati supsidijarna nadležnost u onim situacijama kada Savet bezbednosti iz nekog razloga ne može doneti odluku. Prihvatanje ovakvog amandmana bilo bi vrlo opasno i gotovo bi Savet bezbednosti lišilo svakog ovlašćenja, jer bi svaki stalni član ovog organa mogao negativnim glasom sprečiti donošenje odluke i time bi nadležnost Saveta automatski bila prenet na pojedinačne države. Može se videti da tvorci Povelje nikako nisu želeli pravno dopustiti egzistenciju samopomoći u međunarodnim odnosima.

Drugi argument se odnosi na širinu ovlašćenja Saveta bezbednosti prilikom delovanja na planu očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti. Povelja ne samo da ne propisuje kakve će odluke u konkretnim situacijama Savet bezbednosti doneti, već ne sadrži ni bilo kakve instrukcije u tom pogledu. Dakle, ne postoji obaveza ovog organa da donese odluku po nekom pitanju, a još manje postoji obaveza da ta odluka bude pozitivna i da se njome naredi preduzimanje prinudnih mera u datoj situaciji. I nedelovanjem Savet bezbednosti deluje kao ovlašćeni nosilac odlučivanja; decentralizovani sistem međunarodnog prava sada je centralizovan u organu koji je u stanju da vaga faktore za i protiv intervencije i donese odluku koju su druge države prinuđene da prihvate. Stoga, odbijanje Saveta bezbednosti da odobri humanitarnu intervenciju ne može biti smatrano osnovom za pribegavanje unilateralnoj humanitarnoj intervenciji.¹⁰³⁴ Grimstad to potvrđuje navodeći da "sistem UN možda zapravo radi baš kako je planirano kada Savet bezbednosti ne odobri kolektivnu akciju". Sistem veta je stvoren da ograniči pribegavanje sili u međunarodnim odnosima, i kada vojna akcija nije odobrena, da li se zaista može tvrditi da sistem ne funkcioniše - pita se ovaj autor.¹⁰³⁵ Upotreba veta se ne može smatrati "blokadom", pošto je pravo veta konstitutivni deo Pove-

¹⁰³² U.N.C.I.O. Doc. 2, G/7 (o), Part II, pp. 2-3; navedeno prema: Kelsen H: The Law of the United Nations, New York, 1950, p. 270.

¹⁰³³ Kelsen H: The Law of the United Nations, New York, 1950, p. 270.

¹⁰³⁴ Murphy S.D: op. cit., p. 381.

¹⁰³⁵ Grimstad K: op. cit., p. 24.

lje UN.¹⁰³⁶ I Hilpold kritikuje stav da države ponovo stiču pravo na unilateralnu upotrebu sile ukoliko se kolektivni sistem bezbednosti pokaže neefikasnim. Prema njemu, to nije korektno tumačenje relevantnih odredbi Povelje, jer je "ograničeno funkcionisanje mehanizma kolektivne bezbednosti bilo očekivano još u vreme pravljenja nacrtu Povelje, a i bilo bi utopistički razmišljati drugačije".¹⁰³⁷ Savet bezbednosti nije zamišljen kao apsolutno aktivan i efikasan organ. Prema Povelji on može doneti odluku samo kada se o tome slože devet njegovih članica, a kod meritornih odluka je neophodno da postoje i saglasni glasovi stalnih članica. Na taj način, Povelja ne daje garanciju da će neka rezolucija biti usvojena. Ustvari, odsustvo saglasnosti stalnih članova je dokaz da procedura ustanovljenja Poveljom funkcioniše. Paraliza Saveta bezbednosti je od samog početka priznata kao očigledan cilj tvoraca Povelje.¹⁰³⁸

Naredni argument protiv povezivanja zabrane upotrebe sile, makar ona bila i u humanitarne svrhe, sa efikasnošću kolektivnog sistema bezbednosti, ogleda se u činjenici da zabrana upotrebe sile nije sadržana samo u čl. 2(4) Povelje, već je ona istovremeno i pravilo običajnog prava. Tako se u Danskom izveštaju navodi da je zabrana upotrebe sile između država deo i međunarodnog običajnog prava, koje je nezavisno od Povelje UN i stoga poštovanje zabrane teško može biti uslovljeno efikasnošću sistema kolektivne bezbednosti stvorenog glavom VII Povelje.¹⁰³⁹ S obzirom da je zabrana upotrebe sile postala deo opšteg međunarodnog prava, neefikasna primena nekoliko odredbi Povelje nikako ne oslobađa države obaveze da poštuju opšti princip međunarodnog prava koji od država traži uzdržavanje od upotrebe sile u međusobnim odnosima.¹⁰⁴⁰ I Riter ističe da opšta zabrana upotrebe sile postoji u međunarodnom običajnom pravu nezavisno od Po-

¹⁰³⁶ Schieder S: Pragmatism as a Path towards a Discursive and Open Theory of International Law, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 3, p. 692.

¹⁰³⁷ Hilpold P: op. cit., p. 451.

¹⁰³⁸ Jhabvala F: Unilateral Humanitarian Intervention and International Law, *Indian Journal of International Law*, vol. 21, 1981, pp. 217-218.

¹⁰³⁹ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 82.

¹⁰⁴⁰ Jhabvala F: Unilateral Humanitarian Intervention and International Law, *Indian Journal of International Law*, vol. 21, 1981, p. 217.

velje UN i stoga se njeno poštovanje teško može usloviti efikasnošću kolektivnog sistema bezbednosti iz glave VII Povelje UN.¹⁰⁴¹

Kao četvrti argument se može navesti da čl. 24 Povelje govoreći o "primarnoj" odgovornosti Saveta bezbednosti za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti, propisuje supsidijarnu odgovornost drugih organa UN, pre svega Generalne skupštine, ali ne i država članica. Upotrebljeni izraz nikako ne znači da supstitut Savetu bezbednosti mogu biti države koje deluju individualno ili kolektivno.¹⁰⁴² I Kelzen se jasno protivi ponovnom vraćanju državama bivšeg običajnog prava da preduzimaju nasilne mere samopomoći u slučaju odsustva efikasne kolektivne akcije Saveta bezbednosti.¹⁰⁴³ Slično tome, Šrojer (*Schreuer*) ističe da upotreba veta ili prosto očekivanje veta u Savetu bezbednosti ne čini druge države slobodnim da individualno ili kolektivno učine ono što samo Savet bezbednosti može činiti.¹⁰⁴⁴

I u nekim izveštajima zvaničnika i tela UN na indirektan način se priznaje da usled trenutne neefikasnosti ne treba trajno devalvirati ulogu Saveta bezbednosti i prepustiti je pojedinim državama. Tako bivši generalni sekretar UN K. Anan u svom izveštaju, u delu koji se odnosi na upotrebu sile, navodi da "zadatak nije naći alternative Savetu bezbednosti kao izvoru vlasti, već učiniti njegov rad boljim".¹⁰⁴⁵ Takođe i Panel za pretnje, izazove i promene je istakao da je "Savet bezbednosti u potpunosti ovlašćen na osnovu glave VII Povelje Ujedinjenih nacija da u punoj meri odgovori na bezbednosne pretnje kojima su države izložene. Zadatak nije da se nađu alternative Savetu bezbednosti kao izvoru ovlašćenja, već da se rad Saveta učini boljim nego što on jeste".¹⁰⁴⁶ Iz ovoga se jasno može

¹⁰⁴¹ Rytter J.E: op. cit., p. 130.

¹⁰⁴² Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 82; White N.D: The Legality of Bombing in the Name of Humanity, *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 5, 2000, no. 1, p. 29; Mani V.S: op. cit., pp. 21-22; Rytter J.E: op. cit., p. 130.

¹⁰⁴³ Kelsen H-Tucker R.W: op. cit., pp. 85-86.

¹⁰⁴⁴ Schreuer C: op. cit., p. 152.

¹⁰⁴⁵ In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All, (Report of the Secretary-General), UN Doc. A/59/2005, 21 March 2005, para. 126.

¹⁰⁴⁶ UN High-level Panel on Threats, Challenges and Change: A More Secure World - Our Shared Responsibility, 1 December 2004, <www.un.org/secureworld/report3.pdf>, para. 198.

videti da države nisu te koje mogu na sebe preuzeti ispunjavanje zadataka Saveta bezbednosti i da se rešenje postojećih slabosti Organizacije, pa i na planu zaštite ljudskih prava, ne može tražiti u tom pravcu. Rešenje problema neefikasnosti kolektivnog sistema bezbednosti se mora tražiti u iznalaženju boljih opcija za funkcionisanje Saveta bezbednosti, odnosno u reformi Organizacije.¹⁰⁴⁷

I Komisija za intervenciju i suverenost država, kao nepristrasno telo, smatra da bi izbegavanje UN kao jedinog legitimnog čuvara međunarodnog mira i bezbednosti stvorilo rizik erodiranja njene vlasti, kao podrivanje principa svet-skog poretka zasnovanog na međunarodnom pravu. Komisija je uverenja da od Saveta bezbednosti ne postoji bolje telo za bavljenje vojnom intervencijom radi zaštite ljudskih prava. Zadatak koji se postavlja nije "iznaći alternative Savetu bezbednosti kao izvoru ovlašćenja, već učiniti rad Saveta bezbednosti mnogo boljim nego što on jeste".¹⁰⁴⁸

Kritike se mogu uputiti i stavu da su u slučaju izostanka efikasne akcije Saveta bezbednosti ispunjeni uslovi za primenu klauzule *rebus sic stantibus*, čime se primena odredbi o zabranu upotrebe sile suspenduje na opšti način ili na *ad hoc* osnovi. Jabvala priznaje da je veza između pojedinih odredbi Povelje vidljiva, ali to nikako ne znači da "ispadanje iz stroja" nekoliko odredbi Povelje nužno vodi odbacivanju svih ostalih odredbi.¹⁰⁴⁹ U Danskom izveštaju se osporava argument da usled propusta Saveta bezbednosti dolazi do drastične izmene okolno-

¹⁰⁴⁷ Takvo opredeljenje je izneo i kineski predstavnik je na 54. zasedanju Generalne skupštine UN istaknuvši "da je tačno da postojeći sistem kolektivne bezbednosti nije perfektan, ali posledice odbacivanja takvog sistema bile bi vrlo katastrofalne po svetski mir i bezbednost i daleko bi premašile njegove nedostatke. Uostalom, mi još uvek imamo mogućnost da ispravimo ili ublažimo te nedostatke putem reforme Ujedinjenih nacija"; United Nations General Assembly, 54th Session - 55th Plenary Meeting, 17 November 1999, U.N. Doc. A/54/PV.55, pp. 19-20 (reproduced in Chinese Journal of International Law, 2002, pp. 391-393).

¹⁰⁴⁸ International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to Protect (Report), Ottawa, 2001, pp. 48-49.

¹⁰⁴⁹ Jhabvala F: Unilateral Humanitarian Intervention and International Law, Indian Journal of International Law, vol. 21, 1981, p. 217. Pored toga, ovaj autor navodi da je pravo na samopomoć rezervisano za žrtvu povrede nekog prava, dok kod unilateralne humanitarne intervencije država koja interveniše se ne može smatrati žrtvom; Ibid., p. 218.

sti koje su se imale u vidu kada je Povelja usvojena, te da usled toga pojedine njene odredbe moraju biti suspendovane.¹⁰⁵⁰

Što se tiče primera koji navodi Rajsman o gradu na "Divljem zapadu" i pravu stanovnika da sami upotrebe revolvere usled nesposobnosti šerifa, pored toga što je dobar za opravdanje jednostrane upotrebe sile, možda je još bolji za opovrgavanje takve upotrebe. U pomenutoj situaciji kao dugoročnije rešenje bolje je izabrati novog šerifa koji će biti u stanju da izvršava svoje dužnosti. Preneto na današnji sistem međunarodnih odnosa to bi značilo da je od dozvoljavanja jednostrane upotrebe sile mnogo bolje rešenje reformisati UN na način koji će im omogućiti da odgovore svojim zadacima. I Šahter smatra da navedeni primer nikako ne može biti argument u korist jednostrane humanitarne intervencije u slučaju neefikasnosti UN. On smatra da čak i kada zajednica dozvoli pojedincima da nose oružje kako bi štitili sebe i svoje domaćinstvo, to nikako ne znači da oni legitimno mogu koristiti oružje kako bi nametnuli ponašanje (ma koliko ono bilo dobro) drugim domaćinstvima.¹⁰⁵¹

Vrlo čvrst dokaz o neodrživosti stava o dozvoljenosti upotrebe sile u slučaju neefikasnosti UN predstavljaju dve presude Međunarodnog suda pravde. U prvoj od njih, povodom albansko-britanskog spora o događanjima u Krfskom kanalu je rečeno

"Navodno pravo intervencije Sud može smatrati samo kao manifestaciju politike sile, koje je kao takvo u prošlosti dovelo do vrlo ozbiljnih zloupotreba, i kao takvo, bez obzira na sve postojeće nedostatke međunarodne organizacije (*podvukao N.R.*), ne može naći mesto u međunarodnom pravu".¹⁰⁵²

U slučaju Nikaragva Međunarodni sud pravde je izričito razdvojio obavezu poštovanja zabrana upotrebe sile od efikasnosti kolektivnog sistema bezbednosti. U toj presudi Sud ističe da

¹⁰⁵⁰ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 82.

¹⁰⁵¹ Schachter O: The Legality of Pro-Democratic Invasion, American Journal of International Law, vol. 78, 1984, no. 3, p. 646.

¹⁰⁵² International Court of Justice, The Corfu Channel Case (Merits), April 9th 1949, General List No. 1, p. 35.

"načelo o neupotrebi sile ... može biti smatrano načelom međunarodnog običajnog prava, i kao takvo nije uslovljeno odredbama koje se odnose na kolektivnu bezbednost, ili opremom i vojnim kontingentima koji treba da budu obezbeđeni shodno članu 43 Povelje (podvukao N.R.)".¹⁰⁵³

Možda je ovaj deo najbolje završiti Akehurstovim rečima koji kaže da unilateralna humanitarna intervencija nije dobar supstitut za neefikasan međunarodni mehanizam zaštite ljudskih prava, i da ona može čak ometati ili odložiti poboljšanje efikasnosti tog mehanizma.¹⁰⁵⁴

1.2. Ugovorne odredbe o ljudskim pravima i humanitarna intervencija

Važnu karakteristiku današnjeg međunarodnog pravnog okvira čini razvijeni korpus pravila o ljudskim pravima. Sama Povelja UN, kao jedan od glavnih ciljeva, predviđa unapređenje poštovanja ljudskih prava, a sadrži i još neke odredbe posvećene ljudskim pravima. Za razliku od Povelje koja ih samo usputno reguliše, postoji veliki broj međunarodnih ugovora koji su u potpunosti posvećeni ljudskim pravima.

Iako postoji obimna regulativa u ovoj oblasti nijedan ugovor ne sadrži posebna pravila o humanitarnoj intervenciji. Međutim, to nikako ne znači da se postojeće odredbe ovih ugovora ne mogu uzeti u obzir prilikom ocene legalnosti unilateralne humanitarne intervencije

¹⁰⁵³ International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Judgment), 27th June 1986, General List No. 70, para. 188.

¹⁰⁵⁴ Akehurst M: *Humanitarian Intervention*; in Bull H. (ed): *Intervention in World Politics*, Oxford, 1984, p. 112. Ni Frej-Vauters nije ništa manje sumnjičav u pogledu mogućnosti unilateralne humanitarne intervencije da nadomesti slabosti kolektivnog sistema bezbednosti. On uviđa dalekosežne posledice uslovljavanja poštovanja zabrane upotrebe sile efikasnošću kolektivnog sistema bezbednosti, ističući da se svaka neodobrena humanitarna intervencija "mora smatrati kršenjem postojećeg međunarodnog prava koje se odnosi na upotrebu sile" i dodaje bez obzira da li sistem UN funkcioniše ili ne, "jednostrana oružana akcija, čak i sa humanitarnim ciljem, ne može biti opravdana kao zakonita ... kako zloupotreba tog unilateralizma ne bi uništila celokupnu osnovu pravno ustanovljene procedure"; Frey-Wouters E: *Conference Proceedings - The Future*, in Lillich R. (ed.): *Humanitarian Intervention and the United Nations*, Charlottesville, 1973, pp. 107-108.

U nastojanju da daju odgovor na pitanje o legalnosti humanitarne intervencije pojedini internacionalisti se usredsređuju na međusobni odnos dva glavna cilja UN - očuvanje međunarodnog mira i unapređenje zaštite ljudskih prava.¹⁰⁵⁵

U nameri da dokaže da zaštita ljudskih prava ima primat nad zabranom upotrebe sile, *Teson* tvrdi da je "tradicionalni metod tumačenja beskoristan u određivanju sadržaja člana 2(4) Povelje", i da se taj član treba "ispravno tumačiti u svetlu vrednosti i ciljeva međunarodnog pravnog sistema".¹⁰⁵⁶ Imajući pred sobom isti cilj, *Viler* u "novom solidarizmu u zajednici država zasnovanom na pomirenju imperativa pravnog poretka i pravde" vidi opravdanje za pribegavanje sili u formi humanitarne intervencije.¹⁰⁵⁷ Slično prethodnoj dvojici, *Mur (Moore)* smatra da bi izostanak akcije u slučaju masovnog kršenja ljudskih prava imao vrlo štetne posledice koje bi bile mnogo opasnije od narušavanja međunarodnog mira do kojeg dolazi usled humanitarne intervencije. "Pozakonjenje takve intervencije nosi suštinski rizik, međutim, nedopuštanje potrebne akcije radi sprečavanja genocida ili drugih ozbiljnih kršenja ljudskih prava, čini se, donosi još veći rizik" - smatra ovaj autor.¹⁰⁵⁸

Međutim, iako su jedno i drugo ciljevi UN, očuvanje međunarodnom mira i bezbednosti mira ima prioritet u odnosu na zaštitu ljudskih prava.¹⁰⁵⁹ Iz konteksta Povelje se jasno može videti da su svi ostali ciljevi Ujedinjenih nacija podređeni cilju "očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti", i da je usled toga svaka upotreba sile, osim u legitimne samoodbrane, inkompatibilna sa tim najvažni-

¹⁰⁵⁵ U čl. 1 navedeni su sledeći glavni ciljevi UN: a) očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti; b) razvijanje prijateljskih odnosa; c) ostvarivanje međunarodne saradnje na planu rešavanja međunarodnih problema ekonomske, socijalne, kulturne ili humanitarne prirode, kao i ostvarivanje takve saradnje na planu unapređenja i podsticanja poštovanja ljudskih prava; i, d) stvaranje UN središtem u kojem će se ostvariti napred navedeni ciljevi.

¹⁰⁵⁶ *Teson F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997, pp. 317-318.

¹⁰⁵⁷ *Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 17. Kada govori o pravnom poretku, ovaj pisac ima u vidu poštovanje zabrane upotrebe sile, a poštovanje ljudskih prava vidi kao integralni deo pravde.

¹⁰⁵⁸ *Moore J.N. (ed.): Law and Civil War in the Modern World*, Baltimore-London, 1974, p. 25.

¹⁰⁵⁹ *Charney J.I: op. cit., p. 835; Suy E: Is Humanitarian Intervention Part of International Law?*, *Thesaurus Acroasium*, vol. 24, Peace and Human Rights, 2000, p. 81.

jim ciljem, i stoga zabranjena čl. 2(4) Povelje.¹⁰⁶⁰ Ako se pogledaju pripremni radovi može se uočiti intencija tvorca Povelje UN da sprečavanje međudržavnog nasilja hijerarhijski stave iznad zaštite ljudskih prava.¹⁰⁶¹ Kaseze smatra da je iz teksta i konteksta Povelje očigledno da, iako je poštovanje ljudskih prava jedan od glavnih ciljeva Organizacije, zajedno sa očuvanjem mira i poštovanjem prava na samoopredeljenje, Povelja privileguje mir na taj način što zabranjuje narušavanje mira i bezbednosti koje je usmereno na obezbeđivanje poštovanja ljudskih prava.¹⁰⁶²

Nejednak tretman očuvanja međunarodnog mira i zaštite ljudskih prava se može videti i iz njihovog različitog tretmana u Povelji. Cilj očuvanja ljudskih prava, ne samo da je naveden na trećem mestu, već je i vrlo apstraktno definisan bez kasnije značajnije konkretizacije i bez određivanja organa koji bi se bavili njegovom realizacijom. Za razliku od toga očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti je prvonavedeni cilj UN, konkretizovan kroz čitavu jednu glavu Povelje (glava VII) i za čije je ostvarivanja predviđena nadležnost posebnog organa - Saveta bezbednosti.

Za razliku od apstraktnog pristupa koji preko odnosa glavnih ciljeva UN razmatra legalnost humanitarne intervencije, pojedini internacionalisti pokušavaju u konkretnim odredbama Povelje naći odgovor na to pitanje. Gaisler (*Geissler*) smatra da u nekim situacijama čl. 56 Povelje proširuje obavezu unapređenja ljudskih prava sadržanu u čl. 1(3) i 55 i na preduzimanje humanitarne intervencije. Zabrana intervencije stipulisana članovima 2(4) i 2(7) Povelje ne predstavlja prepreku za humanitarnu intervenciju.¹⁰⁶³ Povelja UN ne samo da dopušta humanitarnu intervenciju, već u čl. 55 i 56 zahteva njeno preduzimanje u slučaju

¹⁰⁶⁰ Arechaga E.J: Современное международное право (перевод), Москва, 1983, стр. 142-143.

¹⁰⁶¹ Damrosch L.F: Changing Conceptions of Intervention in International Law; in Reed L.-Kaysen C. (ed.): *Emerging Norms of Justified Intervention*, Cambridge, 1993. p. 96.

¹⁰⁶² Cassese A: *International Law*, Oxford, 2005, p. 373.

¹⁰⁶³ Geissler L: *The Law of Humanitarian Intervention and the Kosovo Crisis*, *Hamline Law Review*, vol. 23, Spring 2000, no. 2, p. 328.

ozbiljnog i masovnog kršenja ljudskih prava.¹⁰⁶⁴ I Čilstrom, smatra da čl. 56 Povelje obavezuje članice da preduzmu zajedničku i posebnu akciju radi odbrane ljudskih prava, što implicitno uključuje i pravo na humanitarnu intervenciju.¹⁰⁶⁵

Međutim, davanje tako širokog domašaja odredbama o ljudskim pravima sadržanim u Povelji UN zaslužuje brojne kritike. Nije sporno da odredbe Povelje o ljudskim pravima članicama nameću neke obaveze (npr. davanje doprinosa za rad Organizacije, podnošenje izveštaja u cilju sprovođenja preporuka Generalne skupštine i Ekonomskog i socijalnog saveta), ali se tom prilikom ne ide dalje od saradnje sa UN u njenim naporima da se unapredi poštovanje ljudskih prava.¹⁰⁶⁶ Čl. 56 ima određeni pravni značaj za države, ali izraz "preduzeti posebne akcije" sadržan u njemu ne može imati drugačije značenje osim onog po kojem države imaju obavezu da oživotvore zaštitu ljudskih prava u sopstvenoj legislativi i administraciji.¹⁰⁶⁷ Odredbe Povelje o ljudskim pravima ni eksplicitno ni implicitno ne daju ovlašćenje za prisilno ostvarivanje ljudskih prava - a kamoli pravo na unilateralnu humanitarnu intervenciju.¹⁰⁶⁸

Pored odredaba o ljudskim pravima koje se nalaze u Povelji UN, za ocenu legalnosti unilateralne humanitarne intervencije značajne su i odredbe sadržane u drugim dokumentima iz oblasti ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava.

Nijedan dokument iz ove oblasti ne sadrži odredbu koja izričito dopušta ili zabranjuje humanitarnu intervenciju. Ti ugovori predviđaju neke druge mehanizme za obezbeđenje poštovanja zajemčenih prava (podnošenje izveštaja, međudržavne i individualne predstavke, međunarodnu i unutrašnju krivičnu odgovornost, formiranje anketnih komisija, i dr), koji ne podrazumevaju upotrebu sile.

¹⁰⁶⁴ Mertus J: Reconsidering the Legality of Humanitarian Intervention: Lessons from Kosovo, *William and Mary Law Review*, vol. 41, 2000, no. 5, p. 1771.

¹⁰⁶⁵ Chilstrom R.M: op. cit., p. 133.

¹⁰⁶⁶ Jhabvala F: Unilateral Humanitarian Intervention and International Law, *Indian Journal of International Law*, vol. 21, 1981, p. 228.

¹⁰⁶⁷ H. Guradze: *Der Stand der Menschenrecht im Völkerrecht*, 1956, pp. 110-111; navedeno prema: Schwelb E: op. cit., p. 340.

¹⁰⁶⁸ Donnelly J: op. cit., p. 318.

Gaisler ističe da su prilikom utvrđivanja legalnosti unilateralne humanitarne intervencije u obzir svakako moraju uzeti i pojedini dokumenti o zaštiti ljudskih prava, a naročito Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, Opšta deklaracija o ljudskim pravima i Ženevske konvencije iz 1949. godine. Iako nijedan od njih ne sadrži odredbu koja izričito ovlašćuje države na preduzimanje humanitarne intervencije, odredbe svih ovih dokumenata uzete skupa zahtevaju od ugovornica da preduzmu određene akcije radi zaustavljanja kršenja ljudskih prava čime oni indirektno podržavaju legalnost humanitarne intervencije.¹⁰⁶⁹

Teško je prihvatiti ovo stanovište koje kumulacijom pokušava da stvori nešto čega nema ni u jednom pojedinačnom dokumentu. Čak se ni ekstenzivnim tumačenjem ovih ugovora ne može doći do zaključka da oni na indirektan način dopuštaju humanitarnu intervenciju. Naprotiv, tumačenjem pojedinih odredbi međunarodnog humanitarnog prava može se doći do sasvim drugačijeg zaključka.

Sve četiri Ženevske konvencije u zajedničkom čl. 1 sadrže odredbu koja obavezuje ugovornice "da poštuju i obezbede poštovanje" ovih konvencija. Ako dođe do teških povreda Konvencija i Protokola I, ugovornice imaju obavezu da "deluju, zajednički ili pojedinačno, u saradnji sa Ujedinjenim nacijama i u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija".¹⁰⁷⁰ Pitanje koje će konkretne mere biti preduzete od strane država i UN u cilju zaustavljanja tih kršenja nije regulisano međunarodnim humanitarnim pravom, već Poveljom UN (glave VII i VIII). Savetu bezbednosti na raspolaganju stoji veći broj mogućnosti, među kojima je i oružana in-

¹⁰⁶⁹ Geissler L: op. cit., pp. 328-329. Pored toga, Gaisler smatra da je dodatni razlog koji ide u prilog humanitarnoj intervenciji predstavlja njen pozitivan uticaj na održavanje regionalne i globalne stabilnosti. Kada jedna država postane nebezbedna, kao što je to u slučaju genocida, to predstavlja pretnju regionalnoj i globalnoj stabilnosti. U takvoj situaciji izbeglice će napuštati svoje domove i bežati u susedne države. Nakon izvršenog genocida protiv sopstvenog naroda diktatori se mogu osmeliti i napasti druge države. Ibid., p. 325.

¹⁰⁷⁰ Čl. 89 Dopunskog protokola I.

tervencija koja može biti sprovedena od strane snaga UN ili delegirana nekoj državi odnosno regionalnoj organizaciji.¹⁰⁷¹

Dodatni protokoli iz 1977. godine sadrže još neke odredbe koje mogu biti od koristi za ocenu legalnosti humanitarne intervencije. U preambuli Dodatnog protokola I je izraženo ubеđenje "da nijedna odredba ovog Protokola ili Ženevskih konvencija od 12. avgusta 1949. godine ne može biti protumačena tako da opravdava ili odobrava bilo koji akt agresije ili druge upotrebe sile koji nije u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija ...". Čl. 3 Dodatnog protokola II zabranjuje pozivanje na bilo koju njegovu odredbu u cilju ugrožavanja suvereniteta države, ili radi opravdanja bilo koje druge intervencije u oružani sukob ili unutrašnje odnosno spoljne poslove države ugovornice.¹⁰⁷²

Rimski statut, kojim je ustanovljen Međunarodni krivični sud, i koji reguliše krivičnu odgovornost u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima u preambuli ističe da "ništa u ovom Statutu neće biti uzeto kao odobrenje za bilo koju državu da interveniše u oružani sukob ili u unutrašnje poslove bilo koje druge države ...".

Imajući u vidu odredbe napred pomenutih ugovora iz oblasti međunarodnog humanitarnog prava sa velikom sigurnošću se može tvrditi da ne postoji pravo država na preduzimanje oružane intervencije radi sprečavanja kršenja međunarodnog humanitarnog prava u stranoj državi.

Postoje internacionalisti koji Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida pokušavaju da dokažu pravo njenih ugovornica da pribegnu upotrebi sile iz humanitarnih razloga. Oni smatraju da čl. 1 pomenute konvencije, koji obvezuju ugovornice da "spreče i kazne" zločin genocida, pruža dovoljno

¹⁰⁷¹ Ryniker A: op. cit., pp. 530-531. Istovremeno Rinker (*Ryniker*) podseća na čl. 53 Povelje prema kojem regionalne organizacije ne mogu preduzeti prinudnu akciju bez odobrenja Saveta bezbednosti.

¹⁰⁷² Čl. 3, pod naslovom "Neintervencija," glasi:

Ne može se pozivati ni na jednu odredbu iz ovog Protokola tako da se ugrozi suverenitet države ili odgovornost vlade da svim zakonitim sredstvima održava ili ponovo uspostavi zakon i red u državi ili da brani nacionalno jedinstvo i teritorijalni integritet države.

Ne može se pozivati ni na jednu odredbu iz ovog Protokola kao opravdanje za bilo koju intervenciju, direktnu ili indirektnu, u oružani sukob, odnosno unutrašnje ili spoljne poslove Visoke strane ugovornice na čijoj teritoriji je izbio sukob.

pokriće za države da u tom cilju pribegnu oružanoj sili. Države ugovornice imaju obavezu da samostalno ili zajedno sa Ujedinjenim nacijama sprovode kurs Konvencije.¹⁰⁷³ Pored pravnih inicijativa, diplomatskog pritiska i ekonomskih sankcija, države ugovornice mogu upotrebiti i oružanu silu u cilju implementacije obaveze sprečavanja ili kažnjavanja zličina genocida.¹⁰⁷⁴

Holcgraf poriče postojanje ovlašćenja u Konvenciji o genocidu da se jednostrano upotrebi oružana sila. On ističe, da prema, Konvenciji strane ugovornice mogu sprečiti akt genocida jedino pozivanjem nadležnih organa UN da preduzmu akciju koju oni smatraju odgovarajućom (čl. VIII Konvencije).¹⁰⁷⁵ Sasvim je jasno da takav implementacioni mehanizam ne ustanovljava pravo na neodobrenu humanitarnu intervenciju.¹⁰⁷⁶ Dinštajn ističe da čl. VIII Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida predstavlja jasan *renvoi* na Povelju i nadležne organe UN, tj. Savet bezbednosti. Ovaj autor smatra da ako Savet bezbednosti propusti da deluje, onda stranama ugovornicama na raspolaganju stoji mehanizam predviđen u čl. IX Konvencije, koji reguliše rešavanje sporova u primeni Konvencije, tj. obraćanje Međunarodnom sudu pravde. Jedina alternativa Savetu bezbednosti je Međunarodni sud pravde, dok Konvencija ničim ne odobrava jednostranu upotrebu sile.¹⁰⁷⁷ Šabas (*Schabas*) uočava opasnost od jednostrane humanitarne intervencije radi sprečavanja genocida. Tolerisanje individualnih inicijativa u odsustvu odobrenja Saveta bezbednosti predstavlja "klizavu strminu koja pretili haosom", čije posledice po ljudska prava mogu biti isto tako ozbiljne kao i posledice bilo kog genocida.¹⁰⁷⁸

¹⁰⁷³ Reisman M.-McDougal M.S: Humanitarian Intervention to Protect Ibo, in Lillich R. (ed.): Humanitarian Intervention and the United Nations, Charlottesville, 1973, pp. 174-177.

¹⁰⁷⁴ Navedeno prema: Schabas W.A: Genocide in International Law, Cambridge, 2000, p. 496.

¹⁰⁷⁵ Član VIII Konvencije glasi: "Svaka strana ugovornica može se obratiti nadležnim organima Organizacije ujedinjenih nacija kako bi ovi, shodno Povelji Ujedinjenih nacija, preduzeli mere koje smatraju odgovarajućim za sprečavanje i kažnjavanje genocida ili bilo kojih drugih dela pobrojanih u članu III".

¹⁰⁷⁶ Holzgrefe J.L: The Hoffmann S: Sovereignty and the Ethics of Intervention, in Hoffmann S. (ed.): The Ethics and Politics of Humanitarian Intervention, Notre Dame, 1996, p. p. 44.

¹⁰⁷⁷ Dinstein Y: op. cit., p. 7.

¹⁰⁷⁸ Schabas W.A: Genocide in International Law, Cambridge, 2000, p. 502.

Ovim argumentima se još može dodati da se zaključak o mogućnosti upotrebe oružane sile radi sprečavanja genocida kosi sa čl. 103 Povelje koji izričito predviđa da "u slučaju sukoba između obaveza članica Ujedinjenih nacija na osnovu ove Povelje i njihovih obaveza na osnovu bilo kojeg drugog međunarodnog sporazuma, prevagu će imati njihove obaveze iz Povelje". Dakle, čak i da Konvencija sadrži takvu odredbu ona bi bila ništava zbog neusklađenosti sa Poveljom. Nadalje, Konvencija o genocidu u čl. 1 obavezuje strane ugovornice da "spreče i kazne" genocid, ali nigde ne pominje da će to biti učinjeno jednostranom upotrebom oružane sile. Na kraju, može se zaključiti da Konvencija nesumnjivo nameće obavezu sprečavanja genocida, ali ta obaveza mora biti ostvarena u pravnim okvirima Povelje. Sigurno je da se radi sprečavanja genocida može upotrebiti i oružana sila, ali samo pod uslovom da takvu akciju odobri Savet bezbednosti UN.

Uzimajući u obzir sve relevantne odredbe o ljudskim pravima, grupa internacionalista iznosi svoje načelno protivljenje uzdizanju poštovanja ljudskih prava iznad zabrane upotrebe sile. Iako se slaže da pitanje ljudskih prava ulazi u domen međunarodnog prava i kao takvo ne spada u unutrašnju nadležnost država, Antonopulos dodaje da načini i sredstva kojima se obezbeđuje poštovanje ljudskih prava "moraju biti saglasni međunarodnom pravu onako kakvo je ono danas, uvažavajući naročito pravila o mirnom rešavanju sporova i zabrani upotrebe sile".¹⁰⁷⁹ U protivnom, zaštita ljudskih prava putem jednostrane upotrebe sile predstavlja ništa drugo nego regresiju u period pre usvajanja Pakta Društva narode gde je postojala sloboda unilateralne upotrebe sile.¹⁰⁸⁰ Kardaš navodi da je postojeći međunarodni sistem zasnovan na principima koji daju prioritet poretku i stabilnosti nad pravdom. Prema ovom autoru, prihvatanje humanitarne intervencije bi potkopalo postojeći međunarodni sistem. Usled toga, uprkos svesti o kosmo-

¹⁰⁷⁹ Antonopoulos C: op. cit., p. 455.

¹⁰⁸⁰ Ibid.,

politskim idealima, još uvek ne postoji opšta prihvaćenost humanitarne intervencije u međunarodnom pravu.¹⁰⁸¹

I Petković se iz više razloga protivi pokušajima dezavuisanja fundamentalnih načela Povelje, kao što su suverenost, teritorijalni integritet nemešanje u unutrašnje poslove, koji se čine se obrazloženjem da su ta načela "prevaziđena" u procesu stvaranja novog međunarodnog poretka u čijem je središtu zaštita ljudskih prava. Prvo, pomenuta načela i ciljevi UN su usmereni na očuvanje mira kao najvećeg i najsveobuhvatnijeg ljudskog prava, prava na život i svih drugih ljudskih prava; drugo, upravo su u poretku UN zasnovanom na pomenutim načelima nastali pravni akti koji predstavljaju osnovu i izvoriste ljudskih prava u našoj epohi; i, treće, ostvarivanje ljudskih prava nije moguće bez unapređivanja funkcionisanja UN.¹⁰⁸²

Ima i onih koji smatraju da humanitarna intervencija nije samo nezakonita, već je i necelishodna. Njena primena neće dovesti do zaštite ljudskih prava, već će, naprotiv, dovesti do njihovog pojačanog kršenja. Humanitarna intervencija je protivna međunarodnom pravu jer podriva zabranu upotrebe sile i može dovesti do porasta broja intervencija koje nemaju dobronamerne ciljeve. Na taj način će doktrina humanitarne intervencije prouzrokovati eskalaciju međunarodnog nasilja, razmirica i nereda, i time oslabiti zaštitu ljudskih prava širom sveta.¹⁰⁸³ Državna suverenost je kamen temeljac u institucionalnoj strukturi i jedino je ona u stanju da obezbedi unutrašnji poredak u državama. Očuvanje unutrašnjeg poretka je bitno i za očuvanje međunarodnog poretka, a pored toga i za ostvarenje drugih vrednosti, uključujući tu i ljudska prava. Erodiranje državne suverenosti putem humanitarnih intervencija može otvoriti vrata unutrašnjem neredu, što će se štetno odraziti i po međunarodni poredak i po ljudska prava.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸¹ Kardaş Ş: op. cit., p. 7.

¹⁰⁸² Petković R: Međunarodnopravni poredak Ujedinjnih nacija i promene u odnosima snaga u svetu, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol 46, 1999, br. 1-3, str. 21.

¹⁰⁸³ Charney J.I: op. cit., p. 835.

¹⁰⁸⁴ Ayoob M: Humanitarian Intevention and State Sovereignty, International Journal of Human Rights, vol. 6, 2002, no. 1, pp. 92-93. Za razliku od toga, neki autori unilateralnoj humanitarnoj intervenciji pridaju mnogo veći praktični značaj. Čilstrom u njoj vidi ne samo aktivnost koja doprinosi otklanjanj-

2. Međunarodno običajno pravo

S obzirom da Povelja UN ne dopušta unilateralnu humanitarnu intervenciju, treba ispitati kakav je status ove ustanove u međunarodnom običajnom pravu postoji norma koja takvu intervenciju dopušta. Pri tome treba odvojeno razmotriti dve situacije. Prvo, da li je takva običajna norma koja je eventualno postojala pre Drugog svetskog rata mogla preživeti usvajanje Povelje UN, i drugo, da li je možda takvo običajno pravilo ponovo nastalo nakon 1945. godine i izmenilo odredbe Povelje koje zabranjuju humanitarnu intervenciju.

2.1. Uvodne napomene

Međunarodni običaj predstavlja jedan od formalnih izvora međunarodnog prava, i to najstariji među njima.¹⁰⁸⁵ U početnim fazama postojanja međunarodnog prava običaj je bio gotovo jedini izvor ove grane prava. Vremenom sve veći značaj dobijali međunarodni ugovori kojima je često vršena kodifikacija postojećih običajnih pravila. Međutim, to nikako ne znači da je običaj izgubio svaki značaj. Običaj je danas relevantan u onim oblastima u kojima nije izvršena ugovorna kodifikacija međunarodnog prava, ali određeni značaj ima i onda kada takva kodifikacija postoji. U takvoj situaciji on predstavlja jedini izvor za države koje nisu strane ugovornice, a istovremeno vezuje i strane ugovornice po još jednom osnovu.¹⁰⁸⁶ Pored toga, nije isključeno da običaj bude oformljen i u onim

u postojećih kršenja ljudskih prava, već i instrument za odvratanje tiranskih vladara od takvog budućeg ponašanja; Chilstrom R.M: op. cit., p. 124. Baziler je takođe mišljenja da će jasno definisana i aktivnija doktrina humanitarne intervencije odvratiti vlade od kršenja ljudskih prava svojih građana. Ukoliko zna da ostali deo sveta neće tolerisati njene nehumane akte, sigurno će biti manja verovatnoća da vlada bude angažovana u takvim aktima; Bazylar M.J: op. cit., p. 598.

¹⁰⁸⁵ U čl. 38 Statuta Međunarodnog suda pravde kao formalni izvori međunarodnog prava navodeni su: a) međunarodne konvencije (ugovori); b) međunarodni običaj; c) opšta pravna načela priznata od civilizovanih nacija; i d) sudske odluke i doktrina međunarodnog prava, kao pomoćni izvor. Pored toga, Sud može rešavati sporove i na osnovi pravičnosti (*ex aequo et bono*) ukoliko na to bude izričito ovlašćen od strana u sporu. Iako ovaj član navodi izvore kojima se može koristiti Međunarodni sud pravde, ova lista je opšte prihvaćena, tako da predstavlja svedočanstvo o izvorima međunarodnog prava uopšte.

¹⁰⁸⁶ Međunarodni sud pravde u slučaju Nikaragva nije prihvatio stanovište SAD da je običajna norma koja se odnosi na pravo na samoodbranu supsumirana članom 51 Povelje UN. Sud je naglasio da "čak i

oblastima koje su već regulisane ugovorima tako da se njime, ustvari, izvrši revizija postojećih ugovornih pravila.

Statut Međunarodnog suda pravde u čl. 38(1), alineja "b", definiše međunarodni običaj kao "dokaz opšte prakse prihvaćene kao pravo". Ta definicija sadrži dva elementa, odnosno dva posebna uslova koja moraju biti ispunjena da bi nastalo običajno pravilo. Prvo, norma mora biti podržana opštom praksom subjekata međunarodnog prava, tj. njihovim stvarnim ponašanjem. Drugo, ta praksa mora odražavati pravno shvatanje subjekata da njihovo ponašanje odgovara pravnoj obvezi (*opinio iuris sive necessitatis*).

Običajno pravilo može nastati u oblasti koja ranije nije bila regulisana pravom ili može služiti za izmenu postojećih pravila, bilo ugovornih ili običajnih. Mada su uslovi za nastanak običaja u načelu opštevažeći, čini se da su u slučaju nastanka običaja koji modifikuje postojeća pravila međunarodnog prava ti uslovi nešto stroži u odnosu na običaj koji se razvija u oblasti gde ne postoje pravna pravila.¹⁰⁸⁷

Običaj obezbeđuje evoluciju međunarodnog prava u skladu sa praksom. Iako ovaj izvor odlikuje "gipkost i sposobnost prilagođavanja novim okolnostima",¹⁰⁸⁸ on, međutim, prirodno nije pogodan za rapidne izmene u međunarodnom pravnom poretku.¹⁰⁸⁹

Za razliku od ugovora koji se stvaraju kroz formalni postupak, običajna pravila nastaju neformalnim putem. Usled toga je vrlo teško utvrditi kada je konačno oformljeno neko običajno pravilo, odnosno kada je došlo do kristalizacije

ukoliko ugovorna i običajna norma relevantne za postojeći spor imaju potpuno isti sadržaj, to nije razlog za Sud da smatra da inkorporacija običajnog pravila u ugovorno pravo lišava običajnu normu njene primenjivosti kao posebne u odnosu na ugovornu normu". Sud je zaključio da je "stoga jasno da međunarodno običajno pravo nastavlja da postoji i da se primenjuje zasebno od međunarodnog ugovornog prava, čak i kada ove dve vrste prava imaju identični sadržaj"; International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Judgment)*, 27 June 1986, General List No. 70, paras. 178-179.

¹⁰⁸⁷ Rytter J.E: op. cit., p. 137.

¹⁰⁸⁸ Janković B.-Radivojević Z: op. cit., str. 26.

¹⁰⁸⁹ Rytter J.E: op. cit., p. 136.

određenog ustaljenog ponašanja u pravno pravilo koje je obavezuje međunarodne subjekte.¹⁰⁹⁰

Običajno pravo se razlikuje od ugovornog prava i po tome što nije sadržano u pisanim dokumentima te je znatno teže utvrditi da li postoji neko pravilo i kakva mu je sadržina. Taj opšti problem dolazi do izražaja i kod utvrđivanja statusa humanitarne intervencije u međunarodnom običajnom pravu.

2.2. Pravo na humanitarnu intervenciju kao tradicionalna običajna norma

Postoje shvatanja prema kojima je pravo na humanitarnu intervenciju pre Drugog svetskog rata nesporno postojalo kao običajna norma i kao takvo nastavilo da egzistira i nakon usvajanja Povelje UN. Drugim rečima, Povelja UN nije ukinula dotad postojeće običajno pravo na humanitarnu intervenciju, već je ono nastavilo da i dalje postoji paralelno sa tim ugovorom. Na taj način običajna norma o pravu na humanitarnu intervenciju kontinuirano postoji u međunarodnom pravu od njenog nastanka (XIX vek, mada neki smatraju da se to desilo i ranije), pa sve do današnjih dana.

Pri tome neki internacionalisti smatraju da države mogu realizovati to običajno pravo na humanitarnu intervenciju jedino ukoliko Savet bezbednosti propusti da odobri kolektivnu oružanu akciju u slučaju masovnog kršenja ljudskih prava. Prema ovoj koncepciji države se mogu koristiti preživelom običajnom normom koja dopušta pribegavanje humanitarnoj intervenciji tek kada se Savet bezbednosti pokaže nemoćnim da preduzme potrebnu akciju radi zaštite ljudskih prava.

Međutim, postoji i ekstremniji stav prema kojem ostvarivanje običajnog prava na humanitarnu intervenciju uopšte ne treba vezivati za prethodnu nemo-

¹⁰⁹⁰ Neki pisci su nastanak običaja slikovito uporedili sa nastankom pešačke staze na seoskom zemljištu: "Najpre nastaju mnogobrojne i nejasne staze koje se na zemljištu jedva primećuju. Potom iz neobjašnjivih razloga većina prolaznika zajednički koristi, usvaja, samo jednu stazu. Iz toga nastaje zajednički osećaj koji daje prednost tom prolazu koji se otada priznaje kao jedini ispravan put, a da se ne može utvrditi u kom se momentu tačno ostvarila ta transformacija"; Cobbett P: Cases and Opinions on International Law, 1909, pp. 5-6; navedeno prema Degan Đ: Međunarodno pravo, Rijeka, 2000, str. 82.

gućnost UN da preduzmu kolektivnu akciju. Po toj varijanti običajno pravo na humanitarnu intervenciju koje je postojalo pre Drugog svetskog rata ne samo da nije ukinuto Poveljom UN, već uvođenje kolektivnog sistema bezbednosti nije ostavilo nikakav uticaj na njega. Za razliku od prethodnih shvatanja koja organima UN daju prioritet za preduzimanje humanitarne intervencije, prema ovoj ekstremnijoj varijanti države imaju to pravo paralelno i ravnopravno sa organima UN.

Istine radi, takvo neograničeno podržavanje preživelog običajnog prava na humanitarnu intervenciju je usamljeno u doktrini međunarodnog prava, i zastupa ga jedino Halberstem. Ona tvrdi da postoji takva upotreba oružane sile koja nije suprotna čl. 2(4) Povelje UN jer ne narušava teritorijalni integritet i političku nezavisnost (upotreba sile radi zaštite ljudskih prava ili uspostavljanja demokratski izabраниh vlada).¹⁰⁹¹ Međutim, pored toga ona ističe da pravo na humanitarnu intervenciju postoji i kao običajno pravo jer Povelja UN nije ukinula takvu običajnu normu.¹⁰⁹² Na taj način ova autorka smatra da humanitarna intervencija, ustvari, predstavlja običajno pravo koje je postojalo pre 1945. godine i koje je nastavilo da postoji i nakon toga jer se ne kosi za zabranom upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje UN. Međutim, za razliku od ostalih internacionalista prema kojima se običajno pravo na samopomoć aktivira jedino u slučaju pasivnosti sistema kolektivne bezbednosti, Halberstem ne navodi taj uslov za ostvarivanje prava na unilateralu intervenciju.

Ova autorka smatra da Povelja ne daje nikakvo specijalno ovlašćenje Ujedinjenim nacijama na preduzimanje humanitarnih intervencija. Prema njoj glava VII, koja ovlašćuje Savet bezbednosti da nametne različite sankcije, uključujući i upotrebu oružane sile ograničena je na situacije "pretnje miru, narušavanja mira ili agresije", iz čega proizilazi da je namera da se te sankcije primene u slučaju međunarodne pretnje miru, a ne i na unutrašnje akte. Doduše, ne isključuje se

¹⁰⁹¹ Halberstam M: The Copenhagen Document: Intervention in Support of Democracy, *Harvard International Law Journal*, vol. 34, 1993, no. 1, p. 167.

¹⁰⁹² Halberstam M: The Legality of Humanitarian Intervention, *Cardozo Journal of International Law and Comparative Law*, vol. 3, 1995, no. 1, p. 6.

mogućnost da Savet bezbednosti kršenje ljudskih prava okvalifikuje kao pretnju međunarodnom miru i po tom osnovu preduzme akciju. Ali, istovremeno se upozorava "međutim, mi moramo biti obazrivi sa svođenjem humanitarne intervencije samo na kolektivnu akciju odobrenu od strane Saveta bezbednosti". Po njoj bolje je to ne činiti jer se time izbegava da legalnost humanitarne intervencije bude podvrgnuta pravu veta bilo koje države.¹⁰⁹³ *Halberstam* je svesna da unilateralne prinudne mere nose rizik zloupotrebe, ali dodaje da ograničavanje prinudnih mera samo na one mere koje odobri UN nosi drugi rizik – da nikakva akcija ne bude preduzeta.¹⁰⁹⁴ Doduše, ona se zalaže da pravo na humanitarnu intervenciju treba ponovo reafirmirati kako bi se sprečila njegova zloupotreba.¹⁰⁹⁵

Brojne su kritike shvatanja da je običajno pravo na humanitarnu intervenciju preživelo usvajanje Povelje UN ne pretrpevši pri tome nikakva ograničenja. Sve te kritike uglavnom se svode na dva argumenta: a) da običajno pravo na humanitarnu intervenciju nije postojalo ni pre Drugog svetskog rata; i b) čak da je ono i postojalo zbog svoje kolizije sa čl. 2(4) takvo običajno pravilo nije moglo opstati nakon usvajanja Povelje.

Podrobno analizirajući intervenciju u Siriji 1860-1861. godine, *Pogani* dovodi u pitanje postojanje humanitarnih intervencija u XIX veku i dodaje da "u tim okolnostima argumenat da je humanitarna intervencija preživela usvajanje Povelje izgleda sve više sumnjiv".¹⁰⁹⁶

Ostali internacionalisti i tela koja su se bavili ovim problemom sumnjaju da je humanitarna intervencija egzistirala kao običajno pravo pre 1945. godine, ali čak i ako, uz veliku dozu sumnjičavosti, dopuste takvu mogućnost, oni bez ikakve dileme tvrde da takvo pravo nikako nije moglo preživeti usvajanje Povelje

¹⁰⁹³ *Ibid.*, p. 6.

¹⁰⁹⁴ Halberstam M: *The Copenhagen Document: Intervention in Support of Democracy*, *Harvard International Law Journal*, vol. 34, 1993, no. 1, p. 173.

¹⁰⁹⁵ Halberstam M: *The Legality of Humanitarian Intervention*, *Cardozo Journal of International Law and Comparative Law*, vol. 3, 1995, no. 1, pp. 6-7.

¹⁰⁹⁶ *Pogany I: op. cit.*, p. 190.

UN. Na tom stanovištu stoje Saruši,¹⁰⁹⁷ Lenter (*Linter*),¹⁰⁹⁸ Leopard,¹⁰⁹⁹ Portela,¹¹⁰⁰ Česterman,¹¹⁰¹ Malančuk,¹¹⁰² Danski institut,¹¹⁰³ i savetodavna tela holandske vlade.¹¹⁰⁴

Čini se da su napred iznete kritike sasvim opravdane i nije potrebno i puno napora kako bi se pokazalo da običajno pravo na humanitarnu intervenciju nika-ko nije opstalo nakon usvajanja Povelje UN. Potpuno uvažavajući napred iznete kritike, biće izneta još neke analize koje dodatno potkrepljuju takav stav.

U delu rada koji je posvećen humanitarnoj intervenciji pre Drugog svet-skog rata dat je širok krug shvatanja o karakteru ovog prava u tom periodu. Mo-glo se videti da je praksa bila neujednačena i vrlo ograničena, a još teže se mogao

¹⁰⁹⁷ Čak iako je pre 1945. godine u međunarodnom običajnom pravu postojalo pravo na unilateralnu humanitarnu intervenciju, usvajanjem Povelje UN države članice su se ugovornim putem odrekle tog običajnog prava; Sarooshi D. (ed.): op. cit., p. 2.

¹⁰⁹⁸ Lenter smatra da pravo na humanitarnu intervenciju koje je postojalo pre Drugog svetskog rata nije preživelo usvajanje Povelje UN. Pozivajući se na čl. 64 Bečke konvencije o ugovornom pravu, on tvrdi da čak ukoliko je takvo pravilo u predratnom periodu i imalo status *ius cogens* norme, usvajanjem čl. 2(4) Povelje koji nesporno ima status *ius cogens* norme ranije običajno pravilo je pre-stalo da postoji; Linter J.E: Humanitarian Intervention: Legitimising the Illegal?, Defence Studies, vol. 5, 2005, no. 2, p. 275.

¹⁰⁹⁹ Leopard tvrdi da čak ukoliko je pre Drugog svetskog rata postojalo običajno pravo na humanitarnu intervenciju, ono sigurno nije bilo kogentne prirode i samim tim je nesumnjivo ukinuto Poveljom zbog njegove nesaglasnosti sa normom zabrani upotrebe sile; Leopard B.D: op. cit., p. 359.

¹¹⁰⁰ Ona smatra da, čak i ukoliko je ranije postojala kao običajno pravo, humanitarna intervencija nije preživela usvajanje Povelje UN. Iako Povelja izričito ne pominje humanitarnu intervenciju, ta ustanova je u neskladu sa zabranom pretnje ili upotrebe sile sadržane u čl. 2(4) Povelje; Portela C: op. cit., p. 7.

¹¹⁰¹ Česterman smatra da običajno pravo na humanitarnu intervenciju nije preživelo usvajanje Povelje (ukoliko je ono zaista i postojalo pre 1945. godine); Chesterman S: op. cit., p. 57.

¹¹⁰² Sličan stav ima i Malančuk koji tvrdi da običajno pravilo o humanitarnoj intervenciji ne postoji nakon usvajanja Povelje UN najmanje iz dva razloga. Prvo, ne postoje jasni dokazi da je humanitarna inter-vencija bila prihvaćena kao običajno pravilo i pre 1945. godine, Drugo, čak i da je bilo razvitka u tom pravcu, takvo pravilo nije moglo preživeti sveobuhvatnu zabranu upotrebe sile ograničenu samo izuzecima navedenim u Povelji; Malanczuk P: op. cit., p. 27.

¹¹⁰³ I u studiji Danskog instituta se ističe da iako tvorci Povelje nisu eksplicitno zauzeli stav o humanitarn-oj intervenciji, ako se pretpostavi da je humanitarna intervencija i bila ustanovljena kao običajno pra-vo pre 1945. godine, to pravo nije preživelo usvajanje Povelje; Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 81.

¹¹⁰⁴ U Holandskom izveštaju se osporava ovakvo opravdanje humanitarne intervencije iz dva razloga. Najpre, poriče se postojanje običajnog prava na humanitarnu intervenciju pre 1945. godine, kako usled odsustva stvarnih primera takve intervencije, tako i zbog nepostojanja relevantnog *opinio iuris*-a. Pored toga, čak i da je pre Drugog svetskog rata postojalo takvo pravo, ono ne može koegzistirati sa Poveljom UN, jer je cilj tvoraca ovog ugovora bio da redefinišu pravo na upotrebu sile (*ius ad bellum*) ustanovljenjem izuzetaka od zabrane upotrebe sile (čl. 42, 51, 53 i 107 Povelje); Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p. 19.

utvrditi *opinio iuris*, što sve ukazuje da u tom periodu nije postojalo običajno pravo na humanitarnu intervenciju. Doduše, ima i suprotnih shvatanja, kako među internacionalistima tog perioda, tako i među savremenicima.

Ako se pođe od premise da u periodu koji je prethodio stvaranju UN običajno pravo na humanitarnu intervenciju nije postojalo, što se čini najprihvatljivijim stanovištem, onda takvo pravo nije ni moglo nastaviti da postoji nakon Drugog svetskog rata.

Ukoliko se, pak, pođe od premise da je takvo običajno pravo ranije postojalo, što je teško prihvatljivo, onda se mora napraviti razlika između dve moguće situacije – da se radilo o običnoj normi koja nije imala kogentnu prirodu, i drugo, da je takvo običajno pravilo imalo kogentni karakter.

Ukoliko je običajno pravilo koje je dopuštalo humanitarnu intervenciju bila dispozitivna pravna norma, tj. nije imala kogentnu prirodu, onda je Povelja svojim zabranama nesporno ukinula takvu normu (pravilo *lex posterior derogat legi priori*).

S druge strane, ukoliko je takvo običajno pravilo imalo imperativni karakter onda je ono Poveljom jedino moglo biti ukinuto ukoliko je i zabrana upotrebe sile sadržana u ovom ugovoru imperativne prirode. U tom slučaju prema načelu *lex posterior derogat legi priori* ranija običajna norma bi prestala da važi. Naravno, takvo dejstvo bi bilo ostvareno samo između država ugovornica Povelje, dok bi u odnosima između ostalih država nastavila da živi običajna norma koja dopušta humanitarnu intervenciju. Danas je nesporno da zabrana upotrebe sile ima imperativni karakter,¹¹⁰⁵ ali pitanje je da li je ona i u momentu stupanja Povelje na snagu imala takav karakter. Ako se pođe od toga da je zabrana upotrebe sile jedan od glavnih ciljeva UN i da je ova organizacija stvorena kako bi se buduća pokolenja spasila užasa rata, gotovo je sigurno da su države toj zabrani želele dati

¹¹⁰⁵ Takav stav podržavaju: Simma B: op. cit., p. 3; Badr G.M: op. cit., pp. 12-13; Rodley S.N: Collective Intervention to Protect Human Rights and Civilian Populations: The Legal Framework, in Rodley N. S. (ed.): To Loose the Bands of Wickedness: International Intervention in Defence of Human Rights, London, 1992, p. 16; Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p. 18, Schweisfurth T: op. cit., p. 176.

imperativni karakter. Ukoliko se pak pođe od toga da zabrana upotrebe sile u momentu stupanja Povelje na snagu nije imala imperativni karakter, onda bi običajna norma o pravu na humanitarnu intervenciju, ukoliko je imala kogentni karakter, mogla nastaviti da važi u međunarodnom pravnom poretku. Međutim, imajući u vidu velika razmimoilaženja između država i internacionalista čak u pogledu postojanja takvog pravila pre Drugog svetskog rata, neosporno se može tvrditi da to pravilo, pod uslovom da je i postojalo, nikako nije moglo imati imperativni karakter.

Iz svega ovoga da se zaključiti da običajna norma koja priznaje pravo na unilateralnu humanitarnu intervenciju ni u jednoj varijanti nije mogla nastaviti da važi nakon usvajanja Povelje UN. Stoga, tradicionalna običajna norma koja je nastala pre usvajanja Povelje UN nikako ne može biti pravni osnov unilateralne humanitarne intervencije.

2.3. Humanitarna intervencija kao novonastala običajna norma

Postoje internacionalisti koji isto tako tvrde da je pravo na humanitarnu intervenciju deo običajnog prava, ali da je njegova geneza potpuno drugačija. Za razliku od prethodnika, oni ne tvrde da postoji kontinuitet između tradicionalnog običajnog prava na humanitarnu intervenciju i današnje običajne norme. Pristalice ovog shvatanja tvrde, ukoliko je i postojalo, usvajanjem Povelje UN tradicionalno običajno pravo na humanitarnu intervenciju više nije moglo opstati. Međutim, po njima, vremenom je nastalo novo običajno pravilo koje, menjajući odredbe Povelje UN, dopušta humanitarnu intervenciju. Na taj način norma Povelje o zabrani upotrebe sile, koja je uključivala i zabranu humanitarne intervencije, sada je, u skladu sa načelom *lex posteriori derogat legi priori*, zamenjena novom običajnom normom koja dopušta humanitarnu intervenciju.

Imajući u vidu da je za nastanak običajnog pravila neophodno postojanje dva elementa, materijalnog (*corpus*), koji podrazumeva određenu praksu, i subjektivnog (*animus*), koji predstavlja svest o pravnoj obaveznosti, to će oba ta

elementa biti ispitana kako bi se utvrdilo da li je zaista nakon usvajanja Povelje UN nastalo novo običajno pravilo koje dopušta unilateralnu humanitarnu intervenciju.

2.3.1. Praksa država

Praksa ili ponavljanje vršenja je element običaja koji najčešće prethodi svesti o pravnoj obaveznosti. Za nastanak običaja je relevantna praksa državnih organa za zastupanje u spoljnim odnosima (šef države, predsednik vlade, ministar spoljnih poslova, diplomatski predstavnici). Međutim, određeni značaj može imati i praksa zakonodavnih, sudskih i vojnih organa.¹¹⁰⁶

Praksa država se obično izražava činjenjem, tj. pozitivnim aktima, ali nije isključeno da ona bude izražena i negativnim aktima, odnosno uzdržavanjem od činjenja. Da bi takvo uzdržavanje predstavljalo relevantnu praksu za nastanak međunarodnog običaja ono mora biti praćeno pravnom svešću da je uzdržavanje obavezno.¹¹⁰⁷ Praksom država se smatraju i verbalni, a ne samo fizički akti država.¹¹⁰⁸

Nije svaka praksa pogodna da dovede do nastanka međunarodnog običaja, već ona mora zadovoljiti određene uslove. Najpre, ona mora ispuniti vremenske kriterijume (učestalost, stalnost, trajnost, i neprekidnost), potom mora biti jednoobrazna, i na kraju mora biti opšta.¹¹⁰⁹ Svaka od ovih karakteristika će posebno biti ispitana sa ciljem da se utvrdi da li postojeća praksa zadovoljava uslove za nastanak novog običajnog pravila koje dopušta humanitarnu intervenciju.

¹¹⁰⁶ Degan Đ: Međunarodno pravo, Rijeka, 2000, str. 78. Više o tome šta sve predstavlja validne akte država videti: D`Amato A.A: The Concept of Custom in International Law, London, 1971, pp. 61-63.

¹¹⁰⁷ To je još 1927. godine potvrdio Stalni sud međunarodne pravde presudom u slučaju Lotus, rekavši: "jedino ukoliko je takvo uzdržavanje bilo zasnovano na njihovoj svesti o postojanju obaveze da se uzdrže onda je moguće govoriti o međunarodnom običaju"; PCIJ, Series A, No. 10, 1927, p. 28.

¹¹⁰⁸ International Law Association, Final Report of the Committee on Formation of Customary (General) International Law (Statement of Principles Applicable to the Formation of General Customary International Law), London Conference, 2000, Principle 4, p. 14, (u daljem tekstu: ILA Committee Report).

¹¹⁰⁹ Janković B.-Radivojević Z: op. cit., str. 24.

2.3.1.1. Vremenske karakteristike

Učestalost prakse i njena stalnost znače da je za stvaranje običaja potreban veći broj presedana. Takva praksa ukazuje da u određenim situacijama postoji ustaljenost nekog ponašanja. Ne postoji unapred propisan broj ponavljanja koji se mora desiti da bi nastalo običajno pravilo. Moglo bi se reći da će broj tih ponavljanja biti veći u oblastima koje su ranije već regulisane, bilo običajnim ili ugovornim pravom, nego u oblastima koje takvim pravilima nisu regulisane.

Kada je u pitanju praksa na planu humanitarne intervencije, za dosadašnjih pet slučajeva bi se moglo reći da pokazuju dovoljnu učestalost za nastanak običajnog pravila. U prilog takvoj tvrdnji ide i činjenica da su svi ti slučajevi vremenski locirani između 1971. i 1999. godine tako da je gotovo svake decenije preduzeta po jedna humanitarna intervencija.

Trajnost predstavlja karakteristiku prakse koja ukazuje na njeno vremensko postojanje, odnosno koliko dugo je prisutna u međunarodnim odnosima. Ne postoji precizno utvrđeno vremensko razdoblje u kojem praksa mora biti prisutna da bi nastao međunarodni običaj. Valdok ističe da vreme potrebno za nastanak običaja zavisi od "prirode slučaja".¹¹¹⁰ Danas, kada postoje stalni i intenzivni odnosi između država i u eri razvijenih komunikacija, potrebno je znatno kraće vreme za nastanak nekog običajnog pravila nego što je to bio slučaj u ranijim epohama.

Takav splet današnjih okolnosti dovodi do relativiziranja značaj protoka vremena kao uslova za formiranje običaja. Braunli ne smatra da je protok vremena odlučujući faktor za nastanak običaja. On ističe "... već je jasno utvrđeno da dugo trajanje nije uslov za postojanje običajnog pravila. Svakako je tačno da neke oblasti običajnog prava, na primer načela o statusu slobodnog mora, su davnija. Međutim, postoji mnogo primera novih pravila koja su nastala u relativno kratkom vremenskom periodu. Ukoliko postojeća praksa pokazuje dovoljno

¹¹¹⁰ Waldock H: General Course of Public International Law, Recueil des Cours, 1962-I, p. 44; navedeno prema: D'Amato A.A: op. cit., p. 58.

opštosti i konzistentnosti, ne zahteva se naročito dugo vreme trajanja".¹¹¹¹ I Međunarodni sud pravde stoji na tom stanovištu što je pokazao u Slučaju epikontinentalnog pojasa u Severnom moru:

"Mada kratak protek vremena nije obavezno, ili sam po sebi, prepreka za formiranje novog pravila običajnog prava na osnovu onog što je u početku bilo samo ugovorno pravilo, neophodan zahtev bio bi, da tokom perioda o kom se radi, kako god on bio kratak, praksa država, uključujući i praksu država čiji su interesi posebno pogođeni, treba da bude i obimna i zapravo jedinstvena u odnosu na odredbe o kojima je reč ...".¹¹¹²

Moglo bi se reći da u pogledu trajnosti praksa možda ispunjava uslove za nastanak običajnog prava na preduzimanje humanitarne intervencije. Takva praksa postoji već tri i po decenije uz postojanje određenog kontinuiteta jer, bezmalo, svake decenije se desila po jedna humanitarna intervencija.

2.3.1.2. Opštost

Da bi praksa bila relevantna za nastanak običajnog prava ona mora da ispunjava i uslov u pogledu uključenosti određenog broja država u takvo ponašanje. Drugim rečima, ne može neko ponašanje koje upražnjava zanemarljivi broj država dovesti do nastanka običajne norme, makar ne one opšteg karaktera. U izveštaju ILA se kaže da praksa mora biti "rasprostranjena i reprezentativna" (*eng. "extensive and representative"*).¹¹¹³ Pri tome se ne traži da sve države pojedinačno budu uključene u takvo ponašanje, odnosno one ne mogu izbeći primenu takvog običajnog pravila samo iz razloga što nisu aktivno učestvovala u praksi koja je prethodila njegovom stvaranju. Ovaj uslov se ne shvata apsolutno,¹¹¹⁴ odnosno "praksa ne mora da bude univerzalna ... opšta praksa je dovoljna".¹¹¹⁵

¹¹¹¹ Brownlie I: *The Rule of the Law in International Affairs*, The Hague, 1998, p. 19; navedeno prema: Gardiner R.K: *op. cit.*, p. 109.

¹¹¹² International Court of Justice, *North Sea Continental Shelf Case*, 1969, (Judgment), 20th February 1969, para. 74.

¹¹¹³ ILA Committee Report, Principle 14, p. 23.

¹¹¹⁴ Janković B.-Radivojević Z: *op. cit.*, str. 25.

¹¹¹⁵ ILA Committee Report, Principle 14, Commentary (a), p. 24.

Da bi postojala reprezentativnost ne zahteva se precizan broj država koji mora upražnjavati praksu "jer taj kriterijum je pre kvalitativan nego kvantitativan", odnosno ne postavlja se pitanje "koliko država učestvuje u toj praksi, već koje su to države".¹¹¹⁶ Čak je u nekim situacijama za stvaranje običaja dovoljna praksa posebno zainteresovanih ili značajnih država. Po rečima Međunarodnog suda pravde praksa mora "uključivati one države čiji su interesi posebno pogodeni".¹¹¹⁷ Taj kriterijum reprezentativnosti ima dvostruki aspekt – pozitivni i negativni. Pozitivni aspekt znači da ukoliko su sve posebno zainteresovane države zastupljene u praksi ili se prećutno s njom slažu, nije neophodno da u toj praksi učestvuje većina država. Negativni aspekt se ogleda u tome da ukoliko važna država ne prihvati praksu onda ona ne može prerasti u običajno pravilo.¹¹¹⁸ Te posebno zainteresovane države mogu biti, najčešće i jesu, velike države, ali ne uvek, i ne samo one. Na primer, kada je u pitanju materija koja se tiče razgraničenja morskih pojaseva onda su posebno pogođene sve one obalne države koje imaju interes da se ustanove pravila za delimitaciju morskih pojaseva. Na taj način krug posebno zainteresovanih država je promenljiv u zavisnosti od materije koja se reguliše.

Treba još reći da neka država može sebe osloboditi obaveze da bude vezana običajnim pravilom ukoliko permanentno izražava protivljenje nastanku tog pravila, odnosno ukoliko ima ulogu "stalnog protivnika" (*eng. "persistent objector"*).¹¹¹⁹ Naravno, ona se može protiviti nastanku takvog običajnog pravila samo pre njegovog nastanka, ali ne i nakon toga. Kad jednom nastane običajno pravilo države su dužne da ga poštuju i ne mogu se svojim kasnijim protivljenjem oslo-

¹¹¹⁶ Ibid., , Principle 14, Commentary (e), p. 26.

¹¹¹⁷ International Court of Justice, North Sea Continental Shelf Case, 1969, (Judgment), 20th February 1969, para. 74.

¹¹¹⁸ ILA Committee Report, Principle 14, Commentary (e), p. 26. U Izveštaju se komentariše da možda ovakav test prakse nije demokratski, ali se dodaje da je i sistem običajnih pravila retko kada u potpunosti demokratski, a i međunarodno pravo uopšte je daleko od demokratskosti. Zbog toga i međunarodno običajno pravo mora biti makar u dodiru sa političkom realnošću; Ibid.

¹¹¹⁹ Analizirajući sudsku praksu, Braunli ističe da bi država izbegla obavezivanje nekim pravilom manifestacija njenog odbijanja mora biti dosledna i nesumnjiva; Brownlie I. Principles of Public International Law, Oxford, 1988, p. 10.

boditi te obaveze. Treba još jednom reći da ukoliko takvo protivljenje nastanku običajnog pravila izražava jedna ili više posebno značajnih država za to pitanje, onda to predstavlja smetnju za nastanak samog pravila. Drugim rečima, ukoliko ulogu stalnog protivnika ima neka (neke) posebno zainteresovane države onda to predstavlja smetnju za ustanovljenje takvog običajnog pravila, a kada to protivljenje izražava neka druga država onda ona samo sprečava da buduće običajno pravilo nju vezuje.

Sada će sa stanovišta opštosti i reprezentativnosti biti razmotrena praksa vezna za humanitarnu intervenciju.

Kada se humanitarna intervencija posmatra iz perspektive pasivnih subjekata onda su sve države zainteresovane, odnosno ne postoji neki uži krug posebno zainteresovanih država. Razlog za to leži u činjenici da svaka država potencijalno može biti izložena humanitarnoj intervenciji. Kada se, pak, stvar posmatra sa aspekta aktivnih subjekata onda se krug država koje su zainteresovane sužava, jer nemaju sve države kapacitet da u inostranstvu vojno intervišu radi zaštite ljudskih prava. U krug posebno zainteresovanih država svakako spadaju sve velike političke i vojne sile, ali i države koje imaju premoć u pojedinim regionima.

Kada konkretno razmotrimo dosadašnju praksu na planu humanitarne intervencije, možemo videti da je nakon Drugog svetskog rata ova vrsta intervencije upotrebljena samo protiv pet država, odnosno da je samo njih pet imalo status pasivnih subjekata. Sve one su izražavale protivljenje intervencijama kojima su bile izložene, ali i veliki broj drugih država se protivio takvoj praksi. Imajući u vidu da su sve države u svetu kao eventualni pasivni subjekti zainteresovane za nastanak, bolje reći nenastanak, običajnog pravila, protivljenje praksi humanitarne intervencije od strane tako velikog broja država čini praksu nepogodnom za nastanak običajnog pravila.

Ukoliko pak postojeću praksu posmatramo sa aspekta aktivnih subjekata možemo videti da se u toj ulozi pojavljivao veći broj država, čemu je naročito doprinela humanitarna intervencija u Iraku gde je pored SAD, Velike Britanije i Francuske učestvovalo još desetak država, i intervencija u Jugoslaviji u kojoj je

formalno bilo zastupljeno 19 država članica NATO-a. Istine radi, treba reći da su u obe ove intervencije uglavnom učestvovala jedne te iste manje države, kao i da je njihova uloga bila simbolična. U ulozi aktivnih subjekata kod humanitarne intervencije do sada je bilo uključeno 23 države sa četiri kontinenta, a da su tu praksu podržale, otvoreno ili prećutno, i neke velike države sa preostala dva kontinenta (Australija, Argentina i Brazil). Važno je istaći i poziciju Indije koja je od države koja je bila angažovana u prvoj jednostranoj humanitarnoj intervenciji nakon Drugog svetskog rata evoluirala u oštro protivnika humanitarne intervencije. Nesporno je da postoji određena reprezentativnost država u ulozi aktivnih subjekata, i da nema posebno zainteresovanih država u ovaj oblasti možda bi ta reprezentativnost prakse bila dovoljna za ustanovljenje običajnog pravila koje dopušta humanitarnu intervenciju. Međutim, nikako se ne sme izgubiti iz vida da su Rusija, Kina i Indija države koje imaju dovoljne kapacitete da sprovedu humanitarnu intervenciju u velikom broju država i da zato sigurno predstavljaju posebno zainteresovane države. Danas se sve te tri države oštro protive praksi humanitarne intervencije. Imajući u vidu negativni aspekt reprezentativnosti posebno zainteresovanih država njihovo protivljenje praksi humanitarne intervencije sprečava da ona preraste u običajno pravo.

2.3.1.3. Jednoobraznost

Jednoobraznost (jedinostvenost, uniformnost, konzistentnost) prakse je uslov koji od subjekata međunarodnog prava zahteva da se u istim ili sličnim situacijama moraju ponašati na istovetan način.¹¹²⁰ U Izveštaju ILA Komiteta se ističe da bi praksa dovela do nastanka običajnog prava ona "mora biti stvarno jedinstvena, interno i kolektivno". Interna jednoobraznost znači da svaka država čije se ponašanje razmatra treba da postupa na isti način u svim situacijama u kojima je uključena u tu praksu. Kolektivna jednoobraznost znači da se različite

¹¹²⁰ Janković B.-Radivojević Z: op. cit., str. 25.

države ne smeju suštinski drugačije ponašati, tako što će jedna činiti jednu a druga država neku drugu stvar.¹¹²¹

Međunarodni sud pravde je u više presuda podvukao nužnost uniformnosti prakse za formiranje običajnog pravila. Suočen sa nedovoljno jedinstvenom praksom u pogledu diplomatskog azila, Sud je istakao

Činjenice podnete Sudu otkrivaju mnogo nesigurnosti i kontradikcija, mnogo kolebanja i razilaženja u ostvarivanju diplomatskog azila i u zvaničnim shvatanjima izraženim u mnogim prilikama, bilo je toliko mnogo nedoslednosti u brznoj smeni konvencija o azilu, koje su neke države ratifikovale a od strane drugih su odbačene, a i praksa je u velikoj meri bila pod uticajem razmatranja političke celishodnosti, u različitim slučajevima, koje nije moguće sagledati kao neko konstantno i jedinstveno ponašanje, prihvaćeno kao pravo ...".¹¹²²

U jednom drugom predmetu u kojem se, između ostalog, postavilo i pitanje polazne linije za merenje širine teritorijalnog mora u zalivima, Sud je za liniju od deset milja koja predstavlja spoljnu granicu zaliva rekao da iako je ta linija

"prihvaćena od nekih država i u njihovom nacionalnom zakonodavstvu i u ugovorima i konvencijama, i iako je ona primenjena u nekim arbitražnim odlukama između tih država, druge države su usvojile drugačiju granicu. Sledstveno tome, pravilo deset milja nije dobilo autoritet opšteg pravila međunarodnog prava".¹¹²³

Međutim, nije svako odstupanje od određenog ponašanja dovoljno da osujeti eventualni nastanak običajnog pravila. Izolovani i retki slučajevi drugačijeg ponašanja ne moraju nužno biti dokaz o nepostojanju običaja, već jedino značajnija odstupanja i razlike u ponašanju mogu tu praksu učiniti nepodobnom za stvaranje običajnog pravila.¹¹²⁴ Sud je to nedvosmisleno istakao rečima da prilikom procene ponašanja država "ne treba davati previše značaja malim nedoslednostima i kontradiktornostima, stvarnim ili očiglednim".¹¹²⁵ Čak ukoliko u ponašanju

¹¹²¹ ILA Committee Report, Principle 13, p. 21.

¹¹²² International Court of Justice, Asylum Case (Colombia/Peru), (Judgment), 20 November 1950, General List no. 7, p. 15.

¹¹²³ International Court of Justice, Fisheries Case (United Kingdom v. Norway), (Judgment), 18 December 1951, ICJ Report 1951, p. 131.

¹¹²⁴ Janković B.-Radivojević Z: op. cit., str. 25.

¹¹²⁵ International Court of Justice, Fisheries Case (United Kingdom v. Norway), (Judgment), 18 December 1951, ICJ Report 1951, p. 138.

država postoji nekonzistentnost u određenom vremenskom periodu, to neće biti prepreka za nastanak običajnog pravila u kasnijem periodu pod uslovom da ta nekonzistentnost iščezne.

Postavlja se pitanje da li je na planu humanitarne intervencije postojala uniformnost u ponašanju država, i to kako ona interna tako i kolektivna.

Već je navedeno protiv kojih pet država je preduzeta humanitarna intervencija i opisano u kojim situacijama je to učinjeno. Međutim, postojalo je i dosta sličnih situacija u kojima nijedna država nije bila voljna da preduzme humanitarnu intervenciju.

Uprkos kršenju ljudskih prava u mnogim državama humanitarna intervencija je izostala.¹¹²⁶ I Braunli se ne može oteti utisku da su u mnogim slučajevima postojale ozbiljne i stalne pretnje ljudskim pravima koje su ignorisane. Tako je 1965. godine ne manje od 300000 osoba kineskog porekla bilo ubijeno u Indoneziji, o čemu je naširoko pisala svetska štampa. Režim odgovoran za taj događaj je dobio značajnu finansijsku podršku od nekoliko vlada, uključujući i milionske kredite od Velike Britanije. Drugi očigledan primer je praksa aparthejda koja je postojala u Južnoj Africi i koja je zvanično osuđena u Ujedinjenim nacijama.¹¹²⁷ Položaj Kurda u Turskoj teško može smatrati boljim od položaja njihovih sunarodnika u Iraku. Međutim, humanitarna intervencija protiv Turske, članice NATO-a i ključnog igrača u sprovođenju ekonomskih i vojnih sankcija protiv Iraka, nikada nije razmatrana kao mogućnost.¹¹²⁸ Takođe primećuje se da je proganjanje Kurda u Turskoj surovije, masovnije i dugotrajnije od proganjanja Albanaca na

¹¹²⁶ Marfidaje listu od 29 takvih država, uz ogradu da je neka država možda i izostvaljena. Na toj listi se nalaze: Avganistan, Alžir, Angola, Butan, Burundi, Čad, Kuba, Džibuti, Salvador, Ekvatorijalna Gvineja, Eritreja, Etiopija, Gana, Gvatemala, Indonezija (Istočni Timor), Iran, Mali, Mauritanija, Mozambik, Majnamar (Burma), Niger, Siera Leone, Šri Lanka, Sudan, Tibet, Togo, Zapadna Sahara, Jemen i Zair; Murphy S.D: op. cit., p. 296.

¹¹²⁷ Brownlie I: Humanitarian Intervention, in Moore J.N. (ed.): Law and Civil War in the Modern World, Baltimore-London, 1974, pp. 224.

¹¹²⁸ Ayoob M: Humanitarian Intevention and State Sovereignty, International Journal of Human Rights, vol. 6, 2002, no. 1, p. 87.

Kosovu, a da je humanitarna intervencija ipak preduzeta protiv Jugoslavije a ne Turske.¹¹²⁹

Kao primer i selektivnosti u ponašanju može se navesti dugogodišnje tolerisanje sistema aparthejda u Južnoafričkoj Republici, izostanak bilo kakve akcije u slučaju usmrćenja velikog broja Kurda hemijskim oružjem na severu Iraka 1988. godine i nespornost bilo koje države da interveniše u Ruandi 1994. godine.¹¹³⁰ Viler, pak, kao upadljiv primer duplih standarda navodi odbijanje SAD da podrže međunarodnu akciju radi zaštite palestinskih civila na okupiranim teritorijama.¹¹³¹ Usled izostanka reakcije na kršenja ljudskih prava u pomenutim državama, druga polovina XX veka se može nazvati periodom "neintervencije u humanitarne svrhe".¹¹³² Imajući u vidu da i uzdržavanje od nekih akata predstavlja praksu koja ima značaj kod nastanka međunarodnog običaja,¹¹³³ svakako da ove situacije ukazuju na neutemeljenost tvrdnji o postojanju običajnog pravila koje dopušta humanitarnu intervenciju.

Selektivnost humanitarne intervencije usled političkih interesa jasno je manifestovana odnosom zapadnih država prema stradanju kurdske manjine u Iraku. Tokom 80-tih godina prošlog veka stradao je veliki broj Kurda, od kojih značajan procenat usled upotrebe hemijskog oružja, a zapadne države nisu zahtevale intervenciju protiv Iraka pošto im je on još uvek bio potreban kao saveznik. Međutim, nakon prvog Zalivskog rata pošto je Irak izgubio takav strateški značaj odlučeno je da se interveniše radi zaštite Kurda u ovoj državi. Neprincipijelnost

¹¹²⁹ Baranovsky V: op. cit., *Humanitarian Intervention: Russian perspectives*, Pugwash Occasional Papers, vol. 2, no. 1, <<http://www.pugwash.org/publication/op/opv2n1.html>>, p. 7.

¹¹³⁰ Zbog toga Antonopoulos smatra da praksa pokazuje selektivnost u upotrebi humanitarne intervencije i odsustvo doslednosti, što predstavlja smetnju za nastanak običajnog pravila; Antonopoulos C: op. cit., pp. 449-450.

¹¹³¹ Wheeler N.J: *Decision-making Rules and Procedures for Humanitarian Intervention*, *International Journal of Human Rights*, vol. 6, 2002, no. 1, p. 134

¹¹³² Byers M.-Chesterman S: op. cit., pp.183-184.

¹¹³³ D'Amato ističe da samo propuštanje onih akata čije je preduzimanje bilo moguće ima značaj za nastanak međunarodnog običaja, odnosno da se ne može izvući nikakav zaključak iz činjenice da neka država nije uradila nešto što i nije u stanju da učini (na primer uzdržavanje Zambije da na Mesec pošalje kosmički brod sa ljudskom posadom); D'Amato A.A: op. cit., pp. 81-82. Imajući u vidu države u kojima kršenja ljudskih prava nisu sankcionisana intervencijom, ne može se oteti utisku da su, u najvećem broju slučajeva, velike sile mogle vojno intervenirati bez ikakvih rizika po uspeh intervencije.

zapadnih država je bila očigledna i tokom same humanitarne intervencije u Iraku 1991/92. godine. Tada je za razliku od zaštite Kurda u severnom Iraku putem zaštićenih zona, zbog kombinacije logističkih i političkih razloga, izostala stvaranje takvih zona radi zaštite Šita u južnom Iraku.¹¹³⁴

Unilateralna humanitarna intervencija nije nikada preduzimana protiv srednjih ili relativno velikih država, na primer, Frankove Španije, Argentine i Čilea za vreme vojnih diktatura, ili Južne Afrike dok je održavala sistem aparthejda.¹¹³⁵ Dosadašnja praksa je pokazala da države nisu sklone da preduzmu humanitarnu intervenciju ukoliko njihovi nacionalni interesi nisu direktno ili indirektno umešani.¹¹³⁶ Kao ilustraciju selektivnosti kod preduzimanja humanitarne intervencije koja je posledica političke oportuniti Antonopulos navodi deo govora bivšeg američkog predsednika Klintona kojim se obratio Generalnoj skupštini UN na 54. zasedanju (1999. godine). Govoreći o namernoj i organizovanoj kampanji ubijanja čitavih naroda ili njihovom proterivanju, američki predsednik je rekao:

"Naš odgovor ne može ili ne treba u svakom slučaju da bude isti. Nekada je kolektivna vojna sila i pogodna i izvodljiva. Nekada je usaglašen ekonomski i politički pritisak, kombinovan sa diplomatijom, bolji odgovor ... Naravno, način na koji će međunarodna zajednica odgovoriti zavisi od kapaciteta država da deluju, i od *njihove percepcije sopstvenih nacionalnih interesa (italik u originalu, N.R.)*. Na primer, NATO je delovao na Kosovu radi zaustavljanja oštre kampanje etničkog čišćenja *tamo gde su naši važni interesi (italik u originalu, N.R.)* bili u pitanju ...".¹¹³⁷

¹¹³⁴ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, pp. 169, 164. Ovaj pisac navodi dva razloga zbog kojih nije došlo do stvaranja zaštićenih zona u južnom Iraku. Prvo, postojanje pretnje da se takva vojna akcija znatno oduži i izražena opasnost po koalicione vojnike (zbog nepristupačnog močvarnog terena), i drugo, uzdržanost arapskih država da podrže zaštitu Šita u Iraku (zbog opasnosti da to podstakne Šite na njihovim teritorijama da postanu neposlušni).

¹¹³⁵ Carreño E.V: op. cit., p. 355.

¹¹³⁶ Ayoob M: Humanitarian Intevention and State Sovereignty, International Journal of Human Rights, vol. 6, 2002, no. 1, p. 85.

¹¹³⁷ Antonopoulos C: op. cit., p. 451.

Praksa je pokazala da ljudska prava koja humanitarna intervencija baštini za sebe nije potvrdila jednakost tih prava širom sveta, već je otkrila "da su ljudska prava nekih ljudi vrednija zaštite u odnosu na prava drugih".¹¹³⁸

Iz dosadašnje prakse država jasno se može uočiti potpuno odsustvo interne jednoobraznosti. Države koje su u nekim situacijama preduzimale humanitarnu intervenciju, u drugim situacijama, koje su možda bile još tragičnije, takvu intervenciju nisu preduzele. Ovde se pre svega misli na tri svetske sile (SAD, Veliku Britaniju i Francusku) koje su imale kapaciteta da u drugim delovima sveta preduzmu akcije poput onih u Iraku i Jugoslaviji, ali to nisu učinile. Stiče se neizbežni utisak da su u pomenutim situacijama masovnog kršenja ljudskih prava velike sile iz razloga političke oportuniti izbegavale da upotrebe oružanu silu. Drugim rečima, one nisu želele da ugroze svoje interese ne obazirući se pri tome na ljudska stradanja. Dakle različito postupanje je bila posledica ne objektivne nemogućnosti, već subjektivnih razloga. S druge strane, i u onim situacijama kada su humanitarne intervencije preduzimane, postojeće stanje ljudskih prava nije bio razlog koji je presudno uticao na otpočinjanje intervencije, već su neki drugi razlozi doveli do toga.

Zato Vervi smatra da u eri UN nije postojala ni jedna "čista" humanitarna intervencija. Zaštita ljudskih prava u inostranstvu putem intervencije neke države nikad nije bila jedini glavni cilj onog ko interveniše. Važni lični interesi političke, ekonomske ili ideološke prirode uvek su podupirali odluku da se interveni-

¹¹³⁸ Chinkin C.M: Kosovo: A "Good" or "Bad" War?, *American Journal of International Law*, vol. 93, 1999, no. 4, p. 847. Čimni navodi dodatne argumente koji ukazuju na nedoslednost država u zaštiti ljudskih prava. On upućuje oštre kritike državama koje kroz unilateralnu humanitarnu intervenciju izražavaju veliku brigu za ljudska prava u drugim državama, a na drugoj strani preduzimaju takve korake koji nimalo ne doprinose unapređenju ljudskih prava. Kao najznačajnije dokaze za to on navodi odbijanje pojedinih država da ratifikuju konvencije ljudskim pravima, vrlo teške uslove za dobijanje azila, praksu ekonomskih sankcija (za koje se tvrdi da su nakon okončanja hladnog rata izazvale smrt više ljudi nego oružje za masovno uništenje tokom čitave istorije ratovanja), nedovoljno poštovanje međunarodnog humanitarnog prava u ratovima protiv država trećeg sveta (Vijetnama, Iraka, SR Jugoslavije). Takođe, tu se može svrstati i izostanak odgovarajuće pomoći i mera za izgradnju mira u postkonfliktnim društvima. Na taj način, ne samo selektivnost u primeni humanitarne intervencije, već i ovakva praksa velikih država na polju ljudskih prava delegitimizuje pribegavanje humanitarnoj intervenciji; Chimni B.S: op. cit., pp. 105-107. Tome se još dodaje da je izostanak stvaranja novih - vlada koje su privržene poštovanju ljudskih prava zajednička karakteristika svih dosadašnjih humanitarnih intervencija koje su preduzete radi zbacivanja represivnih režima; Bouwhuis S: Kosovo: The Legality of Intervention?, *Australian Journal of Human Rights*, vol. 6, no. 2, <<http://www.austlii.edu.au/journals/AJHR/2000/20.html>>, p. 12.

še.¹¹³⁹ Dakle, postojanje masovnog kršenja ljudskih prava u nekoj državi nije uvek dovelo do istog ponašanja (upotrebe oružane sile radi zaštite ljudskih prava) već je takvo ponašanje zavisilo i od mnogih drugih činilaca. Drugim rečima, istovetni uslovi (masovno kršenje ljudskih prava) nisu doveli do istovetnog ponašanja pojedinih država (preduzimanja humanitarne intervencije), usled čega nema jednoobrazne prakse.

Iz ovoga se može videti da u ponašanju istih država u jednakim, odnosno sličnim situacijama postoje suštinske razlike, te stoga ne možemo govoriti o internoj jednoobraznosti postojeće prakse. Samim tim takva nekonzistentnost prakse predstavlja smetnju za nastanak običajnog pravila.

O jednoobraznosti prakse na kolektivnom planu gotovo se i ne može govoriti. Da bi takva jednoobraznost postojala države koje su relevantne za pitanje humanitarne intervencije moraju se istovetno ponašati. Međutim, takvog istovetnog ponašanja do sada nije bilo, sa malim izgledima da u bliskoj budućnosti da njega dođe. Naime, u posleratnom periodu Rusija i Kina nijednom nisu preduzele humanitarnu intervenciju i uvek su se protivile takvoj praksi drugih država. Čak i kada su pravdale neke intervencije svojih saveznika one su to činile pozivanjem na druge razloge (samoodbranu) a ne na doktrinu humanitarne intervencije. Indija, koja je doduše izvršila humanitarnu intervenciju na teritoriji svog suseda, čak i tom prilikom se nije otvoreno pozvala na humanitarnu intervenciju, a kasnije se u njenim stavovima jasno može uočiti protivljenje takvoj praksi. Jedino se može govoriti o nekoj ograničenoj uniformnosti u ponašanju zapadnoevropskih država i SAD, međutim, takva praksa nije dovoljna za stvaranje običajnog pravila opšteg međunarodnog prava.

S obzirom da su se različite države u istim, odnosno sličnim situacijama suštinske drugačije ponašale ne može se govoriti o kolektivnoj jednoobraznosti prakse.

¹¹³⁹ Verwey W.D: Humanitarian Intervention in the 1990s and Beyond: An International Law Perspective, in Pieterse J.N: World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond, The Hague, 1998, p. 182.

Iz napred iznetog se može videti da ne postoji jednoobraznost prakse na planu humanitarne intervencije (ni interno ni kolektivno) što predstavlja neotklo-njivu smetnju za nastanak običajnog pravila.

2.3.2. Svest o pravnoj obaveznosti

Svest o pravnoj obaveznosti (*opinio iuris sive necessitatis*), ili pravno uve-renje kako ga neki još nazivaju,¹¹⁴⁰ čini subjektivni element u procesu nastanka jednog međunarodnog običajnog pravila, i predstavlja "ubeđenje da ta praksa u pitanju predstavlja pravnu obavezu".¹¹⁴¹ Ukoliko nema tog ubeđenja onda se države ponašaju na određeni način po inerciji bez ikakvog shvatanja da je takvo ponašanje za njih pravno obavezno, što predstavlja samo puki (prost) običaj, ali ne i običajno pravno pravilo.

Nužnost postojanja ovog elementa naglašena je u presudi Međunarodnog suda pravde rečima:

... dva uslova moraju biti ispunjena. Ne samo da akti u pitanju treba da pred-stavljaju ustaljenu praksu, već takođe oni moraju biti takvi, ili vršeni na takav način, koji dokazuje verovanje da je ta praksa postala obavezna na osno-vu postojanja pravila koje nju zahteva. Nužnost takvog uverenja, tj. postojanje subjektivnog elementa, implicirano je u samom pojmu *opinio iuris sive necessitatis*. Stoga, države u pitanju moraju smatrati da se podvrgavaju nečemu što se smatra pravnom obavezom. ... Postoje mnogi međunarodni akti, na primer, na ceremonijalnom i protokolarnom planu, koji se vrše gotovo isto-vetno, ali koji su motivisani jedino obaziranjem na kurtoaziju, pažljivost ili tradiciju, a ne osećanjem pravne obaveze".¹¹⁴²

Svoje uverenje o obaveznosti nekog ponašanja države mogu manifestovati putem stavova u diplomatskoj prepisci, na međunarodnim konferencijama ili međunarodnim skupovima, u sudskim podnescima ili u javnim objašnjenjima poput

¹¹⁴⁰ Etinski R: Međunarodno javno pravo, Novi Sad, 2002, str. 16.

¹¹⁴¹ Janković B.-Radivojević Z: op. cit., str. 25.

¹¹⁴² International Court of Justice, North Sea Continental Shelf Cases (Federal Republic of Germany/Denmark, Federal Republic of Germany/Netherlands, (Judgment), 20th February 1969, General list Nos. 51&52, p. 44, para. 77.

onih koja daju parlamentarna tela.¹¹⁴³ Imajući u vidu ove dokaze svesti o pravnoj obaveznosti vrlo je teško striktno razdvojiti element prakse od pravne svesti. Vrlo često se dešava da jedan isti akt odražava i praksu i *opinio iuris*. Do ovoga naročito dolazi zbog toga što se verbalni akti računaju kao praksa država, a oni, vrlo često, istovremeno izražavaju i pravnu svest subjekata koji te akte preduzimaju. Isprepletenost ova dva elementa potvrđuje i sam Međunarodni sud pravde konstatacijom da postojanje *opinio iuris*-a kod država ... svoj oslonac ima u dokazanoj i suštinskoj praksi.¹¹⁴⁴

Kada postoji dovoljno česta praksa, *opinio iuris* je generalno sadržan u njoj, i obično, nije nužno odvojeno dokazivanje njegovog postojanje. Uverenje o pravnoj obaveznosti ima mnogo veću ulogu u situacijama kod kojih je praksa dvosmislena. Ispitivanjem *opinio iuris*-a tada se utvrđuje da li ta praksa može biti pogodna za ustanovljenje običajnog pravila.¹¹⁴⁵ Međutim, ma koliko *opinio iuris* bio jasan on sam, bez postojanja dovoljne prakse, nikako ne može dovesti do nastanka običajnog pravila.¹¹⁴⁶

Treba istaći i to da jasan dokaz o postojanju suprotnog *opinio iuris*-a određenog broja država, uključujući posebno zainteresovane države, predstavlja smetnju za nastanak međunarodnog običajnog pravila. U Savetodavnom mišljenju o zakonitosti upotrebe nuklearnog oružja rečeno je da je nastanak specijalnog običajnog pravila koje zabranjuje upotrebu nuklearnog oružja ometeno jakom privrženošću praksi upotrebe nuklearnog oružja u cilju odvrćanja od napada koju su

¹¹⁴³ Gardiner R.K: op. cit., p. 105.

¹¹⁴⁴ International Court of Justice, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Judgment), 27th June 1986, General List No. 70, para. 202.

¹¹⁴⁵ Henckaerts J.M.-Dowald-Beck L. (eds.): op. cit., p. xxxvii.

¹¹⁴⁶ U Slučaju Nikaragva Sud je to istakao na sledeći način: "Sama činjenica da države proglašavaju svoje priznanje nekih pravila nije dovoljna za Sud da ta pravila smatra kao deo međunarodnog običajnog prava, i kao takva primenjiva na te države. Vezan članom 38 svog Statuta da primenjuje, *inter alia*, međunarodni običaj kao 'dokaz opšte prakse prihvaćene kao pravo', Sud ne može ignorisati suštinsku ulogu opšte prakse. Kada se dve države slože da inkorporiraju određeno pravilo u ugovor, njihov sporazum je dovoljan da učini to pravilo pravnim, obaveznim za njih; ali na polju međunarodnog običajnog prava, zajedničko stanovište strana u pogledu sadržine onoga što one smatraju pravilom nije dovoljno. Sud mora ubediti sebe da je postojanje tog pravila u *opinio iuris*-u država potvrđen i praksom"; International Court of Justice, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Judgment), 27th June 1986, General List No. 70, pp. 97-98, para. 184.

primenjivale nuklearne sile (u ovom slučaju posebno pogođene države) u međusobnim odnosima ili prema drugim državama.¹¹⁴⁷ Na taj način praksa odvrćanja koja je bila permanentna i praćena uverenjem da je takva upotreba nuklearnog oružja dopuštena (*opinio iuris*) predstavljala je smetnju za nastanak novog običajnog pravila čija je sadržina suprotna takvom *opinio iuris*-u.

Što se konkretno tiče *opinio iuris*-a u pogledu dopuštenosti humanitarne intervencije, čini se, da postoji dosta relevantnih izvora i dokaza na osnovu kojih se može procenjivati njegovo postojanje. Radi bolje preglednosti, svest o pravnoj obaveznosti će najpre biti ispitana kroz akte pojedinih država ili grupa država, a potom će biti data i mišljenja koja su izneta u Ujedinjenim nacijama, bilo kroz rezolucije pojedinih organa ili izjave zvaničnika te organizacije.

2.3.2.1. Stav država

Za utvrđivanje svesti o pravnoj obaveznosti svakako su najvažniji stavovi država. Najpre će biti izneti stav država koje su se pojavljivale u ulozi aktivnih subjekata humanitarne intervencije, tj. država koje su samostalno ili u savezu sa drugima intervenisale radi zaštite ljudskih prava, a potom će biti izneti i stavovi ostalih država.

i) Stav država koje su intervenisale

Za ispitivanje svesti o pravnoj obaveznosti vrlo je važan stav država koje su preduzimale humanitarnu intervenciju. Na ovom mestu će biti dat kratak presek njihovih izjava tokom ili neposredno nakon intervencija koje su preduzele, ali i stavovi ovih država izneti u drugim prilikama.

Indija, kao država koja je prva preduzela humanitarnu intervenciju nije se tom prilikom izričito pozvala na doktrinu humanitarne intervencije. Doduše, njen predstavnik je na sednici Saveta bezbednosti pominjao određene humanitarne motive, ali je na zahtev ove države to izbaćeno iz konačnog zapisnika. Indijski

¹¹⁴⁷ International Court of Justice, Legality of the Threat of Use of Nuclear Weapons, (Advisory Opinion), 8 July 1996, General List No. 95, pp. 34, 44, paras. 74, 105(B).

zvaničnici su u pravdanju intervencije težište stavili na pravo samoodbrane.¹¹⁴⁸ U slučaju intervencija u Kambodži¹¹⁴⁹ i Ugandi,¹¹⁵⁰ države koje su intervenisale su isticale teoriju dva rata. Prvi rat su vodile one protiv susednih država i pravdale su ga samoodbranom zbog prethodnog oružanog napada na svoju teritoriju, a drugi je bio građanski rat koji je vodilo nezadovoljno stanovništvo protiv vlada koje su ih ugnjetavale i koji su zapravo i doveli do svrgavanja tih tiranskih vlada.

Sasvim je primetno uzdržavanje ove tri države da svoje vojne intervencije opravdaju humanitarnom intervencijom, odnosno pozivanjem na humanitarne motive. Prisustvo svojih trupa na stranoj teritoriji su pravdale ostvarivanjem prava na samoodbranu, a smenu vlada u državama u kojima je intervencija preduzeta objašnjavale su kao posledicu građanskog rata koji je vođen u to isto vreme.

Neki smatraju da izjave političara o humanitarnoj intervenciji ne treba uzimati kao odlučujuće. To se pokazuje kao tačno i kada lideri pokušavaju da opravdaju istinsku agresiju putem humanitarne intervencije i kada oni propuštaju da se pozovu na ovu doktrinu tamo gde ima mesta njenoj primeni.¹¹⁵¹ Na taj način se državama koje su intervenisale pripisuju i neki motivi koji, čini se, kod njih nisu postojali, ali se svakako na njih nisu pozivale. Teson čak navodi da je za procenu neke intervencije najvažnije pogledati njene posledice, a da je manje važno kako su tu intervenciju tretirali zvaničnici države koja je intervenisala.¹¹⁵² Ovaj autor smatra da i nepozivanja Indije na humanitarnu intervenciju prilikom

¹¹⁴⁸ Akehurst M: *Humanitarian Intervention*; in Bull H. (ed): *Intervention in World Politics*, Oxford, 1984, p. 96.

¹¹⁴⁹ Chesterman S: *op. cit.*, p. 80; Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford-New York, 2000, p. 85.

¹¹⁵⁰ Ronzitti N: *op. cit.*, p. 103.

¹¹⁵¹ Tesón F: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997, pp. 218-219.

¹¹⁵² *Ibid.*, p. 219. Možda je najbolji dokaz takvog stava Tesonovo tretiranje tanzanijskih izjava o pravdanju u intervencije u Ugandi, kada on kaže: "Od malog je značaja to što su Tanzanijci (pogrešno) mislili da postupaju u samoodbrani ili što su rekli da tako postupaju. Logika situacije, pokazana reakcijom sveta, govori nam drugu priču: da je poštovanje minimuma ljudskih prava preduslov za zaštitu koja je vladama data na osnovu člana 2(4) Povelje Ujedinjenih nacija; *Ibid.*, p. 193.

pravdanja svoje akcije u Pakistanu nema veći značaj kod konačnog suda o dopuštenosti upotrebe sile radi zaštite ljudskih prava.¹¹⁵³

I Grimstad prihvata stav da izjave država o motivima njihovih intervencija ne treba uzeti kao istinite, i kada činjenice ukazuju drugačije, "stvarni, a ne izneti, treba da budu uzeti u obzir".¹¹⁵⁴ Neki idu i dalje od toga nalazeći opravdanje zašto se države nisu pozivale na doktrinu humanitarne intervencije.¹¹⁵⁵

Imajući u vidu ovakvo ponašanje država i internacionalista, može se primetiti da je doktrina humanitarne intervencije više branjena od strane komentatora, nego od strane država.¹¹⁵⁶ U vezi sa izbegavanjem država da prizovu pravo na humanitarnu intervenciju, Holcgraf daje ironičnu opasku "da je to pravo čije ime države izbegavaju da izgovore".¹¹⁵⁷

Odsustvo izričitog pozivanja država koje su intervenisale na doktrinu humanitarne intervencije pokazuje samo jedno – da one u to vreme nisu verovala, ili u najmanju ruku nisu bile sigurne, u postojanje prava na oružanu intervenciju radi zaštite ljudskih prava. Ne može se racionalno objasniti izbegavanje država koje veruju da imaju neko pravo da se na njega pozovu. Jedini razlog za to može biti nepostojanje uverenja da to pravo zaista postoji. Ovakvi stavovi tri pomenute države teško mogu poslužiti kao *opinio iuris* koji podupire pravo na humanitarnu intervenciju.

Izjave SAD, Velike Britanije i Francuske o pravnom osnovu njihove akcije u Iraku nisu podudarne, a nekada su i izjave zvaničnika jedne iste države bitno različite. Zvaničnici SAD, uglavnom, su smatrali da Rezolucija 688 predstavlja pravnu osnovu njihove intervencije, dok je u britanskim krugovima pored te re-

¹¹⁵³ Ibid., p. 208.

¹¹⁵⁴ Grimstad K: op. cit., p. 36.

¹¹⁵⁵ Tako Abju kaže da je razlog njihovog uzdržavanja "baziran na taktičkom rezonovanju, pre nego na pravnim ograničenjima"; Abiew F.K: The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention, The Hague-London-Boston, 1999, p. 134.

¹¹⁵⁶ Rodley N: Human Rights and Humanitarian Intervention - The Case Law of the World Court, International and Comparative Law Quarterly, vol. 38, 1989, p. 332.

¹¹⁵⁷ Holzgreffe J.L: The Hoffmann S: Sovereignty and the Ethics of Intervention, in Hoffmann S. (ed.): The Ethics and Politics of Humanitarian Intervention, Notre Dame, 1996, p. 49.

zolucije akcija u Iraku pravdana i doktrinom humanitarne intervencija.¹¹⁵⁸ Za razliku od njih, Francuska je smatrala da za tu intervenciju uopšte nije potrebno odobrenje UN, već da države imaju izvorno pravo da intervenišu u slučaju masovnog kršenja ljudskih prava.¹¹⁵⁹

Iz ovakvih izjava se može zaključiti da se jedino Francuska izričito pozivala na doktrinu humanitarne intervencije, dok su SAD i Velika Britanija, uglavnom, smatrale da se pravni osnov njihove akcije nalazi u odobrenju UN. Drugim rečima, samo se u stavu Francuske može uočiti verovanje da u međunarodnom pravnom poretku postoji pravo na unilateralnu humanitarnu intervenciju, dok se kod druge dve države takav *opinio iuris* ne može utvrditi.

I kod bombardovanja Jugoslavije države učesnice su navodile su vrlo heterogene argumente za svoju intervenciju. Kao i ranije dešavalo se da jedna ista država ističe različite pravne osnove intervencije. Međutim, primetno je da se jedino Belgija izričito pozvala na doktrinu humanitarne intervencije. Doduše, i neke druge države su tvrdile da je humanitarna katastrofa na Kosovu razlog za intervenciju, ali su izbegle da svoju akciju izričito opravdaju pravom na humanitarnu intervenciju. Članice NATO-a su svoju intervenciju najčešće pravdale postojećim rezolucijama Saveta bezbednosti, i time jasno pokazale da one ne veruju u postojanje prava na unilateralnu humanitarnu intervenciju. Vrlo je indikativno i to da neke države koje su imale presudnu ulogu u bombardovanju Jugoslavije (SAD, Nemačka i Francuska) poriču bilo kakav precedentni karakter te intervencije

Uzdržavanje članica NATO-a da se izričito pozovu na humanitarnu intervenciju i njihov pokušaj traženja pravnog opravdanja u postojećim rezolucijama Saveta bezbednosti dokazuje sumnju u postojanje autonomnog prava na humanitarnu intervenciju. Da to pravo zaista i postoji, kao što je to slučaj sa pravom na samoodbranu, države se prilikom njegove upotrebe ne bi oslanjale na širi sistem kolektivne bezbednosti, tj. rezolucije Saveta bezbednosti. Pored toga, i izražava-

¹¹⁵⁸ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 152; Murphy S.D: op. cit., pp. 187-188.

¹¹⁵⁹ Blockmans S: op. cit., p. 777; Murphy S.D: op. cit., p. 190.

nje žaljenja zbog upotrebe sile od skoro svih država koje su podržale intervenciju na Kosovu nameće pitanje da li su te države bile uverene u stvarno postojanje prava na humanitarnu intervenciju. Za razliku od toga, nijedna država nikada nije izrazila svoje žaljenje zbog upotrebe sile u samoodbrani, kao realizaciji prava čije je postojanje nesporno.¹¹⁶⁰

Braunli uočava izbegavanje zvaničnika država NATO-a da se direktno pozovu na doktrinu humanitarne intervencije, kao i njihovo izbegavanje pozivanja na konkretan izvor međunarodnog prava, a naročito na Povelju.¹¹⁶¹ Sve to izaziva sumnju u spremnost članica NATO-a da promovišu instituciju humanitarne intervencije. Čini se da većina članica nema nameru da ustanovi i sledi tu doktrinu. Iako su gotove sve članice NATO-a pomenule humanitarne motive u svom ponašanju prema Kosovu, doktrina humanitarne intervencije kao takva nije generalno prizivana.¹¹⁶²

Očigledna želja zapadnih država da svoje vojne akcije utemelje na rezolucijama Saveta bezbednosti podriva argument da je NATO bombardovanje SR Jugoslavije i intervencija u severnom Iraku dokaz o oživljavanju običajnog prava na unilateralnu humanitarnu intervenciju.¹¹⁶³ Uporno pozivanje članica NATO-a na rezolucije Saveta bezbednosti prilikom pravljenja svoje intervencije, jednostranu humanitarnu intervenciju kao pravnu soluciju "čini čak mnogo težom posle kosovskog slučaja, nego pre njega".¹¹⁶⁴

Sve ovo pokazuje da je mali broj država koje su intervenisale u Jugoslaviji ubeđen da su one tom prilikom ostvarivale svoje izvorno pravo na humanitarnu intervenciju.

¹¹⁶⁰ Antonopoulos C: op. cit., pp. 442-443.

¹¹⁶¹ Brownlie I: "International Law and the Use of Force by States" Revisited, Chinese Journal of International Law, vol. 1, 2002, no. 1, p. 14.

¹¹⁶² Portela C: op. cit., p. 17.

¹¹⁶³ White N.D: The Legality of Bombing in the Name of Humanity, Journal of Conflict and Security Law, vol. 5, 2000, no. 1, pp. 32-33.

¹¹⁶⁴ Krisch N: Unilateral Enforcement of the Collective Will: Kosovo, Iraq, and the Security Council, Max Plank Yearbook of UN Law, vol. 3, 1999, p. 59; navedeno prema: White N.D: The Legality of Bombing in the Name of Humanity, Journal of Conflict and Security Law, vol. 5, 2000, no. 1, p. 33.

Pored izjašnjavanja ovih država koja su vezana za konkretnu intervenciju čiji su akteri one bile, važno je izneti i njihove generalne stavove o humanitarnoj intervenciji koje su iznosile ili su se mogli naslutiti u različitim situacijama.

Miler, bivši glavni pravni savetnik u Ministarstvu odbrane SAD, navodi da se Sjedinjene države obično nisu oslanjale na koncept humanitarne intervencije kao pravni osnov za upotrebu sile, jer su bile svesne da on predstavlja mač sa dve oštrice. Pozivanjem na humanitarnu intervenciju radi opravdanja upotrebe sile nastao bi rizik da se i druge države pozovu na taj koncept u slučajevima kada upotrebu sile ne mogu drugačije opravdati. Po njemu, zbog svoje poprilično subjektivne prirode, humanitarna intervencija predstavlja "klizavu strminu" usled čega su SAD bile veoma obazrive u njenom prizivanju.¹¹⁶⁵ Takvo stanovište potvrđuje i pravni savetnik Stejt Dipartmenta, koji je povodom akcije SAD na Grenadi 1983. godine, eksplicitno izjavio da njegova država "ne podržava široku doktrinu humanitarne intervencije".¹¹⁶⁶

U britanskom Dokumentu o spoljnoj politici stoji da je "većina današnjih pravnih mišljenja protiv postojanja prava na humanitarnu intervenciju, iz tri glavna razloga: prvo, Povelja UN i korpus modernog međunarodnog prava, čini se, ne sadrže izričito takvo pravo; drugo, praksa država u poslednja dva veka, a naročito nakon 1945. godine, u najboljem slučaju pruža nam samo šaku istinskih primera humanitarne intervencije, a u najvećem broju procena, baš nijednu; i konačno, na razumnoj osnovi, mogućnost zloupotrebe takvog prava snažan je argument protiv njegovog ustanovljenja".¹¹⁶⁷ I u jednom novijem britanskom dokumentu primetna je nesigurnost u vezi sa postojanjem prava na humanitarnu intervenciju. Komitet za spoljne poslove Donjeg doma britanskog parlamenta je odbacio shvaćanja autora koji tvrde da je stvoreno novo običajno pravilo koje dopušta humanitarnu intervenciju nazivajući ih "suviše ambicioznim" i zaključio da "doktrina hu-

¹¹⁶⁵ Miller J.A: op. cit., p. 97.

¹¹⁶⁶ Izjava navedena prema: Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, p. 217.

¹¹⁶⁷ Foreign and Commonwealth Office, Foreign Policy Document, No. 148; navedeno prema: Meron T: Commentary on Humanitarian Intervention, in Damrosch L .F.-Scheffer D.J. (eds.): Law and Force in the New International Order, San Francisco-Oxford, 1991, p. 213.

manitarne intervencije ima slabu osnovu u postojećem međunarodnom običajnom pravu ...".¹¹⁶⁸

U nekim situacijama tokom 90-tih godina XX veka države koje su želele i mogle da preduzmu vojnu akciju radi zaštite ljudskih prava u drugim državama za to su tražile ovlašćenje Saveta bezbednosti (SAD 1992. godine u Somaliji i Francuska 1994. godine u Ruandi).¹¹⁶⁹ Pre usvajanja Rezolucije 929 koja je ovlastila Francuska da sprovede ograničenu akciju u Ruandi, ova država je izjavila da će intervenisati u toj afričkoj državi jedino ako dobije izričito odobrenje Saveta bezbednosti.¹¹⁷⁰ Ta izjava sasvim jasno pokazuje stav Francuske o jednostranoj humanitarnoj intervenciji, makar u toj konkretnoj situaciji.

Ipak, čini se, da Francuska prednjači u svom aktivnom pristupu humanitarnoj intervenciji. Pojedini zvaničnici ove države čak ističu da postoji pravo i dužnost intervencije (*fra. droit et devoir d'ingerence*).¹¹⁷¹

Kada se sumiraju stavovi država koje su do sada intervenisale čak se ni kod svih njih ne može se uočiti postojanje *opinio iuris*-a koji podržava postojanje običajnog pravila o dopuštenosti humanitarne intervencije, tačnije rečeno, takvo ubeđenje postoji samo kod neznatne manjine. Kod ovih država se jedino može uočiti težnja da nečim opravdaju svoje konkretne intervencije (samoodbrana, odobrenje UN, etički razlozi), ali se ne može utvrditi namera da se pravo na humanitarnu intervenciju oformi kao pravno pravilo koje bi bilo opštevažeće u svim budućim situacijama.

ii) Stav trećih država

Većina država u međunarodnoj zajednici smatra da je humanitarna intervencija nedopuštena sa stanovišta međunarodnog prava.¹¹⁷² Velike države, naro-

¹¹⁶⁸ House of Commons' Foreign Affairs Select Committee, Fourth Report on Kosovo: HC 28-I/II (2000), <<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199900/cmselect/cmffaff/28/2802.htm>>, para. 132.

¹¹⁶⁹ Leopard B.D: op. cit., pp. 336-337.

¹¹⁷⁰ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 16.

¹¹⁷¹ Abiew F.K: The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention, The Hague-London-Boston, 1999, p. 235.

čito stalne članice Saveta bezbednosti (Kina i Rusija) su oštri protivnici humanitarne intervencije jer ona predstavlja način da se jednostranom upotrebom sile zaobiđe njihovo pravo veta i time smanji moć koju im to pravo daje. Ni male države nisu oduševljene humanitarnom intervencijom jer se takve intervencije, pre svega, preduzimaju protiv njih, a ne protiv moćnih država.

Čak i države koje nisu bile akteri upotrebe sile radi zaštite ljudskih prava, a koje su takvu akciju podržavale (ili barem propustile da je osude), većinom se uzdržavale od izričitog pozivanja na doktrinu humanitarne intervencije. One su se radije oslanjale na neke druge, manje kontroverzne pravne argumente.¹¹⁷³

Imajući u vidu njihove političke, vojne, ljudske i ekonomske potencijale, za Rusiju, Kinu i Indiju bi se moglo reći da predstavljaju posebno zainteresovane države u sferi humanitarne intervencije, pa će zato najpre biti izneti njihovi, a potom i stavovi ostalih država.

Problem humanitarne intervencije trenutno nije pitanje od visokog interesa zvanične Moskve. Takav tretman ovog problema najbolje pokazuje "Koncept spoljne politike Ruske Federacije" koji je usvojen juna 2000. godine. U tom dokumentu, u delu koji nosi naslov "Ljudska prava i međunarodni odnosi", čak i nije pomenut problem humanitarne intervencije. Umesto toga, samoproklamovani cilj Rusije je široko definisan, kao "insistiranje na poštovanju ljudskih prava i sloboda u čitavom svetu na osnovu uvažavanja normi međunarodnog prava".¹¹⁷⁴ Međutim, to se može odnositi samo na "pozitivni interes" Rusije za humanitarnom intervencijom, odnosno na interes da Rusija preduzme takvu intervenciju u nekom delu sveta. Što se pak tiče njenog "negativnog interesa" za humanitarnu intervenciju, odnosno protivljenja Rusije da druge države preduzimaju takvu intervenciju, on je mnogo jače izražen. Pozitivni interes Rusije za humanitarnom intervencijom će porasti ukoliko dođe do masovnih kršenja ljudskih prava etnič-

¹¹⁷² D'Angelo J.R: op. cit., p. 487.

¹¹⁷³ Arend C.A.-Beck R.J: op. cit., p. 130.

¹¹⁷⁴ Baranovsky V: op. cit., pp. 4-5.

kih Rusa u bivšim sovjetskim republikama koje su danas konstituisane kao samostalne države.¹¹⁷⁵

Iz dosadašnjeg ponašanja Rusije (SSSR) nedvosmisleno se može izvući zaključak o odbacivanju doktrine humanitarne intervencije. Najsvežiji pokazatelj takvog stava je otvoreno rusko protivljenje NATO intervenciji u Jugoslaviji. Čak i onda kada je ova država podržale neke intervencije (Indije, Vijetnama, i donekle Tanzanije) to je činjeno pozivanjem na pravo samoodbrane, a ne na pravo humanitarne intervencije.

Što se tiče Kine, ona je oštro kritikovala intervencije u Istočnom Pakistanu i Kambodži, dok je prema intervenciji Tanzanije, svog tadašnjeg saveznika, bila blagonaklona, ali je nikada nije pravdala pozivanjem na humanitarnu intervenciju. Bombardovanje Jugoslavije Kina je okarakterisala kao povredu Povelje i međunarodnog prava i oštro mu se usprotivila.

Stave Kine po pitanju humanitarne intervencije izneo je i njen predstavnik 17. novembra 1999. godine na 54. zasedanju Generalne skupštine kada je, između ostalog, rekao:

"Svi mi znamo da primere humanitarne intervencije nije teško naći - to je slučaj barem u poslednjih 150 godina - ali njena legalnost sa stanovišta međunarodnog prava uvek je bila sumnjiva i kontroverzna. Razlog tome je činjenica da poslednjih 150 godina nije postojao ni jedan slučaj u kojem država koja je intervenisala nije zlorabljivala humanitarne principe zbog sopstvenih interesa. Njena nezakonitost je jasno utvrđena u Povelji Ujedinjenih nacija. Po okončanju hladnog rata primeri u Africi i na Balkanu su pokazali da se humanitarna intervencija još uvek koristi kao izgovor nekih država u ostvarenju njihovih strateških interesa. Takva intervencija je selektivna. Ona je nezakoniti akt izvršen od strane jedne ili dve države ili grupe država na bazi duplih standarda. Njena priroda se nije promenila, ne menja se i neće se promeniti. ... Intervencija može biti zakoniti način rešavanja kriza samo kada je odluka o tome doneta od strane sistema kolektivne bezbednosti, vođenog Poveljom Ujedinjenih nacija."¹¹⁷⁶

Iz ovakvog stava Kine više je nego jasno da se ona protivi bilo kakvom pravu na humanitarnu intervenciju koja nije odobrena od strane UN, a iz izlaga-

¹¹⁷⁵ Ibid., p. 4.

¹¹⁷⁶ United Nations General Assembly, 54th Session - 55th Plenary Meeting, 17 November 1999, U.N. Doc. A/54/PV.55, pp. 19-20 (reproduced in Chinese Journal of International Law, vol. 1, 2002, pp. 391-393).

nja kineskog predstavnika proizilazi da se taj stav Kine ni u budućnosti neće menjati.

O nekim shvatanjima Indije već je bilo reči kod razmatranja stavova aktera humanitarne intervencije. Kao što je tada rečeno ona je izbegla da svoju intervenciju u Istočnom Pakistanu pravda doktrinom humanitarne intervencije. Danas je Indija oštar protivnik ove ustanove što vrlo dobro odslikavaju reči njenog predstavnika tokom rasprave u Savetu bezbednosti o intervenciji NATO-a u SR Jugoslaviji, kada je on istakao:

"Prirodno je biti revoltiran zbog nasilja i želeti zaustavljanje ljudskih patnji. Međutim, ... pravo postoji i oni koji ga krše kažnjavaju se jedino pravnim sredstvima. Svako drugačije lečenje je loše kao i sama bolest. Takođe, ono je vrlo retko efikasno i često stanje čini gorim. Oni koji uzimaju pravo u svoje ruke nikad nisu poboljšali društveni mir unutar nacije; niti će to pomoći u međunarodnim odnosima. Oni koji nastavljaju napad na Saveznu Republiku Jugoslaviju izjavljuju da to čine u ime međunarodne zajednice i neodložnih humanitarnih razloga. Oni kažu da deluju u ime čovečnosti. Vrlo mali broj članova međunarodne zajednice je govorio u ovoj debati, ali među onima koji su to činili, NATO će primetiti da se Kina, Rusija i Indija protive otpočetom nasilju. Teško se može reći da je međunarodna zajednica odobrila njihove akcije kada su gotovo predstavnici polovine čovečanstva rekli da se na slažu sa onim što je učinjeno".¹¹⁷⁷

Izneti indijski stav jasno pokazuju da ta država negira postojanje prava na unilateralnu humanitarnu intervenciju.

Istine radi, treba reći da su prilikom intervencija zapadnih država u Iraku izostale glasnije reakcije ove tri države. Međutim, prećutni pristanak na akciju Zapada ne treba tumačiti kao odobravanje sličnih akcija u budućnosti, tako da je precedentni značaj tog slučaja vrlo ograničen.¹¹⁷⁸

Tri države koje jasno osuđuju humanitarnu intervenciju NATO-a u Jugoslaviji (Kina, Rusija i Indija) jesu tri od četiri najmnogoljudnije države na svetu, u kojima živi gotovo polovina čovečanstva, a dve od njih su i stalni članovi Saveeta bezbednosti. Ukoliko njihovo protivljenje humanitarnoj intervenciji bude do-

¹¹⁷⁷ UN Security Council, 3989th meeting, 26 March 1999, Doc. S/PV. 3989, p. 16.

¹¹⁷⁸ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New - York, 2000, p. 154.

sledno, nije verovatno da će biti stvoren normativni izuzetak koji dopušta humanitarnu intervenciju.¹¹⁷⁹

Što se tiče ostalih država, nešto više će biti rečeno o stavovima južnoameričkih i država okupljenih u Grupi 77, koja pored latinskoameričkih okuplja i brojne afričke i azijske države.

Stavovi južnoameričkih država o intervenciji uopšte, i posebno o humanitarnoj intervenciji, na zaključak da su države ovog regiona stalni (uporni) protivnici postojanja prava na humanitarnu intervenciju.¹¹⁸⁰ Meksiko je oštro protestovao protiv intervencije NATO-a u Jugoslaviji, dok su države poput Argentine, i u manjem obimu Brazila i Čilea izrazile duboku zabrinutost zbog NATO bombardovanja, ali to nije predstavljalo potpunu opoziciju toj akciji.¹¹⁸¹

Govoreći na 46. zasedanju Generalne skupštine u ime Grupe 77, predstavnik ove grupacije država Trećeg sveta je istakao:

"Grupa 77 je blago zabrinuta da neki ... mogu biti neosetljivi za stanovite pozive za stalnim poštovanjem suvereniteta nacija. Naša briga proizilazi iz naše prošlosti, kada mnogi od nas, kao kolonijalni subjekti, nisu imali nikakva prava. Poštovanje suverenosti koje sistem Ujedinjenih nacija nalaže nije beskorisna stipulacija koja može biti otvoreno odbačena čak i u ime najplemenitijih poteza. Suštinska osobina takve suverenosti je princip saglasnosti, jedan od kamena temeljaca u samom demokratskom idealu".¹¹⁸²

Treba istaći da je u još nekim dokumentima Grupe 77 izneto strogo protivljenje humanitarnoj intervenciji. U Ministarskoj deklaraciji od 24. septembra 1999. godine navedeno je da

"Ministri naglašavaju potrebu očuvanja jasne razlike između humanitarne pomoći i drugih aktivnosti Ujedinjenih nacija. Oni odbacuju takozvano

¹¹⁷⁹ Schwabach A: The Legality of the NATO Bombing Operation in the Federal Republic of Yugoslavia, *Pace International Law Review*, vol. 11, Fall 1999, no. 2, p. 416.

¹¹⁸⁰ Vales H: The Latin American View on the Doctrine of Humanitarian Intervention, *The Journal of Humanitarian Assistance*, URL: <<http://www.jha.ac/articles/a064.htm>>, p. 4.

¹¹⁸¹ Serrano M: Latin America: The dilemmas of Intervention, in Schnabel A.-Thakur R (eds): *Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention*, Tokyo-New York-Paris, 2000, p. 235.

¹¹⁸² UN/46/PV.41, pp. 34-36; navedeno prema: Abiew F.K: *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, The Hague-London-Boston, 1999, p. 244.

pravo na humanitarnu intervenciju, koje nema osnovu u Povelji UN niti u međunarodnom pravu".¹¹⁸³

Naredne godine u Deklaraciji sa samita Grupe 77 u Havani je istaknuto "mi odbacujemo takozvano 'pravo' na humanitarnu intervenciju, koje nema utemeljenje u Povelji Ujedinjenih nacija niti u međunarodnom pravu".¹¹⁸⁴ Braunli navodi da je ovakva izjava vrlo važna jer su u njoj predstavljeni stavovi 132 države, gde spadaju 23 azijske, 51 afrička, 32 latinoameričke i 13 arapskih država.¹¹⁸⁵

Za postojanje *opinio iuris* "nije dovoljno da države smatraju humanitarnu intervenciju moralno dopuštenom; one moraju verovati da postoji pravno pravilo koje ozakonjuje takvu intervenciju".¹¹⁸⁶ Zbog toga sva ona pravdanja intervencija koja u osnovi imaju moralne razloge nemaju značaj za formiranje *opinio iuris*.

Pored toga što se same države koje su intervenisale radi zaštite ljudskih prava najčešće nisu pozivale na doktrinu humanitarne intervencije, ni ostale države, uglavnom, nisu bile spremne da prihvate tu ustanovu. Pri tome, je vrlo primetno protivljenje Rusije, Kine i Indije, a čini se da bez njihovog prihvatanja teško može biti stvoreno opšte običajno pravilo koje dopušta humanitarnu intervenciju. Protivljenje ogromnog broja država ovoj vrsti intervencije se jasno može videti kroz stavove Grupe 77 i s obzirom da svaka država može biti pasivni subjekt humanitarne intervencije, na određeni način, njihovi stavovi mogu predstavljati stavove posebno zainteresovanih država, koji su vrlo bitni za nastanak običajnog pravila.

Imajući u vidu stavove država o jednostranoj humanitarnoj intervenciji, a naročito protivljenje Rusije, Kine i Indije, u potpunosti bi se mogao prihvatiti za-

¹¹⁸³ Ministerial Declaration, 23rd Annual Meeting of the Ministers for Foreign affairs of the Group of 77, New York, 24 September 1999, para. 69; dokument dostupan na <<http://www.g77.org/Docs/Decl1999.html>>.

¹¹⁸⁴ Declaration of the Group of 77 South Summit, Havana, 10-14 April 2000, para. 54; dokument dostupan na <http://www.g77.org/Docs/Declaration_G77Summit.htm>.

¹¹⁸⁵ Brownlie I: "International Law and the Use of Force by States" Revisited, Chinese Journal of International Law, vol 1, 2002, p. 1.

¹¹⁸⁶ Lepard B.D: op. cit., p. 343.

ključak iz Holandskog izveštaja "da ne postoji univerzalni *opinio iuris* o zakonitosti humanitarne intervencije".¹¹⁸⁷

2.3.2.2. Stav OUN-a

Za ispitivanje *opinio iuris*-a u pogledu humanitarne intervencija svakako je značajan i stav OUN-a, kao organizacije koja ima nadležnosti u oblasti upotrebe oružane sile i u oblasti ljudskih prava. Stavovi UN će biti sagledani kroz rezolucije njenih organa ili pak propuštanje da se pojedine rezolucije donesu, ali i kroz izjave nekih zvaničnika ove organizacije.

Svakako da su za utvrđivanje *opinio iuris*-a najznačajnije rezolucije Generalne skupštine jer su u tom organu predstavljene sve države članice, a to su danas gotovo sve države sveta. Međunarodni sud pravde je istakao da iako rezolucije Generalne skupštine nisu obavezne, "one, u određenim okolnostima, mogu obezbediti važan dokaz za utvrđivanje postojanja pravila ili nastanka *opinio iuris*".¹¹⁸⁸ I u Izveštaju ILA Komiteta rezolucijama Generalne skupštine se priznaje značajna uloga u stvaranju običajnog prava. U principu 28 tog izveštaja stoji

"... rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u određenim slučajevima mogu predstavljati dokaz o postojanju međunarodnog običajnog prava; pomoći da se kristališe nastajuće običajno pravo; ili doprineti nastanku novog običajnog prava. Ali opšte je pravilo, ... da one ne mogu *ipso facto* stvoriti novo pravilo običajnog prava".¹¹⁸⁹

Odmah treba reći da Generalna skupština UN do sada nije donela nijednu rezoluciju koja bi izričito podržavala humanitarnu intervenciju, pa čak ne postoji

¹¹⁸⁷ Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p. 22.

¹¹⁸⁸ International Court of Justice, Legality of the Threat of Use of Nuclear Weapons, (Advisory Opinion), 8 July 1996, General List No. 95, pp. 32-33, para. 70.

¹¹⁸⁹ ILA Committee Report, Principle 28, p. 55. Doduše u Izveštaju se kaže da od tog opšteg pravila postoji odstupanje, koje je vrlo izuzetano, kada ove rezolucije imaju daleko veći značaj, odnosno kada samo njihovo usvajanje može stvoriti običajno pravilo. Da bi se to desilo neophodno je da su "rezolucije prihvaćene jednoglasno ili skoro jednoglasno; i da ispoljavaju jasnu nameru na strani njihovih podržavalaca da propišu pravilo međunarodnog prava"; ILA Committee Report, Principle 32, p. 61. Međutim, u komentaru tog principa se odmah naglašava da je izuzetno teško da bude ispunjen uslov koji se tiče postojanja jasne namere država koje podržavaju rezoluciju da uspostave pravno pravilo; ILA Committee Report, Principle 32, Commentary (c), p. 62.

nikakva rezolucija u kojoj bi se mogla naći indirektna podrška ovoj ustanovi. Iz toga sledi jasan zaključak da rezolucije ovog organa ni na koji način ne mogu poslužiti za utvrđivanje "pozitivnog" *opinio iuris*, odnosno svesti da je humanitarna intervencija dopuštena međunarodnim pravom.¹¹⁹⁰

S druge strane, postoji veliki broj rezolucija Generalne skupštine koje zabranjuju intervenciju iz bilo kog razloga, pa samim tim i humanitarnu intervenciju.¹¹⁹¹ Akehurst podseća na upražnjavanje humanitarne intervencije u praksi i pre usvajanja Povelje i zaključuje da je Generalna skupština imala nameru da tu specifičnu vrstu isključi iz opšte zabrane intervencije, ona bi u ovim rezolucijama (on ima u vidu pomenute rezolucije iz 1965. i 1970. godine) to zasigurno na izričit način učinila.¹¹⁹² I Klark i Jabvala smatraju da pomenute rezolucije Generalne skupštine ne podržavaju doktrinu humanitarne intervencije.¹¹⁹³

Imajući u vidu konstantnost potpune zabrane intervencije u rezolucijama Generalne skupštine, može se reći da postoji "negativni" *opinio iuris*, odnosno pravno uverenje da humanitarna intervencija predstavlja ustanovu koja je u neskladu sa međunarodnim pravom.

Iako je u Savetu bezbednosti zastupljen daleko manji broj država nego u Generalnoj skupštini, ni njegove rezolucije se ne mogu potpuno zanemariti u procenjivanju opšteg shvatanja o humanitarnoj intervenciji. U prilog tome naročito ide činjenica da je u njemu zastupljeno pet velikih država koje imaju važnu ulogu u kreiranju opšteg shvatanja po pitanju upotrebe sile u međunarodnim odnosima.

¹¹⁹⁰ Upravo tu činjenicu da ne postoji ni jedna rezolucija Ujedinjenih nacija koja priznaje pravo na unilateralnu humanitarnu intervenciju u drugoj državi Karenjo je iskoristio kao važan argument u tvrdnji da dosadašnja praksa nije potvrdila nastanak navodnog prava na humanitarnu intervenciju; Carreño E.V: op. cit., pp. 352-353.

¹¹⁹¹ Podsećanja radi, u pitanju su: Deklaracija o nedopustivosti intervencije u unutrašnje poslove država i zaštiti njihove nezavisnosti i suvereniteta (1965), Deklaracija o principima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija (1970), Rezolucija o definiciji agresije (1974), i Deklaracija o jačanju efikasnosti načela uzdržavanja od pretnje ili upotrebe sile u međunarodnim odnosima (1987). Važno je istaći da je prva rezolucija usvojena samo uz jedan uzdržan glas, dok su ostale tri rezolucije usvojene konsenzusom.

¹¹⁹² Akehurst M: Humanitarian Intervention; in Bull H. (ed): Intervention in World Politics, Oxford, 1984, p. 108.

¹¹⁹³ Clark R.S: op. cit., p. 212; Jhabvala F: Unilateral Humanitarian Intervention and International Law, Indian Journal of International Law, vol. 21, 1981, p. 216.

Generalno govoreći, rezolucije Saveta bezbednosti nemaju legislativni karakter i ne primenjuju se izvan slučaja povodom kojeg su donete. Pored toga, one ne mogu - po analogiji sa rezolucijama Generalne skupštine - odražavati bilo *opinio iuris*, bilo opštost potrebne prakse država. Međutim, ne može se odbiti uticaj kumulativnih akcija Saveta bezbednosti preduzetih shodno glavi VII Povelje na oblikovanje glavnih normi o ljudskim pravima, humanitarnog prava i međunarodnog krivičnog prava.¹¹⁹⁴

Čini se da je na sastanku Saveta bezbednosti koji je održan 31. januara 1992. godine, koji se smatra istorijskim jer su prvi put do tada sednici prisustvovali šefovi država ili vlada, rečeno nešto što odslikava viđenje humanitarne intervencije od strane ovog organa. Na pomenutoj sednici Savet bezbednosti je istakao da

"odsustvo rata i vojnih konflikata između država samo po sebi ne garantuje međunarodni mir i bezbednost. Nevojni izvori nestabilnosti na ekonomskom, društvenom, humanitarnom i ekološkom polju postaju pretnja međunarodnom miru i bezbednosti. Članstvo Ujedinjenih nacija u celini, delujući preko odgovarajućih tela (*podvukao N.R.*), mora dati najviši prioritet rešavanju tih stvari.¹¹⁹⁵

Ovakvom izjavom Savet bezbednosti daje društvenoj i humanitarnoj stabilnosti poseban značaj i svaku nestabilnost na tom planu smatra ugrožavanjem međunarodnog mira i bezbednosti. Međutim, on istovremeno od država članica zahteva da probleme u tim oblastima rešavaju "delovanjem preko odgovarajućih tela" što svakako podrazumeva da se eventualna oružana sila može upotrebiti samo po odobrenju Saveta bezbednosti.

Ni propuštanje ovog organa da u nekim situacijama deluje ne može biti upotrebljeno za dokazivanje postojanja određenog shvatanja u međunarodnoj zajednici. Vajt, imajući u vidu odbacivanje ruskog nacrtu rezolucije o osudi NATO intervencije u SR Jugoslaviji, tvrdi da se "odsustvo osude od strane Saveta bez-

¹¹⁹⁴ Gowlland-Debbas V: The Limits of Unilateral Enforcement of Community Objectives in the Framework of UN Peace Maintenance, European Journal of International Law, vol. 11, 2000, no. 2, p. 377.

¹¹⁹⁵ U.N. Doc. S/PV. 3046, 143; navedeno prema: Ramsbotham O.-Woodhouse T: op. cit., p. 85.

bednosti ne može tretirati kao odobrenje za upotrebu sile".¹¹⁹⁶ Postavlja se, takođe, i pitanje da li se izjašnjavanje država u Savetu bezbednosti od 26. marta 1999. godine prilikom odbijanja ruskog predloga rezolucije o osudi NATO intervencije mogu uzeti kao *opinio iuris* koji podržava običajno pravo na unilateralnu humanitarnu intervenciju. Tom prilikom, pored pet NATO država koje su u tom momentu kao članice Saveta bezbednosti glasale protiv tog predloga, još je sedam nestalnih članica glasalo na isti način. S obzirom da je od tih 7 država samo njih 4 govorilo na sednici i dalo podršku intervenciji, Viler zaključuje da se teško može smatrati da su preostale tri države (Brazil, Gabon i Gambija) podržale novu normu o unilateralnoj humanitarnoj intervenciji.¹¹⁹⁷ Još je manje jasno kako u odsustvu svih komponenti međunarodne zajednice, posebno uz očigledno protivljenje dva stalna člana Saveta bezbednosti, može biti izmenjena *ius cogens* norma o zabrani upotrebe sile.¹¹⁹⁸

Nezaobilazna je činjenica da ovaj organ nijednom nije podržao unilateralnu humanitarnu intervenciju, ali s druge strane, mora se priznati da on nije ni osudio takve intervencije. Uz ogradu da odluke Saveta bezbednosti nemaju tako značajnu ulogu u kreiranju *opinio iuris*, teško bi se moglo reći da kod ovog organa postoji uverenje da je unilateralna humanitarna intervencija dopuštena međunarodnim pravom.

Iz nekih stavova dvojice bivših generalnih sekretara UN može se videti njihovo opredeljenje po pitanju humanitarne intervencije.

Prvi od njih, Perez De Kueljar, je u svom izveštaju Generalnoj skupštini istakao da princip neintervencije u unutrašnje poslove država ne može biti zaštitna barijera iza koje se ljudska prava mogu masovno ili sistematski kršiti. On ističe da ne sme postojati dilema kada je u pitanju zaštita ljudskih prava i poštovanje

¹¹⁹⁶ White N.D: The Legality of Bombing in the Name of Humanity, Journal of Conflict and Security Law, vol. 5, 2000, no. 1, p. 33.

¹¹⁹⁷ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 291.

¹¹⁹⁸ Gowlland-Debbas V: The Limits of Unilateral Enforcement of Community Objectives in the Framework of UN Peace Maintenance, European Journal of International Law, vol. 11, 2000, no. 2, p. 377.

suverenosti, već da se prednost mora dati zaštiti ljudskih prava. Međutim, on navodi tri principa na kojima se mora bazirati zaštita ljudskih prava, od kojih drugi glasi da "svaka međunarodna akcija za zaštitu ljudskih prava mora (*eng. must*) biti zasnovana na odluci donetoj u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija. Ona ne sme (*eng. must not*) biti jednostrani čin".¹¹⁹⁹

Kofi Anan je, podsećajući na intervencije Indije, Vijetnama i Tanzanije u susednim državama, istakao da je povodom tih intervencija "međunarodna zajednica bila podeljena i uznemirena" zbog toga što su one bile unilateralne. Pomenu te države nisu ni od koga dobile mandat za takvo postupanje, te je njihova intervencija stvorila neprijatan presedan.¹²⁰⁰ Nadalje, ovaj zvaničnik je istakao da je jedina institucija kompetentna da donosi odluku o intervencijama Savet bezbednosti UN, kojem je to Poveljom stavljeno u zadatak. U nastavku predavanja Anan tvrdi da "jedino Savet bezbednosti ima ovlašćenje da odluči kada je unutrašnja situacija u nekoj državi tako teška da opravdava nasilnu intervenciju", i da odluku o intervenciji "može doneti samo Savet bezbednosti". On ne spori da zbog smanjenog kapaciteta UN prinudne vojne akcije mogu sprovesti i regionalne organizacija ili pojedine države članice, "ali one za to moraju imati ovlašćenje Saveta bezbednosti".¹²⁰¹

I u govoru pred Generalnom skupštinom prilikom predavljanja godišnjeg izveštaja Anan je izrazio svoje čvrste rezerve u pogledu jednostrane humanitarne intervencije u Jugoslaviji.¹²⁰² Nekoliko godina kasnije, u svom specijalnom izveštaju iz 2005. godine on konstatuje da nema saglasnosti država o tome "da li po-

¹¹⁹⁹ Report of the Secretary-General on the Work of the Organization, UN GAOR, 46th Session, Supp. no. 1, U.N. Doc. A/46/1 (1991), Part VI, p. 5.

¹²⁰⁰ Secretary-General Reflects on "Intervention" In Thirty-Fifth Annual Ditchley Foundation Lecture, Press Release SG/SM/6613/Rev.1, 26 June 1998, p. 6; <http://www.un.org/News/Press/docs/1998/19980626.sgsg6613r1.html>

¹²⁰¹ Ibid.,

¹²⁰² Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 286.

stoji pravo - ili možda obaveza - da se zaštitno upotrebi oružana sila radi izbjavljenja građana drugih država od genocida ili sličnih zločina".¹²⁰³

Naravno da mišljenja ovih funkcionera UN nisu obavezna za države članice, ali su ipak značajna kao odraz težnje kako bi države trebalo da se ponašaju.

2.3.3. *Sudska praksa i doktrina*

Sudska praksa i doktrina predstavljaju pomoćne (posredne) izvore međunarodnog prava. Kao takvi, oni ne stvaraju nova pravna pravila već samo služe za dokazivanje postojanja i sadržine drugih izvora međunarodnog prava. S obzirom da u pogledu postojanja međunarodnih ugovora gotovo da nema nikakvih neizvesnosti, sudske odluke i doktrina služe jedino za dokazivanje postojanja međunarodnog običaja i opštih pravnih načela prihvaćenih u internim pravnim sistemima. Što se pak tiče dokazivanja sadržine nekog pravila, pomoćni izvori se u toj ulozi mogu pojaviti kod sva tri glavna izvora.

S obzirom na teškoće koje se javljaju prilikom utvrđivanja postojanja običajnih pravila i njihove sadržine, sudska praksa i doktrina umnogome doprinose njihovom boljem razumevanju.

Pošto je status unilateralne humanitarne intervencije u međunarodnom običajnom pravu nedovoljno jasan, to se neizbežno nameće potreba da se pažljivo razmotri stav judikature i doktrine po tom pitanju.

2.3.3.1. *Sudska praksa*

Svakako da se prilikom analize statusa humanitarne intervencije u običajnom pravu u obzir mora uzeti i relevantna sudska praksa. U čl. 38 (d) Statuta je navedeno da Međunarodni sud pravde primenjuje "u granicama odredbe člana 59, sudske odluke ... kao pomoćno sredstvo za utvrđivanje pravnih pravila". Na taj način sudskoj praksi je dat status pomoćnog ili posrednog izvor međunarod-

¹²⁰³ In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All, (Report of the Secretary-General), UN Doc. A/59/2005, 21 March 2005, para. 122.

nog prava uz izričito naglašavanje relativnog karaktera presuda (dejstvo *inter partes*).¹²⁰⁴ Sudska praksa, kao pomoćno sredstvo, ima snagu dokaza o postojanju i sadržini običajnog pravnog pravila, jer ako se neki običaj pominje ili potvrđuje u više sudskih odluka, onda sve te odluke zajedno svedoče da takvo pravilo zaista i postoji.¹²⁰⁵

Do sada nije doneta ni jedna međunarodna sudska ili arbitražna odluka kojom je meritorno odlučivano o pitanju zakonitosti humanitarne intervencije *per se*. Postoji samo tužba SR Jugoslavije kojom se od Međunarodnog suda pravde, između ostalog, tražilo da razmotri zakonitost upotrebe sile od strane država članica NATO-a prilikom bombardovanja koje je izvršeno 1999. godine. Međutim, u ovom postupku Sud nije odlučivao o meritumu stvari, jer je prethodno našao da on nema nadležnost da odlučuje u ovom sporu. Time je propuštena prilika da ova kredibilna sudska instanca razreši mnoge pravne dileme u vezi sa unilateralnom humanitarnom intervencijom.

Ipak, postoje neke presude Međunarodnog suda pravde koje se na indirektnan način mogu dovesti u vezu sa pitanjem zakonitosti humanitarne intervencije. U pitanju su presude kod kojih je predmet spora imao bio upotreba sile u međunarodnim odnosima.¹²⁰⁶

U slučaju Krfski kanal,¹²⁰⁷ Međunarodni sud pravde je po prvi put dao svoje shvatanje o upotrebi sile u međunarodnim odnosima. On je tom prilikom našao da je Velika Britanija povredila suverenitet Albanije time što su britanski

¹²⁰⁴ U čl. 59 Statuta je rečeno da "Odluka Suda ima obaveznú snagu samo prema parničnim strankama i u odnosu na taj konkretni slučaj". Tereba još dodati da čl. 63(2) Statuta u određenoj meri proširuje dejstvo presude u odnosu na svaku državu koja se umeša u postupak jer je "tumačenje sadržano u presudi isto tako obavezno i za nju".

¹²⁰⁵ Janković B.-Radivojević Z: op. cit., str. 29.

¹²⁰⁶ Za listu sporova videti: Bilder R.B: Judicial Procedures Relating to the Use of Force, Virginia Journal of International Law, vol. 31, 1991, pp. 253-255. Postoje shvatanja nekih teoretičara i država (naročito SAD) da sporovi te vrste ne mogu biti predmet sudskog odlučivanja. Glavni njihov argument je da sporovi vezani za upotrebu sile nisu striktno pravni, već imaju politički karakter. Međutim, zaključak Suda i većine internacionalista je da ne postoji nikakva pravna barijera da ti sporovi budu predmet sudskog odlučivanja; Bilder R.B: op. cit., pp. 260-265.

¹²⁰⁷ Više o problemu upotrebe sile u ovom slučaju videti: Knežević-Predić V: Zabrana upotrebe sile i pretnje silom u jurisprudenciji Međunarodnog suda pravde: od "Corfu Channel Case" do "Nicaragua Case", Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 53-76.

brodovi sprovedi akciju čišćenja mina u teritorijalnim vodama Albanije bez njenog odobrenja. Sud je odbio tvrdnju Velike Britanije da ona ima pravo da interveniše kako bi zaštitila svoju imovinu, i to opravdao sledećim razlozima:

"Navodno pravo intervencije Sud može smatrati samo kao manifestaciju politike sile, koje je u prošlosti dovelo do vrlo ozbiljnih zloupotreba, i kao takvo, bez obzira na sve postojeće nedostatke međunarodne organizacije, ne može naći mesto u međunarodnom pravu. Intervencija je možda još manje dopustiva u nekim posebnim oblicima nego što je to ovde slučaj; pošto bi, zbog same prirode stvari, ona bila rezervisana za najmoćnije države, lako bi mogla dovesti do izokretanja i samog administriranja međunarodne pravde".¹²⁰⁸

Ovakvo objašnjenje Suda predstavlja sažetak moćnog argumenta koji se zasniva na opasnosti zloupotrebe svih oblika oružane intervencije, uključujući i humanitarnu intervenciju.¹²⁰⁹ Akehurst smatra da ova presuda ima široki domašaj. Analizirajući napred citirani deo presude, on smatra da je Sud osudio sve intervencije generalno, i potom izabrao tip intervencije sproveden od strane Velike Britanije i posebno je osudio.¹²¹⁰

Za utvrđivanje *opinio iuris* kod humanitarne intervencije vrlo je značajna i presuda Međunarodnog suda pravde u slučaju vojnih i paravojnih aktivnosti u i protiv Nikaragve (u daljem tekstu "slučaj Nikaragva").¹²¹¹ Iako je u ovom slučaju razmatrao drugu problematiku, Sud se uzgredno bavio i upotrebom sile radi zaštite ljudskih prava, tj. humanitarnom intervencijom.

U paragrafu 268 presude Sud ističe:

"... iako Sjedinjene Američke Države mogu imati sopstvenu procenu situacije u pogledu poštovanja ljudskih prava u Nikaragvi, upotreba sile ne može biti odgovarajući način za kontrolu ili obezbeđenje tog poštovanja. U pogledu na konkretno preduzete korake, zaštita ljudskih prava, kao strogo humanitarni cilj, ne može biti kompatibilna sa miniranjem luka, uništavanjem naftnih instalacija, ili sa obukom, naoružavanjem i opremanjem kontrasa. Sud zaključuje

¹²⁰⁸ International Court of Justice, The Corfu Channel Case (Merits), April 9th 1949, General List No. 1, p. 35.

¹²⁰⁹ Ramsbotham O.-Woodhouse T: op. cit., p. 43.

¹²¹⁰ Akehurst M: Humanitarian Intervention; in Bull H. (ed): Intervention in World Politics, Oxford, 1984, p. 110.

¹²¹¹ Više o tom slučaju videti: Knežević-Predić V: op. cit., str. 53-76.

da argument zasnovan na očuvanju ljudskih prava u Nikaragvi ne može pružiti pravno opravdanje za ponašanje Sjedinjenih Američkih Država ...".¹²¹²

Neki internacionalisti pokušavaju da odbace značaj ove presude za utvrđivanje zakonitosti humanitarne intervencije. Oni pri tome smatraju da iznete zaključke Suda ne treba generalizovati, već ih treba vezati samo za taj konkretan slučaj. Takav stav oni pravdaju sledećim argumentima: a) u Nikaragvi i nije postojalo tako ozbiljno kršenje ljudskih prava koje je dovoljno da pokrene humanitarnu intervenciju; b) preduzete mere od strane SAD (miniranje luka, uništavanje naftnih instalacija, i obuka, naoružavanje i opremanje *kontrasa*) nisu uobičajeni način sprovođenja humanitarne intervencije, i, c) doneta presuda ne može sprečiti kasniju evoluciju međunarodnog prava u drugom pravcu.¹²¹³ Fild, pak, ističe da se Međunarodni sud pravde nijednom do sada nije bavio pitanjem intervencije iz humanitarnih motiva, tako da ne postoji autoritativna presuda o statusu humanitarne intervencije u međunarodnom pravu. On čak pretpostavlja da bez obzira na svoje ranije indikacije, Sud u budućnosti može prihvatiti doktrinu humanitarne intervencije.¹²¹⁴

¹²¹² International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Judgment), 27th June 1986, General List No. 70, para. 268, p. 134-135.

¹²¹³ Teson smatra da ovo shvatanje Suda ne treba generalizovati i stvarati od njega presedan, već ga treba vrlo usko tumačiti, odnosno vezati ga samo za situaciju u Nikaragvi i mere koje su tom prilikom Sjedinjene Države preduzele. Ovaj pisac zaključuje da se negativan stav Suda može odnositi samo na nesrazmernu intervenciju u Nikaragvi, a ne i na situacije gde postoje ozbiljnija kršenja ljudskih prava; Tesón F: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997, p. 271; Marfitakođe negira značaj ove presude za stav o zakonitosti humanitarne intervencije. On ističe da opšta terminologija upotrebljena u presudi može dovesti do zaključka da je humanitarna intervencija nedopuštena u međunarodnom pravu, "ali akcije koje su zapravo sporne - miniranje luka, uništavanje naftnih instalacija, i obuka, naoružavanje i opremanje *kontrasa* - teško da predstavljaju model koji je uobičajeno povezan sa humanitarnom intervencijom"; Murphy S.D: op. cit., pp. 129-130; Slično tome, *Grinvud* je saglasan da je Međunarodni sud pravde u slučaju Nikaragva našao da počinjeno kršenje ljudskih prava od strane nikaragvanske vlade ne može opravdati konkretnu intervenciju SAD, ali odbacuje opštost takvog zaključka Suda jer se on nije odnosio na slučaj "u kojem su ta kršenja (*ljudskih prava, prim. N.R.*) imala razmere rasprostranjene pretnje životu koja je evidentna u slučajevima pozivanja na humanitarnu intervenciju". Pored toga, on ističe da je međunarodno pravo dinamična kategorija i to što je tada proglašana nedopuštenom, ne znači da je Sud time odbacio mogućnost da kasnija praksa dovede do utemeljenja prava na intervenciju u ekstremnim humanitarnim okolnostima; Greenwood C: op. cit., p. 164.

¹²¹⁴ Field A: op. cit., pp. 359-360.

Za razliku od toga, drugi internacionalisti nedvosmisleno zaključuju da je Sud odbacio validnost humanitarne intervencije u međunarodnom pravu.¹²¹⁵ Tako Henkin ističe da je Sud odbio svako pravo na oružanu intervenciju u drugoj državi, osim samoodbrane,¹²¹⁶ čime je ovaj organ "ponovo potvrdio originarnu intenciju Povelje i opšti stav država (osim njih nekoliko koje pokušavaju da opravdaju sopstvenu upotrebu sile)".¹²¹⁷

Nema nikakve dileme se obe napred navedene presude mogu dovesti u vezu sa humanitarnom intervencijom. Prva od njih jasno pokazuje da je i mnogo manje zadiranje u suverenitet druge države (čišćenje mina u tuđim teritorijalnim vodama) zabranjeno, pa se može zaključiti da je upotreba oružane sile u drugoj državi još manje prihvatljiva u međunarodnom pravu. Konstatacija Suda u drugoj presudi da upotreba sile od strane SAD ne može biti odgovarajući način za kontrolu ili obezbeđenje poštovanja ljudskih prava u Nikaragvi odslikava stav Suda po tom pitanju u bilo kojoj situaciji.

Može se zaključiti da Međunarodni sud pravde u postojećem međunarodnom pravu, ugovornom ili običajnom, nije našao pravni osnov za humanitarnu intervenciju. Dakle, sudska praksa negira postojanje običajnog pravila koje dopušta unilateralnu humanitarnu intervenciju.

2.3.3.2. Doktrina

Prilikom proučavanja statusa humanitarne intervencije u običajnom pravu u obzir se mora uzeti i doktrina međunarodnog prava. U čl. 38 (d) Statuta Međunarodnog suda pravde je navedeno da doktrina ("učenja najpozvanijih poznavalaca međunarodnog javnog prava različitih naroda") predstavlja pomoćno sredstvo za utvrđivanje pravnih pravila, odnosno ona predstavlja pomoćni ili posredni izvor međunarodnog prava. Međutim, "autori nisu zakonodavci koji imaju moć

¹²¹⁵ Rodley N: Human Rights and Humanitarian Intervention - The Case Law of the World Court, International and Comparative Law Quarterly, vol. 38, 1989, p. 332.

¹²¹⁶ Henkin L: Use of Force: Law and U.S. Policy, in Henkin L. and others: Right v. Might - International Law and the Use of Force, New York, 1991, pp. 48-49.

¹²¹⁷ Ibid., p. 50.

stvaranja pravnih pravila, već autoritativni svedoci iz čijih dela se saznaje koja pravila važe i kakvo značenje imaju".¹²¹⁸ Drugim rečima, doktrinarna shvatanja mogu poslužiti samo kao jedan od dokaza u postupku u kojem se utvrđuje da li neko običajno pravilo postoji ili ne, i ako postoji, kakva je njegova sadržina.

Doktrina međunarodnog prava je duboko podeljena po pitanju statusa humanitarne intervencije u međunarodnom običajnom pravu. Dok jedna grupa smatra da postoji međunarodna običajna norma koja dopušta humanitarnu intervenciju, druga grupa internacionalista to negira.

i) Pristalice humanitarne intervencije

Pojedini autori nemaju nikakvih dilema da je praksa nakon Drugog svetog rata i svest država o pravnoj obaveznosti već dostigla takav stepen razvijenosti koji je dovoljan za nastanak običajnog pravila koje dopušta humanitarnu intervenciju.

Tako Grinvud ističe da međunarodno pravo nije ograničeno samo na ugovore, već je ono sadržano i u običajnim pravilima. Analizirajući posleratnu praksu država i neke odluke Međunarodnog suda pravde on zaključuje da postoji dovoljno dokaza o postojanju običajnog prava na humanitarnu intervenciju u ekstremnim slučajevima. Ovaj autor dodaje da je pri nastanku takvog običajnog pravila presudnu ulogu imala praksa nakon okončanja hladnog rata.¹²¹⁹ I Aleksandar smatra da se pravni osnov za humanitarnu intervenciju može naći u međunarodnom običajnom pravu koje, po njemu, sadrži "široku prihvaćenost humanitarne intervencije u slučajevima etničkog čišćenja ili masovnog pokolja civilnog stanovništva".¹²²⁰ Volf takođe tvrdi da je praksa nakon usvajanja Povelje dovoljna da dokaže da je pravo na humanitarnu intervenciju oživelo kao običajno pravilo međunarodnog prava.¹²²¹

¹²¹⁸ Janković B.-Radivojević Z: op. cit., str. 30.

¹²¹⁹ Greenwood C: op. cit., pp. 162-169.

¹²²⁰ Ovaj autor navodi tri uslova za dopuštenost takve akcije: a) postojanje humanitarne krize; b) odgovornost vlade za krizu koja se na njenoj teritoriji dešava, i c) kriza mora predstavljati pretnju po međunarodni mir i bezbednost; Alexander K.W: op. cit., p. 449.

¹²²¹ Wolf D: op. cit., p. 354.

Druga grupa internacionalista smatra da još uvek nije nastalo običajno pravo koje dopušta unilateralnu humanitarnu intervenciju, ali da ima naznaka da je takvo pravo u nastajanju.

Blokmans je mišljenja da striktno tumačenje Povelje UN isključuje dopuštenost humanitarne intervencije,¹²²² ali, ipak, u ponašanju država vidi začetak običajnog pravila koje ima drugačiju sadržinu. Prema njemu, blagonakloni stavovi država prema kršenjima međunarodnog prava putem unilateralnih humanitarnih intervencija, "mogu postepeno voditi ka kristalizaciji opšteg pravila međunarodnog prava koje odobrava nasilnu akciju čiji je jedini cilj zaustavljanje stradanja velikih razmera ravnih zločinima protiv čovečnosti ... nastanak međunarodnog običajnog pravila koje ustanovljava ograničeno pravo humanitarne intervencije, predstavljajući izuzetak od kolektivnog sistema bezbednosti zasnovanog na mandatu nadležnih organa UN. Preciznije, ono će biti slično izuzetku kao što je samoodbrana utemeljena članom 51 Povelje, ali će biti smešteno izvan sistema Povelje".¹²²³

Kiri smatra da je praksa pre 1990. godine pokazala da do tada nije postojalo običajno pravo na unilateralnu humanitarnu intervenciju.¹²²⁴ Međutim, ovaj pisac smatra da je praksa nakon okončanja hladnog rata doprinela afirmaciji prava na humanitarnu intervenciju. Uzimajući u obzir humanitarne intervencije tokom 90-tih godina prošlog veka, on smatra "da će vreme pokazati istinske pravno stvaralačke efekte NATO intervencije na Kosovu i SR Jugoslaviji. Budući primeri ponašanja država ... biće ključni...".¹²²⁵ Dakle, ovaj autor smatra da se običajno pravilo o humanitarnoj intervenciji sada nalazi u postupku formiranja, i da će ono uskoro ili postati običajno pravilo, ili će, pak, biti okarakterisano kao ponašanje protivno postojećim normama međunarodnog prava. Viler priznaje da nije postojao običaj koji je podržavao unilateralne humanitarne intervencije u Bangladešu, Kambodži i Ugandi, ali dodaje da se posle 1990. godine pojavljuju neka nova

¹²²² Blockmans S: op. cit., p. 770.

¹²²³ Ibid., pp. 785-786.

¹²²⁴ Currie J: op. cit., pp. 309-310.

¹²²⁵ Ibid., p. 330.

kretanja koja pokreću pitanje nastanka novog običaja u tom pravcu.¹²²⁶ On smatra da su neophodni novi slučajevi posle Kosova u kojima bi praksa i *opinio iuris* podržali to pravilo pre nego što se donese zaključak koliko daleko se otišlo sa nastankom novog običajnog pravila o unilateralnoj humanitarnoj intervenciji.¹²²⁷

I preostala tri autora se slažu da tokom hladnog rata običajno pravo na humanitarnu intervenciju nije nastalo, ali dodaju da nakon njegovog okončanja ima određenih naznaka u tom pravcu. Analizirajući ponašanje država, njihove stavove o humanitarnoj intervenciji, kao i shvatanja u doktrini nakon okončanja hladnog rata Džojner i Arend zaključuju da se može govoriti o nastajanju običajne norme koja dopušta humanitarnu intervenciju. Međutim, svesni teškoća koje postoje tokom nastanka običajnog pravila, ovi autori oprezno dodaju da je humanitarna intervencija pre deo prava *lex ferenda* nego *lex lata*.¹²²⁸ Švabah smatra da ponašanje država tokom i posle intervencije NATO-a u Jugoslaviji možda ukazuje na nastajanje takve norme.¹²²⁹

ii) Protivnici humanitarne intervencije

Nesumnjivo je da većina internacionalista unilateralnu humanitarnu intervenciju smatra nelegalnom ustanovom u današnjem međunarodnom pravu. Ta većina se različito kvalifikuje, poput "veliki broj autora"¹²³⁰, "veći deo naučnika"¹²³¹ ili "da je to najšire prihvaćena teorija".¹²³²

Čini se najumesnijim izlaganje ovog doktrinarnog pravca započeti stavom Instituta za međunarodno pravo koji je 1989. godine usvojio rezoluciju gde ističe da

¹²²⁶ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 47.

¹²²⁷ *Ibid.*, p. 293.

¹²²⁸ Joyner C.C.-Arned A.C: *Anticipatory Humanitarian Intervention: An Emerging Legal Norm?*, USAFA Journal of Legal Studies, vol. 10, 1999-2000, no. 1, pp. 37, 42.

¹²²⁹ Schwabach A: *The Legality of the NATO Bombing Operation in the Federal Republic of Yugoslavia*, Pace International Law Review, vol. 11, Fall 1999, no. 2, p. 418.

¹²³⁰ D'Angelo J.R: *op. cit.*, p. 487; Arend C.A.-Beck R.J: *op. cit.*, p. 136.

¹²³¹ Murphy S.D: *op. cit.*, p. 136.

¹²³² Ronzitti N: *op. cit.*, p. 1.

"... države, delujući pojedinačno ili kolektivno, imaju pravo da preduzimaju, u odnosu na svaku drugu državu koja je povredila obavezu iz prvog člana, diplomatske, ekonomske i druge mere, dozvoljene međunarodnim pravom i ne pribegavajući upotrebi oružane sile kojom krše Povelju Ujedinjenih nacija".¹²³³

Ovakvom formulacijom se upotreba oružane sile isključuje iz kruga sredstva koja se mogu koristiti protiv države koje krši međunarodnu obavezu poštovanja ljudskih prava.¹²³⁴

Još jedno telo u kojem su zastupljeni nezavisni eksperti, Potkomisija za unapređenje i zaštitu ljudskih prava,¹²³⁵ iznelo je sličan stav. Razmatrajući pitanje tzv. "dužnosti" i "prava" na preduzimanje "humanitarne intervencije", Komisija je tajnim glasanjem odlučila da je ta ustanova potpuno neutemeljena u važećem opštem međunarodnom pravu, te stoga ne može služiti kao opravdanje za kršenje načela sadržanih u čl. 2 Povelje UN.¹²³⁶

U zajedničkom saopštenju 11 profesora međunarodnog i državnog prava na nemačkim univerzitetima koji je iznet povodom najave vojne intervencije na NATO-a u SR Jugoslaviji, dat je i njihov generalni stav o humanitarnoj intervenciji. Oni smatraju da je i pre 1945. godine doktrina humanitarne intervencije bila sporna. Međutim, usvajanjem Povelje UN došlo je do temeljne promene međunarodnopravne situacije. Čl. 2(4) ukida svaku vrstu primene sile protiv druge države, ukoliko za to ne postoji opravdavajući izuzetak u Povelji. U slučaju teških po-

¹²³³ Rezolucija o zaštiti prava čoveka i principu neintervencije u unutrašnje poslove država, Institut za međunarodno pravo, 64. zasedanje, Santijago de Kompostela, 13. septembar 1989. godine; pun tekst Rezolucije naveden je kao prilog članku: Šahović M: op. cit., str. 686-688. Čl. 1 Rezolucije govori o obavezi država da obezbede poštovanje ljudskih prava.

¹²³⁴ Sij smatra da ovakva formulacija Instituta, ni na koji način, ne podržava stav da međunarodno pravo danas priznaje legitimitet upotrebi sile radi zaštite ljudskih prava; Suy E: *Is Humanitarian Intervention Part of International Law?*, Thesaurus Acroasium, vol. 24, Peace and Human Rights, 2000, p. 86. I Degan smatra da Rezolucija, iako dopušta neke mere protiv države koja krši ljudska prava, isključuje svaku upotrebu sile kojom se krši Povelja UN; Degan V.Đ: *Pojam i sadržaj "naročito teških kršenja" prava čovjeka*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 39, Supplement broju 5-6, 1989, str. 759.

¹²³⁵ Ova Komisija predstavlja pomoćno telo Komisije za ljudska prava (Saveta za ljudska prava) i čini je 26 stručnjaka izabranih u ličnom svojstvu, koji nisu vezani instrukcijama svojih vlada.

¹²³⁶ E.CN.4/Sub.2/1999/L.11, p. 5; navedeno prema: Etinski R: *Power and Law in the Case of NATO Aggression Against FR Yugoslavia*, in Klajn L. (ed): *NATO Aggression on the FR Yugoslavia*, Novi Sad, 2000, p. 61.

vreda ljudskih prava, u obzir dolazi samo intervencija na osnovu izričitog ovlašćenja Saveta bezbednosti prema čl. 42 ili 53 Povelje.¹²³⁷

Nakon analize prakse i stavova država, u Danskom izveštaju se zaključuje da praksa država nije dovoljno bogata niti postoji njena prihvaćenost u međunarodnoj zajednici da bi se moglo zaključiti da je humanitarna intervencija postala deo međunarodnog običajnog prava.¹²³⁸

Braunli je vrlo kategoričan u tvrdnji da ne postoji običajno pravilo koje dozvoljava humanitarnu intervenciju.¹²³⁹ Grimstad nedvosmisleno zaključuje da pravo na humanitarnu intervenciju nije ustanovljeno u međunarodnom običajnom pravu tokom hladnog rata, a nije ustanovljeno ni nakon okončanja hladnog rata jer i poslednja upotreba sile radi zaštite ljudskih prava na Kosovu, po njemu, ne može biti ocenjivana kao precedent za legalnost humanitarne intervencije.¹²⁴⁰

Imajući u vidu humanitarnu intervenciju NATO-a u SR Jugoslaviji, Kaseze ističe da je takva vrsta intervencije nezakonita jer je protivna Povelji UN,¹²⁴¹ i dodaje da je pre nagljeno smatrati da postoji običajna norma međunarodnog prava koja dopušta takvu intervenciju¹²⁴² jer postojeće praksa i *opinio iuris* još uvek nisu dovoljni za stvaranje takvog pravila.¹²⁴³ Odgovarajući na postavljeno pitanje da li u slučaju masovnog kršenja ljudskih prava, a usled veta Rusije i Kine, treba ostati miran i neaktivan i poštovati vladavinu prava, Kaseze daje dihotoman odgovor. On kaže: "Moj odgovor je da je sa etičke tačke gledišta pribegavanje oružanoj sili opravdano. Međutim, kao pravni stručnjak ja ne mogu izbeći da prime-

¹²³⁷ Militaerischer NATO-Einsatz im Kosovo ohne UN-Mandat?, Stellungnahme von Staats- und Völkerrechtlern vom 15. Oktober 1998, Betrifft Justiz, No. 56, Dezember 1998, str. 350-351; navedeno prema: Mitić M: Nemački pogled na jugoslovensku krizu, Beograd, 2005, str. 19-20.

¹²³⁸ Danish Institute of International Affairs: op. cit., pp. 93, 95.

¹²³⁹ Brownlie I: The Rule of the Law in International Affairs, The Hague, 1998, p. 19; navedeno prema: Gardiner R.K: op. cit., p. 109.

¹²⁴⁰ Grimstad K: op. cit., pp. 39, 55.

¹²⁴¹ Cassese A: Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?, European Journal of International Law, vol. 10, 1999, no. 1, p. 29.

¹²⁴² Cassese A: A Follow-Up: Forcible Humanitarian Countermeasures and Opinio Necessitatis, European Journal of International Law, vol. 10, 1999, no. 4, p. 796.

¹²⁴³ Cassese A: International Law, Oxford, 2005, pp. 373-374.

tim da je ta moralna akcija u istom momentu *protivna postojećem međunarodnom pravu*".¹²⁴⁴

Henkin smatra da međunarodni sistem ne odobrava reinterpretaciju Povelje na način koji dopušta jednostrane akcije, koje lako mogu biti zloupotrebjene i dati nekim državama nekontrolisanu ulogu u uređenju sveta. Imajući u vidu Povelju UN i relevantne rezolucije Generalne skupštine, on zaključuje da je unilateralna humanitarna intervencija bila zabranjena, kako u periodu hladnog rata, tako i danas. Države jedino mogu pribеći nenasilnim merama u slučaju kršenja ljudskih prava, ali nemaju ovlašćenje da preduzmu intervenciju oružanim snagama.¹²⁴⁵

Doneli (*Donnelly*) smatra da je načelo neintervencije, i pored svojih mana, prihvatljivije u odnosu na doktrinu humanitarne intervencije. Po njemu međunarodno pravo danas ne priznaje humanitarnu intervenciju, a razlozi opreznosti strogo odbacuju njeno priznavanje i u budućnosti.¹²⁴⁶ On ističe da jednostrana vojna intervencija, bez obzira na njene motive, ne predstavlja mirno sredstvo za rešavanje sporova, usled čega je ona protivna prvom cilju Ujedinjenih nacija, a ne može biti pravdana ni primatom zaštite ljudskih prava nad zabranom upotrebe sile.¹²⁴⁷

Malančuk smatra da je unilateralna humanitarna intervencija (individualna ili kolektivna) nelegalna prema važećem međunarodnom pravu, i da su samo kolektivne humanitarne mere zasnovane na odluci nadležne međunarodne organizacije (*OUN, prim. N.R.*) jedini zakoniti mehanizam za zaštitu osnovnih ljudskih prava putem oružane sile. Ovaj autor podseća da ne treba zaboraviti da je i Hitler opravdavao invaziju Čehoslovačke zaštitom nemačke manjine u toj državi.¹²⁴⁸

¹²⁴⁴ Cassese A: *Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?*, *European Journal of International Law*, vol. 10, 1999, no. 1, p. 25, (*italik u originalu*).

¹²⁴⁵ Henkin L: *Humanitarian Intervention*, in Henkin L: *Human Rights: An Agenda for the Next Century*, 1993, pp. 399-401.

¹²⁴⁶ Donnelly J: *op. cit.*, p. 312.

¹²⁴⁷ Donnelly J: *op. cit.*, p. 317.

¹²⁴⁸ Malanczuk P: *op. cit.*, pp. 30-31.

Belgijski profesor Sij smatra da vojna intervencija država radi obezbeđivanja poštovanja ljudskih prava tuđih državljana nije u skladu sa međunarodnim pravom.¹²⁴⁹ Po njemu, načelo zabrane upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje, koje je potvrđeno i u nekoliko rezolucija Generalne skupštine UN, ima prevagu nad zaštitom ljudskih prava. Svaki izuzetak od tog načela mora biti usko tumačen.¹²⁵⁰

Razmatrajući postojeću praksu, stavove država, međunarodnih sudskih instanci i stavove internacionalista, Česterman zaključuje da ne postoji pravo na humanitarnu intervenciju ni u Povelji UN, niti u običajnom pravu.¹²⁵¹

Prihvativši stav pristalica "klasične škole" međunarodnog prava, Demroš se slaže sa njima da unilateralna humanitarna intervencija nije zakonita. Kao argumente za to on iznosi intenciju tvoraca Povelje UN da sprečavanje međudržavnog nasilja stave hijerarhijski iznad zaštite ljudskih prava, odbijanje država da daju bilo kakav prostor za toleranciju humanitarne intervencije u nekoliko relevantnih rezolucija Generalne skupštine, i propuštanje država (za razliku od akademaca) da se pozivaju na doktrinu humanitarne intervencije.¹²⁵² On smatra da unilateralna vojna intervencija iz humanitarnih razloga predstavlja kršenje zabrane upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje UN.¹²⁵³

Šen je oštar protivnik unilateralne humanitarne intervencije, ističući da je ona nespojiva sa Poveljom UN i sa međunarodnim običajnim pravom.¹²⁵⁴ Prema njemu, humanitarna intervencija je značajna za moćne države koji više ne uživaju istu moć i snagu kakvu su imale u prošlosti. Humanitarna intervencija bi predsta-

¹²⁴⁹ Suy E: *Is Humanitarian Intervention Part of International Law?*, Thesaurus Acroasium, vol. 24, Peace and Human Rights, 2000, p. 85; Suy E: *NATO's Intervention in Federal Republic of Yugoslavia*, Leiden Journal of International Law, vol. 13, 2000, p. 204.

¹²⁵⁰ Suy E: *Is Humanitarian Intervention Part of International Law?*, Thesaurus Acroasium, vol. 24, Peace and Human Rights, 2000, p. 81.

¹²⁵¹ Chesterman S: *op. cit.*, p. 226.

¹²⁵² Damrosch L.F: *Changing Conceptions of Intervention in International Law*; in Reed L.-Kaysen C. (ed.): *Emerging Norms of Justified Intervention*, Cambridge, 1993. p. 96.

¹²⁵³ Damrosch L.F: *Commentary on Collective Military Intervention to Enforce Human Rights*, in Damrosch L .F.-Scheffer D.J. (eds.): *Law and Force in the New International Order*, San Francisco-Oxford, 1991, p. 215.

¹²⁵⁴ Shen J: *op. cit.*, p. 22.

vljala dobro sredstvo za njihovu dalju dominaciju i premoć.¹²⁵⁵ I Bojl (*Boyle*) nije ništa blaži kritičar unilateralne humanitarne intervencije. On smatra da je humanitarna intervencija "šala i prevara kojom se često manipulisalo i koja je zloupotrebljavana od strane malog broja veoma moćnih država Severa u cilju opravdanja bezobzirne vojne agresije i produžene vojne okupacije protiv nejakih država Juga".¹²⁵⁶ On dalje dodaje da "nas istorija uči da moćne države ne koriste vojnu silu iz razloga čovečnosti".¹²⁵⁷

Analizirajući praksu država, sudsku praksu i doktrinu, Karenjo dolazi do zaključka da humanitarna intervencija nije dopuštena u savremenom međunarodnom pravu.¹²⁵⁸ Još jedan Španac se protivi humanitarnoj intervenciji smatrajući da bi takva upotreba sile u stvarnosti uvećala nejednakost među državama, jer bi samo one moćne bile u stanju da iskoriste to pravo protiv slabijih država.¹²⁵⁹

U zapadnoevropskoj i američkoj doktrini postoji još dosta onih koji poriču legalnost unilateralne humanitarne intervencije.¹²⁶⁰ Čak ima i onih koji humani-

¹²⁵⁵ Ibid., p. 10.

¹²⁵⁶ Boyle F: Humanitarian Intervention Under International Law, Review of International Affairs, vol. 1, 2002, no. 4, p. 45.

¹²⁵⁷ Ibid., p. 45.

¹²⁵⁸ Carreño E.V: op. cit., p. 355.

¹²⁵⁹ Ridruejo P: Curso de Derecho Internacional Público, Madrid, 1989, p. 599; navedeno prema: Casino M.B: Humanitarian Intervention and the 1986 I.C.J. Nicaragua/USA Judgement, Thesaurus Acroasium, vol. 24, Peace and Human Rights, 2000, p. 680.

¹²⁶⁰ Vajs (*Weiss*) i Čopra (*Chopra*) smatraju da humanitarna intervencija mora isključivo biti kategorija kolektivne akcije uređene glavom VII Povelje UN. Zabranom humanitarne intervencije kao forme samopomoći biće osujećena mogućnost zloupotrebe ove ustanove; Weiss T.G.-Chopra J: op. cit., p. 106. Oni navode poređenje unilateralne humanitarne intervencije sa kameleonom koji menja svoje boje reflektujući lični interes i altruizam; Ibid., p. 106. Slično njima, Lepard poriče bilo kakvu legalnost unilateralne humanitarne intervencije, dodajući da zahtev za saglašavanjem četiri preostale stalne članice Saveta bezbednosti¹²⁶⁰ "minimizira rizik da države ili regionalne organizacije svoje sebične vojne poduhvate zaogrnu plaštom humanitarne intervencije"; Lepard B.D: op. cit., p. 355. Vajt svoje istraživanje okončava zaključkom da je humanitarna intervencija nezakonita i da predstavlja povredu kogentne zabrane sadržane u čl. 2(4) Povelje. Prema njemu, jedina legalna humanitarna intervencija je ona koja je preduzeta na kolektivnoj bazi od strane Saveta bezbednosti, shodno glavi VII Povelje UN; White N.D: Humanitarian Intervention, International Law and Armed Conflict Commentary, vol. 1, 1994, no. 1, p. 22. Dikson iskazuje očiglednu sumnju u postojanje prava na humanitarnu intervenciju. Prema ovom autoru takvo pravo je nespojivo sa odredbama Povelje UN, a praksa država i *opinio iuris* nisu još ispunili potrebne uslove za nastanak običajnog pravila. Što se tiče budućnosti, ovaj autor ističe da prema internacionalistima koji veruju u teoriju izvora međunarodnog prava, gde i on spada, pravo na humanitarnu intervenciju može postojati samo ako je utemeljeno ugovorom ili običajnim pravilom, a da se njen pravni osnov nikako ne može tražiti u moralnim shvatanjima; Dixon M: op. cit., p. 305. Gaulend-Debas tvrdi da je jednostranu akciju bez odobrenja Saveta bezbednosti teško opravdati bilo na osnovu Povelje ili opšteg međunarodnog prava. Ona predlaže da zaštitu i ost-

tarnu intervenciju smatraju dopuštenom po nekom drugom osnovu, ali priznaju da ona nije još uvek deo običajnog prava.¹²⁶¹

Takođe, i internacionalisti iz zemalja srednje i jugoistočne Evrope negiraju postojanje prava na jednostranu upotrebu sile radi zaštite ljudskih prava. Poljakinja Mihalska (*Michalska*) smatra da humanitarna intervencija nije legalna sa stanovišta međunarodnog prava, ističući da naponi međunarodne zajednice moraju biti fokusirani ne samo na kažnjavanje država koje krše ljudska prava, već i na prevenciju kršenja ljudskih prava.¹²⁶² Analizirajući intervencije u Istočnom Pakistanu, Kambodži i Ugandi, Grk Antonopulos dolazi do zaključka da humanitarna intervencija u periodu hladnog rata nije egzistirala kao običajno pravo. Glavni oslonac za takav njegov zaključak predstavlja izbegavanje država koje su intervenisale da se pozovu na humanitarnu intervenciju.¹²⁶³ Ni praksa u periodu 1989-1999. godina nije dokazala postojanje prava na unilateralnu humanitarnu inter-

varivanje interesa međunarodne zajednice treba tražiti u izmeni prava, a ne u afirmisanju nekontrolisanog unilateralizma; Gowlland-Debbas V: *The Limits of Unilateral Enforcement of Community Objectives in the Framework of UN Peace Maintenance*, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 2, pp. 380, 383. Analizirajući literaturu o humanitarnoj intervenciji, Simons zaključuje "da trenutno ne postoji pravo ili pravo koje je u nastanku koje dopušta da države ili regionalne organizacije upotrebom sile intervišu u drugoj državi bez odobrenja Saveta bezbednosti ...". Simons P.C: op. cit., p. 15. Holcgraf, nakon detaljne analize, zaključuje da se ni u postojećim međunarodnim ugovorima ni u običajnom pravu ne može pronaći pravni osnov dopuštenosti humanitarne intervencije; Holzgreffe J.L: op. cit., pp. 44, 49. Nakon detaljne analize instituta suverenosti, Kratočvil (*Kratochwil*) zaključuje da pravo na humanitarnu intervenciju ne postoji, osim kad takva intervencija predstavlja mere preduzete na osnovu glave VII Povelje UN. On smatra da "pravo" na intervenciju ne može biti izvedeno iz zloupotrebe vlasti od strane vlade, jer takva zloupotreba automatski ne stvara za treće subjekte ni pravo ni obavezu da isprave takvo nedopušteno ponašanje. Da bi treći subjekti dobili mogućnost intervencije moraju postojati naročite okolnosti za to i sila se može upotrebiti samo u skladu sa postojećim ograničenjima upotrebe sile; Kratočwil F: op. cit., pp. 35, 42. Šahter odbacuje svaku tvrdnju o dopuštenosti jednostrane upotrebe sile radi zaštite ljudskih prava; Schachter O: *The Lawful Resort to Unilateral Use of Force*, *Yale Journal of International Law*, vol. 10, 1985, no. 2, pp. 293-294. Ovaj autor navodi da država zakonito može pribеći upotrebi sile u sledećim situacijama: a) kada je na njenu teritoriju, brod ili oružane snage izvršen opružani napad; b) kada je opasnost od napada na nju tako jasna i toliko velika da je nužnost samoodbane "hitna i neodložna"; c) kada je druga država nezakonito izložena oružanom napadu i zahteva vojnu pomoć radi odgovora na napad; d) kada je treća država nezakonito vojno intervenisala i pomogla jednoj strani u unutrašnjem sukobu, a druga strana zahteva kontraintervenciju; e) kada su njeni državljani u stranoj državi izloženi smrtnoj ili opasnosti od teških povreda, a teritorijalna država nije u stanju ili ne želi da ih zaštiti; *Ibid.*, p. 291.

¹²⁶¹ Švajgman i Riter, koji tvrde da je humanitarna intervencija dopuštena samo kao "nužni izlaz", smatraju da ne postoji dovoljno dokaza koji bi potvrdili prerastanje humanitarne intervencije u opšte običajno pravo; Schweigman D: op. cit., p. 109; Rytter J.E: op. cit., pp. 144, 157-158.

¹²⁶² Michalska A: *Humanitarian Intervention*, in *Human Rights in the Twenty-first Century*, Boston-London, 1993, pp. 400, 404.

¹²⁶³ Antonopoulos C: op. cit., p. 431.

venciju, već je, naprotiv, potvrdila primarnu odgovornost Saveta bezbednosti za preduzimanje takvih akcija.¹²⁶⁴ Te stavove deli i ostali autori iz ovog regiona.¹²⁶⁵

Veliki broj internacionalista koji potiču sa azijskog i afričkog kontinenta osporavaju legalnost unilateralne humanitarne intervencije. Oni rado prihvataju odobrenu humanitarnu intervenciju, dok izražavaju veliku netrpeljivost prema jednostranim intervencijama. Često, pored pravnih argumenata, kao razlog za nedopuštenost unilateralne humanitarne intervencije navode i mogućnost njene zloupotrebe.

Izraelac Dinštajn smatra da je u slučaju genocida ili drugih masovnih kršenja ljudskih prava humanitarna intervencija zakonita jedino ako je preduzeta od strane Saveta bezbednosti ili po njegovom ovlašćenju. Prema Povelji jedini "svetski policajac" je Savet bezbednosti, dok pojedine države ili grupe država to ovlašćenje ne mogu prisvojiti za sebe.¹²⁶⁶ Jabvala zaključuje da ni međunarodno pravo o upotrebi sile niti norme o ljudskim pravima ne dopuštaju humanitarnu intervenciju. Jedino je dopuštena upotreba sile koju odobri Savet bezbednosti kada oceni da kršenje ljudskih prava predstavlja pretnju međunarodnom miru i bezbednosti, uključujući i mogućnost da se upotreba sile poveri jednoj državi ili grupi država.¹²⁶⁷ Indijski internacionalista Mani (*Mani*) smatra da je humanitarna intervencija protivna normama međunarodnog prava, i da suprotni stavovi koji postoje u zapadnoj doktrini nisu održivi, a uz to su protivni praksi država i shvatanjima Međunarodnog suda pravde. Želeći da istakne da se države uvek rukovode sebičnim interesima on slikovito kaže "svaka država ima svoj kostim u ormaru" te im se ne može verovati da će one biti čuvari ljudskih prava u drugoj državi.¹²⁶⁸

¹²⁶⁴ Ibid., p. 439

¹²⁶⁵ Mađar Suljok (*Sulyok*) negira da je humanitarna intervencija postala deo međunarodnog običajnog prava, navodeći da je praksa bila sporadična i veoma selektivna, i da suštinski *opinio iuris* nikada nije ustanovljen; Sulyok G: op. cit., p. 88.

¹²⁶⁶ Dinstein Y: op. cit., p. 7.

¹²⁶⁷ Jhabvala F: Unilateral Humanitarian Intervention and International Law, *Indian Journal of International Law*, vol. 21, 1981, p. 230.

¹²⁶⁸ Sumnjajući čak i u nepristrasnost OUN-a, zbog njenog međudržavnog ustrojstva, Mani opovrgava mogućnost da ova organizacije može odobriti humanitarnu intervenciju; Mani V.S: op. cit., p. 25.

Nigerijski profesor Ofodile (*Ofodile*) smatra da pravo na humanitarnu intervenciju ne postoji u međunarodnom pravu.¹²⁶⁹ On dodaje da ne postoji država koja može tvrditi da na njenoj teritoriji nema kršenja ljudskih prava, usled čega bi dopuštanje humanitarne intervencije otvorilo "Pandorinu kutiju" i time potpuno razorilo načelo zabrane upotrebe sile ustanovljeno Poveljom UN.¹²⁷⁰ Jordanac Kouri smatra da oružana intervencija u humanitarne svrhe treba da bude preduzeta kolektivno, pod okriljem Ujedinjenih nacija, i izvršena od strane Saveta bezbednosti.¹²⁷¹

I ruski internacionalisti se protive humanitarnoj intervenciji. Tako Kapustin smatra da se pravo na humanitarnu intervenciju ne može smatrati izuzetkom od zabrane upotrebe sile, jer od tog načela nisu dopušteni nikakvi izuzeci.¹²⁷² Černičenko (*Черниченко*) smatra da koncepcija humanitarne intervencije ne nalazi nikakvog osnova u savremenom međunarodnom pravu, pre svega u Povelji UN, i dodaje, da pribegavanje država upotrebi sile po sopstvenom nađenju može dovesti do mnogo većih negativnih posledica.¹²⁷³

Domaća doktrina smatra da je unilateralna humanitarna intervencija zabranjena međunarodnim pravom.

Milenković, polazeći od zahteva za poštovanjem međunarodnog prava u pogledu zabrane intervencije, opredeljuje se za isključivo pravo Ujedinjenih nacija da silom interveniše u cilju spašavanja ljudskih života, odnosno protivi se svakoj unilateralnoj humanitarnoj intervenciji.¹²⁷⁴

¹²⁶⁹ Ofodile A.C: The Legality of ECOWAS Intervention in Liberia (1994-95), *Columbia Journal of Transnational Law*, vol. 32, 1994, no. 2, p. 395.

¹²⁷⁰ *Ibid.*, p. 393.

¹²⁷¹ Khoury A: *op. cit.*, pp. 61-62.

¹²⁷² Капустин А. Я: *op. cit.*, str. 70.

¹²⁷³ Черниченко С.В: *Теория международного права*, Москва, 1999, s. 476.

¹²⁷⁴ Pri tome ovaj autor ističe da se njegov zaključak odnosi samo na pretnju ili primenu sile u smislu čl. 4(2) Povelje, a ne i na druge aktivnosti država. Dozvoljena aktivnost mogla bi se sastojati u protestima, upućivanju nota, pokretanju osude putem javnog mnjenja, dakle, u svim onim aktivnostima koje ne dolaze pod udar navedene odredbe; Milenković S: *Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava*, Beograd, 1974, str. 36-37.

Avramov smatra da je svaki drugi oblik oružane intervencije, osim samoodbrane i kolektivnih mera shodno glavi VII Povelje UN, zabranjen postojećim međunarodnim pravom.¹²⁷⁵ Dakle, lako se može zaključiti da ova autorka humanitarnu intervenciju ne svrstava u dozvoljene oblike upotrebe oružane sile.

Dimitrijević smatra da je pozivanje na humanitarnu intervenciju vrlo opasno, jer ukoliko neka država zadrži pravo da samostalno ili sa svojim saveznicima procenjuje da li je u drugoj državi prisutna humanitarna katastrofa postoji velika mogućnost zloupotrebe. Sve dok rat nije bio zabranjen teško stanje ljudskih prava u nekoj državi moglo se navesti kao razlog za oružani napad, jer je i onako svaka država imala *ius ad bellum*. Međutim, od momenta kada je primena sile u međunarodnim odnosima svedena na akcije samoodbrane i kolektivne mere UN, pravo na humanitarnu intervenciju ne bi smelo da postoji, tim pre što Savet bezbednosti može zaključiti da humanitarna katastrofa predstavlja pretnju miru ili ugrožavanje mira i naložiti odgovarajuće sankcije - zaključuje Dimitrijević.¹²⁷⁶

Analizirajući intervenciju NATO-a u SRJ, Račić nalazi da Povelja UN i drugi međunarodni instrumenti ne dozvoljavaju nikakve izgovore koji bi mogli opravdati upotrebu oružane sile protiv jedne države. Ukoliko se postojeći pravni poredak želi promeniti to se može postići revizijom odgovarajućih međunarodno-pravnih instrumenata, a dok se to ne učini, na snazi je ono što u postojećim dokumentima stoji.¹²⁷⁷

Etinski zaključuje da "pravo na humanitarnu intervenciju nije ponovo ustanovljeno u pravnom sistemu Ujedinjenih nacija",¹²⁷⁸ mada, čini se, on ostavlja minimalnu mogućnost da takvo pravo postoji.¹²⁷⁹

¹²⁷⁵ Avramov S.-Kreća M: op. cit., str. 628.

¹²⁷⁶ Dimitrijević V.-Račić O. i ostali: Osnovi međunarodnog javno prava, Beograd, 2005, str. 275-277.

¹²⁷⁷ Račić O: NATO: napuštanje pravnih normi osnivačkih ugovora, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 123.

¹²⁷⁸ Etinski R: Application of Law in the Case of NATO Military Intervention Against the FR of Yugoslavia, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol. 46, 1999, br. 1-3, p. 52.

¹²⁷⁹ Tako on piše "iako je sporno, pretpostavimo da je međunarodno pravo razvijeno na taj način da dopušta humanitarnu intervenciju. Čak i u tom slučaju, pravila humanitarne intervencije nameću značajna ograničenja". U istom članku, ispitujući zakonitost intervencije NATO-a u SRJ, on najpre negira da u međunarodnom pravu postoji pravo na humanitarnu intervenciju, a potom dodaje "čak ukoliko pravo na humanitarnu intervenciju postoji, vojna intervencija protiv SR Jugoslavije bi bila

Paunović smatra da svaki vid oružane intervencije, pa makar ona bila preduzeta i zbog sprečavanja sistematskog kršenja ljudskih prava, predstavlja najgrublji vid primene sile. Preduzimanje takve akcije predstavlja agresiju jedne zemlje ili grupe zemalja na drugu državu.¹²⁸⁰

Mitić nalazi da u savremenom međunarodnom pravu nema nijednog pravila koje bi moglo poslužiti kao osnov ili opravdanje za humanitarnu intervenciju.¹²⁸¹

2.4. Zaključne napomene

Uzimajući u obzir praksu i stavove država, izjave zvaničnika OUN-a, sudsku praksu i doktrinu treba dati konačan odgovor o tome da li je danas humanitarna intervencija dopuštena međunarodnim običajnim pravom. Pri tome uvek treba imati u vidu da zabrana upotrebe sile, kojoj humanitarna intervencija danas protivreči, predstavlja kogentnu normu sadržanu u Povelji UN, ali i u opštem međunarodnom običajnom pravu.

Koncepcija po kojoj je tradicionalno običajno pravo na humanitarnu intervenciju preživelo usvajanje Povelje UN nije prihvatljiva iz njamanje dva razloga. Najpre, nema jasnih dokaza da je takvo pravo zaista postojalo u periodu pre Drugog svetskog rata, i drugo, čak i da je postojalo ono nikako nije moglo preživeti usvajanje Povelje UN koja sadrži opštu zabranu upotrebu sile koja ne toleriše nikakve izuzetke osim onih izričito predviđenih u tom ugovoru.

Isto tako, nije moguće dokazati da je nakon Drugog svetskog rata nastalo novo običajno pravilo koje menja odredbe Povelje UN, ali i odredbe običajnog prava o zabrani upotrebe sile i dopušta humanitarnu intervenciju kao novi izuzetak od pomenute zabrane. Kao argumenti za to mogu se navesti:

povreda tog prava", Etinski R: Application of Law in the Case of NATO Military Intervention Against the FR of Yugoslavia, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, pp. 47, 52.

¹²⁸⁰ Paunović M: "Humanitarna intervencija" kao zloupotreba načela zabrane upotrebe sile u međunarodnom pravu, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 154.

¹²⁸¹ Mitić M: Agresija NATO na Jugoslaviju - negacija međunarodnog prava, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 79.

1. Nedovoljna opštost prakse, tj. u nju je bio uključen relativno mali broj država, a nepremostivu teškoću predstavlja i izostanak iz takve prakse posebno zainteresovanih država (Rusije, Kine, pa moglo bi se reći i Indije);
2. Odsustvo jednoobraznosti prakse – interne (pojedine države su se ponašale potpuno drugačije u sličnim situacijama, tj. nisu intervenisale tamo gde je bilo masovnog i ozbiljnog kršenja ljudskih prava), i kolektivne (sve relevantne države nisu se ponašale na isti način, tj. neke su intervenisale dok druge to nikada nisu činile);
3. Svest o pravnoj obaveznosti (*opinio iuris sive necessitatis*) je vrlo slabo izražena, a što se može videti iz sledećeg:
 - kod država koje su intervenisale primetno je uzdržavanje od pozivanja na humanitarnu intervenciju, kao i različita opravdanja jedne te iste intervencije od strane njenih učesnika,
 - države koje su podržavale pojedine intervencije svojih saveznika činile su to po drugim osnovima a ne i po osnovu humanitarne intervencije,
 - većina država u svetu se protivi humanitarnoj intervenciji (uključujući i Rusiju, Indiju i Kinu u kojima živi pola svetske populacije),
 - brojne rezolucije Generalne skupštine UN čvrsto potvrđuju načelo neintervencije čime jasno odbacuju humanitarnu intervenciju,
 - izjave nekih zvaničnika UN potvrđuju težnju te organizacije da se unilateralna humanitarna intervencija isključi iz međunarodnih odnosa, a da se intervencije radi zaštite ljudskih prava prepusti jedino Savetu bezbednosti;
4. Neke presude Međunarodnog suda pravde potvrđuju zabranu intervencije u međunarodnom pravu, a u slučaju Nikaragva je čak sadržana i konkretna zabrana upotrebe sile radi zaštite ljudskih prava;
5. Veći deo doktrine međunarodnog prava unilateralnu humanitarnu intervenciju smatra nelegalnom, a čak i među onim internacionalistima koji podržavaju ovu ustanovu postoji velika podeljenost o oko pravnog osnova njene legalnosti, pri čemu su malobrojna shvatanja koja taj osnov vide u običajnom pravu.

Pored napred iznetih argumenta koji jasno ukazuje na nepostojanje suštinskih elemenata za postojanje običajnog pravila koje dopušta humanitarnu intervenciju (relevantna praksa i *opinio iuris*), mogu se izneti i argumenti koji potvrđuju neodrživost takvog stava i sa pravno-tehničke strane. S obzirom da zabrana upotrebe sile ima karakter kogentnog pravila u ugovornom i u običajnom pravu, postavlja se pitanje da li je sa pravno-tehničke strane takvo pravilo moguće zameniti novom običajnom normom koja dopušta upotrebu sile radi zaštite ljudskih prava.

Prilikom analize odnosa postojećih ugovornih odredbi i novonastalih običajnih normi u obzir se mora uzeti čl. 64 Bečke konvencije o ugovornom pravu u kojem stoji da "ukoliko nastane nova peremptorna norma opšteg međunarodnog prava, svaki postojeći ugovor koji je u nesaglasnosti sa tom normom postaje ništav i prestaje mu dejstvo". Pošto je već rečeno da je zabrana upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje kogentne prirode,¹²⁸² to sledi da ona može biti izmenjena samo novom običajnom (ili ugovornom) normom koja takođe ima imperativni karakter. Za sada u običajnom pravu uopšte ne postoji norma o pravu na humanitarnu intervenciju, a tek u budućnosti ukoliko nastane i prizna joj se imperativni karakter ona će biti u stanju da izmeni postojeću normu o zabrani upotrebe sile sadržanu u Povelji UN. To što su se neke države ponašale protivno zabrani upotrebe sile znači jedino da su one kršile svoje ugovorne obaveze.

Kao što je istaknuto, zabrana upotrebe sile danas predstavlja i kogentnu običajnu normu opšteg međunarodnog prava koje obavezuje sve države sveta. To što neko krši običajno pravilo ne znači da ono prestaje da postoji i da se stvara novo pravilo, koje je protivrečno prethodnom, a čija se sadržina poklapa sa ponašanjem prekršioca pravila. Za ocenu da li staro običajno pravilo i dalje postoji nužno je razmotriti stav ostalih država o tome i utvrditi da li su i one odbacile *opi-*

¹²⁸² U slučaju Nikaragva Međunarodni sud pravde ističe da se zabrana upotrebe sile "često u izjavama predstavnika država navodi ne samo kao princip međunarodnog običajnog prava već, takođe, i kao osnovni ili najvažniji princip tog prava. Komisija za međunarodno pravo je, tokom rada na kodifikaciji ugovornog prava, izrazila stav da 'pravo Povelje koje se tiče zabrane upotrebe sile po sebi predstavlja očit primer pravila međunarodnog prava koje ima *ius cogens* karakter"; International Court of Justice, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Judgment), 27th June 1986, General List No. 70, para. 190.

nio iuris koji ih je vezivao za stari običaj. Ukoliko se ustanovi da države sebe i dalje smatraju vezanim tim običajem, ne može se govoriti o nastanku novog običaja. Svaki drugi zaključak vodio bi u pravnu nesigurnost i dozvoljavao državama da običajno pravilo kojima nisu zadovoljne prekrše i istaknu da ono više ne postoji, a da je nastalo novo običajno pravilo sa sadržinom koja njima više odgovara.

Čini se da najbolju potvrdu ovih stavova predstavlja zaključak Međunarodnog suda pravde u slučaju Nikaragva kada je istakao "... da slučajevi ponašanja država koji su nesaglasni sa datim pravilom generalno treba da budu smatrani kršenjem tog pravila, a ne kao nagoveštaj priznavanja novog pravila".¹²⁸³

Na kraju se može zaključiti da zabrana upotrebe sile ili pretnje silom koja je sadržana u Povelji i u opštem međunarodnom pravu nije izmenjena novonastalom običajnom normom koja dopušta jednostranu humanitarnu intervenciju.

S obzirom da zapadnoevropske države,¹²⁸⁴ države severne Amerike i još neke države jasno izražavaju svoju podršku humanitarnoj intervenciji, eventualno bi se moglo govoriti o nastanku partikularnog običajnog pravila koje dopušta humanitarnu intervenciju. Međutim, teško da se može govoriti i o takvom partikularnom običajnom pravilu jer ni ono ne može nastati ukoliko je u suprotnosti sa imperativnom normom opšteg međunarodnog prava koja zabranjuje upotrebu sile.

3. Humanitarna intervencija kao "nužni izlaz"

S obzirom da se ni u ugovornom ni u običajnom pravu ne može pronaći opšte pravilo koje dopušta unilateralnu humanitarnu intervenciju ima pokušaja da se ova ustanova opravda na drugi način. Postoji koncepcija koja humanitarnu in-

¹²⁸³ International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Judgment), 27th June 1986, General List No. 70, para. 186.

¹²⁸⁴ Među pet razloga zbog kojih zapadnoevropske države pribegavaju intervenciji Dorman (*Dorman*) navodi i povećani strah od širenja etničkih nemira u državama koje su na granici zapadne Evrope, a naročito u balkanskim državama; Dorman A.M: *Western Europe and Military Intervention: Unity and Diversity*, in Dorman A.M.-Otte T.G. (ed.): *Military Intervention: From Gunboat Diplomacy to Humanitarian Intervention*, Aldershot-Singapore-Sydney, 1995, p. 111.

tervenciju ne vidi kao ustanovu koju pozitivno pravo izričito dopušta, već je samo vidi kao "nužni izlaz" (eng. "emergency exit")¹²⁸⁵ u postojećim okolnostima, odnosno kao "oprostivo kršenje" (eng. "excusable breach"),¹²⁸⁶ važećeg međunarodnog prava. U zavisnosti od toga da li se osnov za takav status ove intervencije pronalazi u moralnim razlozima ili u stanju nužde, postoje dva pravca u okviru ove koncepcije.

3.1. Moralni razlozi

Postoje internacionalisti koji, kao i protivnici unilateralne humanitarne intervencije, prihvataju da je sa stanovišta postojećeg međunarodnog prava ova intervencija nelegalna, ali dodaju da je moralni razlozi čine legitimnom, te je stoga treba dopustiti u međunarodnim odnosima. Oni tvrde da humanitarna intervencija predstavlja kršenje međunarodnog prava, ali da je takvo kršenje u konkretnoj situaciji dopušteno kao "nužni izlaz", odnosno kao "oprostivo kršenje". Pristalice ovog shvatanja prihvataju činjenicu da je sa stanovišta postojećeg pravnog poretka humanitarna intervencija nelegalna. Oni ne tvrde da je stvoreno novo pravilo koje se odnosi na upotrebu sile, već samo u izuzetnim situacijama dopuštaju humanitarnu intervenciju iako je ona nelegalna. Na taj način se želi očuvati postojeći pravni poredak, ali istovremeno i stvoriti uzani propust za humanitarnu intervenciju koja se u slučaju ekstremnih ljudskih stradanja opravdava na *ad hoc* osnovi iz moralnih razloga.

Možda je za uvod u ovu koncepciju dobro izneti shvatanje Grimstada koji smatra da u slučaju intervencije radi sprečavanja masovnih i ozbiljnih kršenja ljudskih prava, treba pribеći *osnovnim principima međunarodnog prava* kao osnovi za pravno opravdanje te intervencije. On ističe da su međunarodno pravo i osnovni moralni obziri suštinski povezani. Zbog toga, kad se naiđe na "teške slu-

¹²⁸⁵ Ovaj termin koriste Danski institut, Riter, a u potrebljen je i u Holandskom izveštaju; Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 116; Rytter J.E: op. cit., pp. 148-151; Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p. 35.

¹²⁸⁶ Ovaj drugi termin upotrebljava Štromset; Stromseth J: Rethinking Humanitarian Intervention: The Case for Incremental Change, in Holzgreffe J.L.-Keohane R.O: Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas, Cambridge, 2003, p. 243.

čajeve" u kojima se pozitivna pravila suprotstavljaju našim najosnovnijim moralnim ubedenjima, ta ubedenja treba da budu prihvaćena ne samo kao moralna, već, takođe, i kao pravno validni argumenti.¹²⁸⁷

Nakon pažljive analize postojećeg međunarodnog prava, Riter smatra da se humanitarnom intervencijom bez odobrenja Saveta bezbednosti krši Povelja UN, kao i da ta ustanova neme uporište u običajnom pravu, niti može biti opravdana institutom krajnje nužde. Međutim, i pored toga što humanitarna intervencija ne postoji u međunarodnom pravu kao opšte dopuštena ustanova, ovaj autor smatra da, ako je moralno imperativna i politički ispravna, ona može biti preduzeta na *ad hoc* osnovi u ekstremnim slučajevima kao "nužni izlaz". U takvim situacijama ona predstavlja *ad hoc* kršenje međunarodnog prava čiji je cilj zaštita velikog broja ljudi od ekstremnih ljudskih patnji, dok u isto vreme postojeće norme međunarodnog prava ostaju očuvane.¹²⁸⁸

Razmatranjem samo o pozitivnih normi u Danskom izveštaju se zaključuje da "na osnovu postojećeg međunarodnog prava ne postoji pravo država da preduzmu humanitarnu intervenciju u drugoj državi bez prethodnog odobrenja Saveeta bezbednosti".¹²⁸⁹ Međutim, uključivanjem u analizu političkih, pravno-političkih i moralnih činioaca, u izveštaju se dolazi do zaključka da "postoji snažni moralni i politički argumenti vezani za stvaranje humanog međunarodnog pravnog poretka. Ti argumenti govore u korist legitimnosti humanitarne intervencije bez mandata Saveta bezbednosti u slučajevima kada se dešavaju najozbiljniji zločini protiv pojedinaca, a kada je Savet bezbednosti blokiran".¹²⁹⁰

Sima smatra da humanitarna intervencija bez odobrenja Saveta bezbednosti, u načelu, predstavlja kršenje međunarodnog prava. Međutim, on odmah dodaje da "ovakav opšti stav ne može biti poslednja reč" u pogledu dopuštenosti humanitarne intervencije, već se mora pažljivo procenjivati u kolikoj meri ta nele-

¹²⁸⁷ Grimstad K: op. cit., pp. 65-66.

¹²⁸⁸ Rytter J.E: op. cit., pp. 125-160.

¹²⁸⁹ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 94.

¹²⁹⁰ Ibid., p. 125.

galnost preteže nad okolnostima svakog konkretnog slučaja.¹²⁹¹ Analizirajući pretnju NATO-a da upotrebi silu protiv SR Jugoslavije,¹²⁹² Sima zaključuje da "samo tanka crvena linija deli NATO akciju na Kosovu od međunarodne legalnosti", drugim rečima, NATO je učinio povredu međunarodnog prava koja nije tako teške prirode.¹²⁹³ Iz njegovog daljeg izlaganja se može zaključiti da je kao *ultima ratio*, pribegavanje nelegalnosti, u ovom slučaju humanitarnoj intervenciji, iz razloga poput onih na Kosovu, dopušteno.¹²⁹⁴

Takođe analizirajući događaje vezane za Kosovo, Komitet za spoljne poslove Donjeg doma britanskog parlamenta je zaključio "da je vojna akcija NATO-a, iako je njena legalnost sumnjiva pri postojećem stanju međunarodnog prava, bila opravdana na moralnoj osnovi".¹²⁹⁵

Gišer na određeni način vrši uopštavanje prethodnih stavova. Ona navodi da je međunarodno pravo koje se tiče humanitarne intervencije još uvek nepotpuno. Međunarodna praksa se na tom planu razvijala vrlo brzo tokom 90-tih godina prošlog veka. Međutim početni politički i *moralni konsenzus o povremenoj nužnosti intervencije kako bi se sprečila masovna kršenja ljudskih prava (italik N.R.)* još uvek nije formalizovan kroz set pravila međunarodnog prava, što je nužno učiniti.¹²⁹⁶

Međutim, napred izneta shvatanja o moralu kao osnovu za dopuštenost Humanitarne intervencije su izložena brojnim kritikama.

¹²⁹¹ Simma B: op. cit., p. 6.

¹²⁹² Pošto je članak pisan početkom marta 1999. godine, autor se bavio samo pretnjom upotrebe sile jer je upotreba sile u vidu bombardovanja usledila nešto kasnije.

¹²⁹³ Međutim, Kaseze se ne slaže da je u pitanje bezazlena povreda međunarodnog prava, već ističe da "akcija NATO država radikalno odstupa od sistema kolektivne bezbednosti iz Povelje ..."; Cassese A: Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?, European Journal of International Law, vol. 10, 1999, no. 1, p. 24.

¹²⁹⁴ Simma B: op. cit., p. 22. Međutim, svestan opasnosti od zloupotrebe ovaj autor se oštro protivi da takvo kršenje Povelje UN od strane NATO-a postane regularni deo stratejskog programa u budućnosti, jer bi to imalo nemerljivo teške destruktivne posledice po univerzalni sistem kolektivne bezbednosti koji je stvoren Poveljom. Ibid., p. 22.

¹²⁹⁵ House of Commons' Foreign Affairs Select Committee, Fourth Report on Kosovo: HC 28-I/II (2000), <<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199900/cmselect/cmffaff/28/2802.htm>>, para. 138.

¹²⁹⁶ Guicherd C: op. cit., p. 29.

Keler smatra da usled nepostojanja pravne dozvoljenosti humanitarne intervencije, njeno moralno opravdanje ne može služiti za uvođenje ove ustanove u međunarodno pravo. On ističe da će "svaka humanitarna intervencija, bilo da se ona ostvaruje na unilateralnom, regionalnom ili multilateralnom nivou, biti određena interesima države(a) koja je inicira. Moralne norme služe jedino kao sredstvo da se dâ legitimitet onom o čemu je već ranije odlučeno na osnovu nacionalnih interesa".¹²⁹⁷ Prema ovom autoru, humanitarna intervencija postaje na taj način ključni izraz za pozakonjenje onoga što bi se moralo nazvati aktom agresije ili mešanjem u unutrašnje poslove.¹²⁹⁸

I Mihalska kritikuje one koji opravdanje za humanitarnu intervenciju pokušavaju da nađu u moralnim razlozima i da ih istovremeno predstave kao pravni osnov za takvu intervenciju. Prema ovoj poljskoj autorki, takav pokušaj dovodi do tumačenja normi *extra legem* ili čak *contra legem*. Moralni postulati usmereni na izmenu postojećeg sistema međunarodnog prava su dostojni poštovanja, ali oni su postulati *de lege ferenda*. Na drugoj strani, kada se pokušava opravdati humanitarna intervencija sa stanovišta *de lege lata* ti argumenti nisu ubedljivi.¹²⁹⁹ Slično njoj, Koskeniemi (*Koskenniemi*) ističe da se mora napraviti razlika između onoga što pravo jeste (*lege lata*) i moralne i pravno-političke procene prava (*lege ferenda*). Argument da "ne može biti pravedno" to što međunarodno pravo ne dopušta intervenciju u slučaju genocida ili drugih zločina protiv čovečnosti jeste važan u pravno-političkoj debati, ali sam po sebi ne obezbeđuje pravnu osnovu za humanitarnu intervenciju. On se odnosi na moralni i politički legitimitet, a ne na legalitet.¹³⁰⁰

Viler, zabrinut zbog supstitucije pravnih normi moralnim pravilima, ističe da takav pristup nije zadovoljavajući jer postoji opasnost da i ostali odluče da u

¹²⁹⁷ On slikovito kaže da je u Jugoslaviji 1999. godine "NATO delovao kao 'Sveta alijansa' našeg doba, pokušavajući da moralnim principima opravda ratnu kampanju koja je bila u jasnoj suprotnosti sa Poveljom UN i međunarodnim pravom uopšte"; Köchler H: op. cit., pp. 20-21.

¹²⁹⁸ Köchler H: op. cit., p. 35.

¹²⁹⁹ Michalska A: op. cit., p. 400.

¹³⁰⁰ Koskenniemi M: *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*, Helsinki, 1989, p. 174 et seq; navedeno prema: Rytter J.E: op. cit., p. 124.

drugim situacijama pravo tretiraju na podjedanko "viteški" način, što bi fatalno potkopalo osnove međunarodnog prava.¹³⁰¹ Na kraju kritika ove koncepcije bi se mogla završiti konstatacijom da "nikako ne postoji neka moralna magija koja može stvoriti pravo prosto zato što bi ono trebalo da postoji".¹³⁰²

3.2. Stanje nužde

Još jedna grupa internacionalista opravdava humanitarnu intervenciju kao "nužni izlaz", odnosno "oprostivo kršenje, ali za razliku od prethodnika, razlog njene dopuštenosti nalaze u pravnim, a ne vanpravnim (moralnim) razlozima. Naime, oni smatraju da se humanitarna intervencija može izuzetno preduzeti u situacijama kada postoji stanje nužde (*eng. state of necessity*),¹³⁰³ koje se na planu zaštite ljudskih prava može konkretizovati kao "humanitarna nužda". Na taj način upotreba sile, koja bi inače bila nezakonita, u slučaju humanitarne intervencije gubi takav karakter pošto stanje nužde isključuje protivpravnost te intervencije.

Čini se da je Holandski izveštaj najbolji reprezent ovakvog shvatanja. U njemu se analizom postojećih pravila dolazi do zaključka da za jednostranu humanitarnu intervenciju "postojeće međunarodno pravo ne daje valjanu pravnu osnovu",¹³⁰⁴ kao i da "ne postoji jasan dokaz da se takva pravna osnova stvara".¹³⁰⁵ Međutim, i izveštaju se i pored napred navedenog ističe da "u očekivanju budućeg opravdanja zasnovanog na običajnom pravu, postoji dovoljno razloga da se humanitarna intervencija smatra dopuštenom u ekstremnim slučajevima kao

¹³⁰¹ Wheeler N.J: Reflections on the Legality and Legitimacy of NATO's Intervention in Kosovo, in Booth K (ed.): The Kosovo Tragedy - Human Rights Dimensions, London, 2001, p. 152.

¹³⁰² Dixon M: op. cit., p. 305.

¹³⁰³ "Stanjem nužde označava se postojanje ozbiljne opasnosti po državu koja se ne može izbeći na drugi način do ponašanjem kojim se odstupa od međunarodne obaveze"; Etinski R: Međunarodno javno pravo, Novi Sad, 2002, str. 199.

¹³⁰⁴ Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p. 20, 34.

¹³⁰⁵ Ibid., pp. 23, 34. Deker ističe da se ovakav zaključak uklapa u holandsku pravnu tradiciju prema kojoj se neko ponašanje osuđuje kao nelegalno, a na drugoj strani ono se toleriše i prihvata kao legitimno; Dekker I.F: op. cit., p. 117.

nužni izlaz" jer "humanitarna nužnost prevladava nad pravom koje zabranjuje upotrebu sile".¹³⁰⁶

Na sličnom stanovištu je i Švajgman koji smatra da humanitarna intervencija nije dopuštena kao opšte običajno pravo, već je dopuštena samo u slučaju nužde (*eng. case of emergency*). U toj situaciji humanitarna intervencija treba biti tolerisana od strane međunarodne zajednice jer "urgencija zaustavljanja ozbiljnog kršenja ljudskih prava nadvladava širokorasprostranjenu pravnu uzdržanost od stvaranja novog izuzetka od zabrane upotrebe sile".¹³⁰⁷

Postavlja se pitanje da li je stanje nužde pogodan osnov za isključenje protivpravnosti jednostrane upotrebe sile radi zaštite ljudskih prava. Riter se protivi stavu da se nužda može upotrebiti kao osnov za isključenje protivpravnosti humanitarne intervencije. On kaže da institut nužde kao osnov za isključenje protivpravnosti svakako ima mesta u međunarodnom pravu, ali da on može biti upotrebljen samo u "izuzetnim, netipičnim i nepredvidivim okolnostima", odnosno u onim okolnostima koje tvorci međunarodnog prava nisu mogli predvideti u momentu stvaranja relevantnih pravila, a u kojima bi bilo nerazumno i neprihvatljivo neki akt smatrati nezakonitim. Međutim, humanitarna intervencija se nikako ne može tretirati kao ustanova koja je za tvorce međunarodnog prava bila nepredvidljiva jer ona ima svoju istoriju od oko 150-200 godina, te "neodobrena humanitarna intervencija ne može pravno biti opravdana kao akt preduzet u nuždi".¹³⁰⁸

Značajan dokument koji se prilikom procene ovog pitanja mora uzeti u obzir jest Nacrt pravila o odgovornosti država za protivpravne akte koji je sačinila Komisija za međunarodno pravo.¹³⁰⁹ U ovom Nacrtu, kao osnov za isključenje

¹³⁰⁶ Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, pp. 27, 35.

¹³⁰⁷ Schweigman D: op. cit., pp. 109-110.

¹³⁰⁸ Rytter J.E: op. cit., p. 149.

¹³⁰⁹ Komisija je konačan Nacrt usvojila na svom 53. zasedanju koje je održano 2001. godine; International Law Commission, Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part II.

protivpravnosti, između ostalih,¹³¹⁰ pominje se i nužda (*eng. necessity*). U čl. 25 Nacrta stoji:

Država se ne može pozvati na nuždu kao osnov za isključenje protivpravnosti akta koji nije u skladu sa međunarodnom obavezom te države, osim ukoliko taj akt:

- (a) jeste jedini način za državu da zaštiti vitalne interese od ozbiljne i bliske opasnosti; i
- (b) ozbiljno ne oštećuje vitalne interese države ili država u odnosu na koje ta obaveza postoji, ili međunarodne zajednice u celini.

U Danskom izveštaju se negira da humanitarna intervencija može biti opravdana stanjem nužde pošto takva intervencija ne ispunjava potrebne uslove, jer se njome "ozbiljno narušavaju vitalni interesi države u kojoj se interveniše u pogledu poštovanja njenog teritorijalnog integriteta",¹³¹¹ tj. krši se drugi uslov iz citiranog člana Nacrta. U ovom izveštaju je postojala još jedna kritika koja je isticala da pošto vitalni interesi države koja interveniše iz humanitarnih razloga nisu pogođeni, uslov za pozivanje na stanje nužde nije ispunjen. Međutim, pošto je u vreme kada je Danski izveštaj pisan postojao samo Nacrt ovih pravila koji je Komisija za međunarodno pravo usvojila posle "prvog čitanja" (1996), a u kojem su uslovi za pozivanje na nuždu bili formulisani nešto drugačije, taj je argument otpao. Naime, Nacrt iz 1996. godine (čl. 33) je dopuštao pozivanje na stanje nužde samo kada je "akt bio jedini način za zaštitu vitalnih interesa države (*italik N.R.*) od ozbiljne i bliske opasnosti",¹³¹² dok je u novom Nacrtu (2001) pozivanje na nuždu dopušteno radi zaštite vitalnih interesa, bez preciziranja o čijim interesima se radi, što znači da se na nuždu može pozvati i kada postoji opasnost po interese neke druge države ili međunarodne zajednice u celini.

¹³¹⁰ U glavi V Nacrta, pored nužde, kao osnovi za isključenje protivpravnosti se navode: saglasnost (*eng. consent*), samoodbrana (*eng. self-defence*), protivmere (*eng. countermeasures*), viša sila (*eng. force majeure*), i nevolja (*eng. distress*).

¹³¹¹ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 86.

¹³¹² Ova razlika je još uočljivija na engleskom jeziku jer je prema prvoj verziji država mogla da se pozove na krajnju nuždu ukoliko "the act was the only means of safeguarding an essential interest of the State against a grave and imminent peril" (*italik N.R.*), dok novi Nacrt predviđa da se na nuždu može pozvati ukoliko je akt "the only way for the State to safeguard an essential interest against a grave and imminent peril". O drugim razlikama između ova dva nacrta Komisije videti: Wittich S: The International Law Commission's Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts Adopted on Second Reading, Leiden Journal of International Law, vol. 15, 2002, pp. 891-919.

Vrlo snažan argument u opovrgavanju mogućnosti pravdanja humanitarne intervencije stanjem nužde je i čl. 26 pomenutog Nacrta koji sadrži značajno ograničenje pozivanja na bilo koji osnov za isključenje protivpravnosti, uključujući i nuždu, u kom stoji:

"Ništa u ovoj glavi ne isključuje protivpravnost bilo kog akta države koji nije u skladu sa obavezama koje potiču iz peremptorne norme opšteg međunarodnog prava".

S obzirom da zabrana upotrebe sile nesumnjivo predstavlja *ius cogens* normu, o čemu je već bilo reči, očigledno je da se ne može pozvati na stanje nužde kao osnov za isključenje protivpravnosti humanitarne intervencije jer se tom intervencijom upravo krši kogentna norma o zabrani upotrebe sile.

Iz svega ovoga sledi zaključak da se kod humanitarne intervencije ne može primeniti stanje nužde kao osnov za isključenje protivpravnosti tog akta, što dalje znači da se humanitarnom intervencijom krši međunarodno pravo.

D e o III

**HUMANITARNA INTERVENCIJA PO
ODOBRENJU OUN-a**

G l a v a P r v a

HUMANITARNA INTERVENCIJA *DE LEGE LATA*

Humanitarna intervencija po odobrenju OUN-a je do sada preduzeta nekoliko puta. U važećem pravu postoje veći broj odredbi koje se mogu dovesti u vezu sa odobrenom humanitarnom intervencijom. Međutim, i pored toga postoje određene pravne dileme, ali su one znatno manje nego kod unilateralne humanitarne intervencije.

I Međunarodnopravni okvir

Na početku ove glave je neophodno kratko sagledati međunarodnopravni okvir relevantan za pravnu analizu odobrene humanitarne intervencije. Čini se, da su načelo unutrašnje nadležnosti država, nadležnost Saveta bezbednosti UN da odobrava prinudne mere i ovlašćenja Generalne skupštine po osnovu Rezolucije ujedinjeni za mir najvažniji segmenti tog okvira.

1. Načelo nemešanja UN u unutrašnju nadležnost država članica

Dok je za unilateralnu humanitarnu intervenciju bilo nužno analizirati načelo suverenosti i zabrane upotrebe sile kao dva stuba današnjih međudržavnih odnosa, za razmatranje odobrene humanitarne intervencije neophodno je razmotriti načelo nemešanja u unutrašnju nadležnosti država članica. Ono zaslužuje takvu ulogu jer predstavlja osnov za uređenje odnosa između OUN-a i država čla-

nica, a odobrena humanitarna intervencija predstavlja jednu vrstu radikalnog mešanja Organizacije u unutrašnju nadležnost država članica.

Kada država postaje članica neke međunarodne organizacije, ona, preuzimajući određene članske obaveze, prenosi deo svoje suverenosti na organizaciju. Kakva i koliko ovlašćenja će države preneti zavisi od karaktera te organizacije i njenih ciljeva i zadataka, a u krajnjem slučaju to zavisi od volje država osnivača. Države dobrovoljno prihvataju ograničenja sopstvene suverenosti i time omogućavaju organizaciji da ostvaruje svoje funkcije. Najveće ograničenje svog suvereniteta države čine učlanjenjem u naddržavne (supranacionalne) međunarodne organizacije.

Međutim, imajući u vidu volju država osnivača, OUN nije ustanovljena kao naddržavna organizacija, već kao udruženje suverenih država, tj. tipična međunarodna organizacija,¹³¹³ te je stoga suverenost država članica u velikoj mери očuvana. Polazeći od namere i interesa država članica u Povelji UN je kao jedno od pet osnovnih načela predviđeno i načelo unutrašnje nadležnosti država članica.

I pored toga što je ovo načelo izričito priznato Poveljom i kao takvo egzistira više od 60 godina, i dalje ga prate brojne nejasnoće i nedoumice.

1.1. Pojam i domašaj

Načelo unutrašnje nadležnosti država članica je izričito predviđeno u čl. 2 Povelje UN, i to u njegovom sedmom stavu koji glasi

"Ova Povelja ničim ne ovlašćuje Ujedinjene nacije da se mešaju u pitanja koja se suštinski nalaze u okviru unutrašnje nadležnosti svake države, niti nalaže članicama da takva pitanja iznose na rešavanje prema pravilima ove Povelje; ali ovo načelo ne ide na štetu primene prinudnih mera predviđenih glavom VII".¹³¹⁴

¹³¹³ O pravnoj prirodi OUN-a više videti: Janković B.-Radivojević Z: op. cit., str. 179.

¹³¹⁴ Pakt Društva naroda je sadržao drugačiju odredbu o razgraničenju nadležnosti članica i nadležnosti Društva naroda. U čl. 15(8) je rečeno: "Ukoliko jedna strana koja se nalazi u sporu tvrdi, i ako Savet nađe da se taj spor odnosi na pitanje koje međunarodno pravo ostavlja isključivoj nadležnosti te strane, Savet će to izložiti u jednom izveštaju, ali neće preporučiti nikakvo rešenje". Upoređujući odredbe Pakta i Povelje, Nisot (*Nisot*) uočava da je u Društvu naroda, u principu, bilo nadležno da de-

"Intervencija", odnosno "mešanje" koja se pominje u čl. 2(7) Povelje je znatno šire od zabrane "pretnje ili upotrebe sile", stipulisane u čl. 2(4) Povelje, koja se odnosi na individualne države. Ona se proširuje i izvan upotrebe oružane sile i uključuje i druge vidove mešanja u unutrašnje stvari članica, kao što je mešanje u ekonomska i socijalna pitanja. Na drugoj strani, odredba je formulisana ne kao zabrana već kao izjava da Povelja ne ovlašćuje takvu akciju, ostavljajući otvorenu mogućnost da ovlašćenje može proizaći iz nekih drugih izvora, kao što su urođena prava država ili kasnija praksa.¹³¹⁵ Dominantno je shvatanje u doktrini da organi UN uvek mogu raspravljati o pitanjima opšteg karaktera i donositi opšte preporuke, međutim, za razliku od toga, svaka rezolucija ili preporuka upućena određenoj državi u kojoj se ona poziva da postupi na određeni način predstavlja zabranjenu "intervenciju" u smislu čl. 2(7) Povelje.¹³¹⁶

Iz formulacije odredbe sadržane u čl. 2(7) Povelje može se uočiti da je njen cilj regulisanje raspodele nadležnosti između OUN-a i država članica. Za razliku od st. 4 istog člana, koji sadrži zabranu intervencije upotrebom sile kojom se na horizontalnoj ravni uređuju međusobni odnosi država članica, može se primetiti da stav 7 uređuje vertikalne odnose između OUN-a i njenih država članica. Na taj način stav 4 štiti suverenost jedne u odnosu na ostale članice, dok stav 7 prevashodno štiti suverenost države u odnosu na Organizaciju kao celinu, tj. u odnosu na njene organe.

Postoje pisci koji ova dva stava posmatraju integralno i u njima vide šire shvaćeno načelo neintervencije. Tako Parek u ova dva stava čl. 2 Povelje UN vidi nekoliko principa. Prvo, oni proširuju doktrinu neintervencije na sve države i ukidaju privilegovani položaj zapadnih zemalja koji su one dugo zahtevale. Dru-

luju u onim oblastima koje spadaju u isključivu nadležnost država članica. Ukoliko strana u sporu nije tvrdila da to pitanje spada u njenu isključivu nadležnost, Društvo naroda se nije moglo smatrati nenadležnim po tom osnovu. Suprotno tome, UN se, u principu, smatraju nenadležnim da deluju u oblastima koje spadaju u unutrašnju nadležnost država članica; Nisot J: Art 2, par 7 of the United Nations Charter as compared with Art. 15, par 8 of the League of Nations Covenant, *American Journal of International Law*, vol. 43, 1949, no. 4, p. 777.

¹³¹⁵ Murphy S.D: op. cit., p. 75.

¹³¹⁶ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 48.

go, intervencija u unutrašnje poslove države je dozvoljena samo kada je ugrožena međunarodna bezbednost. Treće, svaka takva intervencija mora biti odobrena od strane UN. Ovaj autor zaključuje da prvi princip ustanovljava jednakost svih država, drugi princip dopušta intervenciju samo iz ograničenih ciljeva, a treći princip reguliše režim intervencije. Zahvaljujući Povelji, princip neintervencije je po prvi put u istoriji postao univerzalna pravna norma.¹³¹⁷

Drugi, pak, iako priznaju da se čl. 2(7) prevashodno odnosi na relaciju između OUN-a i njenih članica, dodaju ta odredba nije bez ikakvog značaja za odnose između država članica. Ova odredba se *a fortiori* može primeniti i na međudržavne odnose.¹³¹⁸ U odsustvu posebnog načela koje zabranjuje intervenciju jedne članice u poslove druge, zabrana Organizacije da interveniše u pitanja unutrašnje nadležnosti država sadržana u čl. 2(7), takođe uključuje i države, pošto Povelja "ne može ovlastiti države da u drugim članicama čine nešto što ni sama Organizacija ne može činiti".¹³¹⁹ Iako čl. 2(7) Povelje izričito važi za odnose između OUN-a i njenih članica, a ne i za međudržavne odnose, ono što je zabranjeno za organizaciju država je, *a fortiori*, je zabranjeno i za same države.¹³²⁰ Tome se još dodaje da iz duha Povelje proizilazi da se mora "priznati da ono što je zabranjeno Ujedinjenim nacijama takođe obavezuje i države".¹³²¹ I Fonteyn smatra da je čl. 2(7) Povelje podjednako, ako ne i u većoj meri, primenjiv i na planu međudržavnih odnosa.¹³²²

¹³¹⁷ Parekh B: op. cit., p. 143.

¹³¹⁸ Brenfors M.-Petersen M.M: op. cit., p. 466.

¹³¹⁹ Arechaga E.J: op. cit., crp. 172.

¹³²⁰ Mani V.S: Mani V.S: op. cit., p. 25. pp. 4-5. Mani ovaj stav potkrepljuje i činjenicom da je takva logika prihvaćena i od strane Generalne skupštine kada je formulisala načelo neintervencije u Deklaraciji o prijateljskim odnosima Pomenuta deklaracija u tom delu glasi: "Država ili grupa država nemaju pravo da interveniše, direktno ili indirektno, iz bilo kog razloga, u unutrašnje ili spoljašnje poslove bilo koje druge države. Shodno tome, oružana intervencija i svi drugi oblici mešanja ili pokušaji pretnje protiv subjektiviteta države ili protiv njegovih političkih, ekonomskih ili kulturnih elementata, predstavljaju povredu međunarodnog prava".

¹³²¹ Ajaj A: op. cit., p. 228.

¹³²² Fonteyne J.P.L: The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity under the UN Charter, California Western International Law Journal, vol. 4, 1975, no. 2, p. 239.

1.2. Sadržina

Načelna odredba Povelje o unutrašnjoj nadležnosti država članica predstavlja izvor stalnih tenzija između Organizacije i članica, pre čemu svako teži da dokaže da baš on ima nadležnost u spornoj materiji. Ni u ostalim odredbama Povelje nije precizno utvrđena granica između nadležnosti OUN-a i njenih članica.

Ovo načelo danas služi kao polazno shvatanje onih koji u njemu traže garanciju nacionalne suverenosti i onih koji zahtevaju međunarodno mešanje. Razumljivo je da je pitanje u razvoju i da će tek praksa dovesti u sklad ove dve tendencije, ali se već sada može reći da "pitanje isključive nadležnosti ima kod većine država prioritet i da se međunarodna nadležnost ne pretpostavlja, već da se njen osnov u svakom konkretnom slučaju mora dokazati pozivanjem na jedan dobrovoljno prihvaćen međunarodni tekst".¹³²³ Velike sile nisu želele same sebi da vezuju ruke kristalizacijom pojma unutrašnje nadležnosti, već su je samo odredile u opštim crtama. Srednje i male države zalagale su se za očuvanje suverenosti i težile proširenju unutrašnje nadležnosti.¹³²⁴ Zbog široke formulacije i prisutnih nejasnoća, neki čl. 2(7) nazivaju "kameleon članom".¹³²⁵ Uprkos postojećim nedorečenostima čl. 2(7) Povelje je u jednom sasvim jasan. Načelo unutrašnje nadležnosti država članica sadržano u njemu ne može sprečiti Savet bezbednosti da prilikom primene glave VII razmotri bilo koje pitanje, tj. tada se opšte ograničenje iz čl. 2(7) Povelje ne primenjuje.

U doktrini postoje različita mišljenja o mogućim metodama za razgraničenja međunarodne i unutrašnje nadležnosti. Prema određenim shvatanjima ove dve nadležnosti se mogu jedino razgraničiti enumerativnim navođenjem oblasti koje spadaju u jednu ili drugu nadležnost. Drugi se, pak, tome protive i smatraju da je ove dve nadležnosti moguće razgraničiti samo *in abstracto*, dok treći ističu da je u pitanju politički problem i da se unutrašnja nadležnost ne može odrediti pravnim

¹³²³ Janković B.-Radivojević Z: op. cit., str. 116.

¹³²⁴ Milenković S: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, Beograd, 1974, str. 15.

¹³²⁵ Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, p. 231.

postulatima.¹³²⁶ Ipak, danas u praksi preovlađuje stanovište da je najpogodniji način za delimitaciju ove dve vrste nadležnosti njihovo razgraničenje *in abstracto*. Uz to još se dodaje da nije moguće unapred dati čvrste pravne okvire ustanove isključive nadležnosti država već se do odgovora na pitanje šta spada u tu nadležnost može doći procenom svakog konkretnog slučaja.¹³²⁷

Što se, pak, tiče materijalnih kriterijuma za određivanje sadržine isključive unutrašnje nadležnosti, Teson ističe da po tom pitanju postoje dva koncepta. Prema prvom, konceptu esencijalista, postoje pitanja koja nužno spadaju u unutrašnju nadležnost država, jer sama suština suverenosti zahteva da ta materija mora biti zadržana izvan domašaja međunarodnog prava. Prema tom gledištu, koncept unutrašnje nadležnosti ne zavisi od razvoja međunarodnog prava, jer, sve dok postoji sistem suverenih država, on nije relativan već nepromenljiv. Drugi je legalistički koncept prema kojem pitanje da li neka materija spada u unutrašnju nadležnost ne može biti određeno pozivanjem na suverenost, već je to relativno pitanje koje zavisi od nivoa razvoja međunarodnog prava u datom istorijskom periodu. Kada neko pitanje bude regulisano međunarodnim pravom, ono automatski prestaje da bude pitanje unutrašnje nadležnosti za države vezane tim pravilom.¹³²⁸

Kod određivanja domašaja unutrašnje nadležnosti velika većina internacionalista prihvata drugi koncept. On je bliži realnosti i prihvatljiviji je sa stanovišta pragmatičnosti. Tradicionalno se smatra da je postojanje međunarodne pravne obaveze odnosno njeno odsustvo, odlučujući kriterijum za procenu da li je neka materija izvan ili unutar unutrašnje nadležnosti država. Oblasti koje nisu predmet regulisanja međunarodnog prava ostaju u unutrašnjoj nadležnosti država, dok oblasti koje su regulisane međunarodnim ugovorima nisu više u njenoj isključivoj jurisdikciji. Čak i ako država nije ugovornica određenog međunarodnog ugovora, ta materija neće više biti u njenoj isključivoj nadležnosti ukoliko ugovor

¹³²⁶ Više o tome videti: Milenković S: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, Beograd, 1974, str. 16-20.

¹³²⁷ Avramov S.-Kreća M: op. cit., str. 104.

¹³²⁸ Tesón F.R: Collective Humanitarian Intervention, Michigan Journal of International Law, vol. 17, Winter 1996, pp. 327-328.

kodifikuje norme običajnog prava ili je kasnije i sam prerastao u običajno pravo.¹³²⁹

Prema ovako shvaćenom konceptu, unutrašnja nadležnost država je relativni pojam koji je po svom karakteru varijabilan.¹³³⁰ Nema trajnog razgraničenja između unutrašnje i međunarodne nadležnosti, već postoji samo fluidna granica koja u datom vremenskom momentu može shodno tada važećem međunarodnom pravu načiniti trenutnu delimitaciju ove dve nadležnosti. Na taj način, neka pitanja u koja ranije nije bila moguća međunarodna intervencija sada mogu postati predmet takve intervencije.¹³³¹ Avramov ističe da je odnos između isključive nadležnosti država i ograničenja koja u tom pravcu državama nameće međunarodno pravo veoma dinamičan i podložan stalnim promenama, ali sa stalnom tendencijom sužavanja slobode akcija država i proširivanjem područja delovanja međunarodnog prava.¹³³²

Nakon analize odredaba Povelje UN, Milenković zaključuje da u pozitivnom pravu još uvek ne postoji kristalizovani pojam unutrašnje nadležnosti, već je praksi, koja je ne samo nejedinstvena već i kontradiktorna, ostavljeno da taj okvir ispunji sadržinom. Stoga, po ovom autoru, "ne postoji jedinstven pojam unutrašnje nadležnosti pošto se problem o kome je reč nalazi pod stalnim uticajem razvoja međunarodnih odnosa. Ono što je danas pitanje unutrašnje nadležnosti sutra će možda već preći na međunarodni teren".¹³³³ Avramov još dodaje da se sadržina isključive nadležnosti mora procenjivati u svakom konkretnom slučaju imajući u vidu opšte međunarodno pravo, ali i konkretne ugovorne obaveze pojedinih država. Usled toga, domen unutrašnje nadležnosti država ne mora biti identičan za sve članice međunarodne zajednice.¹³³⁴

¹³²⁹ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 49.

¹³³⁰ Behuniak T: The Law of Unilateral Humanitarian Intervention by Armed Force: a Legal Survey, *Military Law Review*, vol. 79, Winter 1978, p. 180.

¹³³¹ Forysthe D.P-Pease K.K: op. cit., p. 294.

¹³³² Avramov S.-Kreća M: op. cit., str. 103.

¹³³³ Milenković S: *Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava*, Beograd, 1974, str. 19.

¹³³⁴ Avramov S.-Kreća M: op. cit., str. 104.

I pored stalnog širenja pojma međunarodne nadležnosti, konkretno nadležnosti OUN-a, ipak, postoje određena pitanja koja se tradicionalno smatraju unutrašnjom nadležnošću država (*domaine réservé*). U takva pitanja se mogu svrstati ustavni poredak, politički, ekonomski socijalni i kulturni sistem.¹³³⁵ U Deklaraciji o prijateljskim odnosima iz 1970. godine, Generalna skupština je istakla da "svaka država ima neotuđivo pravo da izabere svoj politički, ekonomski, socijalni i kulturni sistem, bez bilo kog oblika mešanja od strane drugih država".¹³³⁶ Sličan stav, uz jedan dodatak, zauzeo je i Međunarodni sud pravde ističući da je drugim državama, u skladu sa načelom neintervencije, zabranjeno da intervenišu u materiju o kojoj, na osnovu načela državne suverenosti, države imaju pravo da slobodno odlučuju, a gde između ostalog spada "izbor političkog, ekonomskog, socijalnog i kulturnog sistema, i formulisanje spoljne politike".¹³³⁷

Imajući u vidu napred iznete probleme, u praksi i u doktrini postoje brojne nesaglasnosti oko toga da li, a još više u kojoj meri, zaštita ljudskih prava spada u nadležnost OUN, odnosno u kojoj meri ta materija izlazi izvan unutrašnje nadležnosti država članica. Rodli ukazuje da je rana praksa UN pokazala da se pojam unutrašnje nadležnosti široko tumačio, a da se klauzula o unapređenju ljudskih prava tumačila usko.¹³³⁸ Međutim, danas je preovlađujući stav da ljudska prava predstavljaju materiju koja ne spada u isključivu nadležnost država, već predstavlja pitanje po kojem se mogu angažovati i organi OUN-a. Dimitrijević ističe da iako Povelja UN i dalje sadrži zabranu mešanja u unutrašnje stvari država, njenim ratifikovanjem počeo je nezaustavljivi proces kojim je odnos vlade prema svojim državljanima stavljen pod neku vrstu međunarodnog nadzora koji dopušta

¹³³⁵ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 49.

¹³³⁶ UN General Assembly Resolution 2625 (XXV), (Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in Accordance with the Charter of the United Nations), October 24th 1970.

¹³³⁷ International Court of Justice, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Judgment), 27th June 1986, General List No. 70, para. 205.

¹³³⁸ Rodley S.N: Collective Intervention to Protect Human Rights and Civilian Populations: The Legal Framework, in Rodley N. S. (ed.): To Loose the Bands of Wickedness: International Intervention in Defence of Human Rights, London, 1992, p. 18.

Organizaciji i stranim državama da raspravljaju o poštovanju ljudskih prava u pojedinim državama, a da ne budu optuženi za kršenje međunarodnog prava.¹³³⁹

Sellers (*Sellers*) smatra da kršenje ljudskih prava ne može biti tretirano pitanjem koje spada u isključivu nadležnost država, jer bi to dovelo do diskreditacije koncepta "isključive unutrašnje nadležnosti" u međunarodnom pravu. Shodno teoriji međunarodnog prava, države postoje kako bi obezbedile ekonomski, socijalni i kulturni napredak, i garantovale ljudska prava i osnovne slobode. Oslobođanje država od tih obaveza će potkopati osnove njihove suverenosti, diskreditujući koncept slobode i autonomije od kojih državna suverenost zavisi. Bez prava pojedinaca ne može biti ni prava država. Vlade zaslužuju poštovanje samo u granicama u kojima služe opštem dobru svih građana koji su pod njihovom jurisdikcijom.¹³⁴⁰

U svom izveštaju o radu OUN-a, bivši generalni sekretar UN P. De Kue-ljar, u pogledu zaštite ljudskih prava ističe sledeće: "... ona uključuje usaglašeniju upotrebu međunarodnog uticaja i pritiska ... i, kao poslednje sredstvo, odgovarajuće prisustvo Ujedinjenih nacija... Danas se sve više smatra da princip neintervencije u suštinsku unutrašnju nadležnost država ne može biti zaštitna barijera iza koje se ljudska prava bez kazne mogu masovno ili sistematski kršiti. Mi ne treba da imamo dilemu između poštovanja suverenosti i zaštite ljudskih prava ..."¹³⁴¹ Osvrćući se konkretno na ovlašćenja Saveta bezbednosti UN, Delbrück (*Delbrück*) ističe da se striktnim tumačenjem može doći do zaključka da čl. 2(7) Povelje UN dopušta ovom organu da interveniše u unutrašnje poslove država samo u slučaju agresije, pretnje ili narušavanja međunarodnog mira, i da je takvo tumačenje u skladu sa shvatanjima koja su preovladavala na konferenciji u San Francisku. Međutim, takav zaključak predstavlja samo jedno od mogućih tumačenja, a što je još važnije, ono nije primenjivano u praksi političkih organa UN

¹³³⁹ Dimitrijević V: Opšti (međunarodni) standardi ljudskih prava, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 39, Supplement broju 5-6, 1989, str. 601.

¹³⁴⁰ Sellers M: op. cit., pp. 73-74.

¹³⁴¹ Report of the Secretary-General on the Work of the Organization, UN GAOR, 46th Session, Supp. No. 1, U.N. Doc. A/46/1 (1991), Part VI, p. 5.

prilikom postupanja po pitanju ljudskih prava. Stoga se ljudska prava ne mogu smatrati materijom koja spada u isključivu nadležnost država članica.¹³⁴²

1.3. Nadležnost za utvrđivanje sadržine

Kod ovog načela kao vrlo važan problem pojavljuje se nadležnost za određivanje koja materija spada u domen unutrašnje nadležnosti država, odnosno, posmatrano iz drugog ugla, koja je to materija u koju se mogu mešati organi UN. Usled nedostatka izričite odredbe Povelje postavlja se pitanje ko će konačno odlučiti šta spada u unutrašnju nadležnost država članica, a šta može biti predmet interesovanja organa UN.

Poveljom nije jasno propisano ko će odlučivati šta predstavlja unutrašnju nadležnost članica, iako su na osnivačkoj konferenciji neke države tražile da se to učini (Brazil, Čehoslovačka, Ekvador, Meksiko, Peru, Turska i Venecuela.¹³⁴³ Za razliku od toga, u Društvu naroda članom 15(8) Pakta¹³⁴⁴ bilo je određeno da pitanje spada u unutrašnju nadležnost država ukoliko Savet ili Skupština ove organizacije tako odluče.¹³⁴⁵ Imajući u vidu prazninu u Povelji, kao mogući subjekti koji bi mogli da učine razgraničenje nacionalne i jurisdikcije UN figuriraju države članice, politički organi UN koji treba da postupaju po određenom pitanju ili nezavisni sudski organi.

Dominantan je stav da se nadležnost za određivanja domašaja unutrašnje nadležnosti nikako ne sme prepustiti državama, već ta odluka mora ostati u rukama organa OUN.

¹³⁴² Delbrück J: A Fresh Look at Humanitarian Intervention Under the Authority of the United Nations, *Indiana Law Journal*, vol. 67, 1992, no. 4, p. 893.

¹³⁴³ Navedeno prema: Milojević M: Načelo nemešanja u unutrašnje poslove država, u Petrović M.-Radivojević Z. (ur.): *Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo*, Niš, 2001, str. 185.

¹³⁴⁴ Čl. 15(8) Pakta glasi: "Ako jedna strana u sporu tvrdi, i ako Savet prihvati da se spor odnosi na neko pitanje koje međunarodno pravo ostavlja u isključivoj nadležnosti te strane, Savet će to izložiti u jednom izveštaju, ali neće preporučiti nikakvo rešenje".

¹³⁴⁵ Nisot J: op. cit., p. 777.

Tako Ajaj nedvosmisleno ističe da su samo Ujedinjene nacije ovlašćene da odrede da neko pitanje spada ili ne spada u unutrašnju nadležnost države.¹³⁴⁶ Milenković smatra da bi bilo opasno prihvatiti stav da države članice UN svojim tvrdjenjem da neko pitanje spada u njihovu unutrašnju nadležnost mogu isključiti nadležnost organa UN, jer bi to praktično značilo odbacivanje nadležnosti UN u bilo kom pitanju.¹³⁴⁷ Međutim, ovaj autor dodaje da je praksa odbacila takve aspiracije država i da u UN sami organi odlučuju o svojoj nadležnosti.¹³⁴⁸ I Avramov smatra da bi bilo vrlo opasno prepustiti državama da one odlučuju šta spada u domen isključive unutrašnje nadležnosti, već da o tom pitanju poslednju reč treba da imaju međunarodna tela, bilo sudska ili politička.¹³⁴⁹ Milenković, naglašavajući ispravnost prakse da sami organi OUN određuju svoju nadležnost, ipak izražava nezadovoljstvo činjenicom da prilikom odlučivanja o tome da li neko pitanje spada u unutrašnju ili nadležnost UN, često dominantnu ulogu imaju politički faktori, a ne pravni. To dovodi do kontradiktornosti, jer su pojedini organi UN nekad odlučivali da se bave određenim pitanjem, da bi u drugačijoj političkoj konstelaciji, u sličnim okolnostima donosili drugačiju odluku.¹³⁵⁰

Nisot, pak, ističe da za razliku od Društva naroda gde su odluke njegovih organa o tome šta spada u unutrašnju nadležnost država bile konačne, odluka UN po tom pitanju nije obavezno konačna - nju država može pobijati.¹³⁵¹ Kao još jedna slabost postojećeg rešenja iz Povelje se navodi da u slučaju nastanka spora između organa UN i članica o tome da li neko pitanje spada u unutrašnju ili međunarodnu nadležnost taj problem je samo u uskom obimu predmet sudske kontrole. Ovlašćenje za tumačenje čl. 2(7) Povelje, u prvom redu, ima organ UN koji postupa u tom slučaju. Međunarodni sud pravde nema generalno ovlašćenje da

¹³⁴⁶ Ajaj A: op. cit., p. 229.

¹³⁴⁷ Milenković S: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, Beograd, 1974, str. 64.

¹³⁴⁸ Ibid., str. 65-66.

¹³⁴⁹ Avramov S.-Kreća M: op. cit., str. 104.

¹³⁵⁰ Milenković S: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, Beograd, 1974, str. 65-66.

¹³⁵¹ Nisot J: op. cit., p. 777.

tumači sporne odredbe Povelje. Međutim, prema čl. 96 Povelje Generalna skupština i Savet bezbednosti, i drugi organi i specijalizovane agencije koje oni ovlašte, imaju mogućnost da od Suda traže savetodavno mišljenje o pravnim pitanjima, gde svakako spada razjašnjenje domena čl. 2(7) Povelje.¹³⁵² Međutim, takav zahtev ni do danas nije upućen Sudu, tako da još uvek ne postoje neki konkretni kriterijumi za razgraničenje nacionalne i jurisdikcije OUN-a.

2. Ovlašćenje Saveta bezbednosti da odobrava upotrebu sile

Prema Povelji UN, Savet bezbednosti je organ koji ima primarnu odgovornost za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti. Radi realizovanja te nadležnosti ovaj organ može odobriti upotrebu čitavog spektra prinudnih mera, među kojima se nalaze i vojne prinudne mere. Dakle, ukoliko proceni da je to neophodno radi očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti, Savet bezbednosti ima ovlašćenje da odobri i vojne sankcije, odnosno "mere vazduhoplovnim pomorskim i suvozemnim snagama".¹³⁵³

2.1. Pojam i pravni osnov

Savet bezbednosti, na osnovu čl. 24 Povelje, ima prvenstvenu odgovornost za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti u svetu. Radi ostvarivanja tako odgovornog zadatka ovom su organu data dosta široka ovlašćenja. Naročito su značajna njegova ovlašćenja predviđena glavom VII Povelje koja mu omogućavaju da preduzme određene preventivne i prinudne mere u slučaju pretnje miru, narušavanja mira ili agresije.¹³⁵⁴ U pomenutoj glavi, konkretno u čl. 41 i 42, Savetu bezbednosti je dato ovlašćenje da u toj situaciji primeni neku od mera koja ne povlači upotrebu vojne sile (prekid diplomatskih odnosa, privrednih odnosa ili

¹³⁵² Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 50.

¹³⁵³ Čl. 43 Povelje UN.

¹³⁵⁴ Čl. 39 Povelje UN.

železničkih, pomorskih, vazdušnih poštanskih, telegrafskih i drugih veza), ili pak oružane prinudne mere ("mere vazduhoplovnim, pomorskim ili suvozemnim snagama"). Iz ovoga se može videti da Savet bezbednosti ima izvorno ovlašćenje da, između ostalog, odobri i upotrebu oružane sile protiv države koja pretili miru, ugrožava mir ili vrši akt agresije.

S obzirom da upotreba oružanih prinudnih mera predstavlja jedan od izričito dopuštenih izuzetaka od zabrane upotrebe sile sadržane u čl. 2(4) Povelje, o njoj je već bilo reči u delu rada koji govori o izuzecima od te zabrane. Tom prilikom je objašnjeno funkcionisanje tog prinudnog mehanizma i izneti problemi koji se u praksi pojavljuju kao i načini na koji su prevazilaženi. Na ovom mestu će više biti reči o utvrđivanju postojanja "pretnje miru, narušavanja mira ili agresije" kao razlozima za preduzimanje prinudnih mera, jer će to umnogome pomoći da se bolje razumeju ovlašćenja Saveta bezbednosti u pogledu humanitarne intervencije.

2.2. Postojanje "pretnje miru, narušavanja mira ili agresije"

Kao što je već rečeno, čl. 39 Povelje ovlašćuje Savet bezbednosti da preduzme prinudne mere ukoliko utvrdi da postoji "pretnja miru, narušavanje mira ili agresija" (*eng. threat to the peace, breach of the peace, or act of aggression*).¹³⁵⁵ Međutim, u ovom članu, a ni na drugom mestu u Povelji, ne precizira se značenje ovih termina što stvara određene nedoumice prilikom primene čl. 39.¹³⁵⁶

¹³⁵⁵ U domaćim udžbenicima ne postoji potpuna ujednačenost kod prevoda ovih termina. Tako Avramov i Kreća koriste izraz ugrožavanje mira, narušavanje mira i agresija (napad), Janković i Radivojević sintagmu ugrožavanje mira, narušavanje mira i agresija, dok Etinski koristi termin pretnja miru, povreda mira (kršenje mira) i akt agresije. Međutim, i pored ovih terminoloških neujednačenosti, nema nikakve razlike u pogledu shvatanja suštinskog značenja ovih termina; Avramov S.-Kreća M: op. cit., str. 198, 221; Janković B.-Radivojević Z: op. cit., str. 191, 411; Etinski R: Međunarodno javno pravo, Novi Sad, 2002, str. 161-162.

¹³⁵⁶ U doktrini međunarodnog prava ima pokušaja da se bliže odrede ovi termini, pa se kaže da narušavanje mira postoji "kada najmanje dve države preduzmu akte oružane borbe", dok agresija "takođe predstavlja narušavanje mira, ali ustanovljenje akta agresije dodatno zahteva da agresor bude imenovan"; Gareis S.B.-Varwick J: op. cit., p. 70.

Tvrđi se da tvorci Povelje namerno nisu definisali pojmove "pretnja miru", "narušavanje mira" i "agresija" kako ne bi ograničili diskrecionu nadležnost Saveta bezbednosti i tako mu uskratili samostalnost kod utvrđivanja postojanja takvih situacija.¹³⁵⁷ Pored toga što sam tekst Povelje ne daje razjašnjenje ovih termina, ni istorijat pregovora o Povelji UN ne baca puno više svetla na njihovo značenje.¹³⁵⁸ Takođe, ni kasnije tokom svog delovanja Savet bezbednosti, niti drugi organi UN, nisu definisali pojam "pretnja miru" i "narušavanje mira", dok je jedino Generalna skupština donela rezoluciju koja sadrži pojašnjenje pojma "agresija".¹³⁵⁹

Imajući u vidu ovakvo stanje prava, postavlja se pitanje ko je nadležan da konačno protumači da li postoji pretnja miru, narušavanje mira ili agresija.

Higgins smatra da "ovlašćenje odlučivanja o spornim pitanjima tumačenja Povelje pripada organu nadležnom za njihovu primenu".¹³⁶⁰ Na tom stanovištu stoji i S. Đorđević koji ističe da je prilikom usvajanja Povelje odbijeno stvaranje posebnog mehanizma za njeno tumačenje i prihvaćen većinski stav o tumačenju Povelje od strane svakog glavnog organa u okviru sopstvene nadležnosti, čime je stvorena "rasutost" moći tumačenja.¹³⁶¹ Doktrina međunarodnog prava jednostavno podržava ovakav stav u pogledu tumačenja Povelje.

Međutim, ta jednostavnost ne postoji i po pitanju slobode Saveta bezbednosti prilikom odlučivanja da li neka situacija predstavlja pretnju miru, narušavanje mira ili agresiju, kao i u pogledu ovlašćenja nekih drugih organa UN, a pre svega Međunarodnog suda pravde, da vrše kontrolu te odluke Saveta.

¹³⁵⁷ Lepard B.D: op. cit., p. 167; Avramov S.-Kreća M: op. cit., str. 221.

¹³⁵⁸ Murphy S.D: op. cit., p. 283.

¹³⁵⁹ UN General Assembly Resolution 3314 (XXIX), (Definition of Agression), 14 December 1974. Međutim, i pored postojanja pomenute rezolucije, prilikom usvajanja Statuta Međunarodnog krivičnog suda države nisu uspele da se saglase o pojmu agresije, tako da još uvek ne postoji njena ugovorna definicija. O različitim predlozima koji su izneti u Rimu više videti: Kittichaisaree K: *International Criminal Law*, Oxford, 2001, pp. 208-209.

¹³⁶⁰ Higgins R: *The Development of International Law Through the Political Organs of United Nations*, 1963, p. 66; navedeno prema: Franck T.M: *The Use of Force in International Law*, *Tulane Journal of International and Comparative Law*, vol. 11, 2003, no. 1, p. 8.

¹³⁶¹ Đorđević S: *Kontrola zakonitosti akata Saveta bezbednosti UN: preporuke i ograničenja*, u Petrović M.-Radivojević Z. (ur.): *Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo*, Niš, 2001, str. 41.

Jedna grupa internacionalista smatra da je pri toj proceni Savet bezbednosti potpuno slobodan, dajući mu na taj način vrlo široko diskreciona ovlašćenja. Tako Šo smatra da je "diskrecija Saveta bezbednosti u određivanju postojanja pretnje miru ili narušavanja međunarodnog mira i bezbednosti praktično apsolutna (*eng. virtually absolute*), ograničena jedino inherentnim značenjem dobre vere i nezloupotrebe prava".¹³⁶² I Bills (*Bills*) smatra da Savet bezbednosti ima ovlašćenje da konačno odluči šta predstavlja pretnju miru ili narušavanje mira.¹³⁶³ *Dinštajn* se fokusira samo na izraz "pretnja miru" ističući da prilikom njegovog tumačenja Savet bezbednosti ima vrlo široku diskreciju. Prema ovom piscu "pretnja miru je sve ono što Savet odredi da predstavlja pretnju miru".¹³⁶⁴ Slično njemu, i Vidović se koncentriše samo na "pretnju miru" smatrajući da Savet bezbednosti ima punu slobodu da odredi njegovo značenje i domašaj, dodajući još da Savet to ovlašćenje konzumira u svakom konkretnom slučaju, tj. na *ad hoc* osnovi.¹³⁶⁵

Prema drugoj grupi shvatanja Savet bezbednosti ne može neograničeno, po nekoj svojoj slobodnoj volji, procenjivati da li su ispunjeni uslovi za preduzimanje prinudnih mera. Kod procene da li postoji pretnja miru, narušavanja mira ili agresija Savet bezbednosti je vezan pravnim pravilima, i u slučaju da ih prekorači njegovo delovanje će biti *ultra vires*, tj. delovanje koje prekoračuju granice nadležnosti na osnovu Povelje. Teson smatra da u vezi sa čl. 39 Povelje Savet bezbednosti nema diskreciju u apsolutnom smislu. Njegove odluke su ograničene međunarodnim pravom, posebno Poveljom UN, i usled toga predmet analize zakonitosti od strane vlada i internacionalista, čak i ako njegove odluke nisu formalno predmet pravne ocene. Oni koji odbacuju mogućnost da Savet bezbednosti u svakoj situaciji može narediti kolektivne mere, prema Tesonu, su u pravu. Pre-

¹³⁶² Shaw M.N: op. cit., pp. 1150-1151.

¹³⁶³ Bills D: International Human Rights and Humanitarian Intervention: The Ramifications of Reform on the United Nations' Security Council, *International Law Journal*, vol. 31, Winter 1996, no. 1, p. 108.

¹³⁶⁴ Dinstein Y: op. cit., p. 6.

¹³⁶⁵ Vidovic R: op. cit., str. 27.

ma ovom piscu, postoji materijalno pravo o kolektivnoj upotrebi sile, i Savet bezbednosti je, kao i svaki drugi akter, dužan da poštuje ta pravila.¹³⁶⁶

Pitanje širine ovlašćenja Saveta bezbednosti je razmatrano i od strane Haškog tribunala. Ovaj krivični tribunal je istakao da se iz sadržine čl. 39 Povelje UN "jasno vidi da Savet bezbednosti prema ovom članu ima ključnu ulogu i široka diskreciona prava. Međutim, to ne znači da ima neograničena ovlašćenja. Savet bezbednosti je organ međunarodne organizacije, ustanovljen sporazumom koji služi kao konstitucionalni okvir te organizacije. Savet bezbednosti stoga podleže određenim konstitucionalnim ograničenjima, ma koliko po ustavu ta njegova ovlašćenja bila široka. Ta ovlašćenja, u svakom slučaju, ne mogu izaći iz okvira nadležnosti Organizacije, da ne govorimo o drugim specifičnim ograničenjima ili, pak, onima koja proizilaze iz interne podele ovlašćenja unutar Organizacije. U svakom slučaju, Savet bezbednosti ni tekstom ni duhom Povelje nije zamišljen kao *legibus solutus* (iznad zakona)".¹³⁶⁷

U izvršavanju svojih dužnosti Savet bezbednosti je obavezan da postupa u skladu sa ciljevima i načelima - stoji u čl. 24(2) Povelje. Žalbeno veće Haškog tribunala je u slučaju Tadić jasno istaklo "da iako je, za razliku od agresije koja više odgovara pravnom određivanju, pretnja miru više politički koncept, ipak, kod utvrđivanja da li je takva pretnja prisutna ne postoji neograničena sloboda odlučivanja, s obzirom da Savet bezbednosti, u najmanju ruku, mora ostati unutar granica ciljeva i principa Povelje".¹³⁶⁸ I Danski institut je na stanovištu da Savet bezbednosti u svom delovanju nije potpuno slobodan, već je ograničen načelima i ciljevima Povelje.¹³⁶⁹

Iz navedenih shvatanja se može uočiti da je prilikom utvrđivanja postojanja pretnje miru, narušavanja mira ili agresije Savet bezbednosti vezan barem ci-

¹³⁶⁶ Tesón F.R: Collective Humanitarian Intervention, Michigan Journal of International Law, vol. 17, Winter 1996, p. 339.

¹³⁶⁷ ICTY, Appeals Chamber, Case No. IT-94-1-AR72, Prosecutor v. Dusko Tadic, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, para. 28.

¹³⁶⁸ Ibid., para. 29.

¹³⁶⁹ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 72.

ljevima i načelima Povelje. Stoga je korisno navesti da je Međunarodni sud pravde u pogledu ciljeva i ovlašćenja UN izneo sledeće: "Ti ciljevi su doista široki, ali ni oni, ni ovlašćenja data za njihovo izvršenje nisu neograničena. ... Ali kada Organizacija preduzima akciju koja se opravdava tvrdnjom da je ona prikladna za ostvarenje jednog od navedenih ciljeva Ujedinjenih nacija, pretpostavka je da takva akcija nije *ultra vires* ...".¹³⁷⁰

Može se desiti da Savet bezbednosti prilikom procene da li neka situacija predstavlja pretnju miru, narušavanje mira ili agresiju prekorači svoja ovlašćenja, tj. deluje *ultra vires*, ali će on tada postupati sa stanovišta moći, a ne prava.

Što se pak tiče mogućnosti preispitivanja odluka Saveta bezbednosti, ni Generalna skupština ni Međunarodni sud pravde prema Povelji nemaju takvu nadležnost (mada se u slučaju Lokerbi pokazalo da, u nekim okolnostima, Sud može biti pozvan da presudi o zakonitosti akcije Saveta bezbednosti).¹³⁷¹ Imajući u vidu stav Međunarodnog suda pravde u slučaju Lokerbi i čl. 24(2), Evans (*Evans*) zaključuje da ovaj organ UN ne sme delovati *ultra vires* u odnosu na Povelju i da Sud ima neku vrstu ovlašćenja da pravno kontroliše preporuke Saveta bezbednosti.¹³⁷² Na kraju, treba istaći činjenicu, koja ne zvuči baš ohrabrujuće, da Međunarodni sud pravde do sada nikada nije proglasio akciju Saveta bezbednosti preduzetu na osnovu glave VII Povelje kao akciju *ultra vires*, ili na drugi način nesaglasnu međunarodnom pravu.¹³⁷³

Na kraju, korisno je postaviti i pitanje da li Međunarodni sud pravde može imati neku konkretnu ulogu u proceni zakonitosti humanitarne intervencije po odobrenju Saveta bezbednosti. Ako Savet odobri humanitarnu intervenciju, Međunarodni sud pravde nema nadležnost da razmotri tužbu koju bi nezadovoljna

¹³⁷⁰ Certain Expenses Case, Advisory Opinion, ICJ Reports 1962, p. 168; navedeno prema: Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 72.

¹³⁷¹ Više o ovom slučaju videti: Gowlland-Debbas V. The Relationship Between the International Court of Justice and the Security Council in the Light of the Lockerbie Case, *The American Journal of International Law*, vol. 88, 1994, no. 3, pp. 643-677.

¹³⁷² Evans C.E: The Concept of "Threat to Peace" and Humanitarian Concerns: Probing the Limits of Chapter VII of the U.N. Charter, *Transnational Law & Contemporary Problems*, vol. 5, 1995, p. 222.

¹³⁷³ Murphy S.D: op. cit., pp. 302-303.

država podnela protiv OUN-a jer ona kao međunarodna organizacija nema pasivnu parničnu sposobnost. Eventualno, država žrtva intervencije može tužiti države koje su po odobrenju Saveta bezbednosti intervenisale.¹³⁷⁴ Na taj način bi Sud indirektno ispitao validnost odluke Saveta bezbednosti da na osnovu glave VII Povelje odobri upotrebu oružane sile radi zaštite ljudskih prava. Pored toga, postoji mogućnost da neki od ovlašćenih subjekata zatraži od Međunarodnog suda pravde savetodavno mišljenje o zakonitosti takve odluke Saveta bezbednosti.¹³⁷⁵ Malo je verovatno da će to učiniti sam Savet bezbednosti, jer time rizikuje da dobije negativno mišljenje Suda koje će predstavljati ograničenje za postupanje ovog političkog organa UN. Dakle, realno gledano, to bi jedino mogla učiniti Generalna skupština ili drugi organ po njenom ovlašćenju. Imajući u vidu brojnost nerazvijenih i država u razvoju koje su, kao što je to praksa pokazala, potencijalni pasivni subjekti odobrene humanitarne intervencije, mogućnost traženja savetodavnog mišljenja o zakonitosti takve intervencije nije samo hipotetička, već izgledna mogućnost.

3. Rezolucija Ujedinjeni za mir

Podstaknute izostankom predstavnika SSSR-a sa sednice Saveta bezbednosti koja je sazvana povodom korejske krize, pojedine zapadne države su predložile rešenje za slične situacije u budućnosti. To rešenje Generalna skupština je prihvatila 1950. godine usvajanjem rezolucije poznate pod simboličnim imenom "Ujedinjeni za mir".¹³⁷⁶ Ova rezolucija je imala za cilj da pojasni i definiše ulogu Generalne skupštine u očuvanju međunarodnog mira i bezbednosti u onim situacijama kada je Savet bezbednosti sprečen da to učini zbog veta nekog stalnog

¹³⁷⁴ S obzirom da je parnična nadležnost Međunarodnog suda pravde fakultativna, da bi se takav postupak mogao voditi neophodno je da tužene države na neki način prihvate njegovu nadležnost (čl. 34-36 Statuta Suda). Više o načinima za zasnivanje nadležnosti videti: Janković B.-Radivojević Z: op. cit., str. 399-401; Etinski R: Međunarodno javno pravo, Novi Sad, 2002, str. 509-511.

¹³⁷⁵ Prema čl. 96 Povelje kao subjekti ovlašćeni za traženje savetodavnih mišljenja se navode Generalna skupština i Savet bezbednosti, ili drugi organi UN i specijalizovane agencije koje Generalna skupština UN na to ovlasti.

¹³⁷⁶ UN General Assembly Resolutions 377 (V), (Uniting for Peace), 3 November 1950.

člana. Ovim dokumentom Generalna skupština je ovlašćena da u situacijama postojanja pretnje miru, narušavanja mira ili agresije može donositi preporuke državama članicama o preduzimanju kolektivnih mera. Onda kada postoji narušavanje mira ili agresija rezolucija daje ovlašćenje Generalnoj skupštini da državama preporuči i preduzimanje oružane sile ukoliko je to neophodno radi održavanja ili ponovnog uspostavljanja međunarodnog mira i bezbednosti. Radi ostvarivanja ovih zadataka Rezolucija ujedinjeni za mir uvodu hitna vanredna zasedanja Generalne skupštine kod kojih je rok za zasedanje 24 sata od upućenog zahteva. Zahtev za tu vrstu zasedanja može uputiti bilo kojih devet (ranije sedam) članova Saveta bezbednosti ili većina država članica UN. Treba još reći da prilikom postupanja po ovoj rezoluciji Generalna skupština odluke donosi 2/3 većinom.

Ova rezolucija predstavlja primer faktičke revizije Povelje¹³⁷⁷ koja može pomoći da se blokada u Savetu bezbednosti premosti upućivanjem tog pitanja Generalnoj skupštini. Na ovaj način Generalna skupština preuzima njegova ovlašćenja u oblasti održavanja međunarodnog mira i bezbednosti, pri čemu čak može odobriti i upotrebu vojne sile. Međutim, Generalna skupština je Rezolucijom ujedinjeni za mir jedino ovlašćena da donosi preporuke državama članicama. U ovoj rezoluciji ne postoji nikakav ekvivalent članu 25 Povelje koji zahteva od država članica da izvršavaju odluke Saveta bezbednosti. Pored toga, ova rezolucija ne isključuje pozivanje država na unutrašnju nadležnost država na račun mera Generalne skupštine, kao što to čini čl. 2(7) Povelje u slučaju prinudnih mera Saveta bezbednosti.¹³⁷⁸

Generalna skupština nije nijednom odobrila prinudnu vojnu akciju na osnovu ove rezolucije, ali je odobrivala slanje mirovnih misija (na primer, Bliski istok 1956). Postalo je očigledno da je finansijska i vojna podrška velikih sila neophodna za uspešno sprovođenje prinudnih mera. Velike sile nisu bile spremne da Generalnu skupštinu vide kao vodeći organ u oblasti očuvanja međunarodnog

¹³⁷⁷ O faktičkoj reviziji Povelje više videti: Janković B.-Radivojević Z: op. cit., str. 182.

¹³⁷⁸ Fifoot P: Functions and Powers, and Interventions: UN Action in Respect of Human Rights and Humanitarian Intervention, in Rodley N. S. (ed.): To Loose the Bands of Wickedness: International Intervention in Defence of Human Rights, London, 1992, p. 141.

mira i bezbednosti. Svesna postojećih prepreka, Generalna skupština jednostavno nije želela da bude usamljena u svojim akcijama.¹³⁷⁹ Nadanja koja su postojala prilikom usvajanja Rezolucije ujedinjeni za mir u praksi se nisu ostvarila. I pored nekoliko primera njene upotrebe tokom slanja mirovnih misija, ona, ipak, nije imala neki veći uticaj na očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti. Ona je nastala kao posledica rivalstva supersila u Savetu bezbednosti, ali povećanje članstva u Generalnoj skupštini i promena balansa moći na štetu zapadnih država uticali su na smanjenu upotrebu ovog mehanizma.¹³⁸⁰

II Humanitarna intervencija po odobrenju Saveta bezbednosti

Savet bezbednosti je organ koji nesporno ima pravo da odlučuje kada postoji pretnja miru, narušavanje mira ili agresija i da utvrđuje koje će mere u tom slučaju preduzeti. Međutim, nije baš uvek jasno šta se sve može smatrati pretnjom miru, narušavanjem, mira ili agresijom. Jednu takvu dilemu izaziva i pitanje da li, i kada, Savet bezbednosti može kršenje ljudskih prava u nekoj državi okvalifikovati kao razlog za preduzimanje prinudnih mera shodno čl. 39, i eventualno odobriti upotrebu vojne sile radi otklanjanja tog stanja.

1. Kršenje ljudskih prava kao pretnja međunarodnom miru i bezbednosti

1.1. Veza između poštovanja ljudskih prava i međunarodnog mira i bezbednosti

Danas je nesporno da postoji čvrsta veza između poštovanja ljudskih prava u nekoj državi i mira i bezbednosti unutar te države. Pored toga, poštovanje ljudskih prava unutar granica jedne države nije bez uticaja na međunarodni mir i bezbednost. Širenjem korpusa ljudskih prava, jačanjem svesti o njihovom posto-

¹³⁷⁹ Murphy S.D: op. cit., p. 120.

¹³⁸⁰ Shaw M.N: op. cit., p. 1153.

janju i potrebi poštovanja taj uticaj je sve jači, čime se neizbežno mora priznati zavisnost međunarodnog mira i bezbednosti od poštovanja ljudskih prava unutar država.

Tako je bivši generalni sekretar UN, De Kueljar, uveren da je "zaštita ljudskih prava danas postala ključni kamen u stubu mira."¹³⁸¹ Očuvanje globalnog mira i bezbednosti počinje poboljšanjem stanja ljudskih prava na unutrašnjem planu jer postoji očigledna veza između nacionalne i međunarodne bezbednosti. Stoga, poštovanje ljudskih prava osnažuje nacionalnu bezbednost, dok država koja sistematski krši ljudska prava ugrožava ne samo nacionalni već i međunarodni mir i bezbednost.¹³⁸²

Ispitujući da li kršenje ljudskih prava može predstavljati pretnju ili narušavanje mira i Lepard dolazi do zaključka "da je poštovanje ljudskih prava esencijalna komponenta mira".¹³⁸³ Tumačeći reč "međunarodni" u izrazu "međunarodni mir", odnosno da li on znači samo odsustvo rata između država ili nešto više, on tvrdi da se mir mora tumačiti šire od prostog odsustva rata, dodajući da se ljudska prava u svim državama mogu smatrati pitanjem od međunarodnog interesa.¹³⁸⁴ Ovaj autor zaključuje da unutrašnji mir ne spada u materiju koja je "suštinski u unutrašnjoj nadležnosti" iz čl. 2(7) Povelje.¹³⁸⁵ S obzirom da se Organizacija uje-

¹³⁸¹ Report of the Secretary-General on the Work of the Organization, UN GAOR, 46th Session, Supp. No. 1, U.N. Doc. A/46/1 (1991), Part VI, p. 5.

¹³⁸² Dagi I: Human Rights, Foreign Policy and the Question of Intervention, Perceptions - Journal of Interantional Affairs, vol. 6, 2001, no. 2, <<http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/VI-2/dagi.8.htm>>, p. 7.

¹³⁸³ Polazeći od čl. 55 Povelje koji kaže da "stvranje uslova stabilnosti i blagostanja" kao "neophodnih uslova za miroljubive i prijateljske odnose između naroda" Lepard zaključuje da to obavezuje UN na unapređenje ljudskih prava. Po nejm, odredba koja zahteva društvenu stabilnost i blagostanje, uključujući i ostvarivanje ljudskih prava, centralni je element i uslov dugotrajnog mira. Kao još jedan dokaz za to on navodi prembulu Opšte deklaracije o ljudskim pravima koja proklamuje da "priznavanje urođenog dostojanstva i jednakih i neotuđivih prava svih članova ljudske pordice predstavlja osnovu slobode, pravde i mira u svetu"; Lepard B.D: op. cit., pp. 160-161.

¹³⁸⁴ Pored ostalih, kao argumente za takav svoj stav Lepard navodi formulacije upotrebene u čl. 1 i 39 Povelje. U čl. 1(2) se kaže da jedan od ciljeva UN nije samo održavanje međunarodnog mira i bezbednosti, već "preduzimanje ... pogodnih mera u cilju učvršćivanja univerzalnog mira". U čl. 39 stoji da "Savet bezbednosti utvrđuje da li postoji pretnja miru, narušavanje mira ili agresija" što, prema ovom piscu, može sugerisati da su tvorci Povelje imali u vidu razliku između "mira" bilo gde i "međunarodnog" mira; Ibid., pp. 160, 162-163.

¹³⁸⁵ Obaveze država članica da unaprede unutrašnju društvenu sabilnost i blagostanje, uključujući i poštovanje ljudskih prava prđvidene u čl. 55 56 Povelje, izvlače unutrašnji mir i ljudska prava iz

dinjenih nacija bavi održavanjem međunarodnog mira i bezbednosti, unutrašnji nemiri je ne interesuju, osim ako se njima ne ugrožava međunarodni mir.¹³⁸⁶

I Generalna skupština UN je u nekoliko svojih deklaracija naglasila značaj poštovanja ljudskih prava za međunarodni mir i bezbednost. U Deklaraciji UN o jačanju međunarodne bezbednosti ona je istakla da "univerzalno poštovanje i puno ostvarivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda i eliminacija kršenja tih prava jesu nužni i esencijalni za jačanje međunarodne bezbednosti, i stoga odlučno osuđuje sve forme ugnjetavanja, tiranije i diskriminacije, naročito rasizam i rasnu diskriminaciju, bez obzira gde se dešavaju".¹³⁸⁷ U Deklaraciji o pretnji ili upotrebi sile iz 1987. godine izričito je rečeno da "efektivno ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda i njihova zaštita jesu suštinski činioci za međunarodni mir i bezbednost".¹³⁸⁸

Polazeći od ovih rezolucija, *Ermacora* smatra da grubi ili stalni oblici kršenja ljudskih prava "nisu više suštinski unutar isključive nadležnosti država, i stoga načelo neintervencije nije primenjivo".¹³⁸⁹

1.2. Član 39 Povelje UN i kršenje ljudskih prava

Imajući u vidu rastuću ulogu ljudskih prava u učvršćivanju međunarodnog mira, postavlja se pitanje da li je Savet bezbednosti ovlašćen da kršenje ljudskih

zaštićene sfere unutrašnje nadležnosti država. Kao potporu ovakvom stavu Lepard navodi i savetodavno mišljenje Stalnog suda međunarodne pravde (*Nationality Decrees case*) u delu koji se tiče čl. 15(8) Pakta Društva naroda, gde stoji: "Pitanje da li neka materija jeste ili nije u isključivoj nadležnosti države je u suštini relativno pitanje; ono zavisi od razvoja međunarodnih odnosa". Na osnovu napred iznetog Lepard zaključuje da materija koja je u značajnom obimu regulisana međunarodnim pravom, više nije isključivo ili suštinski u unutrašnjoj nadležnosti država; *Ibid.*, p. 164.

¹³⁸⁶ Etinski R: Međunarodno javno pravo, Novi Sad, 2002, str. 147.

¹³⁸⁷ UN General Assembly Resolutions 2734 (XXV), (Declaration on the Strengthening of International Security), 16 December 1970, para. 22.

¹³⁸⁸ UN General Assembly Resolutions 42/22, (Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations), 18 November 1987, para. 22.

¹³⁸⁹ Ermacora F: Human Rights and Domestic Jurisdiction (Article 2, § 7 of the Charter), 124 *Recueil Des Cours*, 1968-II, p. 436.

prava podvede pod neku od tri situacije koje čl. 39 Povelje UN navodi kao razloge za preduzimanje prinudnih mera (pretnja miru, narušavanje mira ili agresija).

Nigde u Povelje, ni u delu koji govori o ljudskim pravima niti u onom koji reguliše nadležnosti Saveta bezbednosti, nije predviđeno eksplicitno ovlašćenje ovog organa na takvo postupanje. Tvorci Povelje su se primarno fokusirali na agresiju ili vojnu pretnju između država, a ne na unutrašnja kršenja ljudskih prava usled čega nisu predvideli ovlašćenje za upotrebu sile u slučaju masovnog kršenja ljudskih prava.¹³⁹⁰ Teško da je intencija tvoraca Povelje bila da se kršenje ljudskih prava smatra pretnjom međunarodnom miru. Ne postoje dokazi da su oni razmatrali mogućnost da Savet bezbednosti ima nadležnost da preduzme akciju na osnovu glave VII Povelje kako bi se izborio sa sistematskim kršenjem ljudskih prava.¹³⁹¹ Međutim, to nikako ne znači da odsustvo takvog izričitog ovlašćenja onemogućava Savet bezbednosti da postupi drugačije. Konačan odgovor na to pitanje se može dati tek nakon analize ostalih relevantnih odredbi Povelje UN, njenog konteksta, kao i prakse Saveta bezbednosti.

Čitanjem čl. 39 može se naći mesta tumačenju po kome Savet bezbednosti može ozbiljna kršenja ljudskih prava okvalifikovati kao pretnju međunarodnom miru i bezbednosti. Naime, u tom članu se kaže da "Savet bezbednosti utvrđuje da li postoji bilo kakva pretnja (*podvukao N.R.*) miru ..." (*eng. "The Security Council shall determine the existence of any threat to the peace ..."*) iz čega proizilazi da se njegova nadležnost ne odnosi samo na ona ugrožavanja koja proizilaze iz ponašanja jedne države prema drugoj, već bilo kakvo ponašanje koje ugrožava međunarodni mir i bezbednost, gde se svakako može potpasti i kršenje ljudskih prava. Kao potpora takvom stavu može se navesti i preambula Povelje koja ističe da će se "oružana sila upotrebljavati jedino u opštem interesu", a zaštita ljudskih prava sigurno ne odstupa od opšteg interesa.

Delbrik putem jezičkog i sistematskog tumačenja relevantnih odredbi Povelje dolazi do zaključka da ovlašćenja Saveta bezbednosti na osnovu glave VII

¹³⁹⁰ Lepard B.D: op. cit., p. 151.

¹³⁹¹ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 62.

moraju biti proširena i izvan ovlasti da sprečava akte agresije, vojne pretnje ili narušavanja međunarodnog mira i bezbednosti. U suprotnom, izuzetak od opšteg načela zabrane intervencije sadržanog u čl. 2(7) u pogledu mera preduzetih shodno glavi VII bi bile lišene svakog stvarnog značenja: akti agresije i vojne pretnje miru po samoj svojoj prirodi ne spadaju u unutrašnja pitanja država članica. Mere preduzete protiv takvih akata nikada po međunarodnom pravu ne mogu predstavljati nezakonitu intervenciju, i zbog toga nije ni imalo potrebe izričito ih izuzeti od principa neintervencije iz čl. 2(7) Povelje.¹³⁹²

Henkin, pak, osnovu za kolektivnu akciju UN vidi u "ciljevima Organizacije i u ovlašćenjima dodeljenim njenim organima", što omogućava Savetu bezbednosti da ozbiljna kršenja ljudskih prava okvalifikuje kao pretnju miru.¹³⁹³

Pretežni deo internacionalista smatra da kršenje ljudskih prava predstavlja dovoljan razlog Savetu bezbednosti za preduzimanje prinudnih mera na osnovu glave VII Povelje. Na taj način oni priznaju da ozbiljna ili masovna kršenja ljudskih prava potpadaju pod domašaj čl. 39 Povelje UN.¹³⁹⁴

¹³⁹² Delbrück J: A Fresh Look at Humanitarian Intervention Under the Authority of the United Nations, *Indiana Law Journal*, vol. 67, 1992, no. 4, p. 897.

¹³⁹³ Henkin L: Humanitarian Intervention, in Henkin L: *Human Rights: An Agenda for the Next Century*, 1993, pp. 388-389.

¹³⁹⁴ Koroma (*Koroma*) ističe da u Savet bezbednosti može teška kršenja ljudskih prava označiti kao pretnju međunarodnom miru i odobriti humanitarnu intervenciju. Ni načelo suverenosti, ni načelo neintervencije u unutrašnju nadležnost država ne može biti smatrano pravnom barijerom za takve akcije; Koroma A.G: *Humanitarian Intervention and Contemporary International Law*, *Revue suisse de droit international et de droit européen*, vol. 5, 1995, p. 415. Braunli smatra da Ujedinjene nacije mogu intervenisati ukoliko kršenje ljudskih prava predstavlja stvarnu pretnju međunarodnom miru; Brownlie I: *Humanitarian Intervention*, in Moore J.N. (ed): *Law and Civil War in the Modern World*, Baltimore-London, 1974, p. 223. Prema Simi, ukoliko Savet bezbednosti utvrdi da masovno kršenje ljudskih prava koje se dešava unutar države predstavlja pretnju miru, i nakon toga odobri prinudnu akciju radi zaustavljanja tih kršenja, takva humanitarna intervencija je dopušтана; Simma B: op. cit., p. 5. Teson, koji inače podržava i unilateralnu humanitarnu intervenciju, smatra da je ozbiljna kršenja ljudskih prava uvek moguće označiti kao narušavanje mira (*eng. breach of the peace*) i tako aktivirati prisilnu akciju iz čl. 39 Povelje. Kao potporu tome on navodi da Povelja ljudska prava stavlja u centar međunarodnog poretka, i zato ozbiljna kršenja ljudskih prava mogu opravdati kolektivnu prinudnu akciju; Tesón F: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997, p. 232. Frank ističe da više nije sporno da Ujedinjene nacije na različite načine mogu izvršiti pritisak protiv vlade koja ugnjetava sopstveni narod; Franck T: *The Emerging Right to Democratic Governance*, *American Journal of International Law*, vol. 86, 1992, no. 1, p. 85. Lilić smatra da Savet bezbednosti može intervenisati u državama članicama UN radi zaštite ljudskih prava i predlaže određene kriterijume čije će poštovanje doprineti širem legitimitetu takvih akcija. To su sledeći kriterijumi: 1) humanitarna intervencija UN mora biti zasnovana na stvarnom postojanju (ili izglednoj pretnji) ozbiljnog i konstantnog kršenja ljudskih prava; 2) intervencija mora biti strogo ograničena na one akcije koje su nužne za pkekid kršenja ljudskih prava; 3) snage koje su intervenisale moraju biti

povučene čim je to moguće, a u svakom slučaju u kratkom vremenskom periodu nakon okončanja kršenja ljudskih prava; 4) intervencija treba očuvati teritorijalni integritet države u kojoj se intervenisalo, što podrazumeva, da osim u retkim slučajevima, državne granice ne smeju biti menjane; 5) intervencijom se ne sme menjati struktura vlasti, osim ako to nije neophodno za okončanje kršenja ljudskih prava; Lilich R.B: *Humanitarian Intervention through the United Nations: Towards the Development of Criteria*, *Zeitschrift für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht*, vol. 53, 1993, no. 3, pp. 571-572. Ermakora (*Ermacora*) je mišljenja da intervencija u slučaju masovnog kršenja ljudskih prava može biti jedna od mera na osnovu glave VII Povelje, ističući da "praksa Ujedinjenih nacija pokazuje da su intervencije na planu ljudskih prava dopuštene u svim slučajevima kada postoji pretnja međunarodnom miru i bezbednosti"; Ermacora F op. cit., p. 434. S obzirom na vrlo široku diskreciju prilikom utvrđivanja šta sve predstavlja pretnju međunarodnom miru, Dinštajn smatra da ne postoji nikakva sumnja da Savet bezbednosti ima ovlašćenje da odobri humanitarnu intervenciju čiji je cilj zaustavljanje masovnog kršenja ljudskih prava unutar granice bilo koje države članice UN; Dinstein Y: op. cit., p. 5. Piz i Forsajt smatraju da Savet bezbednosti može odobriti akciju radi zaštite ljudskih prava i da je takva akcija očigledno u saglasnosti sa odredbama Povelje UN. Takvu akciju treba razlikovati od tradicionalnih prinudnih mera ili akcije kolektivne samoodbrane. Ona se ne može poistovetiti ni sa mirovnim operacijama jer se ne zahteva pristanak države u kojoj se interveniše; Pease K.K.- Forsythe D.P: op. cit., p. 13; Forsythe D.P-Pease K.K: op. cit., p. 304. Portela uočava da postojeći trend pokazuje da je načelo nemešanja u unutrašnje poslove iz čl. 2(7) Povelje zamenjeno načelom prema kome masovna i rasprostranjena kršenja ljudskih prava ili humanitarnog prava koja potiču od akata vlade ili unutrašnjeg sukoba i razmere ljudskih patnji koje ona izazivaju mogu biti okvalifikovana kao pretnja međunarodnom miru i bezbednosti; Portela C: op. cit., p. 11. Johansen prihvata da i kršenje ljudskih prava može biti razlog za kolektivnu akciju UN na osnovu glave VII Povelje, ali dodaje da, "za razliku od agresije gde Poveljom ustanovljene zabrane o povredi unutrašnje nadležnosti države agresora bivaju suspendovane, u slučaju ozbiljnog kršenja ljudskih prava u nekoj državi, načelo neintervencije iz čl. 2(7) Povelje postavlja određene granice kolektivnoj intervenciji od strane Saveta bezbednosti". Johansen R.C: op. cit., p. 64. Leopard smatra da su tvorci Povelje imali u vidu mogućnost da kolektivne akcije mogu biti korišćene, ne samo za zaštitu bezbednosti država od spoljnih pretnji već, takođe, i za zaštitu žrtava kršenja ljudskih prava od pretnji unutar države, uključujući i pretnje od sopstvene vlade; Leopard B.D: op. cit., p. 83. Pošto tvrdi da unilateralna intervencija nije zakonit način za osiguranje poštovanja ljudskih prava, Vidović smatra da se odgovornost za zaštitu ljudskih prava nalazi u rukama Saveta bezbednosti UN; Vidović R: op. cit., p. 26. Bils smatra, da pošto Savet bezbednosti ima ovlašćenje da konačno odluči šta predstavlja pretnju miru ili narušavanje mira, on može naći da "kršenja ljudskih prava dostižu razmere pretnje miru ili narušavanja mira", uz opasku da je Savet bezbednosti bio uzdržan u takvom postupanju; Bills D: op. cit., pp. 108, 112. Abju smatra da Savet bezbednosti može odobriti upotrebu sile radi postizanja humanitarnih ciljeva; Abiew F.K: *Assessing Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Period: Sources of Consensus*, *International Relations*, vol. 14, August 1998, no. 2, p. 80. Grinvud navodi da je danas široko (ako ni i univerzalno) prihvaćeno da Savet bezbednosti može preduzeti ili ovlasiti druge da preduzmu vojnu akciju zasnovanu na humanitarnim razlozima; Greenwood C: op. cit., p. 155. Polazeći od zahteva za poštovanjem međunarodnog prava, koje zabranjuje svaku intervenciju sem one koju preduzimaju UN, Milenković je mišljenja da ova organizacija ima isključivo pravo da silom intervenišu u cilju spašavanja života; Milenković S: *Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava*, Beograd, 1974, str. 36-37. Etinski smatra da "ekstremni slučajevi masovnog kršenja ljudskih prava mogu biti tretirani kao pretnja miru ili kao kršenje mira, što spada u nadležnost Saveta bezbednosti"; Etinski R: *Application of Law in the Case of NATO Military Intervention Against the FR of Yugoslavia*, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, p. 46. Štromset nema nikakvih dilema da Savet bezbednosti može sistematski i rasprostanjengo kršenje ljudskih prava okvalifikovati kao pretnju međunarodnom miru i bezbednosti i da barijera za preduzimanje kolektivne akcije u takvim situacijama može biti samo političke, a ne pravne prirode; Stromseth J.E: *Iraq's Repression of Its Civilian Population: Collective Responses and Continuing Challenges*, in Damrosch L. F.(ed.): *Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflict*, New York, 1993, p. 103. Ajaj smatra, da u svetlu čl. 24 i 39 Povelje, kršenje ljudskih prava može predstavljati "pretnju miru", "narušavanje mira" ili "agresiju" što ovlašćuje Savet bezbednosti da deluje na osnovu glave VII Povelje; Ajaj A: op. cit., p. 230. Arnison smatra da u slučaju kada humanitarna kriza predstavlja pretnju međunarodnom miru i bezbednosti, Savet bezbednosti može na osnovu odredbi o kolektivnoj bezbednosti odobriti humanitarnu intervenciju; Arnison N.D: *International Law and Non-Intervention: When do Humanitarian Concerns Supersede Sovereign-*

Svi oni koji priznaju pravo Saveta bezbednosti da odobrava humanitarnu intervenciju slažu se da ustanovljenje postojanja "pretnje miru" predstavlja minimum zahteva koji otvara vrata za takvo postupanje. Malih razlika ima jedino oko pitanja da li kršenje ljudskih prava predstavlja samo "pretnju miru" ili može predstavljati i "narušavanje mira" ili "agresiju". Većina internacionalista tvrdi da kršenja ljudskih prava mogu dovesti samo do pretnje miru.¹³⁹⁵ Drugi, pak, smatraju da kršenja ljudskih prava mogu predstavljati i narušavanje međunarodnog mira,¹³⁹⁶ dok neki čak ističu da ona mogu biti okvalifikovana i kao agresija.¹³⁹⁷ Međutim, u krajnjoj liniji, ova razmimoilaženja i nemaju neki praktični značaj. Spektar prinudnih mera koje Savet bezbednosti može preduzeti je isti bez obzira

ty?, Fletcher Forum of World Affairs, Summer 1993, p. 207. Šen, koji je oštar protivnik unilateralne humanitarne intervencije, smatra da ukoliko Savet bezbednosti utvrdi da masovna kršenja ljudskih prava predstavljaju pretnju međunarodnom miru i bezbednosti, može preduzeti humanitarnu intervenciju; Shen J: op. cit., p. 19. Sinha (*Sinha*) smatra da Savet bezbednosti može ići do tih granica da utvrdi da kršenja ljudskih prava od strane države predstavljaju pretnju međunarodnom miru i bezbednosti. Takav postupak je u skladu sa shvatnjem međunarodne zajednice o međuzavisnosti poštovanja ljudskih prava i očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti; Sinha M.K: Is Humanitarian Intervention Permissible Under International Law?, Indian Journal of International Law, vol. 40, 2000, no. 1, p. 63. Kouri smatra da kršenje ljudskih prava i kršenje međunarodnog humanitarnog prava mogu biti razlog za preduzimanje prinudnih mera, shodno glavi VII Povelje UN; Khoury A: op. cit., p. 32. Braun (*Brown*) smatra da u situacijama kada Savet bezbednosti utvrdi da genocid, zločini protiv čovečnosti ili druga masovna kršenja ljudskih prava predstavljaju pretnju međunarodnom miru i bezbednosti, ovaj organ ima ovlašćenje da odobri oružani odgovor; Brown B.S: Humanitarian Intervention at a Crossroads, William and Mary Law Review, vol. 41, 2000, no. 5, p. 1724. Danski institut takođe smatra da kršenje ljudskih prava može predstavljati pretnju međunarodnom miru i bezbednosti, što svakako predstavlja dovoljan razlog za preduzimanje prinudnih mera iz glave VII Povelje UN; Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 61.

¹³⁹⁵ Između ostalih, takav stav zastupaju: Koroma A.G: op. cit., p. 415; Brownlie I: Humanitarian Intervention, in Moore J.N. (ed): Law and Civil War in the Modern World, Baltimore-London, 1974, p. 223; Sarooshi D. (ed.): op. cit., p. 7; Portela C: op. cit., p. 11; Shen J: op. cit., p. 19; Stromseth J.E: Iraq's Repression of Its Civilian Population: Collective Responses and Continuing Challenges, in Damrosch L. F.(ed.): Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflict, New York, 1993, p. 103; Gordon R: Humanitarian Intervention by the United Nations: Iraq, Somalia and Haiti, Texas International Law Journal, vol. 31, 1996, no. 1, Winter p. 48; Khoury A: op. cit., p. 32; Sinha M.K: op. cit., p. 63; Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 61; International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to Protect (Report), Ottawa, 2001, pp. 33-34.

¹³⁹⁶ Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, p. 232; Lepard B.D: op. cit., pp. 178, 241-242; Etinski R: Application of Law in the Case of NATO Military Intervention Against the FR of Yugoslavia, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol. 46, 1999, br. 1-3, p. 46.

¹³⁹⁷ Reisman M.-McDougal M.S: Humanitarian Intervention to Protect Ibos, in Lillich R. (ed.): Humanitarian Intervention and the United Nations, Charlottesville, 1973, pp. 175, 189-190; Ajaj A: op. cit., p. 230.

da li je ovaj organ situaciju okvalifikovao kao pretnju miru, narušavanje mira ili agresiju.

I neki organi i tela OUN-a su priznali pravo Saveta bezbednosti da u preduzme prinudne mere u slučaju masovnog ili ozbiljnog kršenja ljudskih prava.

K. Anan smatra da i u slučaju latentne pretnje Povelja daje puno ovlašćenje Savetu bezbednosti da upotrebi vojnu silu, uključujući i preventivnu upotrebu, radi očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti. Što se tiče genocida, etničkog čišćenja i drugih sličnih zločina protiv čovečnosti, "zar ona takođe ne predstavljaju pretnju za međunarodni mir i bezbednost, i za koja bi ljudski rod trebalo da bude u mogućnosti da traži zaštitu Saveta bezbednosti?" - pita se Anan.¹³⁹⁸ Svoj stav o upotrebi prinudnih mera Saveta bezbednosti radi zaštite ljudskih prava ovaj zvaničnik UN je izneo i u izveštaju o zaštiti civila u oružanom sukobu. U tom dokumentu on je istakao da "u situacijama gde strane u sukobu čine sistematska i rasprostranjena kršenja međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava, uzrokujući pretnje genocidom, zločinima protiv čovečnosti i ratnim zločinima, Savet bezbednosti treba da bude spreman da interveniše na osnovu glave VII Povelje. Upotreba prinudnih akcija treba da predstavlja krajnje sredstvo za zaštitu civilnog stanovništva od neposredne pretnje njihovim životima i da omogućiti bezbedan prolazak humanitarnih konvoja".¹³⁹⁹

I Panel za pretnje, izazove i promene je potvrdio postojanje norme kojom je ustanovljena "kolektivna međunarodna obaveza da se zaštiti (*eng. responsibility to protect*), koju ostvaruje Savet bezbednosti odobravanjem vojne intervencije

¹³⁹⁸ In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All, (Report of the Secretary-General), UN Doc. A/59/2005, 21 March 2005, para. 125.

¹³⁹⁹ Report of the Secretary-General to the Security Council on the Protection of Civilians in Armed Conflict, U.N. Doc. S/1999/957, 8 September 1999, p. 21. Pomenuti izveštaj je prvi u nizu od pet izveštaja koje je generalni sekretar UN Kofi Anan sačinio (1999, 2001, 2002, 2004 i 2005. godine). U ovom izveštaju Anan daje preporuke Savetu bezbednosti na koje činioce mora obratiti pažnju pre nego što u slučaju masovnog kršenja ljudskih prava počne da deluje. Ti činioци su: a) razmere kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava, uključujući broj ugroženih ljudi i prirodu kršenja; b) nemogućnost lokalnih vlasti da održe pravni poredak, ili utvrđivanje forme umešanosti lokalnih vlasti; c) iscrpljenje mirnih ili na saglasnosti zasnovanih napora da se odgovori na situaciju; d) sposobnost Saveta bezbednosti da nadgleda akcije koje su preduzete; i, e) ograničena i proporcionalna upotreba sile, sa predostrožnošću na posledice po civilno stanovništvo i životnu okolinu; Ibid., p. 22.

je kao poslednjeg sredstva, u slučaju genocida i drugih masovnih ubistava, etničkog čišćenja ili ozbiljnog kršenja međunarodnog prava koje suverene vlade nisu bile u stanju ili nisu želele da spreče".¹⁴⁰⁰

Međutim, i pored priznavanja prava da odobri humanitarnu intervenciju Savetu bezbednosti se tom prilikom ne daje potpuna diskrecija. U suprotnom, došlo bi do izigravanja načela nemešanja u unutrašnju nadležnost država i do uplitanja Organizacije u poslove država u mnogo većem obimu nego što je to Poveljom zamišljeno. Vrlo dobro objašnjenje tih ograničenja daje Lepard koji se slaže da Savet bezbednosti može legalno utvrditi da neka kršenja ljudskih prava predstavljaju pretnju ili narušavanje međunarodnog mira, ali negira da to znači da bilo koja povreda ljudskih prava može biti smatrana kao pretnja međunarodnom miru. Ovaj organ je prilikom donošenja odluke o upotrebi sile radi zaštite ljudskih prava obavezan da poštuje relevantne odredbe međunarodnog prava. Savet bezbednosti je tom prilikom vezan običajnim pravilima koja se odnose na *ius ad bellum*, uključujući principe neophodnosti i proporcionalnosti.¹⁴⁰¹

Iako u doktrini međunarodnog prava preovlađuje stav da Savet bezbednosti može odobriti humanitarnu intervenciju, ima i onih, doduše malobrojnih, koji negiraju postojanje takvog ovlašćenja.

Ajub se izričito protivi tome da humanitarna intervencija može biti preduzeta na osnovu glave VII Povelje UN jer okolnosti koje dovode do takve intervencije često ne potpadaju pod domašaj pretnje međunarodnom miru i bezbednosti onako kako je ona u toj glavi definisana. Ovaj autor dalje tvrdi da tvorci Povelje sigurno nisu imali intenciju da upotrebe glavu VII radi intervencije u unutrašnju nadležnost država, već je njena svrha ove glave da zaštiti države od spoljne agresije i time ojača suverenost.¹⁴⁰² Umesto toga on predlaže izmenu Povelje ko-

¹⁴⁰⁰ UN High-level Panel on Threats, Challenges and Change: A More Secure World - Our Shared Responsibility, 1 December 2004, <www.un.org/secureworld/report3.pdf>, para. 203.

¹⁴⁰¹ Lepard B.D: op. cit., pp. 178, 241-242.

¹⁴⁰² Ayoob M: Humanitarian Intervention and State Sovereignty, International Journal of Human Rights, vol. 6, 2002, no. 1, 2002, p. 95.

jom bi se izuzelo odlučivanje o humanitarnoj intervenciji prenelo na novi organ - Humanitarni savet.¹⁴⁰³

Postoji i nešto blaže osporavanje prava Saveta bezbednosti da preduzima prinudnu akciju u slučaju masovnog kršenja ljudskih prava. Po toj koncepciji ovom organu se osporava generalno pravo na preduzimanje humanitarne intervencije, a umesto toga se predlaže objektivni analitički test kao kriterijum za utvrđivanje uslova za delovanje Saveta bezbednosti u konkretnim situacijama. U slučaju kršenje ljudskih prava u nekoj državi, ukoliko ta država ima kapacitet da ostvaruje unutrašnju i spoljnu politiku, Savet bezbednosti nema pravo intervencije zbog poštovanja državne suverenosti. Na drugoj strani, kada u takvim situacijama međunarodna zajednica objektivno proceni da država nije u stanju da izvršava unutrašnju i spoljnu politiku i da su dokazi suverenosti dosta slabi, intervencija Saveta bezbednosti je dopuštena.¹⁴⁰⁴

Saruši ima osobeni stav po ovom pitanju. On ne poriče pravo Saveta bezbednosti da u slučaju kršenja ljudskih prava odobri oružanu intervenciju, ali izražava veliku bojazan da će tako široko poimanje međunarodnog mira dovesti do slabljenja kolektivnog sistema bezbednosti. Kako on kaže, čak i ako Savet bezbednosti prihvati humanitarne krize *per se* kao pretnju međunarodnom miru i bezbednosti, to samo po sebi neće unaprediti očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti. Širenje domašaja čl. 39 i na masovne povrede ljudskih prava može dovesti do toga da Savet bezbednosti u pojedinim situacijama ne preduzme odlučnu akciju protiv države koja te povrede vrši. Na taj način bi došlo do "devalviranja vrednosti" glave VII što bi moglo umanjiti autoritet Saveta bezbednosti da deluje i u onim situacijama koje se tradicionalno smatraju "pretnjom međunarodnom miru i bezbednosti".¹⁴⁰⁵

¹⁴⁰³ Ibid., p. 95.

¹⁴⁰⁴ Boutin M.M: Somalia: The Legality of U.N. Forcible Humanitarian Intervention, Suffolk Transnational Law Review, vol. 17, 1994, no. 1, p. 161.

¹⁴⁰⁵ Sarooshi D. (ed.): op. cit., p. 9.

1.3. Značaj prekograničnih posledica kršenja ljudskih prava

Kada se govori o kršenju ljudskih prava kao pretnji međunarodnom miru treba napraviti razliku između dve situacije. Prva je kada masovno kršenje ljudskih prava izaziva štetne prekogranične posledice i time ugrožava susedne države. To ugrožavanje se najčešće dešava usled priliva velikog broja izbeglica u susedne države. Takva situacija je postojala kod kršenja ljudskih prava u Pakistanu (1971), Iraku (1991),¹⁴⁰⁶ na Kosovu (1999). Masovno prisustvo izbeglica u susednim državama može ugroziti njihov ekonomski i socijalni poredak. Države domaćini moraju svoja znatna sredstva preusmeriti za smeštaj, ishranu, oblačenje i zdravstvenu zaštitu izbeglica. Pored toga, ukoliko postoje nacionalne, etničke, ili verske veze domaćeg stanovništva i izbeglica može doći do građanskih nemira ili pokušaja vojnog samoorganizovanja radi njihove zaštite u državi u kojoj su ugroženi.

Druga situacija postoji kada kršenje ljudskih prava ne izaziva nikakve posledice ozbiljnijeg karaktera u susednim državama.

U prvom slučaju Savetu bezbednosti je mnogo lakše da, s obzirom na prekogranične konsekvence, postojeću situaciju okarakteriše kao pretnju međunarodnom miru i bezbednosti i odobri humanitarnu intervenciju.

Međutim, postavlja se pitanje da li kršenje ljudskih prava čiji se štetni efekti prostiru samo na području jedne države mogu predstavljati pretnju međunarodnom miru. Dakle, u ovoj situaciji ne postoje štetne posledice po susedne države, pa se postavlja pitanje da li Savet bezbednosti može delovati na osnovu glave VII Povelje. Praksa pokazuje da je Savet bezbednosti i ona kršenja ljudskih prava koje nisu škodila susednim državama kvalifikovao kao pretnju međunarod-

¹⁴⁰⁶ Rezolucija 688 o Iraku kvalifikuje uskraćivanje ljudskih prava kao pretnju međunarodnom miru u kontekstu prekograničnih posledica te unutrašnje represije. Savet bezbednosti je našao da represija dovodi do bujice izbeglica "ka i preko međunarodnih granica" i do "upada preko granica", što predstavlja pretnju međunarodnom miru.

nom miru i odobravao humanitarnu intervenciju, a primer za to su intervencije u Somaliji (1992)¹⁴⁰⁷ i Ruandi (1994)¹⁴⁰⁸.

Rodli smatra da samo ono kršenje ljudskih prava koje ima prekogranične posledice (*eng. transborder consequences*) može biti okarakterisano kao pretnja međunarodnom miru i bezbednosti, te može dovesti do humanitarne intervencije na osnovu odobrenja Saveta bezbednosti.¹⁴⁰⁹ I Kouri zauzima sličan stav oslanjajući se pri tome na Rezoluciju 688 povodom kršenja ljudskih prava od strane Iraka u kojoj se čitavom sadržinom provlači veza između prekograničnih efekata ugnjetavanja Kurda i pretnje međunarodnom miru i bezbednosti. Mase izbeglica koje su nadirale ka Turskoj i Iranu i pretile destabilizaciji ovih zemalja predstavljale su link koji je povezivao kršenje ljudskih prava sa pretnjom međunarodnom miru.¹⁴¹⁰ Imajući u vidu tu rezoluciju, Kouri smatra da "Savet bezbednosti očigledno nije bio uveren da akti nasilja usmereni protiv Kurda mogu činiti osnovu za stav da ta situacija predstavlja pretnju međunarodnom miru".¹⁴¹¹ Mnoge države, među kojima i veliki broj onih koje su podržale Rezoluciju 688, bile su nevoljne da prihvate da sâmo kršenje ljudskih prava predstavlja pretnju miru.¹⁴¹²

Međutim, ta restriktivna shvatanja o kršenju ljudskih prava doživljavaju brojne kritike. Međunarodna komisija za intervenciju i suverenost država smatra da i masovna kršenja ljudskih prava čije se posledice ne protežu izvan države u

¹⁴⁰⁷ U Rezoluciji 794 o Somaliji, Savet bezbednosti je našao da "reznice ljudske tragedije prouzrokovane sukobom u Somaliji, dalje pojačanje opstrukcija u isporuci humanitarne pomoći, predstavljaju pretnju međunarodnom miru i bezbednosti". Iako je ova katastrofa stvorila masovan pokret izbeglica, odobrena intervencija nije bila usmerena na povratak izbeglica, već je fokusirana na dostavljanje humanitarne pomoći kako bi se u Somaliji zaustavilo umiranje od gladi i zaraza.

¹⁴⁰⁸ Savet bezbednosti je Rezolucijom 929 odobrio francusku intervenciju u Ruandi u cilju obezbeđenja "sigurnosti i zaštite raseljenih lica, izbeglica i ugroženih civila u Ruandi". Osnovni razlog za odobravanje intervencija bila je briga za zaštitu ruandskih civila koji su pretrpeli genocid, a ne zaštita susednih država od priliva izbeglica.

¹⁴⁰⁹ Rodley S.N: *Collective Intervention to Protect Human Rights and Civilian Populations: The Legal Framework*, in Rodley N. S. (ed.): *To Loose the Bands of Wickedness: International Intervention in Defence of Human Rights*, London, 1992, p. 40.

¹⁴¹⁰ U preambuli Rezolucije 688 izričito se pravi veza između "represije protiv iračkog civilnog stanovništva" i "masovnog pokreta izbeglica ka i preko međunarodnih granica i prekogranična navala". To je ponovljeno i u prvom operativnom paragrafu, u kojem Savet bezbednosti osuđuje represiju protiv Kurda, "čije posledice predstavljaju pretnju međunarodnom miru i bezbednosti".

¹⁴¹¹ Khoury A: *op. cit.*, p. 26.

¹⁴¹² O tome više videti: *Ibid.*, pp. 19-21, 27-29.

kojoj se dešavaju predstavljaju dovoljan razlog da ih Savet bezbednosti okvalifikuje kao pretnju međunarodnom miru i bezbednosti.¹⁴¹³ *Gelant (Gallant)* ističe da žrtve kršenja ljudskih prava ne moraju prelaziti državne granice da bi ta kršenja predstavljala pitanje od međunarodnog interesa. Kršenje ljudskih prava je od međunarodnog značaja čak i onda kada su žrtve interno raseljene unutar sopstvene države. Pošto su ekstremna kršenja ljudskih prava protivna odredbama Povelje, ona postaju međunarodno pitanje po samoj svojoj prirodi.¹⁴¹⁴ Šefer podržava takav stav ističući da to što neka humanitarna kriza u početku ili čak nakon proteka određenog vremena ne pokazuje bilo kakve prekogranične posledice ne sprečava Savet bezbednosti da pravovremeno reaguje i odobri prinudnu akciju.¹⁴¹⁵ I Gordon stoji na stanovištu kod humanitarnih kriza koje imaju interni karakter i ne pogađaju susedne države, značenje pojma "pretnja međunarodnom miru" mora biti prošireno tako da i one budu obuhvaćene tim pojmom¹⁴¹⁶

Kao potvrdu ovih stavova možemo navesti zapažanje Marfiju su neke odluke Saveta bezbednosti o okončanju humanitarnih intervencija, iako je još uvek postojao veliki broj izbeglica izvan države u kojoj je intervenisano, poslužile da zaključi da je po shvatanju Saveta bezbednosti "pretnja miru" mnogo manje zasnovana na prekograničnim posledicama, a daleko više na brizi za ljudska prava u državama u kojima je intervenisano.¹⁴¹⁷

Na kraju se može reći da i kršenje ljudskih prava unutar jedne države može Savetu bezbednosti biti dovoljan razlog da preduzme prinudnu akciju jer je pojam "pretnja miru" dovoljno širok da obuhvati sve takve situacije. Argument za to leži u ovlašćenju Saveta bezbednosti da deluje i u situacijama kada postoji pretnja miru a ne tek u slučaju narušavanja mira. Svakako da kršenje ljudskih

¹⁴¹³ International Commission on Intervention and State Sovereignty: *The Responsibility to Protect (Report)*, Ottawa, 2001, pp. 33-34.

¹⁴¹⁴ Gallant J.A: *op. cit.*, p. 906.

¹⁴¹⁵ Scheffer D: *Toward a Modern Doctrine of Humanitarian Intervention*, *University of Toledo Law Review*, vol. 23, 1992, no. 2, p. 288.

¹⁴¹⁶ Gordon R: *Humanitarian Intervention by the United Nations: Iraq, Somalia and Haiti*, *Texas International Law Journal*, vol. 31, Winter 1996, no. 1, p. 48.

¹⁴¹⁷ Murphy S.D: *op. cit.*, p. 285.

prava, čak i ako ne proizvodi štetne posledice po susedne države, može predstavljati pretnju međunarodnom miru.

1.4. Praksa Saveta bezbednosti

Savet bezbednosti se u više situacija izjašnjavao o vezi između kršenja ljudskih prava i međunarodnog mira i bezbednosti. Može se primetiti da ovaj organ nije postupao uvek isto u slučaju masovnog i ozbiljnog kršenja ljudskih prava. Naročito je uočljiva razlika u stavovima i reakciji Saveta bezbednosti u periodu hladnog rata i nakon njegovog okončanja.

1.4.1. Period hladnog rata

Tokom hladnog rata, iako su postojala teška kršenja ljudskih prava, nijedna država nije tražila od Saveta bezbednosti kolektivnu akciju radi zaustavljanja tih okrutnosti. U tom razdoblju države nisu bile raspoložene da od Saveta bezbednosti traže da se izjasni da li ozbiljna kršenja ljudskih prava predstavljaju pretnju međunarodnom miru i bezbednosti i da sledstveno tome preduzme akciju.¹⁴¹⁸ Tokom tog perioda Savet bezbednosti je samo dva puta načinio vezu između kršenja ljudskih prava i pretnje međunarodnom miru i bezbednosti - u slučaju Južne Rodezije i Južne Afrike.

Savet bezbednosti je prvi put napravio jasnu vezu između kršenja ljudskih prava i pretnje miru prilikom nastojanja da eliminiše rasnu diskriminaciju u Južnoj Rodeziji. Južna Rodezija je privukla pažnju međunarodne zajednice 1965. godine, kada je grupa na čelu sa Ijanom Smitom (*Ian Smith*) nastojala da preuzme vlast od britanskih kolonizatora i da stvori rasističku vladu. Ova vlada je bila sastavljena isključivo od pripadnika bele manjine uz potpuno odsustvo većinskog crnačkog stanovništva. Savet bezbednosti je reagovao na tu situaciju osudom

¹⁴¹⁸ O tome više videti: Henkin L: Humanitarian Intervention, in Henkin L: Human Rights: An Agenda for the Next Century, 1993, p. 386.

Smitove jednostrane deklaracije o nezavisnosti, i pozivom državama da tu nezavisnost ne priznaju i ne sarađuju sa ovim režimom,¹⁴¹⁹ da bi potom pozvao države članice da ne uspostavljaju diplomatske odnose sa rasističkim režimom, kao i da prekinu ekonomske odnose i obustave isporuku vojne opreme.¹⁴²⁰ Narednom rezolucijom je uveden naftni embargo ovoj državi, a Velika Britanija je bila ovlašćena da se stara o njegovom sprovođenju.¹⁴²¹

U naredne dve rezolucije koje su donete povodom situacije u Južnoj Rodeziji Savet bezbednosti je načinio vezu između kršenja ljudskih prava i međunarodnog mira i bezbednosti. Savet je najpre 1966. godine, postupajući na osnovu čl. 39 i 41, usvojio rezoluciju u kojoj je utvrdio da situacija u Južnoj Rodeziji predstavlja "pretnju međunarodnom miru i bezbednosti" i nametnuo još šire ekonomske sankcije ovoj državi.¹⁴²² U nastavku iste rezolucije su potvrđena "neotuđiva prava naroda Južne Rodezije na slobodu i nezavisnost" i priznat "legitimitet njihovoj borbi za obezbeđivanje ostvarivanja njihovih prava...".¹⁴²³ U preambuli Rezoluciji 253, Savet bezbednosti je osudio "nečovečna pogubljenja izvršena od strane nelegalnog režima u Južnoj Rodeziji koja očigledno vređaju savest čovečanstva i koja su doživela opštu osudu" i ponovo potvrdio da situacija u Južnoj Rodeziji predstavlja pretnju međunarodnom miru i bezbednosti,¹⁴²⁴ da bi u operativnom delu, naglašavajući da postupa na osnovu glave VII Povelje, osudio "sve mere političke represije, uključujući hapšenja, zadržavanja, suđenja i pogubljenja kojima se krše osnovne slobode i prava ljudi ...".¹⁴²⁵ Iz ovoga se može videti da Savet bezbednosti nije naveo nikakve prekogranične efekte kršenja ljudskih pra-

¹⁴¹⁹ Security Council Resolution 216, 12 November 1965.

¹⁴²⁰ Security Council Resolution 217, 20 November 1965.

¹⁴²¹ Security Council Resolution 221, 9 April 1966. Tom rezolucijom Velika Britanija je dobila ovlašćenje da upotrebi i oružanu silu ako to bude neophodno radi obezbeđivanja poštovanja embarga, čime je Savet bezbednosti po drugi put u istoriji postojanja OUN-a odobrio upotrebu oružane sile (prvi slučaj je bio 1950. godine povodom Korejskog rata).

¹⁴²² UN Security Council Resolution 232, 16 December 1966, paras 1-2.

¹⁴²³ Ibid., para. 4.

¹⁴²⁴ Security Council Resolution 253, 29 May 1968, Preamble, para. 9.

¹⁴²⁵ Ibid., para. 1.

va kao uslov da to kršenje okvalifikuje kao pretnju međunarodnom miru i bezbednosti.

Iz navedenih rezolucija se može videti da je po prvi put u istoriji Savet bezbednosti kršenje ljudskih prava u nekoj državi okvalifikovao kao pretnju međunarodnom miru i bezbednosti. Međutim, situacija u Južnoj Rodeziji je bila kompleksan problem u čijem se središtu nalazilo jednostrano proglašenje nezavisnosti učinjeno od strane bele manjine, tako da nije jasno da li bi jedino kršenje ljudskih prava u to vreme bilo dovoljan razlog Savetu bezbednosti da situaciju u ovoj državi okvalifikuje kao pretnju međunarodnom miru i bezbednosti.

Nepunu deceniju kasnije, razmatrajući stanje u Južnoj Africi,¹⁴²⁶ Savet bezbednosti je oštro osudio vladu ove države zbog "masovnog nasilja i ubistava južnoafričkog stanovništva, uključujući i učenike i studente kao i ostale osobe koje se suprotstavljaju rasnoj diskriminaciji".¹⁴²⁷ U istoj rezoluciji je istaknuto da politika aparthejda koja postoji u ovoj državi predstavlja "zločin protiv savesti i dostojanstva čovečanstva i ozbiljno remeti (*eng. disturb*) međunarodni mir i bezbednost".¹⁴²⁸ I prilikom usvajanja ove rezolucije ostalo je nejasno da li sâm kršenje ljudskih prava predstavlja pretnju međunarodnom miru i bezbednosti, jer u je njoj upotrebljen termin remeti (*eng. disturb*), a ne termin preti (*eng. threat*) međunarodnom miru i bezbednosti. U rezoluciji koja je usledila Savet bezbednosti je ponovo oštro osudio vladu Južne Afrike zbog "akata represije, prkosnog

¹⁴²⁶ U UN su vođene žučne polemike oko toga da li organi ove Organizacije mogu raspravljati o situaciji u Južnoj Africi. Komunističke države su bile vrlo uporne u zahtevima da se problem aparthejda u Južnoj Africi raspravlja u Ujedinjenim nacijama, a kao pravnu podlogu za to su navodile čl. 55, 56 i 1 Povelje. Možda je stav ovih država najbolje odslikao predstavnik Poljske koji je naglasio "da se ne radi o pitanju da li Ujedinjene nacije imaju pravo da raspravljaju o problemu već da li one o njemu mogu ostati neme". Države trećeg sveta oštro su se protivile zahtevu Južne Afrike da se problem aparthejda ne može raspravljati u UN jer se radi o pitanju iz unutrašnje nadležnosti. Indijski predstavnik je izneo stav da se ne radi o mešanju UN u unutrašnju nadležnost Južne Afrike pošto "pitanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, koje je prešlo u međunarodni domen, predstavlja problem od međunarodnog interesa". Slične stavove sa komunističkim i zemljama trećeg sveta imale su i latinoameričke države. Zapadne države su podržavale ekstremeno tumačenje čl. 2(7) koje je koristila Južna Afrika i na taj način se protivile težnji da UN raspravljaju problem aparthejda u ovoj afričkoj državi; Vincent R.J.: *Nonintervention and International Order*, New Jersey, 1974, pp. 265-274.

¹⁴²⁷ Security Council Resolution 392, 19 June 1976, para. 1.

¹⁴²⁸ *Ibid.*, para. 3.

održavanja sistema aparthejda i njenih napada na susedne nezavisne države"¹⁴²⁹ i zaključio da su "politika i akti ove države ispunjeni opasnošću po međunarodni mir i bezbednost".¹⁴³⁰ Takva formulacija, po nekim autorima, sugeriše da je stanje ljudskih prava u ovoj državi predstavljalo pretnju međunarodnom miru i bezbednosti.¹⁴³¹ No, čak i ako se prihvati da se upotrebljenim izrazima želelo izraziti takvo shvatanje, i u ovom slučaju je postojala složena situacija, koja je pored aparthejda uključivala i druge akte politiku južnoafričke vlade, tako da je "aparthejd, pored ostalih faktora, smatran sastavnim elementom pretnje miru".¹⁴³²

Mere koje su preduzete protiv politike aparthejda u Južnoj Rodeziji i Južnoj Africi upućuju na zaključke da organi UN nisu sumnjali u svoju nadležnost za zaštitu ljudskih prava. Široko tumačenje odredbi Povelje o ljudskim pravima dovelo je ove organe do shvatanja da je zaštita ljudskih prava, iako takva formulacija nije usvojena u San Francisku, spojiva sa načelom unutrašnje nadležnosti država članica.¹⁴³³ Kad je Savet bezbednosti na primeru Južne Rodezije jednom odlučio da primeni odredbe iz glave VII, načelo nemešanja UN u poslove svojih članica povodom kršenja ljudskih prava izgubilo je značaj.¹⁴³⁴

Međutim, u periodu hladnog rata bilo je i mnogo drugih kršenja ljudskih prava ali Savet bezbednosti na njih nije reagovao. Takvo nedosledno ponašanje pokazuje da Savet bezbednosti nije imao dovoljno snage da reaguje na tadašnja kršenja ljudskih prava.

1.4.2. Period nakon okončanja hladnog rata

¹⁴²⁹ Security Council Resolution 418, 4 November 1977, Preamble, para. 6.

¹⁴³⁰ Ibid., Preamble, para. 7. Ovom rezolucijom uveden je embargo na isporuku oružja Južnoj Africi.

¹⁴³¹ Leopard B.D: op. cit., p. 153.

¹⁴³² Khoury A: op. cit., p. 23.

¹⁴³³ Milenković S: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, Beograd, 1974, str. 76.

¹⁴³⁴ Ibid., str. 76-77.

Po okončanju hladnog rata Savet bezbednosti je mnogo lakše i češće povezivao kršenja ljudskih prava sa ugrožavanjem međunarodnog mira i bezbednosti. Otopljanje odnosa između velikih sila omogućilo je da se kršenje ljudskih prava u većem broju država tretira kao pretnja međunarodnom miru i bezbednosti (Irak,¹⁴³⁵ Somalija,¹⁴³⁶ Bosna i Hercegovina,¹⁴³⁷ Ruanda,¹⁴³⁸ i SR Jugoslavija¹⁴³⁹). Pored toga, i u rezolucijama o osnivanju međunarodnih *ad hoc* krivičnih sudova za bivšu SFRJ¹⁴⁴⁰ i Ruandu¹⁴⁴¹ izričito je istaknuto da kršenje ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava predstavlja pretnju međunarodnom miru i bezbednosti.

No, na ovom mestu neće biti posebno analizirane ti slučajevi jer je o njima bilo, ili će biti reči, kod analize pojedinih slučajeva humanitarnih intervencija. Treba istaći da iako je kršenje ljudskih prava u pomenutim državama Savet bezbednosti okvalifikovao kao pretnju međunarodnom miru i bezbednosti, ovaj organ nije uvek odobravao i humanitarnu intervenciju (Irak i SR Jugoslavija).

1.4.3. Osnovne tendencije

Praksa Saveta bezbednosti pokazuje kontinuirano proširenje tradicionalnog poimanja "pretnje međunarodnom miru". U skladu sa takvim ponašanjem, Savet bezbednosti je nekoliko puta po okončanju hladnog rata odobrio upotrebu oružane sile radi sprečavanja rasprostranjenog kršenja ljudskih prava, a primeri

¹⁴³⁵ UN Security Council Resolution 688, 5 April 1991.

¹⁴³⁶ UN Security Council Resolution 733, 23 January 1992, UN Security Council Resolution 767, 27 July 1992 i UN Security Council Resolution 794, 3 December 1992.

¹⁴³⁷ UN Security Council Resolution 770, 13 August 1992, UN Security Council Resolution 816, 31 March 1993, UN Security Council Resolution 836, 4 June 1993 i UN Security Council Resolution 941, 23 September 1994.

¹⁴³⁸ UN Security Council Resolution 918, 17 May 1994 i UN Security Council Resolution 929, 22 June 1994.

¹⁴³⁹ UN Security Council Resolution 1199, 23 September 1998.

¹⁴⁴⁰ UN Security Council Resolution 808, 22 February 1993.

¹⁴⁴¹ UN Security Council Resolution 827, 25 May 1993.

za to su Irak, Somalija, Bosna i Hercegovina i Ruanda.¹⁴⁴² Na taj način praksa ovog organa jasno ukazuje da masovna i rasprostranjena kršenja ljudskih prava ili humanitarnog prava koja potiču od postupaka vlade ili su posledica unutrašnjih sukoba mogu predstavljati pretnju međunarodnom miru i bezbednosti.¹⁴⁴³

Što se tiče dileme da li su prekogranični efekti uslov da kršenje ljudskih prava bude okarakterisano kao pretnja međunarodnom miru, praksa Saveta bezbednosti, oličena pre svega u rezolucijama o Južnoj Rodeziji, Somaliji i Ruandi, jasno pokazuje da je ovaj organ zauzeo stav da i kršenje ljudskih prava koje nema internacionalne dimenzije može predstavljati pretnju međunarodnom miru i bezbednosti. Doduše, treba reći da su u slučaju Iraka prekogranični efekti kršenja ljudskih prava Kurda i Šita (talas izbeglica ka Turskoj i Iranu) imali presudnu ulogu u proglašenju tih povreda pretnjom međunarodnom miru i bezbednosti.¹⁴⁴⁴ Međutim, s druge strane, Rezolucija 688 je vrlo značajna po tome jer je u njoj Savet bezbednosti po prvi put priznao da stanje unutrašnje represije može imati prekogranične posledice koje predstavljaju pretnju međunarodnom miru i bezbednosti. Kada je Indija 1971. godine tvrdila da egzodus izbeglica preko njene granice predstavlja pretnju međunarodnom miru i bezbednosti, Savet bezbednosti je odbacio takav stav tvrdeći da je pakistanska represija protiv bengalske populacije unutrašnji problem Pakistana.¹⁴⁴⁵

Neke države su podržavale postupke Saveta bezbednosti kada je on kršenje ljudskih prava proglašavo pretnjom međunarodnom miru i bezbednosti, dok su se, pak, druge države tome protivile. I u samom Savetu bezbednosti postoje članice koje uporno brane tradicionalno tumačenje pojma "međunarodni mir" ko-

¹⁴⁴² Murphy S.D: op. cit., p. 284. Međutim, ne može se prihvatiti shvatanje ovog autora da humanitarna intervencija u Iraku predstavlja intervenciju koju je odobrio Savet bezbednosti.

¹⁴⁴³ Abiew F.K: *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, The Hague-London-Boston, 1999, p. 229.

¹⁴⁴⁴ Na osnovu ponašanja UN povodom represije Iraka protiv Kurda može se zaključiti da "čak lišavanje ljudskih prava koje ima osobine 'zločina protiv čovečnosti' nije bilo dovoljan razlog da bi se smatralo pretnjom međunarodnom miru, već je razlog pre bio masovna reka izbeglica koja je proizašla iz tih povreda"; Vidovic R: op. cit., p. 35.

¹⁴⁴⁵ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 168.

je isključuje mogućnost da kršenje ljudskih prava može predstavljati pretnju ili ugrožavanje međunarodnog mira. Da bi izbegao stvaranje precedenata za povezivanje ljudskih prava i međunarodnog mira, Savet bezbednosti je u mnogim rezolucijama gde je to povezivanje činio naglašavao "jedinstveni" karakter situacije o kojoj je odlučivao.¹⁴⁴⁶

Na kraju, može se zaključiti da je Savet bezbednosti umesto tradicionalnog negativnog koncepta mira - odsustva međunarodnih vojnih konflikata, sve više prihvatio širi i pozitivni koncept mira - odsustvo faktora međunarodne destabilizacije i nereda, uključujući i flagrantno ignorisanje međunarodnih normi o zaštiti ljudskih prava.¹⁴⁴⁷

2. Slučajevi intervencija

Kao što je već rečeno, Savet bezbednosti je do sada odobrio humanitarnu intervenciju u Somaliji, Bosni i Hercegovini i Ruandi, i to sve po okončanju hladnog rata.¹⁴⁴⁸ U tim intervencijama oružana sila je upotrebljena radi ostvarenja

¹⁴⁴⁶ Lepard B.D: op. cit., pp. 155-157, 168-169.

¹⁴⁴⁷ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 70.

¹⁴⁴⁸ Pored ovih slučajeva, pojedini pisci kao primere odobrene humanitarne intervencije navode i intervenciju ECOWAS-a u Liberiji (1990-1992) i Sijera Leoneu (1997), kao i intervenciju grupe država na Hiatiu (1994). ECOWAS (Economic Community of West African States), kao subregionalna organizacija izvršila je putem ECOMOG-a (Economic Community of West African States Monitoring Group) intervenciju u Liberiji tokom 1990-1992. godine. Međutim, s obzirom da je primarni cilj te intervencije bio zaustavljanje građanskog rata u Liberiji i da je za nju postojala saglasnost ključnih činilaca u Liberiji (među njima i predsednika države i predsednik privremene vlade), intervencija ECOWAS-a se ne može svrstati humanitarnu intervenciju. S obzirom na razmere upotrebe oružane sile tokom intervencije, teško je prihvatiti i gledati da je ona predstavljala mirovnu misiju sprovedenu od strane regionalne organizacije, već se ona može okvalifikovati kao akcija nametanja mira od strane takve organizacije. Više o ovoj intervenciji videti: Abiew F.K: *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, The Hague-London-Boston, 1999, pp. 200-212; Gray C: op. cit., pp. 211-213, 218-224; Chesterman S: op. cit., pp. 134-137; Murphy S.D: op. cit., pp. 146-165; Wippman D: *Enforcing the Peace: ECOWAS and the Liberian Civil War*, in Damrosch L. F.(ed.): *Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflict*, New York, 1993, pp. 157-197. Intervencije grupe država na čelu sa SAD koje su 1994. godine delovale na Hiatiu radi povratka legalno izabranog predsednika na vlast, ni intervencija ECOWAS-a u Sijera Leoneu (1997) radi svrgavanja vojne hunte i ponovnog uspostavljanja legitimne vlade ne mogu biti svrstane u primere humanitarne intervencije. Cilj obe ove intervencije bio je da se upotrebom oružane sile omogući uspostavljanje vlada koje su legalno izabrane, a čijem uspostavljanju su se protivile određene frakcije u pomenutim državama; O ovim intervencijama više videti: Abiew F.K: *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, The Hague-London-Boston, 1999, pp. 212-220; Gray C: op. cit., pp. 196-197, 227-233; Murphy S.D: op. cit., pp. 260-281.

nekog od sledećih ciljeva: a) osiguranja bezbednog dopremanja humanitarne pomoći; b) sprečavanja oružanih napada na civile u određenim oblastima (tzv. "zaštićene zone"); i c) odbrana civila od oružanih napada. Nafziger ističe da je u eri nakon okončanja hladnog rata kolektivna bezbednost "manje od realnosti ali više od iluzije",¹⁴⁴⁹ i dodaje da su "na raskrsnici neintervencije i humanitarne intervencije Ujedinjene nacije oprezno krenule putem humanitarne intervencije".¹⁴⁵⁰

Praksa UN na planu humanitarne intervencije se razvijala od slučaja do slučaja bez postojanja bilo kakvog pokušaja kodifikacije kriterijuma koji bi se primenjivali prilikom budućih intervencija.¹⁴⁵¹

2.1. Intervencija u Somaliji (1992-1994)

Intervencija u Somaliji predstavlja prvi primer humanitarne intervencije čije sprovođenje je odobrio Savet bezbednosti. Ona je preduzeta u siromašnoj afričkoj državi u kojoj, zbog bespoštednog građanskog rata koji se odvijao između velikog broja frakcija, centralna vlada nije postojala. Humanitarna intervencija u Somaliji je imala dve faze. U prvoj fazi, postupajući na osnovu odobrenja Saveta bezbednosti, vojne snage pod komandom SAD su na terenu stvorile uslove za dopremanje humanitarne pomoći, da bi u drugoj fazi tu ulogu preuzele snage pod komandom OUN-a čija je misija, pored tih humanitarnih, imala i neke druge ciljeve.

2.1.1. Pozadina intervencije

Moderna Somalija je nastala od dve zasebne kolonije, italijanske Somaladije (*eng. Somaliland*) i britanske Somaladije, stekavši nezavisnost 1960. godine. Sve do 1969. godine Somalija je imala stabilnu demokratsku vladu. Među-

¹⁴⁴⁹ Nafziger J.A: Self-Determination and Humanitarian Intervention in a Community of Power - Part II, *Denver Journal of International Law and Policy*, vol. 22, 1994, no. 2-3, p. 219

¹⁴⁵⁰ *Ibid.*, p. 220.

¹⁴⁵¹ Kardaş Ş: *op. cit.*, p. 5.

tim, 1969. godine major Said Bare (*Said Barre*) je izvršio vojni udar i tako došao na vlast.¹⁴⁵² On je ovom državom, koja je etnički i jezički jedinstvena, ali klanovski podeljena, upravljao na brutalan i diskriminatorski način. U cilju svrgavanja ovog autoritarnog vladaoca, u proleće 1989. godine je stvoren Ujedinjeni somalijski kongres koji je uspeo u januaru 1991. godine da ukloni sa vlasti Barea. Međutim, umesto stvaranja vlade nacionalnog pomirenja došlo je do zaoštavanja klanovskih borbi koje su novembra 1991. godine prerasle u krvavi građanski rat.¹⁴⁵³

U Somaliji se vodio vrlo intenzivan unutrašnji sukob usled čega centralna vlada nije mogla da funkcioniše. U to vreme u ovoj državi je postojao veći broj vojnih klanova¹⁴⁵⁴ koji su napadali jedni druge i koji su zemlju podelili na dvanaest kontrolnih zona, a osim toga, severni deo zemlje je proglasio nezavisnost i stvaranje nove države na tom delu teritorije.¹⁴⁵⁵ Takvo stanje je dovelo do prestanka i onako slabe proizvodnje, a usled kolapsa civilnih institucija raspodela hrane, medicinskih sredstava i druge humanitarne pomoći nije bila moguća. Sve to je dovelo do masovne gladi i drugih oblika patnji civilnog stanovništva.

¹⁴⁵² Nanda V.P.-Muther T.F.-Eckert A.E: Tragedies in Somalia, Yugoslavia, Haiti, Rwanda and Liberia - Revisiting the Validity of Humanitarian Intervention Under International Law - Part II, Denver Journal of International Law and Policy, vol. 26, 1998, no. 5, p. 831.

¹⁴⁵³ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, pp. 173-174. Interesantno je istaći i kakav je bio odnos velikih sila prema ovoj siromašnoj afričkoj državi. Zbog strateške lokacije Somalije blizu Adenskog zaliva, obe supersile su tokom hladnog rata putem pomoći pokušavale da pridobiju majora Barea. Nakon dolaska na vlast major je izjavio da će njegova vlada biti marksistička kako bi dobio pomoć od SSSR. Međutim, 1977. godine Sovjetski savez je potpisao ugovor sa Etiopijom, somalijskim istorijskim neprijateljem, usled čega je Bare zatražio i dobio pomoć od SAD. Sredinom 1980. tih godina SAD su počele da smanjuju pomoć Somaliji, da bi 1988. godine ta pomoć potpuno prestala. Nakon okončanja hladnog rata strateški položaj Somalije je oslabio, tako da su i evropske države, osim Italije, odbacile Somaliju. To je značajno oslabilo poziciju Barea i pojačalo korupciju njegove vlade i međuklanovsko rivalstvo, što je nakon perioda političke represije, dovelo do građanskog rata; navedeno prema: Nanda V.P.-Muther T.F.-Eckert A.E: Tragedies in Somalia, Yugoslavia, Haiti, Rwanda and Liberia - Revisiting the Validity of Humanitarian Intervention Under International Law - Part II, Denver Journal of International Law and Policy, vol. 26, 1998, no. 5, pp. 831-832.

¹⁴⁵⁴ Za razliku od drugih unutrašnjih konflikata, somalijski konflikt se nije vodio između etničkih, verskih ili jezičkih grupa, jer su skoro svi Somalijci etnički i jezički homogeni i gotovi svi pripadaju muslimanskoj veroispovesti. Osnova somalisjkog društva i uzrok konflikta leži u porodičnom i klanovskom sistemu; Ramsbotham O.-Woodhouse T: op. cit., p. 193.

¹⁴⁵⁵ Vidovic R: op. cit., p. 37.

Savet bezbednosti je započeo interesovanje za stanje u Somaliji Rezolucijom 733, u čijoj preambuli je izrazio zabrinutost da će nastavak takve situacije "predstavljati pretnju međunarodnom miru i bezbednosti".¹⁴⁵⁶ Tom rezolucijom od generalnog sekretara UN je zatraženo "hitno preduzimanje neophodnih akcija u cilju povećanja humanitarne pomoći od strane Ujedinjenih nacija i specijalizovanih agencija za ugroženo stanovništvo u svim delovima Somalije", od strana u sukobu hitan prekid neprijateljstava, a od ostalih država zabrana isporuke oružja bilo kojoj strani u Somaliji.¹⁴⁵⁷ U martu 1992. godine glavne frakcije su postigle sporazum o primirju koji u praksi nije poštovan. Zbog nepoštovanja dogovorenog primirja i ometanja dostave humanitarne pomoći Savet bezbednosti je najpre izrazio žaljenje,¹⁴⁵⁸ a potom ustanovio misiju UN za nadgledanja mira u Somaliji i doneo odluku o formiranju međunarodnih snaga sa zadatkom da olakšaju distribuciju hrane i druge humanitarne pomoći (UNOSOM I).¹⁴⁵⁹ Pošto se u pitanju bile tradicionalne mirovne snage, generalni sekretar UN je nastojao da od zaraćenih somalijskih frakcija dobije saglasnost za njihovo raspoređivanje, ali bez većeg uspeha.¹⁴⁶⁰ U novoj Rezoluciji 767 je istaknuto da "dopremanje humanitarne pomoći u Somaliju predstavlja važan faktor u naporu Saveta da ponovo uspostavi međunarodni mir i bezbednost u toj oblasti"¹⁴⁶¹ i pozvao generalnog sekretara i međunarodnu zajednicu da obezbede adekvatnu i pravovremenu pomoć za stanovništvo u Somaliji.¹⁴⁶² Narednom rezolucijom generalni sekretar je ovlašćen da

¹⁴⁵⁶ Security Council Resolution 733, 23 January 1992, Preamble, para. 4. Pravovremena akcija Saveta bezbednosti u cilju zaustavljanja sunovrata u Somaliji je izostala zbog njegove zauzetosti krizama u Iraku i SFRJ, a i smanjenjem strateškog značaja Somalije nakon završetka hladnog rata; Wheeler N.J.: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 174.

¹⁴⁵⁷ Security Council Resolution 733, 23 January 1992, paras. 2, 4 and 5.

¹⁴⁵⁸ Security Council Resolution 746, 17 March 1992, Preamble, para. 5.

¹⁴⁵⁹ Security Council Resolution 751, 24 April 1992. Ova misija je brojila 50 UN posmatrača, jer zaraćene frakcije nisu prihvatale brojnije snage u Somaliji, a bilo je predviđeno da se ona proširi na 500 članova kada se o tome postigne saglasnost sa frakcijama u Somaliji.

¹⁴⁶⁰ Murphy S.D: op. cit.,op. 221.

¹⁴⁶¹ Security Council Resolution 767, 27 July 1992, Preamble, para. 9.

¹⁴⁶² Ibid., paras. 2 and 5.

pojača snage UN u Somaliji,¹⁴⁶³ što je i učinjeno, tako da je u Somaliji odobreno prisustvo 3500 mirovnjaka. Međutim, usled nesuglasica sa frakcijskim milicijama nastupili su veliki problemi u implementaciji plana za jačim prisustvom mirovnjaka u Somaliji. Septembra 1992. godine stiglo je prvih 500 mirovnjaka iz Pakistana koji su bili raspoređeni samo u Mogadišu. Međutim, lider jedne od frakcija, Ajdid (*Aidid*), je proglasio pakistanski bataljon nepoželjnim u Mogadišu i upozorio da će nasilno raspoređivanje UNSOM snaga naići na oružni otpor, a svojim ponašanjem takav stav su manifestovali i ostali lideri.¹⁴⁶⁴ Usled nedovoljne brojnosti i otpora većine frakcija, mirovne snage UN nisu omogućile dopremanje značajnih količina humanitarne pomoći žrtvama kojima je bila namenjena. Procenjuje se da je oko ¾ pošiljki bilo konfiskovano ili ukradeno od različitih somalijskih frakcija za sopstvene potrebe ili za dalju prodaju.¹⁴⁶⁵ Usled takvog stanja veliki broj stanovnika Somalije i dalje je ostajao bez osnovnih namirnica i medicinske pomoći. Procenjuje se da je tokom 1992. godine od gladi umrlo više od 300000 ljudi, oko 4,5 miliona je bilo izloženo gladi, a 1,2 miliona ljudi je bilo raseljeno.¹⁴⁶⁶

2.1.2. *Odobrenje intervencije i njeno sprovođenje*

Neuspeh UNSOM-a koja je bila zasnovana na principima mirovnih misija i zbog teške humanitarne situacije u Somaliji podstakle su generalnog sekretara UN da preporuči Savetu bezbednosti upotrebi ovlašćenja iz glave VII Povelje u

¹⁴⁶³ Security Council Resolution 775, 28 August 1992, para. 3. Na osnovu zahteva generalnog sekretara, Rezolucijom je odobreno slanje dodatnih 3500 UN mirovnjaka u cilju zaštite humanitarnih akcija. Treba istaći da frakcije koje su se borile u Somaliji nisu dale pristanak za dolazak ovih mirovnih trupa, što je kasnije otežavalo rad ove misije. Iako je Rezolucija usvojena na osnovu glave VII Povelje njome nije dat specijalan mandat UNSOM I snagama da upotrebe silu. Međutim, s obzirom da su mirovne snage poslate bez pristanka strana u sukobu, njima su vrata upotrebe sile radi omogućavanja raspodele humanitarne pomoći bila otvorena; Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 178.

¹⁴⁶⁴ Murphy S.D: *op. cit.*, pp. 222-223.

¹⁴⁶⁵ Tesón F: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997, p. 243.

¹⁴⁶⁶ Podaci navedeni prema : Abiew F.K: *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, The Hague-London-Boston, 1999, p. 162.

cilju rešavanja teške situacije u ovoj afričkoj državi. Prema shvatanju generalnog sekretara, cilj nove operacije je trebalo da bude stvaranje uslova za isporuku humanitarne pomoći, uključujući i razoružanje neregularnih snaga, kao i unapređenje procesa nacionalnog pomirenja kako bi se uklonio uzrok humanitarne nesreće.¹⁴⁶⁷ Vrlo značajan faktor za dalja dešavanja predstavljala je ponuda SAD da daju vojne trupe koje će osigurati dopremanje humanitarne pomoći u Somaliji.¹⁴⁶⁸ Imajući u vidu situaciju u Somaliji, stav generalnog sekretara i ponudu SAD, Savet bezbednosti je usvojio Rezoluciju 794¹⁴⁶⁹ kojom je odobrio humanitarnu intervenciju u Somaliji.¹⁴⁷⁰

U Rezoluciji Savet bezbednosti je istakao da "obim ljudske tragedije prouzrokovane sukobom u Somaliji, i njeno dalje pogoršanje usled prepreka u distribuciji humanitarne pomoći, predstavlja pretnju međunarodnom miru i bezbednosti"¹⁴⁷¹ i "postupajući na osnovu glave VII Povelje" ovlastio generalnog sekretara i države članice da, u saradnji sa njim, koriste "sva neophodna sredstva kako bi što je pre moguće stvorili bezbedno okruženje za pružanje humanitarne pomoći u Somaliji".¹⁴⁷²

¹⁴⁶⁷ Navedeno prema: Murphy S.D: op. cit., p. 223. Marfi primećuje da je generalni sekretar UN bio glavni katalizator intervencije u Somaliji. S obzirom da ovaj zvaničnik, na osnovu čl. 99. Povelje, ima pravo da Savetu bezbednosti skrene pažnju na one situacije koje mogu ugroziti međunarodni mir i bezbednost, aktivizam generalnog sekretara bi bio vrlo koristan za buduće humanitarne intervencije - zaključuje ovaj autor; Murphy S.D: op. cit., p. 326.

¹⁴⁶⁸ SAD nisu htele delovati unilateralno, već su želele odobrenje Saveta bezbednosti. Da takvog odobrenja nije bilo, odlazeća Bušova administracija ne bi intervenisala. To se najbolje može videti iz saopštenja portparola Bele kuće, koje je rekao: "Dok ne dobijemo naređenje od UN, naši planovi su ništa više od nacrti; Navedeno prema: Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society, Oxford-New York, 2000, p. 182.

¹⁴⁶⁹ Security Council Resolution 794, 3 December 1992. Povodom usvajanja Rezolucije 794 bivši generalni sekretar UN, B. Gali, je rekao da je Savet bezbednosti "ustanovio precedent u istoriji Ujedinjenih nacija: on je po prvi put odlučio da vojno interveniše u striktno humanitarne svrhe"; navedneo prema: Chesterman S: op. cit., p. 142.

¹⁴⁷⁰ Makinda (*Makinda*) smatra da stvaranje multinacionalnih snaga pod vođstvom SAD i njihovo slanje u Somaliju predstavlja rezultat poklapanja interesa generalnog sekretara Galija i bivšeg američkog predsednika Buša. Gali je bio frustriran nepostojivošću i nepouzdanošću somalijskih ratnih vođa koji su sprečavali raspoređivanje inicijalne misije UN (UNSOM I), dok je američki predsednik bio opterećen činjenicom da je novi svetski poredak, koji je identifikovan sa američkim vođstvom, u tom momentu karakterisala masovna glad dece u Somaliji; Makinda S.L: Seeking Peace from Chaos - Humanitarian Intervention in Somalia, London, 1993, p. 69.

¹⁴⁷¹ Security Council Resolution 794, 3 December 1992, Preamble, para. 3.

¹⁴⁷² Ibid., para. 10. Vajt navodi da u UN postoji konsenzus da izraz "sve neophodne mere" ili "sva neophodna sredstva" u kombinaciji sa "ovlašćenjem na osnovu glave VII" označava da je prisilna vojna

Na osnovu ponude SAD sklopljen je sporazum sa generalnim sekretarom UN o formiranju oružanih snaga koje će se starati o dopremanju humanitarne pomoći u Somaliji. Ove snage su nazvane Ujedinjene operativne snage (*Unified Task Force - UNITAF*) i u njima su SAD imale vodeću ulogu. Snage su bile pod komandom ove države koja je istovremeno dala 28000 vojnika, dok je ostalih dvadesetak država dalo još 17000 vojnika.¹⁴⁷³ Ove snage su imale zadatak da obezbede primenu Rezolucije 794 u misiji nazvanoj "Povratiti nadu" (eng. "*Restore Hope*"). Za slanje ovih snaga Savet bezbednosti nije tražio saglasnost somalijske vlade jer ona nije ni postojala.¹⁴⁷⁴ I one su relativno brzo raspoređene na terenu, doduše samo u južnom delu Somalije.

Kao što je rečeno, Savet bezbednosti je Rezolucijom 794 dao ovlašćenje državam da upotrebe "sva neophodna sredstva" kako bi obezbedile nesmetano pružanje humanitarne pomoći u Somaliji, što je svakako podrazumevalo i upotrebu oružane sile. To ovlašćenje je bitno razlikovalo ovu rezoluciju od Rezolucije 688 koja je usvojena povodom kurdske krize u Iraku.

Intervencija međunarodnih snaga pod komandom SAD je doprinela smirivanju nasilja i omogućila dostavljanje velikih količina humanitarne pomoći.¹⁴⁷⁵ Međutim, i pored značajnih rezultata na humanitarnom planu, UNITAF nije uspeo da unapredi opšte stanje u Somaliji. Generalni sekretar UN, B. Gali, je od samog početka želeo da UNITAF razoruža ratujuće frakcije, čemu su se SAD proti-

akcija dozvoljena; White N.D: The Legality of Bombing in the Name of Humanity, *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 5, 2000, no. 1, p. 31.

¹⁴⁷³ Navedeno prema podacima sa zvaničnog sajta OUN; <<http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unosomi.htm>>. Za razliku od rezolucije kojom je odobrena akcija Savezničkih snaga u Zalivskom ratu, Rezolucija 794 je predvidela sistem izveštaja kojim je Savetu bezbednosti omogućeno da nadzire operaciju i odluči o eventualnom nastavku operacije putem mirovnih snaga UN pod upravom generalnog sekretara. Pitanje je koliko je ova odredba o kontroli od strane UN zaista nametnula stvarna ograničenja snagama SAD, ali je bila dovoljna da zadovolji one države u Savetu bezbednosti koje su bile uzdržane da odobre bilo kakvu intervenciju u Somaliji; Crawford S.M: U.N. Humanitarian Intervention in Somalia, *Transnational Law and Contemporary Problems*, vol. 3, 1993, no. 1, p. 2-90.

¹⁴⁷⁴ Na taj način je izbegnuto vrlo škatljivo pitanje dobijanja saglasnosti vlade za preduzimanje humanitarne intervencije po ovlašćenju UN; Lepard B.D: op. cit., p. 182.

¹⁴⁷⁵ Murphy S.D: op. cit., p. 225. Po nekim procenama ova operacija američkih snaga je spasila 100000 života u Somaliji; Clarke W.-Herbst J: Somalia and the Future of Humanitarian Intervention, in Clarke W.-Herbst J. (ed.): *Learning from Somalia: The Lessons of Armed Humanitarian Intervention*, Colorado-Oxford, 1997, p. 252.

vile. Ova država je svoj mandat videla znatno uže ograničivši ga samo na osiguranje dopremanja humanitarne pomoći.¹⁴⁷⁶ Iako je napredak na humanitarnom planu bio evidentan, nasilje je i dalje nastavljeno a lokalni organi za održavanje mira i poretka u državi i dalje nisu bili uspostavljeni.

Zbog toga je generalni sekretar UN 3. marta 1993. godine predložio Saveću bezbednosti da se UNITAF transformiše u novu mirovnu misiju - UNOSOM II pod komandom UN, čiji bi glavni zadatak bio da obnove mir i stabilnost u Somaliji.¹⁴⁷⁷ UNOSOM II je uspostavljena Rezolucijom 814¹⁴⁷⁸ i ona je na terenu preuzele misiju od UNITAF-a početkom maja 1993. godine. Za raspoređivanje ovih snaga Savet bezbednosti nije dobio saglasnost mnogih važnih somalijskih frakcija, uključujući generala Ajdida.¹⁴⁷⁹ Rezolucijom 814, koja je predstavljala presek u praksi mirovnih operacija, Savet bezbednosti je na osnovu glave VII Povelje ovlastio snage UN na upotrebu silu radi ostvarivanja sledećeg mandata: stvaranja bezbednog okruženja širom Somalije, unapređenja procesa političkog pomirenja, obezbeđivanja vladavine prava, osiguranja poštovanja prekida vatre i razoružanja, omogućavanja dostavljanja humanitarne pomoći, i pomaganja povratka izbeglica i raseljenih lica.¹⁴⁸⁰

Dok je akcija koju je sproveo UNITAF na osnovu Rezolucije 794 u celini predstavljala humanitarnu intervenciju po odobrenju Saveta bezbednosti, za akciju koja je na osnovu Rezolucije 814 sprovedena od strane UNSOM II to se ne može tvrditi. Njen zadatak je bio daleko širi od ostviranja humanitarnih ciljeva.

¹⁴⁷⁶ Malik S.P.-Dorman A.M: United Nations and Military Intervention: A Study in the Politics of Contradiction, in Dorman A.M.-Otte T.G. (ed.): Military Intervention: From Gunboat Diplomacy to Humanitarian Intervention, Aldershot-Singapore-Sydney, 1995, p. 168.

¹⁴⁷⁷ Navedeno prema podacima sa zvaničnog sajta OUN; <<http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unosomi.htm>>.

¹⁴⁷⁸ UN Security Council Resolution 814, 26 March 1993. Kako Makinda ističe, UNSOM II predstavljau prvu mirovnu operaciju u istoriji UN gde su snage dobile ovlašćenje da upotrebe oružanu silu ne samo u samoodbrani već i radi ostvarenja svog mandata. Funkcionalno posmatrano, UNSOM II je bila misija na dva nivoa. Najpre, u situacijama gde upotreba sile nije bila potrebna ove snage su funkcionisale na principima klasičnih mirovnih misija (eng. *peacekeeping*). U okolnostima gde se ove snage morale upotrebiti oružje radi ostvarenja mandata koji im je dat rezolucijom Saveta bezbednosti one su predstavljale snage za nametanje mira (eng. *peace enforcement*); Makinda S.L.: op. cit., pp. 76-77.

¹⁴⁷⁹ Leopard B.D: op. cit., p. 182.

¹⁴⁸⁰ Makinda S.L.: op. cit., p. 76.

Imajući u vidu širok mandat ove misije UN, nepostojanje saglasnosti svih strana za njeno raspoređivanje i široko ovlašćenje za upotrebu sile ona se teško može uklopiti u pojam mirovnih operacija, mada je neki nazivaju mirovnim operacijama "treće generacije".¹⁴⁸¹ Ne ulazeći u dublju analizu pravne priroda takvih misija UN, čini se da UNSOM II, u segmentu koji se odnosi na obezbeđenje dopremanja humanitarne pomoći i pomaganje povratka izbeglica i raseljenih lica, ima elemente humanitarne intervencije.¹⁴⁸² Usled toga, u nastavku će biti nešto više rečeno o delovanju UNSOM II.

Iako su amerikanci i dalje ostali prisutni u okviru UNSOM II, bilo je jasno da su ove snage znatno slabije od UNITAF-a i bilo je samo pitanje vremena kada će one biti napadnute.¹⁴⁸³ Dok je UNITAF delovao na oko 40% somalijske teritorije i primarno se fokusirao na zaštitu humanitarnih operacija, UNOSOM II je delovao na čitavoj teritoriji Somalije i imao je pojačani naglasak na razoružavanje frakcija.¹⁴⁸⁴ Najveće neraspoloženje prema snagama UN je iskazivala frakcija koju je predvodio Ajdid, i već je 5. juna 1993. godine napadnut pakistanski kontingent (ubijeno 24 i ranjeno 57 mirovnjaka iz ove zemlje). Na osnovu izveštaja generalnog sekretara i zahteva Pakistana, Savet bezbednosti je usvojio Rezoluciju 837 kojom je osudio oružane napade na pripadnike mirovne misije UN o odobrio preduzimanje "svih neophodnih mera protiv svih odgovornih".¹⁴⁸⁵ I nakon toga dešavali su se napadi na pripadnike misije UN. Usled toga snage UN su se našle u nedoumici da li da upotrebe jaču silu protiv napadača ili da pokušaju putem pregovora sa svim frakcijama da ostvare sigurnost za snage na terenu. SAD su više naginjale prvoj opciji, a naročito su bile zainteresovane za hvatanje generala Ajdida. U avgustu 1993. godine četiri američka vojnika su stradala od postavlje-

¹⁴⁸¹ Gareis S.B.-Varwick J: op. cit., pp. 105-106.

¹⁴⁸² *Murphy* smatra da su akcije UNSOM II bile usmerene protiv oružanih jedinica somalijskih frakcija, usled čega one dolaze pod udar čl. 2(7) Povelje koji se odnosi na zabranu mešanja UN u unutrašnje poslove država članica; *Murphy S.D*: op. cit., p. 237.

¹⁴⁸³ *Wheeler N.J*: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 194.

¹⁴⁸⁴ *Makinda S.L*: op. cit., p. 76.

¹⁴⁸⁵ UN Security Council Resolution 837, 6 June 1993.

ne mine, da bi 3. oktobra prilikom pokušaja hapšenja Ajdida, snage ovog vođe odgovorile ubistvom 12 i ranjavanjem petnaestak američkih vojnika. Stradanja američkih vojnika su u Kongresu pokrenula debatu o povlačenju SAD iz Somalije. Naročito je bio uticajan video zapis na kome se vidi mrtvo telo američkog vojnika koga njegove ubice džipom vuku po ulicama Mogadiša. Američki predsednik Klinton je nakon toga izjavio da će se preduzeti hitne mere radi zaštite američkih vojnika u Somaliji, kao i to da će američke snage biti povučene do 31. marta 1994. godine. Evropske države su takođe povlačile svoje vojnike, a na njihovo mesto su slati vojnici iz azijskih i afričkih država.¹⁴⁸⁶ Međutim, snage u tom sastavu nisu uspele da sprovedu mandat iz Rezolucije 814, tako da je Savet bezbednosti u februaru 1994. godine suzio mandat ovoj misiji i smanjio njen brojni sastav. Shodno novoj rezolucije mandat ove misije bio je znatno bliži klasičnim zadacima mirovnih snaga.¹⁴⁸⁷ Krajem marta iste godine dve najjače frakcije u Somaliji su potpisale ugovor o primirju koji je pretežno poštovan, što je podstaklo povlačenje UNSOM II misije iz Somalije. U februaru 1995. godine postignut je sporazum između najznačajnijih somalijskih lidera o tranziciji u demokratsku državu čime su razlozi za misiju UN prestali i što je omogućilo donošenje odluke o povlačenju ove mirovne misije iz Somalije.¹⁴⁸⁸

2.1.3. Ocena intervencije

Nasuprot Rezoluciji 688, kod koje su tri članice glasale protiv a dve se uzdržale, svih 15 članica Savete bezbednosti je glasalo za Rezoluciju 794 kojom su snage pod komandom SAD ovlašćene da sprovedu vojnu akciju u Somaliji. Veliki broj članica Saveta bezbednosti glasao je pozitivno za Rezoluciju 794 imajući u vidu specifičnost stanja u Somaliji. Kvalifikacija situacije u Somaliji kao "jedinstvene", "osobite" i "izuzetne" predstavljala je ustupak Kini i Indiji kako ovaj

¹⁴⁸⁶ Abiew F.K: The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention, The Hague-London-Boston, 1999, p. 165.

¹⁴⁸⁷ Security Council Resolution 897, 4 February 1994.

¹⁴⁸⁸ Murphy S.D: op. cit., p. 236.

slučaj ne bi bio shvaćen kao presedan za buduće humanitarne intervencije. Obe ove države svoju podršku Rezoluciji su pravdale okolnošću da u Somaliji nije postojala vlada i da svojom rezolucijom Savet bezbednosti nije oslabio načelo unutrašnje nadležnosti iz čl. 2(7) Povelje.¹⁴⁸⁹

Situacija u Somaliji je specifična po tome što ljudska stradanja nisu imala ozbiljne prekogranične posledice, već su sami humanitarni problemi unutar Somalije učinili ovu krizu pitanjem od međunarodnog interesa. Rezolucija 794 izričito pominje glavu VII Povelje UN i direktno povezuje "ljudsku tragediju" u ovoj državi sa pretnjom međunarodnom miru i bezbednosti po čemu se razlikuje od Rezolucije 688 u kojoj je kao razlog za ugrožavanje međunarodnog mira i bezbednosti naveden masovan priliv kurdskih izbeglica u susedne zemlje.¹⁴⁹⁰ Razlog za donošenje odluke o preduzimanju humanitarne intervenciju u Somaliji predstavlja sama humanitarna kriza u okviru ove države, a ne njene posledice po susedne države.¹⁴⁹¹

Postoje i druge bitne razlike između Rezolucije 688 i Rezolucije 794. Kod prve rezolucije Savet nigde nije izričito naveo da postupa na osnovu glave VII Povelje, niti je ovlastio države na preduzimanje nekih prinudnih mera. U slučaju Somalije Savet bezbednosti je naveo da postupa na osnovu glave VII i ovlastio "generalnog sekretara i države članice ... da koriste sva neophodna sredstva kako bi što je moguće pre stvorile bezbedan ambijent za operacije humanitarne pomoći u Somaliji". Razlika je i u tome što se u Rezoluciji 688 pominje član 2(7) Povelje, dok u Rezoluciji 794 nema njegovog pominjanja, jer su Kina i Indija smatrale da zbog nepostojanja vlade u Somaliji nema kršenja načela nemešanja u unutrašnju nadležnost država.

¹⁴⁸⁹ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, pp. 186-187.

¹⁴⁹⁰ Vidovic R: op. cit., p. 39.

¹⁴⁹¹ Murphy S.D: op. cit., p. 240.

Intervencija u Somaliji služi kao precedent za realizaciju ovlašćenja Save-
ta bezbednosti da interveniše u humanitarne svrhe.¹⁴⁹² Malančuk je naziva "nor-
mativnom prekretnicom u praksi Saveta bezbednosti ka istinskoj humanitarnoj
intervenciji".¹⁴⁹³ Međutim, *Carcuras* poriče tako široki precedentni karakter
ove intervencije. On smatra da intervenciju u Somaliji ne treba tumačiti kao pre-
cedent za neograničenu, *carte blanche*, multilateralnu humanitarnu intervenciju.
Po njemu, posle ove intervencije sa sigurnošću se samo može reći da UN mogu
oružano intervenirati protiv države koja nema vladu kako bi se ublažila tragedija
izgladnelog i izmučenog stanovništva, čak i ako ta situacija ima samo ograničene
međunarodne reperkusije. Da li su Ujedinjene nacije spremne da idu tako daleko
i upotrebe silu protiv vlade koja je kriva za kršenje ljudskih prava u situacijama
koje su potpuno lišene eksternih reperkusija, ostaje da se vidi - pisao je ovaj autor
u vreme intervencije u Somaliji.¹⁴⁹⁴

Viler čak smatra da iako je humanitarna akcija u Somaliji otvorila nove
granice humanitarne intervencije, ona je u isto vreme označila i zaokret protiv ta-
kvih nastojanja. Debakl ove intervencije (on misli na UNSOM II, *prim. N.R.*) i
smrt američkih vojnika doveli su do toga da je tokom proleća 1994. godine Klin-
tonova administracija osala pasivna i posmatrala stradanje oko milion ljudi u Ru-
andi.¹⁴⁹⁵ Pored toga, intervencija u Somaliji se kritikuje i zbog nedostataka ozbilj-
ne dugotrajne strategije.¹⁴⁹⁶

¹⁴⁹² Murphy S.D: op. cit., p. 242. Treba reći da je pre toga (13. avgust 1992. godine) Savet bezbednosti -
Rezolucijom 770 odobrio upotrebu "svih potrebnih mera" radi omogućavanja dopremanja humanita-
rne pomoći u Bosni i hercegovini ali, zbog uzdržanosti država članica, te mere nisu sprovedene u
praksi.

¹⁴⁹³ Malanczuk P: op. cit., p. 24.

¹⁴⁹⁴ Tzartzouras M.E: op. cit., p. 222.

¹⁴⁹⁵ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New
York, 2000, p. 172.

¹⁴⁹⁶ Roberts A: *Humanitarian War: Military Intervention and Human Rights*, *International Affairs*, vol. 69,
1993, no. 3, p. 441.

2.2. Intervencija u Bosni i Hercegovini (1992-1995)

Intervencija u Bosni i Hercegovini predstavlja prvu humanitarnu intervenciju koja je nakon Drugog svetskog rata preduzeta u nekoj evropskoj državi. Ona je specifična po tome što se sastojala iz čitavog niza različitih akcija čiji cilj je bio zaštita pojedinih kategorija ugroženog stanovništva u ovoj državi.

2.2.1. Pozadina intervencije

Bosna i Hercegovina je predstavljala jednu od šest republika u bivšoj SFRJ. Ona je bila specifična po tome što su u njoj živele tri etničke grupe Muslimani (43,7%), Srbi (31,3%) i Hrvati (17,2%) među kojima su u periodu socijalizma, pre svega zbog jednopartijskog sistema, postojali skladni odnosi.

Međutim, nestankom socijalizma i pojavom višepartijskog sistema, zasnovanog uglavnom na nacionalno orijentisanim strankama, dolazi do postepenog zaoštavanja odnosa između etničkih grupa u Bosni i Hercegovini. Do eskalacije nezadovoljstva dolazi naročito nakon referenduma o nezavisnosti ove republike koji je održan 29. februara i 1. marta 1992. godine i proglašenja nezavisnosti od strane vlade Bosne i Hercegovine. Ubrzo nakon toga Bosna i Hercegovina je dobila priznanje od najvažnijih država i primljena u članstvo UN. Srbi u Bosni su bili oštri protivnici takvog razvoja situacije i nastojali su da spreče centralnu vladu da proširi vlast na teritorije za koje su smatrali da treba da pripadnu Srbima. Muslimani i Hrvati su se suprotstavljali takvim pretenzijama srpske strane, ali su se i ove dve etničke grupe međusobno sukobljavale ne uspevajući da na drugi način reše svoje probleme.

Da situacija bude još teža, svaka od ovih grupa je dobijala političku, finansijsku i vojnu pomoć od susednih ili drugih država. Rat u Bosni i Hercegovini je bio nezaobilazna posledica oružanih sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj, s tim što je on bio specifičan zbog postojanja tri strane sa različitim interesima. Istorijska dešavanja, naročito ona u Drugom svetskom ratu, bila su značajan faktor za otpočinjanje sukoba, kao i za ponašanje strana i pojedinaca u njemu.

Oružani sukob u Bosni i Hercegovini je bio složene prirode – imao je karakter i međunarodnog i nemeđunarodnog sukoba.¹⁴⁹⁷ S obzirom da su suprotstavljene strane u Bosni bile različite vere, sukob je imao i verski karakter.

Ovaj oružani sukob je bio ispunjen brojnim zločinima, uključujući neselektivne napade na civile i civilne objekte, mučenje civilnog stanovništva, opsade gradova u kojima su se nalazili izgladneli civili, silovanja kao instrument ratovanja, i nehumano postupanje sa ratnim zarobljenicima. Za rat u Bosni i Hercegovini se vezuje i izraz "etničko čišćenje" koji označava eliminaciju članova jedne etničke grupe njihovim ubijanjem ili nasilnim proterivanjem od strane druge etničke grupe pod čijom kontrolom se trenutno nalazi data teritorija. Iako nijedna strana u bosanskom sukobu nije bila čistih ruku, većinu zločina su počinile srpske snage.¹⁴⁹⁸

Nehumana dešavanja u ovom sukobu privukla su pažnju UN, najpre Komisije za ljudska prava, a potom i Saveta bezbednosti.

2.2.2. Odobrenje intervencije i njeno sprovođenje

Postojao je pritisak muslimanskih zemalja na Savet bezbednosti da preduzme čvršću akciju protiv bosanskih Srba. To je rezultiralo usvajanjem Rezolucije 770 u kojoj je istaknuto da "situacija u Bosni i Hercegovini predstavlja pretnju međunarodnom miru i bezbednosti i da je pružanje humanitarne pomoći u Bosni i Hercegovini značajan element napora Saveta ka ponovnom uspostavljanju međunarodnog mira i bezbednosti na tom području".¹⁴⁹⁹ Delujući shodno glavi VII,

¹⁴⁹⁷ O karakteru sukoba u Bosni i Hercegovini videti: Radivojević Z: Kvalifikacija oružanog sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, Međunarodna politika, br. 1123, 2006, str. 14-18.

¹⁴⁹⁸ Murphy S.D: op. cit., p. 200.

¹⁴⁹⁹ UN Security Council Resolution 770, 13 August 1992, Preamble. U debati u Savetu bezbednosti koja je prethodila usvajanju ove rezolucije neke države koje su bile skeptične u pogledu unilateralne humanitarne intervencije, priznale su da situacija u Bosni i Hercegovini zahteva kolektivnu intervenciju UN. Tako je indijski predstavnik istakao da očajni položaj u kojem se nalazi civilno stanovništvo zahteva hitan odgovor koji ne isključuje ni upotrebu sile. Zimbabve je smatrao da u jugoslovenskoj krizi može biti preduzeta svaka neophodna akcija, uključujući i kolektivnu prinudnu akciju UN. Ekvador je smatrao da su države u odgovoru na poziv Saveta bezbednosti ovlašćene da upotrebe sva sredstva koja su neophodna za postizanje specifičnih ciljeva u Bosni i Hercegovini.

Savet bezbednosti je pozvao države da, pojedinačno ili putem regionalnih organizacija, a u koordinaciji sa UN, *preduzmu sve potrebne mere (podvukao N.R.)* kako bi se humanitarnim organizacijama olakšalo dopremanje pomoći civilima u svim delovima Bosne i Hercegovine.¹⁵⁰⁰

Kao što se može videti u ovom slučaju je upotrebljena mnogo šira i jasnija formulacija nego u Rezoluciji 688 o humanitarnoj krizi u Iraku, i ona je predstavljala osnov zainteresovanim državama da pribegnu vojnoj intervenciji. Rezolucijom 770 Savet bezbednosti je po prvi put u svojoj praksi ovlastio države da upotrebe sile radi dopremanja humanitarne pomoći.¹⁵⁰¹ Iako je planirano da se radi zaštite humanitarnih konvoja više hiljada NATO vojnika rasporedi u Bosni i Hercegovini, jedini korak koji je preduzet u septembru 1992. godine bilo je proširenje mandata UNPROFOR-a¹⁵⁰² na zaštitu humanitarnih isporuka i transporta oslobođenih zarobljenika.¹⁵⁰³ Međutim, zbog nedovoljnog vojnog kapaciteta snage UNPROFOR-a su izbegavale da upotrebe silu jer je to "bilo politički nepoželjno, usled povećanog rizika za stradanje vojnika".¹⁵⁰⁴ Za razliku od postupka SAD

Stavovi ovih država navedeni prema: Abiew F.K: *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, The Hague-London-Boston, 1999, pp. 186-187.

¹⁵⁰⁰ UN Security Council Resolution 770, 13 August 1992, para. 2.

¹⁵⁰¹ Naredni put Savet bezbednosti je to učinio u decembru 1992. godine Rezolucijom 794, kojom je ovlastio vojne snage na čelu sa SAD da postupe na isti način u Somaliji.

¹⁵⁰² Februara 1992. godine, Savet bezbednosti je Rezolucijom 743 ustanovio UNPROFOR (*UN Protection Force*) sa mandatom da "stvori stanje mira i bezbednosti koje je potrebno za pregovore o sveobuhvatnom rešavanju jugoslovenske krize". U početku je njegovo sedište bilo u Sarajevu, a početni mandat mu je bio patroliranje u Hrvatskoj između hrvatskih oružanih snaga i srpskih snaga u Krajini. Nakon izbijanja neprijateljstva u Bosni i Hercegovini sedište se pomera u Beograd, a potom u Zagreb. Većim brojem rezolucija Saveta bezbednosti mandat UNPROFOR-a je proširivan, kako teritorijalno (na Bosnu i Hercegovinu i Makedoniju) tako i funkcionalno (otvaranje sarajevskog aerodroma, nadgledanje "ružičastih zona", kontrola zabrane letova i dr).

¹⁵⁰³ UN Security Council Resolution 776, 14 September 1992, para. 2. Interesantno je istaći da, iako daje ovakav mandat UNPROFOR-u, ova rezolucija se ne poziva na glavu VII Povelje, pošto su ove trupe u Bosni i Hercegovini raspoređene uz pristanak ratujućih strana; Ramsbotham O.-Woodhouse T: op. cit., p. 179.

¹⁵⁰⁴ Abiew F.K: *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, The Hague-London-Boston, 1999, p. 185. UNPROFOR je bio i nezgodnoj situaciji. Izbegavanje upotrebe oružane sile je predstavljalo izdaju njegovog mandata; upotreba sila bi mogla da učini UNPROFOR stranom u sukobu koja nije bila opremljena za borbu; Ramsbotham O.-Woodhouse T: op. cit., p. 184. Kofi Anan ističe da "suočen sa izostankom saglasnosti svih strana u sukobu, a naročito bosanskih Srba, mandat UNPROFOR-a je postepeno proširivan kako bi se uključili i elementi prinude"; Annan K.A: *Peacekeeping, Military Intervention, and National Sovereignty in Internal Armed Conflict*, in Moore J. (ed.): *Hard Choices: Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention*, Lanham-Boulder-New York-Oxford, 1998, p. 67.

i UN u Somaliji nekoliko meseci kasnije, nijedna država nije bila zainteresovana da organizuje multinacionalnu intervenciju u Bosni.¹⁵⁰⁵ Kako Abju kaže, "Rezolucija 770 je obećala više nego što su vlade bile voljne da učine" i zato tada nisu preduzete "sve neophodne mere" koje je Rezolucija dopuštala.¹⁵⁰⁶ Kako neki primjećuju Rezolucija 770 i njena implementacija jasno su pokazale uzdržanost stalnih članova Saveta bezbednosti od uplitanja u složeni rat u Bosni i Hercegovini.¹⁵⁰⁷ Klinton se u predsedničkoj kampanji tokom 1992. godine zalagao za skidanje embarga na isporuku oružja bosanskoj vladi i upotrebu vazdušnih napada protiv bosanskih Srba radi sprečavanja etničkog čišćenja. Međutim, tome su se oštro protivile Velika Britanija i Francuska, plašeći se za bezbednost svojih vojnika i humanitarnih radnika u Bosni i Hercegovini.¹⁵⁰⁸

Dakle, može se videti da iako je Rezolucija 770 dala mandat za upotrebu oružane sile u humanitarne svrhe, države (i međunarodne organizacije) su bile uzdržane da mandat iskoriste.

Suočen sa nedovoljnom zaštitom muslimanskih civila, Savet bezbednosti je oktobra 1992. godine za vojne vazduhoplove nametnuo "zonu zabranjenih letova" (eng. "*no-fly zone*") u Bosni i Hercegovini sa ciljem da spreči srpsku opstrukciju u dostavljanju humanitarne pomoći.¹⁵⁰⁹ Tom istom rezolucijom UNPROFOR je dobio jedino ovlašćenje da kontroliše poštovanje uvedene zabrane. Pošto se pokazalo da je sprovođenje takve odluke vrlo teško, Savet bezbednosti je otišao korak dalje i zabranio letove svih vazduhoplova u Bosni i Hercegovini, ali je sada dao ovlašćenje državama članicama da, pojedinačno ili preko regionalnih organizacija, preduzmu "sve neophodne mere u vazdušnom prostoru Republike Bosne i Hercegovine u slučaju budućih kršenja zabrane letova".¹⁵¹⁰ NA-

¹⁵⁰⁵ Murphy S.D: op. cit., p. 204.

¹⁵⁰⁶ Abiew F.K: The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention, The Hague-London-Boston, 1999, p. 184.

¹⁵⁰⁷ Malik S.P.-Dorman A.M: op. cit., p. 174.

¹⁵⁰⁸ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 252.

¹⁵⁰⁹ UN Security Council Resolution 781, 9 October 1992.

¹⁵¹⁰ UN Security Council Resolution 816, 31 March 1993.

TO je prihvatio da obezbedi vazдушnu podršku za sprovođenje zabrane i vazdušne snage ove Alijanse su preduzele seriju bombardovanja i drugih vojnih akcija protiv položaja bosanskih Srba.¹⁵¹¹

Imajući u vidu zaštićene zone u Iraku, UN su smatrale da tu praksu treba primeniti i u Bosni i Hercegovini. Prvi korak je preduzet usvajanjem Rezolucije 819 kojom je Srebrenica proglašena zaštićenom zonom (*eng. safe area*).¹⁵¹² Mesec dana kasnije, novom rezolucijom Savet bezbednosti je još pet područja u Bosni i Hercegovini proglasio zaštićenim zonama: Sarajevo, Bihać, Tuzlu, Žepu i Goražde.¹⁵¹³ Rezolucijama je protiv ovih zona zabranjen svaki oružani napad ili bilo koji drugi neprijateljski akt. Međutim, ni jedna rezolucija nije predvidela prinudne mere za slučaj povrede ovih zona.

U cilju otklanjanja tog nedostatka, usvojena je Rezolucija 836 kojom se UNPROFOR-u proširuje mandat u tom smislu.¹⁵¹⁴ U paragrafu 5 Rezolucije odlučeno je da se "proširi mandat UNPROFOR-a kako bi on mogao ... da odvrća napade na zaštićene zone, prati prekid vatre, radi na povlačenju vojnih ili paravojnih jedinica ... i zauzima ključne punktove na toj teritoriji ...". Značajan je i paragraf 9 kojim Savet bezbednosti "ovlašćuje UNPROFOR, pored njegovog mandata predviđenog rezolucijama 770 (1992) i 776 (1992), da u ostvarivanju svog mandata definisanog u paragrafu 5 ove rezolucije, delujući u samoodbrani, preduzima potrebne mere, uključujući i upotrebu sile, kao odgovor na bombardovanje zaštićenih zona od bilo koje strane ili na oružane upade u njih ...".¹⁵¹⁵ Pored

¹⁵¹¹ Tesón F: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997, pp. 263-264.

¹⁵¹² UN Security Council Resolution 819, 16 April 1993.

¹⁵¹³ UN Security Council Resolution 824, 6 May 1993. Giljo (*Guillot*) smatra da je stvaranje zaštićenih zona UN, umesto neutralizovanih zona definisanih čl. 15 Četvrte Ženevske konvencije, dovelo ne samo do konfuzije između vojnih i humanitarnih ciljeva u mandatu UNPROFOR-a, već i do nepoštovanja međunarodnog humanitarnog prava. Na taj način jedina stvar koju su snage UN mogle da učine bilo je zamrzavanje situacije, što je pomoglo gospodarima rata da nametnu svoju volju; Guillot P: *France, Peacekeeping and Humanitarian Intervention*, *Interantional Peacekeeping* vol. 1, Spring 1994, no. 1, p. 36.

¹⁵¹⁴ UN Security Council Resolution 836, 4 June 1993.

¹⁵¹⁵ K. Anan je neuspeh UNPROFOR-a u očuvanju zaštićenih zona pravdao time da Savet bezbednosti u svojim rezolucijama nikada nije zatražio od UN da "zaštite" ili "odbrane" ove zone, već jedino da - svojim prisustvom "odvrate napade" na zaštićene zone; Annan K.A: *Peacekeeping, Military Inter-*

toga, paragraf 10 je ovlastio države da "delujući na nacionalnom nivou ili putem regionalnih organizacija ili aranžmana, mogu upotrebom vazduhoplovnih snaga u i oko zaštićenih zona u Republici Bosni i Hercegovini, na osnovu ovlašćenja Saveta bezbednosti i u tesnoj koordinaciji sa generalnim sekretarom i UNPROFOR-om, preduzeti sve neophodne mere, kao podršku UNPROFOR-u u ostvarivanju njegovog mandata iz paragrafa 5 i 9 ove rezolucije".¹⁵¹⁶ Treba istaći da je za svoje akcije UNPROFOR dobio saglasnost vlade Bosne i Hercegovine, ali nikada nije dobio punu saglasnost bosanskih Srba.¹⁵¹⁷ Sve to je zahtevalo značajno povećanje broja vojnika na terenu i, po proceni Sekretarijat UN, za demilitarizaciju i odbranu zaštićenih zona bilo je neophodno dodatnih 32000 vojnika. Međutim u Bosnu je poslato samo 3500 dodatnih trupa što je bilo nedovoljno.¹⁵¹⁸

Nakon incidenta na pijaci u Sarajevu početkom februara 1994. godine, za koji su okrivljeni Srbi, NATO je zatražio povlačenje srpske artiljerije oko Sarajeva na razdaljinu od 12 milja od centra Sarajeva, što su Srbi ispoštovali. Nakon sprečavanja francuskih pripadnika UNPROFOR-a da uđu u Maglaj, NATO je po prvi put 13. marta 1994. godine izvršio vazdušne napada ne položaje srpske artiljerije oko tog grada.¹⁵¹⁹ Potom je aprila 1994. godine NATO izvršio vazdušno bombardovanje srpskih pozicija oko Goražda, da bi napadi bili ponovljeni novembra 1994. godine. U maju 1995. godine Srbi ponovo dovlače svoju artiljeriju oko Sarajeva na šta NATO odgovara vazdušnim napadima širih razmera. Srpske jedinice pokušavaju da se zaštite od tih napada zarobljavanjem pripadnika UNPROFOR-a koji su im poslužili kao živi štit. Usled pojačanog pritiska NATO-a i poraza na frontu od bosanskih snaga, Srbi postepeno oslobađaju zarobljene mirovnjake.

vention, and National Sovereignty in Internal Armed Conflict, in Moore J. (ed.): *Hard Choices: Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention*, Lanham-Boulder-New York-Oxford, 1998, p. 67.

¹⁵¹⁶ Račić podvlači da je dato ovlašćenje dosta precizno kako u pogledu snaga koje se mogu koristiti, tako i u pogledu oblasti u kojima se može dejstvovati; Račić O: NATO: napuštanje pravnih normi osnivačkih ugovora, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 116.

¹⁵¹⁷ Lepard B.D: op. cit., p. 182.

¹⁵¹⁸ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 254.

¹⁵¹⁹ Murphy S.D: op. cit., p. 208.

Napadi NATO-a su pojačani u avgustu kada su bombardovani magacini municije, komandna i kontrolna mesta, fabrike oružja i skladišta goriva. Rusija se protivila tako masovnim napadima sa vrlo širokim krugom meta. Međutim, ti napadi, koji su često bili beskorisni za zaštitu civila u zaštićenim zonama, znatno su oslabili vojnu poziciju Srba u Bosni i Hercegovini, što je u novembru 1995. godine dovelo do potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma.¹⁵²⁰

2.2.3. Ocena intervencije

I humanitarna intervencija u Bosni i Hercegovini ima svoje specifičnosti. Ona je predstavljala deo jedne šire aktivnosti UN u ovoj bivšoj jugoslovenskoj republici. U Bosni i Hercegovini bile su već prisutne UNPROFOR snage čiji se prvobitni mandat sastojao u nadgledanju sporazuma o primirju i vršenju nadzora nad teškim naoružanjem sukobljenih strana.¹⁵²¹ Međutim, iako je intervencija u Bosni i Hercegovini imala dvostruki cilj - da zaustavi svireposti i da natera bosanske Srbe da prihvate mir - ona predstavlja primer humanitarne intervencije.¹⁵²² Situacija u Bosni je pokazala spremnost Saveta bezbednosti da odobri upotrebu oružane sile iz humanitarnih razloga.¹⁵²³

Intervencija u Bosni i Hercegovini specifična je i po tome što Savet bezbednosti nije ovlastio samo jednu državu (kao što je to bio slučaj u Somaliji i Ruandi) već je ovlastio sve zainteresovane države da pojedinačno ili u sklopu regionalnih organizacija preduzmu mere potrebne za ostvarivanje humanitarnih ciljeva, a značajna ovlašćenja je dobio i UNPROFOR. Pored toga, napred pomenuti subjekti ovlašćenja nisu dobili samo jednom rezolucijom već su ona davana ni-

¹⁵²⁰ Thomas C.-Reader M: Human Rights and Intervention: A Case for Caution, in Pieterse J.N: World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond, The Hague, 1998, p. 119 .

¹⁵²¹ Murphy S.D: op. cit., p. 203.

¹⁵²² Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997. pp. 262, 266.

¹⁵²³ Abiew F.K: The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention, The Hague-London-Boston, 1999, p. 189.

zom sukcesivnih rezolucija Saveta bezbednosti (770, 776, 781, 816, 819, 824 i 836).

U Bosni i Hercegovini su preduzimate različite aktivnosti država koje potpadaju pod domašaj zabrane upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje UN, i to: a) vojno sprovođenje zabrane letova i stvaranje zone bez teškog naoružanja oko Sarajeva; b) bacanje hrane i lekova iz vazduha u enklavama nastanjenim Muslimanima; c) pretnja i upotreba sile radi osigura bezbednost šest zaštićenih zona. Pored toga, i UNPROFOR je imao neka ovlašćenja koja tradicionalno mirovne misije UN ne poseduju. Tako su ove snage u Bosni i Hercegovini imale mandat da štite humanitarne konvoje, kao i da pružaju oružanu zaštitu određenim zonama, čime su te akcije došle u konflikt sa zabranom mešanja u unutrašnje poslove država članica koja je sadržana u čl. 2(7) Povelje UN.¹⁵²⁴ Države i UNPROFOR su odobrenje za takve akcije dobile od Saveta bezbednosti koje je manifestovano u nizu rezolucija ovog organa, u protivnom te akcije bi predstavljale povredu međunarodnog prava.

Humanitarna intervencija u Bosni i Hercegovini je ostvarila neke svoje ciljeve, pre svega omogućavanje dopremanja humanitarne pomoći ugroženom stanovništvu i uklanjanje opsade Sarajeva, ali je zakazala u pogledu osiguranja zaštićenih zona, što najbolje ilustruje primer Srebrenice.

2.3. Intervencija u Ruandi (1994)

Bilo je dosta primera gde je humanitarna intervencija bila neophodna, ali nije preduzeta. Ruanda, pak, predstavlja primer zakasnele humanitarne intervencije. Francuska je po odobrenju OUN-a intervenisala u ovoj afričkoj državi tak kada su masovna stradanja ruandskog stanovništva bila, uglavnom, okončana.

¹⁵²⁴ Murphy S.D: op. cit., p. 213.

2.3.1. Pozadina intervencije

U Ruandi su živela dva plemena od kojih je jedno posedovalo stoku i tradicionalno predstavljalo političku i ekonomsku elitu - Tutsi, i pleme Hutu, čiji su se pripadnici pretežno bavili zemljoradnjom. Oba plemena su govorila istim jezikom, a njihova različita politička i ekonomska snaga nije izazivala međuplemenske konflikte. Međutim, Belgija, kao kolonijalna sila koja je upravljala Ruandom, svojom odlukom da manjinske Tutse proglasi "civilizovanim", nasuprot pripadnicima Hutu plemena koje je smatrala inferiornim, dovelo je do potenciranje razlika među ovim grupama i do njihove međusobne netrpeljivosti. Belgijanci su na političke funkcije postavljali samo pripadnike Tutsija što je izazivalo nezadovoljstvo Hutua, koje je kulminiralo ustankom 1959. godine. Ustanak je 1961. godine doveo do povlačenja Belgije iz ove kolonije i stavljanja Ruande pod starateljstvo UN. Pod nadzorom UN u Ruandi je sproveden referendum na kome su pobedili Hutu i ova država je postala nezavisna 1962. godine. Tokom ustanka 1959. godine pobijeno je oko 20000, a u susedne zemlje proterano oko 160000 Tutsija, a slična sudbina je zadesila ovo pleme kada su emigranti pokušali da preuzmu vlast od Hutua 1963. godine. Zločini koji su tom prilikom izvršeni pored sa istrebljenjem Jevreja od strane nacista. Sve do 1973. godine na čelu Ruande je bio Kajibanda (*Kayibanda*), koga je vojnim udarom srušio general Habiarimana (*Habyarimana*). Novi lider je glavnu podršku imao od Hutua sa severa koji su, za razliku od njihovih saplemenika sa juga Ruande, bili pomirljiviji prema Tutsima. Ipak, Tutsi, naročito oni u egzilu, nisu bili zadovoljni političkim stanjem u Ruandi i oktobra 1990. godine formiraju Ruandski patriotski blok (RPF) u cilju poboljšanja položaja Tutsija u Ruandi. Predsednik Habiarimana je vodio pomirljivu politiku jer je bio opterećen postojanjem RPF i međunarodnim zahtevima za demokratizacijom Ruande. Nakon što je dovoljno ojačao, RPF je oktobra 1991. vojnim putem pokušao da promenu situaciju u Ruandi, u čemu je osujećen od vladinih snaga, potpomognutih od strane Francuske, Belgije i Zaira. Međutim, usled pritiska afričkih zemalja *Habyarimana* je otpočeo pregovore sa RPF koji su re-

zultirali potpisivanjem mirovnog ugovora avgusta 1993. godine u Aruši.¹⁵²⁵ U cilju nadgledanja primene ovog ugovora, Savet bezbednosti je 5. oktobra 1993. godine¹⁵²⁶ ustanovio mirovne snage za Ruandu (UNAMIR).¹⁵²⁷

U Ruandi se kriza ponovo rasplamsala nakon ubistva predsednika Habiarimana (6. aprila 1994. godine), što je rezultiralo ponovnim obnavljanjem građanskog rata između Ruandskog patriotskog fronta (*RPF*), koga su podupirali Tutsi, i ruandske vlade u kojoj je dominirala Hutu etnička grupa. Treba istaći da su od novembra 1993. godine u Ruandi već nalazio kontigent mirovnih snaga (UNAMIR), koji je imao 2700 posmatrača, čiji je zadatak bio nadgledanje preki-da vatre između vladinih snaga i *RPF* koji je postignut avgusta 1993. godine. Prema izveštaju Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, tokom aprila 1994. godine ubijeno je na desetine hiljada stanovnika ove države. Slabo naoružane mirovne trupe sa uskim mandatom nisu bile u stanju da spreče te zločine, a čak je i njihova sigurnost bila ugrožena.¹⁵²⁸ Zbog toga su pojedine države odlučile da povuku svoje vojnike iz mirovne misije u Ruandi (Belgija, Bangladeš).¹⁵²⁹ Savet bezbednosti nikada nije razmatrao pitanje izmene mandata UNAMIR-a od mirovne misije ka misiji preventivne humanitarne intervencije.¹⁵³⁰ U to vreme Savet bezbednosti je bio preokupiran dešavanjima u Bosni i Somaliji, a u SAD se naglo povećala opozicija učešću u mirovnim misijama zbog stradanja američkih vojnika u Somaliji koje se desilo u to vreme. Kako bi smanjio stradanje mirovnjaka, Savet

¹⁵²⁵ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 210.

¹⁵²⁶ UN Security Council Resolution 872, 5 October 1993.

¹⁵²⁷ Više o ovoj misiji i njenim slabostima videti: Dallaire R.A: *The End of Innocence: Rwanda 1994*, in Moore J. (ed.): *Hard Choices: Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention*, Lanham-Boulder-New York-Oxford, 1998, pp. 71-86. Autor članka je kanadski general koji je bio komandant mirovnih trupa UN u Ruandi.

¹⁵²⁸ Generalni sekretar UN, B. Gali, je imao na raspolaganju tri opcije: značajno povećanje broja mirovnjaka i proširenje njihovog mandata, smanjenje postojećeg broja vojnika na oko 300 sa ciljem da se pregovara sa zaraćenim stranama oko dopremanja humanitarne pomoći, i potpuno povlačenje mirovne misije iz Ruande; navedeno prema: Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 220.

¹⁵²⁹ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, p. 219.

¹⁵³⁰ *Ibid.*, p. 238.

bezbednosti je 21. aprila, na osnovu izveštaja generalnog sekretara UN od prethodnog dana, odlučio da njihov broj u Ruandi smanji na 270.¹⁵³¹

O kakvoj se katastrofu Ruandi radilo najbolje se može videti iz izveštaja generalnog sekretara UN, B. Galija, koji je 31. maja 1994. godine podneo Savetu bezbednosti. U Izveštaju je stajalo da se procene o ubijenim Ruandanima kreću od 250000 do 500000, što je po njemu u odnosu na naciju od 7 miliona srazmerno ubistvu 2-4 miliona ljudi u Francuskoj ili 9-18 miliona u SAD.¹⁵³² I nakon takvih saznanja nijedna država nije izrazila spremnost da preduzme vojnu akcije radi zaštite ruandskih civila.

U to vreme javno mnjenje pojedinih država shvata ozbiljnost situacije u Ruandi, ali njihove države izbegavaju odgovornost zbog pasivnosti u sprečavanju tih stradanja. Tako se Klintonova administracija mobiliše protiv onih vlada, NVO i medija koji stradanja u Ruandi označavaju kao genocid. SAD su izbegavale da za stradanja u Ruandi upotrebe reč "genocid" čime su, na neki način, želele lakše opravdati svoju neaktivnost povodom nemilih dešavanja.¹⁵³³ I u Savetu bezbednosti, osim Češke, Španije i Argentine, države nisu bile voljne da situaciji u Ruandi okvalifikuju kao genocid, a naročito su se tome protivile SAD, Kina i Velika Britanija.¹⁵³⁴

Stradanja u Ruandi su se nastavila i tokom juna 1994. godine što je po nekim procenama dovela do brojke između 500 hiljada i milion ubijenih civila iz redova Tutsija i umerenih Hutua. Pored toga, procene se da je oko 2 miliona ljudi izbeglo u susedne zemlje, a oko 1,8 miliona je bilo raseljeno unutar same Ruande. S obzirom da je Ruanda pre rata imala oko 8 miliona stanovnika može se pri-

¹⁵³¹ UN Security Council Resolution 912, 21 April 1994. Savet bezbednosti je doneo takvu rezoluciju iako je komandant snaga UN u Ruandi, general Daler (*Dallaire*), zahtevao dodatne snage kako bi sprečio započeta stradanja; Jones B.D: op. cit., p. 230.

¹⁵³² U.N. Doc S/1994/640, 31 May 1994; navedeno prema: Tesón F: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997, p. 259.

¹⁵³³ Tesón F: *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997, p. 260.

¹⁵³⁴ Wheeler N.J: *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society*, Oxford-New York, 2000, pp. 224-225.

metiti da je oko 50% njenog predratnog stanovništva bilo teško pogodeno ratnim zbivanjima.¹⁵³⁵

2.3.2. *Odobrenje intervencije i njeno sprovođenje*

Uvidevši razmere katastrofe u Ruandi, Savet bezbednosti je 17. maja jednoglasno doneo rezoluciju u kojoj je istakao da "nastavak stanja u Ruandi predstavlja pretnju miru i bezbednosti u regionu" i odlučio da u ovu zemlju pošalje 5500 vojnika, sa mandatom zaštite humanitarne pomoći i osoblja koje tu pomoć pruža (UNAMIR II).¹⁵³⁶ Zbog uzdržanosti članica, naročito zapadnih država, nije se mogao obezbediti toliki broj vojnika. Neke afričke države su bile spremne da daju svoje vojnike, ali nisu imale potrebnu opremu i finansijska sredstva.¹⁵³⁷ Novom rezolucijom Savet bezbednosti je ustanovio dinamiku rasporeda mirovnih trupa u Ruandi i njihov precizniji mandat, ali su potrebna sredstva i oprema i dalje nedostajala, što je sve zahtevalo dodatno vreme za njihovo prikupljanje.¹⁵³⁸

S obzirom na nemogućnost brzog formiranja mirovnih trupa UN, Francuska je Savetu bezbednosti predložila da njene snage individualno intervenišu u Ruandi. Francuska je za svoju intervenciju iznela pet uslova, od kojih se na prvom mestu nalazilo odobrenje Saveta bezbednosti.¹⁵³⁹ I francuski ministar odbrane Leotar, je izjavio da Francuska neće delovati sama, već je za to neophodno dobijanje mandata međunarodne zajednice.¹⁵⁴⁰

¹⁵³⁵ Podaci navedeni prema: B. Krivokapić: Međunarodni krivični tribunal za Ruandu, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol. 44, 1997, br. 1, str. 74.

¹⁵³⁶ UN Security Council Resolution 918, 17 May 1994, paras. 4 i 5.

¹⁵³⁷ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 229. Za kašnjenje u slanju trupa UN u Ruandu velikim delom su krive SAD koje su, pod uticajem njihovog neslavnog napuštanja Somalije, bile obazrive i izbegavale uvlačenje u vojnu operaciju koja je imala mali direktni efekat na interese ove sile; Thomas C.-Reader M: op. cit., p. 121.

¹⁵³⁸ UN Security Council Resolution 925, 8 June 1994.

¹⁵³⁹ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, p. 231.

¹⁵⁴⁰ Murphy S.D: op. cit., p. 249.

Savet je razmotrio zahtev Francuske i odobrio njenu misiju u Ruandi sa mandatom od dva meseca.¹⁵⁴¹ Ta misija je nazvana "Tirkizna operacija" (eng. "Operation Turquoise") i za nekoliko dana 2500 francuskih vojnika je stiglo u Ruandu. U Rezoluciji 929 je naglašen "striktno humanitarni karakter operacije" i konstatovano da "razmere humanitarne krize u Ruandi predstavljaju pretnju međunarodnom miru i bezbednosti". Misija je imala zadatak da "doprinese bezbednosti i zaštititi raseljenih lica, izbeglica i civila kojima preti opasnost u Ruandi ..." kao i da "osigura bezbednost i podršku za distribuciju namirnica i operacija humanitarne pomoći". Savet bezbednosti je, na osnovu glave VII, misiji dao ovlašćenje "da koristi sva potrebna sredstva radi postizanja humanitarnih ciljeva". Komanda nad ovim snagama je poverena Francuskoj, a ne Ujedinjenim nacijama, slično kao i kod Rezolucije 794 kada su u Somaliju poslate trupe pod američkom komandom.

Za francusku intervenciju u Ruandi Savet bezbednosti nije mogao dobiti saglasnost centralne vlade, već jedino Hutu vlade koja je kontrolisala samo manji deo teritorije.¹⁵⁴² Saglasnost RPF je izostala jer se on žestoko suprotstavljao francuskoj akciji.¹⁵⁴³

Kada su francuske trupe stigle u Ruandu glavna stradanja su bila gotovo završena,¹⁵⁴⁴ ali je i dalje bilo borbi u kojima su pobede, uglavnom, beležili pripadnici RPF. Francuske trupe nisu razmeštene po čitavoj Ruandi, već samo u zapadnom delu ove države. Dešavalo se da francuske trupe u pokušaju zaštite civila dođu u sukob sa RPF. Nakon napretka ustaničkih snaga RPF ka zapadu Ruande, Francuska je tržila stvaranje zaštićene zone u ovoj oblasti, ali je Savet bezbednosti to odbio. Zbog toga su Francuzi jednostrano proglasili takvu zonu i u nju se

¹⁵⁴¹ UN Security Council Resolution 929, 22 June 1994.

¹⁵⁴² Međutim, legitimnost takve vlade je bila vrlo problematična. Nakon smrti predsednika Habiarimana i ubistva premijera, vojne vladine snage su proklamovale sebe kao krnju vladu Ruande, što predstavlja preuzimanje vlasti na način protivan postupku koji je propisna ruandskim pravom; Murphy S.D: op. cit., p. 257.

¹⁵⁴³ Leopard B.D: op. cit., p. 182.

¹⁵⁴⁴ Tesón F: Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, New York, 1997, pp. 261-262.

pretežno sklonilo Hutu stanovništvo koje se plašilo odmazde RPF koji je sve više napredovao.¹⁵⁴⁵ Sredinom jula 1994. godine, oko milion Hutu civila uplašeni od odmazde se sklonio u ovu zaštićenu zonu, a još toliko ih je prebeglo u susjedni Zair.¹⁵⁴⁶

Ustanici su 19. jula najavili formiranje vlade nacionalnog jedinstva, sačinjene od pripadnika oba plemena, i ta vlada je krajem meseca međunarodno priznata. Međutim, i dalje je stanje u Ruandi bilo napeto, a naročiti problem je predstavljao veliki broj izbeglica i raseljenih lica koji su zbog straha izbegavali da se vrate svojim domovima. Neke države su tražile od Francuske da produži svoju misiju u Ruandi, dok je novoformirana ruandska vlada, pak, tražila da francuski vojnici što pre napuste zemlju. Francuske trupe su 22. avgusta napustile Ruandu, uz izjave njihovih zvaničnika da su uspešno obavile svoju humanitarnu misiju.¹⁵⁴⁷ Francuske vojnike su u avgustu 1994. godine zamenili plavi šlemovi (UNAMIR II), kako je to predviđeno Rezolucijom 918 Saveta bezbednosti. Mandat ove misije UN je okončan 8. marta 1996. godine, a povlačenje je faktički završeno u aprilu iste godine.¹⁵⁴⁸

2.3.3. Ocena intervencije

Ponašanje UN u Ruandi najbolje je opisano u izveštaju nezavisne komisije ustanovljene od strane generalnog sekretara radi ispitivanja uloge Organizacije u ovoj afričkoj državi. U izveštaju stoji da su "Ujedinjene nacije izneverile narod Ruande tokom genocida 1994. godine". Prst osude je usmeren na Savet bezbednosti zbog njegove odluke da smanji snage UNAMIR-a i "zbog nedostatka političke volje da učini više kako bi zaustavio ubijanje".¹⁵⁴⁹

¹⁵⁴⁵ Postoje čak i sumnje da je takvo francusko ponašanje na terenu imalo za cilj da zaštiti izvršioce genocida iz redova Hutu plemena; Wedgwood R: Unilateral Action in the UN System, European Journal of International Law, vol. 11, 2000, no. 2, p. 357.

¹⁵⁴⁶ Murphy S.D: op. cit., pp. 252-253.

¹⁵⁴⁷ Ibid., pp. 253-254.

¹⁵⁴⁸ Navedeno prema podacima sa sajta OUN-a; <<http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/comission/unamir.htm>>.

¹⁵⁴⁹ Navedeno prema: Leopard B.D: op. cit., p. 262.

Humanitarnoj intervenciji koju je Francuska sprovela ne može se poreći određen značaj za zaštitu ruandskog stanovništva. Ta operacija je bila usmerena na zaštitu ruandskih civila i omogućavanje dopremanja humanitarne pomoći. Međutim, iako su svoju misiju u Ruandi francuski zvaničnici pravdali humanitarnim razlozima, Viler sumnja u takve motive. Imajući u vidu podršku koju je Francuska 1990. godine dala predsedniku Habarimana u borbi protiv RPF, stvaranje zaštićene zona samo na jugozapadu Ruande, sumnje da je u tim zonama davana mogućnost za skrivanje i reorganizovanje vladinih snaga, izbegavanje hapšenja ratnih zločinaca, nedovoljna zaštita ugroženih Tutsija, navelo je ovog autora na zaključak da francuska intervencija nije zadovoljila test legitimnosti humanitarne intervencije.¹⁵⁵⁰

III Generalna skupština UN i humanitarna intervencija

Usled mogućnosti blokade Saveta bezbednosti vetom neke stalne članice Generalna skupština je 1950. godine usvojila Rezoluciju ujedinjeni za mir kao pokušaj da se takve nepoželjne situacije prevaziđu. Podsećamo da ona ovlašćuje Generalnu skupštinu da u slučaju pretnje miru, narušavanja mira ili agresije usvoji dvotrećinskom većinom rezoluciju kojom državama članicama preporučuje preduzimanje kolektivnih mera, uz ograničenje da upotrebu oružane sile može preporučiti samo u slučaju narušavanja mira ili agresije.

Postavlja se pitanje da li Generalna skupština može iskoristiti proceduru predviđenu Rezolucijom ujedinjeni za mir za odobravanje humanitarne intervenciju. Za sada na tom planu ne postoji nikakva praksa Generalne skupštine, dok su države i doktrina po tom pitanju podeljene.

Predstavnik Južne Afrike je prilikom usvajanja Rezolucije ujedinjeni za mir istakao da njegova država razume da u njoj upotrebljeni termini "narušavanje mira ili akt agresije" označavaju narušavanje mira ili akt oružane agresije samo

¹⁵⁵⁰ Wheeler N.J: Saving Strangers: Humanitarian Intervention in Interantional Society, Oxford-New York, 2000, pp. 233-235.

između država, a sličan stav je imala i delegacija Jugoslavije.¹⁵⁵¹ Na osnovu takvih stavova se može zaključiti da ove države poriču pravo Generalne skupštine da odobri humanitarnu intervenciju.

Nasuprot tome, analizirajući intervenciju NATO-a u SR Jugoslaviji, Komitet za spoljne poslove Donjeg doma britanskog parlamenta je ocenio da je pre otpočinjanja bombardovanja trebalo iskoristiti postupak predviđen Rezolucijom ujedinjeni za mir, čime bi se izbeglo da intervencija bude protivna odredbama Povelje UN.¹⁵⁵² Iz ovakvog zaključka jasno proizilazi da Komitet dopušta mogućnost da Generalna skupština, shodno Rezoluciji ujedinjeni za mir, odobri humanitarnu intervenciju.

I internacionalisti su podeljeni po ovom pitanju, a u odbranu svojih stavova navode pravne i političke argumente.

Kada Saveta bezbednosti propusti da odobri humanitarnu intervenciju, Međunarodna komisija za intervenciju i suverenost država alternativu nalazi u podršci takve akcije od strane Generalne skupštine UN. U tom slučaju Skupština bi održala hitno vanredno zasedanje na osnovu procedure stvorene Rezolucijom ujedinjeni za mir. Svesna da Generalna skupština ne može narediti takvu vojnu akciju, već samo učiniti preporuku u tom pravcu, Komisija ističe da će njena odluka obezbediti visok stepen legitimiteta budućoj intervenciji i podstaći Savet bezbednosti da preispita svoju poziciju. Međutim, Komisija istovremeno izražava sumnju da će takva odluka u Generalnoj skupštini biti glatko doneta, imajući u vidu da je za nju potrebna dvotrećinska većina koju će biti vrlo teško postići u situaciji kada nije postignuta potrebna većina u Savetu bezbednosti.¹⁵⁵³

I holandski izveštaj ističe da u slučaju izostanka odobrenja Saveta bezbednosti to pitanje treba izneti pred Generalnu skupštinu koja dvotrećinskom veći-

¹⁵⁵¹ Navedeno prema: Leopard B.D: op. cit., p. 366.

¹⁵⁵² House of Commons' Foreign Affairs Select Committee, Fourth Report on Kosovo: HC 28-I/II (2000), < <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199900/cmselect/cmfaaff/28/2802.htm>>, para. 128.

¹⁵⁵³ International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to Protect (Report), Ottawa, 2001, p. 53.

nom može preporučiti humanitarnu intervenciju.¹⁵⁵⁴ Henkin smatra da ne postoji ni jedan razlog zbog kojeg Generalna skupština ne bi mogla preporučiti humanitarnu intervenciju ukoliko Savet bezbednosti ne ostvaruje svoje funkcije ili ukoliko zatraži podršku Skupštine.¹⁵⁵⁵ Rajsman i Mek Dugal u Rezoluciji ujedinjeni za mir nalaze vrlo široka ovlašćenje Generalne skupštine u pogledu humanitarne intervencije. Oni, kao i svi napred navedeni internacionalisti, smatraju da u slučaju nesposobnosti ili nespremnosti Saveta bezbednosti Generalna skupština na osnovu pomenute rezolucije ima sekundarno ovlašćenje da deluje u slučaju masovnog kršenja ljudskih prava. Prema njima, Generalna skupština u tom slučaju vrši prinudna ovlašćenja Saveta koja su mu data glavom VII Povelje, te su stoga odluke Generalne skupštine obavezne za sve države članice i nečlanice.¹⁵⁵⁶

Afirmativni stav prema sekundarnoj nadležnosti Generalne skupštine da odobri upotrebu sile radi zaštite ljudskih prava ima još dosta internacionalista.¹⁵⁵⁷ Slažući se sa prethodnicima, kao potporu takvom stavu Harhof dodaje i jedan razlog celishodnosti. On smatra da davanje ovlašćenja Generalnoj skupštini da odlučuje o humanitarnoj intervenciji predstavlja dobro rešenje jer ono samo po sebi redukuje rizik da neka stalna članica Saveta bezbednosti upotrebi veto.¹⁵⁵⁸

Za razliku od svih prethodnih pobornika koji pravo Generalne skupštine na odobravanje humanitarne intervencije nalaze u Rezoluciji ujedinjeni za mir, Koroma, uopšte ne pominjući tu rezoluciju, smatra da, pored Saveta bezbednosti, i Generalna skupština može teška kršenja ljudskih prava označiti kao pretnju međunarodnom miru i dati svoje odobrenje za humanitarnu intervenciju. Kako ovaj sudija Međunarodnog suda pravde kaže " ni načelo državne suverenosti ni načelo

¹⁵⁵⁴ Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law: Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13), The Hague, 2000, p. 26.

¹⁵⁵⁵ Henkin L: Humanitarian Intervention, in Henkin L: Human Rights: An Agenda for the Next Century, 1993, p. 396.

¹⁵⁵⁶ Reisman M.-McDougal M.S: Humanitarian Intervention to Protect Ibos, in Lillich R. (ed.): Humanitarian Intervention and the United Nations, Charlottesville, 1973, p. 190.

¹⁵⁵⁷ Ajaj A: op. cit., p. 230; Lepard B.D: op. cit., p. 367; Sulyok G: op. cit., p. 103; Suljok još dodaje da država koja želi da preduzme humanitarnu intervenciju najpre mora pribeći Rezoluciji ujedinjeni za mir, i uprkos svim kontraverzama te rezolucije pozitivna preporuka doneta u skladu sa njom će obezbediti značajan legitimitet vojnoj intervenciji; Ibid., p. 103.

¹⁵⁵⁸ Harhoff F: op. cit., p. 110.

nemešanja u unutrašnju nadležnost ne mogu biti pravna prepreka za takvu akciju" ova dva organa UN.¹⁵⁵⁹

Za Vervija bi se moglo reći da stoji negde između onih koji smatraju da Generalna skupština može odobriti humanitarnu intervenciju i onih koji poriču takvo njeno pravo. Imajući na umu da Rezolucija ujedineni za mir ne ovlašćuje Generalnu skupštinu da preporuči upotrebu sile u slučaju postojanja pretnje miru, ovaj autor smatra da je mogućnost da Generalna skupština odobri upotrebu oružane sile radi zaustavljanja kršenja ljudskih prava praktično zanemarljiva, pošto nije realno da kršenje ljudskih prava bude okarakterisano kao narušavanje mira ili agresija. Ali, pošto teorijski takva mogućnost postoji, ovaj pisac tu soluciju ne odbacuje u potpunosti.¹⁵⁶⁰

Drugi pravac u doktrini u potpunosti negira ovlašćenje Generalne skupštine da odobri humanitarnu intervenciju. Tako, po shvatanju Danskog instituta, Generalna skupština UN ne može iskoristiti Rezoluciju ujedineni za mir kao pravnu osnovu za odobrenje vojne humanitarne intervencije, već, kao i u drugim slučajevima postojanje pretnje miru, može preporučiti samo mere nevojne prirode.¹⁵⁶¹

Polazeći od toga da Savet bezbednosti kršenje ljudskih prava u nekoj državi može proglasiti samo pretnjom miru, Akehurst zaključuje da ni Generalna skupština ne može postupiti drugačije, iz čega dalje proizilazi da ne može preporučiti upotrebu sile. Pored toga ovaj autor i eksplicitno navodi da samo Savet bezbednosti može odobriti humanitarnu intervenciju, te da on tu vlast ne "deli sa Generalnom skupštinom".¹⁵⁶²

¹⁵⁵⁹ Koroma A.G: op. cit., p. 415.

¹⁵⁶⁰ Verwey W.D: Humanitarian Intervention in the 1990s and Beyond: An International Law Perspective, in Pieterse J.N: World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond, The Hague, 1998, p. 187.

¹⁵⁶¹ Danish Institute of International Affairs: op. cit., p. 61. Kao argument za to se navodi da Rezolucija Generalnoj skupštini daje kompetencije da preporuči vojnu akciju samo u slučaju narušavanja mira ili akta agresije, a shodno praksi Saveta bezbednosti humanitarna opasnost predstavlja samo pretnju miru, te stoga ne postoji ovlašćenje Generalne skupštine da odobri takvu akciju.

¹⁵⁶² Akehurst M: Humanitarian Intervention; in Bull H. (ed): Intervention in World Politics, Oxford, 1984, p. 106.

Murfi navodi dva pravna i jedan razlog oportunisti protiv odobrenja humanitarne intervencije od strane Generalne skupštine. Prvi argument je opšte prirode i zasniva se na problematičnom statusu Rezolucije ujedinjeni za mir u pravnom sistemu UN, kao i na problemu obaveznosti preporuka Generalne skupštine donetih na osnovu ove rezolucije. Drugi pravni argument je sasvim konkretan i tiče se samog ovlašćenja Generalne skupštine na osnovu Rezolucije ujedinjeni za mir da upotrebi oružanu silu. Taj dokument daje ovlašćenje Generalnoj skupštini da preporuči upotrebu oružane sile samo u slučaju "narušavanja mira ili akta agresije". Neuključivanjem "pretnje miru" u ovu formulaciju, Rezolucija ujedinjeni za mir sadrži viši standard za akciju Generalne skupštine u odnosu na ostvarivanje nadležnosti Saveta bezbednosti iz glave VII Povelje, te usled toga ona ne može odobriti upotrebu sile u slučaju kršenja ljudskih prava. Što se tiče razloga oportunisti, ovaj autor navodi da Generalna skupština može postupati po Rezoluciji ujedinjeni za mir samo kada je neki stalni član Saveta bezbednosti vetom sprečio odobrenje humanitarne intervencije. Takav postupak stalnog člana je verovatno zasnovan na jakim političkim razlozima koji proizilaze iz nacionalnih interesa te države. Ukoliko uprkos tome Generalna skupština odobri humanitarnu intervenciju, teško se može očekivati da stalna članica ostane uzdržana i bude nemi posmatrač takve intervencije. Rizik od kontraintervencije je vrlo veliki i čitava situacija može eskalirati u ozbiljan međunarodni sukob širih razmera.¹⁵⁶³

Ima i onih koji jedino iz razloga oportuniteta osporavaju bilo koji značaj Rezolucije ujedinjeni za mir za pitanje humanitarne intervencije. Tako Valki (*Valki*), pišući o kosovskoj krizi, dovodi u pitanje vrednost pomenute rezolucije. On to čini sledećom konstatacijom i pitanjem: "Sporno je da li bi vazdušni napadi Alijanse imali veći legitimitet da je Generalna skupština za to dala saglasnost dvoćetinskom većinom. Recimo, zašto bi Vanuatu, Sent Lusija ili Lesoto, ili možda Avganistan, Irak, Iran Libija, Sirija i Belorusija bile pitane za mišljenje o Miloše-

¹⁵⁶³ Murphy S.D: op. cit., pp. 300-301.

viševoj politici"?¹⁵⁶⁴ Međutim, Suljok i neki drugi mađarski autori se na slažu sa takvim stavom koji je protivan načelu suverene jednakosti država.¹⁵⁶⁵

Tačno je da u Rezoluciji ujedinjeni za mir stoji da Generalna skupština može preporučiti upotrebu oružane sile jedino u slučaju narušavanja mira ili agresije, kao i da je do sada Savet bezbednosti kršenje ljudskih prava kvalifikovao samo kao "pretnju", a ne i kao "narušavanje" međunarodnog mira, a još manje kao "agresiju". Međutim, čini se da takva odredba Rezolucije i praksa Saveta bezbednosti ne mogu biti smetnja Generalnoj skupštini da odobri humanitarnu intervenciju. Činjenica da je Savet bezbednosti kršenje ljudskih prava kvalifikovao samo kao pretnju međunarodnom miru i bezbednosti sama po sebi nije prepreka za Generalnu skupštinu da ona postupi drugačije. Jednostavno, imajući mogućnost da takvo stanje okvalifikuje kao pretnju međunarodnom miru i bezbednosti, Savet bezbednosti nije imao potrebu da se tom prilikom poziva na neki od dva preosta ozbiljnija razloga. Povelja Savetu bezbednosti ne daje izričito pravo da kršenje ljudskih prava okvalifikuje kao pretnju miru, ali je on širim shvatanjem međunarodnog mira i bezbednosti to u praksi činio. Analogno tome, i Generalnoj skupštini treba dati mogućnost da šire protumači svoja ovlašćenja iz Rezolucije ujedinjeni za mir i preporuči preduzimanje humanitarne intervencije.

¹⁵⁶⁴ Juhász J.-Magyar I.-Tálas P.-Valki L: Koszovó: Egy válság anatómiája, Budapest, 2000, p. 274; navedeno prema: Sulyok G: op. cit., p. 104.

¹⁵⁶⁵ O tome više videti: Sulyok G: op. cit., p. 104.

G l a v a D r u g a

REGULISANJE HUMANITARNE INTERVENCIJE *DE LEGE FERENDA*

Humanitarna intervencija po odobrenju OUN-a je u prvoj glavi ovog dela analizirana sa stanovišta *de lege lata*, tj. sa stanovišta važećeg međunarodnog prava. U njoj je ispitana mogućnost odobravanja humanitarne intervencije od strane relevantnih organa OUN i problemi koji se s tim u vezi pojavljuju. Gotovo je nesporno da prema postojećem pravu OUN može odobriti humanitarnu intervenciju, ali takođe je i primetno da postojeće norme imaju dosta nejasnih rešenja i praznina koje bi trebalo otkloniti.

U ovoj glavi biće izneti predlozi na koji način bi humanitarnu intervenciju trebalo urediti u budućnosti (*de lege ferenda*) i time otkloniti postojeće nedostatke.

I Forma regulisanja

U osnovi, moguća se dva načina za buduće uređenje humanitarne intervencije. U prvom slučaju regulisanje humanitarne intervencije bi se ostvarilo formalnom izmenom Povelje UN, dok bi se u drugom slučaju do novih rešenja moglo doći putem faktičke revizije Povelje (rezolucijom Generalne skupštine odnosno Saveta bezbednosti ili uzajamno usaglašenom praksom).

1. Formalna izmena Povelje UN

Prvi mogući način za buduće uređenje humanitarne intervencije jeste formalna izmena Povelje UN. Ustvari, tu bi se radilo o dopuni ovog ugovora kojom bi se postojeće odredbe samo dogradile.

Povelja UN, kao i većina međunarodnih ugovora, propisuje način svoje formalne izmene, i to u glavi XVIII (čl. 108 i 109). Predviđena su dva postupka u zavisnosti od obima i značaja izmena. U čl. 108 je propisana procedura za manje važne izmene Povelje, tzv. amandmanski postupak. Inicijativu za takvu izmenu može dati bilo koja država članica najmanje 60 dana pre zasedanja Generalne skupštine. Shodno ovom članu izmene i dopune Povelje stupaju na snagu "kad budu izglasane od strane dve trećine članova Generalne skupštine i ratifikovane saglasno njihovim ustavnim postupcima od strane dve trećine članova Ujedinjenih nacija, uključujući tu i sve stalne članove Saveta bezbednosti".

Čl. 109 reguliše postupak u slučaju značajnijih izmena Povelje i on je složeniji od amandmanskog postupka. Složenost ovog postupka se ogleda u posebnoj proceduri koja se zahteva kod inicijative za izmenu Povelje. Naime, za razliku od prethodnog postupka gde je dovoljna inicijativa jedne države, u ovom slučaju potreban je pristanak najmanje devet članova Saveta bezbednosti¹⁵⁶⁶ i dve trećine članova Generalne skupštine. Ukoliko se u ova dva organa postigne pomenuta većina onda se održava generalna konferencija UN na kojoj se odlučuje o izmeni Povelje. Uslovi za stupanje izmena Povelje na snagu su isti kao i kod amandmanskog postupka.

Najbitnija karakteristika oba ova postupka je mogućnost neke stalne članice Saveta bezbednosti da odbijanjem ratifikacije izglasanih izmena onemogući njihovo stupanje na snagu, makar te izmene bile ratifikovane od svih ostalih članica UN. Na taj način stalne članice imaju neku vrstu *de facto* veta, što im daje mogućnost da spreče bilo kakvu izmenu Povelje.

¹⁵⁶⁶ Članom 109 je predviđeno da to mogu biti bilo kojih devet članova Saveta bezbednosti, pa samim tim stalne članice u ovoj fazi nemaju pravo veta.

Za razliku od čl. 18 Povelje koji zahteva da odluka o važnim pitanjima u Generalnoj skupštini treba da bude doneta dvotrećinskom većinom prisutnih država članica (relativna većina), čl. 108 i 109 da za izmenu Povelje traže da za nju glasa dve trećine država od ukupnog broja članica (apsolutna većina), što dodatno otežava postupak izmene.

Ipak, postoje neki predlozi za ovu formu budućeg uređenja humanitarne intervencije. Nezavisna međunarodna komisija za Kosovo, koja smatra da je unilateralna humanitarna intervencija nelegalna ali legitimna, svesna je da jaz između legaliteta i legitimiteta nije prihvatljiv. Zato predlaže proceduru pomoću koje se taj nesklad u budućnosti može prevazići. Po shvatanju Komisije postupak bi trebalo da ima tri faze: a) predlaganje okvirnih principa za utvrđivanje uslova koji treba da budu ispunjeni da bi humanitarna intervencija bila odobrena; b) formalno usvajanje tog okvira od strane Generalne skupštine u formi Deklaracije o pravu i dužnosti na humanitarnu intervenciju; i c) izmena Povelje u cilju inkorporisanja tih novina.¹⁵⁶⁷ I Ajub smatra da je revizija Povelje način za buduće regulisanje humanitarne intervencije,¹⁵⁶⁸ a Kartaškin (*Kartashkin*) čak predlaže da se prilikom buduće revizije Povelje UN u ovaj ugovor unese posebna glava o ljudskim pravima kako bi se ustanovila što efikasnija zaštita ljudskih prava od strane organa UN, misleći tu pre svega na zaštitu od strane Saveta bezbednosti.¹⁵⁶⁹

Jasno i precizno inkorporisanje humanitarne intervencije u Povelju svakako neće biti ostvareno ni brzo, ni lako. S obzirom da bi takva izmena direktno pogodila veliki krug država ne treba očekivati lako postizanje dvotrećinske većine, konkretno danas ubediti 128 od 192 države da glasaju za tu izmenu i da je potom ratifikuju. Male države, plašeći se erodiranja svog suvereniteta, protive se humanitarnoj intervenciji, pa i onoj koju odobrava OUN. Možda bi još veći problem bio pridobiti podršku svih pet stalnih članova za takvu izmenu. Njima svakako

¹⁵⁶⁷ Independent International Commission on Kosovo: op. cit., p. 187. Istina, Komisija imaju još jednu alternativu, o kojoj će kasnije biti reči.

¹⁵⁶⁸ Ayoob M: Humanitarian Intervention and State Sovereignty, *International Journal of Human Rights*, vol. 6, 2002, no. 1, pp. 95-96.

¹⁵⁶⁹ Kartashkin V: Human Rights and Humanitarian Intervention, in Damrosch L .F.-Scheffer D.J. (eds.): *Law and Force in the New International Order*, San Francisco-Oxford, 1991, p. 209.

više odgovara postojeće stanje koje im daje veliku moć diskrecionog postupanja. Svako dalje preciziranje uslova za preduzimanje humanitarne intervencije i njihovo eventualno uprošćavanje njima ne bi odgovaralo. Kako Nezavisna međunarodna komisija za Kosovo ističe neke velike države imaju uzdržan stav prema "pomeranju humanitarne intervencije iz domena *ad hoc* diplomatije, zbog straha da će nastankom humanitarne katastrofe, nastati i dužnost intervencije radi sprečavanja ili ublažavanja krize". Njima više odgovara postojeće stanje jer te države ne žele da prihvate dužnost humanitarne intervencije, osim onda i tamo gde njima to odgovara.¹⁵⁷⁰

2. *Faktička revizija Povelje UN*

Pored unošenja formalnih amandmana u Povelju, postoji još jedan put za bliže regulisanje humanitarne intervencije po odobrenju OUN-a. U pitanju je faktička revizija kod koje ne dolazi do izmene samog teksta Povelje već se tokom primene ekstenzivnim tumačenjem pojedinim odredbama Povelje daje drugačije značenje koje putem rezolucije dobija karakter autentičnosti.¹⁵⁷¹

Po uzoru na Rezoluciju ujedinjeni za mir, neki predlažu da se donese rezolucija ujedinjeni protiv genocida odnosno zločina protiv čovečnosti koja bi omogućila Generalnoj skupštini UN da donese odluku o intervenciji u slučaju masovnog kršenja ljudskih prava.¹⁵⁷² Nezavisna međunarodna komisija za Kosovo, kao manje poželjnu alternativu formalnoj izmeni Povelje, predlaže da Generalna skupština usvoji Deklaraciju o pravu i dužnosti na humanitarnu intervenciju koja bi pomogla Savetu bezbednosti da na bazi nje izgradi novi pristup humanitarnoj intervenciji. Prema ovoj Komisiji to bi bila takozvana "mekša" opcija u regulisanju humanitarne intervencije.¹⁵⁷³ Fenvki (*Fenwick*) je predložio usvajanje rezolucije, bilo od strane Generalne skupštine UN ili Saveta bezbednosti, kojom bi se

¹⁵⁷⁰ Independent International Commission on Kosovo: op. cit., p. 191.

¹⁵⁷¹ Janković B.-Radivojević Z: op. cit., str. 182.

¹⁵⁷² Krylov N: op. cit., p. 564.

¹⁵⁷³ Independent International Commission on Kosovo: op. cit., pp. 190, 197.

bliže regulisala pojedina pitanja vezana za humanitarnu intervenciju.¹⁵⁷⁴ Panel za pretnje, izazove i promene¹⁵⁷⁵ i Marfi smatraju da se rezolucijom Saveta bezbednosti ili Generalne skupštine mogu predvideti određeni principi koji će biti od značaja prilikom odlučivanja o humanitarnoj intervenciji.¹⁵⁷⁶

Drugi, pak, predlažu još neformalnije načine koji će dovesti do određenih izmena Povelje značajnih za buduće regulisanje humanitarne intervencije.

Henkin smatra da intervencija NATO-a u SR Jugoslaviji može podstaći izmenu prava u pogledu razvoja "forme kolektivne intervencije" izvan domašaja prava veta u Savetu bezbednosti. Takva izmena može biti postignuta i bez formalne revizije Povelje (koju je teško ostvariti) i to putem "džentlmenskog sporazuma" između stalnih članova Saveta bezbednosti ili njihovim razboritim samooograničavanjem i uzdržavanjem.¹⁵⁷⁷ Imajući u vidu izjavu bivšeg francuskog ministra spoljnih poslova da stalni članovi Saveta bezbednosti treba da se obavežu da neće koristiti pravo veta u humanitarnim krizama, Štromset predlaže da Francuska učini jednostranu deklaraciju u kojoj izričito iznosi takav svoj stav o budućem glasanju.¹⁵⁷⁸

Sličan stav iznosi i Međunarodna komisija za intervenciju i suverenost država predlažući da putem uzajamno usaglašene prakse treba stvoriti "kodeks ponašanja" o upotrebi veta prilikom odlučivanja o intervenciji radi zaštite ljudskih prava.¹⁵⁷⁹

¹⁵⁷⁴ Fenwick D.T: op. cit., pp. 340-374.

¹⁵⁷⁵ UN High-level Panel on Threats, Challenges and Change: A More Secure World - Our Shared Responsibility, 1 December 2004, <www.un.org/secureworld/report3.pdf>, para. 208.

¹⁵⁷⁶ Murphy S.D:op. cit., p. 322.

¹⁵⁷⁷ Henkin L: Kosovo and the Law of "Humanitarian Intervention", American Journal of International Law, vol. 93, 1999, no. 4, p. 828.

¹⁵⁷⁸ Stromseth J: Rethinking Humanitarian Intervention: The Case for Incremental Change, in Holzgrefe J.L.-Keohane R.O: Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas, Cambridge, 2003, p. 265.

¹⁵⁷⁹ International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to Protect (Report), Ottawa, 2001, p. 51.

II Materijalna pravila

Postoji više zamisli kako bi u okviru Ujedinjenih nacija ubuduće trebalo urediti humanitarnu intervenciju. Pri tome glavni akcenat se stavlja na pojednostavljenje procedure odlučivanja o preduzimanju humanitarne intervencije. Pored toga, predlažu se i određeni kriterijumi i uslovi koji treba da doprinesu jačanju legitimnosti ove intervencije sprečavanju njene eventualne zloupotrebe.

Kad je u pitanju odlučivanje o humanitarnoj intervenciji predlažu se dva rešenja. Prema prvom odlučivanje i dalje treba ostati potpuno u rukama postojećih organa OUN-a, dok se po drugom rešenju predlaže ustanovljenje novih organa koji bi imali značajnu ulogu u tom odlučivanju.

Pristalice prvog rešenja su brojnije. Oni smatraju da Savet bezbednosti i dalje treba da odobrava humanitarne intervencije, ali predlažu značajne novine koje treba da doprinesu unapređenju postupka odlučivanja. Tom prilikom neki predlozi su apstraktne prirode, dok drugi nude vrlo konkretna rešenja.

Nezavisna međunarodna komisija za Kosovo predlaže neke izmene Povelje koje treba da unaprede humanitarnu intervenciju, pri čemu odluka o njenom preduzimanju i dalje ostaje u nadležnosti Saveta bezbednosti UN. Komisija se zalaže za izmenu šireg konteksta povelje čime se zaštiti ljudskih prava treba dati veća uloga. Najpre, u čl. 1, stav 1 treba dodati i napomenu o poštovanju ljudskih prava, tako da bi prvi cilj UN bio "očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti i poštovanje ljudskih prava ..." U članu 24 koji govori o zadacima i ovlašćenjima Saveta bezbednosti, u stavu 1 treba ubaciti izraz "i poštovanje osnovnih ljudskih prava" tako da čl. 24(1) glasi: "Da bi osigurali brzo i uspešno postupanje Ujedinjenih nacija, njihove članice poveravaju Savetu bezbednosti primarnu odgovornost za održanje međunarodnog mira i bezbednosti i poštovanje ljudskih prava, i saglasni su da Savet bezbednosti pri vršenju svojih dužnosti na osnovu ove odgovornosti postupa u njihovo ime". Na kraju, predložena je i izmena čl. 39 u kojem takođe treba umetnuti referencu o poštovanju ljudskih prava, tako da taj član glasi: "Savet bezbednosti utvrđuje da li postoji bilo koja pretnja miru, narušavanje

mira, akt agresije ili ozbiljno kršenje ljudskih prava i daje preporuke ili odlučuje kakve će se mere preduzeti, u skladu sa članovima 41 i 42, da bi se sačuvali ili ponovo uspostavili međunarodni mir i bezbednost i poštovanje ljudskih prava".

Ovakve izmene Povelje bi Savetu bezbednosti istovremeno dale mogućnost i izvršile pritisak na njega da se direktno pozove na kršenje ljudskih prava kao razlog za preduzimanje privremenih i prinudnih mera. Time bi ovaj organ izgubio potrebu da rasteže realnost i svaki put se poziva na "pretnju međunarodnom miru", ali bi na taj način ovaj organ mnogo teže mogao ostati po strani i ne činiti ništa u slučaju ozbiljnih kršenja ljudskih prava.¹⁵⁸⁰

Drugi iznose još konkretnija rešenja koja Savetu bezbednosti treba da olakšaju odlučivanje o preduzimanju humanitarne intervencije.

Francuski ministar spoljnih poslova je jednom prilikom istakao da bi stalni članovi Saveta bezbednosti trebali da se obavežu da neće koristiti svoje pravo veta radi sprečavanja intervencije koja predstavlja odgovor na humanitarnu krizu.¹⁵⁸¹ Štromset predlaže da Francuska učini jednostranu deklaraciju u tom pogledu, što bi izvršilo značajan politički pritisak na druge stalne članove da se makar uzdrže, a ne da upotrebljavaju veto, kod budućih situacija u kojima postoji masovno kršenje ljudskih prava.¹⁵⁸² Sličan predlog daje i Međunarodna komisija za intervenciju i suverenost država koja smatra da pet stalnih članova Saveta bezbednosti treba da stvore "kodeks ponašanja" o upotrebi veta kod odlučivanja o intervenciji radi zaštite ljudskih prava. Glavna intencija kodeksa je da stalni članovi, u pitanjima koja ne pogađaju njihove vitalne nacionalne interese, ne treba da

¹⁵⁸⁰ Independent International Commission on Kosovo: op. cit., pp. 196-197.

¹⁵⁸¹ Intervju sa francuskim ministrom spoljnih poslova Iberom Vedrinom (*Hubert Védrine*), Jul 2001; navedeno prema: Stromseth J: Rethinking Humanitarian Intervention: The Case for Incremental Change, in Holzgrefe J.L.-Keohane R.O: Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas, Cambridge, 2003, p. 265.

¹⁵⁸² Stromseth J: Rethinking Humanitarian Intervention: The Case for Incremental Change, in Holzgrefe J.L.-Keohane R.O: Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas, Cambridge, 2003, p. 265.

koriste veto ukoliko bi ono sprečilo usvajanje odluke za koju postoji potrebna većina. To bi zapravo predstavljalo njihovo "konstruktivno uzdržavanje".¹⁵⁸³

Ukoliko Savet bezbednosti ostane prvenstvena ustanova koja ima krajnju odgovornost za humanitarne intervencije, Harhof smatra da treba poboljšati njegovu sposobnost delovanja. On alternativno predlaže sledeće mere: a) zahtevanje najmanje dva veta u Savetu bezbednosti kako bi se sprečila humanitarna intervencija; b) u očekivanju veta, iznošenje na raspravu negativne rezolucije u kojoj se ističe da ne postoji krizna situacija koja zahteva međunarodnu prinudnu akciju; c) traženje od stalnih članova da detaljno iznesu razloge zbog kojih su upotreбили veto na odluku o humanitarnoj intervenciji; d) ograničavanje prava veta samo na slučajeve u kojima je humanitarna intervencija predložena protiv stalnog člana Saveta bezbednosti. Pored ovoga, on predlaže i upotrebu specijalnih izvestilaca i anketnih komisija u cilju ranog upozorenja kako bi Savet bezbednosti na vreme bio upoznat sa situacijama koje mogu dovesti do ozbiljnog kršenja ljudskih prava.¹⁵⁸⁴

Zanimljiv predlog je izneo bivši ambasador Španije pri UN smatrajući da bi u slučaju neslaganja jednog stalnog člana o preduzimanju humanitarne intervencije preostala četiri stalna člana (tj. 4/5 većina) mogli proglasiti ništavim veto tog stalnog člana. Potom bi Savet bezbednosti uzeo to pitanje na "drugo razma-

¹⁵⁸³ International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to Protect (Report), Ottawa, 2001, p. 51. Komisija uočava značajan politički problem koji nastaje usled nedoslednosti velikih država u svom ponašanju i poštovanju Povelje UN. Države koje insistiraju na očuvanju stalnog članstva u Savetu bezbednosti, i time zadržavanju prava veta, u teškom su položaju kada zahtevaju mogućnost da deluju izvan okvira UN, zbog toga što je Savet paralisiran upotrebom veta druge stalne članice. Drugim rečima, onaj ko insistira na poštovanju postojećih pravila igre zahteva odbacivanje svakog ishoda kada je meč odigran po tim istim pravilima; International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to Protect (Report), Ottawa, 2001, p. 51. I Henkin smatra da humanitarna intervencija treba da bude izvan domašaja prava veta u Savetu bezbednosti; Henkin L: Kosovo and the Law of "Humanitarian Intervention", American Journal of International Law, vol. 93, 1999, no. 4, p. 828.

¹⁵⁸⁴ Harhoff F: op. cit., pp. 109-110. Međutim, ima i onih koji smataju da je Savet bezbednosti i danas dovoljno reprezentativno telo i da nema razloga da njegov sastav bude menjan. Tako Lilić ističe da su se država članice prilikom ratifikacije Povelje složile sa kompozicijom Saveta bezbednosti. Pored toga, iako 15 članica Saveta bezbednosti predstavljalo samo 8% od tadašnjih 185 država članica UN, njihovo stanovništvo čini oko dve milijarde ljudi, što aproksimativno predstavlja 38% svetske populacije; Lillich R.B: The Role of the UN Security Council in Protecting Human Rights in Crisis Situations: UN Humanitarian Intervention in the Post-Cold War World, Tulane Journal of International Law & Comparative Law, vol. 3, 1994, no. 1, p. 15.

tranje" pri čemu bi odustao od donošenja odluke jedino ako bi dva stalna člana upotrebila pravo veta.¹⁵⁸⁵

Za slučaj da se ne stvori novi organ (Humanitarni savet) koji bi odlučivao o preduzimanju humanitarne intervencije i Savet bezbednosti nastavi da bude forum koji odlučuje o humanitarnoj intervenciji, Ajub predlaže da njegovo članstvo bude prošireno i geografski pravičnije raspodeljeno. Takođe, prilikom odlučivanja o humanitarnoj intervenciji, stalne članice se moraju odreći prava veta.¹⁵⁸⁶ Slično tome, i Galant predlaže proširenje sastava Saveta bezbednosti kojim bi zemlje u razvoju dobile veći uticaj u svetskim zbivanjima. Pored toga, on smatra da se ozbiljno treba razmotriti i ograničavanje prava veta, jer veto predstavlja osnovni razlog nesposobnosti UN da dosledno sprovede međunarodno pravo i standarde ljudskih prava.¹⁵⁸⁷

Pristalice drugog rešenja smatraju da postojeća struktura organa UN ne može obezbediti pravovremeno i nepristrasno donošenje odluke o preduzimanju humanitarne intervencije. Zbog toga se predlaže ustanovljenje nekih novih organa koji bi preuzeli značajni deo odgovornosti prilikom odlučivanja o tom pitanju.

Međunarodna komisija pravnika je još 1972. godine predlagala Komisiji UN za ljudska prava da pronade telo koje će biti sposobno da održi hitne sednice radi postupanja u situacijama kada postoji bliska pretnja ili samovoljno uništavanje ljudskih života u masovnim razmerama.¹⁵⁸⁸

Postoji predloga se formira nezavisna humanitarna komisija koja bi imala zadatak da prati potencijalne katastrofe i da posredstvom generalnog sekretara UN na njih skrene pažnju Savetu bezbednosti. Iako takva inicijativa neće garantovati preduzimanje humanitarne intervencije, Savet bezbednosti, a naročito njegovi stalni članovi, naći će se u neprilici i teškoćama ako ostanu ravnodušni pre-

¹⁵⁸⁵ Arias I: Humanitarian Intervention: Could the Security Council Kill the United Nations?, *Fordham International Law Journal*, vol. 23, 2000, no. 4, p. 1026. Španski ambasador navodi da postoji nekoliko pristalica ovakvog predloga, među kojima je i K. Anan.

¹⁵⁸⁶ Ayoob M: Humanitarian Intervention and International Society, *Global Governance*, vol. 7, 2001, pp. 228-229.

¹⁵⁸⁷ Gallant J.A: op. cit., pp. 914-918.

¹⁵⁸⁸ International Commission of Jurists: op. cit., p. 86.

ma masovnom kršenju ljudskih prava. U situaciji kada ih na preduzimanje humanitarne intervencije poziva nezavisno humanitarno telo oni će makar morati da javno iznesu opravdanje svog uzdržavanja.¹⁵⁸⁹

Ajub smatra da zbog svojih opštih slabosti mehanizam predviđen u glavi VII Povelje nije dobar za odobravanje humanitarne intervencije. Odluka o preduzimanju intervencije mora biti izuzeta iz nadležnosti Saveta bezbednosti i prenet na novostvoreni organ - Humanitarni savet u koji će ulaziti širi krug država sa adekvatnom zastupljenošću svih regiona. Humanitarni savet treba biti sastavljen od najmanje 50 država, otprilike $\frac{1}{4}$ ukupnog članstva UN. Odluka o preduzimanju humanitarne intervencije mora biti doneta najmanje $\frac{3}{4}$ većinom ukupnog broja članova tog novog organa, bez mogućnosti ulaganja veta od bilo koje države. Na taj način će odlučivanje o preduzimanju humanitarne intervencije biti preneto na širi i reprezentativniji organ, što će odluci obezbediti veći legitimitet i kredibilitet.¹⁵⁹⁰

Nije mali broj ni onih koji predlažu formulisanje jasnih kriterijuma za upotrebu vojne akcije radi zaštite ljudskih prava jer su ti kriterijumi neizbežni preduslov za doslednu primenu humanitarne intervencije i za osnaženje njenog legitimiteta.¹⁵⁹¹

Henkin navodi da Savet bezbednosti treba propisati i bliže odrediti sledeće uslove za preduzimanje humanitarne intervencije: a) karakter kršenja ljudskih prava koja opravdavaju humanitarnu intervenciju; b) iscrpljenje sredstava koja ne uključuju upotrebu sile; c) minimalni uticaj intervencije na teritorijalni integritet i političku nezavisnost države u kojoj se interveniše; i, d) poštovanje principa nu-

¹⁵⁸⁹ Weiss T.G.-Chopra J: op. cit., p. 107.

¹⁵⁹⁰ Ayoob M: Humanitarian Intervention and State Sovereignty, International Journal of Human Rights, vol. 6, 2002, no. 1, pp. 95-96. Međutim, postoje protivljenja ideji stvaranja novog organa poput Humanitarnog saveta. Čimni se slaže da je mogućnost selektivnosti i zloupotrebe ovlašćenja Saveta bezbednosti realna, ali da rešenje ne treba tražiti u formiranju Humanitarnog saveta, već u većoj demokratizaciji i transparentnosti funkcionisanja Saveta bezbednosti. Demokratizacija ovog organa će obezbediti da njegove odluke odražavaju širi konsenzus u međunarodnoj zajednici. Pored toga, zbog složenosti procedure za izmenu Povelje UN, Čimni pretpostavlja da će ustanovljenje Humanitarnog saveta biti teško ostvarivo. Chimni B.S: op. cit., pp. 105, 111.

¹⁵⁹¹ Iako ne navode konkretne kriterijume Garis i Varvik su pobornici te ideje; Gareis S.B.-Varwick J: op. cit., p. 170.

žnosti i proporcionalnosti.¹⁵⁹² I Marfi predlaže određene principe koji će pomoći Savetu bezbednosti prilikom odobravanja humanitarne intervencije, kao i generalnom sekretaru prilikom rukovođenja tim intervencijama. Imajući u vidu dosadašnje humanitarne intervencije po odobrenju UN, ovaj autor smatra da bi sledeći principi bili relevantni: a) samo masovno kršenje ljudskih prava može biti razlog za intervenciju; b) intervenciji moraju prethoditi ozbiljni (ne nužno i dugi) diplomatski napori usmereni na zaustavljanje masovnog kršenja ljudskih prava; c) intervencija mora biti ograničena na akcije koje su neophodne i proporcionalne ostvarivanju cilja koji se ogleda u zaustavljanju masovnog kršenja ljudskih prava; d) snage koje su intervenisale moraju se povući što je pre moguće nakon ostvarenja cilja intervencije, a ako je nužno njihovo duže prisustvo te snage moraju biti pod komandom i kontrolom UN; e) intervencija mora očuvati teritorijalni integritet države protiv koje se interveniše, tj. granice ne smeju biti menjane osim u izuzetnim situacijama; i f) intervencija može uticati na vladajuću strukturu države samo ako je to neophodno radi obezbeđivanja trajnog mira.¹⁵⁹³ Ovaj autor izričito naglašava da nezainteresovanost država koje intervenišu, a koja se često navodi kao uslov za unilateralnu humanitarnu intervenciju, ovde nema poseban značaj jer se odluka o preduzimanju humanitarne intervencije donosi u okviru organa UN čime je mogućnost zloupotrebe onemogućena.¹⁵⁹⁴

Panel za pretnje, izazove i promene ponavlja neke od navedenih, ali dodaje i neke nove kriterijume. Savet bezbednosti mora prilikom odobravanja humanitarne intervencije voditi računa o sledećim činionicima: a) ozbiljnost pretnje međunarodnom miru i bezbednosti; b) primarni cilj intervencije mora biti zaustavljanje ili sprečavanje pretnje; c) vojna akcija mora biti upotrebljena kao poslednje sredstvo; d) upotrebljena sila mora biti proporcionalna postojećoj pretnji; i e)

¹⁵⁹² Henkin L: Humanitarian Intervention, in Henkin L: Human Rights: An Agenda for the Next Century, 1993, p. 402.

¹⁵⁹³ Murphy S.D: op. cit., pp. 322-323.

¹⁵⁹⁴ Ibid., pp. 323-324.

izbalansiranost posledica, tj. da posledice akcije ne budu gore od posledica nede-
lovanja.¹⁵⁹⁵

Kod budućeg regulisanja humanitarne intervencije mora se voditi računa da krajnja odluka o preduzimanju ove intervencije i dalje ostane u rukama Saveta bezbednosti. Svako drugo rešenje bi bilo opasno. Intervencija preduzeta bez odobrenja ovog organa mogla bi imati pogubnije posledice od posledica do kojih bi došlo da intervencija nije preduzeta. Naravno, treba učiniti maksimalne napore kako bi se sistem kolektivne bezbednosti u što većoj meri prilagodio potrebama humanitarne intervencije, naročito unapređenjem odlučivanja i povećanjem efikasnosti operacija koje sprovode UN.

¹⁵⁹⁵ UN High-level Panel on Threats, Challenges and Change: A More Secure World - Our Shared Responsibility, 1 December 2004, <www.un.org/secureworld/report3.pdf>, para. 207.

ZAKLJUČAK

Ljudska prava, suverenost država i međunarodni mir i bezbednost, odnosno zabrana upotrebe sile u međudržavnim odnosima predstavljaju vrednosti zaštićene međunarodnim pravom. I sve dok mere preduzete radi zaštite neke od njih ne pogađaju one druge vrednosti nema nekih većih problema sa stanovišta međunarodnog prava. Međutim, ukoliko se prilikom zaštite jedne ugrožava neka druga vrednost javlja se problem čemu dati prednost. Nekada međunarodno pravo razrešava tu dilemu dajući izričitu prednost nekoj od tih vrednosti. Tako, na primer, Povelja UN u čl. 2(7) dopušta da se, shodno glavi VII, primenom prinudnih mera naruši suverenost država, konkretno načelo unutrašnje nadležnosti, ukoliko je to neophodno radi očuvanja ili ponovnog uspostavljanja međunarodnog mira i bezbednosti.

Međutim, postoje i one situacije, koje su i mnogo složenije, kada u konfliktu ovih vrednosti međunarodno pravo ne daje izričit odgovor kojoj od njih dati prioritet. Humanitarna intervencija upravo predstavlja primer takve situacije. Konkretno, kod nje postoji sukob između zaštite ljudskih prava i pravde na jednoj strani i očuvanja međunarodnog mira (zabrane upotrebe sile) i državne suverenosti na drugoj strani. Drugim rečima, postavlja se pitanje da li je dopušteno kršenjem zabrane upotrebe sile narušiti međunarodni mir i državnu suverenost u cilju sprečavanja ili zaustavljanja masovnog kršenja ljudskih prava.

Za sada, u međunarodnom pravu ne postoji norma koja na izričit način dopušta ili zabranjuje humanitarnu intervenciju, bilo unilateralnu ili onu po odobrenju UN. No, to nikako ne znači da se u postojećem međunarodnom pravu ne može rešiti problem legalnosti ove intervencije. Pošto za države i OUN važe bitno drugačija pravila o upotrebi sile i zaštiti ljudskih prava, odgovor na pitanje

o legalnosti unilateralne i odobrene humanitarne intervencije treba tražiti na dva različita koloseka.

Unilateralna humanitarna intervencija najpre dolazi u sukob sa zabranom upotrebe sile predviđenom u čl. 2(4) Povelje UN. Zabrana upotrebe sile u međunarodnim odnosima je suštinski ograničila *ius ad bellum* država i kao takva predstavlja jedan od kamena temeljaca današnjeg sistema kolektivne bezbednosti. Čl. 2(4) zabranjuje "pretnju silom i upotrebu sile" što ovoj zabrani daje mnogo širi domašaj od zabrana rata koje su postojale u periodu između dva svetska rata. Pa ipak, još uvek postoje pokušaji da se zbog nedovoljne jasnoće čl. 2(4) Povelje unilateralna humanitarna intervencija proglasi ustanovom koja ne protivreči zabrani sadržanoj u njemu. Tvrdi se, naime, da čl. 2(4) Povelje zabranjuje samo upotrebu sile koja ima određene kvantitativne i kvalitativne karakteristike, odnosno da zabranjuje upotrebu one sile koja narušava teritorijalni integritet ili političku nezavisnost države, ili koja nije u skladu sa ciljevima UN. Pošto, prema tim shvatanjima, ne ugrožava napred pomenute državne atribute i ne protivreči ciljevima UN, humanitarna intervencija ne potpada pod domašaj zabrane upotrebe sile.

Međutim, s obzirom da humanitarna intervencija predstavlja upotrebu oružane sile, vrlo je teško prihvatiti negiranje njenog uticaja na teritorijalni integritet ili političku nezavisnost države protiv koje se interveniše. Povreda teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti se ne može svesti jedino na klasičnu agresiju koja ima za cilj odvajanje dela državne teritorije ili pak na slučajeve anaksije ili promene vlade nametnute spolja. Humanitarna intervencija se realizuju nasilnim ulaskom trupa na tuđu teritoriju i izvođenjem vojnih operacija ili, pak, masovnim bombardovanjem, što svakako predstavlja povredu suštine teritorijalnog integriteta države u kojoj se interveniše. Ako ta intervencija dovede do promene vladajuće strukture ili potiskivanja vlasti sa dela teritorije onda zasigurno predstavlja i povredu političke nezavisnosti. Suština humanitarne intervencije je neizostavno povezana sa kršenjem teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti. Vladu koja masovno krši ljudska prava svojih

građana vrlo je teško odvratiti od takve prakse, te se cilj humanitarne intervencije najčešće ostvaruju nasilnom promenom vlade ili pak otepljenjem dela državne teritorije. Usled toga, potpuno je nerealistično očekivati da humanitarna intervencija ne utiče na političku nezavisnost i/ili teritorijalni integritet države protiv koje se interveniše.

Najbolji dokaz za tu tvrdnju predstavljaju posledice humanitarnih intervencija nakon Drugog svetskog rata. Indijska intervencija u Pakistanu je rezultirala secesijom Istočnog Pakistana (Bangladeša), i time teritorijalnim smanjenjem Pakistana. Intervencije u Kambodži i Ugandi su za posledicu imale nasilno zbacivanje vlada u tim državama, dok je intervencija NATO-a u SR Jugoslaviji dovela do potiskivanja vlasti ove države sa teritorije Kosova. Sve navedene posledice predstavljaju tipične primere narušavanja teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti država i očigledno demantuju one koje humanitarnoj intervenciji poriču takav karakter.

Zbog izraza "ili na bilo koji drugi način suprotan ciljevima Ujedinjenih nacija" upotrebljenog u završnom delu čl. 2(4) Povelje, postoji mišljenje da taj član zabranjuje samo upotrebu sile koja je u nesaglasnosti sa proklamovanim ciljevima UN. Sledstveno tome, pošto humanitarna intervencija predstavlja upotrebu sile koja se vrši radi ostvaranja jednog od ciljeva UN (zaštite ljudskih prava), ona ne protivreči čl. 2(4) Povelje. Međutim, takvo rezonovanje nije prihvatljivo iz više razloga.

Najpre, ciljevi navedeni u čl. 1 Povelje se ne mogu staviti u istu ravan. "Ostvarivanje međunarodne saradnje na planu unapređenja i podsticanja poštovanja ljudskih prava" nikako ne može zadobiti prvenstvo nad očuvanjem međunarodnog mira i bezbednosti. Drugo, opravdavanje određenih aktivnosti pozivanjem na neki od ciljeva UN, ne vodeći pri tome računa o drugim ciljevima UN, može biti vrlo opasna praksa. Ta opasnost se posebno uvećava ukoliko željena aktivnost uključuje jednostranu upotrebu oružane sile. Iz tvrdnje da je humanitarna intervencija dopuštena Poveljom jer je ona u skladu sa ciljevima UN

moglo bi u krajnjoj liniji da proizađe da se svaki cilj naveden u čl. 1 Povelje može ostvariti unilateralnom upotrebom sile, što je očigledno neprihvatljivo.

Svako liberalno tumačenje izraza "protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti, ili na bilo koji drugi način koji je u suprotnosti sa ciljevima Ujedinjenih nacija" je proizvoljno i suprotno pripremim radovima koji pokazuju jasnu nameru ugovornica da dodavanjem tog izraza u čl. 2(4) popune sve potencijalne praznine u zabrani upotrebe sile. Strane ugovornice nisu želele da stvore nove izuzetke koji bi ostali izvan domašaja ove zabrane. I rezolucije Generalne skupštine o zabrani upotrebe sile, koje predstavljaju tumačenja načela sadržanog u čl. 2(4) Povelje, nedvosmisleno upućuju na zaključak da države, osim samoodbrane, nemaju pravo ni na jedan oblik unilateralne upotrebe oružane sile, makar on bio i iz humanitarnih razloga. Značaj ovih rezolucija nikako ne treba zanemariti pošto su one usvojene gotovo bez negativnih glasova.

Kao jedno od opravdanja za unilateralnu humanitarnu intervenciju navodi se neefikasnost Saveta bezbednosti u situacijama ozbiljnog ili masovnog kršenja ljudskih prava. Prema tim shvatanjima, zabrana upotrebe sile iz čl. 2(4) Povelje je uslovljena sposobnošću UN da deluju pravovremeno i efikasno te su države obavezne da se uzdržavaju od upotrebe sile samo dok OUN funkcioniše na taj način. Kada Ujedinjene nacije ne deluju pravovremeno i efikasno, oživljava običajno pravo i države mogu prizvati pravo na humanitarnu intervenciju kao jedan vid samopomoći koji je prethodio usvajanju Povelje UN. Drugim rečima, ukoliko Savet bezbednosti UN, shodno glavi VII Povelje, ne preduzme pravovremene mere kako bi sprečio ili zaustavio kršenje ljudskih prava, onda države bivaju oslobođene obaveze uzdržavanja od upotrebe sile koja im je nametnuta čl. 2(4) Povelje UN.

Može se navesti više argumenata protiv shvatanja koja zabranu unilateralne humanitarne intervencije uslovljavaju efikasnošću kolektivnog sistema bezbednosti UN. Najpre, pripremni radovi za izradu Povelje jasno ukazuju na težnju da se ustanova samopomoći isključi iz budućih međunarodnih odnosa. Dakle, države nisu dobile supsidijarnu nadležnost da preduzmu prinudnu

akciju onda kada Savet bezbednosti iz nekog razloga to ne učini. U takvoj situaciji jedino drugi organi UN, a pre svega Generalna skupština, imaju supsidijarnu nadležnost za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti.

Drugi argument se odnosi na širinu ovlašćenja Saveta bezbednosti koje on ima prilikom delovanja na planu očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti. Povelja ne samo da ne propisuje kakve će odluke u konkretnim situacijama Savet bezbednosti doneti, već ne sadrži nikakve instrukcije u tom pogledu. Dakle, ne postoji obaveza ovog organa da donese odluku po nekom pitanju, a još manje postoji obaveza da ta odluka bude pozitivna i da se njome naredi preduzimanje prinudnih mera u datoj situaciji. I nedelovanjem Savet bezbednosti deluje kao ovlašćeni nosilac odlučivanja. Prema Povelji on može doneti odluku samo kada se o tome slože devet njegovih članica, a kod meritornih odluka je neophodno da postoje i saglasni glasovi stalnih članica. Na taj način, Povelja ne daje garanciju da će neka rezolucija biti usvojena. Ustvari, odsustvo saglasnosti stalnih članova jeste dokaz da procedura ustanovljenja Poveljom funkcioniše. Paraliza Saveta bezbednosti je od samog početka priznata kao cilj tvoraca Povelje, i bilo bi nerealno razmišljati drugačije.

S druge strane, upotreba sile nije zabranjena samo članom 2(4) Povelje, već je ta zabrana istovremeno i pravilo običajnog prava, koje je nezavisno od pravnog poretka UN. Zato se poštovanje zabrane upotrebe teško može usloviti efikasnošću sistema kolektivne bezbednosti stvorenog glavom VII Povelje UN.

Vrlo čvrst dokaz o neodrživosti stava o dozvoljenosti upotrebe sile u slučaju neefikasnosti UN predstavljaju i dve presude Međunarodnog suda pravde. U prvoj stoji da intervencija ne može naći mesto u međunarodnom pravu "bez obzira na sve postojeće nedostatke međunarodne organizacije", dok druga presuda ističe da načelo zabrane upotrebe sile "nije uslovljeno odredbama koje se odnose na kolektivnu bezbednost."

Na kraju, može se zaključiti da unilateralna humanitarna intervencija nikako ne može naći pravno opravdanje u neefikasnosti sistema kolektivne bezbednosti UN. Pored toga, ova intervencija nije dobar supstitut za nedelotvoran

prinudni mehanizam UN za zaštitu ljudskih prava, i ona čak može ometati ili odložiti poboljšanje efikasnosti tog mehanizma.

Osnov dopuštenosti unilateralne humanitarne intervencije se ne može naći ni u međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima. Usled postojanja velikog broja ovih ugovora, nesporno je da ljudska prava danas predstavljaju materiju koja je duboko internacionalizovana. Pri tome međunarodna regulativa se ne zadržava samo na propisivanju kataloga prava, već ide i dalje predviđajući brojne mehanizme međunarodnog nadzora nad poštovanjem zagarantovanih prava. Pojedini međunarodni organi su čak ovlašćeni da donose obavezujuće odluke kojima utvrđuju da li neka država krši ljudska prava. Međutim, nijedan ugovor o ljudskim pravima ne dopušta upotrebu oružane sile u slučaju povrede tih prava, makar to bilo i u masovnim razmerama. Čak ni Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida ne dozvoljava stranama ugovornicima da ovaj težak zločin spreče unilateralnom upotrebom oružane sile, već ih jedino ovlašćuje da pozovu organe UN da preduzmu odgovarajuću akciju. Danas niko ne smatra da proces internacionalizacije ljudskih prava stvara mogućnost da se neki mehanizam međunarodnog nadzora nad poštovanjem ljudskih prava primeni protiv države koja nije ratifikovala ugovor koji taj mehanizam sadrži, pa je neprihvatljiva tvrdnja da internacionalizacija ljudskih prava omogućava unilateralnu upotrebu oružane sile protiv države u kojoj postoje kršenja ljudskih prava. Preduzimanje unilateralnih humanitarnih intervencija bi moglo čak imati negativne posledice po ljudska prava. Pored izazivanja međunarodne nestabilnosti, slabljenje postojeće zabrane upotrebe sile podrilo bi državnu suverenost i podstaklo unutrašnje neredne, što bi se vrlo štetno odrazilo na ljudska prava.

Usled nemogućnosti da osnov dopuštenosti unilateralne humanitarne intervencije pronađu u ugovornom pravu neki se okreću međunarodnom običajnom pravu i u njemu traže pravno uporište za ovu vrstu intervencije. Pri tome ima mišljenja da je prvo na humanitarnu intervenciju egzistiralo kao deo običajnog prava još pre Drugog svetskog rata i da je kao takvo opstalo i nakon

usvajnja Povelje UN. Drugim rečima, Povelja UN nije ukinula običajno pravo na humanitarnu intervenciju koje je nastalo i razvilo se u klasičnom međunarodnom pravu. Međutim, takav stav je teško prihvatljiv. Imajući u vidu ondašnju praksu država i *opinio iuris* teško se može tvrditi da je u klasičnom pravo nastalo običajno pravilo koje je dopuštalo humanitarnu intervenciju. Čak ako se, sa velikom rezervom, uzme da je takvo pravilo eventualno nastalo, zbog velikog razmimoilaženja država i doktrine, ono nikako nije moglo imati imperativni karakter. Usvajanjem Povelje UN, koja sadrži zabranu upotrebe sile od koje, osim samoodbrane i kolektivnih mera Saveta bezbednosti, nisu dopušteni nikakvi izuzeci, takvo običajno pravilo je moralo biti ukinuto (*lex posterior derogat legi priori*).

Postoje internacionalisti koji takođe tvrde da je humanitarna intervencija dopuštena na osnovu običajnog prava, ali potpuno drugačije vide genezu te norme. Za razliku od prethodnika, oni ne tvrde da postoji kontinuitet između tradicionalnog običajnog prava na humanitarnu intervenciju i današnje običajne norme, već smatraju da je posle Drugog svetskog rata nastalo novo običajno pravilo koje, menjajući odredbe Povelje UN, dopušta humanitarnu intervenciju. Na taj način norma o zabrani upotrebe sile sadržana u Povelji, koja je uključivala i zabranu humanitarne intervencije, sada je, u skladu sa načelom *lex posteriori derogat legi priori*, zamenjena novom običajnom normom koja dopušta humanitarnu intervenciju.

Međutim, nema dovoljno dokaza da je nakon Drugog svetskog rata nastalo novo običajno pravilo koje je zamenilo odredbe Povelje UN i dopustilo humanitarnu intervenciju kao novi izuzetak od zabrane upotrebe sile. Nakon Drugog svetskog rata nije postojala relevantna praksa za nastanak jednog takvog običaja. Najpre, praksa nije bila opšta jer je u nju uključen relativno mali broj država, a nepremostivu teškoću predstavlja izostanak iz te prakse nekih posebno zainteresovanih država (Rusije, Kine, pa moglo bi se reći i Indije). Takođe, nije postojala ni jednoobraznost prakse jer su se pojedine države ponašale potpuno drugačije u sličnim situacijama (nisu uvek intervenisale tamo gde je bilo

ozbiljnog ili masovnog kršenja ljudskih prava), odnosno sve relevantne države se nisu ponašale na isti način (neke su intervenisale dok druge to nikada nisu činile). Postojanje *opinio iuris* je još teže dokazati. Svest o pravnoj obaveznosti je vrlo slabo izražena što se može videti iz sledećeg: a) kod država koje su intervenisale i njihovih saveznika primetno je uzdržavanje od pozivanja na humanitarnu intervenciju, kao i različita opravdanja pojedinih intervencija od strane njenih učesnica; b) većina država u svetu se protivi humanitarnoj intervenciji (uključujući i Rusiju, Indiju i Kinu u kojima živi pola svetske populacije); c) brojne rezolucije Generalne skupštine UN čvrsto potvrđuju načelo neintervencije čime jasno odbacuju humanitarnu intervenciju; d) izjave nekih zvaničnika UN potvrđuju težnju Organizacije da se unilateralna humanitarna intervencija isključi iz međunarodnih odnosa, a da se intervencije radi zaštite ljudskih prava prepusti Savetu bezbednosti. Sudske odluke i doktrina, kao sredstva za utvrđivanje postojanja običaja, takođe potvrđuju da ne postoji običajno pravilo koje dopušta unilateralnu humanitarnu intervenciju. Pojedine presude Međunarodnog suda pravde potvrđuju zabranu intervencije u međunarodnom pravu, a u jednom slučaju je čak sadržana i konkretna zabrana upotrebe sile radi zaštite ljudskih prava. Što se tiče doktrine, njen veći deo ovu intervenciju smatra nelegalnom, dok samo mali broj internacionalista tvrdi da ona ima utemeljenje u običajnom pravu, uz neznatnu podršku onih koji smatraju da se takvo pravilo nalazi u procesu formiranja.

Može se navesti još jedan važan argument koji osporava shvatanje da je humanitarna intervencija nakon Drugog svetskog rata postala deo običajnog prava. Ta novostvorena običajna norma, koja je navodno izmenila odredbe Povelje, morala je izmeniti i kogentnu običajnu normu opšteg međunarodnog prava koje svim državama nameće obavezu uzdržavanja od upotrebe sile. Ničim se ne može dokazati da je humanitarna intervencija mogla zameniti takvu običajnu normu. To što neko krši običajno pravilo ne znači da ono prestaje da postoji i da se stvara novo pravilo čija se sadržina poklapa sa ponašanjem prekršioca pravila. Svaki drugi zaključak vodio bi u pravnu nesigurnost i

dozvoljavao državama da običajno pravilo kojima nisu zadovoljne prekrše i istaknu da ono više ne postoji, a da je nastalo novo običajno pravilo sa sadržinom koja njima više odgovara. Čini se da najbolju potvrdu ovog stava predstavlja zaključak Međunarodnog suda pravde da "... slučajevi ponašanja država koji su nesaglasni sa datim pravilom generalno treba da budu smatrani kršenjem tog pravila, a ne kao nagoveštaj priznavanja novog pravila".

S obzirom da uporište za legalnost unilateralne humanitarne intervencije nisu mogli da nađu ni u ugovornom ni u običajnom pravu, neki su pokušali da u drugim osnovima pronađu opravdanje ove intervencije. Po toj koncepciji humanitarna intervencija nije ustanova koju pozitivno pravo dopušta na opšti način, već je samo "nužni izlaz" pri postojećem stanju prava. Pri tome jedni opravdanost ove intervencije nalaze u moralnim razlozima, a drugi njen osnov vide u stanju nužde. Moralni razlozi nikako ne mogu biti osnov za legalnost humanitarne intervencije, već mogu biti uzeti u obzir samo za procenu njenog legitimiteta i biti od značaja za buduće pravno regulisanje ove ustanove. S obzirom da se humanitarnom intervencijom ozbiljno narušavaju vitalni interesi države protiv koje se interveniše i da se njome krši imperativna norma o zabrani upotrebe sile, ni stanje nužde ne može biti osnov isključenja protivpravnosti ove ustanove.

Za razliku od unilateralne, legalnost humanitarne intervencije po odobrenju UN otvara znatno manje problematičnih pitanja. S obzirom da Savet bezbednosti UN ima nesporno pravo upotrebe oružane sile i da je zbog saglasnosti svih pet stalnih članica zloupotreba intervencije gotovo isključena, države i doktrina su spremnije da ovom organu UN priznaju pravo na preduzimanje humanitarne intervencije. No, i kod odobrene humanitarne intervencije, ipak, se pojavljuju neke nedoumice.

Najpre, sporno je da li je takva intervencija u skladu sa načelom nemešanja UN u unutrašnju nadležnost država članica koje je utemeljeno u čl. 2(7) Povelje UN. Sadržina unutrašnje nadležnosti država je varijabilana i zavisi od razvoja međunarodnog prava. Imajući u vidu današnji nivo međunarodne

zaštite ljudskih prava, kako u okviru OUN tako i izvan nje, teško se može tvrditi da materija ljudskih prava spada u isključivu nadležnost država. Zbog toga odluka Saveta bezbednosti o odobravanju humanitarne intervencije ne bi predstavljala nedopušteno mešanje Organizacije u unutrašnju nadležnost država članica. Drugi, možda i ozbiljniji, problem se ogleda u dilemi da li Savet bezbednosti može masovno kršenje ljudskih prava podvesti pod neki od razloga za preduzimanje prinudnih mera (pretnja miru, narušavanje mira ili agresija). Imajući u vidu da čl. 24(2) nalaže Savetu bezbednosti da u izvršavanju svojih dužnosti postupa u skladu sa ciljevima i načelima UN, kao i da čl. 39 koristi vrlo široku formulaciju u kojoj traži da postoji bilo kakva pretnja međunarodnom miru i bezbednosti, ne bi se moglo reći da odobravanjem humanitarne intervencije Savet bezbednosti postupa *ultra vires*. Do sada je ovaj organ u više situacija masovno kršenje ljudskih prava proglasio pretnjom međunarodnom miru i bezbednosti, a u nekim od njih odobrio i humanitarnu intervenciju (U Somaliji, Bosni i Hercegovini i Ruandi). Tom prilikom on nije insistirao da kršenja ljudskih prava imaju prekogranične posledice da bi ih proglasio pretnjom međunarodnom miru i bezbednosti.

Dakle, i pri današnjem stanju međunarodnog prava ne bi se mogla osporiti legalnost humanitarne intervencije koju je odobrio Savet bezbednosti. Pored toga, širim tumačenjem Rezolucije ujedinjeni za mir, čak bi i Generalna skupština UN mogla preporučiti humanitarnu intervenciju u slučaju blokade Saveta bezbednosti.

Iako generalno Savet bezbednosti ima pravo da odobri humanitarnu intervenciju, postoji još uvek dosta problema i nedoumica kod ove vrste intervencije. Zbog toga treba uložiti napore kako bi se unapredilo pravno uređenje ove ustanove. Najbolji put za to je postupak formalne izmene Povelje UN. Međutim, pošto je taj postupak dosta složen i zahteva pristanak svih pet stalnih članova Saveta bezbednosti, humanitarna intervencija, za početak, bi se mogla urediti neformalnim putem, tzv. faktičkom revizijom Povelje. To bi se moglo ostvariti usvajanjem posebne rezolucije u Generalnoj skupštini kojom bi

se mehanizam iz glave VII Povelje konkretizovao i prilagodio potrebama humanitarne intervencije.

Rezolucija bi regulisala veći broj pitanja. Najpre, normom koja bi imala samo deklarativni karakter, Savetu bezbednosti se izričito treba priznati ovlašćenje da u slučaju masovnog kršenja ljudskih prava odobri humanitarnu intervenciju. Rezolucijom treba predvideti i bliže kriterijume za preduzimanje intervencije, i to: (a) samo ozbiljno ili masovno kršenje ljudskih prava može biti razlog za intervenciju; (b) intervencija može biti preduzeta jedino ako vlada nije u mogućnosti ili nije voljna da spreči kršenja ljudskih prava na svojoj teritoriji; (c) intervencija mora biti upotrebljena kao poslednje sredstvo, tj. prethodno se moraju preduzeti diplomatski naponi usmereni na zaustavljanje masovnog kršenja ljudskih prava; (d) uvek, kada je to moguće, snage koje preduzimaju intervenciju treba da budu pod komandom UN; (e) upotrebljena sila mora biti proporcionalna postojećoj pretnji; (f) prilikom intervencije moraju se striktno poštovati pravila međunarodnog humanitarnog prava; (g) intervencija mora očuvati teritorijalni integritet države protiv koje se interveniše, tj. granice ne smeju biti menjane; (h) intervencija može uticati na političku nezavisnost promenom vladajuće strukture ili ustanovljenjem vojne i civilne misije UN, ali samo ako je to neophodno radi obezbeđivanja budućeg poštovanja ljudskih prava; i, (i) snage koje su intervenisale moraju se povući što je pre moguće nakon ostvarenja cilja intervencije.

Pored toga, pomenutom rezolucijom treba ustanoviti jedno nezavisno ekspertsko telo (na primer, Humanitarni savet UN) sastavljeno od najpozvanijih stručnjaka za ljudska prava sa visokim moralnim kvalitetima. Članove ovog tela čiji bi sastav bio dovoljno reprezentativan birala bi Generalna skupština, a njihov zadatak bi bio da kvalifikovanom većinom utvrde kada u nekoj zemlji postoje ozbiljna ili masovna kršenja ljudskih prava i o tome obavesti Savet bezbednosti. Krajnju odluku o preduzimanju humanitarne intervencije i dalje mora zadržati Savet bezbednosti, jer svaka intervencija bez njegove saglasnosti bi bila teško sprovodiva i predstavljala veliku opasnost po globalni svetski mir. Međutim,

ukoliko ne odobri humanitarnu intervenciju iako je Humanitarni savet tu situaciju okvalifikovao kao ozbiljno ili masovno kršenje ljudskih prava, Savet bezbednosti bi morao dati obrazloženje za takav postupak. Savet bezbednosti bi zadržao pravo da odobri humanitarnu intervenciju i ako Humanitarni savet u toj situaciji nije ocenio da postoji ozbiljno ili masovno kršenje ljudskih prava. Time ovlašćenja Saveta bezbednosti iz glave VII Povelje uopšte ne bi bila okrnjena.

Mogućnost formalnog unošenja predloženih izmena u Povelju UN treba tražiti u okviru šire reforme ove organizacije. U raznim političkim cenkanjima do kojih će tom prilikom doći države koje se zalažu za poštovanje ljudskih prava moraju insistirati na unapređenju položaja humanitarne intervencije u Povelji i povećanju njene efikasnosti, makar ih to koštalo nekih ustupaka na drugim poljima. Na taj način bi se obezbedilo pravovremeno i efikasno delovanje UN u slučaju ozbiljnog ili masovnog kršenja ljudskih prava.

Na kraju treba reći da unilateralna humanitarna intervencija, bilo individualna ili kolektivna, predstavlja nelegalni akt sa stanovišta važećeg međunarodnog prava. Nikako se ne sme dozvoliti da bilo koji vid unilateralizma, makar on bio i u humanitarne svrhe, oslabi zabranu upotrebe sile i naruši međunarodni mir i bezbednost. Dopuštanje unilateralne humanitarne intervencije bi predstavljalo opasan presedan koji bi otvorio vrata i drugim zahtevima za jednostranom upotrebom sile. Time bi kolektivni sistem bezbednosti bio urušen, što bi budućnost međunarodne zajednice učinilo neizvesnom. Stoga, rešenje treba tražiti u unapređenju sistema kolektivne bezbednosti i njegovom prilagođavanju potrebama humanitarne intervencije kako bi on blagovremeno i efikasno mogao delovati u slučaju masovnog ili ozbiljnog kršenja ljudskih prava.

DOKUMENTACIJA

1. Declaration of the Group of 77 South Summit, Havana, 10-14 April 2000, <http://www.g77.org/Docs/Declaration_G77Summit.htm>;
2. House of Commons' Foreign Affairs Select Committee, Fourth Report on Kosovo: HC 28-I/II (2000), <<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199900/cmselect/cmfaaff/28/2802.htm>>;
3. Humanitarian Intervention: Statement by Gao Feng (China), General Assembly Official Records, 54th Session, 55th Plenary Meeting, 17 November 1999, New York, pp. 19-20; reprinted in Chinese Journal of International Law, 2002, pp. 391-393;
4. ICTY, Appeals Chamber, Case No. IT-94-1-AR72, Prosecutor v. Dusko Tadic, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995;
5. In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All, (Report of the Secretary-General), UN Doc. A/59/2005, 21 March 2005;
6. Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo, UN Doc. S/1999/648 (1999);
7. International Court of Justice, Asylum Case (Colombia/Peru), (Judgment), 20th November 1950, General List no. 7;
8. International Court of Justice, Barcelona Traction Case, (Judgment), 5th February 1970;
9. International Court of Justice, Case concerning Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain (Jurisdiction and Admissibility), 15th February 1995, General List No. 87;
10. International Court of Justice, Case concerning Territorial Dispute (Libyan Arab Jamahiriya/Chad) - Judgment, 3rd February 1994, General List No. 83;
11. International Court of Justice, Case concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Teheran, ICJ Reports, 1980;
12. International Court of Justice, Fisheries Case (United Kingdom v. Norway), (Judgment), 18th December 1951, ICJ Report 1951;
13. International Court of Justice, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia, (Advisory Opinion), ICJ Reports 58, 1971;
14. International Court of Justice, Legality of the Threat of Use of Nuclear Weapons, (Advisory Opinion), 8 July 1996, General List No. 95;

15. International Court of Justice, Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium), Request for the Indication of Provisional Measures, (Oral Pleadings), 10 May 1999, CR99/15, <<http://www.icj-cij.org/icjwww.idocket/iybe/iybeframe.htm>>;
16. International Court of Justice, Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium et al), Order Denying Request for the Provisional Measures, 2 June 1999, <<http://www.icj-cij.org/icjwww.idocket/iybe/iybeframe.htm>>;
17. International Court of Justice, Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium), Order Denying Request for the Provisional Measures, 2 June 1999, <<http://www.icj-cij.org/icjwww.idocket/iybe/iybeframe.htm>>;
18. International Court of Justice, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Judgment), 27th June 1986, General List No. 70;
19. International Court of Justice, North Sea Continental Shelf Case (Federal Republic of Germany/Denmark, Federal Republic of Germany/Netherlands, (Judgment), 20th February 1969, General list Nos. 51&52;
20. International Court of Justice, The Corfu Channel Case (Merits), 9th April 1949, General List No. 1;
21. International Law Association, Final Report of the Committee on Formation of Customary (General) International Law (Statement of Principles Applicable to the Formation of General Customary International Law), London Conference, 2000 International Law Commission, Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part II.;
22. Izvori međunarodnog humanitarnog prava, Starčević M. (red.), Beograd, 2002;
23. Ministerial Declaration, 23rd Annual Meeting of the Ministers for Foreign affairs of the Group of 77, New York, 24 September 1999; dokument dostupan na <http://www.g77.org/Docs/Decl1999.html>;
24. Permanent Court of International Justice, Advisory Opinion of Nationality Decrees Issued in Tunisia and Maroco, 1923, Serie B, no. 4;
25. Report of the Secretary-General on the Work of the Organization, UN GAOR, 46th Session, Supp. No. 1, UN Doc. A/46/1 (1991);
26. Report of the Secretary-General to the Security Council on the Protection of Civilians in Armed Conflict, UN Doc. S/1999/957, 8 September 1999;
27. Report of the Special Committee on Peacekeeping Operations, UN Doc. A/54/839, 20 March 2000;
28. Rome Statute of the International Criminal Court, UN Doc. A/CONF. 183/9;
29. Saopštenje Jugoslovenskog udruženja za međunarodno pravo povodom agresije NATO na Jugoslaviju, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 7-8;
30. Secretary-General Reflects on 'Intervention' In Thirty-Fifth Annual Ditchley Foundation Lecture, Press Release SG/SM/6613/Rev.1, 26 June 1998; <http://www.un.org/News/Press/docs/1998/19980626.sgsg6613.r1.htm;l>

31. Treaty on Non-use of Force in International Relations. Australian View – Statement by the Legal Adviser, Mr. E. Lauterpacht QC, in the Sixth Committee of the United Nations General Assembly on 22 November 1976, Australian Yearbook of International Law, pp. 533-540;
32. UN General Assembly Doc. A/CN.4/506, 7 March 2000, International Law Commission, 52nd session, First Report on Diplomatic Protection, (by R.J. Dugard – Special Rapporteur);
33. UN General Assembly Resolutions 377 (V), (Uniting for Peace), 3 November 1950;
34. UN General Assembly Resolution 2131 (XX), (Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty), 21 December 1965;
35. UN General Assembly Resolution 2625 (XXV), (Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations), 24 October 1970;
36. UN General Assembly Resolutions 2734 (XXV), (Declaration on the Strengthening of International Security), 16 December 1970;
37. UN General Assembly Resolutions 2793 (XXVI), 7 December 1971;
38. UN General Assembly Resolution 3314 (XXIX), (Definition of Agression), 14 December 1974;
39. UN General Assembly Resolutions 34/22, 14 November 1979;
40. UN General Assembly Resolutions 35/6, 22 October 1980;
41. UN General Assembly Resolutions 36/5, 21 October 1981;
42. UN General Assembly Resolutions 37/6, 2 November 1982;
43. UN General Assembly Resolutions 42/22, (Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations), 18 November 1987;
44. UN General Assembly Resolutions 43/131, (Humanitarian Assistance to Victims of Natural Disasters and Similar Emergency Situations), 8 December 1988;
45. UN General Assembly Resolutions 45/100, (Humanitarian Assistance to Victims of Natural Disasters and Similar Emergency Situations), 14 December 1990;
46. UN General Assembly Resolutions 46/182, (Strengthening of the Coordination of Humanitarian Emergency Assistance of the United Nations), 19 December 1991;
47. UN General Assembly Resolutions 49/57 (Declaration on the Enhancement of Cooperation between the United Nations and Regional Arrangements or Agencies in the Maintenance of International Peace and Security), 9 December 1994;
48. UN High-level Panel on Threats, Challenges and Change: A More Secure World - Our Shared Responsibility, 1 December 2004, <www.un.org/secureworld/report3.pdf>;
49. UN Security Council Resolution 1160, 31 March 1998;
50. UN Security Council Resolution 1199, 23 September 1998;

51. UN Security Council Resolution 1203, 24 October 1998;
52. UN Security Council Resolution 1244, 10 June 1999;
53. UN Security Council Resolution 216, 12 November 1965;
54. UN Security Council Resolution 217, 20 November 1965;
55. UN Security Council Resolution 221, 9 April 1966;
56. UN Security Council Resolution 232, 16 December 1966;
57. UN Security Council Resolution 253, 29 May 1968;
58. UN Security Council Resolution 392, 19 June 1976;
59. UN Security Council Resolution 392, 19 June 1976;
60. UN Security Council Resolution 418, 4 November 1977;
61. UN Security Council Resolution 688, 5 April 1991;
62. UN Security Council Resolution 733, 23 January 1992;
63. UN Security Council Resolution 746, 17 March 1992;
64. UN Security Council Resolution 757, 30 May 1992;
65. UN Security Council Resolution 767, 27 July 1992;
66. UN Security Council Resolution 770, 13 August 1992;
67. UN Security Council Resolution 771, 13 August 1992;
68. UN Security Council Resolution 775, 28 August 1992;
69. UN Security Council Resolution 776, 14 September 1992;
70. UN Security Council Resolution 781, 9 October 1992;
71. UN Security Council Resolution 794, 3 December 1992;
72. UN Security Council Resolution 808, 22 February 1993;
73. UN Security Council Resolution 814, 26 March 1993;
74. UN Security Council Resolution 816, 31 March 1993;
75. UN Security Council Resolution 819, 16 April 1993;
76. UN Security Council Resolution 824, 6 May 1993;
77. UN Security Council Resolution 827, 25 May 1993;
78. UN Security Council Resolution 836, 4 June 1993;
79. UN Security Council Resolution 837, 6 June 1993;
80. UN Security Council Resolution 872, 5 October 1993;
81. UN Security Council Resolution 897, 4 February 1994;
82. UN Security Council Resolution 912, 21 April 1994;
83. UN Security Council Resolution 918, 17 May 1994;
84. UN Security Council Resolution 925, 8 June 1994;

85. UN Security Council Resolution 929, 22 June 1994;
86. UN Security Council Resolution 929, 22 June 1994;
87. UN Security Council Resolution 941, 23 September 1994;
88. UN Security Council Resolution 955, 8 November 1994;
89. UN Security Council, 3046th meeting, 31 January 1992, Doc. S/PV. 3046;
90. UN Security Council, 3930th meeting, 23 September 1998, Doc. S/PV. 3930;
91. UN Security Council, 3937th meeting, 24 October 1998, Doc. S/PV. 3937;
92. UN Security Council, 3988th meeting, 24 March 1999, Doc. S/PV. 3988;
93. UN Security Council, 3989th meeting, 26 March 1999, Doc. S/PV. 3989;
94. UN Security Council, 4011th meeting, 10 June 1999, Doc. S/PV. 4011;

LITERATURA

1. KNJIGE

1. **Abiew F.K:** *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, The Hague-London-Boston, 1999;
2. **Advisory Council on International Affairs:** *Humanitarian Aid - Redefining the Limits*, (Dutch Report No. 6), The Hague, 1998;
3. **Advisory Council on International Affairs-Advisory Committee on Issues of Public International Law:** *Humanitarian Intervention (Dutch Report No. 13)*, The Hague, 2000;
4. **Arechaga E.J:** Современное международное право (перевод), Москва, 1983;
5. **Arend C.A.-Beck R.J:** *International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm*, London-New York. 1993;
6. **Avramov S.-Kreća M:** *Međunarodno javno pravo*, Beograd, 2001;
7. **Bartoš M:** *Međunarodno javno pravo, knjiga I*, Beograd, 1954;
8. **Brierly J.L:** *The Law of Nations*(6th ed.), Oxford, 1963;
9. **Brownlie I:** *Principles of Public International Law*, Oxford, 1988;
10. **Brownlie I:** *International Law and the Use of Force by States*, Oxford, 1963;
11. **Burgenthal T:** *Međunarodna ljudska prava u sažetom obliku (prevod)*, Beograd, 1997;
12. **Cassese A:** *International Criminal Law*, Oxford, 2003;
13. **Cassese A:** *International Law*, Oxford, 2005;
14. **Chesterman S:** *Just War or Just Peace?*, Oxford, 2001;
15. **Черниченко С.В:** *Теория международного права*, Москва, 1999;
16. **D.J. Harris:** *Cases and Materials on International Law* (6th ed.), London, 2004;
17. **D`Amato A.A:** *The Concept of Custom in International Law*, London, 1971;
18. Danish Institute of International Affairs: *Humanitarian Intervention: Legal and Political Aspects*, Copenhagen, 1999;
19. **Degan Đ:** *Međunarodno pravo*, Rijeka, 2000;
20. **Dimitrijević V.-Paunović M:** *Ljudska prava*, Beograd, 1997;
21. **Dimitrijević V.-Račić O. i ostali:** *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beograd, 2005;
22. **Dixon M:** *Textbook on International Law*, Oxford, 2005;
23. **Etinski R:** *Međunarodno javno pravo*, Novi Sad, 2002;
24. **Gardiner R.K:** *International Law*, London, 2003;

25. **Gareis S.B.-Varwick J:** *The United Nations - An Introduction (translation)*, New York, 2005;
26. **Garrett S.A:** *Doing Good and Doing Well: an Examination of Humanitarian Intervention*, London, 1999;
27. **Gasser H.P:** *International Humanitarian Law - An Introduction*, (Separate print from H. Haug: *Humanity for All*, Berne-Stuttgart-Vienna, 1993);
28. **Ghali B.B:** *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-Keeping*, New York, 1992;
29. **Glahn G:** *Law Among Nations*, (8th ed.), New York, 1996;
30. **Gray C:** *International Law and the Use of Force*, Oxford, 2000;
31. **Grimstad K:** *Humanitarian Intervention: Historical, Legal and Moral Perspectives*, (LLM Thesis), Cape Town, 2001;
32. **Grotius H:** *De jure belli ac pacis [On the Law of War and Peace]*, (translated by A. C. Campbell), London, 1814;
33. **Henckaerts J.M.-Doswald-Beck L. (eds.):** *Customary International Humanitarian Law, vol. I*, Cambridge, 2005;
34. **Independent International Commission on Kosovo:** *The Kosovo Report - Conflict, International Response and Lessons Learned*, Oxford, 2000;
35. **International Commission of Jurists:** *The Events in East Pakistan 1971*, Geneva, 1972;
36. **International Commission on Intervention and State Sovereignty:** *The Responsibility to Protect (Report)*, Ottawa, 2001;
37. **International Commission on Intervention and State Sovereignty:** *The Responsibility to Protect: Supplementary Volume*, Ottawa, 2001;
38. **Janković B.-Radivojević Z:** *Međunarodno javno pravo*, Niš, 2005.
39. **Jessup P:** *A Modern Law of Nations*, New York, 1949;
40. **Kelsen H:** *The Law of the United Nations*, New York, 1950.
41. **Kelsen H-Tucker R.W:** *Principles of International Law (2nd ed.)*, New York, 1967;
42. **Khoury A:** *Armed Intervention for Humanitarian Purposes in the Resolutions of the United Nations Security Council*, Genève, 1994;
43. **Kittichaisaree K:** *International Criminal Law*, Oxford, 2001;
44. **Köchler H:** *Humanitarian Intervention in the Context of Modern Power Politics (Research paper)*, Viena, 2001;
45. **Lawrence T:** *Principles of International Law*, Boston, 1913;
46. **Le Fur L:** *Međunarodno javno pravo*, (prevod), Beograd, 1934;
47. **Lepard B.D:** *Rethinking Humanitarian Intervention*, Pennsylvania, 2002;
48. **MacLean R.M. (ed.):** *Public International Law*, London, 1997;
49. **Magarašević A:** *Osnovi međunarodnog prava*, Novi Sad, 1965;
50. **Makinda S.L:** *Seeking Peace from Chaos - Humanitarian Intervention in Somalia*, London, 1993;
51. **Malanczuk P:** *Humanitarian Intervention and Legitimacy of the Use of Force*, Amsterdam, 1993;

52. **Milenković S:** *Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava*, Beograd, 1974;
53. **Mills K:** *Human Rights in the Emerging Global Order: a New Sovereignty?*, London-New York, 1998;
54. **Mitić M:** *Nemački pogled na jugoslovensku krizu*, Beograd, 2005;
55. **Murphy S.D:** *Humanitarian Intervention: the United Nations in an Evolving World Order*, Philadelphia, 1996;
56. **Novaković M:** *Osnovi Međunarodnoga javnoga prava, knjiga I*, Beograd, 1936;
57. **Oppenheim L:** *International Law*, (8th ed., H. Lauterpacht ed.), London, 1955;
58. **Pictet J. (ed.):** *The Geneva Conventions of 12 August 1949: Commentary*, Geneva, 1958;
59. **Ramsbotham O.-Woodhouse T:** *Humanitarian Intervention in Contemporary Conflict - a Reconceptualization*, Cambridge, 1996;
60. **Rehman J:** *International Human Rights Law: A Practical Approach*, Harlow, 2003;
61. **Ronzitti N:** *Rescuing Nationals Abroad through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity*, Dordrecht-Boston-Lancaster, 1985;
62. **Sandoz Y.-Swinarski C. & Zimmermann B. (eds.):** *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Geneva, 1987;
63. **Sarooshi D. (ed.):** *Humanitarian Intervention and International Humanitarian Assistance: Law and Practice - (Conference Report)*, London, 1993;
64. **Schabas W.A:** *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge, 2001;
65. **Schabas W.A:** *Genocide in International Law*, Cambridge, 2000;
66. **Shaw M.N:** *International Law* (5th ed.), Cambridge, 2003 (4th printing 2005);
67. **Smith R.K.M:** *International Human Rights*, Oxford, 2003;
68. **Stowell E.C:** *Intervention in International Law*, Washington, 1921;
69. **Tesón F:** *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, New York, 1997;
70. **Vattel, E:** *Le droit de gens ou principes de la loi naturelle. Appliqués à la conduite et aux affaires des nations et souverains, 1758, [Law of Nations; or, Principles of the Law of Nature, applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns]*, (translated by C. Fenwick), Washington, 1916;
71. **Vidovic R:** *State Sovereignty versus Humanitarian Intervention*, Genève, 1996;
72. **Vincent R.J:** *Nonintervention and International Order*, New Jersey, 1974;
73. **Vujaklija M:** *Leksikon stranih reči izraza*, Beograd, 1961;
74. **Walzer M:** *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations* (2nd ed.), New York, 1992;
75. **Werle G:** *Principles of International Criminal Law*, The Hague, 2005;
76. **Wheeler N.J:** *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford-New York, 2000;

2. ČLANCI

77. **Abiew F.K:** Assessing Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Period: Sources of Consensus, *International Relations*, vol. 14, August 1998, no. 2, pp. 61-90;
78. **Acevedo D.E:** Collective Self-Defense and the Use of Regional or Subregional Authority as Justification for the Use of Force, *ASIL Proceedings*, vol. 78, 1984, pp. 69-73;
79. **Adelman H:** Humanitarian Intervention: The Case of the Kurds, *International Journal of Refugee Law*, vol. 4, 1992, no. 1, pp. 4-38;
80. **Ajaj A:** Humanitarian Intervention: Second Reading of the Charter of the United Nations, *Arab Law Quarterly*, vol. 7, 1993, no. 4, pp. 215-236;
81. **Akehurst M:** Humanitarian Intervention; in Bull H. (ed): *Intervention in World Politics*, Oxford, 1984, pp. 95-118;
82. **Akehurst M:** The Use of Force to Protect Nationals Abroad, *International Relations*, vol. 5, 1977, pp. 3-23;
83. **Alexander K.W:** NATO's Intervention in Kosovo: The Legal Case for Violating Yugoslavia's National Sovereignty in the Absence of Security Council Approval, *Houston Journal of International Law*, vol. 22, Spring 2000, no. 3, pp. 403-450;
84. **Annan K.A:** Peacekeeping, Military Intervention, and National Sovereignty in Internal Armed Conflict, in Moore J. (ed.): *Hard Choices: Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention*, Lanham-Boulder-New York-Oxford, 1998, pp. 55-69;
85. **Annan K:** Human Rights and Humanitarian Intervention in the Twenty-First Century, in Power S.-Allison G: *Realizing Human Rights*, New York, 2000, pp. 309-320;
86. **Antonopoulos C:** The NATO Military Action Against the Federal Republic of Yugoslavia (Kosovo) and the International Law on the Use of Force, *Revue Hellénique de droit international*, vol. 52, 1999, pp. 411-457;
87. **Arias I:** Humanitarian Intervention: Could the Security Council Kill the United Nations?, *Fordham International Law Journal*, vol. 23, no.4, 2000, pp. 1005-1027;
88. **Arnison N.D:** International Law and Non-Intervention: When do Humanitarian Concerns Supersede Sovereignty?, *Fletcher Forum of World Affairs*, Summer 1993, pp. 199-212;
89. **Ayoob M:** Humanitarian Intervention and International Society, *Global Governance*, vol. 7, 2001, pp. 225-230;
90. **Ayoob M:** Humanitarian Intervention and State Sovereignty, *International Journal of Human Rights*, vol. 6, 2002, no. 1, pp. 81-82;
91. **Badr G.M:** The Exculpatory Effect of Self-Defense in State Responsibility, *Georgia Journal of International and Comparative Law*, vol. 10, 1980, no. 1, pp. 1-28;

92. **Bagaric M.-Morss J.R:** Transforming Humanitarian Intervention from an Expedient Accident to a Categorical Imperative, *Brooklin Journal of International Law*, vol. 30, 2005, no. 2, pp. 421-452;
93. **Baranovsky V:** Humanitarian Intervention: Russian perspectives, *Pugwash Occasional Papers*, vol. 2, no. 1, <<http://www.pugwash.org/publication/op/opv2n1.html>>;
94. **Bazyler M.J:** Reexamining the Doctrine of Humanitarian Intervention in Light of the Atrocities in Kampuchea and Ethiopia, *Stanford Journal of International Law*, vol. 23, Spring 1987, pp. 547-619;
95. **Beach H:** Secessions, Interventions and Just War Theory: The Case of Kosovo, *Pugwash Occasional Papers*, vol. 1, no. 1, <<http://www.pugwash.org/publication/op/opv1n1.html>>;
96. **Behuniak T:** The Law of Unilateral Humanitarian Intervention by Armed Force: a Legal Survey, *Military Law Review*, vol. 79, Winter 1978, pp. 157-192;
97. **Benjamin B:** Unilateral Humanitarian Intervention: Legalizing the Use of Force to Prevent Human Rights Atrocities, *Fordham International Law Journal*, vol. 16, 1992-93, no. 1, pp. 120-157;
98. **Bilder R.B:** Judicial Procedures Relating to the Use of Force, *Virginia Journal of International Law*, vol. 31, 1991, pp. 249-279;
99. **Bills D:** International Human Rights and Humanitarian Intervention: The Ramifications of Reform on the United Nations' Security Council, *International Law Journal*, vol. 31, Winter 1996, no. 1, pp. 107-130;
100. **Blockmans S:** Moving Into Unchartered Waters: An Emerging Right of Unilateral Humanitarian Intervention?, *Leiden Journal of International Law*, vol. 12, 1999, pp. 759-786;
101. **Bogen D.S:** The Law of Humanitarian Intervention: United States Policy in Cuba (1898) and in the Dominican Republic (1965), *Harvard International Law Journal*, vol. 7, 1966, no. 2, pp. 296-315;
102. **Boutin M.M:** Somalia: The Legality of U.N. Forcible Humanitarian Intervention, *Sufflok Transnational Law Review*, vol. 17, 1994, no. 1, pp. 138-164;
103. **Bouwhuis S:** Kosovo: The Legality of Intervention?, *Australian Journal of Human Rights*, vol. 6, no. 2, <<http://www.austlii.edu.au/journals/AJHR/2000/20.html>>;
104. **Bowett D.W:** The Interrelation of Theories of Intervention and Self-Defense, in Moore J.N. (ed.): *Law and Civil War in the Modern World*, Baltimore-London, 1974, pp. 38-52;
105. **Bowett D:** Reprisals Involving Recourse to Armed Force, *American Journal of International Law*, vol. 66, 1972, no. 1, pp. 1-36;
106. **Boyle F:** Humanitarian Intervention Under International Law, *Review of International Affairs*, vol. 1, 2002, no. 4, pp. 45-56;
107. **Brenfors M.-Petersen M.M:** The Legality of Unilateral Humanitarian Intervention - A Defence, *Nordic Journal of International Law*, vol. 69, 2000, no. 4, pp. 449-499;

108. **Bring O:** After Kosovo: NATO Should Formulate a Doctrine on Humanitarian Intervention?, *USAF Academy Journal of Legal Studies*, vol. 10, 1999-2000, no. 1, pp. 61-66;
109. **Brinkman J.W:** Humanitarian Intervention: A Military View, in Pieterse J.N: *World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond*, The Hague, 1998, pp. 170-179;
110. **Brown B.S:** Humanitarian Intervention at a Crossroads, *William and Mary Law Review*, vol. 41, 2000, no. 5, pp. 1683-1741;
111. **Brownlie I:** "International Law and the Use of Force by States" Revisited, *Chinese Journal of International Law*, vol. 1, 2002, no. 1, pp. 1-19;
112. **Brownlie I:** Humanitarian Intervention, in Moore J.N. (ed): *Law and Civil War in the Modern World*, Baltimore-London, 1974, pp. 217-228;
113. **Brunnée J.-Toope S.J:** Slouching Towards new "Just" Wars: International Law and the Use of Force After September 11th, *Netherlands International Law Review*, vol. 51, 2004, pp. 363-392;
114. **Buchann A:** Reforming the International Law of Humanitarian Intervention, in Holzgrefe J.L.-Keohane R.O: *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge, 2003, pp. 130-173;
115. **Burmester B.F:** On Humanitarian Intervention: The New World Order and Wars to Preserve Human Rights, *Utah Law Review*, 1994, no. 1, pp. 269-323;
116. **Burton M.L:** Legalizing the Sublegal: A Proposal for Codifying a Doctrine on Unilateral Humanitarian Intervention, *The Georgetown Law Journal*, vol. 85, December 1996, no. 2, pp. 417-454;
117. **Byers M.-Chesterman S:** Changing the Rules about Rules? Unilateral Humanitarian Intervention and the Future of International Law, in Holzgrefe J.L.-Keohane R.O: *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge, 2003, pp. 177-203;
118. **Carreño E.V:** Humanitarian Intervention, in Tomuschat C: *International Law on the Eve of the Twenty-first Century*, New York, 1997, pp. 339-363;
119. **Casino M.B:** Humanitarian Intervention and the 1986 I.C.J. Nicaragua/USA Judgment, *Thesaurus Acroasium*, vol. 24, Peace and Human Rights, 2000, pp. 671-689;
120. **Cassese A:** A Follow-Up: Forcible Humanitarian Countermeasures and *Opinio Necessitatis*, *European Journal of International Law*, vol. 10, 1999, no. 4, pp. 791-799;
121. **Cassese A:** *Ex iniuria ius oritur*: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?, *European Journal of International Law*, vol. 10, 1999, no. 1, pp. 23-30;
122. **Charney J.I:** Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo, *American Journal of International Law*, vol. 93, 1999, no. 4, pp. 834-845;
123. **Chilstrom R.M:** Humanitarian Intervention Under Contemporary International Law: A Policy-Oriented Approach, *Yale Studies in World Public Order*, vol. 1, 1974, no. 1, pp. 93-147;

124. **Chimni B.S:** A New Humanitarian Council for Humanitarian Intervention?, *International Journal of Human Rights*, vol. 6, 2002, no. 1, pp. 103-112;
125. **Chinkin C.M:** Kosovo: A "Good" or "Bad" War?, *American Journal of International Law*, vol. 93, 1999, no. 4, pp. 841-847;
126. **Chopra J.-Weiss T:** Sovereignty Is No Longer Sacrosanct: Codifying Humanitarian Intervention, *Ethics&International Affairs*, vol. 6, 1992, pp. 95-117;
127. **Clark R.S:** Humanitarian Intervention: Help to Your Friends and State Practice, *Georgia Journal of International and Comparative Law*, vol. 13, 1983, pp. 211-215;
128. **Clarke J.N:** Revisiting the New Interventionism, *Peace Review*. vol. 14, 2002, no. 1, pp. 93-100;
129. **Clarke W.-Herbst J:** Somalia and the Future of Humanitarian Intervention, in Clarke W.-Herbst J. (ed.): *Learning from Somalia: The Lessons of Armed Humanitarian Intervention*, Colorado-Oxford, 1997, pp. 239-254;
130. **Crawford S.M:** U.N. Humanitarian Intervention in Somalia, *Transnational Law and Contemporary Problems*, vol. 3, 1993, no. 1, pp. 273-291;
131. **Croft S.-Treacher A:** Aspects of Intervention in the South, in Dorman A.M.-Otte T.G. (ed.): *Military Intervention: From Gunboat Diplomacy to Humanitarian Intervention*, Aldershot-Singapore-Sydney, 1995, pp. 135-160;
132. **Čukalović I:** NATO Aggression on Yugoslavia from the Aspect of International law, in Klajn L. (ed): *NATO Aggression on the FR Yugoslavia*, Novi Sad, 2000, pp. 307-311;
133. **Currie J:** NATO's Humanitarian Intervention in Kosovo: Making or Breaking International Law, *The Canadian Yearbook of International Law*, vol. 36, 1998, pp. 303-333;
134. **D'Angelo J.R:** Resort to Force by States to Protect Nationals Abroad: The U.S. Rescue Mission to Iran and Its Legality Under International Law, *Virginia Journal of International Law*, vol. 21, 1981, pp. 485-498;
135. **Dagi I:** Human Rights, Foreign Policy and the Question of Intervention, *Perceptions - Journal of International Affairs*, vol. 6, 2001, no. 2, <<http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/VI-2/dagi.8.htm>>;
136. **Dallaire R.A:** The End of Innocence: Rwanda 1994, in in Moore J. (ed.): *Hard Choices: Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention*, Lanham-Boulder-New York-Oxford, 1998, pp. 71-86;
137. **Damrosch L.F:** Changing Conceptions of Intervention in International Law; in Reed L.-Kaysen C. (ed.): *Emerging Norms of Justified Intervention*, Cambridge, 1993. pp. 91-110;
138. **Damrosch L.F:** Commentary on Collective Military Intervention to Enforce Human Rights, in Damrosch L.F.-Scheffer D.J. (eds.): *Law and Force in the New International Order*, San Francisco-Oxford, 1991, pp. 215-223;
139. **De Schuter B:** Humanitarian Intervention: A United Nations Task, *California Western International Law Journal*, vol. 3, 1972, no. 1, pp. 21-36;
140. **Degan V.Đ:** Pojam i sadržaj "naročito teških kršenja" prava čovjeka, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 39, Supplement broju 5-6, 1989, str. 755-771;

141. **Dekker I.F:** Illegality and Legitimacy of Humanitarian Intervention: Synopsis of and Comments on a Dutch Report, *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 6, 2001, no. 1, 115-126;
142. **Delbrück J:** A Fresh Look at Humanitarian Intervention Under the Authority of the United Nations, *Indiana Law Journal*, vol. 67, 1992, no. 4, pp. 887-901;
143. **Delbrück J:** International Protection of Human Rights and State Sovereignty, *Indiana Law Journal*, vol. 67, 1982, pp. 567-578;
144. **Dimitrijević V:** Internacionalizacija ljudskih prava dva veka posle Francuske revolucije, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, br. 3/1989, str. 291-299;
145. **Dimitrijević V:** Opšti (međunarodni) standardi ljudskih prava, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 39, Supplement broju 5-6, 1989, str. 599-607;
146. **Dimitrijević V:** The Relationship of Human Rights and Peace, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 22-43;
147. **Dinstein Y:** Humanitarian Intervention in the Face of Genocide, *Justice*, vol. 27, Spring 2001, pp. 4-7;
148. **Divac-Öberg M:** The Legal Effects of Resolutions of the UN Security Council and General Assembly in the Jurisprudence of the ICJ, *European Journal of International Law*, vol. 16, 2005, no. 5, pp. 879-906;
149. **Doehring K:** The Relationship Between State Sovereignty and Human Rights, *Acta Juridica*, 1979, pp. 77-85;
150. **Donnelly J:** Human Rights, Humanitarian Intervention and American Foreign Policy, *Journal of International Affairs*, vol. 37, Winter 1984, no. 2, pp. 311-328;
151. **Dorđević S:** Kontrola zakonitosti akata Saveta bezbednosti UN: preporuke i ograničenja, u Petrović M.-Radivojević Z. (ur.): *Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo*, Niš, 2001, str. 39-52;
152. **Dorman A.M:** Western Europe and Military Intervention: Unity and Diversity, in Dorman A.M.-Otte T.G. (ed.): *Military Intervention: From Gunboat Diplomacy to Humanitarian Intervention*, Aldershot-Singapore-Sydney, 1995, pp. 109-134;
153. **Doswald-Beck L:** The Legality of the United States Intervention in Grenada, *Netherlands International Law Review*, vol. 31, 1984, no. 3, pp. 355-377;
154. **Dupuy P.M:** The Place and Role of Unilateralism in Contemporary International Law, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 1, pp. 19-29;
155. **Eckert A:** The Non-Intervention Principle and International Humanitarian Interventions, *International Legal Theory*, vol. 7, 2001, no. 1, pp. 49-57;
156. **Egan P.T:** The Kosovo Intervention and Collective Self-Defence, *International Peacekeeping*, vol. 8, 2001, no. 3, pp. 39-58;
157. **Eisner D:** Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Era, *Boston University International Law Journal*, vol. 11, 1993, no. 1, pp. 195-225;
158. **Elbe J:** The Evolution of the Concept of the Just War in International Law, *American Journal of International Law*, vol. 33, 1939, no. 4, pp. 665-688;
159. **Elshtain J.B:** Just War and Humanitarian Intervention, *American University International Law Review*, vol. 17, 2001, no. 1, pp. 1-25;

160. **Ermacora F:** Human Rights and Domestic Jurisdiction (Article 2, § 7 of the Charter), *Recueil Des Cours*, vol. 124, 1968-II, pp. 371-451;
161. **Etinski R:** Application of Law in the Case of NATO Military Intervention Against the FR of Yugoslavia, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, br. 1-3, 1999, pp. 44-52;
162. **Etinski R:** Power and Law in the Case of NATO Aggression Against FR Yugoslavia, in Klajn L. (ed): *NATO Aggression on the FR Yugoslavia*, Novi sad, 2000, pp. 57-63;
163. **Evans C.E:** The Concept of "Threat to Peace" and Humanitarian Concerns: Probing the Limits of Chapter VII of the U.N. Charter, *Transnational Law & Contemporary Problems*, vol. 5, 1995, pp. 213-236;
164. **Ezejiofor G.-Quashigah E.K:** The United Nations and Humanitarian Intervention in the Contemporary World Situation, *Proceedings of the Fifth Annual Conference of the African Society of International and Comparative Law*, vol. 5, 1993, pp. 57-63;
165. **Fairley H.S:** State Actors, Humanitarian Intervention and International Law: Reopening Pandora's Box, *Georgia Journal of International and Comparative Law*, vol. 10, Winter 1980, no. 1, pp. 29-63;
166. **Farer T.J:** Humanitarian Intervention: The View from Charlottesville, in Lillich R. (ed.): *Humanitarian Intervention and the United Nations*, Charlottesville, 1973, pp. 149-164;
167. **Farer T.J:** The Regulation of Foreign Intervention in Civil Armed Conflict, *Recueil des Cours*, vol. 142 (1974-II), pp. 291-406;
168. **Fenwick D.T:** A Proposed Resolutions Providing for the Authorization of Intervention by the United Nations, a Regional Organization, or a Group of States in a State Committing Gross Violations of Human Rights, *Virginia Journal of International Law*, vol. 13, 1973, no. 3, pp. 340-374;
169. **Field A:** The Legality of Humanitarian Intervention and the Use of Force in the Absence of United Nations Authority, *Monash University Law Review*, vol. 26, 2000, no. 2, pp. 339-361;
170. **Fifoot P:** Functions and Powers, and Inventions: UN Action in Respect of Human Rights and Humanitarian Intervention, in Rodley N. S. (ed.): *To Loose the Bands of Wickedness: International Intervention in Defence of Human Rights*, London, 1992, pp. 133-163;
171. **Fixdal M.-Smith D:** Humanitarian Intervention and Just War, *Mershon International Studies Review*, vol. 42, 1998, pp. 283-312;
172. **Fonteyne J.P.L:** Forcible Self-Help by States to Protect Human Rights: Recent Views from the United Nations, in Lillich R. (ed.): *Humanitarian Intervention and the United Nations*, Charlottesville, 1973, pp. 197-221;
173. **Fonteyne J.P.L:** The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity under the UN Charter, *California Western International Law Journal*, vol. 4, 1975, no. 2, pp. 203-270;
174. **Forysthe D.P-Pease K.K:** Human Rights, Humanitarian Intervention and World Politics, *Human Rights Quarterly*, vol. 15, 1993, no. 2, pp. 290-314;

175. **Franck T.M.-Rodley N.S:** After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force, *American Journal of International Law*, vol. 67, 1973, no. 2, pp. 275-305;
176. **Franck T.M:** The Use of Force in International law, *Tulane Journal of International and Comparative Law*, vol. 11, 2003, no. 1, pp. 7-19;
177. **Franck T.M:** Who Killed Article 2(4)? Or: Changing Norm Governing the Use of Force by States, *American Journal of International Law*, vol. 64, 1970, no. 4, pp. 809-837;
178. **Franck T.M:** Interpretation and Change in the Law of Humanitarian Intervention, in Holzgrefe J.L.-Keohane R.O: *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge, 2003, pp. 204-231;
179. **Franck T.M:** The Emerging Right to Democratic Governanace, *American Journal of International Law*, vol. 86, 1992, no. 1, pp. 46-91;
180. **Freedman L.-Boren D:** 'Safe Havens' for Kurds in Post-war Iraq, in Rodley N. S. (ed.): *To Loose the Bands of Wickedness: International Intervention in Defence of Human Rights*, London, 1992, p. 43-92;
181. **Frey-Wouters E:** Conference Proceedings - The Future, in Lillich R. (ed.): *Humanitarian Intervention and the United Nations*, Charlottesville, 1973, pp. 75-135;
182. **Frey-Wouters E:** The Past - Conference Proceedings (Part I), in Lillich R. (ed.): *Humanitarian Intervention and the United Nations*, Charlottesville, 1973, pp. 3-28.
183. **Friedmann W:** Intervention and International Law, in L. Jaquet (ed.): *Intervention in International Politics*, The Hague, 1971, pp. 40-68.
184. **Gallant J.A:** Humanitarian Intervention and Security Council Resolution 688: A Reappraisal in Light of a Changing World Order, *The American University Journal of International Law and Policy*, vol. 7, 1992, no. 4, pp. 881-920;
185. **Geissler L:** The Law of Humanitarian Intervention and the Kosovo Crisis, *Hamline Law Review*, vol. 23, Spring 2000, no. 2, pp. 324-347;
186. **Geistlinger M:** The Attack on SRJ an Attack on Public International Law, u Petrović M.-Radivojević Z. (ur.): *Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo*, Niš, 2001, pp. 53-64;
187. **Gordon E:** Article 2(4) in Historical Context, *Yale Journal of International Law*, vol. 10, 1984-1985, no. 2, pp. 271-278;
188. **Gordon R:** Humanitarian Intervention by the United Nations: Iraq, Somalia and Haiti, *Texas International Law Journal*, vol. 31, Winter 1996, no. 1, pp. 43-56;
189. **Goulding M:** The Evolution of United Nations Peacekeeping, *International Affairs*, vol. 69, 1993, no. 3, pp. 451-464;
190. **Gowlland-Debbas V:** The Relationship Between the International Court of Justice and the Security Council in the Light of the Lockerbie Case, *American Journal of International Law*, vol. 88, 1994, no. 3, pp. 643-677;
191. **Gowlland-Debbas V:** The Limits of Unilateral Enforcement of Community Objectives in the Framework of UN Peace Maintenance, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 2, pp. 361-383;

192. **Graham M.W:** Humanitarian Intervention in International Law as Related to the Practice of the United States, *Michigan Law Review*, vol. 22, 1924, no. 3, pp. 312-328;
193. **Greenwood C:** Humanitarian Intervention: The Case of Kosovo, *Finish Yearbook of International Law*, vol. 10, 1999, pp. 141-175;
194. **Guicherd C:** International Law and the War in Kosovo, *Survival*, vol. 41, 1999, no. 2, pp. 19-34;
195. **Guillot P:** France, Peacekeeping and Humanitarian Intervention, *International Peacekeeping*, vol. 1, Spring 1994, no. 1, pp. 30-43;
196. **Halberstam M:** The Copenhagen Document: Intervention in Support of Democracy, *Harvard International Law Journal*, vol. 34, 1993, no. 1, pp. 163-175;
197. **Halberstam M:** The Legality of Humanitarian Intervention, *Cardozo Journal of International Law and Comparative Law*, vol. 3, 1995, no. 1, pp. 1-8;
198. **Harhoff F:** Unauthorised Humanitarian Interventions - Armed Violence in the Name of Humanity?, *Nordic Journal of International Law*, vol. 70, 2001, no. 1-2, pp. 65-119;
199. **Harrington M.E:** Operation Provide Comfort: A Perspective in In International Law, *Connecticut Journal of International Law*, vol. 8, 1993, p. 635-652.
200. **Heinze E.A:** Humanitarian Intervention: Morality and International Law on Intolerable Violations of Human Rights, *International Journal of Human Rights*, vol. 8, 2004, no. 4, pp. 471-490;
201. **Helton A.C:** The Legality of Providing Humanitarian Assistance Without the Consent of the Sovereign, *International Journal of Refugee Law*, vol. 4, 1992, no. 3, pp. 373-376;
202. **Henkin L:** Human Rights and State "Sovereignty", *Georgia Journal of International and Comparative Law*, vol. 25, 1995/1996, no. 1-2, pp. 31-46;
203. **Henkin L:** Humanitarian Intervention, in *Henkin L: Human Rights: An Agenda for the Next Century*, 1993, pp. 383-403;
204. **Henkin L:** Kosovo and the Law of "Humanitarian Intervention", *American Journal of International Law*, vol. 93, 1999, no. 4, pp. 824-828;
205. **Henkin L:** The Reports of Death of Article 2(4) Are Greatly Exaggerated, *American Journal of International Law*, vol. 65, 1971, no. 3, pp. 544-548;
206. **Henkin L:** Use of Force: Law and U.S. Policy, in *Henkin L. and others: Right v. Might - International Law and the Use of Force*, New York, 1991, pp. 37-69;
207. **Higgins R:** Intervention and International law, in *Bull H. (ed): Intervention in World Politics*, Oxford, 1984, pp. 29-44;
208. **Higgins R:** The Legal Limits to the Use of Force by Sovereign States: United Nations Practice, *British Yearbook of International Law*, 1961, pp. 269-319;
209. **Hilpold P:** Humanitarian Intervention: Is There a Need for a Legal Reappraisal?, *European Journal of International law*, vol. 12, 2001, no. 3, pp. 437-467;
210. **Hoffmann S:** Sovereignty and the Ethics of Intervention, in *Hoffmann S. (ed.): The Ethics and Politics of Humanitarian Intervention*, Notre Dame, 1996, pp. 12-37;

211. **Hoffmann S:** The Problem of Intervention, in Bull H. (ed): Intervention in World Politics, Oxford, 1984, pp. 7-28;
212. **Holzgreffe J.L:** The Humanitarian Intervention Debate, in Holzgreffe J.L.-Keohane R.O: Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas, Cambridge, 2003, pp. 15-52;
213. **Hossain K:** The Concept of Pre-emption: The Changing Structure of International Order Concerning the Maintenance of International Peace and Security, Miskolc Journal of International law, vol. 2, 2005, no. 2, pp. 18-33;
214. **Jackson R.H:** International Community beyond the Cold War, Lyons G.-Mastanduno M: Beyond Westphalia: State Sovereignty and International Intervention, Baltimore-London, 1995, pp. 59-83;
215. **Jakovljević B:** Humanitarna pomoć u jugoslovenskoj krizi, u Šahović M (ur.): Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza, Beograd, 1996, str. 340-383;
216. **Jhabvala F:** Unilateral Humanitarian Intervention and International Law, Indian Journal of International Law, vol. 21, 1981, pp. 208-230;
217. **Jhabvala F:** Unilateral Humanitarian Intervention Some Conceptual Problems, in Gutiérrez R. and others (eds.): New Directions in International Law (Essays in Honour of Wolfgang Abendroth), Frankfurt- New York, 1982, pp. 459-478;
218. **Johansen R.C:** Limits and Opportunities in Humanitarian Intervention, in Hoffmann S. (ed.): The Ethics and Politics of Humanitarian Intervention, Notre Dame, 1996, pp. 61-86;
219. **Jones B.D:** "Intervention without Borders": Humanitarian Intervention in Rwanda 1990-94, Millennium: Journal of International Studies, vol. 24, 1995, no. 2, pp. 225-249;
220. **Joyner C.C:** Reflections on the Lawfulness of Invasion, American Journal of International Law, vol. 78, 1984, no. 1, pp. 131-144;
221. **Joyner C.C-Arend A.C:** Anticipatory Humanitarian Intervention: An Emerging Legal Norm?, USAFA Journal of Legal Studies, vol. 10. 1999-2000, no. 1, pp. 27-59;
222. **Kahgan C:** Jus Cogens and the Inherent Right to Self Defense, ILSA Journal of International and Comparative Law, vol. 3, Spring 1997, no. 3, pp. 767-827;
223. **Kanter A:** Memorandum to the President, in Frye A. (ed.): Humanitarian Intervention - Crafting a Workable Doctrine, New York, 2000, pp. 1-19;
224. **Капустин А. Я:** К вопросу о содержании понятия "гуманитарная интервенция" с точки зрения современного международного права, u Petrović M.-Radivojević Z. (ur.): Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo, Niš, 2001, str. 65-74;
225. **Kardaş Ş:** Humanitarian Intervention: The Evolution of the Idea and Practice, Perceptions - Journal of International Affairs, vol. 6, 2001, no. 2, <<http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/VI-2/kardas.09.htm>>;
226. **Kartashkin V:** Human Rights and Humanitarian Intervention, in Damrosch L .F.-Scheffer D.J. (eds.): Law and Force in the New International Order, San Francisco-Oxford, 1991, pp. 202-211;

227. **Kelsen H:** Collective Security and Collective Self-Defense Under the Charter of the United Nations, *American Journal of International Law*, vol. 42, 1948, no. 4, pp. 783-796;
228. **Kloepfer S:** The Syrian Crisis 1860-61: A Case Study in Classic Humanitarian Intervention, *Canadian Yearbook of International Law*, 1985, pp. 246-259;
229. **Knežević-Predić V:** Zabrana upotrebe sile i pretnje silom u jurisprudenciji Međunarodnog suda pravde: od "Corfu Channel Case" do "Nicaragua Case", *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 53-76;
230. **Kolb R:** Note on Humanitarian Intervention, *International Review of the Red Cross*, vol. 85, 2003, no. 849, pp. 119-134;
231. **Koroma A.G:** Humanitarian Intervention and Contemporary International Law, *Revue suisse de droit international et de droit européen*, vol. 5, 1995, pp. 409-416;
232. **Kratochwil F:** Sovereignty as Dominion: Is There a Right of Humanitarian Intervention, in Lyons G.- Mastanduno M: *Beyond Westphalia: State Sovereignty and International Intervention*, Baltimore-London, 1995, pp. 21-42;
233. **Krisch N:** Legality, Morality, and the Dilemma of Humanitarian Intervention After Kosovo, *European Journal of International Law*, vol. 13, 2002, no. 1, pp. 1-16;
234. **Kritsiotis D:** Reappraising Policy Objections to Humanitarian Intervention, *Michigan Journal of International Law*, vol. 19, Summer 1998, no. 4, pp. 1005-1050;
235. **B. Krivokapić:** Međunarodni krivični tribunal za Ruandu, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 44, 1997, br. 1, str. 73-89;
236. **Krivokapić B:** NATO Aggression on Yugoslavia as an Assault on the Foundations of the Modern International Law, in Klajn L. (ed): *NATO Aggression on the FR Yugoslavia*, Novi Sad, 2000, pp. 201-211;
237. **Krylov N:** Humanitarian Intervention: Pros and Cros, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal*, vol. 17, 1994/95, no. 2, pp. 365-407;
238. **Lane E.** Mass Killing by Governments: Lawful in the World Legal Order?, *New York University Journal of International Law and Politics*, vol. 12, 1979-1980, pp. 239-280;
239. **Lapčević-Petković V:** Značaj i uloga nauke i tehnologije tokom i nakon agresije NATO na SRJ - međunarodni aspekt, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 175-177;
240. **Lauterpacht H:** The Grotian Tradition in International Law, *British Yearbook of International Law*, vol. 23, 1946, pp. 1-53;
241. **Levitin M.J:** The Law of Force and the Force of Law: Grenada, the Falklands, and Humanitarian Intervention, *Harvard International Law Journal*, vol. 27, Spring 1986, no. 2, pp. 621-657;
242. **Lilich R.B:** Humanitarian Intervention through the United Nations: Towards the Development of Criteria, *Zeitschrift für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht*, vol. 53, 1993, no. 3, pp. 557- 575;
243. **Lilich R.B:** Forcible Self-Help by States to Protect Human Rights, *Iowa Law Review*, vol. 53, 1967, no. 2, pp. 325-351;

244. **Lillich R.B:** The Role of the UN Security Council in Protecting Human Rights in Crisis Situations: UN Humanitarian Intervention in the Post-Cold War World, *Tulane Journal of International Law & Comparative Law*, vol. 3, 1994, no.1, pp. 1-17;
245. **Linter J.E:** Humanitarian Intervention: Legitimising the Illegal?, *Defence Studies*, vol. 5, 2005, no. 2, pp. 271-294;
246. **Lopez F:** The Lawfulness of Humanitarian Intervention, *USAFA Journal of Legal Studies*, vol. 2, 1991, no. 1, pp. 97-112;
247. **Lopičić Đ:** Ratni zločini protiv civilnog sanovništva izvršeni od strane država članica NATO u agresiji na SRJ, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 159-174;
248. **Lyons G-Mastanduno M:** Introduction: International Intervention, State Sovereignty, and the Future of International Society, in Lyons G.- Mastanduno M: *Beyond Westphalia: State Sovereignty and International Intervention*, Baltimore-London, 1995, pp. 1-18;
249. **Mahalingam R:** The Compatibility of the Principle of Nonintervention with the Right of Humanitarian Intervention, *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*, vol. 1, 1996, pp. 221-263;
250. **Malik S.P.-Dorman A.M:** United Nations and Military Intervention: A Study in the Politics of Contradiction, in Dorman A.M.-Otte T.G. (ed.): *Military Intervention: From Gunboat Diplomacy to Humanitarian Intervention*, Aldershot-Singapore-Sydney, 1995, pp. 161-190;
251. **Mani V.S:** Humanitarian Intervention and International Law, *Indian Journal of International Law*, vol. 33, 1993, pp. 1-26;
252. **Margo R. D:** The Legality of the Entebbe Raid in International Law, *South African Law Journal*, vol. 94, 1977, p. 306-326;
253. **Melkov G.M:** Гуманитарное вмешательство - международно правовые аспекты, *Московский журнал международного права*, 2000/3, str. 177-184;
254. **Meron T:** Commentary on Humanitarian intervention, in Damrosch L. F.-Scheffer D. J. (eds.): *Law and Force in the New International Order*, San Francisco-Oxford, 1991, pp. 212-214;
255. **Merriam J.J:** Kosovo and the Law of Humanitarian Intervention, *Case Western Reserve Journal of International Law*, vol. 33, 2001, no. 1, pp. 111-154;
256. **Mertus J:** Reconsidering the Legality of Humanitarian Intervention: Lessons from Kosovo, *William and Mary Law Review*, vol. 41, 2000, no. 5, pp. 1743-1787;
257. **Mertus J:** Sovereignty and Humanitarian Intervention After Kosovo, *Canadian Council on International Law (ed.): From Territorial Sovereignty to Human Security (Proceedings of the 28th Annual Conference of the Canadian Council on International Law, Ottawa, October 28–29, 1999)*, The Hague, 2000, pp. 198-213;
258. **Mertus J:** The Imprint of Kosovo on the Law of Humanitarian Intervention, *ILSA Journal of International and Comparative Law*, vol. 6, 2000, no. 2, pp. 527-540;
259. **Meyers M.A:** A Defense of Unilateral or Multilateral Intervention Where a Violation of International Human Rights Law by a State Constitutes an Implied Waiver of Sovereignty, *ILSA Journal of International and Comparative Law*, vol. 3, Spring 1997, no. 3, pp. 895-913;

260. **Michalska A:** Humanitarian Intervention, in *Human Rights in the Twenty-first Century*, Boston-London, 1993, pp. 393-404;
261. **Milenković S:** Otmice vazduhoplova i suverenost država, *Međunarodna politika*, 1978, br. 676. str. 76-8;
262. **Milenković S:** Pribegavanje sili radi zaštite građana u inostranstvu, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 23, 1976, br. 3, str. 307-324;
263. **Miller J.A:** NATO's Use of Force in the Balkans, *New York Law School Law Review*, vol. 45, 2000, no. 1, pp. 91-100;
264. **Mills K:** Sovereignty Eclipsed?: The Legitimacy of Humanitarian Access and Intervention, *The Journal of Humanitarian Assistance*, <<http://www.jha.ac/articles/a019.htm>>;
265. **Milojević M:** Načelo nemešanja u unutrašnje poslove država, u Petrović M.-Radivojević Z. (ur.): *Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo*, Niš, 2001, str. 177-194;
266. **Mitić M:** Aggression as Humanitarian Intervention, in Klajn L. (ed): *NATO Aggression on the FR Yugoslavia*, Novi Sad, 2000, pp. 237-244;
267. **Mitić M:** Agresija NATO na Jugoslaviju - negacija međunarodnog prava, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, br. 1-3, 1999, str. 77-88;
268. **Møller B:** Kosovo and the Just War Tradition, Paper for the Commission on Internal Conflicts, <<http://www.comw.org/pda/fulltext/0008moeller.doc>>;
269. **Moore J.N:** Grenada and the International Double Standard, *American Journal of International Law*, vol. 78, 1984, no. 1, pp. 145-168;
270. **Moore J.N:** The Control of Foreign Intervention in Internal Conflict, *Virginia Journal of International Law*, vol. 9, 1968-1969, pp. 205-342;
271. **Moorman W:** Humanitarian Intervention and International Law in the Case of Kosovo, *New England Law Review*, vol. 36, 2002, no. 4, pp. 775-783;
272. **Mwagiru M:** International Law, Politics, and the Re-Invention of Humanitarian Intervention: The Lesson of Somalia, *Indian Journal of International Law*, vol. 34, 1994, pp. 33-44;
273. **Nafziger J.A:** Self-Determination and Humanitarian Intervention in a Community of Power, *Denver Journal of International Law and Policy*, vol. 20, 1991, no. 1, pp. 9-39;
274. **Nafziger J.A:** Self-Determination and Humanitarian Intervention in a Community of Power - Part II, *Denver Journal of International Law and Policy*, vol. 22, 1994, no. 2-3, pp. 219-233;
275. **Nanda V.P.-Muther T.F.-Eckert A.E:** Tragedies in Somalia, Yugoslavia, Haiti, Rwanda and Liberia - Revisiting the Validity of Humanitarian Intervention Under International Law - Part II, *Denver Journal of International Law and Policy*, vol. 26, 1998, no. 5, pp. 827-869;
276. **Nanda V.P:** Self-Determination in International Law - The Tragic Tale of Two Cities: Islamabad (West Pakistan) and Dacca (East Pakistan), *American Journal of International Law*, vol. 66, 1972, no. 2, pp. 323-336;
277. **Nanda V.P:** The United States Action in the Dominican Republic: Impact on World Order – Part I, *Denver Law Journal*, vol. 44, 1967. p. 25;

278. **Nanda V.P:** Tragedies in Northern Iraq, Liberia, Yugoslavia and Haiti - Revisiting the Validity of Humanitarian Intervention Under International Law - Part I, *Denver Journal of International Law and Policy*, vol. 20, 1992, no. 2, pp. 305-334;
279. **Nisot J:** Art 2, par 7 of the United Nations Charter as Compared with Art. 15, par 8 of the League of Nations Covenant, *American Journal of International Law*, vol. 43, 1949, no. 4, pp. 776-779;
280. **Obradovic K:** Prohibition of the Threat or Use of Force, in Sahovic M. (ed.): *Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation*, Beograd, 1972, pp. 51-128;
281. **Obradović S:** Sporovi Srbije i Crne Gore pred Međunarodnim sudom pravde, *Godišnjak Udruženja za međunarodno pravo Srbije i Crne Gore, 2000-2003*, str. 223-230;
282. **O'Connel M.E:** Continuing Limits on UN Intervention in Civil War, *Indiana Law Journal*, vol. 67, 1992, no. 4, pp. 903-913;
283. **Ocran T.M:** The Doctrine of Humanitarian Intervention in Light of Robust Peacekeeping, *Boston College International and Comparative Law Review*, vol. 25, Winter 2002, no. 1, pp. 1-58;
284. **Ofodile A.C:** The Legality of ECOWAS Intervention in Liberia (1994-95), *Columbia Journal of Transnational Law*, vol. 32, 1994, no. 2, pp. 381-418;
285. **Otte T.G:** On Intervention: Some Introductory Remarks, in Dorman A.M.-Otte T.G. (ed.): *Military Intervention: From Gunboat Diplomacy to Humanitarian Intervention*, Aldershot-Singapore-Sydney, 1995, pp. 3-15;
286. **Oudraat C.J:** Intervention in Internal Conflicts: Legal and Political Conundrums (working papers), *Global Policy Program*, no. 15, 2000;
287. **Paecht A:** Kosovo as a Precedent: Towards a Reform of the Security Council? *International Law and Humanitarian Intervention, Humanitäres Völkerrecht*, vol. 13, 2000, no. 1, pp. 34-51;
288. **Parekh B:** Rethinking Humanitarian Intervention, in Pieterse J.N: *World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond*, The Hague, 1998, pp. 138-169;
289. **Paunović M:** "Humanitarna intervencija" kao zloupotreba načela zabrane upotrebe sile u međunarodnom pravu, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 149-158;
290. **Paunović M:** Kolektivni sistem bezbednosti i jugoslovenska kriza, u Radivojević Z.(ur.): *Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo*, Niš, 2001, str. 75-84;
291. **Pease K.K.-Forsythe D.P:** Humanitarian Intervention and International Law, *Austrian Journal of Public and International Law*, vol. 45, springer-verlag 1993, pp.1-20;
292. **Pejic J:** The Right to Food in Situations of Armed Conflict: The Legal Framework, *International Review of the Red Cross*, vol. 83, December 2001, no. 844, pp. 1097-1109;
293. **Pellet A:** Brief Remarks on the Unilateral Use of Force, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 2, pp. 385-392;

294. **Pellet A:** State Sovereignty and the Protection of Fundamental Human Rights: An International Law Perspective, Pugwash Occasional Papers, vol. 1, no. 1, <<http://www.pugwash.org/publication/op/opvIn1.html>>;
295. **Perazić G:** NATO i države članice kao strane u sukobu u agresiji na SR Jugoslaviju, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 124-134;
296. **Petersen F.J:** The Façade of Humanitarian Intervention for Human Rights in a Community of Sovereign Nations, *Arizona Journal of International and Comparative Law*, vol. 15, 1998, no. 3, pp. 871-904;
297. **Petković R:** Međunarodnopravni poredak Ujedinjnih nacija i promene u odnosima snaga u svetu, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 9-21;
298. **Phillips R.L:** The Ethics of Humanitarian Intervention, in Phillips L. R.-Cady D.L: *Humanitarian Intervention: Just War vs. Pacifism*, Lanham, 1996, pp. 1-29;
299. **Pogany I:** Humanitarian Intervention in International Law: the French Intervention in Syria Re-examined (1986), *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 35, 1986, pp. 182-190;
300. **Portela C:** Humanitarian Intervention, NATO and International Law, Research Report 00.4, December 2000;
301. **Račić O:** NATO: napuštanje pravnih normi osnivačkih ugovora, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 110-123;
302. **Račić O:** UN između mirnog rešavanja sporova i nametanja mira, u Petrović M.-Radivojević Z. (ur.): *Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo*, Niš, 2001, str. 87-99.
303. **Ramsbotham O:** Humanitarian Intervention 1990-5: a need to reconceptualize?, *Review of International Studies*, vol. 23, 1997, no. 4, pp. 445-468;
304. **Reisman M.-McDougal M.S:** Humanitarian Intervention to Protect Ibo, in Lillich R. (ed.): *Humanitarian Intervention and the United Nations*, Charlottesville, 1973, pp. 167-195;
305. **Reisman W.M:** Coercion and Self-Determination: Construing Charter Article 2(4), *American Journal of International Law*, vol. 78, 1984, no. 3, pp. 642-645;
306. **Reisman W.M:** Hollow Victory: Humanitarian Intervention and Protection of Minorities, *ASIL Proceedings*, vol. 91, 1997, pp. 431-437;
307. **Reisman W.M:** Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law, *American Journal of International Law*, vol. 84, 1990, no. 2, pp. 866-876;
308. **Reisman W.M:** Unilateral Action and the Transformations of the World Constitutive Process: The Special Problem of Humanitarian Intervention, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 1, pp. 3-18;
309. **Reyhan P.Y:** Genocidal Violence in Burundi: Should International Law Prohibit Domestic Humanitarian Intervention, *Albany Law Review*, vol. 60, 1997, no. 3, pp. 771-799;
310. **Roberts A:** Humanitarian War: Military Intervention and Human Rights, *International Affairs*, vol. 69, 1993, no. 3, pp. 429-449;

311. **Roberts A:** NATO's "Humanitarian War" over Kosovo, *Survival*, vol. 41, Autumn 1999, no. 3, pp. 102-123;
312. **Roberts A:** The So-called "Right to Humanitarian Intervention", *Yearbook of International Humanitarian Law*, vol. 3, 2000, pp. 3-51;
313. **Rodley N.S:** Collective Intervention to Protect Human Rights, in: Rodley N. S. (ed.): *To Loose the Bands of Wickedness: International Intervention in Defence of Human Rights*, London, 1992, pp. 14-42;
314. **Rodley N:** Human Rights and Humanitarian Intervention - The Case Law of the World Court, *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 38, 1989, pp. 321-333;
315. **Rodley S.N:** Collective Intervention to Protect Human Rights and Civilian Populations: The Legal Framework, in Rodley N. S. (ed.): *To Loose the Bands of Wickedness: International Intervention in Defence of Human Rights*, London, 1992, pp. 14-43;
316. **Ryan K:** Rights, Intervention, and Self-Determination, *Denver Journal of International Law and Policy*, vol. 20, 1991, no. 1, pp. 55-71;
317. **Ryniker A:** The ICRC Position on "Humanitarian Intervention", *International Review of the Red Cross*, vol. 83, June 2001, no. 842, pp. 527-532;
318. **Rytter J.E:** Humanitarian Intervention without the Security Council: From San Francisco to Kosovo - and Beyond, *Nordic Journal of International Law*, vol. 70, 2001, no. 1-2, pp. 121-160;
319. **Šahović M:** Sprovođenje međunarodnopravnih obaveza SFRJ u oblasti prava čoveka, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 39, Supplement broju 5-6, 1989, str. 679-690;
320. **Salter L.M:** Commando Coup at Entebbe: Humanitarian Intervention or Barbaric Aggression?, *International Lawyer*, vol. 11, 1977, no. 2, pp. 331-338;
321. **Schachter O:** Authorized Uses of Force by the United Nations and Regional Organizations, in Damrosch L .F.-Scheffer D.J. (eds.): *Law and Force in the New International Order*, San Francisco-Oxford, 1991, pp. 62-93;
322. **Schachter O:** *International Law in Theory and Practice - General Course in Public International Law*, *Receuil des Cours*, vol. 178, 1982-V, pp. 1-395;
323. **Schachter O:** The Lawful Resort to Unilateral Use of Force, *Yale Journal of International Law*, vol. 10, 1985, no. 2, pp. 291-294;
324. **Schachter O:** The Legality of Pro-Democratic Invasion, *American Journal of International Law*, vol. 78, 1984, no. 3, pp. 645-650;
325. **Schachter O:** The Right of States to Use Armed Force, *Michigan Law Review*, vol. 82, 1983-1984, pp. 1620-1646;
326. **Scheffer D.J:** Use of Force After the Cold War: Panama, Iraq and the New World Order, in Henkin L. and others: *Right v. Might - International Law and the Use of Force*, New York, 1991, pp. 109-172;
327. **Scheffer D:** Toward a Modern Doctrine of Humanitarian Intervention, *University of Toledo Law Review*, vol. 23, 1992, no. 2, pp. 253-293;

328. **Schieder S:** Pragmatism as a Path towards a Discursive and Open Theory of International Law, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 3, pp. 663-698;
329. **Schnabel A:** Humanitarian Intervention: A Conceptual Analysis, in MacFarlane S.N.-Ehrhart H.G (eds.), *Peacekeeping at a Crossroads*, Clementsport, 1997, pp. 19-44;
330. **Schreuer C:** Is there a Legal Basis for the NATO Intervention in Kosovo?, *International Law FORUM du droit international*, vol. 1, 1999, no. 3, pp. 151-154;
331. **Schwabach A:** The Legality of the NATO Bombing Operation in the Federal Republic of Yugoslavia, *Pace International Law Review*, vol. 11, Fall 1999, no. 2, pp. 405-418;
332. **Schwabach A:** Yugoslavia v. NATO, Security Council Resolution 1244, and the Law of Humanitarian Intervention, *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, vol. 27, Winter 2000, no. 1, pp. 77-101;
333. **Schweigman D:** Humanitarian Intervention Under International Law: The Strife for Humanity, *Leiden Journal of International Law*, vol. 6, 1993, no. 1, pp. 91-110;
334. **Schweisfurth T:** Operations to Rescue Nationals in Third States Involving the Use of Force in Relation to the Protection Human Rights, *German Yearbook of International Law*, vol. 23, 1980, pp. 159-180;
335. **Schwelb E:** International Court of Justice and Human Rights Clauses of the Charter, *American Journal of International Law*, vol. 66, 1972, no. 2, pp. 337-351;
336. **Sellers M:** The Legitimacy of Humanitarian Intervention Under International Law, *International Legal Theory*, vol. 7, 2001, no. 1, pp. 67-82;
337. **Serrano M:** Latin America: The Dilemmas of Intervention, in Schnabel A.-Thakur R (eds.): *Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention*, Tokyo-New York-Paris, 2000, pp. 223-244;
338. **Shen J:** The Non-Intervention Principle and Humanitarian Interventions Under International Law, *International Legal Theory*, vol. 7, 2001, no. 1, pp. 1-32;
339. **Simma B:** NATO, the UN and the Use of Force: Lagal Aspects, *European Journal of International Law*, vol. 10, 1999, no. 1, pp. 1-22;
340. **Simon S.G:** The Contemporary Legality of Unilateral Humanitarian Intervention, *California Western International Law Journal*, vol. 24, 1993, no. 1, pp. 117-153;
341. **Simons P.C:** Humanitarian Intervention: A Review of Literature, *Ploughshares Working Paper 01-2*, 2001, p. 24;
342. **Sinha M.K:** Is Humanitarian Intervention Permissible Under International Law?, *Indian Journal of International Law*, vol. 40, 2000, no. 1, pp. 62-71;
343. **Sofaer A.D:** International Law and Kosovo, *Stanford Journal of International Law*, vol. 36, Winter 2000, pp. 1-21;
344. **Starčević M.** Agresija NATO protiv Jugoslavije i međunarodno humanitarno pavo, *Jugoslovenska revija za međuanrodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 135-148;
345. **Starčević M:** Povrede principa proporcionalnosti primene sile u vazдушnim napadima NATO na Jugoslaviju, u Petrović M.-Radivojević Z. (ur.): *Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo*, Niš, 2001, str. 213-222;

346. **Stowell E.C:** Humanitarian Intervention, *American Journal of International Law*, vol. 33, 1939, no. 4, pp. 733-736;
347. **Stromseth J.E:** Iraq's Repression of Its Civilian Population: Collective Responses and Continuing Challenges, in Damrosch L. F.(ed.): *Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflict*, New York, 1993, pp. 77-117;
348. **Stromseth J:** Rethinking Humanitarian Intervention: The Case for Incremental Change, in Holzgrefe J.L.-Keohane R.O: *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge, 2003, pp. 232- 273;
349. **Sulyok G:** Humanitarian Intervention: A Historical and Theoretical Overview, *Acta Juridica Hungarica*, vol. 41, 2000, no. 1-2, pp. 79-109;
350. **Suy E:** Is Humanitarian Intervention Part of International Law?, *Thesaurus Acroasium*, vol. 24, Peace and Human Rights, 2000, pp. 69-89;
351. **Suy E:** NATO's Intervention in Federal Republic of Yugoslavia, *Leiden Journal of International Law*, vol. 13, 2000, pp. 193-205;
352. **Suzuki E:** A State's Provisional Competence to Protect Human Rights in a Foreign State, *Texas International Law Journal*, vol. 15, 1980, no. 2, pp. 231-260;
353. **Tesón F.R:** Collective Humanitarian Intervention, *Michigan Journal of International Law*, vol. 17, Winter 1996, pp. 323-371;
354. **Tesón F:** The Liberal Case for Humanitarian Intervention, in Holzgrefe J.L.-Keohane R.O: *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge, 2003, pp. 93-129.
355. **Thomas C.-Reader M:** Human Rights and Intervention: A Case for Caution, in Pieterse J.N: *World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond*, The Hague, 1998, pp. 111-137;
356. **Todić D:** Teška i druga dela ugrožavanja životne sredine u međunarodnom pravu i agresija na SR Jugoslaviju, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, vol. 46, 1999, br. 1-3, str. 191-205;
357. **Tyagi Y.K:** The Concept of Humanitarian Intervention Revisited, *Michigan Journal of International Law*, vol. 16, Spring 1995, no. 3, pp. 883-910;
358. **Tzartzouras M.E:** The Law of Humanitarian Intervention After Somalia, *Revue Hellénique de droit international*, vol. 46, 1993, pp. 197-223;
359. **Umozurike U.D:** Tanzania's Intervention in Uganda, *Archiv des Völkerrechts*, vol. 20, 1982, pp. 301-313;
360. **Vales H:** The Latin American View on the Doctrine of Humanitarian Intervention, *The Journal of Humanitarian Assistance*, <<http://www.jha.ac/articles/a064.htm>>;
361. **Verwey W.D:** Humanitarian Intervention in the 1990s and Beyond: An International Law Perspective, in Pieterse J.N: *World Orders in the Making - Humanitarian Intervention and Beyond*, The Hague, 1998, pp. 180-210;
362. **Verwey W.D:** Humanitarian Intervention Under International Law, *Netherlands International Law Review*, vol. 32, 1985, pp. 357-418;
363. **Voon T:** Closing the Gap Between Legitimacy and Legality of Humanitarian Intervention: Lessons from East Timor and Kosovo, *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*, vol. 7, 2002, pp. 31-97;

364. **Vukčević D:** Ugovor o osnivanju Organizacije severnoatlanskog saveza u svetlu NATO intervencije, u Petrović M.-Radivojević Z. (ur.): Jugoslovenska kriza - pouke za međunarodno pravo, Niš, 2001, str. 101-109;
365. **Waldock H:** The Regulation of the Use of Force by Individual States in International Law, *Recueil Des Cours*, vol. 81, 1952-II, pp. 451-517;
366. **Warbrick C:** Kampuchea: Representation and Recognition, *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 30, 1981. pp. 234-246;
367. **Wedgwood R:** Unilateral Action in the UN System, *European Journal of International Law*, vol. 11, 2000, no. 2, pp. 349-359;
368. **Weisberg H.L:** The Congo Crisis 1964: A Case Study in Humanitarian Intervention, *Virginia Journal of International Law*, vol. 12, 1972, no. 2, pp. 261-276;
369. **Weiss T.G.-Chopra J:** Sovereignty under Siege: From Intervention to Humanitarian Space, in Lyons G.- Mastanduno M: *Beyond Westphalia: State Sovereignty and International Intervention*, Baltimore-London, 1995, pp. 87-114;
370. **Wheatley S:** The Foreign Affairs Select Committee Report on Kosovo: NATO Action and Humanitarian Intervention, *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 5, 2000, no. 2, pp. 261-273;
371. **Wheatley S:** The NATO Action Against the Federal Republic of Yugoslavia: Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Era, *Northern Ireland Legal Quarterly*, vol. 50, 1999, no. 4, pp. 478-514;
372. **Wheeler N.J:** Decision-making Rules and Procedures for Humanitarian Intervention, *International Journal of Human Rights*, vol. 6, 2002, no. 1, pp. 127-138;
373. **Wheeler N.J:** Legitimizing Humanitarian Intervention: Principles and Procedures, *Melbourne Journal of International Law*, vol. 2, 2001, pp. 550-567;
374. **Wheeler N.J:** Reflections on the Legality and Legitimacy of NATO's Intervention in Kosovo, in Booth K (ed.): *The Kosovo Tragedy - Human Rights Dimensions*, London, 2001, pp. 145-163;
375. **White N.D:** Humanitarian Intervention, *International Law and Armed Conflict Commentary*, vol. 1, 1994, no. 1, pp. 13-27;
376. **White N.D:** The Legality of Bombing in the Name of Humanity, *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 5, 2000, no. 1, pp. 27-43;
377. **Whitman J:** After Kosovo: The Risks and Deficiencies of Unsanctioned Humanitarian Intervention, *The Journal of Humanitarian Assistance*, <http://www.jha.ac/articles/a062.htm>;
378. **Wippman D:** Enforcing the Peace: ECOWAS and the Liberian Civil War, in Damrosch L. F.(ed.): *Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflict*, New York, 1993, pp. 157-197;
379. **Wittich S:** The International Law Commission's Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts Adopted on Second Reading, *Leiden Journal of International Law*, vol. 15, 2002, pp. 891-919;
380. **Wolf D:** Humanitarian Intervention, *Michigan Yearbook of International Legal Studies*, vol. 9, 1998, pp. 333-368;

381. **Woodhouse T.-Ramsbotham O:** Peacekeeping and Humanitarian Intervention in post-Cold War Conflict, in Woodhouse T.-Bruce R.-Dando M. (eds.): Peacekeeping and Peacemaking, 1998, pp. 39-73;
382. **Wright G:** A Contemporary Theory of Humanitarian Intervention, Florida International Law Journal, vol. 4, 1989, no. 3, pp. 435-463;
383. **Wright Q:** The Meaning of the Pact of Paris, American Journal of International Law, vol. 27, 1933, no. 1, pp. 39-61;
384. **Wright Q:** United States Intervention in the Lebanon, American Journal of International Law, vol. 53, 1959, no. 1, pp. 112-125;
385. **Zacklin R.** Beyond Kosovo: The United States and Humanitarian Intervention, Virginia Journal of International Law, vol. 41, 2001, no. 4, pp. 923-940.